LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

SUVAŽIAVIMO DARBAI

X

ROMA 1984

ACTES DU DIXIEME CONGRES

DE

L'ACADEMIE LITUANIENNE CATHOLIQUE

DES SCIENCES

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMO DARBAI

X

Dešimtasis L. K. M. Akademijos Suvažiavimas
1976 m. lapkričio mėn. 24-28 d.
Dievo Apvaizdos Lietuvių parapijos Kultūros Centre,
Southfield, Michigan, JAV

Redagavo
A. Liuima, S. J.

1984
LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINYS
Piazza della Pilotta 4
ROMA

Spaustuvės išlaidos apmokėtos prel. Pr. Juro,
prel. J. Karaliaus, prof. dr. K. Almino ir Lietuvių Fondo lėšomis

Spausdino «Pliniana» spaustuvė Selci Umbro miestelyje (Perugia, Italia)

PRAKALBA

Dėl įvairių priežasčių gerokai pavėlavęs, pagaliau pasirodo ir X Darbų *tomas, Akademijos suvažiavimo įvykusio Southfielde, prie Detroito. Tenka labai apgailestauti, kad nežiūrint ilgo, net per ilgo laukimo nepavyko surinkti visų autorių paskaitų tekstus.*

Jei net penkių sekcijų iškrito po vieną paskaitą, tai Gamtos ir matematikos sekcijos nebuvo gauta nė vienos paskaitos, ypač kad prof. dr. Pranas Jucaitis savo labai ilgą paskaitą Organinė evoliucija ir žmogaus fenomenas *gerokai dar papildė ir iš naujo perredagavęs išleidžia savo lėšomis atskira knyga.*

Tiek pats Suvažiavimas, tiek ir Darbų *tomas yra charakteringas tuo, kad didesnė, ar bent lygi dalis paskaitininkų yra jaunosios kartos mokslininkai, pirmą kartą aktyviai dalyvavę Akademijos Suvažiavime. Jų tarpe yra trys dr. Juozo Girniaus sūnūs : dr. Saulius, dr. Kęstutis, dr. Ramūnas ir šio pastarojo žmona dr. Mirga Girniuvienė.*

Kaip paprastai Akademijos leidiniuose, taip ir šiame tome yra didelė persvara lituanistinių paskaitų ir studijų.

Nuoširdžiai dėkoju visiems autoriams, kurių dėka pasirodo šis svarus įnašas į mūsų mokslinę literatūrą, dėkoju Detroito Akademijos Židiniui, vadovaujamam prof. dr. Justino Pikūno, Suvažiavimo Rengimo Komitetui, nuoširdžiai pasidarbavusiam, parapijos Kultūros Centro direktoriui kun. Viktorui Kriščiūnevičiui, pagaliau mecenatams, be kurių pagalbos šios vertingos studijos būtų likusios dūlėti stalčiuje ar spintoje. Dar kartą visiems nuoširdi padėka.

A. Liuima, S. J.,
Redaktorius

Roma, 1984 m. Velykos,
balandžio 22 d.

TURINYS

PRAKALBA VII
TURINYS IX
SUVAŽIAVIMO PROGRAMA XIII

PILNATIES POSĖDŽIŲ PASKAITOS 1

ANTANAS MACEINA

ASMUO IR ISTORIJA : ŽMOGAUS ISTORIŠKUMO PRASMĖ IR VERTĖ 3
(Personne et histoire. Le sens et la valeur de l'historicité de l'homme)

ANTANAS KLIMAS

PROF. DR. ANTANAS SALYS — KALBININKAS 19
Prof. Antanas Salys, Linguist (*Summary*) 29

JUOZAS GIRNIUS

JUOZAS BRAZAITIS — MOKSLININKAS 31
(Professeur Juozas Brazaitis — critique littéraire)

TEOLOGIJOS SEKCIJA 59

VIKTORAS RIMŠELIS, M.I.C.

ANTROJO VATIKANO BAŽNYČIA BE VALSTYBINĖS RELIGIJOS . 61
(L'Église sans la religion d'État selon le deuxième Concile du Vatican)

ANTANAS RUBŠYS

ISTORINIS JĖZUS IR TIKĖJIMO KRISTUS 77
Historical Jesus and the Christ of Faith (*Summary*) 104

VALDEMARAS CUKURAS

SITUACINĖS-EGZISTENCIALINĖS ETIKOS GRĖSMĖ MORALINIAM-RELIGINIAM GYVENIMUI 105
Situation Ethics and its Debilitating Influence on Present Day Religious and Moral Life (*Summary*) 123

FILOSOFIJOS MOKSLŲ SEKCIJA 125

JUOZAS GIRNIUS

FILOSOFIJOS SEKCIJOS VADOVO ĮŽANGINIS ŽODIS : FILOSOFIJOS SEKCIJŲ APŽVALGA 127
(Introduction : Aperçu des sections de philosophie)

KESTUTIS GIRNIUS

MORALĖS PAGRINDŲ KLAUSIMAS 131
Concerning Fundamental Question of Morality (*Summary*) 148

MIRGA GIRNIUVIENĖ

POETINĖS MINTIES PRIGIMTIS 151
(La nature de la pensée poétique)

ISTORIJOS MOKSLŲ SEKCIJA 167

PAULIUS JATULIS

PASTANGOS ĮSTEIGTI LIETUVOS BAŽNYTINĘ PROVINCIJĄ NUO MINDAUGO IKI NEPRIKLAUSOMYBĖS LAIKŲ 169
About the Efforts to Establish an Ecclesiastical Province in Lithuania (*Summary*) 185

LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS SEKCIJA 187

ANTANAS KLIMAS

LIETUVIŲ KALBOS VEIKSMAŽODŽIŲ DARYBA IR INDOEUROPIEČIŲ PROKALBĖ 189
Verb-Formation in Lithuanian and Proto-Indo-European (*Summary*) 198

ARCKITEKTŪROS IR MENOTYROS SEKCIJA 199

ANTANAS TAMOŠAITIS

KRYŽMOS, JŲ FORMOS, ORNAMENTIKA IR SIMBOLIAI 201
Lithuanian Wrought Iron Heads of Crosses. Their Forms, Ornamentations and Symbolism (*Summary*) 221

STASYS YLA

M. K. ČIURLIONIO ASMENYBĖS IR PASAULĖŽIŪROS BRUOŽAI . 223
(Les traits de la personnalité de M. K. Čiurlionis et sa conseption du monde)

MEDICINOS MOKSLŲ SEKCIJA 247

ANATOLIJUS C. MATULIS

A NEW-FOREIGN LANGUAGE IN THE TREATMENT OF SCHIZOPHRENIA: AN APPLICATION OF METAGLOSSOTHERAPY . . 249

KAZYS ALMINAS

VETERINARINĖ MEDICINA IR JOS REIKŠMĖ LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIUI 265
(La medicine vétérinaire et son importance pour l'agriculture en Lituanie)

POLITINIŲ MOKSLŲ SEKCIJA 291

SAULIUS GIRNIUS

NEPRIKLAUSOMA LIETUVA AMERIKIEČIŲ IR ANGLŲ AKIMIS . . 293
Independant Lithuania in the Eyes of Americans and British (*Summary*) 312

ROMAS MISIŪNAS

SOVIETŲ ISTORIOGRAFIJA, LIEČIANTI ANTRĄJĮ PASAULINĮ KARĄ IR PABALTIJO VALSTYBES, 1944-1974 313
(Soviet Historiography on World War II and the Baltic States, 1944-1974)

SUVAŽIAVIMO DARBŲ EIGA 343

ONA MIKAILAITĖ IR ALFONSAS NAKAS

DEŠIMTOJO L.K.M. AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMO EIGA 345

VYTAUTAS LAUGALIS

ASMENVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ 373

DEŠIMTOJO LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMO

įvykusio 1976 m. lapkričio 24-28 dienomis
Dievo Apvaizdos Lietuvių parapijos Kultūros Centre
Southfield, Michigan

PROGRAMA

TREČIADIENIS, LAPKRIČIO 24 d.

19.00 val. — Registracija

19.30 val. — LKMA leidinių ir narių raštų parodos atidarymas: Ritos Garas-Garliauskaitės žodis;

20.00 val. — Dailininkų Antano ir Anastazijos Tamošaičių tapybos ir tautinių rūbų parodos atidarymas: Viktoro Veselkos žodis.

KETVIRTADIENIS — PADĖKOS DIENA, LAPKRIČIO 25 d.

9.00 val. — Iškilmingos Padėkos Pamaldos;

10.00 — Registracija.

10.30 — SUVAŽIAVIMO ATIDARYMAS

X-jam suvažiavimui ruošti komiteto pirm. prof. dr. Justino Pikūno kalba;
LKMA CV pirm. prof. dr. Antano Liuimos, SJ kalba; Sveikinimai.
Plenumo paskaita: Asmuo ir istorija: žmogaus istoriškumo prasmė ir vertė — prof. dr. Antanas Maceina.

12.30 — 19.00 — Pietų pertrauka.

14.00 — 17.00 — ISTORIJOS MOKSLŲ SEKCIJA

Vadovauja kun. dr. Viktoras Gidžiūnas, OFM.

Pastangos įsteigti Lietuvos bažnytinę provinciją nuo Mindaugo iki Nepriklausomybės laikų — prel. dr. Paulius Jatulis.
Arkivyskupo Jurgio Matulaičio vaidmuo steigiant Lietuvos bažnytinę provinciją — kun. dr. Steponas Matulis, MIC.

18.00 — Akademijos narių ir svečių priėmimas — pietūs.

PENKTADIENIS, LAPKRIČIO 26 d.

9.00 val. — Pamaldos už mokslus einantį lietuvių jaunimą.

10.00 — 12.30 — Sekcijų programa.

A. TEOLOGIJOS SEKCIJA

Vadovauja kun. dr. Viktoras Rimšelis, MIC.

Antrojo Vatikano Bažnyčia be valstybinės religijos — kun. dr. Viktoras Rimšelis, MIC.
Istorinis Jėzus ir tikėjimo Kristus — kun. lic. Antanas Rubšys.
Situacinės-egzistencialinės etikos gresmė krikščioniškajai moralinei teologijai — kun. dr. Valdemaras Cukuras.

B. LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS

Vadovauja prof. dr. Antanas Klimas.

Lietuvių kalbos veiksmažodžių darybos sistema ir indoeuropiečių prokalbė — prof. dr. Antanas Klimas.
Prof. Juozas Brazaitis — literatas — Paulius Jurkus.

12.30 — 14.00 — Pietų pertrauka.

14.00 — 17.00 — Sekcijų programa.

A. FILOSOFIJOS

Vadovauja dr. Juozas Girnius.

Valstybė ir moralinės normos — prof. dr. Kęstutis Skrupskelis.
Moralės pagrindų klausimas — doktorantas Kęstutis Girnius.
Menas ir tiesa — doktorantė Mirga Girniuvienė.

B. GAMTOS MOKSLŲ IR MATEMATIKOS

Vadovauja prof. dr. Adolfas Gaigalas.

Kvantų teorija po 50 metų — prof. dr. Adolfas Gaigalas.
Organinė evoliucija ir žmogaus fenomenas — prof. dr. Pranas Jucaitis.

19.00 — 21.00 — SIMPOZIUMAS JAUNIMUI

Vadovauja Lilė Gražulienė.

Išeivijos mokslo institucijų reikšmė jauno mokslininko kelyje į apsisprendimą Lietuvai — Augustinas Idzelis, Ramūnas Girnius ir Almis Kuolas.

ŠEŠTADIENIS, LAPKRIČIO 27 d.

9.00 val. — Pamaldos už mirusius akademijos narius.

10.00 — 12.30 — POLITINIŲ IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ SEKCIJA

XX amžiaus Lietuvos istorija ir politika pagal Vakarų ir Rytų autorių raštus :
Vadovauja prof. dr. Vytautas Vardys.

Nepriklausoma Lietuva ir jos likimas : kontinentinės Europos mokslininkų interpretacija — prof. dr. Julius Slavėnas.
Nepriklausoma Lietuva ir jos likimas amerikiečių ir britų perspektyvoje — doktorantas Saulius Girnius.
Lietuva antrajame pasauliniame kare, 1939-1945 m.: sovietinis žvilgsnis — prof. dr. Romas Misiūnas.

12.30 — 14.00 — Pietų pertrauka.

14.00 — 17.00 — Sekcijų programa.

ARCHITEKTŪROS IR MENOTYROS SEKCIJA

Vadovauja arch. dr. Alfredas Kulpa-Kulpavičius.

Kryžmos, jų formos, ornamentika ir jų simbolika — dail. Antanas Tamošaitis.
Čiurlionio asmenybės ir jo pasaulėžiūros bruožai — kun. prof. Stasys Yla.
Lietuvių įnašas į Amerikos architektūrą — arch. Jonas Mulokas.
Lietuviškosios architektūros pėdsakai Europoje — arch. Rimas Mulokas.

MEDICINOS MOKSLŲ SEKCIJA

Vadovauja dr. Juozas Sungaila.

Žmogaus kalba — naujos pažiūros modernioje psichiatrijoje — prof. dr. Anatolijus C. Matulis.

Medicina okupuotoje Lietuvoje — dr. Vaclovas Šaulys.

Veterinarinės medicinos reikšmė Lietuvos žemės ūkiui — prof. dr. Kazys Alminas.

19.30 — KONCERTAS — BANKETAS

Vadovauja Vacius Lelis ir Janina Udrienė

Koncertinę dalį atlieka sol. Elena Blandytė Akompanuoja Vida Kazlauskaitė

SEKMADIENIS, LAPKRIČIO 28 d.

10.30 — Koncelebruotos šv. Mišios už religinę ir tautinę laisvę Lietuvoje.

Cerebruoja ir pamokslą sako vysk. Vincentas Brizgys.

12.00 — PLENUMO POSĖDIS — AKADEMIJA

Profesorių Juozo Brazaičio ir Antano Salio pagerbimas Vadovauja Jadvyga Damušienė.

Prof. dr. Antanas Salys — kalbininkas — prof. dr. Antanas Klimas.

Prof. Juozas Brazaitis — mokslininkas — dr. Juozas Girnius.

14.00 — X-jo suvažiavimo uždarymas.

Vadovauja kun. prof. Antanas Liuima, SJ.

PILNATIES POSĖDZIU PASKAITOS

Prof. Dr. Antanas Maceina

ASMUO IR ISTORIJA:
ŽMOGAUS ISTORIŠKUMO PRASMĖ IR VERTĖ

Prof. Dr. Antanas Klimas

PROF. DR. ANTANAS SALYS — KALBININKAS

Dr. Juozas Girnius

PROF. JUOZAS BRAZAITIS — MOKSLININKAS

ASMUO IR ISTORIJA

ŽMOGAUS ISTORIŠKUMO PRASMĖ IR VERTĖ

Dėkodamas už suteiktą man garbę savu įnašu pradėti d e š i m t ą j į Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimą, giliai apgailestauju, kad tai galiu padaryti, ne pasirodydamas Jums sava išvaizda, o tik prabildamas į Jus savu žodžiu. Mano kelionių laikas, deja, yra jau pasibaigęs, ir man belieka tik rašto ar garso ryšys. Tačiau jei tikėsime, kad « stilius yra žmogus », tai sava paskaita būsiu atkeliavęs pas Jus ir ašen pats. Priimkite tad šį mano žodį kaip mano patics pabuvojimą tarp Jūsų — bent trumpą valandėlę, nors savo dvasia ir širdimi esu su Jumis visados.

Manoji paskaita yra skiriama panagrinėti santykiams tarp asmens ir istorijos, t. y. pasiklausti, kokia prasme žmogus kaip vienkartinis Aš *gali* turėti istoriją ir ją iš tikro *turi*. Iš sykio atrodo, kad tai labai atsaji tema, vargu ar liečianti mūsų gyvenimą, todėl labiau tinkanti filosofijos sekcijai, negu visų mokslo atstovų posėdžiui. Ir vis dėlto šis įspūdis yra apgaulus. Giliau pažvelgus, aiškėja, kad formulė 'asmuo ir istorija' gana tiksliai nusako tiek apskritai dvasinę mūsų meto nuotaiką, tiek skirtinai mūsų pačių kaip tremtinių būklę. Todėl ir pasirinktasis klausimas įgyja ir žmogiškosios, ir tautinės reikšmės, pralauždamas vienos katros plotmės rėmus ir virsdamas visuotiniu mūsų rūpesčiu. Šį tad rūpestį ir mėginsime dabar bent trumpai pasklaidyti.

1

Yra visiškai tikra, kad istorinė žmogaus sąmonė šiandien yra nepaprastai paaštrėjusi : dabarties žmogus pergyvena ir suvokia save visų pirma kaip istorinę būtybę. Prie daugybės vardų, teiktų žmogui laiko eigoje — *ens rationale, ens orationale, ens sociale, ens adorans* — šliejasi mūsų dienomis dar vienas vardas, būtent : *ens historicum*. Žmogus esąs istorinė būtybė tokia pat prasme, kokia jis yra protinga, kalbanti, visuomeninė ir Dievą garbinanti būtybė. Tai reiškia :

istorija yra vidinis jo apsiprendimas arba, naujoviškai kalbant, 'egzistencialija'. Žmogus ne turi istoriją, bet jis *yra* istorija. Istorija, kalbant N. Berdiajevo žodžiais, esanti ne fenomenas, vadinasi, apraiška, o « noumenalinė tikrovė » arba tai, kas sudaro « pačios būties esmę » ir kas žmogų su šia esme tiek suriša, jog be istorijos ar šalia istorijos negalima jo nei svarstyti, nei suprasti. « Žmogus buvoja istorijoje, ir istorija vyksta žmoguje »[1], šitaip Berdiajevas nusako mūsų ieškomą santykį. Būdinga, kad ši samprata yra išdėstyta Berdiajevo knygoje *Istorijos prasmė* net keletą metų anksčiau (1923), negu egzistencialiai-ontologinė žmogaus istoriškumo sklaida M. Heideggerio knygoje *Būtis ir laikas* (1926). Tai prasmingas Rytų ir Vakarų mąstymo sutapimas, kurio vidurkyje stovi žmogaus laikinybė. Tai « stebėjimas žmogaus dramos laiko tėkmėje », kaip šią problematiką apibrėžia pastarųjų dienų mąstytojas C. Münsteris, kviesdamas « iš naujo permąstyti žmogaus santykį su laiku »[2]. Žmogaus istoriškumas kaip jo būsena pasaulyje iš tikro yra šiandien visų lūpose, nors jo prasmė tebelieka vis dar gana tamsi.

Istorinės sąmonės paaštrėjimo priežastį Berdiajevas randa pačios istorijos lūžiuose. Istorijos filosofija kaip gnoseologinė istorinės sąmonės lytis kylanti kaip tik lūžių metu : pranašas Danielius Izraelyje, Augustinas senovėje, Joachimas da Fiore viduramžiais, Giambattista Vivo ir Joseph de Maistre naujaisiais laikais, Oswaldas Spengleris ir pats Berdiajevas mūsajame amžiuje — visi jie yra mąstę istorinių krizių bei katastrofų akivaizdoje, ir visos jų teorijos yra susijusios su istorijos posūkiais, dažnai skaudžiais ir grėsmingais. Istorijos filosofija kyla ne iš nuostabos ir ne iš abejonės, bet iš *kančios* — asmeninės ir tautinės. Nūn, Berdiajevo įsitikinimu, « visas pasaulis žygiuoja į katastrofinį savo išsivystymo tarpsnį ; mes gyvename didžiulio istorijos lūžio metą ; istorinio išsivystymo greitis yra iš esmės pakitęs, ir šis greitis nesileidžia kitaip pavadinamas kaip tik katastrofa »[3]. Visa tai įtaigauja mūsų sąmonę, ir « žmogaus protas imasi persvarstyti istorijos filosofijos pagrindus bei iš naujo perstatyti pačią istorijos filosofiją »[4]. Nes istoriniai lūžiai niekad nėra atjungti nuo asmeninio žmogaus būvio : jie visados ištinka jį grėsmės pavidalu ; jie išstumia jį iš įprastinės gyvenimo eigos ir tuo jį pajausdina, kad jis nėra istorijos taip jau saugiai globojamas, kaip buvo tikėjęsis.

---

[1] Nicolai BERDIAJEV, *Der Sinn der Geschichte*, Tübingen 1947, 35-36 psl.

[2] Clemens MÜNSTER, *Der Mensch gegen die Zeit*, kolektyviniame veikale *Interpretation der Welt* (R. Guardinio 80-ties metų amžiaus sukakčiai), Würzburg 1965, 131 psl.

[3] N. BERDIAJEV, *Der Sinn der Geschichte*, 17-18 psl.

[4] Ten pat, 18 psl.

Tai ir skatina žmogų susimąstyti. Istorijos filosofija yra žmogiškojo likimo apmąstymas ; likimo ne amžinybėje, o šioje apčiuopiamoje mūsų laiko tėkmėje. Ir juo istoriniai lūžiai yra gilesni, juo istorinė sąmonė darosi aštresnė. Svarstyti tad asmens ir istorijos santykį reiškia klausti mūsų būvio prasmės ir likimo.

Tačiau formulė 'asmuo ir istorija' nusako sykiu ir mūsų pačių būklę, kadangi ir ši būklė yra susikūrusi kaip mūsų istorijos lūžio pasekmė. Ir ji yra palietusi bei ištikusi mus kaip asmenis, todėl prašosi būti apmąstoma mūsų pačių likimo dėlei. Juk kuo gi yra būdinga dabartinė mūsų padėtis tremtyje? Ne kuo kitu, kaip klausimu : *kas mes esame*? Tai mūsų tapatybės arba vadinamojo 'identiteto' klausimas. Jis kyla visiems — vis tiek ar būtumei senosios ar jaunosios kartos. Kiekvienas, palikęs savo šalį, neišvengiamai klausia : *kas gi aš dabar esu*? Atsakyti į šį klausimą galima labai įvairiai. Bet pats jo buvimas ir degimas mūsų sieloje paverčia jį mūsų padėties vidurkiu, aplinkui kurį telkiasi mūsų pažiūros ir mūsų veiksmai. Mūsoji būklė svetur yra mūsosios tapatybės išraiška.

Vis dėlto stipriai klystume, jei šią mūsų ieškomą tapatybę norėtume suprasti metafiziškai. Mes klausiame, kas esame, anaiptol ne tam, kad patirtume, ar esame tapatūs patys sau. Asmens tapatybė sau pačiam yra savaime aiškus dalykas, niekad nerandamas, kadangi niekad neprarandamas. Kiek žmogus yra Aš, tiek jis visados yra tas pat — nuo gimimo ligi mirties, o pagal tikėjimą ir po mirties. Kinta mano prigimtis iš vidaus, kinta mano aplinka iš viršaus, bet aš pats kaip šis vienkartinis asmuo, kaip Jonas, Petras ar Povilas, visados lieku tas pat Aš, kuris žino, kad *tai jis* yra visų savo kaitų subjektas, šiose kaitose nedingstąs ir *kitu* nevirstąs. Būtų tad nesusipratimas ieškoti savos tapatybės kaip santykio su savimi pačiu. Niekad šio santykio neprarasdamas, žmogus negali jo nei ieškoti, nei rasti.

O vis dėlto mes šiandien savos tapatybės tiesiog aistringai ieškome. Ypač mūsų jaunimui ji yra pasidariusi aktuali, nes jis, augdamas bei bręsdamas, pirmiausia ir klausia, kas esąs. Tačiau ką tai reiškia? Ko gi mes iš tikro ieškome, klausdami, kas esame svetur? Ar šis ieškojimas yra tik tuščias metafizinis klydinėjimas? Pasiskaičius spaudoje mūsų jaunimo atoliepių, atsakyti į tai yra gana lengva : mes ieškome ne metafizinio santykio su savimi pačiais, bet *mūsų santykio su istorija*. Mūsų klausimas, kas esame svetur, yra iš esmės klausimas, kuri istorija dabar yra '*mano istorija*'. Kitaip sakant, mes ieškomės *istorinės tapatybės*, kurią tariamės esą praradę. Kol žmogus gyvena savoje šalyje, tol istorinė jo tapatybė yra jam taip lygiai akivaizdi, kaip ir metafizinė tapatybė : Lietuvoje aš esu lietuvis istoriškai, kaip kad pasaulyje esu žmogus metafiziškai. Tačiau atsi-

dūrus svetur, istorinė tapatybė susvyruoja — pirmoje eilėje tiems, kuriems 'svetur' virsta 'tėvyne'. Nes istorinė būtybė žmogus yra ne abstrakčiai, o visiškai konkrečiai : *jo* istorija yra jo *tėvynės* istorija. Aš negaliu turėti savos asmeninės istorijos, kuri nebūtų išraiška mano tėvynės istorijos. G. Marcelis yra prasmingai pastebėjęs, kad jei žmogus mėgina kurti bei pasakoti asmeninę *savo* istoriją, jis subanalina patį save ; subanalina todėl, kad mėgina išsakyti tai, kas neišsakoma, būtent : *asmenį*, tąjį *individuum ineffabile*. « Mano gyvenimas, sako Marcelis, niekad nėra buvęs toks, kokį aš pasakoju, kaip kad tikroji kelionė nėra tokia, apie kurią kalbu, grįžęs namo »[5]. Žmogus turi istoriją tiek, kiek jis yra suaugęs su erdve ir laiku, kuriuose buvoja. Jeigu tad, iškeliavęs svetur, padarau šį 'svetur' savo 'tėvyne', tai šiojo 'svetur' istorija, atrodo, ir turinti būti 'mano istorija'.

Bet kaip tik čia ir prasideda įtampa tarp asmens ir istorijos. Buvodamas tėvynėje, žmogus yra su ja *suaugęs* todėl, kad yra iš jos *išaugęs* — ligi neatmenamų laikų. Tarp jo asmens ir jo istorijos nėra plyšio ; istorinė jo tapatybė yra jam savaime suprantama. Atsidūręs gi svetur, žmogus žino, kad jis į čia yra *atkilęs*, bet ne iš čia yra *kilęs*, net jeigu ir būtų čia gimęs. Nes biologinis gimimas dar anaiptol nėra istorinis žmogaus kilimas. Svetur žmogus visados buvoja *naujakurio būdu*. Jis yra čion atėjęs iš šalies, o ne išaugęs iš vidaus, čia nėra jo šaknų, o tik tuščia erdvė ir tuščias laikas, kuriame jis dar tik turi įsišaknyti. Tačiau kokiu gi būdu svetimos erdvės ir svetimo laiko istorija galėtų būti dirva šioms šaknims leisti ? Kaip galėčiau vadinti *sava* tokią istoriją, kurioje nesu dalyvavęs jokia prasme : nei kaip asmuo, nei kaip šeimos palikuonis, nei kaip tautos augintinis ? Kokiu būdu esu 'istorinė būtybė', buvodamas svetur ? Štai klausimai, kurie įaštrina ir net įskaudina istorinę mūsų sąmonę ; mūsų jau ne kaip žmonių apskritai, gyvenančių dvidešimtajame šimtmetyje, bet kaip lietuvių, atsidūrusių išskirtinėje tremties būklėje. Todėl formulė 'asmuo ir istorija' klausia ne tik žmogaus istoriškumo, bet ir lietuvio istoriškumo. Šio klausimo įžvalgos užtat anaiptol neatitrūksta nuo mūsų gyvenimo. Priešingai, jos šį gyvenimą skleidžia ir istorinę mūsų tapatybę kelia aikštėn.

2

Pats pirmasis klausimas, kuris kyla šios sklaidos eigoje, skamba : kokiu būdu laikas virsta istorija ? Nes laikas ir istorija nėra tas pat.

---

[5] Plg. Roger TROISFONTAINES, *De l'Existence à l'Etre. La philosophie de Gabriel Marcel*, Namur 1953, I t., 243 psl.

Gamta — jos daiktai ir jos įvykiai — turi laiką, bet jie neturi istorijos. Tik perkelta prasme galėtume kalbėti, sakysime, apie žemės ar skruzdės 'istoriją'. Antra vertus, žmogus, kaip matysime kiek vėliau, gali būti ir be istorijos, bet jis niekad negali būti be laiko. Laikas yra visuotinis matmuo, kuriame buvoja kiekviena būtybė. Tačiau jis virsta istorija, tik įgiję tam tikrą savybę: istorija yra *ypatingas* laikas. Užtat ir klausiame: kas sudaro šį ypatingumą?

Kalbant apie laiką, reikia visados turėti galvoje šv. Augustino žodžius, parašytus XI-joje jo «Išpažinimų» knygoje, toje ligi šiol nepralenktoje laiko metafizikoje: «Kas yra laikas? Kol niekas manęs neklausia, žinau; bet jei norėčiau klausiančiajam išaiškinti, nežinau — *quid ergo est tempus? Si nemo ex me quaerat, scio; si quaerenti explicare vellim, nescio*»[6]. Tai reiškia: *subjektyviai* laikas yra patiriamas ir pergyvenamas; tačiau *objektyviai* jis nesiduoda nusakomas. Kodėl? Ar tai tik mūsų pačių negalia? O gal ši negalia atskleidžia laiko pobūdį? Yra labai prasminga, kad ir M. Heideggeris, apmąstydamas laiką kaip 'esantį' anksčiau, negu kas nors subjektyvaus ar objektyvaus, irgi klausia: «Ar laikas iš viso turi būtį?»[7]. Į šį klausimą Augustinas atsako neigiamai: laikas būties neturi. «Tik todėl sakome tiesą, kad laikas *yra*, kadangi jis stengiasi *nebūti* — *non vere dicamus tempus esse, nisi quia tendit ad non esse*»[8]. Nes jei laikas *būtų*, vadinasi, nepraeitų, tai jis, pasak Augustino, būtų «nebe laikas, o amžinybė»[9]. Laikas yra tik tada *laikas*, kai praeina. Užtat laiko esmė yra *laikinumas*: praeiti, dingti, išnykti — *tendere ad non esse*. Kitaip tariant, laiko esmė yra grynai neigiama; tai reiškia: laikas esmės iš viso neturi, todėl ir negali būti nusakomas. Neigiamybę galima pergyventi subjektyviai, tačiau jos negalima ištarti objektyviai, kadangi joje *nėra ko* ištarti. Laikas savyje yra tuščias; jis sudyla mūsų svarstymuose, nepalikdamas nieko, ką galėtume kitam išaiškinti. N. Berdiajevas vadina laiką tiesiog *šmėkla*, nes, norėdami sugauti jį kaip tikrovę, besireiškiančią trimis matmenimis — praeitimi, dabartimi ir ateitimi — nesugauname jo nė vieno matmens rėmuose: laikas «dingsta nebūties tamsybėse»[10].

Čia tad ir atsiskleidžia skirtumas tarp laiko ir istorijos. Nes jeigu laikas ir istorija būtų tapatūs, tai neturėtume jokios istorijos, o tik

---

[6] Šv. AUGUSTINAS, *Išpažinimai* (Confessiones), XI, 14.
[7] Martin HEIDEGGER, *Sein und Zeit*, Tübingen 1949, 19 psl.
[8] Šv. AUGUSTINAS, *Išpažinimai*, XI, 14.
[9] Ten pat.
[10] N. BERDIAJEV, *Der Sinn der Geschichte*, 111 psl.

nuolatinį viso ko slinkimą praeitin ir visišką dingimą nebūtyje. Istorijai suprasti laiko laikinumo nepakanka. Gal todėl M. Heideggeris ir laiko *vulgariu* «istorijos apibūdinimą laiko pagalba»[11]. Juk istorija anaiptol nėra laiko slinktis nebūtin. Į tai nurodė jau ir Augustinas, kalbėdamas apie išganymo istoriją, kurią jis vadina «*quietem ex tempore*»[12], vadinasi, rimtimi, išėjusia užu laiko taigi nebenešama nebūtin, o pasiliekančia amžinai. Be abejo, visu svoriu tai tinka tik išganymo istorijai, kadangi jos vadovas yra Kristus, buvojąs nebe laike, o amžinybėje, todėl savo žygio skleidimąsi kreipiąs į save patį ir tuo gelbstįs jį iš slinkties į nebūtį. Tam tikru betgi būdu tai tinka ir kiekvienai istorijai, nes istorija yra galima, tik laiką susiejus su žmogumi. Tuo tarpu žmogus niekad nesusitaiko su laiko dingimu. Žmogus *žino*, kad jis praeina, tačiau jis *nenori* praeiti ir *stengiasi nepraeiti*. Laikas veikia prieš žmogų, užtat ir žmogus veikia prieš laiką. C. Münsteris teisingai apibūdina žmogaus santykį su laiku kaip «kovą prieš laiką»[13]. Žmogus neigia pačią laiko esmę, būtent jo laikinumą arba jo slinktį nebūtin.

Šį tad laikinumo neigimą arba šią žmogaus kovą prieš laiką kaip dingimą nebūtyje mes ir vadiname *istorija*. Laikas yra būdingas tuo, kad praeina; istorija yra būdinga tuo, kad pasilieka. Žmogaus kova prieš laiką esmėje yra kova už praeinamybės pasilikimą arba *už praeities dabartinybę*. Todėl praeitis yra pagrindinė istorijos kategorija, nes kaip tik ją žmogus ir nori pasilaikyti, kovodamas prieš laiką. Istoriška yra ne tai, kas dar bus, ir ne tai, kas yra čia pat, bet tai, kas yra praėję, sykiu betgi ir išgelbėta iš dingimo nebūtyje. Teisingai užtai pastebi M. Heideggeris, kad «istorijos sampratoje praeičiai tenka pabrėžtinas vaidmuo — *eine betonte Funktion*»[14]: ji turi pirmenybę prieš kitus du laiko matmenis — dabartį ir ateitį — todėl, kad praeitis neša dabartį ir grindžia ateitį.

Svarstydamas muziejuje sudėtus dalykus, buvojančius čia pat dabar prieš mūsų akis, Heideggeris klausia. «Kokia teise vadiname šiuos dalykus istoriniais, jeigu jie nėra praėję?[15] Mūsų atsakymas: *kaip tik todėl juos ir vadiname istoriniais, kadangi jie nėra praėję*. Kas yra praėję laiko slinkties nebūtin prasme, tas nėra istorinis. Karste sudūlėjęs žmogaus kūnas, sudaužyta ir smiltimis virtusi

---

[11] M. Heidegger, *Sein und Zeit*, 377 psl.

[12] Šv. Augustinas, *Išpažinimai*, XIII, 37.

[13] Cl. Münster, *Der Mensch gegen die Zeit*, kolektyviame veikale *Interpretation der Welt*, 143 psl.

[14] M. Heidegger, *Sein und Zeit*, 379 psl.

[15] Ten pat, 380 psl.

statula, sudegę bibliotekos rankraščiai nėra istoriniai. Jie yra dingę. Jų praeitis yra absoliuti: ji nebebuvoja ir todėl nebepriklauso istorijai. Istorinė yra praeitis tik tada, *kai ji buvoja kaip praėjusi*, vadinasi, kai ji yra praeitis ir dabartis kartu. Praeitis įtaigauja dabartį ir šia savo įtaiga yra dabartinė. Be praeities dabartis virstų iš tikro grynai formalia akimirka be turinio. Tik praeitis padaro, kad dabartis pergali akimirkos matmenį ir tampa 'ilga dabartimi', vadinasi, *tolydine*, o ne sutrūkusia į laiko trupinėlius ir byrančia pro mūsų būvį tarsi smėlis pro pirštus. «Mano dabartis, sako G. Marcelis, siunčia mane į mano praeitį, ir mano praeitis prašosi mano dabarties»[16]. Ir tik šioje praeities-dabarties dialektikoje kuriasi mūsų istorija.

Tas pats tinka ir ateičiai. Ir ji būtų tik tuščias laiko sravėjimas artyn, laukiamas siaubingu rūpesčiu dėl tamsių savo galimybių, jei mes jau iš anksto jos nepripildytume mūsų užmojų turiniu. Savais tikslais, savais planais, savais lūkesčiais bei viltimis mes užbėgame ateičiai už akių, atkeldami ją į dabartį anksčiau, negu ji atvyksta kaip laiko matmuo. Kiek praeitį sulaikome, kad nepraeitų, tiek ateitį paskubiname, kad ateitų. Dabartis yra praeities ir ateities susitikimas, kurio erdvė yra patsai mūsų būvis: *mes buvojame iš praeities į ateitį*. Užtat ir negalime kurti ateities taip, tarsi neturėtume praeities. Norėdami žinoti, kur einame, turime žinoti, iš kur ateiname. Ispanų filosofas ir sociologas J. Ortega y Gasset teigia, kad «žmogui nėra jokios kitos galimybės susivokti ateityje, kaip tik nagrinėjant praeitį, kurios veidas vienaprasmis, nusistovėjęs ir nekintamas [...] Praeitis yra vienintelis sandėlis, kuriame galime rasti padargų ateičiai apipavidalinti [...] Mes atsimename praeitį *kadangi* laukiame ateities»[17]. Tai ir esanti «istorijos kilmė»: žmogus atsideda istorijai todėl, kad buvoja atskubančios ateities akivaizdoje, kurios jis apvaldyti negali ir kuri jį todėl baugina savo nežinomybe. Tada jis patiria, kad praeitis yra vienintelė, kurią jis turi *kaip savą*; ją vienintelę jis gali užčiuopti; ji yra, sako Ortega žodiškai, «laivelis, kuriuo žmogus keliauja į neramią ateitį»[18].

Šisai praeities ir ateities sudabartinimas sujungia visus laiko matmenis į vienį ir padaro, kad laikas tampa ne nesugaunama šmėkla, o patirtine tikrove arba istorija. *Istorija yra sąryšingas laikas.* Tai laikas, kuriame praeitis nėra dingusi ir ateitis nėra tik lūkestis. Istorija susigrąžina praeitį ir pasilaiko; ji anticipuoja ateitį žmogaus

---

[16] Cit. Roger Troisfontaines, *De l'Existence à l'Etre*, 254 psl.

[17] José Ortega y Gasset, *Das Wesen geschichtlicher Krisen*, Stuttgart 1951, 86-87 psl.

[18] Ten pat, 87 psl.

siekiais. Tuo yra nugalimas laiko laikinumas arba jo praeinamybė. ir tuo istorinis laikas darosi metafizinio laiko priešingybė.

3

Tačiau kaip tai yra įmanoma? Kokiu būdu žmogus įsijungia į aną laiko matmenų vienybę, gelbėdamasis, kad nesudiltų laiko sravėjime? Kitaip sakant, kokia galia žmogus išvengia laiko laikinumo ir įžengia istorijon kaip savon saugyklon? Nes buvoti istorijoje iš tikro reiškia buvoti *saugiai*. Tiesa, turime pripažinti, kad ir istorinis saugumas yra tik reliatyvus: mirtis ištinka net ir pačią istoriją. Betgi antra vertus, turime taip pat pripažinti, kad *istorija sureliatyvina mirtį*: *niekas istorijoje nemiršta visiškai*. Žinomi Horacijaus žodžiai «*non omnis moriar, multaque pars mei vitabit Libitinam* — nevisas mirsiu, geresnioji mano dalis išvengs laidotuvių deivės»[19] — poetiškai nusako asmens mirties reliatyvumą istorijoje. Kaip praeitis apskritai nedingsta, o yra istorijos atsikviečiama į dabartį, taip nedingsta nė asmuo. Tačiau kokiu būdu?

Nereikia beveik nė aiškinti, kad esminė laiko priešininkė, o tuo pačiu ir žmogaus gynėja nuo praeinamybės yra *atmintis*. Atmintis yra tai, kas pergali laiko slinktį nebūtin ir kas praeitį atkelia dabartin. Todėl teisingai N. Berdiajevas vadina atmintį «istorijos pagrindu»[20]. Atmintis prikelia visa, ką laikas buvo prapuldęs, kas buvo nuo mūsų nutolę ir tapę mums svetima — visa tai atminties galia atgyja, priartėja ir pasidaro sava. «Atmintis, sako Berdiajevas, yra amžinas ontologinis principas, dedąs pagrindą kiekvienai istorijai»[21]. Metafiziškai laikas yra nebeatsukamas; jo slinktis yra vienakryptė. Egzistencialiai tačiau atmintis grąžina į dabartį visa, kas buvo praėję, ir visa tai dabartyje išlaiko. Šv. Augustinas, apmąstęs atmintį taip lygiai giliai kaip ir laiką, vadina ją «galinga ir begaline ertme — *penetrale amplum et infinitum*»[22], kurios niekas negali išsemti. Šitoje tad ertmėje ir gyvena praeitis kaip pagrindinė istorijos kategorija.

Tačiau atmintis istorijos grindėjos prasme nėra individualinė atmintis psichologiškai. Istoriškai atsiminti yra visai kas kita, negu psichologiškai atsiminti. Psichologiškai atsiminti galime tik tai, ką patys esame patyrę. Tačiau praeities — anų tolimų šimtme-

---

[19] HORATIUS, *Carmina*, III, 30.
[20] N. BERDIAJEV, *Der Sinn der Geschichte*, 116 psl.
[21] Ten pat.
[22] Šv. AUGUSTINAS, *Išpažinimai*, X, 8.

čių — mes nesame patyrę jokiu būdu. Visas istorijos plotas yra likęs anapus individualinės mūsų patirties. Tai reiškia: praeitis prisikelia ir buvoja ne individualinėje mano atmintyje: *aš kaip Aš, kaip šis konkretus asmuo, nesu istorijos nešėjas.* Aš esu istorinis tik todėl, kad buvoju bendruomenėje. Istorijos plotis ir ilgis, būdamas nepasiekiamas bei neaprėpiamas individualinės atminties, prisikelia ir gyvena bendruomeninėje atmintyje, konkrečiai: *tautos atmintyje.* Tik per šią tautinę atmintį jis pasiekia mane ir tampa mano būvio turiniu, tačiau jau ne kaip atsiminimas, o kaip *dabartinis mano dvasios turtas.* Per tautos atmintį praeitis pasidaro man dabartinė. Anie visi šimtmečiai, kurie sudaro mano istoriją, yra man praėję metafizinio laiko prasme, bet jie visi buvoja čia pat prie manęs ir manyje egzistencinio, vadinasi, istorinio laiko prasme. Tiksliau sakant, *aš buvoju juose*; aš esu jų laikomas, kad nepraeičiau. Nevisas mirsiu tik todėl, kad teikiu geresniąją savo dalį mano paties dabartimi tapusiai mano tautos istorijai. Nes tautos atmintimi susigrąžinta praeitis yra nebepraeinanti: ji buvoja tol, kol buvoja ir pati tauta. Tuo pačiu buvoju ir aš pats kaip asmuo, kol esu šios nuolatinės dabarties dalyvis.

Istorija kaip tautos praeitis, gyvenanti jos atmintyje dabarties pavidalu, anaiptol nėra psichinis vaizdas, kaip tai esti individualinės atminties atveju. Tai objektyvus *kultūrinis pavidalas*, įprastas vadinti *tradicija.* Neretai — net ir mūsų pačių — tradicija yra suprantama gana siaurai, būtent: kaip atgyvenę papročiai. Iš tikro gi tradicija yra žymiai platesnė sąvoka. Žodis '*tradere*' reiškia ne tik 'pasakoti', 'pranešti' ar 'dėstyti', bet ir ką nors 'patikėti', 'pavesti', testamentu 'palikti'. Ir štai, šia pastarąja prasme tradicija ir sudaro tautos atminties turinį. *Praeitis susiklosto tautoje kaip testamentinis palikimas*, vis iš naujo perteikiamas ateinančioms kartoms, kurios jį papildo savu įnašu, taip kad tradicija virsta nepertraukiama kultūrinio tautos lobio kūryba. Tradicija yra ir veiksmas ir išdava kartu. Kaip veiksmas ji apgaubia visas buvusias, esamas ir būsimas kartas. Kaip išdava ji pripildo turiniu laiką ir padaro jį nebepraeinantį. Nes kultūrinis žmogaus kūrinys nenyksta pačia savo esme. Kultūrinis kūrinys gali būti sunaikintas iš viršaus, bet jis nesudyla pats iš savęs. Tradicija užtat ir yra susigrąžintos praeities laidas, kad ši praeitis paliks dabartinė. Šia prasme tradicijai priklauso visa, ką tauta yra sukūrusi amžių eigoje: pasakos, dainos, šokiai, dailė, visuomeninio santykiavimo lytys, jos literatūra, jos filosofija, jos religija, o svarbiausia jos *kalba.* Būdama žmogaus santykio su pasauliu įkūnijimas, kalba neša su savimi tautos pasaulėjautą ir net pasaulėžiūrą, kuri reiškiasi regimai visuose tautinės kultūros pavidaluose, tarsi šie būtų tik kalbos atmainos. Kalbos

mokslininkas ir filosofas J. Lohmannas, savo jaunystėje lankęsis Prienuose, kad pramoktų lietuviškai, drąsiai teigia, kad «istorija gali būti suprasta tik kaip kalbos istorija»[23]. Tiriant kalbos praeitį, yra tiriamas tautos būvio būdas. Pasisavinant kalbą, yra pasisavinamas šisai būdas: *istorijoje mes buvojame taip, kaip kalbame.*

Pastarasis sakinys yra kartu ir atsakymas į ankstesnį klausimą, kokiu būdu asmuo įsijungia į laiko matmenų vienybę arba istoriją. K. Jaspersas yra gražiai pasakęs, kad «mes tampame žmonėmis ne biologiniu paveldėjimu, o visados tik tradicijos turiniu»[24]. Metafiziškai esame žmonės jau pačią pradėjimo akimirką. Tačiau kaip metafizinis laikas dar nėra istorinis laikas, taip ir metafizinė žmogaus būtis dar nėra istorinė jo būtis. Kaip laikas virsta istorija, tiksujungęs savo matmenis nedingstančion vienybėn, taip ir žmogus tampa istorinis, tik įžengęs sąryšingo laiko vienybėn. O įžengti šion vienybėn jis gali, tik įžengdamas tradicijon testamentinio tautos palikimo prasme. *Mano istorija prasideda pirmuoju mano žodžiu* kaip ano palikimo pirmapradžiu. Paprastai tai esti žodis 'mama - motina', pagimdžiusi mane ne tik kūniškai, bet ir istoriškai, perteikdama man galimybę paveldėti aną tautos palikimą, be kurio aš būčiau pasimetėlis savame būvyje, kaip pasimetėlis yra žmogus, netekęs atminties. Be kultūrinio praeities lobio niekad negalėčiau tapti žmogumi *asmenybės* prasme. Tik tada, kai dalyvauju tautos atmintyje ir kai šios atminties turinį padarau savuoju, esu žmogus kaip istorinė būtybė: *ens historicum*, vadinasi, ne taškas srovėje, o *pati ši srovė*, neaprėpiamai tolima savo praeitimi ir kartu dabartinė man patikėtu jos palikimu. Būti istoriškai reiškia būti praplėstam savame žmogiškume — tiek į neaprėpiamą praeitį, tiek į neįžvelgiamą ateitį. *Istorija suvisuotina asmenį.* Kaip istorinė būtybė žmogus yra gimęs ne tais ar kitais metais: jis yra pagimdytas ilgų amžių kultūrinio vyksmo arba tradicijos. Kaip istorinė būtybė žmogus ir nebuvoja tik savyje: jo būvis yra visos tautinės tradicijos plotis. Galop kaip istorinė būtybė žmogus nė nemiršta dingimo prasme: jis gyvena tuose, kuriems perteikė tautos palikimą — savo vaikuose, savo mokiniuose, savo darbuose.

4

Jei betgi žmogus yra šitaip suaugęs su praeitimi kaip tautos palikimu, ar gali tad pasitaikyti atvejų, kad asmuo iškristų iš istorijos? — Kol gyvename tėvynėje, tol ši galimybė yra tik teorinė,

---

[23] Johannes LOHMANN, *Philosophie und Sprachwissenschaft*, Berlin 1975, 62 psl.
[24] Karl JASPERS, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, München 1949, 294 psl.

daugių daugiausia tik laikina. Tiesa, esama žmonijos gyvenime tarpsnių, kai jos dvasia ypatingu būdu panūsta žvelgti ateitin, kai lūkestis persveria atmintį ir kai viltis darosi reikšmingesnė už meilę. Atrodo, kad tokį tarpsnį pasaulis dabar ir gyvena. Jo metu kuriasi «futuristinis gyvenimo stilius», kyląs «iš ateities kulto», kurį Berdiajevas vadina «tikru žmonių pamišimu»[25], pamišimu todėl, kad čia remiamasi tuo, ko dar nėra ir ko mes negalime *tiesioginiu būdu* įtaigauti, nei *kad* būtų, nei kad *šitaip* būtų, vadinasi, taip, kaip mes norime. Tai revoliucinė nuotaika ir revoliucinis stilius. Ir vis dėlto jis ištraukia žmogų iš istorijos tik *tariamai*. Pabrėždamas ypatingu būdu ateitį, revoliucininkas savaime neigia praeitį. Tačiau, kad galėtų ją neigti, jis turi ją turėti čia pat *kaip dabartinę*, nes nekovojama su tuo, kas yra praėję ir dingę. Užtat išskirtinis žvilgis ateitin esti paprastai trumpaamžis. Apgriovęs — ne sugriovęs — tradiciją, revoliucininkas grįžta atgal ir šliejasi prie jos net stipriau, negu ankstesnio tarpsnio žmogus. Gražus šiam reikalui pavyzdys yra komunistinė revoliucija Rusijoje, kur pradžioje buvo pasišauta tiesiog *pamiršti* visą rusiškąją praeitį — mat, marksizmas esąs tikrosios istorijos pradžia, — o galop buvo baigta, perimant šią praeitį visa jos pilnatve — net ligi karininkų antpečių ir imperialistinių senosios rusiškosios valstybės užmačių. Kol žmogus gyvena savoje šalyje, tol net ir giliausia revoliucija neįstengia — bent ilgesnį laiką — išplėšti jo iš istorijos: istorija neša jį net ir į pačios revoliucijos glėbį. Revoliucija niekad nėra be praeities, užtat niekad nėra nė antiistorinė. 'Futurologija', kuria ne vienas dabar domisi ir tarp mūsų, yra prasminga tik tada, kai atsiremia į '*praeteritologiją*', vadinasi, į istoriją kaip praeities mokslą.

Tačiau visai kitokia susidaro padėtis, tėvynę palikus ir nebenorint ar nebegalint jon grįžti. Tokiu atveju iš tikro kinta asmens santykis su istorija, atverdamas galimybę žmogui iš istorijos iškristi ir virsti *klajokliu laike*. Jeigu, esant tėvynėje, ši galimybė yra tik laikinas revoliucinis mostas, tai atsidūrus svetur, ji virsta sunkiai išvengiama tikrove. Nebenorįs ar nebegalįs grįžti tėvynėn žmogus istorijos atžvilgiu paprastai elgiasi dvejopai: arba *įsikabina* į savos tėvynės praeitį, kurią išsinešė iškeliaudamas, arba *ieškosi ateities* svetino krašto istorijoje, kurią tariasi atradęs kaip savąją.

Pirmuoju atveju jis teregi tai, kas jo tėvynėje yra buvę, jam išvykstant. Jo tėvynės praeitis yra jam gyvai akivaizdi bei dabartinė, tačiau *tik praeitis*. Tėvynės gi ateitis kuriasi, išvykėliui nedalyvaujant, todėl ji ir nėra jam sava. Sakysime: rusinamos ir komu-

[25] N. BERDIAJEV, *Der Sinn der Geschichte*, 116 psl.

nistinamos Lietuvos ateitis nėra *mūsų*, svetur gyvenančiųjų, ateitis, todėl mes ja ir kratomės, kaip kratėsi sovietinės Rusijos ateitimi rusai išeiviai po pirmojo pasaulinio karo. Tačiau kaip tik todėl išvykėliai ir atsiduria *šalia* tėvynės istorijos, kadangi, kaip jau sakėme, istorija nėra tik praeitis, bet ir ateitis, mūsų užmojais atkelta į dabartį. Be abejo, ir gyvenantieji svetur turi užmojų tėvynės atžvilgiu, kartais net labai plačių. Deja, šie jų užmojai nėra tėvynėje vykdomi, todėl lieka neistoriniai, kaip neistoriniai esti gryni lūkesčiai bei svajingos viltys: tėvynės ateities tokie užmojai neapipavidalina. Svetur gyvenančiųjų žmonių istorija yra netekusi ateities matmens, todėl pasidariusi dažniausiai *konservatyvi*: išlaikyti — *conservare* — tai, kas išsinešta. Kūryba ateičiai čia sumažėja ligi skurdaus laipsnio, kadangi ši kūryba eina visai kita — dažnai net priešinga — kryptimi, negu tėvynėje: ji nevirsta tėvynės ateities užuobėga. Ateities netekimas todėl ir nuistorina svetur gyvenančiųjų būvį, paversdamas jį seniena, turinčia, tiesa, praeitį, bet nebeturinčia ateities, esančia istorijoje, bet nebe istorija, vadinasi, yra srovė, einanti iš praeities į ateitį.

Konservatyvi išvykėlių būsena pažadina savo priešingybę: nusigrįžti nuo tėvynės praeities ir regėti savą ateitį svetimo krašto istorijoje, prarastą ateitį tėvynėje pakeisti ateitimi svetur. Tai paprastai esti jau išeivių vaikų ar vaikaičių nuotaika, kurią gražiai yra nusakęs vienas mūsų tautietis savame laiške Europos bičiuliams: « Amerika, suteikusi mums materialinę gerovę, atima mūsų vaikus »[26]. Mūsų atveju šie žodžiai tinka ne tik Amerikai, bet ir visiems kraštams, kuriuose gyvenama lietuvių: visi šie kraštai atima mūsų vaikus. Tai skaudūs žodžiai — ne tik psichologiškai, ir gal net *ne visų pirma* psichologiškai. Nes kad vaikai neina tėvų keliais, kad jie mėgina, kaip anas tautietis toliau rašo, atsiplėšti nuo tėvų idėjų ir jų gyvenimo principų, yra visiškai suprantama, pateisinama ir net būtina: kitaip nebūtų jokios kultūrinės pažangos. Anų žodžių tragika slypi ne tėvų sielvarte, kad vaikai nesą tokie, kokie yra tėvai: *tikroji tragika slypi pačiuose vaikuose*, būtent: jų savęs apgaulėje, kad jie galį tapti istoriniai svetimos istorijos dėka. Posakis « Amerika atima mūsų vaikus », objektyviai žiūrint, nusako asmens iškritimą iš istorijos apskritai ir jo virtimą klajokliu laike. Kaip esama klajoklių erdvėje — valkatos, perėjūnai, klajūnai — taip esama ir klajoklių laike. Tai žmonės, iškritę iš savos istorijos ir neįžengę į svetimą istoriją, kadangi įžengti į istoriją iš viso neįmanoma. Istoriją galima kurti, bet jos negalima priimti, tarsi ji būtų ne kultūrinė

[26] Dr. V. MAJAUSKAS, žr. *Europos LF bičiulis*, 1976, m. 1 nr., 17 psl.

tradicija, o tik teisinė pilietybė. Užtat posakis « Amerika atima mūsų vaikus, yra tragiškas patiems šiems vaikams : *Amerika atima juos iš tėvų, bet ji nepasiima jų sau.* Ji palieka šiuos vaikus tuščio laiko matmenyje, padarydama juos žmonėmis be istorijos, vadinasi, tikrais klajokliais istorijos atžvilgiu.

Istorija, kaip visoje šioje paskaitoje pabrėžiame, yra sąryšingas laikas, vadinasi, laikas, einąs iš praeities į ateitį, grąžindamas praeitį dabartin ir paskubindamas ateitį ton pačion dabartin. Užtat praeitis ir sudaro istorijos pagrindą bei šaltinį. Mūsų himno žodžiai « iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia » reiškia ne tik dorinę stiprybę, kad eitume praeities didvyrių pėdomis, bet jie reiškia giliausia prasme ir *istorinę stiprybę*, kad praeitį laikytume versme, iš kurios istorija atiteka į mus pačius, mus laikydama dabartyje ir nešdama į ateitį. Tačiau kur rasti istorinės stiprybės tuo atveju, kai tėvynės praeitį nupiauname ir iš tautinės atminties išsijungiame — iš anos, pasak Augustino, visa apimančios begalinės ertmės — *penetrale infinitum*? Kur yra tuomet ta srovė, kuri mus neštų į ateitį? Į ką gi atsirėmę, buvodami svetur, mėginame išsilaikyti kaip istorinės būtybės, jei užu mūsų yra tik tuščio laiko matmuo? Atsakant į šiuos klausimus, kaip tik ir išeina aikštėn savęs apgaulė tų žmonių, kurie norėtų ana srove laikyti svetimo krašto istoriją ; krašto, kuriame jie yra atsitiktinai gimę ir kurio dabartyje jie mėgina sąmoningai įsitaisyti.

Gimimas pats vienas, kaip sakyta, dar neįjungia žmogaus į istoriją : tai padaro tik kultūrinė krašto tradicija. Betgi ar svetimo krašto tradicija yra *mano* tradicija? Ji nėra pagimdžiusi mane kaip istorinę būtybę ; jos praeities šimtmečiai nėra man dabartiniai, nors aš jų turinį ir išmokčiau iš istorijos vadovėlio. Nes išmokti galima kiekvieno krašto istoriją, tuo anaiptol nepadarant šios istorijos *mana* istorija. Kiekvienas senovės istorijos profesorius moka graikų ar egiptiečių istoriją geriau, negu patys graikai ar egiptiečiai. Bet ar dėl to Graikijos ar Egipto praeitis tampa *jo* praeitimi? Svetimo krašto praeitis niekad nevirsta istorinio mano būvio sudedamąja dalimi todėl, kad aš šios praeities nekūriau jokia prasme ir jokiu atžvilgiu : ji nėra mane įpareigojusi ar užangažavusi : jos akivaizdoje aš galiu laikytis tik abuojai ; jos garbė ar gėda nėra mano garbė ar gėda ; aš nesijaučiu už ją atsakingas nei teigiamai, nei neigiamai ; manęs nedžiugina jos laimėjimai ir neslegia jos kaltės. Svetimo krašto praeitis nėra *gyva* srovė, kuri būtų mane atnešusi į mano dabartį ir dabar ruoštųsi nešti mane ir į ateitį. Mane atnešė visai kita srovė, būtent : *mano tėvų krašto praeitis.* Tai ji yra tikroji istorinio mano būvio versmė. Tačiau aš ją, iškeliavęs ar gimęs svetur, paneigiau bei pamiršau ana minėta tautinės atminties prasme. To-

dėl dabar ji manęs mano svetimoje dabartyje ir nelaiko, kadangi ji šioje dabartyje negyvena: svetimo krašto dabartis nėra mano tėvų krašto praeities buvojimas. Lietuvos praeitis neglūdi Amerikos ar Brazilijos dabartyje. Visa tai reiškia, kad, apsisprendęs bei pasiryžęs kurti savą ateitį, remdamasis svetimo krašto istorija, aš *istorijos kaip tik netenku*, kadangi neturiu versmės, iš kurios ši istorija plauktų. Savo tėvų krašto praeitį paneigiu savo apsisprendimu, o svetimo krašto praeities neprisiimu savo nedalyvavimu joje. Nė viena tad praeities nėra *mano* praeitis: savoji prarasta valingai, svetimoji nerasta savaimingai. Neturėdamas gi praeities, esu klajoklis laike, galėdamas tik bastytis tarp dviejų istorijų, kurios abi man nepriklauso ir kuriose aš esu tik perėjūnas.

Nėra abejonės, kad šitoks istorinis nomadizmas įtaigauja žmogaus kaip asmenybės išsivystymą bei brendimą tiktai neigiama prasme. Klajoklis laike virsta nepajėgiu valdyti laiko. Gal dėl to J. de Maistre ir yra metęs savotišką prakeikimą žmonėms, pali kusiems tėvynę: «Išeivija nieko negali ir nieko nereiškia — *ne peut rien et ne vaut rien*». Ir iš tikro? Išsijungti iš savo tėvų tradicijos ir negalėti įsijungti į svetimo krašto tradiciją savaimingu vyksmu reiškia suskaldyti save patį ir psichologiškai, ir doriškai. Tėvų krašto praeities atžvilgu toks asmuo virsta *atkritėliu*: svetimo krašto atžvilgiu jis virsta *pataikūnu*; atkritėliu todėl, kad paneigia tai, kas iš tikro *yra jo*; pataikūnu todėl, kad meilinasi tam, kas *nėra jo*. O tai niekad nevyksta be gilaus sąžinės sankirčio su pačiu savimi. Atrodo, kad kaip tik čia ir glūdi giliausia priežastis, kodėl mūsų jaunimas taip aistringai ieško savos tapatybės arba 'identiteto': šis ieškojimas turįs užgrįsti atsivėrusį dvasios plyšį ir nuraminti atbudusią sąžinę. Santykis tarp asmens ir istorijos yra skaudžiausia išeivių vaikų ir vaikaičių problema.

Tačiau ši problema tegali būti išspręsta, ne tapus žmogumi be istorijos, vadinasi, ieškantis savos ateities svetimoje istorijoje, bet tik įsiglaudus į istoriją, kurią nuoširdžiai, vadinasi, pačiomis savo dvasios gelmėmis galiu vadinti *sava istorija*. O kurią istoriją aš galiu *šitaip vadinti*, man nurodo ne nauda, ne mada, ne poaukščio siekis, bet tai, kas mane amžių eigoje yra atnešę į dabartį, nes nesu, liaudiškai kalbant, 'iš kelmo išspirtas', vadinasi, atsirades nesąryšingai, o amžių išnešiotas ir pagimdytas kaip istorinė būtybė. Mano sąsaja su praeitimi yra manoji egzistencialija, kurios netekęs atkrintu į taško buvojimą: istorijos gyva srovė teka tuomet pro mano šalį. Šitoks *savos* praeities pažinimas ir pripažinimas yra vienintelis kelias išlikti žmogui istorine būtybe, negyvenant savoje tėvynėje. Svetima praeitis tokios galimybės sukurti negali. Todėl ja vaduodamasis,

asmuo ir nuistorina pats save, tapdamas arba vienišius, arba pasinerdamas į tokių pat beistorinių asmenų pilką bevardę minią. Tik aiški bei ryžtinga *savos istorijos* — jos praeities ir jos ateities — sąmonė išgelbsti asmenį iš šio žudančio klystkelio. Tik ši sąmonė parodo tikrąją asmens tapatybę arba 'identitetą' kaip nenutrūkstamą jo santykį su sava praeitimi. Užtat 'identiteto' klausimas ir tegali būti išspręstas, tik apmąstant savo santykį su sava istorija. Ir niekas mums šiuo tarpu nėra tiek aktualu, kaip toksai apmąstymas — viešas ir asmeninis. Ši paskaita užtat ir nori būti mažutis įnašas į didįjį mūsosios tapatybės ieškojimą.

Tebūnie man leista užbaigti ją žodžiais asmens, kuris savo santykį su istorija išsprendė kaip tik čia dėstytų minčių šviesoje. Tai žodžiai Kazimiero-Kenneto Stewarto, Philadelphijos kunigų seminarijos paskutiniojo kurso auklėtinio, tarti šv. Kazimiero šventės metu ir paskelbti *Ateities* žurnalo 1976 metų 5-jame numeryje. Istorinis Kazimiero Stewarto apsisprendimas skamba šitaip :

Iš mano vardų matyti, kad esu lietuvis ir skotas. Mano vardai yra Kenneth ir Kazimieras, pagerbiant abi šeimos puses. Mano kraujas, kilmė, paveldėjimas kilę iš abiejų tų gražių kraštų ... Aišku, aš gimęs čia. Tačiau krauju ir kilme esu lietuvis. Myliu tą kilmę kasmet daugiau. Neužmirštu šio (gimtojo) krašto, tačiau, būdamas vaisius šimtų metų lietuviško darbo, meilės, didvyriškumo ir lietuviškoje žemėje pralieto kraujo ir skausmo aš esu lietuvis. Žmogų formuoja jo kalba, tradicijos, papročiai. Jie mane padarė tuo, kas esu. Jeigu aš nebeturėčiau savo tautos tradicijų ir papročių, jausčiau tuštumą, praradimą. Mano asmens identitetas susijęs su mano kultūra, su mano tautos istorija. Žmogus nėra salelė, bet noromis nenoromis priklauso savo kultūrai [...] Nė nejausdamas, žmogus susidaro iš šitų kultūros siūlų. Jis tampa tęsiniu šimtų metų istorijos ir kilmės [...] Aš šitaip jaučiuos [...] Aš esu lietuvis. Aš turiu savo tėvynę. Aš esu savo tautos dalis ir pasididžiuodamas galiu gerbti kitų kultūras [...] O mano vieta Lietuvos istorijoje ? Dirbti jai ir melstis už ją, nes aš jos vaikas. Dirbti jos laisvei ir visų žmonių teisėms. Kovoti už savo tautos laimę, nes dabar mano kraujas liejamas, mano gyvybę kiti nori užtroškinti. Aš esu lietuvis, dalis savo tautos praeityje, dabartyje ir ateityje. Ar aš, ar mes galime išsižadėti savo kraujo, tautos, kilmės ? Tik per mus tauta lieka amžinai gyva [27].

Kas yra šiuos giliaprasmus žodžius skaitęs anksčiau, galėjo lengvai pastebėti, kad visa mano paskaita buvo tik filosofinis jų komentaras.

ANTANAS MACEINA

---

[27] Kazimieras-Kenneth STEWART, *Vieno jaunuolio apsisprendimas būti lietuviu*, žr. *Ateitis*, 1976 m. 5 nr., 172-173 psl.

PROF. ANTANAS SALYS — KALBININKAS

Nėra lengva žmogaus gyvenimą žodžiais pasverti. Ypač žmogaus, kuris savo aštriu protu, logišku galvojimu, giliu įžvelgimu paliko neišdildomus pėdsakus lietuvių kalbotyroje bei lietuvių kalbos istorijoje. Todėl aš ir siaurinsiu paskaitos rėmus: kalbėsiu apie a. a. prof. Antaną Salį kaip kalbininką — mokslininką, tik vienu kitu brūkšneliu paliesdamas jo taip pat labai svarius darbus lietuvių kalbos kultūros bei praktikos klausimais. Kitaip sakant, kalbėsiu apie jo darbus lyginamojoje indoeuropiečių kalbotyroje, baltistikoje, lituanistikoje. Kam kitam — gal kita proga — teks plačiau prisiminti jo nuopelnus taikomosios kalbotyros, kalbos pedagogikos bei kalbos publicistikos srityse.

Kai būsimasis profesorius dr. Antanas Salys 1930 metų pradžioje pradėjo darbą Vytauto Didžiojo Universitete, jis jau buvo gerai pasiruošęs visą savo gyvenimą pašvęsti kalbotyrai. Tais laikais lietuvių kalbotyros padėtis buvo nepavydėtina: profesorius Kazimieras Būga buvo miręs jau prieš šešerius metus. 1930 metų pačioje pradžioje (1930.II.23) mirė ir profesorius Jonas Jablonskis. VDU kai kuriuos kalbotyros kursus dėstė šveicaras prof. Alfredas Sennas (Alfred Senn) ir dar vienas kitas užsienietis kalbininkas. Abu tik ką sugrįžusius iš Vokietijos jaunuosius kalbininkus — dr. Praną Skardžių ir dr. Antaną Salį griūte užgriuvo dėstymo, mokslinių tyrimų, praktinio lietuvių kalbos vartojimo darbai. Jie abu turėjo atlikti keliolikos, o gal net keliasdešimties žmonių darbus: ir mokslininkų, ir dėstytojų, ir pedagogų, ir redaktorių, ir valdininkų, ir kalbos patarėjų, ir net kalbotyros bei kalbos klausimų populiarintojų.

Padėtis, aišku, buvo suprantama istorine prasme: juk tik prieš keliolika metų, konkrečiai 1918.II.16 d., lietuvių kalba pirmą kartą savo ilgoje istorijoje buvo tapusi valstybine kalba, taip pat aukštojo mokslo, teatro, radijo, tarptautinio susižinojimo kalba! O pati lietuvių kalba nebuvo tam nei "pasiruošusi" nei "paruošta", nes tam ji nebuvo turėjusi nei pakankamai laiko, nei sąlygų, nei pakankamo skaičiaus "paruošėjų". Beveik visos kitos Europos tautos turėjo šimtmetines tokio pasiruošimo bei paruošimo tradicijas.

Iš tikrųjų tik du akademiškai pasiruošę kalbininkai Didžiojoje

Lietuvoje buvo kurį laiką vertę lietuvių kalbos ir kalbotyros dirvonus: tai Kazimieras Būga ir Jonas Jablonskis, kurių tuo metu, kai pradėjo dirbti Skardžius ir Salys, jau nebebuvo gyvųjų tarpe.

(Anksčiau dirbę genialieji kun. Kazimieras Jaunius ir vysk. Antanas Baranauskas kalbotyroje buvo savamoksliai — mėgėjai). Ligi šio laiko — nuo pat moderniosios kalbotyros pradžios XIX šimtmetyje — beveik visiems užsienio kalbininkams lietuvių kalba pirmoje eilėje buvo buvusi tik mokslinių tyrinėjimų objektu. Žinoma, ko kito ir laukti beveik negalima. Sakysime, 1908 metais išleistame viename vokiečių populiariame enciklopediniame žodyne buvo parašyta:

> Lietuvių kalba, kuri yra kalbama Prūsijos Gumbinės provincijos šiaurinėje dalyje, taip pat Rusijos Kauno ir Vilniaus provincijose, tačiau ši kalba yra jau beišmirštanti (originale: *stirbt jedoch aus*, mano pabraukta, A.K.) [1].

Taigi, suprantama, kodėl tik ką iš užsienio sugrįžęs Salys pasinėrė įvairių kalbotyros darbų mariose: ir dėstyti reikėjo, ir redaguoti, ir mokslinius darbus rašyti, ir populiarius; reikėjo patarinėti, taisyti, sudarinėti reikalingus naujadarus. Ir taip tęsėsi visus keturiolika metų, ligi siaubo dienos užgriuvo Lietuvą.

Apie 1930 metus, apskritai kalbant, kalbotyra — bent Europoje — buvo suprantama kaip istorinė lyginamoji indoeuropiečių kalbų kalbotyra. Nors tuo metu jau kai kur buvo žinomi Trubeckoj ir kitų vadinamųjų Prahos mokyklos kalbininkų darbai, padėjusieji pagrindą vėliau išsivysčiusiam struktūralizmui, tačiau tik vienas kitas indoeuropiečių kalbotyros specialistas tuo kiek giliau domėjosi.

Tuo tarpu ir pati indoeuropiečių kalbotyra pergyveno lyg ir savo nužydėjimo laikus, t. y., tuos laikus, kai nebuvo padaryta — bent indoeuropiečių kalbų tyrinėjimuose — kokių stambių ar svarbių naujų atradimų, o buvo daugiau dirbama XIX šimtmečio pabaigoje vadinamais jaungramatikių išdirbtais metodais, tik juos pritaikant platesnėms ir įvairesnėms kalbotyros problemoms.

Lemiamą įtaką 1920-1930 metų laikotarpiui indoeuropiečių kalbotyrai turėjo jau ne vokiečių kalbininkai, kurių darbai aiškiai dominavo visą XIX šimtmetį (Bopp, Pott, Jacob Grimm, Schleicher, Leskien, Johannes Schmidt, Osthoff, Delbrück, Brugmann ir t. t.), bet šį kartą svarbiausia figūra šioje srityje tapo žymusis prancūzų kalbininkas Antoine Meillet.

---

[1] MEYERS, *Kleines Konversationslexicon*, 7-ji laida, IV t., Leipzig irViena, 448 psl.

Meillet svarbiausia pažiūra — ir labai aiškiai jo paties suformuluota — buvo tai, kad kalbotyros dėmesio centre turėtų būti tarmės, kaip natūraliõs kalbõs išsivystymo liudininkės. Tik tarmės duodą kalbininkui tiesioginius duomenis kalbos išsivystymo bei keitimosi tyrinėjimams. Anot Meillet, bet kokia bendrinė, ypač rašto, kalba esanti jau sunorminta, dirbtinė kalba, nes jos susidarymas, formavimasis, ugdymas esti įtaigojimas ne paties natūralaus ir normalaus kalbos išsivystymo dėsnių, bet išviršinių jėgų: politinių, istorinių, geografinių, socialinių, ekonominių ir t. t.

Antras labai svarbus Meillet teiginys buvo tai, kad jis nuolat pabrėžė, kad kalba gyvena, keičiasi tik žmonių bendruomenėje, visuomenėje, t. y., kalba yra socialinių sąveikų išdava.

Kaip jau daugeliui mūsų gerai žinoma, pirmieji Salio mokslo darbai kaip tik buvo atlikti tarmių tyrimo srityje. Šia proga reikia paminėti, kad Salys čia ir naują gražų terminą pasiūlė: vietoje graikiško dialektologija jis siūlė tarmėtyrą. Abu šie terminai yra kartais pagrečiui ir dabar dar vartojami.

Pirmas didelis, svarbus ir naujoviškas Salio darbas lietuvių kalbos tarmėtyros srityje buvo jo 1930 metais išspausdinta disertacija: *Die žemaitischen Mundarten I: Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets* ('Žemaičių tarmės I: žemaičių tarmės srities istorija'). Panaudodamas daug lig šiol netyrinėtų istorinių šaltinių, jis smulkiai aprašė žemaičių tarmės išsivystymą bei išsiplėtimą, jos ribas, jos ploto keitimąsi. Šis jo darbas buvo ir yra pagrindas vėlesniesiems tyrinėjimams ir ligi šiol — dėl metodų preciziškumo, dėl panaudotų duomenų gilaus analizavimo — jis ne tik nenustojo vertės, bet visiems laikams pasiliks žemaičių tarmių tyrinėjimo kertiniu akmenimi.

Vėliau Salys pats pėsčiomis, dviračiu bei motociklu apkeliavo kelių tarmių pakraščius, aiškiau ir griežčiau nustatydamas tarmių ribas. Šio darbo rezultatai: a) 1933 metais išspausdintas labai svarbus Salio straipsnis, pavadintas tipiškai kukliu vardu: *Kelios pastabos tarmių istorijai*, žr. *Archivum Philologicum* IV, 1933. Ypač svarbus buvo jo čia pridėtas tarmių žemėlapis, kuris nuo to laiko ir yra pagrindinis lietuvių kalbos tarmių žemėlapis. b) 1935 metais išleista o 1946 metais Tübingene pakartota Salio knyga: *Lietuvių kalbos tarmės.*

Kai po maždaug dvidešimties metų, 1966 m., pasirodė Zigmo Zinkevičiaus didelė monografija, *Lietuvių dialektologija*, visi šie Salio inovatoriški, originalūs, beveik pirmapradžiai darbai užėmė labai svarbią vietą, nors, suprantama, nevisur tai yra pačiame Zinkevičiaus darbe minima. Sakysime, nors Zinkevičius naudoja kitokius pagrindus tarmių skirstymui, tačiau jo paskelbtieji tarmių žemėlapiai pagrinde nedaug skiriasi nuo Salio 1933 metais paskelbto

ir 1946 metais pakartoto lietuvių kalbos tarmių žemėlapio. Zinkevičiaus knygai pasirodžius, Salys švelniai kritikavo šį metodą, ypač naujuosius tarmių pavadinimus, kurie remiasi apylinkės miestų bei miestelių vardais [2].

Savaime aišku, pasitraukęs iš Lietuvos, Salys prie betarpinio tarmių tyrinėjimo sugrįžti negalėjo.

Savo įžvalgų metodą, kurį Salys naudojo tirdamas lietuvių kalbos tarmes, vėliau panaudojo, rašydamas labai įdomų straipsnį apie baltų kalbas [3]. Čia jis duoda vėl bent du naujus dalykus:

1) Labai reikšmingą baltų kalbų savitarpio santykių aprašymo schemą, kartu su smulkiu tų santykių moksliniu aprašymu. (Tarp kitko, gaila, kad ta schema taip sumažinta spausdinant, kad beveik reikia padidinamojo stiklo jai aiškiai įskaityti).

2) Tiksliau *negu bet kas ligi šiol* aprašė *genetinius*, arba kilminius, baltų kalbų santykius su kitomis indoeuropiečių kalbų grupėmis bei atskiromis kalbomis.

Šiame, iš tikrųjų gal net per « moksliškame » enciklopediniame straipsnyje Salys taip pat aiškiai pasisakė ir tuo nepaprastai kontroversiniu, ginčijamu klausimu, būtent, apie genetinius, arba kilminius, baltų ir slavų kalbų santykius. Vienas iš jo čia ypač iškeltų argumentų niekuomet nenustos reikšmės lyginamojoje indoeuropiečių kalbotyroje. Būtent, jeigu suponuojama, prileidžiama bet kokio pobūdžio vadinamoji « baltų-slavų prokalbė », tai tada reikėtų laukti tarp baltų ir slavų kalbų kokių nors tarpinių, pereiginių tarmių, bet tokių tarpinių, pereiginių tarmių, atseit, « maišytų baltų-slavų tarmių » nėra ir niekados nėra buvusių. Tai argumentas, paremtas gerai žinomais faktais, kurio ligi šiol net ir patys energingiausi « baltų-slavų prokalbės », arba « baltų-slavų vienybės » hipotezės šalininkai negalėjo paneigti.

Vėliau, 1969 metais Chicagoje įvykusiame I-jame Mokslo ir kūrybos simpoziume Salys jau visiškai atmetė kokią nors galimybę, kad kada nors būtų *galėjusi egzistuoti* vadinamoji « *baltų-slavų prokalbė* ». Jis toje paskaitoje, kuri, deja, ligi šiol niekur nėra paskelbta, išdalino padalą, kuriame smulkiai išdėstė viso šio ginčo istorijos svarbiausius punktus ir nurodė konkrečius, nenuginčijamus senuosius baltų ir slavų atskirų prokalbių skirtumus. Šioje paskaitoje Salys nurodė konkrečius kalbinius duomenis, kurie rodo, kad senosios baltų ir slavų prokalbės turėjo tokių skirtumų, kurie jokiu būdu neleidžia

---

[2] *Lietuvių kalbos tarmės*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XV t., Bostonas, 1968 571-589 psl.

[3] *Baltų kalbos*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, II t., Bostonas 1954, 132-138 psl.

rekonstruoti vadinamos « baltų-slavų » prokalbės. Vadinasi, baltų prokalbė ir slavų prokalbės išsivystė atskirai ir savarankiškai tiesiog iš indoeuropiečių prokalbės. Tik vėliau šios dvi atskiros indoeuropiečių kalbų grupės, arba šakos, buvo kiek suartėjusios ir viena kitai padarė kiek įtakos — ir tai daugiausia tik žodyno srityje. Konkrečiai kalbant, Salys nurodė vienuolika baltų prokalbės bruožų, kurių nė pėdsako nėra slavų prokalbėje; taip pat aštuonis svarbius kalbinius bruožus, kurie yra slavų prokalbėje, bet jų nė žymės nematyti baltų prokalbėje [4].

1956 metais, Salys paskelbė nepaprastai reikšmingą indoeuropiečių kalbų šeimos grupių, arba šakų, pasklidimo ir savitarpio santykių schemą [5]. Deja, ši schema, kaip ir anksčiau minėta schema, liečianti baltų kalbas, spausdinant taip sumažinta, kad sunku ir įskaityti. Griežtai nepasisakydamas dėl visiškai konkrečios indoeuropiečių protėvynės bei prokalbės lokalizacijos, savo modeliu, arba schema, Salys labai moderniai apima ir susintetina tris pagrindines indoeuropiečių kalbų pasklidimo schemas (modelius): kilmės medžio teoriją (August Schleicher ir jo pasekėjai), bangų teoriją (Johannes Schmidt, jo pasekėjai, ypač jaungramatikiai ir jų pasekėjai — ligi šių dienų imtinai) ir vadinamą lingvistinės arba arealinės geografijos, kitų vadinamos dialektologinės krypties teoriją (Meillet, Bonfante, Pisani ir jų pasekėjai).

Būtent — pagal Salio modelį-schemą — centrinėje srityje liekančios, nors gal kiek ir pasistūmėdamos iš pirmgimio išeities taško, šios grupės, arba šakos: baltai, slavai, indai-iranėnai, trakai-frigai, armėnai, ilyrai ir albanai; jau kiek anksčiau šiek tiek pajudėję į periferijas: tocharai — į rytus, italikai-keltai — į vakarus, hetitai — į pietus ir germanai — į šiaurę. Tai buvęs pats pirmasis indoeuropiečių grupių, arba šakų, pajudėjimas, įvykęs dar priešistoriniais laikais, vėliau daug kartų šių judėjimų kryptis keitusis ir t. t.

Čia būtų mums labai pravartu prisiminti dar vieną dalyką: šia Salio sudaryta ir pasiūlyta schema (modeliu) labai metodiškai galima išspręsti vieną gana opų indoeuropiečių lyginamosios kalbotyros ir, apskritai, istorinės kalbotyros klausimą. Mat, ilgai buvo ir tebėra ginčijamasi, kurios kalbos ir tarmės daugiau bei ilgiau išlaiko tam tikrus senesnius, archaiškesnius bruožus — ar vadinamosios centrinės, t. y., kurios lyg ir pasilieka prokalbės bei protėvynės vietoje, ar vadinamosios periferinės, t. y., tos, kurios anksčiau

---

[4] Plačiau apie tai galima pasiskaityti: Antanas KLIMAS, *Baltic and Slavic Revisited*, žr. *Lituanus*, 1973 m. 1 nr., 7-26 psl.

[5] *Indoeuropiecių kalbos*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, VIII t., 487-490 psl.

išsikelia į naujas, kraštines, periferines vietoves. Sakysime, baltų kalbos vra daugiau centrinės, o baltų kalbose pati centrinė kalba yra lietuvių kalba, kuri iš tikrųjų yra ir labai archaiška ir labai konservatyvi. Bet, iš kitos pusės, hetitų ir tocharų kalbos yra periferinės kalbos, bet ir jos turi išlaikiusios kai kuriuos tokius archaiškus bruožus, kurių nerasi centrinėse kalbose. Pagal Salio pasiūlytąjį modelį (schemą), pritaikant jį jo pasiūlytąja prasme, ir šis klausimas išsprendžiamas tokiu būdu:

a) ir centrinės kalbos, pasilikusios arčiau protėvynės srities, išlaiko tam tikrus archaiškus bruožus (sakysime, baltų kalbos yra išlaikiusios labai archaišką vardažodžių morfologinę sistemą ir t.t.);

b) ir periferinės kalbos, anksti apleidusios savo protėvynę, gali, kaip tam tikros rūšies kolonialinės kalbos, užkonservuoti ir išlaikyti labai archaiškus bruožus, kas dažnai pastebima apskritai izoliuotose kalbose ir tarmėse (sakysime, toks senųjų bruožų išlaikymas labai aiškiai matyti hetitų kalboje: vienas iš tų bruožų yra tai, kad hetitų kalba visiškai neturi moteriškosios giminės. Tai reiškia, kad kai hetitų prokalbė — apie 2000-1800 pr. Kr. — išsiskyrė iš indoeuropiečių prokalbės, tai dar pačioje indoeuropiečių prokalbėje moteriškoji giminė nebuvo išvystyta, kaip atskira gramatinė kategorija).

Kita didelė ir labai svarbi vaga Salio buvo išvaryta lietuvių kalbos onomastikos, vardotyros srityje. Giliai susipažinęs su garsų mokslu, atseit, fonetika, pirmasis iš lietuvių tyrinėjęs garsų susidarymą, jų artikuliaciją bei keitimąsi moderniais laboratoriniais metodais; išstudijavęs artikuliacinėje bei istorinėje plotmėje mūsų tarmes bei jų išsivystymą, jis buvo kaip niekas kitas ligi šiol pasiruošęs tarti mokslinius sprendimus ir taip labai istorinių įvykių suraizgytoje mūsų vardų sistemoje.

Istoriniuose šaltiniuose mūsų vietovardžiai buvo per ištisus šimtmečius nelietuvių kronikininkų, istorikų, rašytojų įvairiausiai rašomi, iškraipomi, o vėliau dažnai pripuolamai aiškinami. Tokie aiškinimai nuvesdavo kartais tuos « aiškintojus », net ir rimtus kalbininkus, į tokias nesąmones, kad vienas lenkas kalbininkas ėmėsi aiškinti, kad lietuvių vietovardis *Sūduva* yra kilęs iš lietuvių kalbos žodžio ' excrementum '; arba net toks lenkas profesorius Jan Otrębski, kuris ir lietuviškai labai gerai mokėjo, pradėjo aiškinti, kad miesto *Ukmergė* vardas kilęs metatezės keliu iš *mergukė*, tuo tarpu kai jau seniai yra žinoma, kad *Ukmergė* tai niekas kitas kaip dėsningas tos tarmės išsivystymas iš senesnio *Vilkmergė*, ir panašiai.

Salys ėmėsi šio darbo metodiškai. Tik labai gaila, kad du dideli jo šios srities darbai nebuvo išspausdinti. Tai jo su kitais nuo 1938 metų ruoštas, ir jo galutinai redaguotas *Pavardžių žodynas*, likęs

rankraštyje. Žinoma, juo naudojasi darbartinėje Lietuvoje dirbą kalbininkai. Dalis šio darbo yra išspausdinta — kad ir kitokioje formoje — didžiajame lietuvių vokiečių kalbos žodyne [6].

Lietuvių kalbos vietovardžius, kurie anksčiau, o kartais dar ir dabar užtinkami ir labai toli nuo dabartinių Lietuvos etnografinių ribų, irgi visi, kaip kas išmanė — vokietino, lenkino, gudino, rusino. Čia irgi reikėjo daug patirties ir daug darbo.

1939 metais, atgavus Vilniaus kraštą, buvo parengtas sulenkintųjų ir sugudintųjų vietovardžių atlietuvintų, t. y., senųjų, originalių lietuviškų formų sąrašas. Salys redagavo ir šį leidinį, kuris 1943-1944 metais jau buvo pradėtas spausdinti. Šio leidinio korektūriniai lankai yra Vilniuje. Dalis šio darbo rezultatų buvo išspausdinta prie *Lietuvos žemėlapio* [7]. Savo prakalboje bei įvadinėse pastabose Salys rašė:

Prieš keletą metų, sumanius leisti Lietuvos žemėlapį, buvau paprašytas peržiūrėti ir pataisyti jo vardus. Vėliau, jo leidimą perėmus *Lietuvių Enciklopedijos* Leidyklai, nusistatyta žemėlapį žymiai papildyti. Papildinėjant pagausėjo vietovardžių, o vandenų tinklas prof. S. Kolupailos rūpesčiu buvo veik dvigubai sutankintas. Teko vėl naujai visą jo vardyną tikrinti. Tam nebepakako spausdintųjų kalbiškai patikimų šaltinių. Reikėjo ieškotis gyvojo žodžio talkininkų. Kreipiausi spaudoje, ir jų atsiliepė net per tris dešimtis, kilusių iš įvairių Lietuvos vietų. Su tų talkininkų pagalba pavyko nustatyti visur trūkstamųjų vardų lytis bei kirtį ir daugeliu atžvilgių dar patikslinti šaltininius duomenis [8].

Lietuvos vietų vardai — nelaimingiausias viso pasaulio «sutvėrimas». K. Būga.

Šie mūsų žymiausiojo kalbininko žodžiai tebegalioja ir šiandien. Lietuviškųjų žemių vardai amžiais kaimynų savaip perdirbinėta — lenkinta, vokietinta, rusinta. O mūsų laikais M. Lietuvos lietuviškasis vardynas nacių ir sovietų bandyta šluote nušluoti. Pagaliau įkandine seka ir sovietinimas. Marijampolei — prieš visus lietuvių kalbos dėsnius — jau prikergtas «tarybinis» Kapsukas.

---

[6] A. Senn ir Salys, *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache*, V t., 490-560 psl. (L. K. M. Akademija jį perspausdino Salio *Raštų* II tome, Roma 1983, 186-266 psl.)

[7] A. Salys, *Lietuvos žemėlapio vardynas*, žr. *Lietuvos Žemėlapis*, Lietuvių Enciklopedijos leidykla, Bostonas 1956, 11-46 psl. (Ištisai šį sąrašą išleido Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija: Prof. Salys, Raštai, II t., Roma 1983, 489-569 psl.: *Vilniaus krašto gyvenamųjų vietų vardai*).

[8] Ten pat, 12 psl.

Bet nemaža vietovardžių, iš nežinios ir neapdairumo, prigadina ir mūsų pačių spauda, net mokykliniai vadovėliai. Blogiausia, kad vardynas iki šiol nebuvo tvarkingas nė Lietuvos žemėlapiuose. Paskutiniais prieškario metais čia buvo imtasi planingo darbo, bet jį nutraukė okupacija. Pvz. Lietuvių Kalbos Instituto paruoštas kirčiuotas Vilniaus krašto gyvenamųjų vietų sąrašas (lietuviškai-lenkiškas) 1943-44 m. buvo spaudoje. Po karo kartkartėmis skelbta jį išleisiant. Bet, matyti, bus užkliuvęs už « gamtos pertvarkymo plano » ar ko kito [9].

Kartu su žemėlapiu leidžiamas kirčiuotas vardynas yra pirmas tos rūšies mūsų leidinys. Jis galės eiti patarėju laikraštininkams, vadovėlių autoriams ir visiems kitiems rašto žmonėms. Į jį pravartu bus žvilgterėti ir šiaip inteligentui, prireikus patikrinti kurios vietovės, upės ar ežero vardą, jo kirtį. Juk paprastai tos rūšies varduose daugiausia daroma ir kirčio klaidų [10].

Ar mūsų « laikraštininkai, vadovėlių autoriai ir visi kiti rašto žmonės » šiuo dideliu darbu — nors ir nedidelės apimties: 30 labai smulkiu šriftu spausdintų puslapių — naudojasi, tai jau kitas klausimas.

Daug ištisų studijinių straipsnių, paremtų šaltiniais, dažnai pavartotais pirmą kartą, Salys išspausdino *Lietuvių Enciklopedijoje*, ypač apie svarbių Lietuvos upių, vietovių vardus, pavardes, krikštavardžius ir t.t. Daugelis jų liečia ir kitas baltų kalbas, ypač prūsų atskirų kilčių vardus, gyvenamąsias vietas, tarmes ir panašiai.

Todėl labai malonu girdėti, kad Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija ėmėsi didžiulio darbo — išleisti prof. Salio rinktinius raštus [11]. Redaguojami dr. Petro Joniko, tie keturi tomai yra labai reikalingi ir naudingi mūsų kalbos mokslui ir praktinei lietuvių kalbos vartosenai.

Neužmirštamas ir didžiulis darbas Salio yra atliktas ir leksikografijos bare. Čia jo labai plačios žinios, paremtos dar ir jo nepaprastai gera atmintimi ir jo studijomis labai daug prisidėjo prie paskutinių pusketvirto tomo jau minėto bendrinės, arba rašytinės lietuvių kalbos žodyno: *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache.* Jo paruošime nuo pat pirmųjų puslapių dalyvavo prof. Alfredas Sennas, kuris ir buvo vėliau viso žodyno vyriausiasis redaktorius. Kaip pats

---

[9] Ten pat, 12 psl.

[10] Ten pat, 13 psl.

[11] I tomą *Bendrinė kalba*, XXIV-570 psl. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija išleido Romoje 1979 metais. II tomą *Tikriniai vardai* — 1983 m.

žodyno pradininkas ir autorius bei redaktorius prof. A. Sennas[12] rašo baigiamajame žodyje, Salys duodavo dažnai apie 30% papildymų; Salys taip pat peržiūrėdavo visą rankraštį, papildydavo, pataisydavo. Tada abu autoriai, t.y., Sennas ir Salys, dar kartą viską nuodugniai išdiskutuodavo. Todėl šis žodynas kalbininkų tarpe ir yra žinomas kaip *Senno ir Salio žodynas.*

Šis didžiulis penkiatomis žodynas, turįs apie 3000 puslapių, apie 120.000 žodžių, yra tikras aruodas mūsų studentams, mokytojams, rašytojams, redaktoriams, tik deja, reikia nors kiek mokėti vokiečių kalbą. Yra jame ne tik atskiri žodžiai, bet labai daug idiomatinių išsireiškimų, posakių ir t.t.

Jau tik labai trumpai suminėsime vieną kitą Salio darbą praktiniais lietuvių kalbos vartojimo klausimais. Tai yra jo įvairūs straipsniai laikraščiuose, žurnaluose, pradedant nuo *Židinio* ir *Lietuvos Aido* ligi *Švietimo Gairių*, *Aidų* ir *Draugo* imtinai. Labai svarbūs yra Salio straipsniai *Encyclopedia Britannica* 13-je laidoje ir taip pat *Catholic Encyclopedia.* Minėtini ir plačiau būtų dar daugelis jo darbų: Žemaitės raštų redagavimas, LKM Akademijos *Suvažiavimo Darbų* II-jo tomo koredagavimas, jo darbas Švietimo Ministerijos komisijose kalbos klausimais, Lituanistikos Institute Lietuvoje ir vėliau jau JAV. JAV jis keliolika metų redagavo didžiulės metinės MLA bibliografijos Rytų Europos kalbų ir literatūrų skyrių.

O kiek gražių naujų žodžių Salys yra sukūręs ir paleidęs į sėkmingą gyvenimą lietuvių kalbos vartosenoje: *tarmėtyra*, *staigmena*, *javieniai*, *padalas* ir daugelį kitų.

A. a. prof. Salys buvo labai rūpestingas ir geras universiteto dėstytojas: visuomet giliai pasiruošęs, remdamasis neklaidinga savo atmintimi, jis savo paskaitose bei seminaruose itin giliai nagrinėdavo einamuosius dalykus. Apie jį, kaip dėstytoją dar Lietuvoje rašo jo kiek jaunesnis kolega dr. Vincas Maciūnas:

> Man pačiam nebeteko klausyti Salio skaitomų kursų, bet daug kartų teko girdėti palankius atsiliepimus apie juos. To didžiai talentingo kalbininko ir puikaus dėstytojo paskaitos buvo jo gausių klausytojų labai mėgstamos.
>
> Per keturiolika metų jo klausė šimtai mūsų studijuojančių lituanistų »[13].

Čia galėjome — laiko ir temos ribose — suminėti tik dalį Salio darbų. Minėjome kiek plačiau tik, mūsų nuomone, pačius svarbiau-

---

[12] Alfred Senn und Anton Salys, *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache*, V t., 561-565 psl.

[13] *Draugas*, 1972.X.28.

sius, jeigu ir ne taip plačiai žinomus. Ypač tuos, kuriais mūsų jaunai kalbotyrai buvo statomi tvirti pamatai, kuriais dabar Lietuvoje remiasi profesoriaus Salio mokiniai ir jo mokinių mokiniai.

Pabaigai leiskime lyg ir prabilti pačiam a. a. profesoriui Saliui. Savo jau tik juostelėn įrašytame žodyje, skirtame II Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongresui, jis tarp kitko, sakė:

O dabar mūsų pareiga tai turimai vertenybei. Ji savaime suprantama, nes esame lietuvių tautos vaikai. Mums visų pirma svarbu tos pareigos praktiškoji vykdomoji pusė (...). Praktiškai lietuvybės išlaikymas susiveda į kalbos išlaikymą. Jei nueisime tuo keliu, kad lietuviškai tik šoksime ir dar vieną kitą dainą, kad ir prisvilusiu liežuviu pajėgsime sudainuoti, tai bus tik lietuviškos dekoracijos, o ne lietuvybės išlaikymas [14].

PROF. DR. ANTANAS KLIMAS

[14] Antanas SALYS, *Lietuvių kalba — vertenybė ir pareiga*, žr. *Laiškai Lietuviams*, XXIII, 1972 m. 9 nr., 306 psl.

PROFESSOR ANTANAS SALYS (1902 - 1972), LINGUIST

by

PROF. DR. ANTANAS KLIMAS

Summary

Antanas Salys had a deep impact upon research and publication in the area of Lithuanian, Baltic and Indo-European linguistics. This paper deals, primarily, with his scholarly work in the areas outlined above, and merely touches upon many of Salys' work in the area of practical usage of Standard Lithuanian.

Salys' dissertation, published in 1930, deals with the painstaking discussion of the area of the Samogitian dialect. This work remains the cornerstone of investigations in this area.

In 1933, Salys published a very important article dealing with the precise establishment of the boundaries and areas of Lithuanian dialects. This was the result of his many field trips during which he investigated this problem on the spot. Many of these boundaries are still valid, although some changes in terminology have been made since then.

In several important articles published in the *Lietuvių Enciklopedija* (*'Lithuanian Encyclopedia,'* 36 volumes, Boston 1954-1969), Salys discussed the interrelationships of the Indo-European language groups. In this connection he pointed out, among many other important things, the fact that there are no transitory dialects between Baltic and Slavic.

Many of Salys' works also deal with Lithuanian onomastics, particularly geographical names, and family names.

In lexicography, Salys' most important contribution is his work, together with Professor Alfred Senn, for the five-volume huge dictionary: *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache* (Carl Winter, Heidelberg 1932-1959).

Salys' many contributions to the practical usage of Standard Lithuanian are mentioned very briefly, hoping that a special paper will be written on that topic.

As a university teacher, Salys taught all his life at four universities: Kaunas, Vilnius, Tübingen, and University of Pennsylvania. His students have contributed many important contributions in the area of Baltic, Lithuanian, and Indo-European linguistics.

JUOZAS BRAZAITIS — LITERATŪROS MOKSLININKAS

Paskutinis Akademijos (LKMA) suvažiavimas Bostone prieš trejus metus buvo baigtas (1973.IX.2) prof. Juozo Brazaičio paskaita. Ir tai buvo iš viso paskutinis jo viešas žodis. Akademijos 50 metų sukakčiai paminėti jis pasirinko temą *Akademija tautos kryžkelėse*[1]. Šįkart savo dešimtąjį suvažiavimą baigiame, minėdami patį prof. Juozą Brazaitį: kaip tik šiandien (1976.XI.28) sukanka dveji metai, kai jis baigė savo žemiškąją kelionę.

Žmogaus gyvenimas išties yra kelionė besikryžiuojančiomis, vadinasi, vis apsisprendimo reikalaujančiomis kryžkelėmis. Pasirinkdamas tema Akademijos penkiasdešimtinei sukakčiai jos vaidmenį tautos kryžkelėse, Brazaitis savaime nurodė kryptį jos veiklai: būti šviesa savo tautai. Tarnavo tautai Brazaitis tiek visu gyvenimu, tiek savo moksliniu darbu. Gyvu žodžiu prof. Juozas Brazaitis jau nebeprabils į mus, bet jis byloja į mus visa savo gyvenimo šviesa.

LKMA veikloje nepriklausomybės metais Brazaitis (anuomet — Ambrazevičius) buvo iš pačių pagrindinių šulų. Visuose trijuose Akademijos suvažiavimuose, kurie vyko Lietuvoje, jis buvo aktyvus dalyvis. I suvažiavime (1933) jis skaitė paskaitą prieš metus mirusio poeto Maironio minėjime *Maironio vieta lietuvių religinėj literatūroj*[2]; be to, pirmininkavo rezoliucijų komisijai, buvo išrinktas į Kalbos ir literatūros sekcijos vadovybę. II suvažiavime (1936) Brazaitis vadovavo Kalbos ir literatūros sekcijai ir joje skaitė paskaitą *Naujosios lietuvių literatūros idėjinės ir forminės linkmės*[3], III suvažiavime (1939) iškilmingame prel. A. Dambrausko-Jakšto ir kan. J. Tumo-Vaižganto minėjime Brazaitis skaitė apie juos paskaitą *Jakšto ir Vaižganto jungas*[4].

Šiame (III) suvažiavime Juozas Brazaitis buvo išrinktas Akademijos nariu mokslininku, anuometiniu terminu — akademiku.

---

[1] LKMA *Suvažiavimo Darbai*, IX t., Roma 1982, 3-17 psl.; *Aidai*, 1974 m. 1 nr., 64-69 psl.

[2] *Suvažiavimo darbai*, I t., 333-348 psl.

[3] Ten pat, II t., 233-246 psl.

[4] Ten pat, III t., 234-242 psl.

Šių rinktinių narių mokslininkų, arba akademikų, skaičius buvo nedidelis, ir į jį patekti reiškė tikrą įvertinimą. I suvažiavime nariais akademikais tapo prel. A. Dambrauskas-Jakštas, prof. Pr. Dovydaitis ir prof. St. Šalkauskis, II suvažiavime — vysk P. Būčys (buvęs universiteto rektorius), prel. B. Česnys (ilgametis prorektorius) ir prof. J. Eretas. III suvažiavime narių mokslininkų vardas pripažintas vysk. dr. M. Reiniui, prof. K. Pakštui, Brazaičiui ir doc. dr. Z. Ivinskiui. Pastarasis buvo jauniausias (31 m.), o Brazaitis (36 m.) buvo žemiausios pozicijos universitete — neetatinis lektorius. Šalia ilgamečių universiteto profesorių Juozą Brazaitį iškėlė į Akademijos narius mokslininkus per trumpą laiką laimėti moksliniai pasiekimai.

Brazaitis kaip vienas mūsų literatūros mokslo pradininkų

Mokslinio darbo dešimtmetis. — Mokslinį darbą Juozas Brazaitis iš tiesų dirbo neilgą laiką — vos dešimtį metų, vienaip ar antraip skaičiuojant. Universitete dirbo nuo 1933 m. iki 1944 m. (iš pradžių vyr. asistentu, vėliau neetatiniu lektoriumi, nuo 1941 m. rudens profesoriumi) su pertrauka pirmuoju bolševikmečiu. Tačiau galbūt tiksliau skaičiuoti ne universitete dėstymo metus, bet faktinį mokslinio reiškimosi laiką. Ir šiuo matu susidaro taip pat dešimt metų: pirmą žurnalinį straipsnį paskelbė 1930 m. rudenį, paskutinį — 1940 m. pavasarį [5]. Okupacijų metais išspausdino tik vieną studijinį straipsnį iš tuo metu rašytos Maironio monografijos. Egzilyje Brazaitis nebeturėjo sąlygų moksliniam darbui: Vokietijoje buvo įsitraukęs į Vliko veiklą (1945-1951), o Amerikoje ligi pat mirties dirbo *Darbininko* redakcijoje (1952-1974). O koks žmogų alinantis darbas išeivinės spaudos redakcijose, iš šalies negalima nė įsivaizduoti.

Per trisdešimt egzilio metų Brazaitis galėjo tik priebėgomis, daugiausia atostogų savaitėmis, imtis mokslinio pobūdžio darbų (talka enciklopedijai, keletas straipsnių *Aiduose*, palydimosios analizės Maironio, V. Krėvės, A. Vaičiulaičio, A. Jasmanto knygose). Priskaičiavus recenzijas ir rašytojų sukaktuvinius aptarimus ar nekrologus, ne taip jau mažai susidaro ir išeiviniais metais parašytų dalykų. Tačiau vis dėlto nebe šiais literatūriniais rašiniais remiasi Brazaičio mokslinis įnašas. Žinoma, ir šie rašiniai yra reikšmingi: papildo

[5] *Faustas Kirša*, žr. *Židinys*, 1940 m. 5-6 nr., 600-608 psl. Straipsnis baigtas nuoroda, kad «bus daugiau». Šis paskutinis *Židinio* numeris nebepasiekė JAV, ir dėl to čionykštėse bibliotekose jo nėra. Autoriui pavyko šį *Židinio* numerį gauti iš Lietuvos.

ankstesnius jo darbus, be to, liudija visai neišblėsus jo domėjimosi savąja mokslo sritimi. Ne vieną kartą laiškuose Brazaitis minėjo, kad dar norėtų parašyti lietuvių literatūros « šimto puslapių istorijėlę ». Be abejo, berašant « šimtą puslapių », būtų pasirašę ir daugiau šimtų. Bet užtat šis noras ir liko tik svajonė, nes jam pristigo laiko. Kiek pajėgė sutaupyti laiko nuo redakcinio darbo, Brazaitis visų pirma jį skyrė kitiems darbams — nebe literatūros, o rezistencijos istorijai (*Vienų vieni*, pora leidinių vokiečių kalba).

Tad, norėdami apibūdinti Juozą Brazaitį kaip literatūros mokslininką, faktiškai turime visų pirma žvelgti į minėtojo nepriklausomybės dešimtmečio (1930-1940) balansą.

Plunksnos Brazaitis ėmėsi nuo studento dienų : antraisiais studijų metais (1923) pradėjo dirbti *Lietuvoje*. Pirmąją literatūrinę recenziją 1925 m. jis ir paskelbė šiame dienraštyje. Baigęs Teologijos-filosofijos fakultetą (1927) ir pradėjęs mokytojauti Kauno *Aušros* mergaičių gimnazijoje, Brazaitis dar labiau suintensyvino savo literatūrinį reiškimąsi. Nuo 1928 m. pradėjo savo recenzijas spausdinti *Židinyje*. Pagaliau 1930 m. jis išspausdino pirmąjį studijinį straipsnį ir išleido vadovėlį *Literatūros teorija*.

Tuos metus ir laikome Juozo Brazaičio mokslinio reiškimosi pradžia. Iškart parodė retą produktyvumą. Nors 1931-1932 mokslo metais gilino studijas Bonnos universitete, pajėgė 1931 ir 1932 m. parengti po tris studijinius straipsnius, o vėliau kasmet tokių straipsnių paskelbdavo po keturis ar penkis. Iš viso 1930-1940 dešimtmečiu išspausdino apie 35 studijinius straipsnius žurnaluose (*Židinyje*, *Naujojoje romuvoje*, *Tiesos kelyje*, *Athenaeum*, po vieną straipsnį lenkų, latvių ir estų leidiniuose) ar savo parengtuose mūsų klasikų raštų naujuose leidimuose. Išleido studiją *Vaižgantas* ir iš straipsnių sudarė knygą *Lietuvių rašytojai*. Be jau suminėtojo vadovėlio, pasikvietęs talką, gimnazijoms išleido dar du vadovėlius ir parengė tris chrestomatijas. Per dešimt metų išleistos 8 knygos, paskelbti apie 45 studijiniai straipsniai ir apie 60 smulkesnių rašinių literatūros klausimais ar apie atskirus rašytojus, įvairių recenzijų, metinių literatūros derliaus apžvalgų — įspūdingas balansas, liudijantis Brazaičio ir gabumus, ir darbštumą.

Dera priminti, kad Brazaitis, ir pradėjęs dėstyti universitete, visą laiką dirbo ir gimnazijoje. Nieku būdu neužsidarė savo kabinete. Gausiai rašė ir publicistinių straipsnių, būdamas 1936 m. pradėjusio eiti dienraščio *XX amžius* redaktorių kolektyve. Aktyvus buvo ne vienoje organizacijoje. Visą laiką nuo įsisteigimo iki uždarymo (1935-1940) pirmininkavo Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų draugijai. O reikėjo laiko ir publicistiniam, ir visuomeniniam darbui.

Skurdi mūsų literatūros mokslo padėtis. — Ko verti buvo Juozo Brazaičio moksliniai darbai? Patys skaičiai, nors ir įspūdingi, dar neliudija jų vertės: dažnai produktyvumas apmokamas skaudžia kaina. Kokia Brazaičio įnašo į Lietuvos mokslą vertė?

Visu savo darbų plotu Brazaitis pasireiškė kaip vienas pagrindinių mūsų literatūros mokslo pradininkų, sakyčiau, lygiomis su savo mokytoju V. Mykolaičiu-Putinu.

Konstatuoju tai apgalvojęs, nemanydamas nei perdėti Brazaičio mokslinių nuopelnų, nei retoriškai šokiruoti savo klausytojų. Bet kadangi galbūt ne vienam gali susidaryti superlatyvumo įspūdis, turiu bent pora žodžių nurodyti, kuo grindžiu tokį savo vertinimą.

Sena mūsų valstybė, sena ir mūsų istorija. Bet tautinė mūsų kultūra yra naujakurė, turinti savo amžių skaičiuoti ne šimtmečiais, o kukliais dešimtmečiais. Visai be kultūros nebuvo ir senoji Lietuvos valstybė, kai kuriais atžvilgiais ji buvo net aukšto kultūrinio lygio. Tačiau vis dėlto mažai ji buvo tautiška. Lietuviškos dvasios stokojo ir senasis Vilniaus universitetas (1579-1832). Atgimusiai tautai reikėjo savo mokslą kurti be paveldėjimo, iš naujo. Tik 1922 m. Kaune įkurtas Lietuvos universitetas buvo pirmasis tikrai lietuviškas mokslo židinys.

Kaip kituose moksluose, taip ir literatūros moksle reikėjo darbą pradėti faktiškai tuščiomis rankomis. Humanitarinių mokslų fakulteto pirmieji lietuvių literatūros dėstytojai prof. M. Biržiška ir doc. kan. J. Tumas-Vaižgantas buvo savamoksliai (vienas — teisininkas, antras — kunigas). Abu jie uoliai rinko medžiagą apie mūsų rašytojus, bet analizuoti jų kūrybą paprasčiausiai nebuvo pasirengę. Teologijos-filosofijos fakultetas laimingai pasirengė V. Mykolaitį, Vakaruose išsilavinusį literatūros mokslininką. Prof. V. Mykolaičiui perėjus į Humanitarinių mokslų fakultetą (1929), jo įpėdiniu Teologijos-filosofijos fakultete nuo 1933 m. tapo Juozas Brazaitis. Jiedu ir yra mūsų literatūros mokslo pirmieji grindėjai. Lietuvių literatūros istorijoje galbūt daugiau nuveikė Mykolaitis (daugiau ir metų galėjo jai skirti), bet Brazaitis plačiau pasireiškė visose literatūros mokslo srityse.

Brazaitis iš tiesų dirbo visuose literatūros mokslo baruose: ir literatūros teorijoje, ir literatūros istorijoje (lietuvių literatūros istorija ir buvo tiesioginė jo specialybė), ir literatūros kritikoje (gana gausus recenzijų pluoštas). Nors tiesiogiai jo specialybė buvo lietuvių literatūra, parūpino gimnazijoms ir visuotinės literatūros dvitomį vadovėlį. Lietuvių literatūrai nusipelnė ir keturių mūsų klasikų raštų naujų leidimų parengimu. Nesiribodamas individualine literatūrine kūryba, gilinosi ir į mūsų liaudies kūrybą — tautosaką.

Literatūros teorijos samprata. — Literatūros teorijai pas mus ryškiausiai atstovavo kaip tik Juozas Brazaitis (V. Mykolaitis skaitė estetikos kursą, bet jo nepaskelbė: išskyrus polemiką su A. Jakštu, nepaskelbė nė straipsnių teoriniais literatūros klausimais). Brazaitis 1930 m. (atseit dar prieš pradėdamas dėstyti universitete) parengė gimnazijoms *Literatūros teoriją*, o vėliau universitete skaitė jos kursą, privalomą visiems studentams, pasirinkusiems kurią nors iš kalbų bei literatūrų šaką. Šio kurso išlikę užrašai, atrodo, parengti naudojantis paties profesoriaus skaitytu tekstu, tad — patikimi [6].

Literatūros teorijos objektas, pagal Brazaitį, yra «žmogiškoji grožio kūryba, kuri reiškiasi žodžio formomis». Pagal tai jos uždavinys yra «susekti literatūrinės kūrybos priemones ir dėsnius». Tirdama literatūros dėsnius, savaime ji neturi praktiškų, utilitarinių tikslų, tik nori «pažinti literatūros esmę, jos dėsnius ir atsitiktines žymes». Tai literatūros teoriją ir daro mokslą: «ji nenori nei kritikui, nei kūrėjui tarnauti, ji tik nori tiesą surasti, kaip fizika ar psichologija, kaip apskritai mokslini spažinimas». Savo ruožtu «surastos literatūros teorijos tiesos, kaip fizikos ar psichologijos, vėl esti praktiškajam gyvenimui pritaikomos». Kaip visi mokslai, taip ir literatūros teorija «iš gyvenimo gimsta ir juo maitinasi, o išaugusi vėl grįžta gyvenimo gerinti ar jo naikinti». Tokia literatūros teorijos samprata vadovavosi Brazaitis.

Savo universitetiniame kurse išsamiai apžvelgęs literatūros teorijos istorinę raidą, Brazaitis visur renkasi vidurio kelią: «apžvelgtoji istorija mus apsaugo nuo vienašališkumo».

Subjektyvinė literatūros teorija kreipiasi į kūrėją, objektyvinė — į kūrinius. Brazaitis pripažįsta, kad pravartu pažinti kūrėjo asmenybę, bet šį psichologinį kelią laiko tik įvadu, nesgi literatūros visumą sudaro ne kūrėjai, bet kūriniai. Todėl, Brazaičio nuomone, daugiausia dėmesio reikia kreipti į pačią literatūrą: «išeisime iš veikalo, o įvairius jo dėsnius stengsimės pagrįsti kūrybos ir grožėjimosi psichologija ir sociologija». Tai iš esmės sintetinis kelias.

Metodo klausimu Brazaitis pirmenybę teikia empiriniam (patirtiniam) — induktyviniam metodui — iš faktų daryti išvadas. Spekuliatyvinis — deduktyvinis metodas geras tuo, kad sutrumpina kelią, bet pavojingas tuo, kad reikalauja pripažinti neginčijamą prielaidą, iš kurios galėtume daryti išvadas. Pavojingas dėl to, kad lengva tą prielaidą klaidingai suprasti ir padaryti netikslias išvadas.

---

[6] Remiu šio kurso patikimumą tuo, kad abu turimi jo užrašai visai sutampa. Toliau ir bus iš jų cituojama, dėstant Brazaičio pažiūras literatūros teorijos klausimais.

Bet ir iš faktų darant išvadas, taip pat lengvai galima suklysti, jei jos daromos iš per mažo faktų skaičiaus, jei faktuose pastebima tik dalis žymių, jei iš vienos faktų grupės padarytos išvados mėginamos paversti visuotinėmis. Todėl, pagal Brazaitį, pravartu patirtinį metodą papildyti ir spekuliatyviniu metodu, kad, jo žodžiais, išvados « iš apačios » sutiktų su išvadomis « iš viršaus ».

Normatyvinė ar aprašomoji literatūros teorija? Į šį klausimą Brazaitis atsako: istorija įspėja, kad teikiamieji receptai dažnai pasirodė netikri. « Griežtai turime pasibrėžti, kad literatūros teorijos nėra uždavinys nurodinėti normas, kaip ir kas rašyti, lygiai kaip fizikos nėra uždavinys nurodyti, kaip namus statyti. Kaip fizika stengiasi surasti mechaninius gamtos dėsnius, taip literatūros teorija — veikalo dėsnius. Tuos dėsnius, kurie glūdi pačiame veikale, literatūros teorija tekonstatuoja ». Taigi, Brazaičio supratimu, literatūros teorija « iš esmės yra tik aprašomoji: jos uždavinys nurodyti būdus ir žodžio priemones, kuriomis grožis pasireiškia literatūros veikale ». Kitoje vietoje galutinai apibrėždamas literatūros kurso pobūdį, Brazaitis būdingai šiek tiek « susubjektyvina » savo požiūrį, būtent « grožį » pakeičia « kūrėjo išgyvenimais ». Nurodęs, kad literatūros teorijos pagrindas yra literatūros veikalas, pabrėžia: «Nagrinėtinas pats veikalas su jo žodžio priemonėmis, kuriomis jis išreiškia kūrėjo išgyvenimus ir per kurias tuos išgyvenimus pasisavina skaitytojas ».

Bendras Brazaičio mokslinio darbo charakteris

Brazaitis tarp Jakšto normatyvinio absoliutizmo ir Sruogos subjektyvistinio reliatyvizmo. — Tokia Brazaičio literatūros teorijos samprata. Kur jis šitokia samprata atsistojo mūsų literatūriniame gyvenime?

Kaip pats Brazaitis nurodė, dviem kraštutiniausiems poliams atstovavo A. Jakštas ir B. Sruoga. A. Jakštas savo teoriją rėmė Amžinojo Logoso absoliutine prielaida ir atstovavo objektyvinei (svarsto ne kūrėją, bet pačią kūrybą), normatyvinei (teigia dėsnius, kurių kūryba neprivalo peržengti), spekuliatyvinei (dėsnius veda iš pagrindinės prielaidos) pozicijai. Kadangi Dievas yra sukūręs žmogų savo paveikslu ir panašumu, A. Jakštas iš šios tiesos daro išvadą: ir žmogus, « kūrėjėlis », turi savo kūryboje laikytis tų dėsnių, kuriais pagrįsta paties Dievo kūryba, pažįstama iš gamtos ir dieviškojo Apreiškimo. Analizuodamas gamtą ir pasiremdamas Apreiškimu, A. Jakštas randa keturis pagrindinius principus: dėsningumą, proporcingumą, gerumą ir aiškumą. Šiais principais A. Jakštas ir vado-

vavosi savo kritikose (gausiose recenzijose). Trumpai suglaudžiant A. Jakšto nusistatymą, apsaugoti visuomenę nuo «pseudogrožio kontrabandos» reikalingi absoliutūs grožio kriterijai: «Būdami absoliučiai objektyvūs, jie yra visiems privalomi, lygiai, kaip visiems privaloma viena tikra filosofija ir viena tikra religija»[7].

Aštriausiai A. Jakšto poziciją kvestionavo B. Sruoga, tardamas, kad A. Jakšto siūlomas absoliutus grožio kriterijus iš viso — «joks kriterijus». Ironiškai B. Sruoga klausė: kokiu keliu A. Jakštas iš savo Logoso gauna instrukcijų ir kokiu būdu galėtume patikrinti, «kad jis instrukcijas gauna iš pirmojo šaltinio, kad jis jas gerai nugirsta ir supranta, kad jis jų pagaliau nefalsifikuoja?». B. Sruogai aktualiausias gyvenamos valandos uždavinys atrodė ieškojimas kelio tautinei kūrybai, jos požymių. O kadangi A. Jakšto Amžinojo Logoso formulė mums visai nepadeda ieškoti tautinei kūrybai kelio, tai «A. Jakšto kriterijus mūsų gyvenimui nereikalingas». Užuot šaukusis į Amžinąjį Logosą, mums reikia analizuoti mūsų lietuviškosios kūrybos duomenis, juos apibendrinti ir iš jų daryti atitinkamas išvadas[8]. Savo ruožtu A. Jakštas atsakė B. Sruogai: galima ir Sruogos metodu prieiti pozityvių rezultatų, jei tik bus imami «visi mūsų žymesni kūrėjai nuo seniausių lig naujausių», bet jei kas imtų analizuoti B. Sruogos, Butkų Juzės, S. Šemerio ir kitus kūrinius, juos «apibendrinti» ir iš jų daryti atitinkamas išvadas, tas «labai lengvai prieitų rezultatų, kad mūsų tautos dvasia yra iškrypusi, anarchiška, linkstanti futūrizman, bevaikanti 'keturius vėjus'. Tuo tarpu tai būtų toli gražu ne tiesa»[9].

Kaip A. Jakštui būdingas normatyvinis absoliutizmas, taip B. Sruogai — subjektyvistinis reliatyvizmas. Tarp jų, kraštutinių srovių atstovų, į vidurį Brazaitis deda V. Mykolaitį ir St. Šalkauskį. Bet šių vidurio pozicija taip pat skirtinga: Mykolaitis buvo arčiau subjektyvinės ir patirtinės pakraipos, St. Šalkauskis, bendrojon savo estetikos sistemon įglaudęs literatūrą, labiau vadovavosi spekuliatyviniu ir normatyviniu požiūriu.

O kur stovėjo pats Brazaitis? Man rodos, viduryje tarp V. Mykolaičio ir St. Šalkauskio. Jeigu lygintume du bendraamžius Myko-

---

[7] *Meno kūrybos problemos*, Kaunas 1931, 325 psl.

[8] B. Sruoga savo straipsnį, kritikuojantį Ad. Jakštą, paskelbė žurnale *Baras*, 1925 m. 3 nr., 47-59 psl. Šiek tiek sutrumpintas šis straipsnis perspausdintas leidinyje *Lietuvių literatūros kritika*, II t. (1918-1940), Vilnius 1972. B. Sruoga cituotas iš šio leidinio, 263-265 psl.

[9] *Meno kūrybos problemos*, 315 psl.

laičio ir Šalkauskio buvusius studentus, reikėtų konstatuoti: dr. J. Grinius aiškiai linko Šalkauskio pusėn, o Brazaitis daugiau laikėsi Mykolaičio (ar bent lygiai tarp abiejų balansavo).

Nors ir griežtai pasisakydamas prieš «pedagogizmą» ir nesutikdamas su A. Jakšto absoliutizmu, nė Mykolaitis nebuvo «menas menui» šalininkas ir neskelbė neriboto reliatyvizmo. «Ne, ne dailė dailei, bet dailė žmogui, dailė gyvenimui, didžiam gyvenimui, gyvenimo pilnybei pasiekti»[10] (tokio nusistatymo, pareikšto dar 1921 m., Mykolaitis neišsižadėjo nė vėliau). Šalkauskis glaustai suformulavo savo estetinį principą: «menas grožiui, grožis gyvenimo tobulumui». Ir Brazaitis panašiai išpažino šį principą: «kada grožis ir gėris suplazda vienam kūriny kartu, jis yra aukštesnio meno laimėjimas»[11]. Tačiau iš istorinės patirties Brazaitis suvokė, kad grožio ir gėrio suderinimas yra daug sudėtingesnis dalykas, negu tai atrodė A. Jakštui ir St. Šalkauskiui. Todėl Šalkauskio formuluotąjį principą Brazaitis interpretavo daug plačiau, sakyčiau, liberaliau, laikydamasis ne griežto absoliutizmo, bet nuosaikaus sintetizmo, suvokdamas meninės kūrybos dėsningumo savitumą. Vienas būdingas atvejis: Putino romanas *Altorių šešėly* papiktino katalikų kritikus ir stūmė į pasaulėžiūrinę polemiką, o Brazaitis galėjo visai ramiai šį romaną recenzuoti *Lietuvos aide* ir jį teigiamai vertinti kaip «romaną žmogišką, lietuvišką, putinišką»[12].

Pasaulėžiūros vieta literatūros istorijos darbuose. — Platėliau ryškinau Brazaičio literatūros teorijos sampratą dėl to, kad tai būtina sąlyga jo literatūros istorijos darbų teisingam supratimui. Teisingai nesupratus pagrindinės Brazaičio pozicijos, jis gali pasirodyti ideologinis dogmatikas, pirmiausia besidomintis rašytojais kaip savos ar svetimos pasaulėžiūros reiškėjais, arba kaip tautinis utilitaristas, daugiausia dėmesio kreipiantis tik į nagrinėjamų rašytojų tautinį vaidmenį. Tokį įspūdį ypač lengvai gali susidaryti jaunesnieji, iš vienos pusės besilaikydami dabar madingo vienašališko formalizmo, iš antros pusės pakankamai nepažindami mūsų literatūros istorinės raidos.

Iš tiesų Brazaičiui buvo svetimi ir ideologinis dogmatizmas, vedantis į netoleranciją, ir tautinis utilitarizmas, pamirštantis este-

---

[10] *Logos*, 1921 m. 1 nr., 62 psl.

[11] *Premijuotinė literatūra*, žr. *XX amžius*, 1937. II.6, 30 nr.

[12] Brazaitis *Lietuvos aide* recenzavo visus tris *Altorių šešėly* tomus: 1933 m. 2 ir 25-26 nr.; 1934 m. 2, 3 ir 4 nr. Pirmųjų dviejų tomų recenzijas pasirašė įprastiniu V. Kiečio slapyvardžiu, trečiojo tomo — J. Ambrazevičius.

tinį vertinimą. Visur saugodamasis vienašališkumo, jis nieku būdu nepamiršo formos kaip estetinio kriterijaus, bet taip pat nepamiršo, kad kalba yra minties išraiška. Tik šia prasme Brazaitis yra rašęs, kad kalba yra « pati ryškioji ideologijos ir tautybės žymė »[13].

Kad « pati kūryba neįmanoma be ideologijos »[14], tai ne kokio ideologinio dogmatizmo skelbimas, o tik faktinės tiesos konstatavimas. Vienokia ar kitokia pasaulėžiūra vadovaujasi kiekvienas žmogus. Išimties nesudaro nė rašytojas. Neišvengiamai jo pasaulėžiūra apsprendžia jo kūrybą ir joje atsispindi. Mūsų ankstesnėje literatūroje kaip tik visų pirma buvo diferencijuojamasi pagal skirtingas ideologines pasaulėžiūras. A. Nyka-Niliūnas teisingai pastebėjo: « tik nepriklausomybės epochoje susiformavo individualinė lietuvių poezija tikrąja to žodžio prasme, iškilo estetiškai formalinės problemos ir susikūrė skirtingos poetinės pasaulėžiūros »[15]. Prie šių žodžių galima pridurti: net ir nepriklausomybės metais visai neišnyko ideologinė įtampa. O anksčiau buvo skiriamasi ne tik pagal skirtingas ideologines pažiūras, bet ir tiesiog pagal visuomenines sroves. Specializuodamasis mūsų literatūroje iki I pasaulinio karo, Brazaitis natūraliai turėjo kreipti dėmesį į tai, kaip skirtingi ideologiniai sąjūdžiai veikė mūsų literatūrą, kaip kiekvienas įvairių pasaulėžiūros tipų paliko pėdsakų mūsų literatūroje.

Brazaitis iš tikrųjų savo darbuose kreipė dėmesį ir į pasaulėžiūrinį momentą, bet niekur nesiėmė pasaulėžiūrinės polemikos. Literatūriniu požiūriu jį domino ne tai, kiek kuri pasaulėžiūra teisinga, bet tik tai, kiek kūrybiškai išreikšta. Kartą Brazaitis tiesiog pripažino: « Vienoje tautoje pasireiškiančios įvairios ideologijos yra tas pat, kaip iš vieno krūmo išaugę nevienodos spalvos žiedai »[16]. Nieku būdu nebūtų galėjęs taip spręsti Ad. Jakštas (ar net ir Šalkauskis). Bet užtat Ad. Jakštas net tos pačios pasaulėžiūros poetą Bern. Brazdžionį buvo apšaukęs dekadentinės poezijos atstovu. Priešingai, Brazaitis galėjo laisvu žvilgiu dalykiškai vertinti ir skirtingų ar net visai priešingų pasaulėžiūrų rašytojus.

Sakysime, nepriklausomos Lietuvos literatūros antrosios generacijos viršūnėmis Brazaitis nesvyruodamas pripažino poezijoje V. Mykolaitį-Putiną, prozoje — V. Krėvę-Mickevičių[17]. Apie Putiną dar 1937 m. rašė kaip apie « stipriausią, talentingiausią poetą asme-

---

[13] *Ar lietuvis menininkas turi liktis ištikimas*, žr. *Aidai*, 1960, 6 nr., 248 psl.
[14] *Nepriklausomos Lietuvos literatūra*, žr. *Aidai* 1968 m., 2 nr., 68 psl.
[15] *Nepriklausomos Lietuvos poezija*, žr. *Aidai*, 1949 m. 24 nr., 112 psl.
[16] *Lietuvių rašytojai*, Kaunas 1938, 148 psl.
[17] *Aidai*, 1968 m. 2 nr., 64 psl.

ninės poezijos ir viso laikotarpio, kurio literatūroje dominavo asmeniniai interesai»[18]. V. Krėvę Brazaitis yra vadinęs naiviu politiku, bet didžiai jį vertino kaip rašytoją: «Tikrasis Krėvės kelias buvo rašytojo(...) Tarp savo amžininkų Lietuvoje Krėvė buvo giliausias ir šakočiausias talentas»[19]. Ne be Krėvės sutikimo *Dainavos šalies senų žmonių padavimų* naują leidimą 1948 m. Brazaitis palydėjo savo straipsniu.

Tiesa, aplamai imant, Brazaitis daugiau rinkosi analizuoti sau artimos dvasios rašytojus, visų pirma Vaižgantą ir Maironį. Matyt, intuityviai jautė, kad lengviau įsijausti į kūrybą, kuri alsuoja giminingą žmogaus samprata.

Toks Brazaičio nusiteikimas visai atitiko jo pažiūrą, kokiu būdu pasaulėžiūra sąlygoja literatūrinę kūrybą. Be jokio apgailėjimo jis pripažino (kaip anksčiau cituota), kad didesnius ar mažesnius pėdsakus mūsų literatūroje paliko visi pasaulėžiūriniai tipai. Bet tame pat sakinyje Brazaitis nurodė sąlygą: «jeigu tik jo pasaulėžiūra nuoširdžiai buvo išgyventa», o kitu sakiniu įsakmiai šią sąlygą apibrėžė: «Nuoširdus susigyvenimas su sava pasaulėžiūra yra viena iš būtinųjų sąlygų vaisingai kūrybai»[20]. Konkrečiu pavyzdžiu Brazaitis nurodė S. Nėries atvejį. 1931 m. perėjus į marksistinį *Trečiąjį frontą*, jos poezija buvo dvejopa. Proletarinė S. Nėries poezija liko skurdi, ir tas skurdumas rodė, kad proletarinė ideologija jai tebėra svetima. Svetima liko ir toliau. Priešingai, antroji jos, kaip mylinčios moters ar motinos, poezija ir vėliau buvo «nuoširdi, gaivališkai tekanti iš širdies kaip ir anksčiau»[21].

Kai Ad. Jakštui vis rūpėjo rašytojo pasaulėžiūros priimtinumas, savumas ar svetimumas, tai Brazaičiui išvis nekilo toks klausimas. Vienokios ar kitokios pasaulėžiūros būtų rašytojas, svarbu, kad jis savo pasaulėžiūrą nuoširdžiai išgyventų, nes tik nuoširdus išgyvenimas yra kūrybiškai našus. Dar Lietuvoje Brazaitis įspėjo tuos, kurie skatino, kad rašytojai imtųsi kurti tam tikros ideologijos veikalus. Įspėjo tokiais žodžiais: «prieš kuriant kitos linkmės veikalus, reikia patį save perkurti: pirma gyventi bet kuria ideologija, o tik tada išplauks šia ideologija pagrįstas veikalas»[22]. Šia prasme jis citavo ir St. Šalkauskį, kad kūrėjų žodis neprivalo skirtis nuo jų gyvenimo.

---

[18] *Kelių ir kryžkelių* recenzija, žr. *XX amžius*, 1937 m. 1 nr.
[19] V. Krėvės nekrologas *Darbininke*, 1954.VII.9, 49 nr.
[20] *Lietuvių rašytojai*, 239 psl.
[21] *Aidai*, 1968 m. 2 nr., 67 psl.
[22] *Lietuvių rašytojai*, 240 psl.

Šiuos St. Šalkauskio žodžius Brazaitis suprato ne paprastu moraliniu «receptu», kas įrikiuotų jį į paprastus Ad. Jakšto tipo moralistus. Brazaičio nusistatymas neabejojamai peržengia paprastą moralizmą ir apskritai bet kokį ideologinį dogmatizmą. «Kūryba yra laisvos kūrybinės asmenybės išraiška. Kas kūrėjo nėra pergyventa, jame pribrendę, prinokę; kas nėra virtę jo dvasios dalim, kuri veržiasi išsakoma, — tas negali būti kūryba»[23].

Vadovaudamasis šiuo kūrybinio pergyvenimo principu, ir egzilio metais (1960) į klausimą, ar kurti saviems ir tad savo kalba, ar kurti kitiems ir tad kita kalba, Brazaitis atsakė: 1. «skatinimas palenkti rašytojus į tą ar kitą tematiką yra svetimas kūrybos prigimčiai», 2. «kūrybinis pergyvenimas negali būti nei užsakytas, nei įsakytas, o turi plaukti iš žmogaus pergyvenimų visumos»[24].

Metodinis pliuralizmas tautos dvasios raidos beieškant. — Iškart šitoks Brazaičio pasisakymas opiuoju klausimu, «ar lietuvis menininkas turi liktis ištikimas», gali pasirodyti tarytum ne patrioto. Tačiau ko ne ko, o patriotizmo Brazaitis nestokojo. Savo literatūrinį žvilgį jis tiek siejo su tautiniu, kad gali sudaryti net tautinio utilitaristo įspūdį tam, kas nėra giliau susipažinęs su mūsų literatūros istorija.

Įžvalgiai šiuo reikalu yra rašęs mūsų senosios literatūros istorikas V. Maciūnas: «Mūsų literatūra, kad ir nepasiekusi kokių ypatingai svarbių kūrybinių laimėjimų, nusipelno meilės ir pagarbos ypač dėl tam tikro tauraus bruožo, lydėjusio ją per visą sunkųjį jos istorijos kelią. Ji visą laiką buvo, vaizdžiai tariant, aktyvioje tautos tarnyboje. Mūsų rašytojai niekuomet neišleido iš akių savo tautos ir visuomenės reikalų»[25].

Tokią mūsų literatūros raidą natūraliai turi atitikti ir jos analizė. Tokiu ėjo keliu ir Brazaitis. Savo universitete dėstyto lietuvių literatūros kurso uždavinį jis taip apibrėžė: «pasekti lietuvių tautos dvasios raidą, kiek ji reiškiasi dailiosiomis žodžio formomis; čia sutelpa ir visuomeniškumo, ir estetiškumo momentai». Sutelkdamas savo literatūrinius straipsnius į knygą *Lietuvių rašytojai*, įvadinį žodį Brazaitis skiria įsakmiai pabrėžti mūsų literatūros tautinį vaidmenį: «Tauta yra brangenybė, kurioje glūdi retų dvasinių vertybių lobis»; liaudies mene ir dviejų šimtmečių rašytinėje literatūroje «skaidriausiai spinduliuoja tautos dvasia, jos evoliucijos etapai bei

---

[23] *Aidai*, 1960 m. 6 nr., 249 psl.
[24] Ten pat, 252 psl.
[25] *Mūsų literatūra tautos tarnyboje*, žr. *Aidai*, 1948 m. 12 nr., 104 psl.

veiksniai »; didieji rašytojai « prašoka gyvenamąją epochą » ir « daros tautos pranašai ir vadai »; « Pro žmogų ir žodį skaidrėja tautos dvasios plastėjimai. Šiam tautos dvasios plastėjimui per atskirus lietuvių rašytojus iliustruoti yra surinkti šie palaidi literatūros straipsneliai »[26].

Nenuostabu, kad dabarties literatūros mokslininkas, pasiskaitęs tokį šios Brazaičio knygos įvadinį žodį, gali tarti, kad « pagrindinis šios knygos tikslas nėra literatūros kritika », kad gal tiksliau būtų buvę duoti šiai knygai ir kitą antraštę, sakysime, « Lietuvių tautos vadai ir pranašai »[27]. Tiesa, kad Brazaitis laikė literatūrinę kūrybą tautos dvasios išraiška ir kad mūsų literatūros raidoje ryškino tautinės sąmonės skaidrėjimą. Pats Brazaitis atvirai išdėstė savo pažiūrą šiuo klausimu. Tačiau nebūtų teisinga jį taip interpretuoti, tarytum būtų nepajėgęs metodiškai skirti visuomeninę analizę nuo estetinės ir būtų tautinį kriterijų iškėlęs viską atleidžiančiu literatūrinio vertinimo matu. Tiesa, kad jis savo literatūrinėse analizėse kėlė ir visuomenines problemas. Bet nebūtų teisinga daryti išvadą, kad apskritai jam buvo neįmanoma « išsijungti iš visuomeninių problemų ». Veikiau reikėtų tarti: kadangi visą ankstyvąją mūsų literatūrą gimdė tautiniai rūpesčiai, tai ir jos nagrinėjime natūraliai turi iškilti visuomeninė interpretacija. Ne Brazaitis, pati mūsų literatūra ilgai neišsijungė iš visuomeninių problemų. Brazaitis savo tyrinėjimuose tik ryškino, kaip šios problemos apsprendė atskirų rašytojų kūrybą. Tačiau nieku būdu jis nesiriboja tik visuomeninėmis problemomis (tai būtų jį pavertę katalikų K. Korsaku).

Kaip tik tai Brazaitį — šalia V. Mykolaičio — iškėlė į mūsų literatūros pagrindinius pradininkus, kad jis ėmėsi lietuvių literatūrą nagrinėti su visu metodiniu platumu. Būdingiausias Brazaičio, kaip literatūros istoriko, bruožas yra atvirumas visiems metodams — metodinis pliuralizmas.

Nagrinėdamas kurio nors rašytojo keliamas visuomenines problemas, Brazaitis nušviečia jas iš platesnės istorinės ir socialinės perspektyvos. Tai, jo paties terminu, literatūros sociologija. Skyrė dėmesio ir psichologiniam kūrėjo asmenybės charakterizavimui, jo pasaulėjautos savitumo išryškinimui. Šį psichologinį metodą kartais niuansavo ir etniniu metodu, nurodydamas gentines ypatybes. Gilindamasis į rašytojo kūrybos pasaulėžiūrinius pagrindus, naudojosi filosofiniu metodu. Bet ypačiai reikia pabrėžti, kad Brazaitis pirmasis kūrybiškai praktikavo estetinį metodą — formalinę kūrybos analizę.

---

[26] *Lietuvių rašytojai*, 5-7 ir 10 psl.

[27] B. CIPLIJAUSKAITĖ, *Juozas Brazaitis kaip literatūros kritikas*, žr. *Aidai*, 1977 m. 10 nr., 455 psl.

PAGRINDINIAI LITERATŪROS ISTORIJOS DARBAI

Literatūrinė studija « Vaižgantas ». — Brazaičio įnašą į mūsų literatūros istoriją sudaro dvi originalios knygos.

Pagrindinis jo veikalas yra studija *Vaižgantas* (1936, 192 psl.). Tai pirmoji pas mus tokios apimties monografija. O ir kuklesnės apimties darbų ligi tol buvo pasirodę vos trejetas: B. Sruogos apie P. Vaičiūno dramaturgiją (1930, 119 psl.), J. Griniaus apie Putino lyriką (1932, 108 psl.) ir V. Mykolaičio apie Vydūno dramaturgiją (1935, 117 psl.).

Savo monografiją apie Vaižgantą Brazaitis kukliai pavadino « apmatai kūrybos studijai ». Visai nesileisdamas į Vaižganto biografiją, autorius domisi tik jo kūryba. Apžvelgia visus Vaižganto kūrinius, juos analizuoja ir sveria. Dr. Ig. Skrupskelis su pagrindu šią Brazaičio studiją sutiko kaip metodiniu atžvilgiu « beveik visiškai naują dalyką »: iškart leisdamasis « į pačias kūrybos gelmes », Brazaitis « savo darbą pradėjo maždaug ten, kur kiti literatūros istorikai pozityvistai paprastai jį baigia »[28]. Pasirinktasis kelias išties sunkesnis, bet vaisingesnis: šioje savo studijoje Brazaitis parodė subtilų įžvalgumą ir mokslinį kritiškumą. Pasirodė pajėgus ir kaip analitikas, ir kaip sintetikas.

Visi šios Brazaičio studijos vertintojai ypačiai kėlė dvi jos savybes: vispusiškumą ir sintetiškumą. J. Keliuotis, pabrėžęs naudojimąsi visais metodais, rašė: « Toks vispusiškas priėjimas prie Vaižganto kūrybos J. Ambrazevičiaus veikalą daro ypatingai turtingą, objektyvų ir vertingą »[29]. A. Vaičiulaitį džiugino, kad studijoje išryškinami « gausūs mūsų beletristo atžvilgiai, prie jų prieinant įvairių metodų keliu ir pagaliau iš atskirų nagrinėjimo dalių duodant pilną ir visą Vaižgantą — susintetintą Vaižgantą »[30]. Dr. V. Maciūnas, priminęs, jog « iš literatūros nagrinėtojo reikalaujama ypatingos savo objekto meilės », pripažįsta, kad kaip tik tuo pasižymi autorius: « Jis džiaugte džiaugiasi Vaižganto talento blykčiojimais ir visai nė nemano jo pasmerkti dėl kai kurių nenusisekusių vietų, kurių vis dėlto nenutyli ». Kita Brazaičio teigiama literatūros nagrinėtojo savybe Maciūnas laiko « gilų įsijautimą į beletristinį kūrinį, estetinę nuovoką ir, sakytume, kūrybinę gyslelę »[31].

---

[28] *Židinys*, 1937 m. 8-9 nr., 242-243 psl.
[29] *Naujoji romuva*, 1937 m., 23-24 nr., 512 psl.
[30] *Dienovidis*, 1938 m., 1 nr., 53-54 psl.
[31] *XX amžius*, 1937.VI.12, 130 nr.

Ilgą ir palankią recenziją skyrė ir tautininkų kultūros žurnalas *Vairas*[32]. Šiltai Brazaičio studiją *Lietuvos aide* sutiko A. Merkelis, pats anksčiau paskelbęs plačią Vaižganto biografiją[33]. Tik kairioji spauda ignoravo šį Brazaičio veikalą, kaip buvo įpratusi ignoruoti viską, kas « ne sava », ir domėtis tik savųjų darbais. (Toks principinis nusistatymas skyrė kairiąją *Kultūrą* ir nuo katalikų *Židinio*, ir nuo tautininkų *Vairo*).

Žodžiu, ano meto literatūros kritikai Brazaičio *Vaižgantą* vertino itin palankiai, tiesiog su džiaugsmu. Bet kaip tą pačią Brazaičio studiją po keturiasdešimt metų vertintų mūsų dienų kritika ? Į šį klausimą daugmaž atsako prof. dr. Birutės Ciplijauskaitės straipsnis apie Brazaitį kaip literatūros kritiką[34].

« *Vaižgantas* yra pats rimčiausias Brazaičio kaip literatūros kritiko darbas », — pripažįsta B. Ciplijauskaitė. — Ten į autorių ir jo kūrybą žvelgiama iš daugeriopos perspektyvos, duodami išsamūs bei įžvalgūs aptarimai, ir galutinis įspūdis, kurį susidaro skaitytojai, yra vispusiškas ». Taigi ir B. Ciplijauskaitė pastebi Brazaičiui būdingą vispusiškumą, žvelgimą « iš daugeriopos perspektyvos », kaip tai buvo pabrėžę ir anuometiniai *Vaižganto* vertintojai. Savo ruožtu B. Ciplijauskaitė dar priduria, kad « tik jau vėliau » E. Staiger bandė įrodyti, kad « neužtenka vieno riboto metodo », nes « tik daugialypis priėjimas padeda studijuojamąjį veikalą pilnai atskleisti, nors ir neišvardinant visų kelių ». Tačiau, užuot tai vertinusi kaip pažangumą, B. Ciplijauskaitė toliau tęsia : « Brazaitis juos (« visus kelius » — J. G.) parodo — ir tuo nusižengia šių dienų *'nouvelle critique'* dvasiai, — tačiau tuo jis lieka nuosekliu savo ideologijai : į literatūrinį kūrinį negali žiūrėti tik kaip į estetinę vertybę ; jo galvosenoje šis yra neatidalomai susietas su tauta ». Bet ir B. Ciplijauskaitė pripažįsta : « Nors aptarimuose dažnai užsimenama apie Vaižganto kaip tautos žadintojo reikšmę, neprasilenkiama su estetiniais kriterijais : nuo pat pirmųjų veikalėlių iškeliama, kas yra pasisekę, bet lygiai taip pat nuosekliai kritikuojama, kas ten bereikalingai įkišta ». Žinoma, kitas reikalas, kad Brazaičio vertintoja ne su visais jo pasisakymais gali sutikti : « Pasitaiko šiandieninės kritikos šviesoj visai nepriimtinų pasisakymų ».

---

[32] *Vairas*, 1937 m., 5 nr., 120-125 psl. Recenziją pasirašė : J. Vks.

[33] *Lietuvos aidas*, 1937.IV.24, 181 nr.

[34] *Juozas Brazaitis kaip literatūros kritikas* žr. *Aidai*, 1977 m. 10 nr., 452-459 psl. Visos citatos imamos iš šio straipsnio, tad atskirai puslapiai ir nenurodomi. Šis B. Ciplijauskaitės straipsnis buvo išspausdintas jau po LKM Akademijos suvažiavimo, bet rankraštį buvau gavęs anksčiau ir galėjau panaudoti savo paskaitai.

Šiandien madinga literatūrinę kūrybą analizuoti tik formaliniu požiūriu. Šiuo požiūriu ir B. Ciplijauskaitė apgailestauja, kad *Vaižganto* studijoje «literatūros kritikai, kaip ji šiandien suprantama, skiriama mažiausiai vietos». Vienašališkumo vengusiam Brazaičiui iš tiesų buvo svetimas kurio nors metodo absoliutinimas. Jis neabsoliutino ir formalinio estetinio metodo, nors, kaip anksčiau pažymėjau, pas mus pirmasis įvertino šį metodą ir juo naudojosi. Ir būtent naudojosi sėkmingai. B. Ciplijauskaitė, šiuolaikinė literatūros kritikė, Brazaičio darbus apskritai vertina itin kritiškai (kai kur galbūt net perdėtai, ne visur jį teisingai supratusi). Tačiau tie Brazaičio tekstai, kurie skirti formalinei analizei, patenkina ir šią reiklią kritikę. *Vaižganto* studijos baigiamąjį skyrių, skirtą Vaižganto stiliaus analizei, ji pripažįsta literatūros kritikos atžvilgiu «pačia stipriausia» knygos dalimi. Apie šią dalį B. Ciplijauskaitė taip rašo:

«Čia Brazaitis pasirodo pasisavinęs pačius naujausius savo laiko metodus, nuosekliai naudojantis tikslią terminologiją. Savo analizėje niekur nelieka abstrakčiu: viskas atliekama anatomišku būdu, remiantis tekstu. Tad jau 1936 m., atsivertęs skyrių apie *Vaižganto stilių*, literatūros studentas turėjo kompetentingą *explication de texte* pavyzdį, kokių ir pažangesniuose kraštuose ne taip gausiai dar pasitaikydavo».

Žmogus ir žodis tautos kūryboje. — Antroji Juozo Brazaičio knyga yra *Lietuvių rašytojai* (1938, mažesnio formato 326 psl.). Tai ne vientisas veikalas, o 17 straipsnių rinkinys. Tik vienas straipsnis (apie B. Brazdžionį) specialiai šiai knygai parašytas, o visi kiti perspausdinti iš žurnalų, kur jie buvo įdėti 1931-37 metų laikotarpyje. Perspausdinti be didesnių pakeitimų, vienur šį tą papildant, kitur šį tą išleidžiant. Vienu ar kitu požiūriu aptariama 12 rašytojų (Pietariui ir Maironiui skiriama po du straipsnius) ir publicistas A. Smetona. Pora straipsnių skirti bendrosioms mūsų literatūros problemoms.

Galima šiuos straipsnius pavadinti proginiais ta prasme, kad jie rašyti kaip paskaitos minėjimuose ar jubiliejinėmis sukakčių progomis. Būdinga šiems nors ir proginiams straipsniams tai, kad kiekvienas jų imasi atitinkamą rašytoją panagrinėti kuriuo nors specialiu atžvilgiu, rūpinantis duoti ką nors naujo ir vengiant kartoti žinomus dalykus. Tai ir padaro šį straipsnių rinkinį vertingą mūsų literatūros istorijai.

Nors visi straipsniai rašyti be išankstinio plano ir skirtingu laiku, knygoje autorius juos ne chronologiškai sudėjo, o taip sistemingai surikiavo, kad per atskirus rašytojus išryškėtų ne tik mūsų litera-

tūros, bet ir tautinės sąmonės raida. Atitinkamai šios knygos pratarmė pavadinta: Žmogus ir žodis tautos kūryboje.

Knyga suskirstyta į penkis skyrius. Pirmasis skyrius charakterizuoja tautinio atgimimo pirmuosius pradininkus S. Daukantą ir M. Valančių su prieštaringuoju A. Baranausku. Antrasis skyrius analizuoja vėlesniuosius rašytojus: V. Pietario tautinės minties istoriosofinį pagrindą, Maironio lyrikos herojinę dvasią ir jo vietą mūsų religinėje literatūroje, G. Petkevičaitės-Bitės kūryboje visuomeninių interesų persvarą, Ad. Jakšto puoselėtą religinės sąmonės brandinimą visuomenėje ir literatūroje. Trečiasis skyrius iš laiškų aprašo Lazdynų Pelėdos (S. Pšibiliauskienės) pergyventų rūpesčių melodramą ir J. Biliūno «išsivadavimą» — pasaulėžiūrinį lūžį, nukreipusį jo kūrybą kita linkme; prie jų prijungiamas dar J. Lindė-Dobilas kaip naujo pasaulėžiūrinio posūkio ieškotojas — «renesanso» skelbėjas. Ketvirtasis skyrius panoramiškai apžvelgia naujosios mūsų literatūros linkmes ir specialiai aptaria formos problemos joje iškilimą. Penktasis skyrius telkia konkrečius formalinės analizės pavyzdžius: nagrinėja beletristo V. Pietario, publicisto A. Smetonos ir poeto B. Brazdžionio stilių ir Šatrijos Raganos *Irkos tragedijos* kompoziciją.

Aptardami *Lietuvių rašytojus*, recenzentai kėlė daugmaž tuos pačius Brazaičio kritikos bruožus, kurie buvo išryškėję *Vaižganto* studijoje. Dr. J. Grinius *Židinyje* rašė, kad Brazaitis «nėra kurio vieno metodo sekėjas», bet «naudoja visus ir kiekvieną, jei tik jis tiesesniu keliu veda į tiesą arba į tam tikrą aspektą». Specialiai pabrėžė, kad ypač originalus Brazaitis pasirodo, taikydamas formalinį metodą: «jis pirmas Lietuvoje yra ėmęsis iš pagrindų tirti autorių stilių, o nesitenkinti tik bendromis pastabomis»[35]. Tautininkų *Tautos mokykloje* P. Navardaitis aptarė naują Brazaičio knygą kaip «labai vertingą veikalą»; gėrėjosi, kad iš autoriaus plunksnos ir žinomieji mūsų rašytojai «išeina kitoki, gyvesni, aiškesnių bruožų»; pripažino, kad Brazaitis «išsamiai pradėjo nagrinėti grožinės literatūros formą», o nebesitenkino tik turiniu[36].

Ilgesnėje recenzijoje *Dienovidyje* kritiškai vertino šią Brazaičio knygą rašytojas V. Katilius. Pripažino ir jis, kad knygoj «beveik sistemingai apžvelgta visa 100 metų literatūros raida», kad «autorius moka metodingai tirti; tai atsispindi net ir stiliuje, ypatingai sklandžiame». Tačiau drauge V. Katilius kelia Brazaičiui šališkumo

---

[35] *Židinys*, 1938 m., 4 nr., 568 psl. Šią recenziją J. Grinius pasirašė slapyvardžiu J. Ž-kas, kurį pats man atskleidė.

[36] *Tautos mokykla*, 1938 m., 9 nr., 246 psl.

priekaištą: « nėra čia kai kurių asmenų », autorius « stengiasi užšešėliuoti nereligiškųjų idėjų įtaką ir pilną vertę literatūroje », reikia « jau visai protestuoti prieš autoriaus tendenciją visą naująją literatūrą aiškinti hedonistine psichologija »[37] etc. Priekaištai iš esmės ne literatūriniai, o pasaulėžiūriniai, tad daugiau ir atspindi tik skirtingą pasaulėžiūrinį žvilgį, dažnai Brazaičio žodžiuose įžiūrėjus ir tai, ko nebuvo teigta. Ironiškai to paties šališkumo priekaišto autorius sulaukė iš priešingos pusės — katalikų konservatorių *Draugijos*. Šiame « religinio ir kultūrinio gyvenimo » žurnale prikišama Brazaičiui, kad nesiima vertinimo (« patiekia tik konkretų ir nuogą faktą, beveik visai neįkainavęs jo vertės »), « skaitytoją palieka savo apsisprendimo valiai », būtent atrodo, kad autoriui « visos ideologijos vienodos vertės »[38]. Taigi: kai V. Katiliui ši Brazaičio knyga atrodė neleistinai prisunkta pasaulėžiūrinio tendencingumo, tai *Draugijos* slapyvardžiu pasirašęs recenzentas autorių kaltino pasaulėžiūrinio vertinimo stoka — « bepasaulėžiūriškumu » kaip vienodu visų pasaulėžiūrų vertinimu literatūrinėje kūryboje.

Kokį įspūdį Brazaičio *Lietuvių rašytojai* sudarė šiuometinei kritikei B. Ciplijauskaitei? Autoriaus pratarmė apie tautos dvasios spinduliavimą literatūroje B. Ciplijauskaitei tik patvirtino « neįmanomumą išsijungti iš visuomeninių problemų ». Tad ji ir interpretuoja autoriaus pratarmę kaip pasisakymą, kad « pagrindinis šios knygos tikslas nėra literatūros kritika ». Savo ruožtu ir pati B. Ciplijauskaitė sprendžia, kad knygoje « į autorius žiūrima visų pirma kaip į susipratusius lietuviškos dvasios puoselėtojus, savo darbą vykdančius efektingu literatūrinių priemonių vartojimu ». O kritikė, atrodo, būtų laukusi, kad jeigu ne išskirtinai, tai bent visų pirma būtų buvęs analizuojamas pasirinktųjų rašytojų stilius. Straipsniuose, skirtuose S. Daukantui ir M. Valančiui, « apie jų stilių beveik neužsimenama ». Dėl Brazaičio straipsnių apie Maironį B. Ciplijauskaitė pažymi: « Nors ir prabėgomis pažvelgdamas į jo stilistines priemones, autorius jas labai taikliai apibūdina. Tad ir vėl aiškiai matome, kad ne dėl nesugebėjimo stiliaus svarstymui skiriami vos keli puslapiai, o dėl to, kad, ir apie 'Lietuvos dainių' kalbant, Brazaičiui visų pirma rūpėjo Lietuva, o tik paskui jos daina ». Panašiai kritikė žvelgia ir į ketvirtojo skyriaus bendrąsias mūsų literatūros apžvalgas: « Vertingi yra atskirai pateikiami apmąstymai apie visų šių kartų vystymąsi ir jų žvilgsnį į stiliaus problemas. Šis

---

[37] Vikt. KATILIUS, *Maži netikslumai*, žr. *Dienovidis*, 1939 m. rugsėjis, 2 nr., 81-85 psl.

[38] *Draugija*, 1938 m., 5-6 nr., 183-184 psl. Recenzija pasirašyta slapyvardžiu H. Artis.

skyrius galėtų būti ilgesnis: čia Brazaitis pakartotinai parodo savo akylumą ir sugebėjimą savo pastebėjimus aiškiai, tiksliai, tikrai 'profesoriškai' formuluoti». Tad ir atrodo keistoka, kad Brazaitis tik knygos paskutinį skyrių specialiai skiria jau formos problemoms: «Kaip ir *Vaižgante*, artėdamas prie pabaigos, autorius tartum susigriebia savo uždavinio pilnai neatliksiąs, jei nepaskirsiąs daugiau dėmesio ir gilesnės analizės grynai stilistinei išraiškai». B. Ciplijauskaitės požiūriu, kaip tik šia paskutine dalimi «Brazaitis atlieka gal didžiausią pasitarnavimą».

Savo metu Brazaičio metodinis vispusiškumas (įvairiais metodais naudojimasis) buvo sveikinamas kaip vaisingas pažangumas. Priešingai, dabarties kritikei B. Ciplijauskaitei tas pats Brazaičio metodinis pliuralizmas atrodo tik gundęs jį nuo tikrosios literatūros kritikos į šalį. Ar iš tiesų į šalį? Kūryba atspindi kūrėją. Brazaičio žodžiais, rašytojo kūryba tampa permatomesmė jo gyvenimo fone[39]. Dar labiau daro ją permatomą kūrėjo asmenybės psichologinis nušvietimas. Pasaulėžiūrinis rašytojo nusistatymas apsprendžia jo kūrybos tematinę kryptį. Pagaliau tai, kiek rašytojui pavyksta pasiekti skaitytojus, byloja apie jo vaidmenį tautoje. Nėra pagrindo teigti, kad visa tai literatūros istorikas turėtų laikyti ne savo reikalu.

Naujoji literatūros kritika techniškai ištobulino formalinę analizę, o tai savo ruožtu suintensyvino pačioje literatūroje formos eksperimentus. Su pagrindu buvo galima Brazaičio abiem knygoms prikišti, kad jis «neskiria užtektinai dėmesio bendrai struktūrai». Betgi anuomet dar nebuvo iškilęs struktūralizmas, kuris dabar toks madingas. Kitas klausimas, ar kraštutiniais atvejais jam negresia pavojus išvirsti į sterilizmą. Ne čia vieta leistis į šį klausimą. Šioje vietoje pakanka konstatuoti: pati šių dienų literatūros kritikė pripažįsta, kad Brazaitis neignoravo nė formalinio metodo, nors juo jis ir nesiribojo.

B. Ciplijauskaitės straipsnis apie Brazaitį kaip literatūros kritiką yra pirmasis jį šiuo atžvilgiu sistemingai analizavęs, su reikliu nusiteikimu, bet lygiai su objektyviu nusistatymu. Reikėtų galbūt tik vieną pastabą padaryti. B. Ciplijauskaitė *Lietuvių rašytojus* vertino, tartum neatkreipusi dėmesio, kad tai straipsnių rinkinys, o ne vientisas veikalas. Kiekvieną pasirinktą rašytoją Brazaitis ėmėsi aptarti kuriuo nors vienu atžvilgiu — ribojosi tuo, ką turėjo naujo pats pasakyti ar, kaip Lazdynų Pelėdos ir J. Biliūno atveju, paskelbti naujos laiškų medžiagos. Kai kurie straipsniai buvo paskaitos, skaitytos tokiai auditorijai, kur formalinės stiliaus, kompozi-

[39] *Židinys*, 1936 m., 12 nr., 529 psl.

cijos, struktūros problemos nebūtų nė tikusios. Pavydžiui, apie M. Valančių jis kalbėjo ateitininkų kongrese, apie A. Baranauską loo metų gimimo sukakties minėjime, Naujaromuvių grandies surengtame visų fakultetų studentams. Formalinei analizei skirtieji straipsniai *Lietuvių rašytojuose* įdėti paskutiniajame skyriuje. Tai ir galėjo sudaryti įspūdį, kad tik « artėdamas prie pabaigos » autorius « susigriebė » skirti « daugiau dėmesio ir gilesnės analizės grynai stilistinei išraiškai ». O iš tiesų pats paskutinysis knygos straipsnis (apie Šatrijos Raganos *Irkos tragedijos* kompoziciją) buvo išspausdintas pats pirmasis [40].

Pats Brazaitis apsunkino savo *Lietuvių rašytojų* vertinimą, pasitenkindamas tik antrine antrašte, jog tai « literatūriniai straipsniai », bet nenurodydamas po straipsnių, nei kur, nei kada jie buvo spausdinti, nei pagaliau pažymėdamas, kurie jų buvo paskaitos ir kuriomis progomis (kokiai auditorijai).

Dera dar priminti, kad ir po knygos *Lietuvių rašytojai* išleidimo Brazaitis spėjo paskelbti dar keletą literatūrinių straipsnių nepriklausomos Lietuvos metais. Čia, egzilyje, taip pat prisidėjo keletas literatūrinių straipsnių *Aiduose* ar kaip palydimieji žodžiai mūsų rašytojų knygose (V. Krėvės padavimų, A. Vaičiulaičio pasakojimų, A. Jasmanto poezijos, Maironio baladžių). Visus tuos rašinius draugėn sudėjus, susidarytų turbūt panašios apimties tomukas, kaip *Lietuvių rašytojai.*

Studija « Maironis » ir paskaitos universitete. — Trečia Juozo Brazaičio parašyta knyga, deja, likusi neišspausdinta, yra Maironio monografija. Šią studiją jis ruošė itin kruopščiai. Baigė ją rašyti vokiečių okupacijos metais. Rankraštis liko Lietuvoje; nėra jokių žinių, koks jo likimas. 1943 m. išleistame *Varpo* almanache Brazaitis iš šios monografijos paskelbė straipsnį *Maironio asmenybės portretas* [41]. Maironiu Brazaitis domėjosi nuo seno: jau 1932 m. apie jį išspausdino du straipsnius. Iš viso parašė dešimt straipsnių, įvairiais atžvilgiais svarsčiusių Maironio kūrybą. Keturi šių straipsnių parašyti jau egzilyje. Apgailestaudamas, jog nebeįmanoma čia parašyti « monografiją, kokia būtų reikalinga apie Maironį », Brazaitis buvo užsimojęs čia bent « sutraukti lig šiol paskelbtas žinias ir nuomones apie Maironio gyvenimą, jo talentą ir jo poveikį tautos atgimimui ». Liko tik nebaigto darbo pluoštas ranka rašytų puslapių. Užuot sulaukęs savo parašytosios Maironio monografijos, Brazaitis

---

[40] *Židinys*, 1931 m. 1 nr.

[41] *Varpas*, t. 1, Šiauliai 1943 m., 181-197 psl.

turėjo pasitenkinti tik recenzija Lietuvoje V. Zaborskaitės 1968 m. išleistos studijos *Maironis*[42]. Recenzavo ramiai ir objektyviai, suprasdamas, kokiomis sąlygomis veikalas buvo rašomas. Neužsiminė nė to, kad autorė, pasinaudojusi straipsniu iš *Varpo* almanacho, šį šaltinį nurodė be autoriaus pavardės. Buvo uždrausta net jo pavardę minėti.

Lietuvių literatūros istorijos kursą Brazaitis skaitė, tekstą pasirašęs. To kurso rankraštis taip pat liko Lietuvoje. Tepavyko gauti šio kurso, skaityto kelis semestrus, tik studentinių užrašų dalį. Kaip visi studentiniai užrašai, taip ir šio kurso klausytojų užrašai tėra šešėlis to, kas dėstytojo buvo dėstyta. Tačiau vienu atžvilgiu šie užrašai yra didžiai reikšmingi — jie paliudija, su kokiu moksliniu objektyvumu Brazaitis buvo savo kursą parengęs. Studijiniams savo straipsniams daugiausia rinkosi sau artimos dvasios rašytojus. Tai ne vienam sudarė įspūdį, kad Brazaitis ignoruoja kitos pasaulėžiūros rašytojus. Susilaukė jis dėl to priekaištų. Turimi studentiniai užrašai rodo, kad šališkumo priekaištai neteisingi: matė visus, « savus » ir « nesavus », bet kiekvieną vertino sulig tuo, ko buvo verta kurio kūryba.

Tiems rašytojams, kuriuos Brazaitis vadino patriotinio pozityvizmo grupe, skyrė visą semestrą. Kaip tik šio semestro užrašai pažymi ir paskaitų datas. Iš nedatuotų užrašų galima tik apytikriai pagal puslapių skaičių spręsti, kiek kuriam buvo skirta dėmesio. O skirtų valandų skaičius tiesiogiai dokumentuoja, kiek kuriuo domėtasi. Ir būtent kalbamojo kurso 15 valandų buvo taip paskirstytos: V. Kudirkai — $2\,^1/_2$, J. Mačiui-Kėkštui — $1\,^1/_2$, Bitei — 2, Žemaitei — 3, iš Lazdynų Pelėdų S. Pšibiliauskienei — 3, M. Lastauskienei — 1, J. Biliūnui — 2[43]. Aišku, valandų skaičius irgi reliatyvus: kiek kuriam rašytojui reikia skirti laiko, priklauso ir nuo jo kūrybos gausumo. Ne todėl J. Mačiui-Kėkštui buvo teskirta pusantros valandos, kad jis buvo socialistinių pažiūrų, o dėl to, kad jis teišleido vieną poezijos tomelį, be to, ne lygios vertės. Dėl kūrybos negausumo ir J. Biliūnui buvo skirtos tik dvi valandos, bet jo kūrybos vertė buvo įsakmiai pabrėžta.

Darbai kitose literatūros mokslo srityse

Recenzijos. — Ligi šiol kalbant apie Brazaičio literatūrinius darbus, ne kartą buvo pavartotas literatūrinės kritikos terminas. Griežtai

[42] *Aidai*, 1969 m., 6 nr., 281-283 psl.

[43] Užrašai paskaitų, skaitytų 1936 m. rudens semestrą: 1936.IX.28 - 1936.XII.9.

imant, tie darbai priklauso mūsų literatūros istorijai. Bet Brazaitis yra ėmęsis ir tiesioginės kritikos recenziniuose vertinimuose. Recenzijomis Brazaitis ir pradėjo savo literatūrinį reiškimąsi. Dirbdamas *Lietuvos* redakcijoje, jau 1924 m. ėmėsi recenzuoti įvairius leidinius bei žurnalus. Grožinės literatūros pirmąją recenziją tame dienraštyje išspausdino 1925 m. rudenį — vertino K. Borutos debiutinį poezijos rinkinėlį *A-lo*[44]. Vėliau *Lietuvoje* parašė dar keletą recenzijų, kuriose vertino A. Venclovos, K. Binkio, K. Puidos, M. Vaitkaus, P. Tarulio ir kitų kūrinius. Nuo 1928 m. Brazaitis pradėjo recenzijomis bendradarbiauti *Židinyje*, tapo šio kultūros žurnalo bendradarbiu, daugiausia jame skelbė ir savo straipsnius. Daugiausia recenzijų *Židinyje* paskelbė 1929-1934 m. laikotarpiu: 28 recenzijas per šešerius metus. Recenzavo naujus kūrinius ir vyresniųjų rašytojų, kaip Šatrijos Raganos, Vaižganto, V. Krėvės, A. Vienuolio, ir pradedančiųjų autorių, kaip J. Paukštelio, J. Grušo, K. Inčiūros, A. Vaičiulaičio. Vėliau Brazaitis recenzijų ėmėsi rečiau. Labai uoliai rašė vedamuosius *XX amžiaus* dienraštyje, bet recenzijų tedavė vieną kitą (labiau pažymėtinos tik jo rašytos metinio literatūros derliaus apžvalgos). Vokietijos metų *Aiduose* 1948 m. lyg vėl grįžo prie recenzijų, parašydamas apie J. Baltrušaičio, F. Kiršos, J. Jankaus knygas. Amerikoje, dirbdamas *Darbininko* redakcijoje, tik retkarčiais vieną kitą recenziją išspausdino (daugiau prisimindavo kurio nors rašytojo amžiaus sukaktį ar atsisveikindavo nekrologu). Iš naujo literatūrinėmis recenzijomis susidomėjo į gyvenimo pabaigą: 1969 ir 1971 m. parengė *Darbininkui* net po kelias recenzijas. Tarp kitų recenzavo beletristus A. Baroną, K. Barėną, C. Grincevičių, poetus L. Andriekų, K. Bradūną, K. Grigaitytę, Vl. Šlaitą, V. Bogutaitę. Patraukė jo dėmesį ir pačių jauniausiųjų poetų leidinys *Tiltai ir tuneliai*. Amerikos *Aiduose* Brazaičio rašytų recenzijų taip pat negausu, vos viena kita.

Surinkus visas Brazaičio kone per penkiasdešimt metų parašytas recenzijas, literatūrinių recenzijų taip pat susidarytų keliasdešimt (gal apytikriai apie 80, bet šimto nesiektų).

Brazaitis turi savo vietą tarp mūsų literatūros kritikų — daugiau savo vertinimų kokybe negu recenzijų kiekybe: prusino mūsų skaitytojų estetinę nuovoką ir skonį. Buvo pavyzdys ir kitiems kritikams, kaip reikia savo uždavinį vykdyti. Recenzuojamuosius kūrinius Brazaitis vertino su nepaperkamu tiesumu, reikliai, bet drauge ramiai, su dideliu taktu. Vertino taip atsargiai rinkdamasis žodžius, kad kartais jo mintį reikėjo iššifruoti iš potekstės. Visai

[44] *Lietuva*, 1925.X.12, 228 nr. Pasirašyta V. Kiečio slapyvardžiu.

jam buvo svetima per greit susižavėti, entuziazmą išlieti pagyromis. Dar svetimiau jam buvo tiesmukai autorių «sumalti», savo vertinimu įskaudinti. Šiuo atžvilgiu Brazaitis buvo priešybė tiek entuziastingajam J. Tumui-Vaižgantui, tiek atžariajam B. Sruogai.

Kadangi vertę matuoja ne kiekybė, bet kokybė, Brazaičio įnašas į mūsų literatūros kritiką yra svarus. Tačiau vis dėlto visų pirma jis reiškėsi literatūros istoriko, o ne kritiko darbais. Kaip kritikai daugiau už jį pasireiškė kiti: Ad. Jakštas, L. Gira (E. Radzikauskas), K. Korsakas, J. Grinius, J. Keliuotis, A. Vaičiulaitis.

Iš pradžių Brazaitis gana gausiai rašė vertinamųjų recenzijų, vėliau jis mieliau ėmėsi istorinių, o ne kritikinių darbų. Pradėjus rašyti istorinius literatūrinius straipsnius, galbūt mažiau beliko laiko imtis paprastų recenzijų. Tačiau galimas dalykas, kad vertinamoji kritika jam nebuvo prie širdies. Literatūros istorikui pakanka analizės, nereikia tiesiogiai vertinti, nes jis imasi autorių, kurių vertė jau pripažinta, o jų pačių dažnai nebėra tarp gyvųjų. Tuo tarpu recenzijoje reikia tiesiogiai spręsti, ko vertas recenzuojamasis kūrinys, o tai drauge reiškia ir paties autoriaus vertinimą. Kad ir kaip taktiškai, net diplomatiškai vertinsi, tiesa bus skaudi autoriui, jeigu atitinkamas kūrinys bus įvertintas daugiau neigiamai negu teigiamai. Kartą, pakartotinai prašomas parecenzuoti vieną knygą, Brazaitis laiške redaktoriui taip atvirai ir atsakė: «Nepakyla ranka vyro smerkti, nes gero labai nedaug ką turėčiau sakyti. O to smerkimo tiek jau šiandien daug»[45]. O kiti recenzentai tą knygą jau buvo apipylę komplimentais ...

Lietuvių literatūros klasikų leidiniai. — Atsidėjęs literatūros istorijai, Juozas Brazaitis reiškėsi ir dar viename darbo bare: ėmėsi leisti mūsų literatūros klasikų veikalus, parašydamas lydimuosius jų aptarimus, parengdamas žodynėlius. Tuo būdu parengė naujus leidimus šių kūrinių: V. Pietario pasakų *Lapės gyvenimas ir mirtis* (1930) ir pirmojo mūsų istorinio romano *Algimantas* (1940), Lazdynų Pelėdos apysakos apie 1905 metus *Klaida* (1939), Maironio *Pavasario balsų* VII-IX leidimus (1940-1944). Pažymėtina, kad ir Pietario *Algimantas*, ir Lazdynų Pelėdos *Klaida* sovietiniuose šių autorių raštų leidimuose nebuvo įdėti — tebėra «juodame sąraše».

Specialiai pabrėžtinas K. Donelaičio *Metų* naujo leidimo parengimas. Brazaitis pirmasis iš lietuvių paruošė tekstą pagal Donelaičio rankraštį ir, kur originalas nebeišliko, pagal J. Hohlfeldto nuorašą. Rengė tą leidimą su visu galimu atsidėjimu. Dirbo Karaliaučiaus

---

[45] 1971.IV.30 d. laiškas *Aidų* redaktoriui.

valstybiniame archyve ir universiteto bibliotekoje, aplankė ir Donelaičio gimtinius Lazdynėlius, ir *Metų* gimtinį Tolminkiemį (dar 1936 m.). Bespausdinant tą reikšmingą darbą, Lietuvą ištiko sovietų invazija. Buvo įsakyta dail. V. K. Jonynui pakeisti porą iliustracijų, o Brazaičio straipsnį *Būrų kultūros poetas* išmesti. Tačiau pirmieji lankai jau buvo išspausdinti su tituliniame puslapyje įrašu, kad *Metų* leidimą «spaudai paruošė J. Ambrazevičius», o išleido Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija. To nepaisydama, sovietinė propaganda vis kartoja, kad «buržuazinė Lietuva» slėpė nuo liaudies Donelaitį ir tik «tarybinė Lietuva» padarė jį populiarų. Užtat slepiama, kas tą *Metų* leidimą paruošė. Net K. Donelaičio bibliografijos leidinyje nurodomas tik knygos iliustratorius, o ne paruošėjas [46]. Užuot pripažinus, kad naują *Metų* leidimą parengė Brazaitis, susigalvota šį leidimą vadinti «1940 m. leidimu» [47]. Tarytum patys 1940-ji metai be žmogaus paruošė jais išleistus *Metus*.

Dera šioje vietoje prisiminti dar vieną Brazaičio atliktą darbą. Paruošė spaudai Ad. Jakšto-Dambrausko septyniasdešimt laiškų J. Vaižgantui-Tumui, rašytų nuo 1903 balandžio 15 iki 1932 birželio 12 d. Be įžanginės tų laiškų apžvalgos, išnašose pateikė trumpų pastabų apie šiuose laiškuose liečiamus dalykus [48].

Tautosakos studijos. — Be lietuvių literatūros istorijos, Brazaitis dėstė ir lietuvių tautosakos kursą. Gilindamas studijas Bonnos universitete (1931-1932 mokslo metais), klausė paskaitų ne tik literatūros mokslininko O. Walzelio, bet ir tautosakininko H. Naumanno. Iš turimų Brazaičio tautosakos kurso studentinių užrašų galima matyti, kad jis pakankamai buvo susipažinęs ir su užsienio tautosakininkų darbais, ir su mūsų tautosakos lobiais. O šio kurso klausytojai savo atsiminimuose liudija, kad Brazaitis ne tik pats su didele meile mūsų tautosakai ją dėstė, bet ir juos, klausytojus, užkrėsdavo savo entuziazmu.

Rašydamas apie tautosaką mokykloje ir aiškindamas, dėl ko visur į programą įtraukiama tautosaka, Brazaitis nurodė: «Iš tautosakos žmogus turi pažinti tautos charakterį, papročius, pažiūras, reagavimą į aplinką, žodžiu, visa, kas dar Herderio buvo pavadinta tautos siela. Per tautosaką jis turi susigyventi su pačia tautos praeitimi: įsijausti į jos galvojimą, jausmo būdą, suprasti jos idėjas bei nusi-

---

[46] E. Lebedienė, *Kristijono Donelaičio bibliografija*, Vilnius 1964, 34 psl.

[47] Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, Vilnius 1977. L. Gineičio įvadas, 20 psl.

[48] *Jakšto-Dambrausko laiškai Vaižgantui-Tumui*, žr. *Athenaeum*, IX t., 1938 m., 3-41 psl.

teikimus. Per tautosaką jis turi nujausti tautos ateities kelius ir juos tiesti, atsižvelgiant į tautos charakterio pagrindus». Tuo būdu norima tautosaką padaryti «ne atšalusiu lavonu, kurį mokslininkai skrostų ir analizuotų, bet ir gyvąja mokomąja bei auklėjamąja medžiaga mokykloje». Pagal tai, atrodo, ir pats Brazaitis stengėsi savo kursą dėstyti, kad klausytojai «tautosakoje pajustų plazdančią tautos dvasią ir su ja suaugtų»[49]. Tokio nusistatymo Brazaitis laikėsi ir vėliau, pasisakydamas, kad jam svetimi tokie tautosakos tyrinėtojai, kuriems «trūksta 'dūšios' — žiūri į tautosakos kūrinį ne kaip į gyvą tam tikrą epochą, tam tikra psichine nuotaika alsuojantį veikalą, bet kaip į lavoną, kurį imasi operuoti»[50].

Visų pirma Brazaitis atsidėjo lietuvių literatūrai, bet paliko savitą įnašą ir mūsų tautosakos tyrinėjime. Tautosakinių straipsnių žurnaluose paskelbė septynis, be to, recenzavo keliolika tautosakinių leidinių. Iš studijinių straipsnių ypač pažymėtini du: *Tautosakos literatūrinis perdirbimas ir sekimas. Lyginamoji vienos pasakos analizė*[51] ir *Metmenys pasakos poetikai*[52]. Kituose straipsniuose nagrinėjo tautosakos autoriaus problemą, lietuvių liaudies pasakojimus, karį ir karą tautosakoje ir rašytinėje literatūroje, mūsų tautinio charakterio atsispindėjimą tautosakoje.

Tautosakininkas dr. J. Balys Brazaičio šios srities darbus taip įvertino: «apskritai, jis rašė dalykiškai, blaiviai, pirmiausia jam rūpėjo literatūrinė tautosakos pusė, tačiau jis gerai žinojo, kad tautosaka nėra tik literatūra»[53]. Apibendrindami galėtume sakyti: tautosaka Brazaitį domino ypač dviem atžvilgiais: kaip tautos dvasinė kūryba — iš vienos pusės, kaip grožinė kūryba — iš antros pusės. Būdamas artimai susipažinęs su mūsų tautosaka, tas savo žinias naudojo ir literatūriniuose nagrinėjimuose tų rašytojų, kurių kūryboje jaučiamas tautosakos poveikis.

Tautosakos rinkimo Brazaitis tiesiogiai nesiėmė. Tačiau visą laiką, nuo 1935 iki 1939 m., priklausė Švietimo ministerijos įkurto ir jos žinioje veikusio Tautosakos archyvo tarybai. (Tautosakos archyvą 1935 m. įsteigė Švietimo ministerija vietoje anksčiau, 1930-1935 m., prie Humanitarinių mokslų fakulteto veikusios Tautosakos komisijos. 1939 m. Tautosakos archyvas perėjo Lituanistikos instituto žinion).

---

[49] *Tautosaka mokykloje. Metodinis ėjimas į tautosaką*, žr. *Židinys*, 1940 m., 3 nr.
[50] 1967.X.9 laiškas šios paskaitos autoriui.
[51] *Athenaeum*, IV t. 1933 m., 145-158 psl.
[52] Ten pat, V t., 1934 m. 126-142 psl.
[53] 1976.II.19 laiškas šios paskaitos autoriui (Brazaičio monografijos reikalui).

Vadovėlių mokykloms paruošimas. — Pagaliau sritis, kurią palikome pabaigai, bet kurioje Juozas Brazaitis išvarė ypač reikšmingą barą. Tai vadovėliai mūsų vidurinėms mokykloms (gimnazijoms). Parengė tris vadovėlius, sudarančius šešias knygas. 1930 m. išleido *Literatūros teoriją*, 1931-1932 m. — dviejų dalių *Visuotinės literatūros istoriją* (pirmąją dalį su J. Griniaus, antrąją dalį dar ir su A. Vaičiulaičio talka), 1936-1938 m. — trijų dalių lietuvių literatūros chrestomatiją *Naujieji skaitymai* (su A. Skrupskeliene ir A. Vaičiulaičiu).

Vadovėliai — menkas reikalas, kada jų yra, bat labai svarbus, kai jų tinkamų nėra. Kai stokojama gerų vadovėlių, mokyklos lygis neišvengiamai turi likti žemas. Tokia buvo literatūros mokslo padėtis vidurinėse mokyklose pirmąjį nepriklausomos Lietuvos dešimtmetį. Naudotasi vadovėliais, kuriuos nespecialistai buvo skubomis paruošę pagal senus rusų vadovėlius. V. Krėvės paskatintas, Brazaičio klasės draugas E. Viskanta buvo tiesiog išvertęs ruso J. Glivenkos visuotinės literatūros vadovėlį. Ne be pagrindo recenzuojant vieną Brazaičio vadovėlių, buvo rašoma: « Ilgai mūsų mokyklose, ypač aukštesniosiose, buvo tiesiog nenormali būklė ... neturėta jokio žmoniškesnio lietuvių ir pasaulinės literatūros vadovėlio ... Kol jaunieji mūsų pedagogai — literatai tuo dalyku nesirūpino, tol, galima sakyti, buvo viskas pastira, nenormalu ... Perskaičius knygą (Brazaičio su talkininkais — J. G.) ir vėliau ją ėmus taikyti mokyklai, tenka tik džiaugtis ir mokiniams, ir jų mokytojams » [54].

Tiesa, kad vadovėlis, B. Ciplijauskaitės žodžiais, « ne originali studija ». Bet savo požiūriu, ypač pedagoginiu, ir vadovėliai gali būti originalūs. Tokie buvo Brazaičio — ir vieno, ir su kitų talka — paruošti vadovėliai. Tas daro juos taip pat reikšmingus, kaip ir kitus jo darbus.

Pasirodžius pirmajam *Literatūros teorijos* vadovėliui, palankiai sutiko jį abu to meto pedagoginiai žurnalai: ir katalikų *Lietuvos mokykla*, ir kairiųjų *Mokykla ir gyvenimas*. J. Senkus *Lietuvos mokykloje* rašė: « Žinių patiekimo metodas yra, jei taip galima išsireikšti, moderniškai pedagogiškas, paremtas vaizdingumo ir praktiškumo principu » [55]. Antrąjį *Visuotinės literatūros istorijos* leidimą aptardamas, *Židinio* recenzentas, padaro kritiškų pastabų, bet drauge pripažįsta, kad « autorius rodo ir kitiems vadovėlių autoriams, kaip turi būti rašomi mokyklai vadovėliai » [56]. Vertindami *Visuotinės*

---

[54] *Visuotinės literatūros istorijos* antrosios dalies recenzija, pasirašyta J. Paslavo slapyvardžiu, žr. *Naujoji Romuva*, 1932 m., 50 nr., 1099 psl.

[55] *Lietuvos mokykla*, 1930 m., 11 nr., 430 psl.

[56] *Židinys*, 1934 m., 3 nr., 329 psl. Recenzija pasirašyta slapyvardžiu El-a Stas (Eligijus Lastas ?).

literatūros istoriją, recenzentai ypačiai pabrėžė šio vadovėlio sistemingumą ir tai, kad daugiausia buvo vartojamas naujas estetinis formalinis metodas.

Svarbiausia, Brazaičio vadovėlių vertę parodė pats gyvenimas: anksčiau vartoti vadovėliai dingo iš mokyklų, o jo vadovėliams vis reikėjo naujų leidimų. *Literatūros teorijos* Lietuvoje išėjo keturi leidimai: 1930, 1933, 1936 ir 1938 m. *Visuotinės literatūros istorijos* abiejų dalių Lietuvoje taip pat išėjo po keturis leidimus: pirmosios dalies — 1931-1942 m., antrosios dalies — 1932-1942 m. Vidurinės mokyklos pirmosioms trims klasėms skirtos lietuvių literatūros chrestomatijos *Naujieji skaitymai* pirmųjų dviejų knygų Lietuvoje pasirodė po tris leidimus (1936-1941), trečiosios knygos, berods, pora leidimų (1938 ir 1942 m.). Nauji leidimai buvo proga atitaisyti vieną kitą klaidą, recenzentų nurodytą ar paties pastebėtą, šį tą papildyti, žodžiu, šiek tiek dar patobulinti.

Vokietijoje veikusioms lietuvių gimnazijoms 1947 m. buvo perspausdinta *Visuotinės literatūros istorijos* antroji dalis (iš pirmojo leidimo 1932) ir 1948 m. hektografuota *Literatūros teorija* (iš antrojo leidimo 1934 m.). Amerikoje, Bostone 1953 m. išleistas *Naujųjų skaitymų* I dalies IV pataisytas leidimas, « skiriamas tremties mokyklai ».

Brazaičio asmenybė

Prof. B. Ciplijauskaitė savo straipsnį apie Juozo Brazaičio parašytas dvi knygas užsklendė tokiu samprotavimu: « Savo antrąją knygą (*Lietuvių rašytojai* — J. G.) Brazaitis pradėjo konstatavimu: 'Skurdu ir primityvu, kai palygini tuos mūsų 19 amžiaus raštus su europiniais'. Žvelgiant į jo literatūros kritiką, tie žodžiai nebepritaikomi. Nors nedaug puslapių jai paskyręs, jis juose aiškiai parodė savo sugebėjimą ir pasiruošimą. Tad tiksliau gal būtų užbaigti šiuos įspūdžius kitu tvirtinimu: Graudu, pagalvojus, kad tiek pajėgumo parodęs, davęs tokį gražų pažadą pakelti ir lietuvių literatūros kritiką iki tarptautinio lygio, Brazaitis sąmoningai paaukojo save — mokslininką, kad pavirstų 'kamščiu', kemšamu į tiek daugelį mūsų tautiniame ir visuomeniniame gyvenime atsirandančių skylių. Šiaip ar taip, jis lieka vienu pajėgiausių savo kartos kritikų »[57].

Per dešimtį metų Juozas Brazaitis daug pasiekė mūsų literatūros mokslo įvairiose srityse. O kiek būtų pasiekęs, jei su tuo pačiu darbš-

---

[57] B. Ciplijauskaitė, *Juozas Brazaitis kaip literatūros kritikas*, žr. Aidai, 1977 m. 10 nr., 457 psl.

tumu dar trisdešimt metų būtų atsidėjęs literatūros mokslui! Daugelis kultūrininkų, siųsdami savo atsiminimus rengiamai monografijai apie Brazaitį, panašiai kaip B. Ciplijauskaitė, apgailestavo, kam jis leidosi įtraukiamas į politiką ir žurnalistiką. Pats Brazaitis ne kartą itin karčiai pasisakė, kad politinį darbą dirbo, «dantis sukasdamas»[58]. Betgi tai, kas kitiems tebuvo politika, jam buvo rezistencijos šventa pareiga. Jai save aukojo, nepaisydamas, kad šioj veikloj jam buvo lemta tik kartėlį patirti.

Pats Juozas Brazaitis savo gyvenimo saulėlydyje taip išsakė savo likimo kelius: «Literatūra virš politikos, o pedagogika virš literatūros. Politinis-valstybinis gyvenimas manęs niekuomet nedomino ir niekados netraukė. Jeigu teko į jį įsileisti, tai ne dėl pamėgimo, o dėl reikalo. Kada buvo likviduoti tie draugai, kurie turėjo imtis politinio gyvenimo ir jį vykdyti, teko kam nors juos pavaduoti. Pavadavau juos, atlikdamas draugiškumo pareigą, kurios turėjo imtis dar likę gyvi. Tą pareigą teko perimti ne iš malonumo, bet daugiau kaip naštą, kurią kas nors turėjo nešti»[59].

Ar vertinsime prof. Juozo Brazaičio mokslinius darbus, ar žvelgsime į jo rezistencinę veiklą, galutinai ir jo atveju turiu pakartoti tai, ką esu rašęs apie Praną Dovydaitį: yra žmonių, kurių neišsemia tik jų darbai. Ir Brazaitis yra daugiau negu jo visi raštai ir visos veiklos. Tai jis kaip žmogus, reto idealizmo, reto taurumo, reto pareigingumo. Jo žmogiškoji asmenybė didžiau už viską, ką jis nuveikė.

DR. JUORAS GIRNIUS

---

[58] 1961.V.20 d. laiškas šios paskaitos autoriui.

[59] Iš Brazaičio pasisakymo kun. A. Kezio susuktame filme (pačioje Brazaičio gyvenimo pabaigoje). Perrašyti Brazaičio pasisakymai išspausdinti jėzuitų leidinyje *Mūsų žinios*, 1975.XII.21 d., 21 nr., 403-404 psl.

TEOLOGIJOS SEKCIJA

KUN. DR. VIKTORAS RIMŠELIS, M.I.C.

ANTROJO VATIKANO BAŽNYČIA BE VALSTYBINĖS RELIGIJOS

KUN. PROF. ANTANAS RUBŠYS

ISTORINIS JĖZUS IR TIKĖJIMO KRISTUS

KUN. DR. VALDEMARAS CUKURAS

SITUACINĖS-EGZISTENCIALINĖS ETIKOS GRĖSMĖ KRIKŠČIONIŠKAJAI MORALINEI TEOLOGIJAI

ANTROJO VATIKANO BAŽNYČIA BE VALSTYBINĖS RELIGIJOS

Kas yra Bažnyčia. — Bažnyčios sąvoka yra labai sudėtinga. Sudėtinga yra ir jos visa tikrovė, kurioje turi veikimą Dievas ir žmogus. Žmonių bendruomenė negali būti vadinama Bažnyčia, jei nebus pabrėžtas tos bendruomenės santykis su Dievu. Kai mes kalbame apie Bažnyčią, tai visada turime nors ir atvirai nepareikštą mintį, jog tai yra Kristaus atpirkta žmonių bendruomenė. Antrojo Vatikano dogminėje konstitucijoje apie Bažnyčią sakoma: «Pabaigus darbą, kurį Tėvas buvo pavedęs atlikti Sūnui žemėje, buvo atsiųsta Šventoji Dvasia Sekminių dieną, kad nuolat šventintų Bažnyčią ir tokiu būdu tikintieji per Kristų vienoje Dvasioje turėtų priėjimą prie Tėvo»[1]. Mes sakome, kad Kristus įkūrė Bažnyčią. Jis ją įkūrė, nes jis savo mirtimi ir prisikėlimu iš numirusiųjų atpirko visą žmonių giminę. Bažnyčios įkūrimo atbaigimas įvyko Sekminių dieną, kai Šv. Dvasia nužengė ant apaštalų, ir šie pradėjo skelbti džiugią naujieną. Sekminių dieną prasidėjo Bažnyčios regimoji veikla, kuri pasiekė mūsų laikus ir, kaip Kristus žadėjo, tęsis iki amžių pabaigos, nes pragaro vartai jos nenugalės[2].

Šitoji ant uolos pastatytoji Bažnyčia yra paties Dievo karalystė. Kristui atėjus į mūsų pasaulį, «laikas pasidarė pilnas, ir Dievo karalystė priartėjo»[3]. Apie šią karalystę Kristus kalbėjo palyginimais, paimtais iš piemenų gyvenimo, iš žemdirbystės, iš statybos, iš sužieduotuvių ir šeimos gyvenimo. Šv. Povilas žmonių giminės atpirkime mato žmogaus perkeitimą į naują kūrinį[4] pagal Kristaus Kūną ir Dvasią. Kristus yra pirm visų dalykų ir visa juo laikosi. Jis yra Bažnyčios galva ir turi visame kame pirmenybę[5]. Todėl atpirktoji žmonija, atseit, naujoji ir perkeistoji kūrinija, šiandien teologų vadi-

---

[1] L. G. (*Lumen Gentium*, Dogminė konstitucija apie Bažnyčią), 4 nr.
[2] Mato 16, 18.
[3] Morkaus 1, 15.
[4] Galatams 6, 15; 2 Korintiečiams 5, 17.
[5] Kolosiečiams 1, 15-18.

nama Kristaus mistiniu kūnu. Antrojo Vatikano Tėvai, vartodami Šv. Rašto kalbą, Kristaus įsteigtą Bažnyčią pavadino Dievo tauta. Šv. Petras sako, kad tikintieji yra « išrinktoji giminė, karališkoji kunigystė, šventoji tauta, įgytoji tauta, kurie kitados buvo ne tauta, o dabar Dievo tauta » [6]. Bažnyčia yra regimoji žmonių bendruomenė, kurią Kristus įsigijo savo krauju [7], todėl ji yra dieviškos kilmės. « Dievas pašaukė tuos, kurie su tikėjimu žvelgia į Kristų, kaip išganymo autorių ir vienybės bei taikos pagrindą, ir įkūrė Bažnyčią, kad ji būtų visiems bendrai ir kiekvienam atskirai šios išganingos vienybės matomas sakramentas » [8].

Taigi, Antrojo Vatikano mintimi, Bažnyčia yra regimas ženklas, kad Kristaus įkurtoje tikėjimo, vilties ir meilės bendruomenėje, kaip matomame organizme, yra sudėtos visos dieviškos dovanos, kurių mes nematome, per jas betgi mes patenkame į išganymo kelią, kuriuo reikia mums visiems nueiti pas Kristaus Tėvą ir mūsų Tėvą.

Bažnyčia yra hierarchiškai sutvarkyta draugija, kurios nematomas vyriausias valdytojas ir galva yra tasai, kuris ją įkūrė, — Jėzus Kristus, o matomieji jos valdytojai yra apaštalų įpėdiniai vyskupai, « kurie su Petro įpėdiniu, Kristaus vietininku ir visos Bažnyčios regimąja galva, valdo gyvojo Dievo namus » [9].

Mokytojai ir valdytojai. — Po prisikėlimo, prieš įžengdamas į dangų, Jėzus Galilėjoje ant kalno, kurį Jis buvo nurodęs apaštalams, davė jiems įsakymą: « Man duota visa valdžia danguje ir žemėje. Tad eikite ir padarykite mano mokiniais visų tautų žmones, krikštydami juos vardan Tėvo, ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios, mokydami laikytis visko, ką tik esu jums įsakęs. Ir štai aš esu su jumis per visas dienas iki pasaulio pabaigos » [10]. Iš čia vyskupai, kaip apaštalų įpėdiniai, turi pareigą skelbti Evangeliją. Jie yra autentiški mokytojai ir apdovanoti autoritetu bei galia mokyti, kad visi žmonės pasiektų išganymą tikėjimu, krikštu ir įsakymų vykdymu [11].

Antrasis Vatikano susirinkimas vyskupams pripažįsta galią valdyti jiems pavestus tikinčiuosius. Ši valdžia, plaukianti iš paties Kristaus, yra vyskupams sava, ordinarinė ir tiesioginė, tačiau aukščiausioji bažnytinė valdžia [popiežius] gali ją kontroliuoti ir apriboti.

---

[6] 1 Petro 2, 9-10.
[7] Apaštalų darbai 20, 28.
[8] L. G., 9 nr.
[9] Ten pat, 18 nr.
[10] Mato 28, 18-20.
[11] L. G., 24 nr.

« Šios valdžios galia vyskupai turi šventą teisę ir pareigą prieš Dievą savo valdiniams leisti įstatymus, juos teisti ir visa tvarkyti, kas priklauso kulto bei apaštalavimo sričiai »[12].

Kunigai, Antrojo Vatikano žodžiais tariant, yra vyskupų luomo bendradarbiai, jų padėjėjai bei įrankiai, pašaukti Dievo tautai tarnauti[13]. Žemesniame hierarchijos laipsnyje yra diakonai, kurie drauge su vyskupais ir kunigais yra taip pat Dievo tarnystėje ir turi smulkiai nusakytas pareigas[14].

Išdėsčiusi hierarchijos vaidmenį, konstitucija apie Bažnyčią daug kalba apie pasauliečius ir jų apaštalavimą. Pasauliečiai yra visi tikintieji, išskyrus minėtą hierarchiją ir vienuolių luomą. Pasauliečiai yra taip pat pašaukti į Bažnyčios išganomąją misiją. « Į šį apaštalavimą yra visi Viešpaties skiriami krikšto ir sutvirtinimo sakramentais »[15]. Apaštalavimas iš pasauliečių pusės pagal *Lumen Gentium* mokymą turi reikštis jų dalyvavimu Kristaus liudijime ir Evangelijos skelbimu, atseit, Kristaus mokslo skleidimu. Berods, pirmą kartą Bažnyčios istorijoje pripažįstama visuotiniame Bažnyčios susirinkime, kad ne vien tik hierarchija gavo mokymo ir Kristaus karalystės plėtimo pareigą, bet taip pat visi pasauliečiai, visi tikintieji, nes jie krikšto ir sutvirtinimo sakramentų galia dalyvauja Kristaus kunigystėje.

Skyriuje apie pasauliečių santykius su hierarchija nieko neminima apie pasauliečių teises Bažnyčioje, bet primenama jiems krikščioniškasis klusnumas hierarchijai, kuri « kaip mokytojai ir vadovai Bažnyčioje atstovauja Kristui »[16].

Jei Bažnyčia yra bendruomenė ir draugija, tai kas nors turi jai vadovauti ir būti jos galva. Jei Bažnyčia yra Kristaus mistinis kūnas, tai negali visi būti to kūno galvos. Turi būti kas valdo ir kas klauso. Valdžios tad teisės, Antrojo Vatikano mokymu, atitenka hierarchijai, kuri atstovauja visą krikščionišką bendruomenę, arba Bažnyčią.

Bažnyčios žemiškasis veidas. — Kažin ar bus kada gyvenimo tikrovėje tobulai išrištas klausimas, kokia turi būti valdžios forma Bažnyčioje ir kaip toli gali siekti tos valdžios teisės į tikinčiuosius ir netikinčiuosius, ir koks konkrečiai turi būti santykis bažnytinės valdžios su politine bei valstybine. Bažnyčia yra regimoji ir neregimoji tikrovė. Ji yra Kristaus Įsikūnijimo paslapties istorinis apsi-

---

[12] Ten pat, 27 nr.
[13] Ten pat, 28 nr.
[14] Ten part, 29 nr.
[15] Ten pat, 33 nr.
[16] Ten pat, 37 nr.

reiškimas visoje žmonijoje. Per visus amžius buvo įtampa tarp žmogaus veikimo ir Dievo veikimo. Gal tik amžių pabaigoje galutinai ta įtampa bus baigta, kai viskas bus pajungta Kristui, kad Dievas būtų viskas visame kame[17]. Antrasis Vatikano susirinkimas išpažįsta, kad « kol Bažnyčia, keliaudama žemėje, yra toli nuo Viešpaties, ji save laiko tremtine, nes ieško ir trokšta to, kas yra aukštai, kur Kristus yra besėdįs Dievo dešinėje »[18]. Kiek Bažnyčia yra regima tikrovė, tai tiek ji yra ir keleivė ir tremtinė, nes negali ji išvengti šio pasaulio judėjimo bei jo keitimosi. « Bažnyčia kaip keleivė žemėje yra nuolatos kintanti kaip ir pasaulis, per kurį ji keliauja »[19]. Ji per visų amžių sąvartą eina prie Viešpaties su vienu ir tuo pačiu tikslu, — įgyvendinti šioje žemėje Jo karalystę, kuri atrodo kaip horizontas keleiviui, bet keleivis to horizonto vis dar nepasiekia.

Peržvelgiant Bažnyčios istoriją ir ją vertinant pagal Kristaus Evangeliją, nerasime nė vieno šimtmečio, kad galėtume pasakyti, jog, va, ten ir tada buvo tobulai įgyvendinta žemėje Kristaus karalystė, kaip tikėjimo, vilties ir meilės bendruomenė. Jos žemiškasis veidas visą laiką keitėsi.

Bažnyčios įsikūrimo pradžioje po pirmųjų Sekminių tikintieji labai ištvermingai laikėsi apaštalų mokslo. Visi jie « laikėsi drauge ir turėjo visa bendra. Nuosavybę bei turtą jie parduodavo ir, ką gavę, padalydavo visiems, kiek kam reikėdavo »[20]. Dabar pasakytume, kad pirmųjų krikščionių valdymosi forma buvo komunistinė. Jų tarpe buvo didelis meilės entuziazmas. Tačiau šitoji bendro gyvenimo forma neilgai truko. Graikiškai kalbančiųjų tarpe kilo nepasitenkinimas vietiniais žydais, nes aptarnavime būdavo aplenkiamos jų našlės[21]. Tai reiškia, kad krikščionys, kurių daugelio atmintyje dar skambėjo Kristaus žodžiai, pajuto, jog jie gyvenimo tikrovėje Viešpaties teisingumo ir meilės idealo neįvykdo. Apaštalų pasiūlymu jie išsirinko septynis vyrus ir pristatė apaštalams, kad juos paskirtų krikščioniškos meilės tarnybai. Apaštalams prireikė diakonų, kad jie patys galėtų atsidėti maldai ir Evangelijos skelbimui[22].

Šitaip prasidėjo Kristaus karalystė šio pasaulio besikeičiančioje tikrovėje ir vis dar nėra pilnai įgyvendinta iki mūsų laikų. Pirmieji trys šimtmečiai buvo persekiojimų šimtmečiai. Krikščionys laukė, kada gi pagaliau ateis jiems laisvės dienos, ir Kristaus karalystė

---

[17] 1 Korintiečiams 15, 28.
[18] L. G., 6 nr.
[19] A. Maceina, *Bažnyčia ir pasaulis*, Chicaga, Ill., 1970, 66 psl.
[20] Apaštalų Darbai, 2, 44-45.
[21] Ten pat, 6, 1.
[22] Ten pat, 6, 4.

įsiviešpataus šiame pasaulyje. Pagaliau Konstantinas Didysis 313 m. Milano ediktu paskelbė krikščionybei laisvę, ir kai jau visas imperatoriaus dvaras buvo pilnas krikščionių, Konstantinas krikščionybę paskelbė imperijos valstybine religija. Tada imperatorius pasijuto lyg ir Summus Pontifex (vyriausias kunigas), panašiai kaip prieš tris šimtus metų jo pranokėjas imperatorius Augustas.

Būdamas dar nekrikštytas, jis iš imperatoriaus sosto nedarė teologinio autoriteto tikėjimo tiesoms spręsti ir aptarti, bet jautė pareigą valstybinę religiją ginti ir globoti. Jis sušaukė pirmąjį Bažnyčios susirinkimą 325 m. Nikėjoje, kur buvo parkelbtas oficialus Bažnyčios tikėjimo išpažinimas. Taigi IV šimtmetyje prasidėjo taip vadinamas cezaropapizmas, o Rytuose Bažnyčios galva pradėta laikyti imperatorių.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad krikščionybės apsaugojimas, iškeliant ją į valstybinę religiją, yra labai didelis laimėjimas, bet tai yra religijos nuženiinimas iki valstybinio bei politinio lygio. Tas pats Konstantinas, kuris Nikėjos susirinkime gerbė ir pripažino Bažnyčios dvasinę autonomją, vėliau, apsuptas Konstantinopolyje pataikūnų vyskupų, labai pasikeitė. 335 m. sušaukė jis Tyre vyskupų suvažiavimą ir paskyrė suvažiavimui vadovauti iš savo dvaro valstybininką Dionyzą su galia neklusnius vyskupus bausti mirtimi. Tame susirinkime buvo teisiamas Šv. Atanazas, apskųstas, jog jis būk sustabdęs javų gabenimą iš Egipto į Konstantinopolį. Šv. Atanazas buvo nuteistas ir ištremtas į Trierą. Šitai parodo, kaip suvalstybintoje krikščionybėje dvasinis autoritetas patenka į pavojų būti panaudotu politiniams tikslams. Konstantino globojimo pavyzdys perėjo į vėlesnius laikus, kai valstybės autoritetas turėjo paremti Bažnyčios mokomąjį autoritetą. 385 m. imperatoriaus teismas nuteisė vyskupą Priscilioną mirčiai už tai, kad jis išpažinęs manicheizmą ir užsiėmęs magija. Tokių teismų viduramžiuose net iki XVI šimtmečio buvo labai daug. Ir nežinia, kur veikė Bažnyčios valdžia ir kur valstybės.

Kai Konstantinas Didysis apleido Romą ir apsigyveno Konstantinopolyje, tai Romos vyskupas vis daugiau ir daugiau darėsi Romos miesto valdytojas. Imperatorius iš Rytų pavesdavo savo žemes valdyti vyskupams Vakaruose. Vyskupai tada pasijuto kaip Romos senatoriai. Patiko jiems ir senatorių togos, kurias jau nuo tada pradėjo per iškilmes dėvėti. Tai vis, atrodo, laimėjimai Bažnyčiai.

Per keturis šimtmečius po Milano edikto, kai Konstantinas Didysis persikėlė į Rytus, niekas apie Romos imperiją nekalbėjo. Liko Roma be imperatoriaus, kurio vietą turėjo atstoti popiežius. Septintojo šimtmečio pabaigoje krikščionybė įgavo ypatingą reikšmę, kai Frankai pasidarė popiežių alijantai. Aštuonišimtaisiais metais

per Kalėdas Romoje apsilankė Frankų karalius Karolis Didysis, Pepino sūnus. Apsilankymas tuo žymus, kad Karolis Didysis tuo metu popiežiui Leonui III pripažino savo tėvo atiduotas 754 m. centrinėje Italijoje žemes, atseit, pripažino bažnytinę valstybę, kurios vyriausias valdytojas turėjo likti niekas kitas kaip tik patsai popiežius. Leonas III, iš savo pusės atsilygindamas, Senojo Įstatymo papročiu patepė Karolį Didįjį šventais aliejais, apvainikavo ir, pavadinęs jį imperatorium, pirmas jam pagarbos ženklan nusilenkė. Taip buvo Vakaruose atstatyta Romos šventoji imperija. Imperatorius su popiežiaus palaiminimu liko bažnytinės valstybės protektorius, o popiežius turėjo visą karališką valdžią. Vėliau sunku buvo iš Bažnyčios pusės pasipriešinti, kai Karolingų dinastijos pavyzdžiu karaliai kišosi į Bažnyčios tvarkymo reikalus.

Dviejų karalysčių įtampa ir Kristaus pavyzdys. — Su žemiškąja karalyste Bažnyčiai, kaip Kristaus karalystei ne iš šio pasaulio, atėjo didelės nesėkmės. Romos įtakingosioms šeimoms buvo svarbu, kas bus popiežium. Iš čia prasidėjo varžymasis dėl popiežiaus sosto, nes tas sostas buvo drauge ir valstybės sostas. Žinia, kur tik šios žemės gėrybės įsiterpia, visada atsiras nesutarimų. Gali būti nesutarimų klausime, kur yra tiesa, bet ja gali dalintis su kitais, ir ji nesumažės. Bet nėra taip su turtais. Juos mažai kas šiame pasaulyje ramiai pasidalino. Turtų ir garbės žmogui vis nepakanka. Karališkojo sosto garbė, atsikliuvusi tarp italų temperamentingų charakterių, popiežiaus orumą labai nužemino. Nuo 867 m. iki 1048 m. iš 44 popiežių devyni buvo nužudyti: du nunuodyti, keturi kalėjime nužudyti, vienas pasmaugtas ir du mirė įtartinomis, neišaiškintomis aplinkybėmis. Tame popiežiams negarbingame laikotarpyje, kai apaštališkasis sostas buvo politinių kovų sūkuryje, Bažnyčia betgi išlaikė tyrą Kristaus mokslą.

Bažnyčia neprasilenkė su savo pašaukimu pagal Kristaus įsakymą: «Eikite į visą pasaulį ir skelbkite Evangeliją visai kūrinijai»[23], nors daugeliu atvejų per ištisus šimtmečius jos aukštieji atstovai prasilenkė su Kristaus duotu pavyzdžiu. Kristus nesusidėjo su politiniais valdovais ir neieškojo iš jų privilegijų. Jis nė vienu žodžiu neprisiminė apaštalams, kad šie jo mokslo skelbime ir įgyvendinime ieškotų politinės jėgos. Tasai, kuris apie save sakė, jog jis yra tiesa, kelias ir gyvenimas, skelbdamas Dievo karalystę, niekur nepanaudojo politinės jėgos tos karalystės tiesai įgyvendinti. Kristus savo žmogiškame gyvenime sekė Dievo valdymo būdą. Nuostabus

[23] Morkaus, 16, 15.

yra Dievo valdymas. Mes negalime iš dievybės, kaip beribės būties išeiti, — « mes jame gyvename, judame ir esame »[24], o jo valdymas yra toks, kad Dievo tarsi visai nebūtų. Apie Kristų, įsikūnijusį Dievą, sakoma: « Jis, Dievo šlovės atšvaitas ir jo esybės paveikslas, nešantis savo galingu žodžiu visatą, nuplovęs nuodėmes, atsisėdo Dievo didybės dešinėje aukštybių aukštybėse »[25], o šioje žemėje jis neprisiėmė karališkosios garbės bei valdžios. Kai po duonos padauginimo minia norėjo Kristų paskelbti karaliumi, tai jis pasitraukė pats vienas į kalną[26]. Teisme pas Pilotą Jėzus prisipažino, kad jis yra karalius, bet drauge ir išpažino, jog jo karalystė nėra iš šio pasaulio.

Kristaus valdžia Bažnyčioje. — Pijus XI 1925 m. gruodžio 11 d. paskelbė encikliką *Quas primas*. Šia enciklika įvedė į Bažnyčią Kristaus Karaliaus šventę ir išdėstė, kokią Kristus turi valdžią. Kaip Dievas, jis yra dangaus ir žemės Viešpats, nes jis yra gamtinės ir antgamtinės tikrovės kūrėjas. Be to, Kristus dvasinę valdžią į visus žmones įsigijo nauju titulu, kai jis savo mirtimi ir prisikėlimu iš numirusiųjų atpirko visus žmones. Jam taip pat teisėtai priklauso visos šio pasaulio gėrybės ir visos viešpatystės. Jis yra « karalių karalius ir viešpačių viešpats »[27]. Visas regimasis pasaulis orientuojasi į įsikūnijusio Dievo paslaptį.

Tačiau, kaip Trijų Karalių šventės himne sakoma, tasai, kuris duoda dangiškas karalystes, praeinančių karalysčių neatima, nes jo įkurtoji karalystė nėra iš šio pasaulio. Kristaus viešpatavimas leidžia visoms valdžioms reikštis šiame pasaulyje. Šv. Tomas Akvinietis sako, kad Kristus buvo paties Dievo padarytas karaliumi, bet, gyvendamas šioje žemėje, atsisakė panaudoti savo teisinę galią valdyti žemišką karalystę, nes jis visų pirma buvo atėjęs atvesti žmones prie dieviškų dalykų[28]. Todėl Karalių Karaliaus gyvenimo būdas buvo toks, kad, kai lapės turi urvus, paukščiai lizdus, Žmogaus Sūnus neturėjo kur galvos priglausti[29].

Kristaus Bažnyčia vadinama jo mistiniu kūnu. Ji yra pastatyta ant uolos taip, kad pragaro vartai jos nenugalės. Vadinasi, savo pašaukime skelbti Kristaus tiesą ir skleisti jo karalystę žemėje ji yra neklaidinga, nes pati Dievo Dvasia veda Bažnyčią į tiesos paži-

---

[24] Apaštalų Darbai, 17, 28.
[25] Žydams, 1, 3.
[26] Jono, 6, 15.
[27] Apreiškimo 19, 16.
[28] *Summa Theologica*, III, q. 59, a. 4, ad 1.
[29] Mato, 7, 20.

nimo pilnatvę[30]. Duodamas apaštalams įsakymą eiti į pasaulį ir mokyti visas tautas, krikštijant vardan Tėvo ir Sūnaus ir Šv. Dvasios, Kristus davė jiems pažadą: «Ir štai aš esu su jumis per visas dienas iki pasaulio pabaigos»[31]. Taigi Bažnyčia, kaip krikščioniškoji bendruomenė ir jos atstovai yra tiek neklaidingi, kiek Bažnyčioje ir per jos atstovus veikia Šventoji Dvasia ir Kristus. Žmogus pats iš savęs yra ir klaidingas, ir netobulas. Todėl, einant atsitiktinumo dėsniu, reikia laukti, kad jis be išorinės pagalbos kada nors suklys.

Kai Petras išpažino, jog Kristus yra Dievas, Kristus pažadėjo jam duoti dangaus karalystės raktus ir valdžią taip, kad, ką jis suriš žemėje, bus surišta ir danguje ir ką atriš žemėje, bus atrišta ir danguje[32]. Iš čia Petras Bažnyčioje turi išskirtinę galią ir valdžią. Popiežius vadinamas Petro įpėdiniu ir Kristaus vietininku. Šitai reiškia, kad popiežius turi Kristaus paliktas galias Petrui ir atstovauja žemėje patį Kristų. Sekant Kristaus Karaliaus enciklikoje *Quas primas* išvardintas galias, klausimas kyla, su kokiomis galiomis Romos vyskupas atstovauja Kristui žemėje.

Kristus, kaip Dievas ir regimo ir neregimo pasaulio kūrėjas, savo dieviškų galių niekam neperleido. Jis savo Bažnyčią įkūrė kaip Dievo karalystę žemėje, kad būtų tęsiamas žmonių išganymo darbas. Taigi Bažnyčiai paliktos yra visos dvasinės galios, išplaukiančios iš Mesijo, kuriam reikėjo kentėti ir mirti. Tos galios yra dvasinė valdžia, duota paties Kristaus, kad atpirkimo nuopelnai būtų gyvenime pritaikyti, kad Dievo tautai būtų nurodyta, kas yra tiesa, kelias ir tikrasis gyvenimas. Tos valdžios sankcija yra: «kas įtikės ir pasikrikštys, bus išgelbėtas, o kas netikės, bus pasmerktas»[33].

Quas primas enciklika moko, kad Kristui Karaliui priklauso visa valdžia ir visos žemiškos gėrybės. Niekas, regis, negalėtų paneigti, jog įsikūnijusiam Dievui pagal visas teises visi turtai ir visa valdžia priklauso. Išeitų, kad Kristaus Bažnyčios atstovams taip pat ta pati valdžia teisiškai turėtų priklausyti. Iš Evangelijos betgi matome, jog Kristus šiame pasaulyje neieškojo savo žemiškųjų teisių ir nebandė įkurti mesijaniškosios politinės valstybės. Jo karalystė yra įkurta per kryžių ir yra dvasinio pobūdžio taip, kad joje laiminami vargdieniai, taikos nešėjai, tyraširdžiai, tie, kurie yra persekiojami dėl teisybės[34]. Iš čia matome, jog Kristus, skelbdamas

---

[30] L. G. 4 nr.
[31] Mato, 27, 20.
[32] Mato, 16, 19.
[33] Morkaus, 16, 16.
[34] Mato, 5, 1-11.

savo karalystę, visų žemiškųjų teisių atsisakė. To negalėjo perprasti išrinktoji žydų tauta. Ji laukė atstatymo mesijaniškosios karalystės, paremtos politine jėga.

Apaštalai taip pat laukė žemiškosios karalystės ir ruošėsi būti jos aukštais valdininkais. Zebediejaus du sūnūs, Jonas ir Jokūbas, su savo motina prašė Kristaus, kad juodu Jo karalystėje sėdėtų vienas dešinėje, o kitas kairėje[35]. Po Jėzaus prisikėlimo iš numirusiųjų atrodė apaštalams, kad žadėtoji karalystė vis dar neatkurta. Jėzui įžengiant į dangų, « susirinkusieji ėmė jį klausinėti: Viešpatie, gal tu šiuo metu atkursi Izraelio karalystę? »[36]. Jėzus tada jiems priminė Šv. Dvasios atėjimą, kurios galybe jie taps jo liudytojai ligi pat žemės pakraščių. Jis įžengė į dangų, ir taip liko lauktoji žemės karalystė neįsteigta, kaip mes šiandien pasakytume, Kristus išrinktajai Dievo tautai nepriklausomybės akto nesudarė.

Žemiškosios karalystės gundymai. — Atbaigiamasis Kristaus karalystės įsteigimo aktas įvyko su Šv. Dvasios atėjimu. Jeigu apaštalams Dievo Dvasios įtakoje pagaliau paaiškėjo, koks yra Kristaus karalystės pašaukimas, tai vėliau po trijų šimtmečių persekiojimų apaštalų įpėdiniams atėjo mintis, kad Bažnyčiai vis dėlto būtų labai pravartu užimti stiprią politinę poziciją. O kas gali užginčyti, kad Kristus tokių teisių neturėjo ir kas įrodys, jog jis jų Bažnyčiai nepaliko? Aleksandras VIII prieš prancūzų teologus, mokančius, jog Kristus savo vietininkams nepaliko civilinės žemiškosios valdžios, 1690 m. rugpiūčio 4 d. paskelbė konstituciją *Inter multiplices*, kurioje smerkiama tokia nuomonė kaip klaidinga[37].

Žmogus, nors ir patį Dievą atstovaudamas, visada pasilieka žmogus, visada netobulas ir su žmogiškomis silpnybėmis. Todėl jam neužtenka nei garbės nei turtų, ir jis ieško valdžios. Tas pats nesusipratimas, kuris aprašomas Evangelijoje ryšium su Kristaus karalystės steigimu, atvejų atvejais iškyla Bažnyčios istorijoje. Sklaidydamas istorijos lapus, atrandi, jog Kristaus gundytojo strategija vyksta visoje Bažnyčios istorijoje.

Kodėl Kristus atmetė visus tris gundytojo pasiūlymus, žmogiškajai išminčiai taip ir neaišku. Tyruose Jėzus buvo gundomas paversti akmenis duonos kepalais, paskui nuo šventyklos bokšto nusileisti ant žmonių. Galiausiai gundytojas parodė nuo kalno visas karalystes ir jų didingumą ir žadėjo viską atiduoti su sąlyga, kad

---

[35] Mato, 20, 21.
[36] Apd. 1, 6;
[37] Denzinger (DENZINGER, *Enchiridion symbolorum*), 1322.

Jėzus gundytojui nusilenktų ir jį pagarbintų [38]. Taigi visos galimybės buvo pasiūlytos įkurti čia žemėje mesijanišką karalystę. Šitai svarstydamas, matai, kad tiktai Dievas gali atsisakyti tokių progų. Jis tik vienas yra amžinas ir gali laukti. Žmogus visas progas išnaudoja, nes jos jam tik kartą gali pasitaikyti. Tie, kurie nesugeba pasinaudoti proga, vadinami gyvenime nepraktiškais.

Jeigu Kristus buvo gundomas, tai ir Jo Bažnyčia yra gundoma visais amžiais, ir sunku yra atsisakyti gražių progų, kai Dievo tautai yra siūloma duona ir turtai. Labai gražiai žmogaus išminčiai atrodo, jei Dievo tauta dėl duonos, nors ir ne visai laisvai, bet išpažins tikrąjį Kristaus mokslą. Kasgi nenorės pasidalinti dėl Bažnyčios laisvės šio pasaulio viešpatystėmis, kad tik vienas tikėjimas būtų išpažįstamas ir Kristaus mokslas būtų politiškai apsaugotas.

Aštuonišimtaisiais metais atėjo Bažnyčiai proga atkurti savo žemiškąją karalystę. Tada Kristaus vietininkas tapo vienu iš šios žemės karalių. Su tokiais žemiškais laimėjimais prasidėjo betgi dideli nesusipratimai ir kovos ir vis dėl tų karalysčių, kurios Kristui buvo parodytos nuo kalno.

Popiežius karalius vainikuodavo. Kilo klausimas, panašiai kaip tarp apaštalų, kas yra didesnis. Atrodo, kad yra aukštesnis tasai, kuris vainikuoja. Todėl po tūkstančio metų po bažnytinės valstybės įsteigimo, 1804 m., Paryžiuje Napoleonas per vainikavimo apeigas pagriebė iš Pijaus VII rankų vainiką ir pats sau jį užsidėjo ant galvos. Daugiau kaip tūkstantį metų Bažnyčia turėjo savo rankose civilinę valdžią, kurią savinosi Kristaus vardu. Bonifacas VIII varžybose dėl valdžios su Pilypu IV rašė jam laišką *Ausculta fili* (klausyk, sūnau), sakydamas, kad jo, Prancūzijos karaliaus, viršininkas yra bažnytinės hierarchijos galva. Kovodamas prieš Pilypą IV, Bonifacas VIII rado reikalinga 1302 m. lapkričio 18 d. paskelbti bulą *Unam Sanctam*, kurioje tvirtina, jog Kristaus vietininkui priklauso aukščiausioji žemiškoji ir dvasiškoji valdžia. Kad aiškiau būtų, buloje sakoma, jog Kristaus vietininko valdžioje yra dviašmenis kardas, iš vienos pusės dvasinis, iš kitos žemiškasis. Todėl dėl sielos išganymo kiekvienas žmogus turi visiškai paklusti popiežiui [39].

Visą laiką teologai mokė, kad dvasiškoji valdžia yra aukštesnė už civilinę ir kad moralinis autoritetas yra kilnesnis už politinę jėgą, tačiau per visus viduramžius to laiko kultūroje atrodė, kad Kristaus mokslo nešimas ir bažnytinio autoriteto palaikymas turi būti atsirėmę į politinę jėgą. Įsigalėjo pažiūra, jog Bažnyčia negali būti

---

[38] Mato, 4, 1-10.

[39] Denzinger, 469.

atskirta nuo valstybės, o pati Bažnyčia be valstybės būtų kaip žmogus be kūno. Kai Garibaldi užpuolė Romą ir 1870 m. buvo panaikinta bažnytinė valstybė, tai atrodė, kad tai buvo Bažnyčiai didelis pralaimėjimas.

Kai kurie betgi šitame pralaimėjime įžvelgė Bažnyčios išlaisvinimą nuo žemiškųjų rūpesčių ir apie tai viešai kalbėjo. Šią nuomonę Pijus IX pasmerkė kaip klaidingą[40]. Po šimto metų 1970 m. prie Porta Pia, kur Garibaldi įsiveržė į Romą, Italijos ir Bažnyčios atstovai džiaugsmingai minėjo Italijos susivienijimo sukaktį kaip bendrą Bažnyčios ir Italijos laimėjimą. Šitas minėjimas įvyko jau po Antrojo Vatikano susirinkimo, kai jau Bažnyčia buvo laisva nuo savosios valstybės politinių rūpesčių.

Žmogiškojo asmens teisės Kristaus karalystėje. — Valdant dangišką ir žemišką karalystes ir turint savo galioje dviašmenį dvasiškos ir politinės valdžios kardą, Bažnyčios hierarchijai reikėjo ginti neatskiriamumą Bažnyčios nuo valstybės, ir kad tik Romos katalikų tikėjimas gali turėti valstybines teises. Atrodo, kad visai suprantama, jog tik tiesa gyvenime turi galioti ir turėti visas teises. Išpažįstant Kristaus mokslą nepažeistą tik Romos katalikų tikėjime, priešingos religijos netenka tada jokių teisių. Todėl Pijus IX enciklikoje *Quanta cura*, paskelbtoje 1864 m. gruodžio 8 d., laiko klaidingomis tas nuomones, kurios moko, jog krikščioniškoji vyriausybė neturi varžyti klaidatikių dėl jų religijos[41]. Aštuoniasdešimtyje sudarytų klaidų sąraše yra Pijaus IX pasmerktos nuomonės, pagal kurias Bažnyčią reikėtų atskirti nuo valstybės[42], kad mūsų laikais jau nebetinka katalikų tikėjimo laikyti vienintele valstybine religija, išskiriant kitas[43], kad katalikiška valstybė turi duoti kitatikiams emigrantams viešai išpažinti savo religinį kultą[44]. Iš čia matome, kaip viena suvalstybinta religija atima žmogui sąžinės laisvę. Grigaliaus XVI *Mirari vos arbitramur* enciklika 1832 m. rugpiūčio 15 d., smerkdama Félicité de La Mennais indiferentizmą, pasmerkė taip pat ir jo nuomonę, kad kiekvienam reikia duoti sąžinės laisvę[45]. Vėliau Pijus IX, remdamasis savo pranokėjo enciklika, įsakmiai pasmerkė nuomones kaip sielos išganymui kenksmingas ir klaidingas, jog tvarkingoje civilinėje bendruomenėje kiekvienas žmogus turi teisę į sąžinės

---

[40] Denzinger, 1776.
[41] Denzinger, 1689.
[42] Denzinger, 1755.
[43] Denzinger, 1777.
[44] Denzinger, 1778.
[45] Denzinger, 1613.

laisvę, jog toji teisė turi būti paremta įstatymais taip, kad nei civilinė nei bažnytinė valdžia tos teisės nevaržytų. Tokią laisvę Pius IX pavadino pražūties laisve [46]. Šitokia Bažnyčios pasaulėžiūra oficialiai buvo skelbiama, ginant tikrąjį tikėjimą ir tiesos teises prieš šimtą metų.

Antrasis Vatikano susirinkimas nepakeitė katalikų tikėjimo ir nepasakė, kad tiesa turi lygias teises su klaida. Juk « Jėzus Kristus yra tas pats vakar ir šiandien, tas pats ir per amžius » [47]. Antrojo Vatikano susirinkimas yra Bažnyčios istorijoje pirmas toks visuotinis susirinkimas, kurio svarstymų centre buvo ne Kristaus tiesos aptarimas, bet žmogus, kurio Kristus atėjo gelbėti ir už kurį mirė. Kristaus tiesos šviesoje buvo rišamas klausimas, kas yra žmogus ir kokias jis turi teises Kristaus karalystėje.

Pastoracinėje konstitucijoje apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje (*Gaudium et Spes*), jau neklausiama, kokias žemiškas teises gavo Bažnyčia iš Kristaus ir ar popiežius turi politinę pirmenybę prieš valstybių vyriausybes. Pirmieji konstitucijos žodžiai yra apie Bažnyčios glaudų sąryšį su visa žmonijos šeima. Svarstymuose apie žmogaus sąrangą *Gaudium et Spes* konstitucija iškelia viso žmogaus vertę. Nepaneigiant dvasinio prado pirmenybės, sakoma, kad « kūno ir sielos vienybėje žmogus savo kūniškąja būtimi apima medžiaginio pasaulio elementus tokiu būdu, jog medžiaga jame pasiekia savo viršūnę ir savu balsu laisvai šlovina Kūrėją » [48]. Antrojo Vatikano Tėvai šioje konstitucijoje moko, kad « žmogus turi savo širdyje Dievo įrašytą įstatymą, kurio klausyti reikalauja pats žmogaus kilnumas ir pagal kurį jis bus teisiamas » [49].

Prieš šimtą metų nuomonės apie sąžinės laisvę buvo paskelbtos klaidingomis, o Antrojo Vatikano susirinkimas skelbia, jog « sąžinė yra slaptingiausias žmogaus branduolys bei šventykla, kur jis lieka vienas su Dievu, kurio balsas skamba žmogaus viduje » [50]. Sąžinės laisvę *Gaudium et Spes* konstitucija grindžia tuo, kad « žmogaus orumas reikalauja, kad jis veiktų, turėdamas sąmoningą ir laisvą apsisprendimą, kad jo veiksmai išplauktų iš vidinio asmenybės sprendimo, o ne iš aklo vidaus impulso ar dėl išorinės prievartos » [51].

---

[46] Denzinger, 1960.

[47] Žydams, 13, 8.

[48] G. S. (*Gaudium et Spes*, Pastoracinė konstitucija apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje), 14 nr.

[49] G. S., 16 nr.

[50] Ten pat, 16 nr.

[51] Ten pat, 17 nr.

Iš amžių patirties ir iš Evangelijos mokslo tyrumo Bažnyčia visą laiką artėja prie Kristaus dieviško gyvenimo, bet tik mūsų amžiuje paskelbė religinės laisvės deklaraciją, kuria ji, įvertindama žmogaus asmens vertę, atsisakė nuo sąžinės varžymo vardan Kristaus tiesos ir atsiribojo nuo politinių valstybingumo idėjų. Išeidami iš artimo meilės įsakymo, teologai visą laiką kalbėjo apie religijų toleranciją, o dabar po Antrojo Vatikano susirinkimo dėl žmogaus asmens orumo reikia išpažinti visuotinį religinės laisvės dėsnį, kuris šitaip skamba: « Šis Vatikano Susirinkimas skelbia, kad žmogaus asmuo turi teisę į religinę laisvę. Tos laisvės esmė glūdi, kad visi žmonės privalo būti apsaugoti tiek nuo atskirų žmonių prievartos, tiek nuo socialinių grupių ir bet kokios žmonių valdžios prievartos, kad tuo būdu religiniuose dalykuose niekas nebūtų verčiamas elgtis prieš savo sąžinę ir nebūtų trukdomas elgtis pagal savo sąžinę, deramose ribose, tiek privačiai ar viešai, tiek pavieniui ar susibūrus su kitais. Taip pat jis skelbia, kad teisė į religinę laisvę yra iš tikrųjų pagrįsta pačiu žmogaus orumu, kiek jis pažįstamas Dievo apreikštu žodžiu ir paties žmogaus protu. Ši žmogaus asmens teisė į religinę laisvę privalo būti juridinėje visuomenės santvarkoje taip pripažinta, kad ji taptų valstybiniu įstatymu » [52].

Iš čia seka, jog žmogaus orumo teisės yra aukščiau tikrosios religijos teisių. « Teisė į apsaugą pasilieka galiojanti ir tiems asmenims, kurie nevykdo tiesos ieškojimo ir priėmimo pareigos; šios teisės veikimo negalima varžyti, jei tik išlaikoma teisinga viešoji tvarka » [53].

Bažnyčios atsiskyrimas nuo valstybės. — Jei valstybė pripažįsta religinę ir sąžinės laisvę, tai tada atkrinta Bažnyčiai reikalas rūpintis, kad katalikų tikėjimas taptų valstybine religija. Tada ir valstybė yra atskirta nuo Bažnyčios, o Bažnyčia, išpažindama religinę laisvę, valstybinės globos ir ypatingų privilegijų tikėjimui apsaugoti atsisako. Ji negali betgi atsisakyti nuo visų žemiškų dalykų. Būdama ne iš šio pasaulio, ji yra vis dėlto šiame pasaulyje. Ji « naudojasi žemiškais dalykais, kiek šito reikalauja jos pašaukimas. Vis dėlto ji nesudeda savo vilčių į pilietinės valdžios privilegijas » [54].

Antrasis Vatikano susirinkimas tikrojo tikėjimo apsaugai iš valstybės prašo tik vienos civilinės pagalbos, — kad žmogaus asmens

---

[52] D. H. (*Dignitatis Humanae*, Religinės laisvės deklaracija), 2 nr.
[53] D. H. 2 nr.
[54] G. S., 76 nr.

teisė į religinę laisvę taptų valstybiniu įstatymu [55]. Pripažįstant sąžinės laisvę ir duodant visiems piliečiams religinę laisvę, Bažnyčia jau neieško, kad jos šventės būtų valstybinės šventės, ar kad jos dvasiškoji valdžia į tikinčiuosius būtų paremta civiliniais įstatymais ir paskui garantuota politine jėga. Tada bažnytiniai įstatymai nėra valstybiniai įstatymai ir civilinės sankcijos skiriasi nuo religinių sankcijų, nors visi teisėti įstatymai įpareigoja sąžinę [56]. « Politinė bendruomenė ir Bažnyčia savo srityje yra nepriklausomos ir autonomiškos » [57]. Šitai ir reiškia Bažnyčios atskyrimą nuo valstybės. Bet iš čia neseka, kad Bažnyčia neturi bendradarbiauti su valstybe. « Tiesioginis uždavinys, kurį Kristus pavedė savo Bažnyčiai nėra politinio, ekonominio ar socialinio pobūdžio » [58], tačiau, turėdama laisvę skelbti tikrąjį tikėjimą, ji gali daryti moralinius sprendimus, susijusius su politinės tvarkos dalykais, kai « šito reikalauja pagrindinės asmens teisės ar sielų išganymas » [59].

Skelbdama religinę laisvę, Bažnyčia atsisako žmogaus sąžinės kontrolės ir varžymo vardan Kristaus tiesos. Bet Bažnyčia negali atsisakyti dėl sielų išganymo nuo sąžinės auklėjimo ir formavimo. Sąžinę nuo pat mažens reikia auklėti, kad išaugtų žmogus geros valios ir ieškotų tiesos, reikia ją formuoti, kad pažintų tiesą, ir žinotų, jog Kristus yra tiesa, kelias ir gyvenimas, ir kad tik Jame yra išganymas.

Religinės laisvės dekreto paskelbimas neatėjo iš Bažnyčios susirinkimo Tėvų sauvališko apsisprendimo ar iš moderniųjų laikų demokratinių pažiūrų. Žinoma, visuotinis susirinkimas pripažįsta, kad religinės laisvės teisės glūdi asmens vertybėje, kurios reikalavimai išryškėjo žmogaus protui per amžių patirtį, tačiau « ši doktrina apie laisvę savo šaknis turi šventajame apreiškime, taigi tuo labiau krikščionys privalo jos šventai laikytis » [60].

Religinės laisvės samprata yra priešinga religijos valstybinei kontrolei ir politinių jėgų globai. Bažnyčia, būdama Dievo karalystė žemėje, yra aukščiau visų karalysčių ir atsisako nuo jungties su bet kokia valstybe. Galima sakyti, kad po Antrojo Vatikano susirinkimo Bažnyčia atsisako valstybinės religijos. Išpažindama visiems religinę laisvę, ji pati nori būti laisva. Iš žmonių bendruomenės

---

[55] D. H., 2 nr.
[56] G. S. 74 nr.
[57] Ten pat, 76 nr.
[58] Ten pat, 42 nr.
[59] Ten pat, 76 nr.
[60] D. H., 9 nr.

ir iš kiekvienos viešosios valdžios Bažnyčia reikalauja sau laisvės, nes ji turi iš paties Kristaus duotą autoritetą, « kuriam dieviškuoju pavedimu priklauso pareiga eiti į visą pasaulį ir skelbti Evangeliją visam sutvėrimui » [61]. Todėl jos veikimo ribos yra viso pasaulio ribos. « Skirta išplisti visuose kraštuose, ji įeina į žmonių istoriją, tačiau tuo pat metu peržengia laiko ir tautų ribas » [62]. Tuo pačiu ji peržengia ir visokio valstybingumo ribas. Taigi jai netinka apsiriboti valstybine religija.

Chicaga V. RIMŠELIS, M. I. C.

[61] Ten pat, 13 nr.
[62] *Gaudium et spes*, 9 nr.

ISTORINIS JĖZUS IR TIKĖJIMO KRISTUS

Vienoje knygoje[1] iš šiandieninės Lietuvos skaitome apie du senus romėnus: Pontijų Pilotą ir Titą Lamiją. Rašoma: « Kažkada jaunystėje jie abu gyveno Palestinoje: vienas buvo prokuratorius, imperatoriaus vietininkas, kitas — tremtinys. Ir štai dabar jie sėdi ir kalbasi, ir amžiams išnykę praeities šešėliai iškyla prieš juos ».

Pokalbis labai gyvas:

Žinai, — sako Lamija, — ką čia grieką slėpti, patiko man Jeruzalėje viena šokėja, kurios žvilgsnis buvo kaip Kleopatros. Bet ji dingo, kai atėjo į Jeruzalę pranašas ir stebukladarys — Jėzus Kristus. Tu, tikriausiai, jį atsimeni? Piloto nuostabi atmintis; tik ką, kalbėdamas su Lamija, jis prisiminė begalę smulkmenų apie savo prokuriatoriavimo laikus Judėjoje: Šimtąsyk turtingų ir beturčių žydų minios su šventikais priešaky apspisdavo mano dramblio kaulo krėslą ir, kabindamiesi už mano togos skverno ir už sandalų diržų, šaukdavosi manęs, reikalaudami kokiam nors nelaimingajam mirties bausmės, kurio aš nematydavau jokios kaltės ir kuris buvo mano akyse tokiu pat bepročiu, kaip ir jo kaltintojai. Ką aš kalbu — šimtąsyk! Taip būdavo kiekvieną dieną, kiekvieną valandą...

Jėzus Nazarietis, — pakartoja jis paskui Lamiją. — Ne, iš tiesų, kažkaip neatsimenu.

Veltui jis stengiasi atsiminti, raukia antakius, trina ranka kaktą, mintimis perbėgdamas praeitį.

'Juk vėliau šis žmogus buvo nukryžiuotas už kažkokį nusikaltimą', — primygtinai tvirtina Lamija, — 'nejaugi tu jo neatsimeni, Pontijau?'

'Ne', — šnabžda Pontijus, — 'neatsimenu...'

Knygos autorius kelia klausimą: « Buvo ar nebuvo? Ar iš tikrųjų apvylė Pontijaus Piloto atmintis ir teisus Lamija, kuris užsispyręs tvirtina, kad ' stebukladarys iš Galilėjos', Jėzus Nazarietis, Pontijaus prokuriatoriavimo laikais pasirodė Jeruzalėje, o vėliau buvo nukryžiuotas? Bet kaip galėjo Pontijus Pilotas, kuris, pasak evangelijų parodymų, atidavęs Kristų nužudyti, 'nusiplovė rankas',

---

[1] A. Varšavskis, *Atradimai prie Negyvosios jūros.* Versta iš rusų kalbos J. Išganaitytės, Kaunas 1970, 70-73 psl.

kaip jis galėjo neatsiminti ne tiktai jo nukankinimo, bet ir iš viso pamiršti, kad, įvykdant mirties bausmę, visą žemę trims valandoms apgaubė tamsa, kad atsivėrė nesuskaitoma daugybė karstų, prisikėlė ištisa minia palaimintųjų; juk taip pasakoja evangelija? Ir kaip iš viso jis galėjo pamiršti įvykį, kuris turėjo sukrėsti amžininkų protus? Ką ten Jeruzalė, — pati Roma turėjo paskęsti tamsoje? Visi amžininkai, visi, kas ne aklas, turėjo matyti šį stebuklą»[2].

«'Ne, negaliu, negaliu atsiminti ...' Su iš tikrųjų baisiu sarkazmu nuvainikuojama legenda apie Kristų, kurio neatmena net pats Pontijus Pilotas, žmogus, kuris pasiuntė Kristų mirti»[3], rašoma knygoje iš Lietuvos. Daroma išvada, kad Jėzus Kristus tėra tik «dirbtinė konstrukcija», o ne realiai egzistavęs asmuo[4].

Ši vaizdi ištrauka yra ateistinio katekizmo Lietuvoje gabaliukas. *Ar yra galima, kad Jėzaus nebuvo*? Mūsų amžiaus pradžioje buvo ir daugiau balsų, kurie kėlė abejonių dėl Jėzaus istoriškumo: Arthur Drews rašė apie *Kristaus mitus*[5] Vokietijoje, jo mokinys William B. Smith aiškino *Evangelijos gimimą*[6] be Kristaus Jungtinėse Valstijose, o Maurice Goguel statė klausimą apie *Jėzų iš Nazareto: Mitas ar Istorija*[7]? Ir mūsų tautos pirmūnas-kankinys Pranas Dovydaitis šiuo klausimu labai domėjosi. Tam liudija jo veikaliukas *Kristaus problema*, išleistas 1914 metais[8].

Smith Jėzų laiko tik mitologiniu asmeniu, sukurtu žydų krikščionių, norint sužydinti pagonis. Mat visuotinis išganymas buvo gimstančios krikščionybės esmė. Gi Senojo Testamento pranašystės ir samprata nebuvusios pakankamos pritraukti pagonis į visuotinio išganymo sąjūdį. Užtat, anot Smith, «Tebuvo vienintelė priemonė, kuri galėjo patarnauti ir buvo čia pat po ranka: sekti Izaiju, žydams taip artimu ir įprastu pranašu, ir pristatyti jo *Teisųjį Tarną* [Iz 42, 1-4; 49, 1-6; 50, 4-9; 52, 13-53,12], Ugnies nešėją, Tautų šviesą, kaip žmogų, kenčiantį žemės sūnų, 'gundytą visame, panašų mums, be nuodėmės'»[9]. Taigi Geroji Naujiena (Evangelija) negimė su Jėzumi Kristumi, bet buvo sukurta. Kūrimo raida prasidėjo su kančios atpasakojimu. Prie jo vėliau buvo prijungta Jėzaus viešo-

---

[2] Ten pat, 72 psl.

[3] Ten pat, 72 psl.

[4] Ten pat, 87 psl.

[5] Arthur DREWS, *Die Christusmythe*, Jena, 1909-1911, du tomai.

[6] William B. SMITH, *The Birth of the Gospel: A Study of the Origin and Purport of the primitive Allegory of the Jews*, New Yorkas, 1927; perspausdinta New Yorke 1957.

[7] Maurice GOGUEL, *Jesus de Nazareth: mythe ou histoire?*, Paris 1925.

[8] Juozas GIRNIUS, *Pranas Dovydaitis*, Chicaga 1975, 751 psl.

[9] W. SMITH, ten pat. 651 psl.

sios veiklos ir jo amžinosios būties apsakymai. Gi dabar turimos keturios evangelijos tesančios tik raštinės nuosėdos ano pasakojimo apie Jėzų, kuriuo norėta įvaizdinti Izaijo Teisusis Tarnas ir Izraelio visuotinė savimonė.

Ar Jėzus tikrai buvo? Ar jis nėra vien tikėjimo kūrinys bei «dirbtinė konstrukcija»? Klausimas prieš mus neišvengiamas ir aiškus.

Atsakymą į šį klausimą galime rasti tik rūpestingu šaltinių apie Jėzų nagrinėjimu. Mums prieinami dvejopi šaltiniai apie Jėzų:

1. Nešventraštiniai, t. y. Jėzus šalia Naujojo Testamento. Ką sako apie Jėzų, kaip istorinį asmenį, nekrikščioniškoji pirmųjų amžių raštija?

2. Šventraštiniai, t. y. Jėzus Naujajame Testamente. Ką sako apie Jėzų, kaip istorinį asmenį, krikščioniškoji tikėjimo raštija?

I. JĖZUS NEKRIKŠČIONIŠKOJE RAŠTIJOJE.

Mūsų istorikai, krikščionys ir nekrikščionys, būtų labai patenkinti duomenimis apie Jėzų iš Betliejaus, Nazareto ir Jeruzalės įstaigų. Turimos užuominos graikų ir lotynų kalba tekalba tik apie sąjūdį, kuris turi šaknis Jėzaus asmenyje ir veikloje. Atrodo, kad Jėzus iš Nazareto nekrito į akis I amžiaus istorikams! Jis liko jų beveik nepastebėtas.

Žydų istorikas Juozapas Flavjius (37-100? m. po Kristaus) buvo pirmosios krikščionių kartos amžininkas. Pirmojo žydų sukilimo prieš Romą metu (67-70 m. po Kristaus) jis buvo vienas iš vadovaujančių asmenų Galilėjoje. Po pralaimėto mūšio pasidavė romėnams ir tapo jų šalininku. Savo veikale *Žydų senovė*[10] apie Jėzų užsimena dusyk: pirmusyk, žydų išsišokėlių sąraše ir, antrusyk, aprašydamas Jokūbo, Jėzaus giminaičio ir Jeruzalės vyskupo, nukankinimą. Juozapo išsišokėlių» sąraše skaitome:

> Maždaug šiuo metu [t. y., Pontijui Pilotui valdant Judėją, 26-36 m. po Kristaus] gyveno Jėzus, išmintingas vyras, jeigu ir galima jį iš viso vadinti žmogumi. Jis pasižymėjo nuostabiais darbais ir buvo tiesą mylinčiųjų mokytoju. Savo mokslui laimėjo daug žydų ir pagonių. Jis buvo Mesijas [t. y. Kristus — Pateptasis Dievo užmojui ir veiklai asmuo]. Pilotui, pagal mūsiškių šulų [t. y. žydų valdžios] kaltinimus, pasmerkus jį mirčiai ant kryžiaus, tie, kurie jį buvo pamilę, nesiliovė jį ir toliau mylėję.

---

[10] J. FLAVIUS, *Antiquities of the Jews*, Loeb laida, IX tomas, vertė L. H. Feldman, Cambridge, Mass., 1965.

Trečiąją dieną jis pasirodė jiems prikeltu, nes Dievo pranašai buvo pranašavę šiuos ir kitus nuostabius dalykus apie jį. O krikščionių giminė, pavadinta jo vardu, yra gyva iki šiai dienai [11].

Dar prieš septynerius metus buvo rašoma apie šią užuominą: « Netikėtina, kad Juozapas būtų parašęs šią apybraižą apie Jėzų, nes jos autorius tegalėjo būti tik krikščionis. Čia aiškiai išpažįstama Jėzų buvus Mesiju [Kristumi] » [12]. Daugeliui Juozapo eilutės atrodė įtartinos. Mat nekrikščionis autorius, o galvoja ir rašo taip krikščioniškai ! Apšvietos amžiuje imta šią apybraižą visiškai nuvertinti kaip istorinį šaltinį apie Jėzų. Imta ją laikyti vėlesniu krikščionių intarpu į Juozapo tekstą.

Vos prieš penketą metų užtikti nauji duomenys apie šią užuominą apie Jėzų pas Juozapą. Du Jeruzalės universiteto profesoriai — Šlomo Pines ir David Flüsser — atrado tą pačią Juozapo apybraižą X amžiaus arabiškame tekste, kuris yra nepriklausomas nuo krikščionių « pataisytojo ». Ir čia Jėzus vadinamas « išmintingu vyru », kurio « elgesys buvo geras ». Užtat ir buvęs daugelio žmonių mylimas. Neminimi žydų šulai, kurie dalyvavo Jėzaus teisme. Pines ir Flüsser nuomone, šis tekstas nebuvo patekęs į krikščionių rankas. Krikščionis apologistas, dėdamas intarpą į tekstą, būtų neiškentęs žydų šulų nepaminėjęs. Gi apie Jėzaus prikėlimą šiame X amžiaus rankraštyje rašoma: « Jo [t. y. Jėzaus] mokiniai ... skelbė, kad jis pasirodė jiems trims dienoms praėjus [t. y. nuo mirties] ... ir yra gyvas; todėl jis galbūt ir buvo Mesijas [t. y. Kristus], apie kurį iškiliai kalbėjo pranašai » [13].

Šių naujų duomenų šviesoje, užuomina apie Jėzų *Žydų senovėje* laikytina paties Juozapo Flavijaus ranka parašyta, o ne krikščionių prirašyta. Tačiau ji lieka tik užuomina. Aišku, kad būta žmogaus, vardu Jėzus. Aišku taip pat, kad Jėzaus viešoji veikla daugeliui krito į akis ir smigo į širdį. Vieni jį laikė « išmintingu vyru », kiti gi — romėnų valdžia — pasmerkė jį mirčiai ant kryžiaus už ramybės ardymą. Tikėjimas į jo prikėlimą gimė vos jam mirus. Juozapo žinia apie Jėzų Kristų patvirtina pagrindinius Naujojo Testamento duomenis, tačiau jų nepapildo [14].

Antrusyk Juozapas Flavijus užsimena apie Jėzų, aprašydamas varžybas dėl valdžios Judėjoje prieš žydų sukilimą 66 metais. Jokūbas,

---

[11] Ten pat, 18, 63.

[12] H. C. Kee, *Jesus in History*, New Yorkas 1970, 32 psl.

[13] *Josephus and Jesus*, žr. *Time*, 1972.II.28, 55.

[14] J. Flavius, *Antiquities of the Jews*, 18, 65-80.

Jėzaus giminaitis, buvo tapęs Jeruzalės krikščionių bendrijos galva ir, atrodo, turėjo labai gerą vardą ir žydų tarpe. Skaitome:

> Ananijas [t. y. tuometinis vyriausias kunigas] sušaukė Sinedriją [t. y. aukščiausiąjį teismą] posėdžiui, kuriame apkaltino Jokūbą, Jėzaus, vadinamojo Kristumi [t. y. Mesiju], giminaitį su keleta kitų ... ir buvo jų užmušimo akmenimis [t. y. bausmės už piktažodžiavimą] priežastimi [15].

Jėzus minimas tik netiesiogiai. Tačiau ir čia patvirtinama Evangelijų duomenys: Jėzus buvo gerai pažįstamas asmuo I amžiaus žydijos tarpe. Juozapas pasitenkina priminti, kad jo sekėjai laikė jį savo Kristumi — Mesiju. Nėra nė mažiausio įtarimo, kad ši užuomina būtų krikščionių intarpas. Taigi, ši nors ir netiesioginė, bet istorinė užuomina rodo į istorinį Jėzų, o ne į « dirbtinę konstrukciją ». Nėra abejonės, kad Juozapui Flavijui Jėzus buvo istorinis asmuo, o ne nakties šmėkla.

Romėnų istorikai: *Plinijus, Svetonijus ir Tacitas.* — Seniausia mums žinoma užuomina apie Jėzų romėnų istorikų tarpe yra viename Plinijaus Jaunesniojo (62-113 m. po Kristaus) laiške. Laiškas adresuotas imperatoriui Trajanui. Jo data apytikriai 112 metai. Plinijus kreipiasi laišku į imperatorių, prašydamas nurodymų kaip elgtis bei susidoroti su augančiais skaičiumi ir įtaka krikščionimis Bitinijoje (ant Juodosios jūros kranto Mažojoje Azijoje), savo valdomoje provincijoje. Mat krikščionys buvo taip gausūs ir įtakingi, kad pagonių dievų šventyklos buvo ištuštėjusios [16]. Plinijus praneša imperatoriui, kad krikščionys esą neaptašyta ir prietaringa grupė. Tam tikromis savaitės dienomis jie renkasi draugėn dar prieš aušrą ir « gieda giesmes Kristui kaip Dievui » [17]. Be to, minima ir neįprastos krikščionių vaišės (Eucharistija su įžangine Agape — džiugiais bendrijos pietumis). Taigi Plinijus mus užtikrina, kad krikščionybė jau buvo stipri Bitinijoje ant Juodosios jūros krantų vos 80-čiai metų tepraėjus nuo Jėzaus mirties.

Romėnų istorikas Svetonijus, Jaunesniojo Plinijaus amžininkas, mini krikščionis savo knygoje *Dvylikos cezarių gyvenimai* [18]. Jo tei-

---

[15] Ten pat, 20,9.

[16] PLINIUS, *Letters*, 10.94. Angliškas tekstas su plačiais komentarais pas A. N. SHERWIN-WHITE, *Fifty Letters of Pliny*, New Yorkas 1967.

[17] Ten pat, 10, 96.

[18] SUETONIUS, *Lives of the Twelve Caesars*. Vertė Joseph Gavorse, New Yorkas 1931; perspausdinta 1959.

gimu, imperatoriui Klaudijui (41-54 m. po Kristaus) valdant, kilo Romos žydų tarpe tokia didelė maišatis, kad teko juos visus iš Romos ištremti. Maišaties kaltininku minimas « *Chrestos* »[19]. Svetonijus rašo: « Kadangi žydai nuolat kėlė riaušes, Chrestos kurstomi, jis [t.y. Klaudijus] ištrėme juos iš Romos »[20]. Svetonijus naudoja vardą « Chrestos » (reiškia « Naudingas ») vietoje « Christos » (Kristus graikų kalba). « Chrestos » buvo gerai žinomas jo lotyniškai kalbantiems skaitytojams. Maišaties priežastimi Romoje nebuvo pats Kristus, bet jo sekėjų skelbiama žinia, kad Jėzus yra Kristus, t. y. Mesijas.

Žydų ištrėmimas iš Romos palietė ir vieną, mums gerai žinomą, žydų krikščionių šeimą (žr. Apd 18,2-26; Rom 16,3; 1 Kor 16,19) — Priskilę ir Akvilą. Jiems teko dangintis iš Romos į Korintą, Graikijoje. Priskilė ir Akvila padėjo apaštalui Pauliui steigti ir stiprinti krikščionių bendriją Korinte.

Turime ir dar vieno romėnų istoriko liudijimą apie Jėzaus sekėjus I amžiuje. Tai Tacito *Metraščiai*[21]. Tacitas (55 ?-117 ? m. po Kristaus) ir Plinijus Jaunasis buvo amžininkai. Savo *Metraščiuose* Tacitas smulkiai ir vaizdžiai aprašo Romos gaisrą Neronui esant imperatoriumi (54-68 m. po Kristaus). Tuo jis tapo labai svarbiu liudijimu apie krikščionybę Romoje I amžiaus antrosios pusės pradžioje. Anot Tacito, Romoje sklido gandai, kad pats Neronas Romą padegė. Mat, ieškojo erdvės savo rūmams (*Domus aurea* — Aukso rūmai) ir sodams. Miesto gyventojams ėmus širsti, Neronas, save gindamas, kaltę suvertė ant krikščionių, kurių « labai daug » buvo rasta kaltais. Tacitas tęsia:

Nebuvo įmanoma užslopinti pasibjaurėjimą bei užslopinti gandus, kad gaisras ištiko Nerono įsakymu. Todėl Neronas, siekdamas užbėgti gandams už akių, apkaltino ir labai žiauriai nubaudė grupę žmonių, kurių liaudis nemėgo dėl jų ydų ir vadino krikščionimis. Kristus, kurio vardu šie žmonės buvo vadinami, buvo nubaustas mirties bausme Tiberijaus [14-37 m. po Kristaus] valdymo metu, Pontijaus Piloto, prokuratoriaus, sprendimu. Pragaištingi jų prietarai buvo laikinai pristabdyti. Tačiau neilgam, nes jie vėl prasimušė į gyvenimą ne tik Judėjoje, šios ligos gimtinėje, bet ir pačioje sostinėje [Romoje], kurioje visa kas pasaulyje šlykštu ir baisu yra madinga. Visų pirmiausia žinomi šios sektos nariai buvo suimti. Po to, daug jų, pagal jų pačių prisipažinimą, buvo pasmerkti mirčiai ne

---

[19] Ten pat, 25, 4.

[20] Ten pat.

[21] TACITUS, *Annals*, Loeb laida, vertė J. Jackson, Cambridge, Mass., 1931.

tiek dėl padegimo kaltės, kiek dėl jų neapykantos žmonijai. Pajuoka ir žiaurumas lydėjo juos iki mirties. Apmautus žvėrių kailiais užsiundydavo šunimis, prikaldavo prie kryžiaus ar uždegdavo, o dienai baigiantis jie liepsnodavo tarsi naktiniai žibintai. Tam reginiui Neronas paskyrė savo sodus ir rengė cirko rungtynes, su vežėjo rūbais įsimaišęs minioje, arba valdė keturkinkę. Nors krikščionys buvo nusikaltę ir nusipelnę žiauriausios bausmės, žmonės pradėjo jų gailėtis, nes tų kankynių buvo griebiamasi ne visuomenės labui, o tik dėl vieno Nerono kraugerystės [22].

Iš Tacito aprašymo galima lengvai suvokti, kad Romoje būta krikščionių bendrijos, kuri buvo ir gausi, nes atkreipė dėmesį į save, ir veikli, nes iššaukė minios įtarimą ir net neapykantą. Matomai, Tacitas krikščionių nemėgo, — krikščionybė jam baisi ir šlykšti! Mini patį *Kristų*, kuris buvo nubaustas mirtimi Tiberijaus laikais (apie 30 m. po Kristaus), Pontijui Pilotui esant Judėjos prokuratoriumi.

Tacito pasakojimas yra tiksliausias ir plačiausias šaltinis apie istorinį Jėzų, kurį randame pas pagonis istorikus. Čia minimos smulkmenos pilnai sutinka su krikščioniškųjų šaltinių duomenimis. Tačiau Tacitas, lygiai kaip ir Plinijus su Svetonijumi, nieku nepapildo to, ką žinome apie Jėzų iš Naujojo Testamento. Nežiūrint to, romėnų istorikų užuominos yra labai reikšmingi ir svarūs liudininkai, kad Jėzus buvo istorinis asmuo, o ne «dirbtinė konstrukcija». Galime daryti išvadą, kad šie autoriai ir jų skaitytojai žinojo, kad Jėzus buvo neseniai buvęs. Be to, jų akyse Jėzaus mirtis ir pomirtinė įtaka buvo svarbi ir minėtina.

Jėzus religinėje žydijos raštijoje. — Žydiški šaltiniai hebrajų kalba, kuriuose Jėzus minimas arba apie jį užsimenama, yra kruopščiai ištirti tiek žydų [23], tiek krikščionių mokslininkų [24]. Pagrindiniu šaltiniu yra žodinis Mozės Įstatymo aiškinimas, kurį sukūrė pirmųjų dviejų krikščionybės amžių vadovaujantys rabinai. Šis žodinis Mozės Įstatymo aiškinimas trečiajame amžiuje buvo surinktas į knygą vardu *Mišnah* (*Pakartojimas*). Tolimesnis Mozės Įstatymo aiškinimo papildymas, — III ir IV amžiuje —, sudarė kitą knygą, kuri vadinama *Gemarah* (*Papildymas*). Ilgainiui jos abi tapo viena

---

[22] TACITUS, ten pat, 15, 44. Lietuviškas vertimas: Publijus Kornelijus TACITAS, *Rinktiniai raštai*, Vilnius 1972. vertė D. Dilytė ir J. Mažiulienė.

[23] Žr. Joseph KLAUSNER, *Jesus of Nazareth*, New Yorkas 1925; perspausdinta Bostone 1964, 17-54 psl.

[24] Žr. R. T. HERFORD, *Christianity in Talmud and Midrash*, Londonas 1903; perspausdinta Clifton, N. J., 1966.

knyga. Tokiu būdu gimė raštija žydijoje, pažįstama *Talmudo* (*Mokymo*) vardu. Mums žinomos dvi *Talmudo* laidos: Palestinos *Talmudas* (arba Jeruzalės iš IV amžiaus) ir Babilonijos *Talmudas* (iš V amžiaus).

Talmude tad randama dvejopa medžiaga: pirmųjų dviejų krikščionybės amžių rabinų Mozės Įstatymo aiškinimas, arba pirminė, ir III, IV, V amžiaus rabinų Mozės Įstatymo aiškinimo papildymai, arba antrinė. Trumpai tariant, *Mišnah* yra pirminė, o *Gemarah* — antrinė. Istorinio Jėzaus klausime tik pirminė, t. y., senesnioji pirmųjų dviejų amžių medžiaga turi svarbos.

Jėzus Talmude: *pirminė medžiaga.* — Apskritai paėmus, užuominos apie Jėzų ir jo mokinius Talmude yra retos ir alsuoja noru užbėgti už akių krikščionių skelbiamai Gerajai Naujienai (Evangelijai)[25]. Kodėl taip retai teužsimenama apie Jėzų? Dvi priežastys yra galimos: 1. Talmudas iš viso nesidomi įvykiais. Net apie Makabiejų sukilimą nieko nesakoma! 2. Jėzus ir jo atskala I amžiaus audrose (66-70 žydų sukilimas ir Jeruzalės sunaikinimas bei tremtis) atrodė daugeliui nereikšmingi. Vėliau, Talmudo rabinų laikotarpyje, — kai krikščionybė jau buvo stipri religija, įvykiai, susiję su jos kilme, buvo apmiršti ir liaudies pasakojimai apie Jėzų buvo tapę pašaipos dalyku. J. Klausner, mūsų amžiaus žydų istorikas, pirmųjų dviejų amžių rabinų užuominas apie Jėzų šitaip aprašo: krikščionybės kūrėjas buvo atsimenamas kaip rabinas iš Nazareto, vardu Jėzus; kaip užkerėtojas ir Izraelio tautos suvedžiotojas; kaip tyčiojęsis iš rabinų, aiškinęs Raštus panašiai, kaip ir fariziejai; turėjęs penketą mokinių; sakęsis neatėjęs nei atimti, nei pridėti prie Mozės Įstatymo; pakartas už klaidingą mokymą bei suvedžiojimą Pesah (t. y. Perėjimo, arba Velykų šventės) išvakarėse; jo mokiniai gydę ligonis jo vardu[26]. Daugumas užuominų alsuoja polemika ir noru parodyti Jėzų galimai blogesnėje šviesoje. Vengiama Jėzų net vardu vadinti. Vardo vietoje pasitenkinama arba «kažkoks asmuo», arba «tas anas», arba net «Balaamas» (Senajame Testamente Balaamas pasirodo žyniu, pakviestu užkerėti žydus, — jis pats buvo nežydas ir pranašavo už pinigus. Dievas jį sudraudė per kalbantį asilą. Žr. Sk 22,21-35). *Talmude* rašoma:

---

[25] Ypač daug įtakos šiuo laikotarpiu turėjo rabinas Johanan Ben Zakkai, Jėzaus amžininkas, ir rabinai Aqiba Ben Joseph, Išmael Ben Eliša ir Eliezer. Žr. James L. PRICE, *Interpreting the New Testament*, New Yorkas 1961, 60 psl.; H. C. KEE, *Jesus in History*, New Yorkas 1970, 37 psl.

[26] J. KLAUSNER, *Jesus of Nazareth*, Bostonas 1964, 19 psl.

Žinoma iš praeities, kad rabinas Eliezer klausė išminčius [t. y. rabinus — Mozės Istatymo aiškintojus], 'Ar neparnešė Ben Stada [t. y. Stada sūnus] užkerėjimo iš Egipto savo kūno žaizdoje?' Jie gi jam sakė, 'Jis buvo kvailys ir jie [t. y. krikščionys] remiasi kvailio parodymu'. [Ben Stada yra Ben Pandira]. Rabinas Hisla gi sakė, 'Vyras buvo Stada, o meilužis buvo Pandira'. [...] Motina buvo Marija, moterų kirpėja; anot gandų, Pumbeditha mieste [t. y. rabinų mokyklos centras Babilone], 'Ji buvo neištikima savo vyrui' [27].

Nėra aišku, ką norima pasakyti žodžiais «savo kūno žaizdoje». Galima tik spėti, kad turėta reikalo su magija ir užkerėtojo priemonėmis. Rabinams būdinga ne Jėzaus istoriškumą paneigti, bet teršti Jėzaus ir jo motinos vardą, ir tuo parodyti, kad jie nebuvo verti dalyvauti Dievo plane. *Talmude* randama ir šiai krypčiai priešingų balsų. Anksčiau minėtasis Eliezer, — rašoma —, taip domėjęsis krikščionimis ir taip jiems buvęs palankus, kad romėnai jį palaikė krikščioniu. Tai turbūt įvyko vieno prieškrikščioniško pogromo metu, imperatoriui Trajanui valdant (maždaug 110 m. po Kristaus):

Rabinas Eliezer [...] buvo suimtas dėl minuth [t. y. krikščionybės išpažinimo] ir buvo nutemptas į teismą sprendimui. Gubernatorius jo paklausė: 'Nejaugi toks senis, kaip tu, turėtų tokiais dalykais užsiimti?' Jis atsakė jam: 'Teisėjas man linki gero'. Gubernatorius manė, kad tai sakoma apie jį, bet jis [t. y. Eliezer] galvojo apie savo Tėvą, kuris yra danguje. Gubernatorius tarė jam: 'Kadangi tu manimi pasitiki, aš noriu būti vertu tavo pasitikėjimo. Aš sakiau [ir sakysiu], kad anos bendrijos [t. y. krikščionys] klysta šiuose dalykuose. *Dimissus*! Esi laisvas [ir gali eiti]'. Teismo išlaisvintas, jis ėmė krimstis ir sielotis, nes buvo suimtas del minuth [t. y. krikščionybės išpažinimo]. Mokiniai ėjo pas jį, norėdami paguosti, bet tai visai nepadėjo. Ir rabinas Aqiba [gyvenęs II amžiaus pradžioje] užėjo ir kalbino jį: 'Rabine, ar galiu tau pasakyti kodėl tu kremtiesi?' Jis atsiliepė: 'Pasakyk'. Jis jam ir priminė: 'Turbūt, vienas iš minim [t. y. krikščionių] tau pripasakojo apie minuth [t. y., krikščionybę] ir tu ja gėrėjaisi'. Jis [t. y. Eliezer] atsakė: 'Prisiekiu Dangumi, kad tu man dabar priminei. Kartą aš vaikštinėjau Sepphoris [miestas Galilėjoje] gatvėmis ir sutikau Jokūbą iš Sichnin kaimo, kuris man pripasakojo apie minuth [t. y. krikščionybę] Jėzaus, Pantiri sūnaus, vardu, ir tai man patiko. Aš buvau suimtas dėl minuth [t. y. krikščionybės] tiesų, nes nusižengiau Torah [t. y. Mozės Įstatymo] tiesoms [28].

---

[27] Šabbat 104[b], cituojama pas R. T. HERFORD, *Chistianity in Talmud and Midrash*, Londonas 1966, 35 psl.

[28] Ten pat, 137-138 psl.

Šių užuominų rabiniškoje raštijoje, *Talmude*, svarba yra ta, kad jų dėka galima atpažinti, jog su Jėzumi ir jo mokslu skaitėsi ne tik romėnų, bet ir pačių žydų įstaigos, stengdamosi užslopinti jo mokinių sąjūdį. Nors ir nebūdamos tiesioginiais duomenimis apie patį istorinį Jėzų, šios užuominos puola Jėzaus pradėtą krikščionybės sąjūdį, vadindamos jį minuth, — atskala, arba herezija. Jėzaus istoriškumas jose yra savaime aiškus. Taigi rabiniškoji pirmųjų dviejų krikščionybės amžių raštija su Jėzumi skaitosi ir laiko jį buvus istoriniu asmeniu. Smulkesnio Jėzaus veiklos aprašymo čia nerandame. *Talmudas* suprastinas žydų (t. y. Sinagogos) ir krikščionių (t. y., Bažnyčios) polemikos fone. Pavyzdžiui, anas pareiškimas Jėzų buvus vienos svetimautojos sūnumi. Minimas ir romėnų kareivis, su kuriuo ji svetimavo, vardu Pandira, arba Panthera. Krikščionys gi tikėjo ir tiki Jėzų gimus iš mergaitės Marijos, kuri pradėjo iš Šventosios Dvasios (žr. Lk 1,26-37 ; Mt 1,18-23). Šis mergaitiškas pradėjimas ir buvo polemikos centre. Arba ir kitas pavyzdys. *Talmude* užsimenama, kad keturiasdešimt dienų prieš Jėzaus mirties bausmės įvykdymą buvęs pasiųstas per visą šalį šauklys, kad paskelbtų apie jo nuteisimą mirčiai ir maldautų stoti ginti Jėzų. Tačiau neatsiradęs nė vienas, kuris jį gintų [29]. Naujojo Testamento teigimu, Jėzaus teismas ir mirties bausmė įvyko paskubomis. Polemikos centre buvo ne Jėzaus istoriškumas, bet Sinedrijos posėdžio teisėtumas: paskubomis, nakties metu (žr. Mk 14, 53-15,1 ; Mt 26,47-27,2 ; Lk 22,47-23,2).

Jėzus pirminėje *Talmudo* medžiagoje nėra «dirbtinė konstrukcija». Dar daugiau. *Talmudas* nebando neigti Jėzų buvus, — Jėzus yra istorinis faktas —, bet bando Jėzų parodyti buvus atskalūnu ir nevertu dalyvauti Dievo išganymo plane.

Jėzus Talmude: antrinė medžiaga. — Ieškant istorinio Jėzaus vėlesniuose *Talmudo* sluoksniuose, randame daugiau duomenų ir daugiau polemikos. Užtat ši medžiaga ir mažiau svarbos mūsų klausime teturi [30].

R. T. Herford savo veikale *Krikščionybė Talmude ir Midraše* duoda šitokią duomenų apybraižą:

> Jėzus, vadinamas Notsri [t. y. Nazarietis] Ben Stada arba Ben Pandira [t. y. Stada sūnus, arba Pandira sūnus], buvo gimęs šalia santuokos. Jo motina buvo vadinama Miriam ir buvo moterų kirpėja. Jos vyras buvo Pappos Ben Jehudah. Jos meilužis buvo Pandira. Pasakojama,

[29] J. Klausner, *Jesus of Nazareth*, 46 psl.

[30] Žr. R. T. Herford, *Christianity in Talmud and Midrash*, 348-349 psl.

kad ji kilusi iš kunigaikščių ir karalių giminės ir svetimavusi su vienu staliumi.

Jėzus buvo buvęs Egipte, kur išmoko magijos. Jis buvo burtininkas ir užkerėjo bei prigavo Izraelį. Jis pats daug nusidėjo ir nuvedė daugelį į nuodėmę. Jis tyčiojosi iš išminčių [t. y. oficialių Mozės Įstatymo aiškintojų] aiškinimų ir buvo išmestas iš žydų bendrijos [t. y. ekskomunikuotas]. Jis buvo atskalūnas, arba heretikas.

Save laikė Dievu, taip pat Žmogaus Sūnumi ir sakėsi, kad eisiąs į dangų. Sakėsi, kad visa daręs Dievo vardu.

Jis buvo teisiamas Lud [t. y. Lydda, šiek tiek į rytus nuo šiandieninio Tel-Avivo] mieste kaip suvedžiotojas ir atskalos [t. y. herezijos] mokytojas.

Liudininkai iš pasalų klausėsi jo pareiškimų [teimo metu ?], lempa buvo užžibinta virš jo, kad būtų galima stebėti jo veidą. Jis buvo atiduotas Beth Din [t. y. Teismui — raidiškai Teisingumo Rūmams]. Jis buvo teisiamas Lud [mieste] Pesah [t. y. Perėjimo, arba Velykų šventės] išvakarėse, kurios buvo taip pat ir subatos išvakarės. Jis buvo užmuštas akmenimis [t. y. bausme už piktažodžiavimą] ir pakartas arba nukryžiuotas. Kaip Balaamas jis buvo pasmerktas mirčiai plėšiko Pinhas [t. y., Pontijaus Piloto] ir mirė būdamas 33 metų amžiaus. Bausmė buvo įvykdyta Gehinnom [t. y. Hinnom slėnyje, į pietvakarius nuo Jeruzalės, kuris buvo paverstas miesto šiukšlynu nuo senų laikų].

Jis buvo maištininkas. Jis buvo arti karalystės. Turėjo penketą mokinių [31].

Kaip matome, duomenys kartojasi. Tik polemika paaštrėjusi ir duomenys išpučiami. Tačiau nei čia Jėzaus buvimas nėra neigiamas. Žinoma ir apie Jėzaus viešąją veiklą ir apie jo mirties bausmę.

Dar vėliau, jau X amžiuje, pasirodė romanas vardu *Tol'doth Ješua — Jėzaus istorija.* Pasakojama apie Jėzaus gyvenimą pagal Naująjį Testamentą su pagražinimais, kuriuos sukūrė dar vėlesnė polemika ir pajuoka. Anot žydų istoriko Klausner, šis romanas «tėra tik liaudies padavimas» [32].

Talmudo poleminiai teigimai turi ir istorinės vertės. Pavyzdžiui, teigimas, kad Jėzus mirė Hinnom slėnyje yra dvigubai svarus. Polemikos fone šis teigimas yra simboliškas: Izraelio tauta atmetė Jėzų, nes jis yra šiukšlės. Tačiau šis teigimas apie Hinnom slėnį gali būti ir istorinė svari detalė, nes Jėzus mirė ant pakalnės guburio, iš kurio buvo galima apžvelgti šio slėnio viršutinę dalį. Taip pat nesunku suprasti kodėl Jėzų *Talmudas* laikė maištininku, nes Jėzus iš tikrųjų romėnų buvo nukryžiuotas kaip maištininkas, — maištininkų

---

[31] Ten pat.

[32] KLAUSNER, *Jesus of Nazareth*, 57 psl.

sąjūdžio vadas, skelbęs «karalystę», kuri pasirodė pavojinga romėnų valdžiai.

Negyvosios jūros ritiniai ir Jėzus. — Prieš trisdešimt metų (1947), beduinai, gyveną Judėjos dykumoje, atrado senų raštų ritinius Negyvosios jūros šiaurės vakarų pakrantėje. Jiems ir buvo duota Negyvosios jūros ritinių vardas. Tolimesni archeologų tyrinėjimai šlyninėje pakrantėje ir jos uolose davė ne tik tūkstančius ritinių skiaučių, bet ir keletą sveikų ritinių. Jų tarpe buvo Senojo Testamento hebraiškojo teksto nuorašai (visų knygų, išskyrus Esteros knygą), Šventraščio komentarai ir keletas ritinių su bendruomenės, kuriai šie ritiniai kadaise priklausė, įstatais. Ši bendruomenė kadaise (tarp 150 prieš Kristų iki 70 m. po Kristaus) gyveno netolimoje gyvenvietėje, kuri vietos žmonių vadinama Khirbet Qumran — Kumrano Griuvėsiai [33].

Istoriniai šaltiniai rašė apie bendruomenes, kurios būriavosi apie Negyvąją jūrą ir vadinosi esenais. Archeologai dabar turėjo konkrečius duomenis: Negyvosios jūros ritiniai rištini su esenais.

Tačiau koks šių ritinių ryšys su istoriniu Jėzumi? Jau XVIII amžiuje buvo mesta mintis, kad Jėzus turėjo būti vienu iš esenų, nes jo iššūkis atsisakyti turtų ir gyventi vien tik Dievo valios pildymu esą remiasi esenų etika. Taip pat buvo pastebėta, kad tiek krikščionys, tiek esenai «Ką turėjo, nė vienas nevadino savo nuosavybe, bet jiems visa buvo bendra» (Apd 4,32-37). XIX amžiuje Ernestas Renan vadino Jėzų esenų «broliu», o krikščionybę laikė esenizmu, kuriam pasisekė. Negyvosios jūros ritinių atradimas ir jų surišimas su esenais vėl prikėlė anuos bandymus surišti krikščionybės kilmę su esenais.

Vienas kitas žurnalistas, pastebėjęs panašumus tarp krikščionių ir esenų, džiugiai nusprendė, kad krikščionių pasakojimas apie Jėzų yra jų kūrinys. Iš tikrųjų gi, sako jie, Jėzus buvo esenas iš Kumrano, kurio sekėjai sugalvojo pasakas apie jį, turimas Naujojo Testamento evangelijose [34]. Šių pasakų pagrindu esą buvo Kumrano bendruomenės steigėjo, Teisėto Mokytojo, nukryžiavimas ir tariamas jo prisikėlimas iš mirties. Tokiu būdu krikščionių pasakos apie Jėzų tesančios tik pastangos pagražinti esenų pasakojimus apie savo

---

[33] A. Rubšys, *Šviesa iš Kumrano*, žr. *Aidai*, 1975 m. 4 nr., 145-157; 6 nr., 272-277. J. T. Milik, *Ten Years of Discovery in the Wilderness of Judaea*, Naperville, Il., 1959.

[34] Žr. Hugh Schonfield, *The Secrets of the Dead Seael Scrolls*, Cranbury, N. J., 1954; to paties autoriaus *The Passover Plot: New Light of the History of Jesus*, Londonas ir New Yorkas 1966.

Teisėtą Mokytoją. Įsidėmėtina, kad ši galvosena remiasi tik lakia žurnalisto vaizduote. Istorikai gi, tirdami krikščionybę jos gimimo amžiuje, jau seniai buvo atpažinę panašumus tarp esenų ir pirminės krikščionių bendruomenės Jeruzalėje trijose srityse:

1. Bendrijos sąrangoje,
2. Religinėse apeigose, ir
3. Savimonėje [35].

Negyvosios jūros ritinių šviesoje, Jėzus ir jo sekėjai pasirodo tikrai istoriški. Naujasis Testamentas nebėra vienišą knyga, nes esenų raštai ne tik praturtina mūsų I krikščionybės amžiaus pažinimą, bet ir duoda foną Jėzui ir jo sąjūdžiui. Iš kitos pusės, buvo atpažinta, kad Kumrano bendruomenė ir Jeruzalės krikščionys skyrėsi iš esmės vieni nuo kitų. Kumranas *dar* laukė galutinės Dievo pergalės. Jeruzalės krikščionys *jau* sulaukė. Kumranas mylėjo tik savo vienmintį kumranietį. Krikščionys skelbė ir gyveno meile ir atleidimu kiekvienam. Kumrano bendrija panaši į krikščionybę tik savo paviršiumi, nes jai trūksta krikščionybės širdies — paties Jėzaus [36].

Išvados apie istorinį Jėzų nekrikščioniškoje raštijoje. — Nekrikščioniškieji šaltiniai apie istorinį Jėzų nėra gausūs, bet pakankami. Jie patvirtina duomenis apie istorinį Jėzų, kuriuos patiekia pats Naujasis Testamentas.

Nekrikščioniškųjų šaltinių apie istorinį Jėzų svarbą galima išreikšti dviem būdais:

1. Negyvosios jūros raštai atskleidžia užuolaidą nuo žydijos Jėzaus laikais. Patiriame, kad žydija nebuvo monolitinė, bet reiškėsi spalvingomis grupėmis (sadukėjai, fariziejai, esenai) ir rodė gilų nusivylimą vadovaujančiais veiksniais Jeruzalėje. Nors esenai skiriasi iš esmės nuo krikščionių, jie savo aistringu Naujojo amžiaus laukimu duoda istorišką foną ir Jonui Krikštytojui ir pačiam Jėzui tuometiniame žydijos gyvenime ir laukime.

2. Nekrikščioniškieji šaltiniai apie istorinį Jėzų verčia modernų žmogų skaitytis su Jėzumi, — Jėzaus faktu istorijoje. Laikyti Jėzų «dirbtina konstrukcija» bei krikščionių išmislu gali tik tas asmuo,

---

[35] Žr. Sherman E. JOHNSON, *The Dead Sea Manual and the Jerusalem Church of Acts* veikale, kurį suredagavo Krister STENDAHL, *The Scrolls and the New Testament*, New Yorkas 1957, 129-142 psl. ir W. R. STEGNER, *The Self-understanding of the Qumran Community Compared with the Self-understanding of the Early Church*. Nespausdinta disertacija, Drew University, 1961.

[36] H. C. KEE, *Jesus in History*, New Yorkas 1970, 45-60 psl.

kuriam nerūpi istorinė tiesa. Neįtikėtina, kad romėnų ir žydų autoriai būtų įamžinę kaip istorinį faktą neistorinį asmenį, kurio jie negerbė ir nekentė. Jie skaitėsi su Jėzumi kaip su nemėgiamu, bet istoriniu asmeniu. Jėzaus istoriškumo jie neneigė ir net nebandė neigti.

II. JĖZUS KRIKŠČIONIŠKOJE RAŠTIJOJE: NAUJAJAME TESTAMENTE.

«O jūs kuo mane laikote»? (Mk 8,29) buvo Jėzaus klausimas savo mokiniams pakeliui į Pilypo Cezarėjos kaimus. «Kuo jūs laikote Kristų»? yra pagrindinis Naujojo Testamento klausimas. Ir visa krikščionybės istorija rodo šį klausimą nuolat likus pagrindiniu. Atsakymas gi į «Kuo jūs mane laikote?» istorijos tėkmėje priklausė nuo tikėjimo arba netikėjimo. Mūsų amžius didžiuojasi kritišku istorijos metodu. Užtat kritiško istorijos metodo padedami, ir tikintysis ir netikintysis ne tik kelia iš naujo klausimą apie istorinę Naujojo Testamento (ypač evangelijų) vertę, bet ir atpažįsta jame istorinius faktus (įvykius) bei vėlesnę jų sampratą (galvojimą tikėjime apie įvykius). Vien faktų (įvykių) perdavimas nėra istorija. Tai tik kronika: dienos arba savaitės įvykių kronika laikraštyje, chronologinė metų įvykių kronika metraštyje, visuomeninio gyvenimo aktualijų kronika televizijos ekrane. Istorija gi — įvykiai plius prasmė. Naujasis Testamentas (evangelijos) nėra kronika; jis — istorija: įvykiai iš Jėzaus Nazariečio gyvenimo ir jų prasmė[37].

Naujasis Testamentas nėra viena knyga, bet ištisa biblioteka: 27 rašiniai. Susiduriame su keleta svarbių ir įdomių matmenų:

1. Visi Naujojo Testamento raštai atspindi Jėzaus mokinių — pirmųjų krikščionių — tikėjimą ir gyvenimą Jėzuje Kristuje (Mesijuje).

2. Keturios Naujojo Testamento evangelijos rašo apie Jėzaus, Dievo Kristaus (Mesijo), darbus ir žodžius jo viešosios veiklos metu.

3. Apaštalų darbai, Pauliaus laiškai ir likusieji Naujojo Testamento raštai kalba apie nuostabias Jėzaus, Dievo Kristaus (Mesijo), gyvenimo pasekmes.

Ši Naujojo Testamento apžvalga rodo, kad jo pagrindinis siužetas yra Jėzus, jo asmens ir veiklos svarba bei būtinė reikšmė krikščionių Bažnyčiai. Nuo pirmojo puslapio iki paskutinio Naujasis Testamentas alsuote alsuoja įsitikinimu, kad Jėzuje iš

---

[37] Anglų kalba turi du būdvardžius: *historical* ir *historic* «istorinis (dokumentuotas) įvykis» ir «istoriškai svarbus (prasmingas)». Vokiečių kalba — du daiktavardžius: *Historie* ir *Geschichte* — istorinių faktų seką ir būtinę istorijos prasmę.

Nazareto Dievas apreiškia patį save ir per Jėzų iš Nazareto Dievas išgano žmoniją ir visatą. Pagal Naująjį Testamentą, istorinė Jėzaus gyvenimo drama Palestinoje yra vienkartinis Dievo užmojo ir veiklos įkūnijimas išganymo istorijos dramoje. Galime atpažinti, kad turime reikalo ne tik su istoriniu Jėzumi, — vyru iš Nazareto [38], bet ir su Jėzumi kaip Dievo Kristumi (Mesiju), — tikėjimo Kristumi [39]. Naujasis Testamentas nėra įvykių kronika, bet tikėjimo istorija. Aišku, kad ir Jėzaus Kristaus (Mesijo) samprata nėra vientisa, bet sudėtinga: istorinis šaltinis apie Jėzų ir istorinis šaltinis apie krikščionių tikėjimo į Jėzų, kaip Dievo Kristų (Mesiją), pradžią.

Naujasis Testamentas: istorinis šaltinis apie Jėzų iš Nazareto. — Keturios evangelijos rašo apie Jėzaus darbus ir žodžius. Koks yra jų istoriškumas ir istorinė vertė? Kas iš viso yra istoriškumas ir istorinė vertė? Tukididas ir Herodotas, Livijus ir Tacitas, Simonas Daukantas rašė apie praeitį. Ar nūdien jų darbai laikytini istoriški? Ar tik modernus istorikas gali būti tikrai istoriškas? Žmonijos istorinė raštija yra spalvinga ir daugiaveidė. Norint ją deramai įvertinti, neįmanoma ribotis vien moderniu istoriku; neįmanoma apsieiti be anos gyvosios aplinkos, kurioje jos gimta, pažinimo. Evangelijos daug kuo skiriasi nuo modernios istorijos rašymo, tačiau jos nelaikytinos mažiau istoriškomis. Modernus žmogus, imdamas jas į rankas, turi atsiminti, kad jo XX amžiaus akiniai nėra pakankami. Naujojo Testamento gyvoji aplinka buvo Bažnyčios skelbimas (kerygma) apie vienkartinį Dievo užmojį ir veiklą Jėzuje Kristuje. Gi evangelijų autoriai yra šio skelbimo (kerygma) apie Jėzaus Kristaus gyvenimą, mirtį ir prisikėlimą liudytojai.

Evangelijos pagal Matą, Morkų ir *Luką.* — Pirmosios trys evangelijos giminingos ir medžiaga ir sąranga: tie patys stebuklai, tie patys palyginimai ir tie patys sankirčiai [40]. Šis bruožas yra itin ryškus jas palyginus su ketvirtąja — evangelija pagal Joną. Čia istoriniai duomenys ir jų teologinė samprata kur kas glaudžiau susieti [41]. Kiek-

---

[38] «Jėzus» yra asmeniškas Jėzaus vardas (graikiškai *Iesous*, hebraiškai *Ješua*). Vardo prasmė: «Dievas yra išgelbėjimas» arba «Dievo (siųstas) gelbėtojas».

[39] Žodis «Kristus» nėra asmeniškas vardas, o pašaukimo ar pareigos titulas. Juo Senajame Testamente buvo paženklinami karaliai. «Kristus» reiškia Dievo pašventintą ir savo užmojui bei veiklai istorijoje įgaliotą asmenį. Graikiškai *Christos*, hebraiškai *Mašiah* (Mesijas), o lietuviškai *Pateptasis*.

[40] Jos vadinamos sinoptinėmis arba Sinoptikais. Mat galima vienu žvilgsniu (*synopsis*) atpažinti panašumus ir skirtumus, kurie turi šaknis raštiškame giminingume.

[41] Žr. Xavier LÉON-DUFOUR, *The Gospels and the Jesus of History*, Garden City, N. Y., 1970, 104-105 psl.; Raymond E. BROWN, *The Gospel According to John I-IIX*, Garden City, N. Y., 1966, XLI-LI psl.

viena evangelija perduoda Bažnyčios tikėjimo kraitį, — atmintį apie istorinį Jėzų iš Nazareto ir jo būtinę svarbą žmogui, — pagal savo vietos krikščionių bendruomenės poreikius. Todėl evangelijos nėra vien gimininges savo medžiaga ir sąranga, bet ir skirtingos. Už kiekvienos jų slypi krikščionių bendruomenė, kurioje gyveno ir kuriai rašė evangelistas.

Evangelija pagal Matą. — Mato evangelija turi dvigubą teologinę temą: Jėzus Kristus (Mesijas) ir jo Bažnyčia. Abi temos itin ryškios programiniuose Prisikėlusiojo žodžiuose Vienuolikai:

> Man duota visa valdžia danguje ir žemėje. Tad eikite ir padarykite mano mokiniais visų tautų žmones, krikštydami juos vardan Tėvo, ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios, mokydami laikytis visko, ką tik esu jums įsakęs. Ir štai aš esu su jumis per visas dienas iki pasaulio pabaigos (Mt 28,18-20).

Jėzus pristato save kaip Žmogaus Sūnų (Dan 7,13-14), kuriam Dievas davė valdžią visatoje. Taigi, pagal Mato evangeliją, ateityje visi, kurie pripažįsta Dievą visatos Viešpačiu turi pripažinti ir Jėzų Kristų. Tai yra pirmoji Mato evangelijos teologinė tema. Šalia jos yra ir antroji teologinė mintis. Bažnyčia, kurią žemėje sukūrė Jėzus, turi istorinę misiją Dievo užmojyje ir veikloje, perimdama Izraelio vietą ir būdama tauta, «kuri duos vaisių» (Mt 21,43). Jėzaus mokinių Bažnyčia, priešingai istoriniam Izraeliui, bus visuotinė, nes Jėzus siunčia Vienuolika daryti «mokiniais visų tautų žmones» (Mt 28, 19). Pagal Mato evangeliją, Dievo užmojis Dangaus karalystei siekia sukurti Bažnyčią, kurios branduoliu nuolat lieka ana pirminė istorinė Jėzaus bendruomenėlė (Apd 1,15-26) — Dvylika.

Mato evangelija yra gili ir iškili Bažnyčios teologija. Ko ji verta kaip istorinis šaltinis apie Jėzų iš Nazareto? Ar jos autorius skaitosi su istorine tiesa?

Šis klausimas bus galima atsakyti, tik iš arčiau pažiūrėjus į kitas dvi Matui gimininges evangelijas. Dabar gi svarbu patį klausimą pilniau išreikšti. Aišku, kad Mato evangelijos autorius nerašė Jėzaus biografijos, kaip ją būtų rašęs bešališkas nekrikščionis autorius[42]. Evangelijos autoriui rūpėjo praturtinti savo krikščionių bendruomenės tikėjimą, išryškinant istorinio Jėzaus svarbą Dievo Sandoros su žmogumi istorijoje. Užtat jis ir rašo, kad Jėzuje, kaip Dievo Kristuje ir Dievo Sūnuje, buvo atbaigta Izraelio istorija. Tokiu būdu

---

[42] Pavyzdžiu gali būti Jungtinių Valstijų nepriklausomybės karas. Turime dvejopus šaltinius: kolonistų ir anglų. Tie patys įvykiai trylikos kolonijų gyventojams buvo žygdarbiai, o anglams gi — išdavystė.

jis parodo savo skaitytojams, kad praeities įvykiai yra istoriškai svarbūs ne tik jų amžiui, bet ir visiems ateities amžiams. Jėzaus iš Nazareto gyvenime, mirtyje ir prisikėlime išsipildė didžioji Izraelio viltis, nes jis — Dievo užmojo istorijoje privilegijuotas momentas. Jame turi šaknis visa Bažnyčios ateitis.

Mato evangelija nėra nei vieniša, nei nepriklausoma. Autorius, ją rašydamas, naudojosi šaltiniais[43]. Nūdienis istorikas gali atskirti evangelisto naudotus šaltinius nuo jo paties teologinės įvykių sampratos. Be to, istorikas, lygindamas Mato evangelijos pasakojimą apie Jėzų su jam gimininga medžiaga evangelijoje pagal Morkų, gali atkurti istoriškai patikimą Jėzaus gyvenimo apybraižą[44].

Evangelija pagal Morkų. — Morkaus evangelijoje ryškūs du elementai: savo akimis mačiusiųjų liudijimas ir Morkaus krikščionių bendruomenės Jėzaus teologija. Autorius yra gyvas ir patrauklus pasakotojas, nes perduoda apaštalo Petro prisiminimus, — savo akimis mačiusiojo liudijimą, brangintą Morkaus bendruomenėje[45]. Morkus nėra stiprus kaip katechistas. Jėzaus žodžius, mokslą, jis perduoda, palyginus su Mato evangelija, šykščiai. Pas Morkų tėra tik pora Jėzaus kalbų: palyginimų rinkinys (Mk 4,1-34) ir eschatologinė apokalipsė (Mk 13). Gi Jėzaus pamokymų, duotų mokiniams, randame tik skiauteles. Tik ketvertas eilučių apie mokinių apaštališką tarnybą (Mk 6,8-9.10-11) ir tik virš dešimties eilučių apie Bažnyčią (Mk 9,33-43; 47-50). Fariziejų ir Rašto aiškintojų apkaltinimo aktas teturi vos trejetą eilučių (Mk 12,38-40)! Tuo tarpu Lukui reikia bent 16 (11,37-53), o Matui net 36 eilučių (23:1-36)! Atrodytų, kad Morkaus evangelijos centru yra ne Jėzaus žodžių perdavimas, o jo gyvenimo atpasakojimas. Ir tai tik iš dalies tiesa. Tik penketas pasakojimų apie Jėzaus gyvenimą yra ilgesni ir pasižymi pasakotojo spalvingumu bei žaismu: paralitiko pagydymas (2,1-12), demonų išvarymas gerasiečių krašte (5,1-17), sinagogos vyresniojo dukrelės prikėlimas (5,21-43), Jono Krikštytojo nužudymas (6,17-29) ir jauno epileptiko išgydymas (9,14-29). Šiaip ir pasakotojas Morkus tik trumpai teatpasakoja įvykius iš Jėzaus gyvenimo. Gundymui dykumoje jam užtenka poros eilučių (1,12-13),

---

[43] W. F. KÜMMEL, *Introduction to the New Testament*, New York & Nashville 1965, 75-84 psl.; A. WIKENHAUSER, *New Testament Introduction*, New York 1963, 239-253 psl.

[44] G. BORNKAMM, *Jesus von Nazareth*, 1956; anglų kalba *Jesus of Nazareth*, New York 1960, 13-26 psl; to paties autoriaus straipsnis *The Significance of the Historical Jesus for Faith*, knygoje *Die Frage nach dem historischen Jesus*; anglų kalba *What Can We Know About Jesus?*, Philadelphia 1970, 69-86 psl.

[45] Žr. X. LÉON-DUFOUR, *The Gospels and the Jesus of History*, 138-141 psl.

pirmųjų mokinių pašaukimui aprašyti — penketos (1,16-20), o sankirčiai su fariziejais Galilėjoje suburiami į ketvertą esminių bruožų: «atėjau pašaukti ne teisiųjų [fariziejų — save teisiais laikančių], o nusidėjėlių [tų, kurie žino save bėdoje esant]» (2,13-17), seni nuostatai ir nauja dvasia (2,18-22), žmogus ir įstatymas (2,23-28) ir «ar subatoje leistina gera daryti»? (3,1-5). Atrodo, kad Morkaus dėmesio centru nėra vien atpasakoti Jėzaus gyvenimą. Savo evangelijos antrašte «Jėzaus Kristaus, Dievo Sūnaus, gerosios naujienos pradžia» (1,1) Morkus prašnekina savo vietos krikščionis Bažnyčios vardu. Jis nepasitenkina būti pasakotoju, nes nori būti Gerosios Naujienos skelbėju — evangelistu. Morkaus skelbime ryšku dvi tikrovės: *istorinė*. — Jėzaus darbų ir žodžių kraitis Bažnyčioje ir *teologinė* — būtinė Jėzaus svarba Bažnyčiai. Pirmajai tikrovei liudija savo akimis mačiusieji. Antroji gi — būtinė Jėzaus svarba — augte įaugusi į istorinius Jėzaus darbus ir žodžius. Morkus, labiau negu Matas ir Lukas, kreipia skaitytojo dėmesį į Jėzaus *asmens* paslaptį. Antraštėje panaudota frazė «Jėzaus Kristaus, Dievo Sūnaus, gerosios naujienos pradžia» Morkui yra labai būdinga. «Dievo Sūnus» yra Jėzaus titulas, kurį Morkus panaudoja taupiai ir dramatiškai — svarbiausiose savo pasakojimo vietose. Pats Dievas dusyk vadina Jėzų savo Sūnumi. Po krikšto Jordane jam sakoma: «Tu mano mylimasis Sūnus, tavimi aš gėriuosi» (Mk 1,11). Atsimainymo metu ant kalno trijų apaštalų — Petro, Jokūbo ir Jono — akivaizdoje patvirtinama: «Šitas yra mano mylimasis Sūnus. Klausykite jo!» (Mk 9,7). Pagonis šimtininkas, vos Jėzui mirus, šaukia: «Iš tikro šitas žmogus buvo Dievo Sūnus!» (Mk 15,39). Kryžius, evangelijoje pagal Morkų, yra Jėzaus — Dievo Sūnaus — sostas. Ir demonai dusyk išpažįsta Jėzų esant Dievo Sūnumi (Mk 5,7; 3, 11). Morkui Jėzus iš Nazareto yra Dievo Sūnus žmogaus varge.

Morkui svarbu prašnekinti skaitytoją su Jėzaus būtine svarba. Tačiau jis lieka ištikimas istorinei tiesai. Tai ryšku iš Jėzaus viešosios veiklos — Jėzaus darbų ir žodžių prieš jo prisikėlimą — aprašymo. Jėzus vadinamas «mokytojumi» (Rabinu). Titulai «Dovydo sūnus» (Mk 10,47-48), «pranašas» (Mk 6,15; 8,28) ir «Viešpats» (Mk 11,3; 7,28) evangelijos puslapiuose labai reti, o titulas «Marijos sūnus» (Mk 6,3) skaitytoją nustebina. Morkus vadina Jėzų «Jėzumi» 81 sykį, o «Jėzumi Kristumi» tik evangelijos antraštėje (1,1). Jėzus savęs nevadina «Kristumi (Mesiju)»[46]. Priešingai, griežtai reika-

[46] Mk 9, 41: «Kas duos jums atsigerti taurę vandens dėl to, kad priklausote Mesijui, — iš tiesų sakau jums —, tas nepraras savo užmokesčio». Šie Jėzaus žodžiai atspindi Bažnyčios savimonę.

lauja, kad jo mesijinė pareiga ir pašaukimas būtų laikomi paslaptyje (Mk 8,30). Jėzus pats šią paslaptį apreiškia aukščiausiajame teisme (Mk 14,61-62). Titulas, kuriuo Jėzus save vadina, yra « Žmogaus Sūnus » (14 kartų). Jėzus — Žmogaus Sūnus — Paskutiniame Teisme teis nusidėjėlius (Mk 8,38). Jėzus — Žmogaus Sūnus — duoda išganymą ir nuodėmių atleidimą jau dabar (Mk 2,28) ir yra Kenčiantysis Tarnas, apie kurį pranašauja Izaijas (Mk 8,31 ; 9,31 ; 10,33 ; 9,12 ; 10,45).

Morkaus evangelijoje Jėzus laikomas « mylimuoju Sūnumi » ir save vadina mįslingu « Žmogaus Sūnaus » vardu. Peršasi išvada, kad viešosios veiklos metu Jėzus sąmoningai slėpė savo mesijinę pareigą ir pašaukimą iki teismo Sinedrijoje (Mk 14,61-62). Be to, gaunasi įspūdis, kad Jėzaus asmens paslaptis buvo pilnai suprasta tik po jo mirties. Šis būdingas Morkaus christologijos bruožas yra vadinamas « Mesijine paslaptimi » ir verčia istoriką susimąstyti. Kada gimė ši « Mesijinė paslaptis »? Ar ją sukūrė evangelistas Morkus ? Ar jai davė pradžią pats Jėzus savo veiklos metu ?

Morkui svarbu savo skaitytoją prašnekinti būtine Jėzaus svarba. Tačiau jis skaitosi su istoriniu faktu, kad Jėzus savo viešosios veiklos metu save tik iš dalies teapreiškė. Kryžius — Jėzaus kančia ir mirtis — turėjo apreikšti pilną naudotų titulų prasmę. Istorinis Jėzus pamažėle ir žingsnis po žingsnio vedė savo mokinius į pilną savęs apreiškimą. Nenuostabu, kad ir mokinių tikėjimas į Jėzų, kaip Dievo Sūnų ir Mesiją (Kristų), augo pamažėle ir žingsnis po žingsnio. Kaip matėme, Morkus turėjo po ranka asmenišką Petro liudijimą [47]. Petras, Jėzaus mokinys ir palydovas, palengva atpažino jo asmens paslaptį ir įtikėjo. Morkaus skaitytojas supažindinamas su augančiu tikėjimu į Jėzų, kaip Dievo Sūnų ir Kristų (Mesiją). Morkus nori atpasakoti Jėzaus gyvenimą priešvelykinėje šviesoje. Todėl « Mesijinė paslaptis » ir yra ryški pas Morkų. Jėzus neleidžia demonams jį garsinti (Mk 1,34 ; 3,12), pagydytuosius prigrasina tylėti apie patirtą išgydymą (Mk 1,44 ; 5,43 ; 7,36 ; 8,26) ir savo paties mokinius draudžia kalbėti apie jo paslaptį (Mk 8,30 ; 9,9). Morkus šį faktą dar labiau paaštrina, pabrėždamas, kad mokiniai nepajėgė suprasti Jėzaus asmens paslaptį (Mk 4,41 ; 6,51-52 ; 8,16-21 ; 9,33-34 ; 10,35.41-42), o pats Jėzus mokė palyginimais, kad pašaliniai « regėti regėtų, bet nematytų, girdėti girdėtų, bet nesuprastų, kad neatsiverstų ir nebūtų jiems atleista » (Mk 4,11). « Mesijinė paslaptis » Morkaus evangelijoje labai ryški. Ji nėra Morkaus sukurta. Šalia « Mesijinės paslapties » tekstų, randame ir tekstų, kuriuose Jėzus nedraudžia skelbti apie jo paslaptį (Mk 2,10.28 ;

[47] Žr. X. Léon-Dufour, *The Gospels and the Jesus of History*, 145 psl.

10,47-52). Medžiagą šiems tekstams Morkus perėmė iš tikinčiųjų šaltinių. Ištikimumas šaltiniams vertė jį abu bruožus perduoti, nes abu turėjo šaknis istorinėje Jėzaus veikloje. Tuometinė žydija mesijinę karalystę suprato perdėm politiškai ir medžiagiškai. Jėzui reikėjo šią karalystės sampratą ištiesinti. Be to, Jėzus, viešai save Dievu laikydamas, būtų buvęs neišvengiamai nubaustas mirties bausme už piktažodžiavimą. Todėl Jėzaus laikysena, išreikšta «Mesijine paslaptimi», kyla iš paties apreiškimo prigimties. Jėzui save vienukart apreikšti nebuvo įmanoma, nes neįmanoma žmogui vienukart Jėzaus paslaptį apimti. Apreiškimas prasidėjo klausimu: «Kas jis»? Jėzaus istorinė viešoji veikla ne tik klausimą gilino, bet ir žingsnis po žingsnio atsakymą davė. Istorinis Jėzus ir apreiškė ir slėpė save. Tokiu būdu Kenčiantis Kristus (Mesijas) pilnai apreiškė Dievo užmojo ir veiklos paslaptį istorijoje.

Morkus — pasakotojas ir katechistas — įrėmino savo Gerąją Naujieną į istorinį Jėzaus gyvenimą. Jis perėmė paskirus pasakojimus ir albumus apie Jėzų iš pirmųjų krikščionių ir davė jiems teologinius rėmus. Trys momentai labai svarbūs Morkaus rėmuose: Jėzaus krikštas (1,9-11), Petro išpažinimas (8,27-30) ir Jėzaus kančia (14,1-16,8). Petro išpažinimas Pilypo Cezarėjoje jo evangeliją dalina į dvi dalis: Mesijo paslaptis (1,14-8,30) ir Žmogaus Sūnaus paslaptis (8,31-16,8).

Evangelija pagal Luką. — Luko evangelija yra gimininga savo pirmtakams. Tačiau ji ir daug kuo skiriasi. Mato evangelija tarnavo tikinčiųjų poreikiams. Morkaus gi turi daug bendro su asmenišku apaštalo Petro liudijimu. Lukas sakosi norįs pasekti daugelį jau mėginusių

«išdėstyti raštu pasakojimą apie mūsuose buvusius įvykius, kaip mums perdavė nuo pradžios savo akimis mačiusieji ir buvusieji žodžio tarnai [pirmieji Gerosios Naujienos skelbėjai: Jėzaus apaštalai ir mokiniai]» 1,1-2).

Lukui rūpi «rūpestingai viską nuo pradžios ištirti ir surašyti sutvarkytą pasakojimą», kad būtų įmanoma «įsitikinti tikrumu mokslo» apie Jėzų Kristų (1,3-4). Užtat jis ir pasakoja

«apie viską, ką Jėzus nuo pat pradžios veikė ir mokė iki tos dienos, kurią buvo paimtas į dangų, pirmiau per Šventąją Dvasią davęs savo išrinktiesiems apaštalams įsakymą» (Apd 1,1-2)[48].

---

[48] Lukas yra dviejų Naujojo Testamento knygų autorius: Trečiosios evangelijos ir Apaštalų darbų. Naujojo Testamento leidimuose Jono evangelija šias knygas atskiria nuo vieną kitos.

Lukui rūpi parašyti rūpestingai ištirtą pasakojimą. Savo pareiškime jis mini « savo akimis mačiusius », kurie buvo « žodžio [Gerosios Naujienos] tarnai » (1,2). Taigi, jis savo šaltiniuose rado ne tik « savo akimis mačiusius », bet ir skelbėjus: galinčius perduoti ir žinią apie istorinį Jėzų, nes matė jį savo akimis; galinčius perduoti ir Jėzaus darbų bei žodžių būtinę svarbą, nes tikėjo.

Lukas istorikas. — Istorikas, rašydamas apie praeitį, ieško šaltinių, kurie yra artimi įvykiams. Patikimas ir pastabus « savo akimis matęs » — šaltinio idealas. Lukas sakosi rūpestingai ištyręs « savo akimis mačiusiųjų » liudijimą. Jam buvo svarbu parodyti, kad jo meto Bažnyčios mokymas buvo tapatus su apaštališku atminties kraičiu.

Luko amžiaus krikščionys grūmėsi su gimstančiomis atskalomis. Jau apaštalas Paulius įspėjo Efezo bendruomenės vadovus apie « žiaurius vilkus » (Apd 20,29-30). Ganytojišjieji laiškai pakartotinai ragino Timotiejų ir Titą saugoti « patikėtą palikimą » (1 Tim 1,3-7; 4,1-3; 6,3-4; Ti 1,10-11; 3,9-10; 2 Tim 2,14-16.18; 3,1.8; 4,3). Lukas irgi sielojosi įspėti krikščionis prieš klaidintojus. Jėzaus mokiniu jis nebuvo buvęs. Būdamas istoriku, jis apsisprendė sutvarkytu pasakojimu parodyti, kad tiesa yra krikščionių mokyme, nes jis tapatus su « savo akimis mačiusiųjų » atmintimi. Morkus pasitenkino Gerosios Naujienos apreiškimu istorinio Jėzaus veikloje. Lukas gi norėjo persijoti, rūpestingai viską nuo pradžios ištiriant, tikinčiųjų mokymą apie istorinį Jėzų.

Lukui rūpėjo praturtinti tikinčiųjų katechezę. Svarbu turėti nuovoką apie ją. Krikščionijos pradžioje, skelbimo (kerygmos) ir mokymo (didachės) gijos susidėjo iš metmenų apie svarbesniuosius Jėzaus gyvenimo ir veiklos įvykius kartu su jo žodžių rinkiniais. « Viešpaties žodžiai » buvo šios katechezės širdimi [49]. Apaštalo Petro kalba šimtininkui Kornelijui yra šaunus pirminės katechezės pavyzdys (Apd 10,34-43). Be abejo, Lukas turėjo po ranka keletą panašių istorinės Jėzaus tarnybos pasakojimų ir « Viešpaties žodžių » rinkinių.

Kaip Lukas panaudojo turimus šaltinius? Luko graikų kalba *Apaštalų Darbuose* labai iškili (pavyzdžiui, audros aprašymas Apd 27), tačiau evangelijoje šalia iškilios išraiškos graikų kalba randame semitizmus ir aramajizmus. Tas pat sakytina ir apie sintaksę. Galima

---

[49] Net keletą « Viešpaties žodžių » santraukų galima atpažinti Ganytojiškuose laiškuose. Frazė « tikras žodis ir vertas pilno pritarimo » rodo į « Viešpaties žodžius » — žr. 1 Tim 1,15; 3,1; 4,9; 2 Tim 2,11; Ti 3,8. Luko minimi « sutvarkyti pasakojimai » (Lk 1, 3) turbūt ir bus Jėzaus viešosios veiklos apybraižos ir jo žodžių rinkiniai.

tik viena išvada: Lukas savo šaltinių neperdirba, nes su jais skaitosi ir juos vertina. Jam buvo arčiau širdies rūpestingai perduoti turinį negu parašyti literatūriškai iškilų pasakojimą. Ta pati užtikrinanti išvada peršasi ir ryšium su evangelijos sąranga. Lukas seka Morkaus evangelijos chronologinę ir geografinę medžiagos apie istorinį Jėzų sąrangą. Sau būdingą medžiagą jis neprikergia prie Morkaus medžiagos, bet, dviem atvejais, padaro intarpus į Morkaus Jėzaus gyvenimo sąrangą. Luko intarpus galima išryškinti diagrama:

	Lukas		Morkus
Prologas	1,1-2,52		
A. Galilėjoje	3,1-9,50		1,1-9,50
	a) 3,1-6,19	=	1,1-3,19
	b) *6,20-8,3*		———
	c) ———		(3,20-35)
	d) 8,4-9,50		4,1-9,50
			(išskyrus 6,45-8,26)
B. Pakeliui į Jeruzalę			
	9,51-18,14		———
	18,15-19,27	=	10,13-52
C. Jeruzalėje	19,28-24,53	=	11,1-16,8

Kaip matome, Lukas sau būdingą medžiagą apie istorinį Jėzų įglaudžia į Morkaus sąrangą dviem stambiais intarpais: Lk 6,20-8,3 ir Lk 9,51-18,14. Lukas skaitosi su Morkaus — vieno iš savo šaltinių — pasakojimo turiniu ir medžiagos sąranga.

Lukas — istorijos teologas. — Istorikas turi būti ištikimas savo šaltiniams. Tai yra svarbu ir rišlu. Tačiaus istorikas, būdamas atokiau nuo įvykių, atpažįsta juose gijas. Ir Lukas, «rūpestingai viską nuo pradžios ištyręs», parašė «sutvarkytą pasakojimą» (1,3), kad parodytų Dievo atpirkimo planą visuotinėje istorijoje. Jo tikslu buvo teologinė istorinio Jėzaus ir jo viešosios veiklos samprata.

Lukas žino Jėzaus gimimo datą [50]:

---

[50] Krikščioniškoji era prasideda su Jėzaus gimimu. Tačiau Jėzus negimė pirmaisiais krikščioniškosios eros metais. Mat padaryta apskaičiavimo klaida. Ją padarė Dionyzas Exiguus (Mažutis), gyvenęs apie 525 m. po Kristaus, skitas vienuolis, vieno vienuolyno Romoje abatas. Jis sulygino pirmuosius *Annum Domini* (Viešpaties metus) su 754-iais *Ab Urbe Condita* (Nuo Miesto (Romos) įsteigimo). Vėliau, iš duomenų pas Josephus Flavius (*Antiquitates Iudaicae* 17.8, § 191; *Bellum Iudaicum* 1.33,

Anomis dienomis [Jėzaus gimimo] išėjo ciesoriaus Augusto [27 m. prieš Kristų iki 14 m. po Kristaus] įsakymas surašyti visus valstybės gyventojus. Toks pirmasis surašymas buvo padarytas Kvirinui [apie 10 ? m. prieš Kristų iki ? m. po Kristaus] valdant Siriją. Taigi keliavo užsirašyti, kiekvienas į savo miestą » (Lk 2,1-3).

Lukas žinojo Jono Krikštytojo veiklos pradžią:

Penkioliktais [28 m. rugpiūčio 19 d. (pradžia) arba 29 m. rugpiūčio 18 d. (pabaiga)] ciesoriaus Tiberijaus [14-37 m. po Kristaus], Pontijui Pilotui [26-36 m. po Kristaus] valdant Judėją, Erodui [Antipui; nuo 4 m. prieš Kristų iki 39 m. po Kristaus] esant Galilėjos tetrarchu, jo broliui Pilypui [Erodui; nuo 4 m. prieš Kristų iki 34 m. po Kristaus] — Iturėjos bei Trachonitidės krašto tetrarchu, Lazanijui — Abilėnės tetrarchu, prie vyriausiųjų kunigų Ano ir Kajafo [18-36 m. po Kristaus], pasigirdo Viešpaties žodis Zacharijo sūnui Jonui dykumoje. Jis apėjo visą Pajordanę, skelbdamas atsivertimo krikštą nuodėmių atleidimui gauti » (Lk 3,1-3).

Lukas žinojo, kad istorinis Jėzus « augo išmintimi, metais ir malone Dievo ir žmonių akyse » (Lk 2,52).

Lygindami Luko evangeliją su evangelijomis pagal Matą ir Morkų, atpažįstame, kad Lukui svarbu perduoti faktus ir « išdėstyti raštu » Dievo rūpesčio pasauliu istorijoje gijas. Ir geografija jam tampa teologinė. Luko evangelijos geografinis centras yra Jeruzalė. Apreiškimas Zachariju evangelijos pradžioje (Lk 1,5-25) ir Jėzaus mirtis, prisikėlimas, dangun žengimas evangelijos pabaigoje (Lk 19,28-28,53; Apd 1) padaro Jeruzalę išganymo istorijos centru.

Jėzus pradeda savo viešąją veiklą Nazarete (Lk 4,16-30). Saviškių atmestas, apsigyvena Kafarnaume, Galilėjos mieste, prie Tiberijos ežero (Lk 4,31). Pirmoji Jėzaus viešosios veiklos pusė Luko evangelijoje ribojasi Galilėja (Lk 4,31-9,50). Lukas išleidžia Morkaus pasakojimą apie Jėzų « užsienyje » — šalia Galilėjos — Tyro ir Sidono apylinkėse (Mk 6,45-8,26).

Abiejuose intarpuose (Lk 6,20-8,26; Lk 9,51-18,14), Lukas tematiškai suburia Jėzaus žodžius — pamokinimus. Jų tema yra Kristaus sekimas. Chronologinių ir topografinių detalių čia nėra. Jėzaus pamokinimai tematiškai įrėminami į pastraipą Pakeliui į

---

8 § 665), buvo atpažinta, kad Dionyzas Exiguus padarė ketverių metų klaidą. Herodas Didysis, kūdikio Jėzaus priešas, mirė 750 m. po Romos miesto įkūrimo. Be to, pagal Mato 2,16-18, Herodas iššudė Betliejuje ir jo apylinkėje « visus berniukus dvejų metų ir jaunesnius pagal laiką, kurį buvo patyręs iš išminčių ». Taigi dar bent porą metų reikia pridėti. Tokiu būdu, klaidos eros apskaičiavime dėka, Jėzus gimė apie 6 m. prieš mūsų erą.

Jeruzalę. Trissyk skaitytojui primenama, kad «Jėzus ryžtingai nukreipė savo žingsnius į Jeruzalę» (Lk 9,51-53; 13,22.33-35; 17,11).

Luko išdėstymas raštu apie istorinę Jėzaus veiklą baigiasi Jeruzalėje teismu, mirtimi ir prisikėlimu. Tokiu būdu, Dievo rūpestis žmogaus išganymu, prasidėjęs Šventykloje, baigiasi Šventajame Mieste. Ir *Apaštalų darbuose* skaitome, kad Geroji Naujiena ėmė banguoti iš Jeruzalės į Judėją, Samariją ir į visus žemės pakraščius (Apd 1,8).

Lukui — istorijos teologui — svarbu parodyti Dievo atpirkimo planą istorijoje. Jam istorinė Jėzaus viešoji veikla — įvykiai Jėzaus gyvenime prieš dangun žengimą — yra vienkartinė ir išganantį istorijos pervarta su būtine svarba visai žmonijai ir kiekvienam asmeniui.

Evangelija pagal Joną. — Nė Jonas nerašė Jėzaus biografijos nūdiene prasme. Ir jam rūpėjo Evangelija — Geroji Naujiena. Jis pats sakosi:

> Savo mokinių akivaizdoje Jėzus padarė dar daugel kitų stebuklų, kurie nesurašyti šitoje knygoje. O šitie surašyti, kad tikėtumėte, jog Jėzus yra Mesijas, Dievo Sūnus, ir tikėdami vardan jo turėtumėte gyvenimą (Jn 20,31).

Ir Jono evangelija yra kvietimas atpažinti Jėzuje iš Nazareto — istoriniame Jėzuje — Kristų (Mesiją) ir Dievo Sūnų.

Jono evangelija pabrėžia begalinę praeities svarbą. Jėzaus gyvenimo pažinimas yra pirmasis žingsnis į Mesijo (Kristaus) ir Dievo Sūnaus atpažinimą Jėzuje iš Nazareto. Ir Jonui, kaip ir nūdienian istorikui, *historia est magistra vitae* (istorija yra gyvenimo mokytoja).

Jono evangelija iš esmės praturtina mūsų istoriškojo Jėzaus pažinimą. Jėzaus gyvenimas pas Sinoptikus — Matą, Morkų ir Luką — yra suprastintas. Šešetoje vietų Jonas Sinoptikus praturtina:

1. Bent du iš Jėzaus mokinių buvo buvę Jono Krikštytojo mokiniai (Jn 1,35).
2. Jėzus skelbė Gerąją Naujieną pirma Judėjoje, o tik paskui Galilėjoje (Jn 2,13-4,3).
3. Duonos padauginimo stebuklas paskatino žydus smarkuolius paskelbti Jėzų politiniu Mesiju (Jn 6, 14-15).
4. Jėzus kurį laiką prieš savo Kančią buvojo pietinėje Palestinoje (Jn 11,54).
5. Paskutinė Vakarienė buvo prieš 15-ją Nisan (diena prieš Perėjimo — žydų Velykų — šventę) (Jn 18,28).

6. Po suėmimo Jėzus buvo apklausinėjamas pas buvusį vyriausiąjį kunigą Aną, «anų metų vyriausiojo kunigo Kajafo» uošvį (Jn 18,12-13).

Iš Jono sužinome ir daugiau istorinių detalių: Jėzaus mokiniai krikštijo (Jn 4,1-2); romėnų kareiviai dalyvavo Jėzaus suėmime (Jn 18,3).

Aplamai, Jono evangelijoje apčiuopiame dvigubą liudijimą: liudijimas įvykiams Jėzaus gyvenime ir liudijimas istorinio Jėzaus būtinei svarbai krikščionių gyvenime. Abu jie augte suaugę. Atkabinti vieną nuo kito tolygu pirmąjį ar antrąjį iš jų sunaikinti. Nėra įmanoma atkabinti suaugusį asmenį nuo jo vaikystės. Jono evangelijos autorius ėmė istorinius įvykius apie Jėzų iš Nazareto ir juos panaudojo būtinės Jėzaus svarbos sudabartinimui.

2. *Istorinis Jėzus ar Tikėjimo Kristus?* — Keturios evangelijos rašo apie Jėzaus, Dievo Kristaus (Mesijo) ir Dievo Sūnaus, darbus bei žodžius jo viešosios veiklos metu. Jos perduoda krikščionių tikėjimo istorinį kraitį. Atpažinus jose skirtingus požvilgius ir Bažvyčios poreikius, jų savitumai bei skirtumai darosi suprantami. Evangelistai ne tik liudija, bet ir aiškina Bažnyčios skelbimą (kerygma) apie Jėzaus gyvenimą, mirtį ir išaukštinimą. Krikščionybė neprasidėjo su žmonių sambūrio paskelbta savivalda arba konstitucija, bet su sąjūdžiu žmonių, kurie patyrė Dievo artumą istorinio Jėzaus gyvenime, išgyvendami Dievo karalystės audrą ir giedrą. Net patys ankstyviausieji Naujojo Testamento tekstai alsuoja būtine istorinio Jėzaus svarba:

> Aš [Paulius] aiškinu jums Evangeliją [Jėzų, kaip Gerąją Naujieną], kurią esu jums paskelbęs, kurią priėmėte, kurioje stovite ir kuria pasieksite išganymą, — jeigu jos laikysitės taip, kaip esu jums paskelbęs; kitaip būtumėte veltui įtikėję. Pirmiausia aš jums perdaviau, ką esu gavęs, būtent: Kristus numirė už mūsų nuodėmes, kaip skelbė Raštai; jis buvo palaidotas ir buvo prikeltas trečiąją dieną, kaip skelbė Raštai; jis pasirodė Kefui [Petrui], paskui dvylikai apaštalų. Vėliau jis pasirodė iš karto daugiau negu penkiems šimtams brolių, kurių daugumas tebegyvena iki šiolei (1 Kor 15,1-6)[51].

Pirmoji krikščionybės karta laikė šią atmintį apie istorinį Jėzų faktu, o ne «tikėjimo konstrukcija». Evangelijų autoriams istorinė praeitis nėra vien tik atmintimi atkuriamas faktas, bet ir Dievo

---

[51] 1 Kor buvo parašytas Efeze (Azijos provincijos sostinėje) tarp 54-56 m. po Kristaus. Vos 25-ius metus po Jėzaus mirties.

užmojo istorijoje apreiškimas. Jėzuje jie atpažįsta vienkartinį ir baigminį Dievo žodį istorijoje ir kūrinijoje (Jn 1,1-18). Jėzaus istorinis gyvenimas evangelijose suveda skaitytoją veidas veidan su Asmeniu, kuris skelbė išganymą, paguodą ir ramybę; kentėjo ir mirė ant kryžiaus, kad sutaikius žmogų su Dievu. Ši istorinio Jėzaus gyvenimo dalis yra prieinama kiekvienam istorikui.

Naujasis Testamentas tvirtina, kad istorinis Jėzaus gyvenimas nesibaigė tragiška mirtimi ant Kryžiaus, bet Prisikėlimu iš mirties. Čia istorikas susiduria su aštria problema. Jėzaus Prisikėlimas iš mirties yra įvykis, kurį liudija savo akimis mačiusieji. Jų liudijimu, Jėzus numirė ir buvo palaidotas (buvo tikrai negyvas!); Jėzus buvo prikeltas ir pasirodė (buvo tikrai gyvas!). Istorikas, norėdamas deramai įvertinti šį savo akimis mačiusiųjų liudijimą, turi aštrią problemą: ar galimumas prisikelti iš mirties yra tikėtinas? Istorikas, kuris priima prisikėlimo iš mirties galimumą, mažina filosofinius ir istorinius priekaištus. Istorikas, kuris laiko prisikėlimą iš mirties negalimu, temato tik fifosofinius ir istorinius užmetimus. Krikščionybė — Naujasis Testamentas — Prisikėlimą laikė ir laiko paslaptimi, kuriai suprasti reikia tikėjimo.

Paskutinių aštuoniasdešimt metų būvyje priimta daryti skirtumą tarp «istorinio Jėzaus» ir «tikėjimo Kristaus»[52]. Abi frazės, kaip matėme, turi daug niuansų. Aplamai, «istorinis Jėzus» aprašo tą Jėzų, kurį istorikas gali apčiuopti istorinių duomenų pagalba; «tikėjimo Kristus» gi — Jėzaus, amžinojo Dievo Sūnaus, garbinamo Krikščionių Bendruomenėje, teologinė samprata. Ar šis skirtumas yra galimas? Matyti Jėzuje du — istorinį ir teologinį — buvo madinga XIX a. pabaigoje. Tuomet istorikai teigė su aistra, kad jie gali būti pilnai daiktiški ir bešališki. Buvo gilinamasi į praeitį su tuo pačiu tariamu bešališkumu, kuriuo buvo gilinamąsi į gamtą. Buvo stengiamasi asmeniškumą, nuomones ir prielaidas palikti prie darbo kambario durų. Istoriko tikslu buvo atpažinti «žaliavą» — daiktišką medžiagą — apie istorinius faktus ir juos surikiuoti į chronologinius bei geografinius rėmus. Norėta ir Jėzų apčiuopti bei atpažinti tokį, koks jis buvo buvęs. Nūdien, ši XIX a. istorikų savimonė yra tapusi atgyvena. Istorikas tapo kuklesniu, pripažįsta savo asmeniškumą, nuomones bei prielaidas ir yra jautresnis savo kolegoms iš praeities.

Straipsnio tikslu buvo istorinė tiesa apie Jėzų iš Nazareto. Ji yra ši: Jėzus iš Nazareto prašnekino žmogų istorijoje su klausimu

---

[52] Martin KÄHLER, *Der sogenannte historische Jesus und der geschichtliche Christus* (1892). Žr. Carl E. BRAATEN, *New Directions in Theology Today*, I: *History and Hermeneutics*, Philadelphia, 1966, 53-77 psl.

« Kuo tu mane laikai » ? Pilnas atsakymas į šį prašnekinimą yra galimas tik tikėjimu.

Dievo tapimas Žmogumi turi datą ir vietą. Jis yra istorinis. Ne tik krikščioniškuose kraštuose, bet ir nekrikščioniškuose — visuose žemynuose — Dievo tapimas Žmogumi yra įvykis, kuris dalina pasaulinę istoriją į amžius prieš Kristų ir amžius po Kristaus. Su tuo skaitosi net pati Sovietų Rusija.

Krikščionybė turi gyvą ir nesunaikinamą jungtį su Dievo tapimu Žmogumi. Pirminė Krikščioniškoji Bendruomenė prašnekino tautas su Evangelija tik dėl to, kad ji pati buvo prašnekinta su anuo lemtingu klausimu: « O kuo jūs mane laikote » ? (Mk 8,29). Istorinės ir dalykiškos tiesos ieškant, svarbu atkreipti visą akylumą ne tik į Bažnyčios pirminį liudijimą, bet ir į jos liudijimo pagrindą — Jėzų iš Nazareto. Analizė verčia skirti tikėjimo Kristų — Bažnyčios liudijmą — nuo istorinio Jėzaus — Bažnyčios liudijimo pagrindo. Tačiau istorijoje šie du bruožai yra augte suaugę, nes yra viena ir ta pati tikrovė.

Naujajame Testamente istorija ir tikėjimas žengia kartu, nes ir vienas ir kitas padeda pažinti Jėzų Kristų. Istorija duoda faktus ir klausimą laiko tėkmėje; tikėjimas duoda faktų sampratą ir atsakymą laiko tėkmėje. Istorikui svarbu istorinio Jėzaus gyvenimo ir pirminės Bažnyčios *tikėjimo analizė*. Tikinčiajam svarbu abiejų sintezė, nes istorinis Jėzus turi būtinę svarbą dabarčiai.

ANTANAS L. RUBŠYS

HISTORICAL JESUS AND THE CHRIST OF FAITH

by

ANTANAS RUBŠYS

Summary

The lecture deals with a double issue: 1. Did Jesus exist? 2. What is the meaning of « The Christ of Faith » ?

The lecture examines two types of literature regarding the historical Jesus and the Christ of Faith :

1. Non-biblical, i.e., the Jewish and the Roman references to Jesus and the early Christians during the first Christian century, and

2. Biblical, i.e., the writings of the New Testament.

The non-biblical references to Jesus are limited : Josephus Flavius' *Jewish Antiquities*, Plinius the Younger *Letters*, Suetonius' *Lives of the Twelve Caesars*, Tacitus' *Annals*, Jewish *Talmud*, Dead Sea Scrolls. Even-though there are only limited references to Jesus, he is not a « myth », but an historical person.

The New Testament is a faith document and a witness to the reality of God in Jesus of Nazareth. All the writings of the New Testament reflect the beliefs and practices of the early Christian Church. The four Gospels witness to the words and deeds of Jesus, the Christ of God, during His public Ministry. The Acts of the Apostles, the Letters and he rest of the New Testament speak of the amazing consequences of the historical Ministry of Jesus.

The lecture draws the following conclusion : the historical Jesus can be ascertained by the historian by means of the historical evidence ; the Christ of Faith is the theological understanding of Jesus as the Risen Lord and witnessed to in the writings of the New Testament.

SITUACINĖS-EGZISTENCIALINĖS ETIKOS GRĖSMĖ MORALINIAM-RELIGINIAM GYVENIMUI

« Skaityti, interpretuoti laiko ženklus » — tai žodžiai, kuriais popiežius Jonas XXIII kreipėsi į Vatikano II dalyvius jau pačioje šio visuotiniojo Bažnyčios susirinkimo pradžioje. Šis energingas kvietimas garsiai nuaidėjo šv. Petro bazilikoje ir rado atgarsio ne tik susirinkimo tėvų tarpe, bet taip pat ir oficialiai pakviestųjų patarėjų-ekspertų pasitarimuose ir eventualiai atkreipė dėmesį plačiuose filosofų bei teologų, apskritai, intelektualų sluoksniuose. Po susirinkimo paskelbtieji dokumentai taip pat rodo, su kokiu rimtumu anam Vatikano susirinkimą sušaukusio popiežiaus paraginimui buvo duota eiga.

Jau prabėgo daugiau kaip dešimt metų po iškilmingo Vatikano II susirinkimo uždarymo, bet šis Jono XXIII raginimas nė kiek nėra praradęs savo svarbos bei aktualumo. Vienas iš centrinių nerimą keliančių « laiko ženklų » yra taip vadinamos « naujosios » moralės, situacinės etikos nuostabiai greitas augimas ir plėtojimasis, besiskverbiąs į visas žmogiškojo gyvenimo bei veiklos sritis. Šio mūsų Akademijos suvažiavimo bendroji tema savo svarstymuose natūraliai įglaudžia ir šį moralinio-religinio gyvenimo fenomeną, todėl ir verta prie jo sustoti ir jį pakedenti iš praktinės teologijos pusės.

« Situacinė etika » yra terminas, kuris, rodos, pirmą kartą mūsų čia rūpimam kontekste buvo panaudotas žymaus vokiečių moralinės teologijos profesoriaus, Theodoro Steinbüchel, ilgą laiką dėsčiusio Tübingeno ir Müncheno universitetuose. 1938 m. paskelbtame veikale *Die philosophischen Grundlagen der katholischen Sittenlehre* jis atkreipė dėmesį į naujai besireiškiančias nuotaikas moraliniame gyvenime ir pavadino jas «situacine etika». Ši sąvoka tačiau tapo visuotiniu techniškų terminu po to, kai popiežius Pijus XII dviem atvejais pakartotinai 1952 m. kovo mėn. 25 d. ir tų pačių metų balandžio mėn. 19 dieną[1] pasmerkė naujosios moralės plėtojimąsi ir veržimąsi į

[1] Pilnas Pijaus XII pareiškimo tekstas: *Allocutio ad Delegatas*[...] *Fédération Mondiale des Jeunesses Féminines Catholiques*, žr. *Acta Apostolicae Sedis*, 1952 m. 44 nr., 413-419 psl.

katalikų Bažnyčią, pavadindamas ją « situacine etika ». Šiose popiežiaus oficialiose kalbose Pijus XII kreipėsi į viso pasaulio katalikus, perspėdamas nepasiduoti įvairioms tendencijoms, gręsiančioms jų moraliniam gyvenimui. Jis mini kelis konkrečius atvejus, kur jau ir katalikų tarpe linkstama pritaikyti situacinės etikos postulatus: atvejai, kai atsižadama savo tikėjimo tariamai iš noro likti dvasiškai sąžiningu, sau ištikimu; moterystėje gimimo apribojimo praktikavimas, lytiniai santykiai susižiedavusiųjų tarpe; augąs išsiskyrimų (divorsų) skaičius; bažnytinio autoriteto nepaisymas ir kiti faktai. Šv. Oficijos kongregacija, po Vatikano II pavadinta Tikėjimo Doktrinos kongregacija, ketveriems metams praslinkus, 1956 m. vasario mėn. rado reikalą padaryti viešą pareiškimą (*Instructio*), patvirtindama ir dar paryškindama tai, kas Pijaus XII buvo prieš tai pasakyta, pabrėždama principus, kodėl situacinė etika yra nepriimtina: « Šios sistemos šalininkai mano, kad norma, apsprendžianti žmogaus veiksmus, yra atremta ne į objektyvią vertybių sistemą, pagrįsta prigimties įstatymu, bet į taip vadinamą vidinę šviesą ir atskiro asmens individualų apsisprendimą, kuris jam nurodąs ką konkrečioje situacijoje privaląs daryti. Galutinis apsisprendimas, pagal juos daromas pritaikant visuotinį įstatymą pavieniam atvejui, protingai pasveriant ir apsvarstant aplinkybes, bet vien tik sekant tą « vidinę šviesą ». Tuo būdu paneigiamas bet koks objektyvus standartas ir pasikliaujama vien tik žmogaus subjektyviu esamos situacijos vertinimu »[2]. Kaip matom, šie pareiškimai ir pasmerkimai nėra taikomi kokiems nors specifiniams autoriams ar pavieniams asmenims, bet jie smerkia tam tikrą susidariusį kenksmingą mentalitetą ir moralinį klimatą, sparčiai besiveržiantį į plačiąsias tikinčiųjų mases.

Kas gi yra šis mentalitetas, iš kur jis kilo ir dėl ko jis taip lengvai pradėjo dezorientuoti tikinčiuosius, kad prireikė popiežiaus griežto perspėjimo ir pasmerkimo? Nesiimsime čia išsamios kultūrinės, sociologinės Vakarų pasaulio dvasinės raidos analizės pastarųjų 30 metų laikotarpyje. Tik pastebėsime, kad po antrojo pasaulinio karo prasidėjo labai gilus krikščionių moralinės sąžinės pasikeitimas. Kas dabar vadinama « situacine etika » arba « naująja morale », tai nėra kokia aiškiai suformuluota doktrina ar sistema, nors ir yra bandymų iškylančias įvairias nuomones bei sugestijas šiuo klausimu susisteminti. Čia todėl turime reikalo pirmoje eilėje su savo-

---

[2] Žr. Šv. Oficijos Kongregacijos vasario 2 d. 1956 m. paskelbtąją oficialiąją poziciją: *Instructio*[...] *de « Ethica situationis »*, žr. *Acta Apostolicae Sedis*, 1956 m. 48 nr., 144-145 psl.

tišku fenomenu, dvasinio gyvenimo drastišku posūkiu nauja linkme. Šį procesą paveikė ir tebeveikia ypač du veiksniai: iš vienos pusės — laipsniškai silpnėjanti socialinės struktūros atrama, kuri taip reikalinga asmens sąžinei, ir iš kitos pusės — labai stipriai augantis socialinis spaudimas į šią sąžinę.

Per pastarąjį šimtmetį atsiskleidusi savimonė, savo *aš* vertės vis ryškesnis pajautimas, šių laikų žmogui padiktavo reikalą siekti subrendusios asmeninės autonomijos ir pagimdė jame degantį laisvės troškimą ir norą nusikratyti bet kokių normų bei priklausomumo. Dabar jau beveik visuotiniu yra tapęs pajautimas ir iškyląs įsitikinimas, kad yra atėjęs laikas žmogui tapti pilnai (panaudojant mūsų Vydūno terminą) « sau-žmogumi ». Pirmą kartą istorijoje žmogus pradeda pastebėti, kokia nuostabi įvairių galimybių gausa atsiveria prieš jo akis, kaip jam dabar nesunku, pasinaudojant mokslo ir technikos priemonėmis, išsivaduoti iš jį supančios ir dominuojančios gamtos bei daiktų varžtų, nusikratyti kitų žmonių pavergimo pančių. Emancipacijos šūkiai dabar randa gyvo atgarsio vis platesnėse masėse, ir tai ne vien tik darbo žmonių, proletariato, dekolonizacijos, rasinės lygybės plotmėse, bet, kaip pastebime ypač čia Amerikoje, suaktualėjęs moterų emancipacijos sąjūdis ir kiti jam panašūs sąjūdžiai daro milžiniškus šuolius. Visa šitai tapo priežastimi eilės socialinių struktūrų iširimo bei dezintegracijos tų struktūrų, kurios dar taip neseniai, nors ir buvo stipriai žmogų suvaržiusios, iš tikro buvo sykiu jam ir atrama, protekcija jo paties dar nesubrendusiai sąžinei. Dabar mes esame liudininkai beveik visuotinio fakto, rodančio, kad vos poros dešimtmečių bėgyje iki šiol buvęs gana ramus ir reguliarus kaimo gyvenimas staiga, patobulėjusių komunikacijos priemonių dėka, pasijuto atviras įvairiausioms besikryžiuojančioms įtakoms bei idėjoms. Mes šitai matome labai akivaizdžiai įvairiuose pasikeitimuose šeimos gyvenime, vaikų ir tėvų santykiuose. Vedybinių praktikų ir tradicijų drastiškas keitimasis iš taip vadinamo uždaro šeimos ratelio psichologijos į « atvirų durų » šeimos koncepciją yra dabar neužginčyjamas faktas. Šisai naujas dvasinis klimatas labiausiai paveikė asmens santykio su bendruomene išgyvenimą. Išsilaisvinęs iš byrančių socialinių struktūrų ir praradęs jųjų atramą, asmuo dabar pasijuto likęs vienas ir priverstas daryti lemtingus sprendimus bei ieškoti ir skinti savo, dar nepramintus, kelius.

Visu svoriu iškilo asmeninės atsakomybės pajutimas, bet ryšium su juo taip pat ir praregėjimas, kad savo naujai atrastoje autonomijoje jis nėra saugus, o priešingai, išstatytas nuasmeninimo, robotizacijos grėsmei,kylančia i iš komplikuoto moderniško gyvenimo. Ir štai šio laiko žmogus, naujai susidariusios atmosferos supamas,

lengva ranka atmeta visus varžtus, normas, kurios jam dabar siūlomos priemone moralinių apsisprendimų momentuose. Jis piktai nuo jų nusisuka, nes ideologijos, institucinės struktūros jo akyse dabar tik atgyvenusios socialinio gyvenimo struktūros griuvėsių liekanos. Jam nepriimtinos net naujos moderniškos struktūros, naujos jam siūlomos minties konstrukcijos. Bet kokia išorinė pagalba bei sugestijos dabar privalo nutilti ir sustoti prie jo asmeninio apsisprendimo, jos asmens laisvės šventovės durų. Vienintelė jėga, kuri dabar jam gali vadovauti, tai jo neribota vidinė laisvė.

Klausiame: iš kur šitoks nusistatymas, ši nuotaika? Nesileisdami į išsamesnį priežasčių ieškojimą, paminėsime tik, kad «naujosios moralės» atsiradimui apskritai ir josios sugestijų prasiveržimui netgi į katalikų Bažnyčios gyvenimą labai didelės įtakos padarė egzistencialistinė moralinio gyvenimo samprata, evoliucionizmo ir Bergsono «dvigubos moralės šaltinių» idėjos ir, ypač Europoje, freudinės psichoanalizės pritaikymas moraliniam gyvenimui (pavyzdžiui, A. Hesnard veikalas, skelbiąs «moralę be nuodėmės»)[3]. Čia galėtume dar pridurti, kad iki tam tikro laipsnio šitai naujai nuotaikai susiformuoti galėjo taip pat prisidėti ir protestantiškoji tradicija, kuri pabrėžė malonės ir įstatymo prieštaringumą ir aštriai pasisakė prieš prigimties įstatymo idėją.

Visos čia paminėtos minties srovės pamažu formavo tą nuotaiką, kuri pradėjo kurtis dar prieš antrąjį pasaulinį karą ir milžiniškais šuoliais prasiveržė į plačiąsias mases pokario laikotarpyje. Šio referato tikslas yra apsiriboti šito fenomeno raida bei įtaka katalikų Bažnyčios gyvenime. Po popiežiaus Pijaus XII anksčiau minėtųjų prakalbų ir šv. Oficijos kongregacijos pareiškimų bei perspėjimų, aišku, katalikų teologai veik išimtinai visi pasisakė neigiamai situacinės etikos adresu. Dar prieš 1952 ir 1956 metų autoritetinguosius pareiškimus Karl Rahneris jau 1949 m. kritikavo [4] kito kataliko teologo, E. Michel veikalą [5]. Šis Michel veikalas, berods, buvo vienintelis iš katalikų pusės, parašytas «situacinės etikos» dvasioje. Nesistebėtina, kad jis buvo netrukus įtrauktas į Indeksą. Karl Rahneris ir kiti ryškesnieji Europos katalikų teologai, kaip J. Fuchs, M. Thurian, W. Schöllgen, J. Danielou ir kiti, paskelbė eilę studijų, kurios pasirodė jau po anų oficialiųjų Vatikano perspėjimų, ir todėl

---

[3] Plg. A. Hesnard dvi knygas: *L'Univers morbide de la faute*, Paris 1949, ir *Morale sans péché*, Paris, 1954, kuriose jis aštriai kritikuoja krikščionių moralę.

[4] *Situationsethik und Sündenmystik*, žr. *Stimmen der Zeit*, 1949 m. 145 nr.

[5] E. Michel, *Ehe. Eine Anthropologie der Geschlechtsgemeinschaft*, Stuttgart 1948.

jose kritiškai kedenama situacinė etika ir apskritai « naujoji moralė » bei josios auganti grėsmė katalikų moraliniam-religiniam gyvenimui [6].

Šioje paskaitoje mums rūpi arčiau panagrinėti dabarties situacinės etikos ir po jos skraiste susispietusias panašias « naujosios moralės » tendencijas. Jos, tiesa, neretai viena kitai prieštarauja, pasivadina įvairių įvairiausiais vardais, kaip antai, kontekstualizmas, egzistencinė moralė, nominalizmas, antinomizmas, įkvėpimo etika ir kitais. Faktas tačiau lieka, kad jųjų skelbiamos idėjos randa vis platesnį atgarsį ne vien tik netikinčiųjų, humanistų, protestantų, bet taip pat ir katalikų tarpe. Praktiškai mes jau susiduriame su jų padiktuotais veiksmais kasdieninio gyvenimo aplinkoje, tad neleidžia mums nuo jų nusisukti, užmerkti akis, numojus ranka, juos ignoruoti, pasitikint, kad viskas savaime praeis, susitvarkys, nurims.

Dabar pažiūrėkime, kokie gi yra pagrindiniai situacinės etikos teigimai? Atsakymo ieškosime pirmiausia tų moralistų veikaluose ir straipsniuose, kurie save mėgsta vadinti « krikščioniškaisiais kontekstualistais ». Jų žymesnieji ir gal daugiausiai padarę įtakos kitiems yra: Europoje — J. A. T. Robinson, anglikonų vyskupas Woolwich'e, ypač pagarsėjęs savo dviem knygom: 1963 m. pasirodžiusia *Honest to God* ir 1965 m. išleistąja *Christian Morals Today*; Amerikoje gi centrinę vietą užima profesorius Joseph Fletcher, taip pat episkopalų-anglikonų bendrijos narys, kuris 1966 m. išleido knygą, pavadintą *Situation Ethics* [7]. Šių autorių ir kitų, prieš juos rašiusių trumpesnes studijas naujosios etikos klausimais, mąstymo gijas galima būtų suvesti į trilypį teigimą: a. situacinė arba kontekstualinė moralė pirmoje eilėje rūpinasi žmogumi, jo gerove, o ne vergauja abstraktiems principams; b. šitokia moralė yra efektyvi,

---

[6] Svarbesnieji veikalai, paskelbti situacinės etikos tema iš katalikų teologų tarpo: J. Fuchs, *Situation und Entscheidung*, Frankfurt 1952; idem, *Morale théologique et morale de situation*, žr. *Nouvelle Revue Théologique*, 1956, 78 nr.; J. M. Le Bond, *Sincérité et vérité. A propos de la morale de situation*, žr. *Etudes*, 1957, 238 psl. D. von Hildebrand, Alice Jourdain, *True Morality and its Counterfeits*, New Yorkas 1957; R. Gleason, *Situational Morality*, žr. *Thought*, 1957 m. 32 nr., 553 psl.; J. Danielou, *La morale au service de la personne*: *Etudes*, 1963, 317 nr., 145 psl.; W. Wallace, *Existential Ethics of K. Rahner. A Thomistic Appraisal*, žr. *Thomist*, 1963, 27 nr. 493 psl.; W. Schoellgen, *Konkrete Ethik*, Düsseldorf 1961; M. Thurian, *La Confession*, Neuchatel 1953.

[7] John A. T. Robinson, *Honest to God*, Londonas 1963; A. T. Robinson, *Christian Morals Today*, Philadelphia 1964; Joseph Fletcher, *Situation Ethics*: *The New Morality*, Philadelphia 1966; J. Fletcher, *Moral Responsibility*: *Situation Ethics at Work*, Philadelphia 1967.

kadangi ji apeliuoja į vidinę, asmeninę laisvę ir nevartoja prievartos; c. ji pripažįsta tik vieną vienintelį absoliutų įstatymą — meilės įstatymą. «Mano didžiausias rūpestis, kad krikščionys, ir kare ir meilėje, kovodami ir mylėdamiesi, niekad neprarastų tos nuostabios laisvės, kuria juos Dievas yra apdovanojęs, ir kad jie ją atsakingai panaudotų. Jie turi patys laisvai apsispręsti[...] Man labai rūpi, kad jaunuoliai, kaip visi kiti, būtų autentiškai laisvi ir galėtų laisvai apsispręsti pačiose savo būties gelmėse», rašo minėtasis vysk. Robinson [8].

Norint plačiau ir išsamiau su šia naująja situacine morale susipažinti, mums tenka kreiptis į šios etinės linkmės žymiausią ir iškalbingiausią atstovą — Joseph Fletcher. Apie pusmetį prieš jo išgarsėjusios knygos pasirodymą Fletcher paskelbė straipsnį [9], kuriame trumpai išdėstė savo pagrindinius teigimus, kurie išsamiau pateikti jo knygoje, papildant ir pailiustruojant gausybe pavyzdžių. Kas seka, bus daugiausia Fletcherio knygoje patiektų minčių santrauka.

Joseph Fletcher tvirtina, kad esą trys pagrindiniai keliai, kuriais žmogus gali pasiekti moralinį apsisprendimą: legalistinis, jam visiškai priešingas, antinominis ir situacinis. Istorijos bėgyje šie visi trys keliai vaidinę labai svarbią rolę. Dabarties gyvenimas, sako Fletcheris, reikalauja situacinio kelio moraliniuose apsisprendimuose. Dabar pažvelkime, ką ši situacinė linkmė mums sako. Situacinės etikos autorius mums į šį klausimą atsako, tvirtindamas, kad krikščioniškoji etika dabar turi būti atremta ant naujo, agapeinio pagrindo, išreikšto sekančiais postulatais:

1. Yra tik vienintelis dalykas, kurį privalome laikyti iš esmės «geru» — būtent meilė, ir niekas kita;

2. Vienintelė norma, kuria krikščionis turi vadovautis savo moraliniuose sprendimuose, yra meilė, ir niekas kitas;

3. Meilė ir teisingumas yra vienas ir tas pats dalykas, nes teisingumas yra ne kas kita, kaip lygiai paskirstyta meilė;

4. Meilė siekia artimui gėrio, nesvarbu ar mes jį (artimą) mėgstame, ar ne;

5. Niekas kitas, o tik tikslas pateisina priemones;

6. Meilės sprendimai atliekami ne įsakymo, ar taip vadinamu preskriptyviniu keliu, bet situaciniu keliu.

Pagal Fletcherį, ne neapykanta esanti meilei diametraliai priešinga, bet indiferentiškumas, abejingumas, nes neapkęsdami mes vis tiek dar žmogų traktuojame kaip asmenį, kaip *tu*, gi abejingumui

---

[8] J. Robinson, *Christian Morals Today*, 26 psl.

[9] *Love is the only measure*, žr. žurnalą *Commonweal*, 1966 m. sausio mėn.

žmogus yra tik « daiktas ». Fletcheris laikosi personalistinės krypties interpretacijos krikščioniškoje etikoje ir todėl jis pakartotinai tvirtina : « Visiškai nėra tokio dalyko kaip ' vertybė ', bet yra tik daiktai, kurie esamoje situacijoje šiuo metu taip pasitaiko, kad yra asmenų vertinami »[10]. Taigi, pagal šį autorių, kai kas tampa vertingu tik tada, kai jis kuriam nors asmeniui tampa vertybe. Jam nėra jokių absoliučių principų ar normų moraliniame gyvenime, išskyrus meilę, kuri žmogų skatina daryti kitiems gera iki aukščiausio galimo laipsnio. Šis nusistatymas labai akivaizdžiai matomas kad ir sekančioje citatoje iš jo pagrindinio veikalo : « Jei kas meluoja ir tai daro be meilės, tai yra bloga ; tačiau, jei meluoja mylėdamas, tai šitai yra visiškai priimtina ir gera. Kanto legalizmas pagimdė universalinį nuostatą, būtent, kad melas yra visada blogybė, visada neleistinas. Bet kaip tuo atveju, kai reikia meluoti, idant išlaikytų pažadėtąją paslaptį ? Tada gal tu imsi meluoti ir, jeigu taip, tai šis aktas, meilei vadovaujant, bus tau gėris, jeigu tik leisi meilei tave vesti [...] Jei meilė kada nors aplenks tiesą, tai tegu taip ir būna. Situacionistas yra įsitikinęs, kad tai, kas duotoje situacijoje daroma nuoširdžiausios meilės vardu, yra teisinga ir gera. Tai nebus netgi atleistinas blogis, bet pozityviai geras dalykas »[11]. Kiek toliau toje pačioje knygoje Fletcheris, komentuodamas Dešimt Dievo Įsakymų, štai ką sako : « Situacinė etika visai pagrįstai skelbia, kad žmogui yra net pareiga kai kuriose situacijose vieną kitą ar net visus tuos Įstatymus sulaužyti. Žmonėms būtų daug geriau visiškai nusikratyti legalistinio įstatymo sąvokos, ir ją pakeisti meilės įstatymu »[12]. Nors Fletcheris tvirtina, kad esąs tik vienas vienintelis principas krikščioniškoje etikoje — meilė, tačiau jis taip pat pabrėžia, kad ši meilė, apie kurią jis savo knygoje kalba, nėra identifikuotina su sentimentalumu. Krikščioniškajai meilei, jis sako, būtina protingumas ir geras apsvarstymas, kalkuliacija. Iš čia plaukia jo išvada, kad į meilės aktą būtina įterpti teisingumą, bet ne kaip atskirą principą, bet kaip integralinę meilės veiksmo dalį. « Meilė labai dažnai yra priversta būti apskaičiuojanti, atsargi, protinga ir lygiai visiems dalinanti »[13]. Fletcher įsitikinimu, jei mes atskirsime teisingumo dorybę nuo meilės dorybės, tai šitai neišvengiamai pavers meilę sentimentalumu, o gi teisingumas be meilės ir atskirtas nuo jos pataps neasmeninis, legalistinis. Jeigu šios yra atskirtos, tai tikrumoje nei

---

[10] J. FLETCHER, *Situation Ethics*, 50 psl.
[11] Ten pat, 65 psl.
[12] Ten pat. 74 psl.
[13] Ten pat, 89 psl.

viena nei kita nebus tobulai įvykdytos. Todėl, jo žodžiais, « agape yra ne kas kita, kaip tai, ką mes privalome praktikuoti ir duoti savo artimui, gi teisingumas yra ne kas kita, kaip meilė sprendžianti savo problemas »[14].

Pacitavome čia keletą būdingesnių vietų iš Fletcherio knygos *Situation Ethics*. Jis yra pats būdingiausias ir gal iškalbingiausias naujosios moralės skelbėjas, bet ir kiti, kaip pavyzdžiui, vyskupas Robinson Anglijoje, Harvey Cox čia Amerikoje ir dar keli jaunesnieji protestantų teologai bei filosofai, bendrai sutinka su šiomis mintimis ir lieka artimi egzistencialistinės bei humanistinės moralės šalininkai, nors skelbiasi atstovaują krikščioniškąją moralės linkmę. Iš šitų anksčiau paminėtų teigimų turėjo mums šiek tiek paaiškėti šio naujojo sąjūdžio moraliniame gyvenime bruožai.

Kad geriau galėtume atsekti, kur veda šitokia moralinio gyvenimo samprata ir naujai pasiūlytieji šūkiai, trumpai pažvelkime, kaip tie postulatai atrodo konkrečiame moralinio vertinimo bei apsisprendimo procese. Tradicinė moralinė filosofija ir teologija, sekdama Aristotelį ir šv. Tomą Akvinietį, sako, kad lemiamieji faktoriai arba determinantai, apsprendžią žmogiškojo veiksmo moralumą ir nemoralumą bei jų kokybinį laipsnį, yra trys : pats aktas, jo kokybė, plaukianti iš jo esmės; žmogiškojo veiksmo tikslas bei motyvacija; ir aplinkybės, kuriose veiksmas atliekamas. Be to, tradicinė etika pabrėžia glaudų proto ir valios bendradarbiavimą apsisprendimo procese, kuriame pirmiausia atpažįstamas tikslas ir proto patiekiamas valiai kaip patrauklus bei siektinas, paskui išegzaminuojamos ir pasveriamos įvairios priemonės, kurių pagalba tas tikslas galimas būtų pasiekti, pasirinkimas ir galutinis praktiškas, konkretus apsisprendimas kreipti visus veiksmus to tikslo linkme ir, jei iš tikro pasiekiamas, tai po to sekanti džiaugsminga, palaiminga atsiekimo nuotaika, džiaugsmas. Kritiškas momentas šioje schematiškai atvaizduotoje dinamikoje, yra tas konkretus, egzistencinis ir galutinis apsisprendimas pasirinkti tas, o ne kitas priemones tikslui siekti. Šitame kritiškajame momente iškyla laisvės ir atsakomybės rolė. Tradicinė etika teigia, kad žmogus, svarstydamas, vertindamas, pasverdamas, natūraliai ieško atramos objektyvioje normoje, kuri yra vadinama plačiausia šio žodžio prasme — žmogaus prigimtis.

Dabar pažiūrėkim, ką mums siūlo šiuo atveju daryti naujoji moralė arba situacinė etika. Visų pirma, taip vadinamieji « situa-

---

[14] Ten pat, 95 psl.

cininkai », « kontekstualistai » reikalauja atmesti bet kokias taisykles, įstatymus, absoliutinius principus, bet kokias autoritetų siūlomas normas jų rekomenduojamus papročius. Ypač juos erzina, kaip jie sako, jau seniai atgyvenusi prigimties įstatymo idėja ir ja grindžiamoji moralinė sistema. Būdami ištikimi nominalistinei krypčiai filosofijoje, šie naujosios moralės skelbėjai griežtai paneigia objektyviosios tradicinės etikos postulatą, kuris sako, kad yra eilė žmogiškųjų veiksmų, kurie savo esmėje turi objektyvią vertę, kurie pačia savo esmine sąranga jau yra arba geri arba blogi. Čia glūdi atsakymas, kodėl vienu iš trijų moralinės vertės determinantų, apsprendėjų, yra, kaip anksčiau minėta, paties akto kokybė. Situacinės etikos atstovams galioja tik du determinantai, būtent: aplinkybės, t. y. situacija, ir motyvas — *Agape*, nesavanaudiškoji meilė. Situacininkai kviečia žmogų pasitikėti savimi, savo kūrybinėmis galiomis, naudotis niekieno neaprėžiamąja laisve. Spręsdami žmogiškojo veiksmo morališkumą, jie tvirtina, turime tik vieno klausti: ar ir kiek šis veiksmas geriausiai pasitarnaus šitaip suprastai meilei. Šis centrinis teigimas yra pailiustruojamas įvairių įvairiausiais pavyzdžiais, kurie, deja, veik išimtinai paimti iš lytinio, seksualinio gyvenimo sferos. Naujosios moralės atstovai tada daro apibendrinančias išvadas ir dargi nesivaržo pridurti, sakydami, kad jeigu ir pastebėtume, kad šitoks agapeinės meilės motyvuojamas ir situacijos padiktuotas veiksmas kartais susikirstų ar net prieštarautų dekalogui ir žmonių bendruomenės priimtoms normoms bei įstatymams, turime jųjų nepaisyti, ir, reikalui esant, net juos peržengti, nes *Agape* tai didžiausias ir vienintelis įstatymas, gi konkrečioji situacija savaime duodanti veikėjui teisę kūrybiškai ir laisvai daryti visa, rinktis priemones ir t. t., klausiant tik vieno: ar ir kiek šitai prisidės prie šios aukščiausios meilės įstatymo vykdymo.

Kame slypi šitokios etikos sugestyvioji galia ir kodėl ji, kaip praktika rodo, taip palyginti efektyviai ir dezorientuojančiai pradėjo sklisti į vis platesnes tikinčiųjų mases? Norint nustatyti dabar jau akivaizdžiai visiems pastebimo moralinio pasimetimo, beveik epidemijos, diagnozę, nėra lengva pirštu tiksliai nurodyti vieną kurį vyraujantį simptomą. Gal arčiausia prieisime prie šios dvasinio gyvenimo žaizdos, pripažindami, kad daugelis iš situacinės etikos teigimų vis dėlto neša savyje daug tiesos. Tiesa, kad ir dalinė ir neretai iškreiptu veidu mus pasiekusi, slepia savyje kažką nuostabiai patrauklaus, ypač kai ji paskelbiama sugestyviu stiliumi ir būtent tuo laiku ir tiems žmonėms, kurie yra tiesai atviri ir josios desperatiškai ieško. Imkime, pavyzdžiui, dabar jau beveik visuotinai pastebimą reiškinį — žmonių nusistatymą prieš šaltą, sustingusį legalizmą,

kuris visur ir visada operuoja griežtų taisyklių, potvarkių, negatyvinių įstatymų rėmuose; arba tą augantį nepasitenkinimą vadovėline moraline filosofija bei teologija, kuriai dabar užmetama, kad jinai reiškiasi vien tik negatyviai ir proteguojančiai ir tuo stabdanti, neleidžianti žmogui bręsti, paliekanti jį savotiškoje infantilizmo būklėje, užgožianti žmoguje savimi pasitikėjimą bei kūrybiškumą. Arba dar šis priekaištas: legalizmas esą galutinėje sąskaitoje nuasmeninąs žmogų, išstatąs jį abstrakčiai ir šaltai kazuistikai. Todėl naujosios moralės atstovai skelbia, kad jie šituo protestuoją prieš tą gausybę įstatymų, negatyvių draudimų, pretenduojančių iki smulkmenų pramatyti kas žmogui dera ir kas ne, kas yra gėris ir kas ne, ir tuo fragmentuojančių natūralų, vieningą ir vispusišką žmogaus tapsmą pilnutiniu ir atsakingu asmeniu. Arba dar: kam gi negalėtų patikti dabar dažnai kartojamas akcentavimas, kad žmogus yra individuali, konkreti, nepakartojama asmenybė, savo sąžinėje nešanti laisvės daigus? Kas gi iš mūsų nenorėtų sutikti, kad *agapes* tipo meilė yra krikščioniui pati aukščiausioji vertybė? Šios ir panašios su jomis sukergiamos idėjos, aišku, yra viliojančios, nes jose pastebima atsispindint tiesos saulę. Nenuostabu tad, kad šiandien atsiranda labai daug žmonių visuose socialinės padėties bei išsilavinimo sluoksniuose, kurie lengvai duodasi įtikinami naujosios situacinės etikos pajėgumu jiems vadovauti painiuose moderninio gyvenimo pažadintuose klausimuose bei jų sprendimuose. Pavyzdžių galėtume surasti labai ir labai daug, kiekvienas iš mūsų galėtų priskaityti visą eilę įvykių, pastebėtų šeimyninio gyvenimo kasdienybėje, lyčių santykiuose, medicinoje, griežtųjų mokslo šakų, ypač biologijos, embriologijos ir medicinos šakose, ten kur liečiama gyvybės problemos, ir, pagaliau net pačiame krikščionių religiniame gyvenime.

Visa šitai apžvelgus ir giliau panagrinėjus, nesunkiai pastebėsime, kad tai, kas taip patraukliai situacionistų mums dabar pateikiama, yra tik dalinė tiesa, tik viena medalio pusė. Situacinės etikos, būtent tokios, kurią mums siūlo krikščioniškieji josios atstovai, kaip vysk. Robinson ir Joseph Fletcher, silpnosios pusės buvo greit pastebėtos. Todėl ne nuostabu, kad vos Fletcherio knygai pasirodžius viešumoje, iš visų pusių pasipylė įvairiausių kritiškų straipsnių, recenzijų ir keletas platesnių studijų ne vien tik iš tradicinės objektyviosios moralės gynėjų tarpo, bet ir iš eilės kitų, kurie paprastai yra identifikuojami su taip vadinamąja liberaline, progresyviąja, egzistencine kryptimi krikščionių teologijoje[15].

---

[15] Amerikos žemyne minėtinos dvi knygos, kuriose yra svarbesnieji straipsniai bei recenzijos: *The Situation Ethics Debate*, Philadelphia 1968, ir *Situationism and the New Morality*, New York 1970.

Imkime visų pirma moralinės filosofijos teoretikus. Kaip žinia normatyvinėje etikoje šiandien išskiriamos dvi pagrindinės linkmės pagal tai, kaip traktuojamas moralinės pareigos klausimas, būtent, kaip atsakoma į klausimą: kuris yra tikrasis, teisingiausias kelias moralinėje elgsenoje, siekiant moralinio gėrio? Teleologinės krypties atstovai sako, kad pagrindinis ir aukščiausias mastas arba standartas, kuris žmogui pasako kas jam privaloma ir gera daryti, yra vertybė, kurios atrama yra ne pačiame veiksme, moralinėje akcijoje, bet už josios ribų. Taigi moralinis aktas kvalifikuojamas ne iš vidaus, bet kokios nors vertybės ar gėrio, kuris yra už šio moralinio akto plotmės. Kitaip tariant, kai žmogus klausia, kas jam tuo ar kitu reikalu moraliai privalu daryti, jis turi žvelgti į tikslą, kurin šis ar kitas moralinis pasielgimas galėtų vesti, pavyzdžiui, šeimos gerovė, tautos gyvybė, visuomenės gerbūvis ir t. t. Į šitą moralistų grupę paprastai įtraukiami: etiniai ir psichologiniai egoistai, kuriems moralinio gerumo standartu bei motyvacija yra visa, kas vienu ar kitu būdu stiprina bei puoselėja asmens gerovę; utilitaristai, kurie laikosi principo, kad tai yra moraliai gera ir pateisinama, kas veda prie galimai tobuliausio balanso gėrio naudai prieš blogį. Šie pastarieji dar skirstomi į taip vadinamus akto-utilitaristus, kuriems visai nesvarbios jokios taisyklės bei nuostatai, o tik situacija, kurioje veiksmas vyksta, ir taip vadinamieji taisyklių-utilitaristai, kurie pripažįsta reikalą turėti tam tikrą kiekį pagrindinių taisyklių bei nuostatų, kuriais vadovaudamiesi galėtų geriausiai pasiekti utilitarinio tikslo, t. y. tobuliausio balanso gėrio naudai.

Teleologinei moralistų krypčiai priešinga yra vadinamoji deontologinė moralinio apsisprendimo ir įsipareigojimo kryptis. Deontologinės krypties moralistai skelbia, kad pagrindo, kuris padėtų žmogui apsispręsti, kas moraliai yra darytina ir kas vengtina, nereikia ieškoti už moralinio veiksmo ar situacijos kokioje nors ne-moralinėje vertybėje, kad moralinės pareigos bei moralinio gerumo ar blogio nebūtina laikyti funkcija arba rezultatu to, kas išplaukia iš siekiamojo tikslo, t. y., kas daugiausia ar geriausiai prisidėtų prie to utilitaristų skelbiamojo balanso tarp gėrio ir blogio. Deontologistai skelbia, kad ir pačiame moraliniame veiksme privalu ieškoti jojo gerumo pagrindo, pavyzdžiui, galima klausti, ką ir kaip pažadas suteikia šiam veiksmui, ką autoritetas, Dievas ir t. t., sako apie šį veiksmą, ir panašiai. Kitais žodžiais, deontologistas šitam kontekste mums sako, kad esama veiksmų, taisyklių, nuostatų bei įstatymų, kurių moralinis gėris ir įpareigojimas gali mus saistyti netgi ir tada, jei šis veiksmas kaip toks ir nevestų prie tobuliausio galimo balanso gėrio prieš blogį asmeniniame arba visuomeniniame gyvenime. Deontologinės krypties moralistai dar skirstomi į dvi pagrindines

grupes: akto-deontologistai, kurie reikalauja apsispręsti atskirai kiekvienu nauju atveju, nepripažindami įpareigojančių taisyklių, ir taip vadinamieji taisyklių-deontologistai, kurie kritišku apsisprendimo metu leidžia kreiptis į pagrįstus nuostatus ir jų šviesoje daryti galutinį sprendimą moralinio įpareigojimo reikalu.

Situacinės etikos atstovus kai kurie teoretikai nori įglausti į akto-utilitaristinę moralistų grupę, nors žymesnieji situacionistai, kaip vysk. Robinson ir J. Fletcher bei jų simpatikai protestantų krikščionių tarpe, nenori su tuo pilnai sutikti. Jie tvirtina, kad krikščioniui utilitaristinė kryptis nėra pakankama, todėl jie siūlo utilitarizmą papildyti, kaip jie vadina, *agapeine* moralinės pareigos doktrina, kuri, atrodo, yra daug artimesnė egzistencialistų moralei, negu krikščioniškajai autentiškai suprastos meilės-agapės moralei.

Grįžkime dar kartą prie pagrindinių situacinės etikos, būtent tos, kuri save laiko tikrai krikščioniškąja, tezių. Pirmiausia imkime kad ir tą jų labai aštrų pasmerkimą to, kas tradicinėje krikščioniškoje etikoje vadinama prigimties teise. Atrodo, kad yra dvi priežastys, kurios situacionistus verčia šią prigimties teisę paneigti: atviras atsistojimas nominalistinės pasaulėžiūros pusėje ir nominalizmo šviesoje statymas savo moralės pagrindų: antra, labiau pridengta, bet nemažiau svarbi šiai krypčiai suprasti, tai protestantiškoji teologija ir ja paremtoji moralinė sistema, kurios įsitikinimu, žmogaus prigimtis po pirmapradės nuodėmės buvo pačiuose savo pagrinduose visiškai palaužta, ir vien tik Dievo malonės laisvu pakvietimu, apdovanojimu, žmogus gali būti iš šitos būklės pakeltas, išteisintas, išgelbėtas[16]. Iš to plaukia labai aiški išvada: šitokia palaužta žmogaus prigimtis negali būti dorinio apsisprendimo norma, o žmogaus veiksmai todėl patys savyje nėra nei blogi, nei geri, bet indiferentiški, ir dėl to žmogus kiekvienoje naujoje situacijoje privato daryti vietos ir laiko padiktuotus apsisprendimus, kurie būna vis kiti, nauji, nepramatomi. Jeigu yra šitaip, tada šios moralės kritikai ir klausia Fletcherį, kuo gi jojo skelbiamoji situacinė etika skiriasi nuo akto-utilitaristų arba net Sartre tipo egzistencialistų moralės, jei kiekvieną kartą, naujon situacijon patekęs, žmogus privalo daryti *hic et nunc* vis naują moraliai įpareigojantį sprendimą[17].

---

[16] Luther J. BINKLEY, *Conflict of Ideals. Changing Values in Western Society*, New York 1969, 262-264 psl.

[17] Herbert MCCABE polemika su Fletcheriu straipsnyje *The Validity of Absolutes*, pirma paskelbtame *Commonweal* žurnale 1966 m. ir vėliau atspausta knygoje *Situationism and the New Morality*, 65-86 psl., ir Louis DUPRÉ šitoje pačioje knygoje atspausdintą straipsnį *Situation Ethics and Objective Marality*, 90-102 psl.

Kritikai kelia dar ir kitą klausimą situacionistų adresu, būtent, jie nori sužinoti, kodėl situacinės etikos skelbėjai insistuoja, kad esanti opozicija tarp meilės ir įstatymo. Kritikams atrodo, kad šitoks priešpastatymas nėra įtikinantis. Čia juk turima reikalo su skirtingomis sąvokomis, kurios savo aptartimi viena kitai neprieštarauja, gali egzistuoti nepriklausomai viena nuo kitos ir ne būtinai turi viena kitą išskirti. Dar daugiau, kritikai nurodo, kad šios sąvokos gali net pozityviai koegzistuoti. Jie sako, kad situacininkų kartojamas vienintelis, absoliutus principas — *agape* juk yra moralinis gėris, šalia kurio nėra nieko kito. Argi tai neskamba kaip absoliutus įstatymas? Dar daugiau: sutikime, sako kritikai, kad niekas negali įstatymais reguliuoti meilės, bet tada, kada *agapes*-meilės sąvoka šitaip išplečiama į visuotiną atvirybę, t. y. visiems norėti gero, kad šitoji *agape* šioje moralėje jau nebeskiriama, bet susilieja su teisingumo ir protingumo dorybėmis, — kas tada lieka, ar ne tas pats kas tradicinėje moralinėje filosofijoje buvo vadinama pirmuoju prigimtinės teisės principu: daryk gera, venk blogio? Toliau, kalbėdami apie *agape* situacijoje, kritikai klausia: kaip gi iš tikro praktiškai įmanoma būti tikram, ar šis dabar atliekamas veiksmas yra tikrai meilė? Arba ta pati «situacijos» sąvoka. Ji nėra nė vieno iš minėtųjų situacinės etikos autorių pakankamai išryškinta ir kelia eibę klausimų, pavyzdžiui, kaip ir kuo remiantis «situacija» aptariama? Yra visa eilė kritikų, kurie Fletcheriui ir kitiems jo bendraminčiams primeta, kad jie šitokiu universalios, visus įpareigojančios, bet tik labai bendrais bruožais aptartos, meilės skelbimu skatiną tam tikros rūšies infantilizmą[18]. Cituodami pažodžiui šv. Augustino garsųjį posakį *ama et fac quod vis* (mylėk, ir daryk ką nori), situacionistai iš tikro blogiausiai pasitarnauja šių laikų jaunimui, kuriam trūksta visapusiško subrendimo ir kuris tokiais šūkiais gali visiškai būti išvedamas iš kelio. Laikantis šitokios etikos, sako kritikai, visada liks nepakankamai atsakytas pats pagrindinis klausimas: kaip aš galiu spręsti, iš ko aš galiu sužinoti, ar aš iš tikro myliu? Tik šventieji ir vispusiškai subrendę asmenys galėtų aną šv. Augustino posakį imtis sau už moralinį vadovą.

Po to, kas čia buvo pasakyta, galėjo šiek tiek paaiškėti, kad situacinės etikos fenomenas yra tikrai nerimą keliantis faktas, verčiąs visus susimąstyti, ypač krikščionis moralistus ir teologus. Situacinės

[18] Žr. Renford Bambrough, Jonathan Bennet, A. C. Ewing, Eugene Fontinell, Aurel Kolnai, Charles Fried pasisakymus, paskelbtus knygoje *Situationism and the New Morality*, ir Luther J. Binkley pastabas knygoje *Conflict of Ideals*, 265-270 psl.

etikos reiškinių proveržiai ir tas nepaprastas gajumas, kuriuo ši naujoji moralė leidžia šaknis į žmonių sąmonę, ypač jaunųjų mokslus einančių studentų tarpą, jautresniems teologams ir socialinio gyvenimo stebėtojams jau ne šiandien buvo ženklas iš esmės imtis persvarstyti tradicinės, objektyviomis vertybėmis bei principais paremtos moralinės teologijos uždavinius, priemones bei įtaką žmogaus sąžinei formuoti ir vadovauti. Situacinė etika, kurios pirmieji reiškiniai ir proveržiai katalikų tarpe, kaip anksčiau buvo minėta, buvo popiežiaus Pijaus XII pasmerkti ir bandymai panašia kryptimi kai ką naujo ieškoti laikinai sustabdyti, nežiūrint to, vis dėlto ir toliau nesulaikomai vystėsi ir plėtojosi būtent tuose sluoksniuose, kur Romos vyskupo balsas nebuvo paisomas.

Neliko abejingi šitam sąjūdžiui nei katalikų teologai. Pasmerkę kai kurių pirmųjų situacionistų išsišokimus, ryškesnieji katalikų teologai, pavyzdžiui, minėtasis Theo Steinbüchelis, Karl Rahneris ir kiti nepasitenkino tik negatyviai reagavę. Jie skatino katalikų mintytojus, moralistus, auklėtojus atkreipti dėmesį į teisėtus nepasitenkinimo bei protesto ženklus, smerkiančius sustingusį legalizmą, per daug glaudų moralinės teologijos ryšį su kanonų teise, kas laiko bėgyje kažkaip iškreipė pradžioje gerai suprastą prigimties įstatymo sąvoką. Mes neturime pamiršti, sakė šie teologai, kad vienintelis ir esminis šv. Tomo Akviniečio ir kitų klasikų teologų noras, iškeliant ir pabrėžiant esminį žmogaus prigimtyje slypintį dėsningumą ir Dievo sukurtą tvarką, kaip tik ir buvo tikslu šią prigimtį apginti nuo įvairių autoritetų, pozityviuosius įstatymus skelbiančiųjų savavalės, grasinančios šią Dievo sukurtą tvarką išardyti ar pažeisti. Suprantama tad, kodėl jau nuo 1930 metų vienur kitur, ypač centrinėje Europoje, pasigirsta balsai, pradžioje dar nedrąsūs, bet greit vis stiprėjantys, reikalaują katalikų moralinėje teologijoje pralaužti naujus kelius [19].

Pirmas, kuriam pavyko visu pločiu įlieti naujos gyvybės į katalikų moralinį mąstymą, buvo redemptoristas T. Bernhard Häring, 1954 metais vokiškai paskelbęs monumentalų trijų tomų veikalą *Das Gesetz Christi*. Šis autorius iki pat šių dienų nenustoja judinęs moralinės teologijos reformos reikalą, gausybe straipsnių, knygų ir paskaitų ciklais Europoje ir Amerikos žemyne sugebėjęs pasiekti gana plačius katalikų ir kitų krikščionių mintytojų sluoksnius. Jis net planuoja leisti visai naują, pataisytą savo didžiojo veikalo laidą, kuriame bus inkorporuoti naujausi šiuo reikalu pasiekti laimėjimai. Karl Rahne-

[19] Žr. moralinės teologijos raidą, taikliai aprašytą *Bilanz der Theologie im 20. Jahrhundert*, III t., Herder 1970, 315-355 psl.

ris taip pat pakartotinai grįžo prie šio klausimo savo raštuose *Schriften zur Theologie*[20]. Rahnerio yra patiekta eilė įdomių sugestijų, ką jis pavadino, « egzistencialinės etikos » kūrimo reikalu, kur išeinamuoju tašku būtų konkretusis individas, kaip jis sako, *individuum ineffabile*, o ne principai ar universalieji įstatymai. Tokioje Rahnerio moralinėje teologijoje nebūtų reikalo paneigti nei žmogaus prigimties, kaip objektyviosios moralinės normos akcentavimo, nei individualaus asmens kūrybingumo konkrečioje situacijoje, pabrėžiant pirmoje eilėje krikščionių kaip Dievo vaikų laisvės ir atsakomybės kilnumą, *agapeinės* meilės nelygstamąją vertę, o situaciją būtų galima suprasti daug giliau ir dinamiškiau, ne vien tik kaip kažką neutralaus ir išorinio, bet biblinio *kairos* prasme.

Čia tenka dar pridurti, kad Vatikano II metu 1964 metais įvairiose teologinėse komisijose ir net plenumo posėdžiuose vyko aštrios diskusijos tarp tų, kurie norėjo palikti moralinės teologijos tradicinę schemą, ir tų, kurie kėlė balsą, reikalaujantį naujos moralinės teologijos, galinčios vadovauti šių laikų žmogui moraliniuose dalykuose labai komplikuotose dabarties gyvenimo sąlygose. Vienas susirinkimo dalyvis iškalbingai šaukė: Moralinė teologija — tai ne sirena, aliarmuojanti, nerimą kelianti, gąsdinanti, bet švyturys, rodąs kelią į pilnutinį krikščionio gyvenimą Kristaus meilėje[21]. Būdinga, kad ir naujausioje Hans Küng knygoje toji vieta, kur jis dėsto savo pažiūras į moralinius klausimus, patvirtina šią linkmę[22].

Žiūrėdami atgal į ši pastarųjų dešimties metų laikotarpį ir į tuos pirmuosius bandymus, akcijas ir reakcijas, kurias pažadino pirmieji situacionistų straipsniai bei knygos, tas įkaitusias diskusijas ne tik akademijose, bet ir eilinių tikinčiųjų tarpe, turime pripažinti, kad jų pasėtoji sėkla yra dar labai gyva. Laikas dabar jau rimtai ir pozityviai, o ne vien tik polemiškai, reaguoti, ne vien negatyviai pasmerkiant perdėtuosius išsišokimus, bet viską pasverti iš teologinio taško. Belgų teologas Louis Monden teisingai pastebi, kad atsakymo į situacionistų iššūkį negalėsime rasti, jei diskutuodami pasiliksime vien tik natūralioje plotmėje[23]. Grynai natūralioji plotmė nėra pakankama, nes joje nei įstatymo, nei laisvės, nei atsakomybės, nei meilės tikroji samprata negali pilnai atsiskleisti. Žinoma, sako Monden, kad, žiūrint vien tik iš instinktyvinės pusės, bet

---

[20] *Schriften zur Theologie*, II t., 227-230 psl. ir VI t., 521 ir sek. psl.

[21] *Bilanz der Theologie des* 20. *Jahrhunderts*, III t., 344-356 psl.

[22] *Christ sein*, München 1975, 239-252 psl.

[23] L. Monden, *Sin, Liberty and Law*, vertė Joseph Donceel, New Yorkas 1965, 73-144 psl.

koks įsakymas ar įstatymas, reguliavimas ir nurodymas yra išgyvenamas kaip varžymas, kaip prievarta užkraunama iš viršaus ir todėl suvaržąs laisvę, užgožiąs meilę. Pasiliekant tik šioje plotmėje, be abejo, subrendusiam žmogui pasirodys, kad jo laisvė ir įstatymas yra visiškai nesuderinami priešai. Tačiau, tęsia minėtasis belgų teologas, kai pažvelgiame į viską moralinėje plotmėje, tada pamatome, kad šių dviejų elementų — laisvės ir įstatymo — santykiai iškyla visiškai naujoje šviesoje ir jų dinaminė dialektika tampa prasminga. Kaip ši prasmė iškyla? Ogi, jei laikysimės krikščionybės tiesom pagrįstos filosofijos, mums paaiškės, kad žmogaus laisvės negalima suredukuoti, sutapatinti su kūrybiškąja sauvale. Krikščioniškosios pasaulėžiūros šviesoje žmogaus prigimtis savo gelmėse lieka nuolatiniame būtybiniame ryšyje su Kūrėju — Dievu. Faktas, kad žmogus savo egzistenciją išgyvena kaip kūrinys, priklausąs nuo Kūrėjo, negalės nepadaryti įtakos jo pastangoms savo asmens pilnatvės atbaigimo procese.

Nors ir turime sutikti, kad žmogaus laisvė, augdama, brėsdama kuria pačią save kaip vertybę, užimančią žmogaus gyvenime centrinę vietą, bet šitoji laisvė nėra vien laisvė «nuo ko», t. y. nuo išorinės prievartos, bet visada ji taip pat išgyvenama kaip laisvė «kam» — būtent, pilnam ir vispusiškam savęs, savo pašaukimo realizavimui. Ši laisvės ir asmenybės išsivystymo pilnatvė, iš teologinio taško žiūrint, nėra abstrakti schema, kaip koks architekto išbrėžtas planas, kurį žmogus yra pašauktas įvykdyti, bet kažkas daugiau — tai yra žmogų dinamiškai masinanti, kviečianti, užangažuojanti galimybė konkrečiai save užbaigti konkrečių gyvenimo situacijų sudarytoje aplinkoje. Tai yra Dievo pakvietimas, apeliuojantis į patį žmogiškojo asmens centrą — čia ir šiuo metu — malonės dovanotu momentu — *kairos*, kuris laukia mano laisvo ir brandaus atsakymo.

Sena graikų išmintis sako: tapk kuo esi. Šitai pastatant į aukštesnę, moralinę plotmę, pastebėsime, kad minėtasis raginimas kaip tik ir tampa tuo esminiu įstatymu, pagal kurį žmogaus tapsmo vyksmas yra nuolat matuojamas, pagal kurį jo išsivystymo autentiškumas yra sprendžiamas. Vakarų filosofinė ir teologinė tradicija šį vidinį, giliausią žmogaus būtį liečiantį įstatymą vadina «prigimties įstatymu», kas visai nieko bendro neturi nei su biologiniais, nei su fiziniais dėsniais. Šitaip į dalykus žiūrėdami, galėsime suprasti, kodėl dabar, kada biologijoje, fizikoje ir kituose taip vadinamuose griežtuosiuose moksluose «prigimties» samprata yra labai pasikeitusi, šisai tradicinis «prigimties įstatymo» terminas skamba kaip atgyvenusi liekana, dabar visai nevartotina ir nieko nepasakanti. Tačiau, jei kokia nors sąvoka ar terminas moksle ar filosofijoje ir teologijoje laikui bėgant keičiasi, tai dar nereiškia, kad atsi-

sakant ar keičiant terminą tuo pačiu ir reikia paneigti visa, kas originalinėje sampratoje buvo norima išreikšti, būtent tąjį giliausią žmogaus būties atsiskleidimo dėsningumą.

Perkeliant šią žmogaus prigimties sampratą į dar aukštesnę, teologinę plotmę, pamatysime, kad, kaip jau savo laiku ir šv. Tomas Akvinietis buvo pastebėjęs, žmogus iškyla čia kaip iš visos kūrinijos išsiskiriąs, racionalus, nepakartojamas asmuo, savo tobulumu iškyląs virš visų kitų Dievo kūrinių ir dalyvaująs amžinajame Kūrėjo įstatyme[24]. Šisai dalyvavimas ir dalijimasis amžinuoju įstatymu žmoguje tampa ir reiškiasi prigimties įstatymu, kuris savo ruožtu ir lieka pagrindu visiems žmogaus veiksmams, tampa jo elgesio norma. Šitaip suprastas prigimties įstatymas savo esme yra dinamiškas pilnutinio žmogaus būties atsiskleidimo pagrindas ir todėl pačia savo aptartimi reiškia, kad negali būti suprastas kaip kažkas galutinio, sustingusio, bet nuolat gyvybiškai atviro, kūrybiškai besiskleidžiančio ir naujo. Iš čia galima padaryti išvadą, kad viena iš pagrindinių problemų, kurią turėtų spręsti naujoji šių laikų krikščioniškoji etika ir moralinė teologija, būtų ieškojimas būdų, kaip geriau suprasti ir išreikšti, dabarties žmogui prieinamai atskleisti žmogaus prigimties dinaminį charakterį. Pati silpniausioji vieta situacinėje etikoje arba taip vadinamoje «naujojoje moralėje» yra ne kas kita kaip tvirtos, objektyvios atramos neturėjimas. Todėl Monden ir pastebi, kad gerai suprasta krikščioniškoji moralė galima būtų iš tiesų ir daug pagrįsčiau pavadinti «situacine morale»[25], nes joje geriausiai gali atsispindėti ir būti įgyvendinti tie troškimai, toji *agape* — meilė, kuri buvo įrašyta jųjų vėliavoje.

Visi tie gražūs, kartais labai sugestyvūs, patrauklūs situacionistų kalbėjimai apie laisvę, atsakomybę ir meilę, kaip taikliai pastebi Louis Dupre, galutinėje išvadoje lieka ne kas kita kaip besiblaškąs impulsas — aimless impulse[26]. Aišku, kad laisvė yra toji nuostabi galia žmoguje, kuri jį varo pirmyn, nuolat jį ragina vis tobulesniam brendimui bei atsiskleidimui, bet jinai juk negali egzistuoti ir savęs determinuoti tuštumoje. Ši didingoji dovana gali savo šaknis leisti ir augti tiktai konkrečioje objektyvioje žmogaus prigimtyje.

Baigdamas noriu pastebėti, kad, teologiškai kalbant, situacinė etika būtų galėjusi tapti geru pakaitalu šio laiko žmogui, jei

---

[24] *Summa theologica*, I, IIae, q. 91, a. 2, c.

[25] L. MONDEN, *Sin, Liberty and Law*, 104 psl.

[26] L. DUPRÉ, *Situation Ethics and Objective Morality*, žr. *Situationism and the New Morality*, 100 psl.

šalia laisvės bei atsakomybės, kūrybinės iniciatyvos ir *agapeinės* meilės akcentavimo nebūtų paspyrusi į šalį, nominalistų vilionių paveikta, stiprios, gerai suprastos žmogaus prigimties atramos ir būtų pagalvojusi ir savęs paklaususi: ar *agapei*, krikščioniškai suprastai meilei, vis kartojamai autonomiškajai laisvei, nebūtų reikalingas labai svarbus papildymas — paklusnumas? Pažiūrėkime arčiau į visą krikščioniškąjį gyvenimą, į tą idealą, kurį mums paliko Kristus. Paklusnumo ir laisvės dialektika besivystanti *agapeinės* meilės atokaitoje, kurią visais amžiais vienaip ar kitaip, daugiau ar mažiau tobulai svarstė moralinė teologija, yra išskirtinai krikščioniškosios moralės žymė[27].

Gi moralinės filosofijos, etikos plotmėje šiais laikais pastebimoji įtampa tarp anksčiau vyravusios, tradicinės «įsitikinimų etikos» ir dabar vis stipriau akcentuojamos «atsakingumo etikos», manome, taip pat yra akivaizdus ženklas ir iššūkis, įpareigojąs krikščioniškosios moralės bei etikos formuotojus nei vieno, nei kito neišskirti, bet, šią dialektiką respektuojant, būsimojoje krikščioniškojo gyvenimo dinamikoje leisti abiem kryptim reikštis ir natūraliai išsibalansuoti.

Su tikinčiojo žmogaus viltimi žvelgdami į ateitį, krikščionys turėtų drąsiai atsakyti į situacionistų bei apskritai «naujosios moralės» skelbėjų bei jų pasekėjų iššūkius, atviromis akimis žvelgti į dabar gaivališkai pirmyn gyvenimo srovės nešamą žmogų ir jame iškelti, kas yra gera, kad jisai iš savo pusės pajustų tikinčiajame krikščionyje simpatingai jį užjaučiantį ir suprantantį brolį-seserį, o nebūtų atstumtas ir priverstas graibstytis kur prieblandoje jam ištiestų įvairiausių situacionistų ar panašių neaiškių pakeleivių rankos. Situacinė etika skatina visus krikščionis skaityti, studijuoti laiko ženklus, nepasitenkinti vien stovėjimu savo pasaulėžiūros įtvirtintoje pozicijoje, tarsi ant aukšto dabarties gyvenimo putojančios upės kranto, bet eiti į dėl savo egzistencijos kovojančių, pavojinguose vandenyse ant lūžtančio ledo lyčių savo gyvenimą balansuojančių, brolių tarpą — siūlant ir kviečiant įsijungti į dieviškąją *Agape*. Laikas tam yra pribrendęs — dieviškasis *Kairos* yra mums visiems giliausiai suprastoji situacija, kurioje mes visi privalome laisvai atsiskleisti.

KUN. VALDEMARAS CUKURAS

---

[27] Būdinga yra Hans KÜNG išvada, kurią jis daro savo naujausioje knygoje *Christ sein*, užbaigdamas skyrių, iškeldamas Dievo valią ir malonės įstatymą kaip pagrindinę atramą tikrajai krikščioniškajai moralei (237 ir 263 psl.).

SITUATION ETHICS AND ITS DEBILITATING INFLUENCE ON PRESENT DAY RELIGIOUS AND MORAL LIFE.

by

Rev. Dr. VALDEMARAS CUKURAS

Summary

The « new morality », as sometimes the defenders of Situation Ethics prefer to call a new and constantly growing tendency of ethical thinking, had a religious rather than philosophical beginning. It seems to have sprung up in Germany between the two World Wars as a protest against overlegalistic interpretation of the Christian life, both Catholic and Protestant. More recently it has been popularized by Bishop John A. T. Robinson in England and by Joseph Fletcher in the United States. It could be considered as part of a larger movement known as contextualism. Situation ethics is proposed as a middle ground between two extremes, legalism on the one side and antinomism on the other. Situation ethics acknowledges its affinity with pragmatism, relativism, positivism, and personalism. The main tenents of situationism: only love is always good, it is the only norm, is the same as justice; the end is also love and it justifies means, and decides in the situational there and then; morality is not intrinsic to acts, but extrinsic addition they acquire from the situation; morality is relative, not absolute; no law can be formed that could take in all varieties of all possible situations; if there must be an absolute, it is the *agape*-love, but love does not command, it invites. The half-truths of situation ethics, with the appeal to human freedom, love and responsibility, have a strong attraction, and therefore, constitute a grave danger to Christian moral conscience by disorienting and loosing any objective ground, opening men to selfdestructing relativism which eventually affects the entire religious life of a person. Christian moralists should see in the rapid growth of Situation Ethics a serious challenge to rethink the basic truths revealed by Christ and the true ideal of agape-love, based on the creative richness of human nature, thus maintaining a solid objective ground based on the inexaustable dynamism of human nature. Situation ethics and Christian morality can be mutually enriching and become a source of real hope for the modern man.

FILOSOFIJOS MOKSLŲ SEKCIJA

Dr. Juozas Girnius

FILOSOFIJOS SEKCIJOS VADOVO ĮŽANGINIS ŽODIS: FILOSOFIJOS SEKCIJŲ APŽVALGA

Dr. Kęstutis Girnius

MORALĖS PAGRINDŲ KLAUSIMAS

Dr. Mirga Girniuvienė

POETINĖS MINTIES PRIGIMTIS

Prof. Dr. Kęstutis Skrupskelis

VALSTYBĖ IR MORALINĖS NORMOS

Prof. dr. Kęstučio Skrupskelio paskaitos *Valstybė ir moralinės normos* teksto redakcija negavo.

FILOSOFIJOS SEKCIJOS VADOVO ĮŽANGINIS ŽODIS: FILOSOFIJOS SEKCIJŲ APŽVALGA

LKMA dešimtąjį — sukaktuvinį suvažiavimą laikau proga apžvelgti, kiek juose atsispindėjo mūsų filosofinė mintis tiek filosofijos sekcijose, tiek visumos posėdžių ar kitų sekcijų paskaitose. Aišku, apžvalga bus tik schemiška.

I suvažiavime (1933) suorganizuota bendra filosofijos ir pedagogikos sekcija, kuriai vadovavo pedagogas dr. K. Ruginis. Iš filosofų paskaitą skaitė doc. dr. L. Bistras tema *Philosophia perennis ir jos aktualumas mūsų laikais*, bet jos nepateikė *Suvažiavimo darbuose* paskelbti. Kitas tris paskaitas skaitė pedagogai. Tačiau netiesiogiai filosofijai atstovavo dvi visumos posėdžių paskaitos: prof. dr. J. Ereto *Katalikai ir mokslas* (*Suvažiavimo darbams* autorius savo paskaitą išplėtė į 288 puslapių veikalą) ir prof. Pr. Dovydaičio *Šių dienų mokslininkų minčių kryptis ir mokslininkų pasaulėžiūra* (paskaita liko nepaskelbta). Be to, kalbos, literatūros ir meno sekcijoj Rygos universiteto lektorius Ad. Raulinaitis skaitė paskaitą *Lietuvių kalbos filosofijos reikalo* tema. Filosofijos sekcijoje nutarta: a. rūpintis filosofijos propedeutikos kurso praplėtimu mūsų aukštesniosiose mokyklose ir jo įvedimu į visų tipų aukštesniąsias mokyklas, b. išleisti elementarų filosofijos vadovėlį ir pasirūpinti tinkamu universitetinio filosofijos kurso «katalikišku veikalu». Filosofijos propedeutikos kursas bene po šešerių metų buvo išties praplėstas, bet nepavyko išleisti nei elementaraus filosofijos vadovėlio, nei universitetinio filosofijos kurso veikalo. Sudaryta sekcijos vadovybė iš pedagogų dr. K. Ruginio, kun. K. Žitkaus ir filosofo Pr. Mantvydo.

II suvažiavime (1936) taip pat jungtinėje filosofijos-pedagogikos sekcijoje priv. doc. vysk. dr. M. Reinys skaitė paskaitą *Subjektyvaus objektyvaus problema*, priv. doc. dr. A. Maceina — *Ideologiniai šių dienų pedagogikos pagrindai*. Filosofiniu žvilgiu rėmėsi abi visumos posėdžiuose skaitytos prof. dr. St. Šalkauskio ir J. Ereto paskaitos, kuriose buvo ryškinami dabarties dvasinės krizės ideo-

loginiai pagrindai. Filosofas prof. prel. dr. Pr. Kuraitis teologijos sekcijoje skaitė paskaitą *Nacionalizmas krikščioniškosios doktrinos šviesoje.* Atidarydamas filosofijos-pedagogikos sekcijos posėdį, A. Maceina nurodė, kad ši dvilypė sekcija turi du uždavinius: palaikyti prasidėjusį pedagoginį sąjūdį ir pradėti filosofinį, nes tuo tarpu filosofinio sąjūdžio «dar beveik visai nėra». Dr. J. Pankauskas diskusijose skatino gaivinti ir psichologinių problemų sprendimą — psichologijos padėtis esanti dabar daug neaiškesnė kaip pedagogikos. Į naują sekcijos vadovybę išrinkti dr. A. Maceina, dir. I. Malinauskas ir dr. O Norušytė (pedagoginę paskaitą apie dorinį auklėjimą šeimoje skaičiusi moterų sekcijoje — būta tąkart ir tokios!). Pažymėtina, kad sekcija sutraukė 140 asmenų, daugiau kaip bet kuri kita.

III suvažiavime (1939) buvusi jungtinė sekcija pasidalijo į dvi: pedagogikos (suorganizavo A. Maceina) ir psichologijos-filosofijos. Kadangi psichologų tebuvo kokia pora, faktiškai šįkart sekcija buvo filosofų rankose. Posėdį atidarė dr. Pr. Mantvydas, į prezidiumą pakvietė mkt. Br. Stočkų (pirm.) ir J. Girnių (sekr.). Paskaitų buvo trys: M. Reinio — *Rasė ir psichika*, Pr. Kuraičio — *Tauta ir jos filosofija*, J. Girniaus — *Egzistencialinė filosofija ir ateities filosofavimo rūpesčiai.* Diskutuota, kaip sekciją pavadinti: psichologijos-filosofijos (M. Reinys) ar filosofijos-psichologijos (Pr. Kuraitis). Nutarta galutinai šį vardo klausimo sprendimą palikti nuolatinei sekcijos vadovybei, į kurią išrinkti psichologas dr. J. Pankauskas, filosofai dr. Pr. Mantvydas ir J. Girnius. (Šiame suvažiavime buvo sudaromos visų sekcijų nuolatinės vadovybės).

IV suvažiavime (1957 Romoje) filosofijos sekcijos posėdžio nebuvo. Tačiau negalėjęs Romon atvykti dr. J. Norkaitis pateikė *Suvažiavimo darbams* paskaitą *Istorinis materializmas katalikiškos filosofinės doktrinos šviesoje.* Iš dalies galima filosofijai priskirti kun. dr. Pr. Brazio paskaitą apie medicinos etiką. Ypač pažymėtinas filosofo St. Šalkauskio minėjimas, kuriame J. Eretas skaitė paskaitą *Šalkauskio idėjų keliais.*

V suvažiavime (1961 Chicagoje) filosofijos sekcijai vadovavo dr. J. Girnius. Paskaitas skaitė prelegentai, įsigijusieji doktoratus po karo Vokietijoje: kun. P. Celiešius — *Egzistencializmas krikščionybės šviesoje*, kun. A. Baltinis — *Modernusis žmogus ir tikėjimas į Dievą*, psichologas prof. J. Pikūnas — *Žmogaus uždaviniai mokslo šviesoje.* Sutrauktų klausytojų skaičiumi — apie 100 asmenų — prilygo tik pedagogikos sekcija. Abi visumos posėdžių paskaitos —

J. Girniaus *Istorinė krikščionių atsakomybė* ir J. Ereto *Krikščionybė ir kultūra* — irgi iš esmės buvo filosofinės.

VI suvažiavime (1964 Fordhamo universitete New Yorke) filosofijos sekciją suorganizavo ir jos posėdžiams vadovavo J. Girnius. Sekcijos posėdyje skaityta tik viena paskaita: kun. dr. F. Jucevičiaus *Medžiagos samprotis*, sukėlusi daug diskusijų. Antrasis numatytas prelegentas buvo perleistas atidarymo visumos posėdžiui. Jame prof. dr. J. L. Navickas skaitė paskaitą *Vertybių prasmė materializmo akivaizdoje.*

VII suvažiavime (1967 Hüttenfelde, Vokietijoj) filosofijos sekcijos nebuvo.

VIII suvažiavime (1970 Toronte, Kanadoje) filosofijos sekcijai vadovavo J. L. Navickas. Pirmąkart visi prelegentai buvo pasauliečiai — ir būtent jaunesniosios kartos. Posėdyje skaitytos šios paskaitos: prof. dr. K. I. Skrupskelis — *Royce žmogaus sampratos pagrindiniai bruožai*, prof. dr. V. A. Mantautas — *Žmogus, idėja ir idėjos problema Vlado Pūtvio filosofijoje*, J. L. Navickas — *Sąmonės brendimo vyksmas Hegelio filosofijoje.* Negalėjęs suvažiaviman atvykti dr. V. Vyčinas pateikė *Suvažiavimo darbams* ketvirtąją paskaitą *Mitinė etika Heideggerio filosofijos principų šviesoje.* Sekcijos posėdyje klausytojų tebuvo vos 25 (daugumą nutraukė tuo pat laiku vykusi lietuvių kalbos ir literatūros sekcija). Atidarymo visumos posėdyje filosofas J. Girnius skaitė paskaitą *Tauta kaip žmogiškoji tikrovė.* Filosofinio pobūdžio buvo ir teologijos sekcijos vadovo kun. dr. Pr. Gaidos suorganizuotas simpoziumas *Krikščionis tarp individualizmo ir kolektyvizmo* (kunigai Pr. Gaida, V. Cukuras ir prof. dr. A. Ramūnas-Paplauskas).

IX suvažiavime (1973 Bostone) nepavyko suorganizuoti filosofijos sekcijos (buvo numatyta simpoziume nagrinėti A. Maceinos filosofiją).

Apžvelgęs filosofijos sekcijas LKMA suvažiavimuose, apibendrinu duomenis. Pirmuose trijuose suvažiavimuose, vykusiuose Lietuvoje, filosofija iš pradžių buvo sujungta su pedagogika, III-me suvažiavime — su psichologija. Išeivinės LKMA suvažiavimuose filosofijos sekcija nebebuvo su niekuo jungiama — tapo visai savaranki. Iš dešimties suvažiavimų nepasisekė filosofijos sekcijos suorganizuoti tik trijuose (dukart Europoje ir kartą JAV). Ne atsitiktinai šioje apžvalgoje nesiribojau tik filosofijos sekcijų aptarimu. Filoso-

finei minčiai atstovavo ir daugelis paskaitų, skaitytų visumos posėdžiuose. Ne kartą ir kitose sekcijose buvo keliami «ribiniai» klausimai, susiję ir su filosofija. Iš visos LKMA filosofijos sekcijų apžvalgos savaime matome ir tai, kaip laiko tėkmėje išsitęsia mūsų filosofų grandis — karta po kartos. Aplamai imant, ir išeivijoje sulaukiame naujų filosofų ne mažiau kaip kad ir Lietuvoje sulaukdavome. Filosofų niekada nėra gausu, nesgi filosofija nėra profesija įprastine reikšme.

Džiugu, kad ir šiame suvažiavime mūsų sekcijoje sulaukiame ir du pačios jaunosios kartos atstovus. Pirmą kartą filosofijos sekcijoje prabils ir moterų atstovė, kiek žinau, pati pirmoji iš lietuvių moterų įsigijusi filosofijos doktoratą. Visi trys prelegentai antrąsyk yra pasauliečiai. Primenu tai dėl to, kad tradiciškai daugiausia filosofų buvo iš dvasininkų.

DR. JUOZAS GIRNIUS

MORALĖS PAGRINDŲ KLAUSIMAS

Kalbėsiu apie dvi plačias ir turbūt pagrindines šiuolaikines moralės teorijas. Tačiau nelygiai skirsiu joms dėmesio. Vieną iš jų, kurią pakrikštysiu pasekmizmu ir jos sekėjus pasekmistais, plačiau pristatysiu, norėdamas ją kritiškai įvertinti. Antrą teoriją, absoliutizmą, tik greitosiomis paminėsiu, siekdamas išryškinti kuo ji skiriasi nuo pasekmizmo. Be to, absoliutizmas nėra dar pilnai išsivysčiusi teorija, neaišku, kokia bus jos galutinė forma. Paskaitoje bus liečiami dar ir du kiti reikalai. Pradžioje trumpai aptarsiu kokias savybes turi principai, kuriuos laikome moraliniais, o užsklandai panagrinėsiu vieną konkretų klausimą, būtent, ar Lietuvos inteelektualai ir kitos rūšies kitaminčiai turi teisę palikti tėvynę ir emigruoti į užsienį. Paskaitos pagrindinis tikslas — supažindinti klausytojus su klausimais, kuriais rūpinasi vadinamieji analitiniai filosofai.

Moralinių principų nustatymas

Norėdami nustatyti, kokie principai yra moraliniai, reikia atriboti moralinius principus nuo kitokių elgesį apsprendžiančių normų, kaip estetikos, biznio, ar mandagumo, tuo pačiu nesusiaurinant moralės sąvokos taip, kad tik mums priimtini principai būtų laikomi moraliniais. Tad moralės sąvoka turi būti pakankamai siaura, kad atskirtų mandagumo ir kitokių rūšių principus nuo moralinių principų, bet pakankamai plati, kad aprėptų marksistų, liberalų, ir kitų žmonių moralinius įsitikinimus.

Prima facie moraliniai principai yra tie, kurie apsprendžia mūsų elgesį, ir kurių vykdymas suderintas su darniu visuomeniniu gyvenimu. Formaliau kalbant, klausimai « Kodėl aš turėčiau vykdyti savo moralinius principus? » ir « Kodėl mano moraliniai principai suderinti su darniu visuomeniniu gyvenimu? » turėtų būti analitiniai panašūs į klausimą « Kodėl viengungis yra nevedęs vyras? ». Nors vieni filosofai teigia, kad moraliniai principai susieti tik su vienu iš šių klausimų, pasiūlysiu abu apjungiančius apibrėžimą,

būtent, asmuo turi moralinius principus, jei jis įsipareigoja elgesį apsprendžiantiems principams, kuriuos (1) jis laiko visuotiniais, (2) kartu ir viešpataujančiais, bei (3) apskaičiuoja jų vykdymo poveikį kitiems žmonėms, nesivadovaudamas vien tik asmeniniais sumetimais. Ką reiškia šis apibrėžimas? Ar negalima moralinių principų apibrėžti be visų trijų sąlygų?

Teigti, kad moralinis principas yra universalus ar visuotinis reiškia, kad moralinis principas yra toks principas, kuris taikomas visiems žmonėms esantiems panašioje padėtyje, ir kurio išpažinimas reikalauja, kad jam įsipareigoję atitinkamomis sąlygomis elgiasi pagal jo nurodymus. Jei individas teigia, kad nedera meluoti, bet pats meluoja, ar pritaria savo draugų melavimui, tai rodo, jog jis veikiausiai nelaiko reikalavimo nemeluoti moraliniu principu.

Visuotini principai skiriasi nuo bendrų principų, kurie išreiškiami plačiai apibendrintomis sąvokomis ir be ypatingų apribojimų[1]. Bendrų principų pavyzdžiais galima nurodyti šiuos principus: Nevok, nemeluok. Bet principas «Nevok, išskyrus jei vaikai išalkę, neturi santaupų, ir negali rasti darbo» nėra bendras principas. Bet jis bus visuotinis, jei be išimčių bus taikomas visiems panašioje padėtyje.

Vieni filosofai yra teigę, kad asmens moraliniai principai yra kaip tik tie, kuriuos žmogus laiko visuotiniais ir kurių nurodymų vykdymui jis įsipareigoja[2]. Tačiau, atrodo, kad ne visi visuotiniai principai yra moraliniai, nors visi moraliniai principai yra visuotini. Įsivaizduokime tobulai fanatišką naci, pasak kurio, — visi turi pareigą žydus naikinti. Jis pripažįsta, kad įsipareigotų žydų naikinimui net tuo atveju, jei jis pats būtų žydas. Panašiai šitoks apibrėžimas įleistų į moralinių principų gretas visą eilę smulkių principų, kurių taip pat nenorėtume laikyti moraliniais. Kadangi įvairūs žmonės turi visokiausių polinkių, poreikių ir pomėgių, kuriuos jie laiko itin svarbiais jiems ir kitiems, koks nors pedantas ar neurotikas visuotiniais principais galėtų laikyti šitokius nurodymus: gerk kavą be cukraus, dėvėk mėlynas kojines su geltonu kostiumu, kasdien pakeisk patalines. Šitokio elgesio gal reikalauja švara, mandagumas, bet tikrai ne moralė.

Principas yra viešpataujantis, jeigu vykdomi jo nurodymai net ir tuo atveju, kai jie nesuderinami su kitų principų nurodymais. Jei viešpatavimas nebūtų moralinių principų būtina sąlyga, tai asmuo

---

[1] Skirtumą tarp bendrų ir visuotinių principų paaiškina R. M. HARE savo knygoje *Freedom and Reason* (Oxford 1963), 37-40 psl.

[2] Geriausias pavyzdys yra R. M. HARE knyga *Freedom and Reason*.

galėtų sakyti, kad jis reikalavimą nemeluoti laiko doroviniu principu, nors jis meluoja tais atvejais, kai šis principas nesutapatinamas su ūkiniu reikalavimu uždirbti kuo daugiau pinigų. Tačiau moraliniai principai lyg ir turėtų būti itin svarbūs bei normaliomis aplinkybėmis paskata veikti. Tada viešpatavimo reikalavimas yra tolygus reikalavimui, kad moraliniais principais būtų laikomi tik tie elgesį apsprendžiantys principai, kurių vykdymui žmogus rimtai įsipareigojęs. Pabrėžtina, kad ne visi viešpataujantys principai laikytini moraliniais principais. Juk individui, pavyzdžiui, gali būti svarbiau pinigus krauti negu tinkamai išlaikyti savo šeimą, bet nenorėtume teigti, kad jo noras praturtėti tampa moraliniu principu.

Viešpatavimas ir visuotinumas yra formalios principų savybės ta prasme, kad principai šias savybes gali įkūnyti, nesvarbu koks būtų jų turinys. Kai kurie filosofai mėgina moralinius principus apibrėžti pagal jų turinį. Jų manymu, moraliniais principais laikytini tik tie principai, kurie nurodo žmonijai kaip nors naudingą elgesį. Yra įvairiausių pasiūlymų, antai, moraliniai principai yra tie, kuriuos savotiškai pateisiname, nurodydami, kad jų įgyvendinimas susietas su visuomeniniu darnumu, žmonių laime ir t.t., arba tie, kurie turi tam tikrus tikslus ar siekius, arba tie, kurie sukelia atitinkamas pasekmes [3]. Pabrėžtina, kad vien tik principo turinys neleidžia mums moralinių principų atriboti nuo kitokios rūšies principų, ypač teisės, kurie irgi turi panašų turinį. Antra vertus, principo turinys neužtikrina, kad žmogus jam įsipareigos, o moraliniai principai, kaip minėta, turėtų būti paskata veikti.

Tad moralinių principų apibrėžimo keblumai šitokie: jei moraliniai principai aptariami principų formaliomis savybėmis, būtent, visuotinumu ir viešpatavimu, tai lengva išaiškinti, kodėl individas jiems įsipareigoja. (Juk viešpatavimas ir visuotinumas yra taip aptarti, kad tik tie principai, kurių nurodymų vykdymui įsipareigojama, laikytini visuotiniais ir viešpataujančiais, taigi ir doroviniais). Bet vien formalių savybių apibrėžimu negalime išskirti iš doroviniu principų klasės fanatikų, pedantų, ar neurotikų įsitikinimų, kuriems jie giliai įsipareigoję. Apibrėžimai, pagrįsti tik principo turiniu, leidžia mums laikyti moraliniais tik tuos principus, kurie turi kokį nors sąlytį su visuomeniniu gyvenimu, žmonių interesų derinimu, ir t.t. Bet tada nepajėgiame išaiškinti, kodėl indivi-

---

[3] Įvairūs moralės apibrėžimai svarstomi G. WALLACE ir A. D. M. WALKER, *Introduction*, knygoje G. WALLACE and A. D. M. WALKER (red.), *The Definition of Morality*, Londonas 1970, 11-20 psl.

das turi vykdyti principų nurodymus, o ne vien pasitenkinti tuščiu jų deklamavimu kaimynams.

Šiems sunkumams išvengti buvo siūlomas trijų sąlygų apibrėžimas[4]. Bet gali iškilti klausimas, ar šis apibrėžimas nėra per daug siauras ir nesuderinamas su principais, kuriais normaliai laikytume moraliniais. Atrodo, lyg šis principas iš moralinių principų klasės išbrauktų nacių, komunistų ir įvairių kitų ideologijų šalininkų įsitikinimus. Juk kalbama apie nacių dorovę, nors ji buvo klaidinga ir nežmogiška. Bet iš tiesų mūsų peršamas moralės apibrėžimas randa vietos ir nacių ir komunistų įsitikinimams. Antai, nacizmas neprieštarauja trečiajai sąlygai, jei naciai nuoširdžiai tiki, kad žydų naikinimas kaip nors reikalingas kitų žmonių klestėjimui. Juk siūlomas dorovinių principų turinio aptarimas nereikalauja, kad visų žmonių norai būti lygiai įvertinami, bet kad būtų atsižvelgiama į nurodymo vykdymo poveikį kai kuriems kitiems žmonėms ir ne tik asmenišku požiūriu.

Panašiai moralės apibrėžimas sutapatinamas su komunistine morale. Pavyzdžiui, bolševikas gali teigti, kad Dzeržinskis buvo geras žmogus ir kaip tik todėl, kad stokojo buržuazinio ištižimo ir žiauriai be jokio gailesčio naikino Spalio revoliucijos priešus, nes šie neva kovojo prieš šviesią pasaulio ateitį. Vėliau paaiškės, kad šitoks vienų žmonių sunaikinimo pateisinimas kitų klestėjimu nėra tik nacių ir bolševikų moralių ypatybė. Pasekmistai irgi daro panašius apskaičiavimus.

Pasekmistinės ir absoliutistinės moralės teorijos

Pasekmizmas yra teorija, kad bet kokio elgesio ar veiksmo moralinė vertė visada slypi jos pasekmėse, ir kad tik apskaičiavus pasekmes galime pateisinti ne vien tik asmenišką elgesį, bet ir mūsų institucijas bei teisių sistemas. Absoliutizmas atvirkščiai teigia, kad moralinė vertė slypi pačiame žmogaus elgesyje, būtent, ką jis pats daro, o ne kokią padėtį sukuria jo elgesys[5]. Ne sukurta padėtis ar elgesio padariniai, bet pats elgesys, yra lemiantis momentas, nustatant veiksmo vertę.

Pasekmizmas plačiai priimtas ir skirtingai suprantamas. Klasikinė pasekmizmo teorija yra anglų utilitarianizmas, anot kurio

---

[4] Žr. William K. Frankena, *The Concept of Morality*, knygoje Wallace and Walker, *op. cit.*, pp. 156-58.

[5] Šis absoliutizmo aptarimas labai provizoriškas, nes yra įvairių absoliutizmo rūšių.

morališkai teisingas elgesys tai tas, kuris suteikia daugiausia laimės ar malonumo didžiausiam žmonių skaičiui. Skirtingos pasekmizmo teorijos teikia skirtingus pasekmių įvertinimo kriterijus — anot vienų, žmogaus džiaugsmas ir laimė yra vienintelis kriterijus, pasak kitų, tai žmonių malonumas. Net ir tie, kurie siūlo tą patį pasekmių matą, pavyzdžiui malonumą, skiriasi vieni nuo kitų, nes įvairiopai tuos malonumus vertina. James Bentham teigė, kad visi malonumai lygūs, kad nėra skirtumo tarp pushpin ir poezijos. James Stuart Mill aiškino, kad intelektualiniai malonumai vertingesni, jog geriau būti nepatenkintu Sokratu negu patenkintu durniumi. Marksizmas irgi yra pasekmistinė teorija [6].

Čia gal laikas truputį patikslinti anksčiau minėtą bet nevisiškai teisingą pasekmizmo aptarimą. Apibrėžimas netikslus, nes pasekmistas, norįs išvengti užburto rato, turi pripažinti, kad, nors elgesių moralinė vertė slypi jų pasekmėse, yra vienas savyje morališkai teisingas elgesys, būtent, tas, kuris sukelia padėtį, kuri turi teigiamiausias pasekmes. Tad būtų galima manyti, kad pasekmizmas skiriasi nuo absolutizmo, kaip tik tuo, kad pasekmistui svarbu sukurti savyje vertingą padėtį, o absoliutistui, kad žmogus kaip nors specifiškai elgtųsi. Bet ir šis aptarimas turi trūkumų iš dalies dėl « padėties » sąvokos neaiškumo. Sakykime, kad absoliutistas tiki, kad žmogui nedera meluoti. Bet ar negalėtume tada sakyti, kad absoliutistas taip pat siekia sukurti ypatingą padėtį, būtent tą, kurioje žmonės nemeluoja.

Tikrąjį skirtumą tarp pasekmizmo ir absoliutizmo galima šitaip išreikšti: pasekmistui elgesys yra moraliniu požiūriu teisingas, nes jis turi geresnes pasekmes. Tai yra, pasekmistui neįmanoma teigti, jog žmogus teisingai elgiasi, jei jis būtų galėjęs kitu veiksmu sukurti geresnes ar lygiai geras pasekmes. O absoliutistas gali sakyti, kad poelgis teisingas, nors jo pasekmės blogesnės už kito galimo veiksmo. Įsivaizduokime šią padėtį: absoliutistas tiki, kad nedera meluoti: tuo pačiu jis tiki, kad pasaulis būtų juo geresnis, juo mažiau žmonių meluotų. Bet galima įsivaizduoti aplinkybių, kuriomis absoliutisto nemelavimas paskatintų kitus meluoti, kurie kitaip to nedarytų. Absoliutistas vis tiek teigtų, kad nedera meluoti, kad jis teisingai elgiasi nemeluodamas, nors taip elgdamasis jis sukelia blogesnę

---

[6] Marksizmas yra pasekmistinė teorija, nes jis teigia, kad morališkai teisingas elgesys yra tasai, kuris paskatina proletariato diktatūros įsteigimą. Bet šios diktatūros įvedimas yra svarbus, nes tada išnyks klasių kova, žmonių išnaudojimas ir taip toliau. Tad marksizmą galima laikyti pasekmistine teorija su devyniolikto šimtmečio metafizikos elementais.

padėtį[7]. Pasekmistas negali šitaip galvoti. Jam elgesys yra teisingas tik todėl, kad jis sukelia geresnę padėtį.

Pasekmizmas gali būti tiesioginis ir netiesioginis. Tiesioginis pasekmizmas reikalauja, kad mes kiekvieną individualų elgesį vertintume pagal jo tiesiogines pasekmes, o netiesioginis pasekmizmas teigia, kad yra elgesių klasių, pavyzdžiui, pareiga nemeluoti, ištęsėti pažadus, ir t.t., kurias turėtume beveik automatiškai įgyvendinti, nepaisant kiekvieno atvejo pasekmių. Tačiau ne todėl, kad šitoks elgesys yra savyje vertingas, bet todėl, jog patirtis yra mums parodžiusi, jog šitoks elgesys per ilgesnį laiką suteiks geriausias pasekmes visiems. Tad nors netiesioginiai pasekmistai laiko melą uždraudžiantį principą beveik visada galiojančiu ir normaliai smerkia jo pažeidimą, jie vis dėlto principą galutinai pateisina pasekmių apskaičiavimu. Pasekmių apskaičiavimas nustato, kokius principus visuomenė turėtų priimti, bet juos priėmus, asmuo praranda teisę nuspręsti, kada juos galima pažeisti, siekiant dar geresnių padarinių.

Tačiau abejotina, ar iš tiesų yra koks nors skirtumas tarp tiesioginio ir netiesioginio pasekmizmo. Prileiskime, kad yra netiesioginis pasekmistinis principas, uždraudžiantis melavimą, nes aplamai melas sukelia neigiamas pasekmes, bet taip pat yra ir ypatingesnių aplinkybių, kuriomis melavimas kaip tik padidintų žmonių laimę. Laivas nuskęsta ir du žmonės, vienas iš jų turtuolis, nuplaukia į žmonių neapgyvendintą salą. Prieš mirdamas, turtuolis įtikina antrąjį pasižadėti, kad, jei pastarasis išliktų gyvas ir sugrįžtų į civilizaciją, jis pakeistų turtuolio testamentą taip, kad palikimas atitektų ne ligoninei, bet šunų kapinėms. Antrasis žmogus pasižada ir yra išgelbėtas, turtuoliui jau numirus. Tačiau jis pažado neištęsi, pasiteisindamas tuo, kad ligoninė pinigus vertingiau pavartos. Tad padėtis šitokia: Jei taisykles nelaikome šventomis (ir visi pasekmistai tai teigia), tai turime būti pasiryžę jas pakeisti arba padaryti sudėtingesnėmis, kad jos atspindėtų ypatingesnes sąlygas bei aplinkybes, sukeliančias geresnes pasekmes. Kadangi visuotiniai principai gali būti be galo sudėtingi, tai kiekvieną kartą, kai paaiškėja, jog netiesioginio pasekmizmo taisyklės įgyvendinimas neturi geriausių pasekmių, taisyklę reikia keisti. Naujai pertvarkyta taisyklė kaip tik nurodys tą elgesį, kurį vykdytume, jeigu tiesiogiai apskaičiuotume elgesio pasekmes. Tai yra, tos pačios aplinkybės, kuriomis

---

[7] Pasekmizmą aptaria ir jo trūkumus nurodo Bernard WILLIAMS savo straipsnyje *A Critique of Utilitarianism*, knygoje J. J. C. SMART and Bernard WILLIAMS, *Utilitarianism: For and Against*, Cambridge 1973.

tiesioginis pasekmizmas atmestų taisyklę ar principą, yra tos, kuriomis netiesioginis pasekmistas pakeistų taisykles. Tad abi pasekmizmo formos nurodo tą patį elgesį [8]. Ir kadangi gyvenimas sudėtingas ir nepajėgiame įsivaizduoti ir apibūdinti visas taisykles pakeičiančias aplinkybes, tiesioginis pasekmistas gali tvirtinti, kad kiekvieną poelgį turėtume vertinti pagal jo tiesiogines pasekmes.

Toliau nesigilindami į skirtingas pasekmizmo formas, galime sakyti, kad, pasak pasekmizmo, moraliniu požiūriu teisingas yra tas elgesys, kuris sukelia daugiausia laimės ar džiaugsmo didžiausiam žmonių skaičiui. Jei norime sužinoti, ką turėtume daryti, reikia tik aptarti skirtingas elgesio ar veikimo galimybes, numatyti jų pasekmes ir pasirinkti tą elgesį, kuris suteiks daugiausia malonumo didžiausiam žmonių skaičiui.

Ši teorija gana patraukli. Pirma, ji pagrįsta apibendrintu geradariškumu (*generalized benevolence*), kuris iš dalies atitinka mūsų nujautimą, kad žmonės turi būti lygiai traktuojami, kad žmogus žmogui lygus, kad doras žmogus rūpinasi kitais. Antra, pasekmizmas yra graži ir elegantiška teorija, suteikianti visuotinį matą elgesiui vertinti, ir vertinimas pagrįstas tariamai nesudėtinga malonumo ar laimės sąvoka. Nebeturime daug skirtingų moralinių principų, kurie įvairiomis aplinkybėmis gali vienas kitam prieštarauti, bet turime vieną vyraujantį ir racionalų principą, kuris visuotinai pritaikomas asmeniniam, tautiniam ir visuomeniniam gyvenimui. Pasekmizmas taip pat gundo savo moksliškumu, savo pažadu išspręsti kebliausius moralės klausimus — juk tie klausimai jau teoriškai išspręsti, tik reikia dar truputį palaukti, kol visuomeninių mokslų pažanga įgalins teisingai numatyti elgesio pasekmes ir kol bus sukurti matematiniai malonumo apskaičiavimai.

Kita itin svarbi pasekmizmo savybė — tai apibendrintos atsakomybės samprata [9]. Kadangi individo moralinė pareiga, jo vienintelė pareiga, yra taip sutvarkyti pasaulį, kad jame būtų kuo daugiau laimės ar malonumo, o ne elgtis pagal kokius kitus nurodymus, pavyzdžiui, nežudyk, nemeluok, tai individas ne tiek atsakingas už tai ką jis pats daro ar nuveikia, kiek už tai kad pasaulyje susidarytų tam tikra padėtis. Tad jei žmogus žino, kad jam padarius X, seks pasekmės A, o jei jis nedarys X, tai seks pasekmės B; ir B yra blogesnė padėtis už A, tai jis atsakingas ir už B, jei jis laisva valia

---

[8] Įvairių pasekmizmo rūšių tapatybę įrodė David Lyons, *Forms and Limits of Utilitarianism*, Oxford 1965.

[9] Bernard Williams, žr. 7 išnašą.

atsisako vykdyti X. Tad pasekmistui nesudaro skirtumo, ar individas ką nors pats padaro, ar atsisako ko nors daryti. Jis už savo veikimo ir už savo neveikimo pasekmes lygiai atsakingas.

Pravartu pastebėti, kad ši atsakomybės samprata nėra visuotinai priimta. Ne vienas žmogus jaučia, ir tai atsispindi kitose moralės teorijose, jog žmogus daugiau atsakingas už savo poelgius, o ne už tai, kas įvyksta, jei jis nieko nedaro, ar tarpininkaujant kitam žmogui.

Bet teigiamas pasekmizmo savybes nulemia kelios nepriimtinos šios teorijos išvados. Pasekmizmas gali reikalauti, kad žmogus būtų pasiryžęs sau pačiam susvetimėti (*alienate oneself*) bei atsisakyti savo moralinio orumo ir integralumo. Ir tai daugiausia dėl tos apibendrintos atsakomybės sampratos, kuri sukuria kilnumo regimybę, reikalaudama, kad lygiai vertintume ir savo ir kitų elgesį, kad lygiai vertintume, ką veikdami pasiekiame ir savo neveikimo pasekmes. Tas susvetimėjimas atsiranda šitaip: kadangi pasekmizmas tvirtina, kad mes atsakingi už specifišką padėtį (už tą, kuri turi geriausias pasekmes), tai visi priežastingumo santykiai, kurie priveda prie šios padėties, yra lygūs. Mes atsirandame pasaulyje, kurio santvarka nustato mūsų veikimą. Atsiradę vienokioje ar kitokioje padėtyje, mes esame moraliniu požiūriu priversti daryti tai, kas toje santvarkoje sukurs geriausias pasekmes, nepaisant, ar mes, ar kiti esame atsakingi už priežastingumo santykius. Vis vien ar mūsų ar kitų poelgiai sukūrė šią padėtį, mes turime daryti tai, kas užtikrins teigiamiausias pasekmes. Ir šis reikalavimas priveda prie visai nepriimtinų padarinių [10]. Keliais pavyzdžiais tai išryškinsime.

Pirmas pavyzdys iš John Fowles knygos *Magus*. Vokiečiai įsako burmistrui sunaikinti tris partizanus; ne nušauti, bet šautuvo buožėmis užmušti. Jei burmistras įsakymo nevykdo, tai patys vokiečiai nužudys dešimt įkaitų. Ką turi burmistras daryti? Antras pavyzdys — jaunas lietuvis, prijaučiantis Lietuvos pogrindžio siekiams ir giliai įsipareigojęs su okupantu turėti kuo įmanona mažiau ryšių, yra pakviestas tarnauti saugume, kad iššifruotų pogrindžio leidinių bendradarbius ir platintojus. Jis žino, kad jam atsisakius šių pareigų, jas užims kitas pilietis, kuris su tikru pasišventimu ir entuziazmu įsijungs į šį darbą. Ar jaunuolis turėtų įstoti į saugumą? Pagal pasekmizmą atsakymas į abu klausimus yra aiškus ir neproblematiškas. Burmistras turi partizanus užmušti, nes dešimties žmonių gyvybė svarbesnė už trijų. Jaunuolis turi įstoti į saugumą, nes kitaip pogrindis ir lietuviškas reikalas daugiau nukentės.

---

[10] Ten pat.

Tačiau abejotina, kad reikalai tokie paprasti kaip juos vaizduoja pasekmistai. Ar burmistras iš tiesų įpareigotas ne vien tik užmušti, bet ir kankinti tuos partizanus. Pasekmisto atsakymas iš dalies nepriimtinas, nes jaučiame, kad turime didesnę atsakomybę už tai, ką laisva valia darome ar sukuriame, negu už tai, ką kiti daro ir tuo priverčia mus kaip nors elgtis. Juk burmistras nėra atsakingas už nacių kėslus įkaitus nužudyti, ir juk ne jis, bet smogikai, juos sušaudys.

Pasekmistas gali bandyti reikalavimą partizanus nužudyti pašvelninti, aiškindamas, kad nesame apskaičiavę visų pasekmių, jų tarpe, kaip priverstinas elgesys paveiks burmistrą psichologiškai, ir kaip jo elgesys paveiks kitus panašioje padėtyje. Tad pasekmistas gali aiškinti, kad burmistras ar jaunuolis nukentės psichologiškai dėl tokių poelgių. Bet čia ir yra nesupratimas. Jei burmistras ir jaunuolis yra įsitikinę savo poelgių moraliniu teisingumu, tai jie nejaus kokio nors sąžinės graužimo, bet didžiuosis, kad sunkiomis aplinkybėmis įgyvendino savo pareigą. Kitaip tariant, pasekmistui nusikaltimo jausmai būtų neracionalūs.

Net jei per daug nekritikuojame pasekmisto prielaidą, kad nesą skirtumo tarp to, ką patys padarome ar laisvai vykdome, ir to, kas įvyksta dėl mūsų neveikimo ar kitų tarpininkavimo, vis tiek iškyla klausimas, ar yra kokių nors ribų mūsų beveik begalinei pareigai sukurti pasaulį su geresnėmis pasekmėmis. Kaip galima šią atsakomybę suderinti su laisve gyventi, kaip mes norime, siekti tokių tikslų, kurie mums artimi ir brangūs? Tik sekli psichologija teigtų, kad mes tiesiogiai siekiame džiaugsmo ar malonumo. Normaliomis aplinkybėmis individas įsipareigoja kokiam nors gyvenimo būdui. Jis sukuria šeimą, pasirenka profesiją, priima visokeriopų įsipareigojimų. Jis tikrai džiaugsmo neieško, iš dalies nes džiaugsmas ne toks dalykas, kuris tiesiog siekiamas, ar jei tiesiog siekiamas, tai surandamas. Atvirkščiai. Žmogus turi konkrečius siekius, kurių įgyvendinimas nebūtinai atneš laimės, bet dažnai jų neįgyvendinimas užtikrina, kad jis bus nelaimingas. Be to žmogus yra iš dalies tai, ko jis siekia, kaip jis save įsivaizduoja. Šitokie siekiai jam nėra šalutiniai norai ar pomėgiai, kaip noras rytą valgyti keptus kiaušinius, bet tai, kas jam brangiausia, ir be kurių jis jau nebūtų tas pats žmogus. Tad yra nesąmonė reikalauti, kad būtume pasirengę atsisakyti net ir šių mus giliai įpareigojančių siekių, tik todėl, kad kokio nors kito žmogaus elgesys, ypač nuožmus ar žiaurus, taip apsprendžia priežastingumo santykius, jog mūsų siekių vykdymas nesuderinamas su geriausiomis pasekmėmis. Ir negalime laikyti šių siekių kokiais nors laikinais ir lengvai pakeičiamais pomėgiais, nes žmogus dažnai save taip sutapatina su šiais giliais siekiais, kad jie jam ir

nustato gyvenimo tikslą. Priverstas jų atsisakyti, žmogus nuo savęs susvetimėja, atmesdamas tai, kas jam brangu. Tad pasekmizmas reikalauja tokios žmogaus vizijos, pagal kurią asmuo yra pasiryžęs linksmai atsisakyti savo asmenybės ir įsijungti į visuotinio priežastingumo tinklą, reikalaujantį, kad jis paaukotų savo giliausius įsitikinimus. Žmogus nebėra laisvas individas, bet tampa panašus į robotą, kurio programa kitų nustatyta.

Dar viena pastaba. Jei visi pasaulio gyventojai nėra pasekmistai, tai gali atsitikti, kad nuoseklus tiesioginis pasekmizmas sukels blogesnes pasekmes visai žmonijai. Kadangi žmogus atsakingas ne vien tik už savo veikimo pasekmes, bet taip pat ir už neveikimo pasekmes, tai jį galima visada šantažuoti ir priversti daryti tai, kas jam kitaip būtų šlykštu. Pavyzdžiui, vokiečiai, norėdami sunaikinti kaimo žydus, gali kaimiečiams pranešti, kad jei jie neišžudys žydų, vokiečiai tai vis tiek atliks ir dar nušaus kelis kaimiečius. Nedoras asmuo visada gali grasinti kokiu nors nuožmumu, kuris sukeltų pasekmistui moralinę pareigą įvykdyti kokią nors mažesnę šlykštybę, jei tuo būdu galime išvengti grasinimo įgyvendinimo.

Pasekmizmas ilgą laiką turėjo vyraujantį vaidmenį anglosaksų filosofijoje. Net ir kai kuriomis pasekmizmo savybėmis nepatenkinti filosofai nebuvo linkę visai jį paneigti, ne vien dėl to, kad neturėjo geresnių teorijų, bet iš dalies dėl to, kad pasekmizmas lyg ir atstovavo kažkokiam moksliniam racionalizmui, kuriam priešintis galėtų tik obskurantai. Tiesa, prieš dešimtmetį dar nebuvo visai atskleisti pagrindiniai pasekmizmo trūkumai.

Absoliutizmo šalininkų filosofų tarpe pirmoji ir pagrindinė buvo katalikė-konvertitė Elizabeth Anscombe. Jau 1939 m. ji su kitu filosofu parašė ir savo lėšomis išleido brošiūrą, kuri teigė, kad Anglijos karas su Vokietija moraliniu požiūriu buvo nepateisinamas. Šeštame dešimtmetyje ji griežtai protestavo prieš Oksfordo universiteto sprendimą suteikti garbės daktoratą buvusiam Amerikos prezidentui Trumanui. Pasak Anscombe, Trumanas buvo atsakingas už dvi masines nekaltų žmonių žudynes, būtent Hiroshimos ir Nagasakio gyventojų sunaikinimą atominėmis bombomis. Antras pagrindinis susidomėjimą absoliutizmu skatinęs veiksnys buvo Vietnamo karas. Nemažai filosofų laikė morališkai nepateisinamus kai kuriuos Amerikos karinių pajėgų veiksmus, ypač napalmo vartojimą ir vadinamų *free-fire zones* paskelbimą. (Paskelbus, kad koks nors rajonas yra *free-fire zone*, visi tenai rasti žmonės buvo laikomi priešais ir buvo leidžiama atidengti ugnį). Pasak jų, moraliniu požiūriu neleistina naudoti šias ir panašias priemones, net ir siekiant kilnių tikslų (mažai kas tikėjo, kad Amerikos tikslai kare buvę taurūs).

Yra įvairiausių absoliutizmo rūšių. Jas jungia bendras nusistatymas prieš pasekmizmo mėginimą visą moralę suvesti į pareigą sukurti kuo daugiau malonumo. Absoliutizmas taip pat atmeta apibendrintos atsakomybės sampratą, nurodydamas, jog žmogus nėra vienodai atsakingas už visas pasekmes, kurios yra įvairiais būdais susietos su jo veikimu ir neveikimu. Vieni absoliutistai labiau remiasi krikščioniškąja morale[11], kiti labiau vadinamosiomis moralinėmis teisėmis. Bet ir čia yra įvairių nuomonių. Jei visi krikščioniškojo absoliutizmo šalininkai laiko nekaltų žmonių žudymą moraliniu požiūriu nepateisinamu elgesiu, tai jie nesutaria dėl kitų nurodymų, pavyzdžiui, ar principai uždraudžiantys melavimą ir svetimoteriavimą visada galioja. Nėra sutarimo ir dėl šitokių kategoriškai galiojančių principų skaičiaus. Moralinių teisių teoretikai irgi nesutaria beveik visais pagrindiniais klausimais, pavyzdžiui, kokias konkrečias teises turi žmogus, kurios svarbesnės, kuriomis aplinkybėmis, jei iš viso, jos pažeistinos, kaip jos grindžiamos ir pateisinamos. Jei vieni filosofai tvirtina, kad pagrindinė teisė yra teisė į laisvę, tai kiti atsako, jog visos kalbos apie šią teisę yra nesusipratimas. Vieniems aišku, kad moralinės teisės pagrįstos kiekvieno asmens savitumu bei neliečiamybe, o kiti nedvejoja, kad jos atspindi visų lygią vertę. Vieniems pagrindinė moralinių teisių paskirtis yra apginti žmogaus laisvę, kitiems jos turi užtikrinti lygybę. Vis dėlto moralinių teisių šalininkus vienija įsitikinimas, kad pasekmizmo reikalavimas visada atsižvelgti į elgesio pasekmes per daug riboja asmens laisvę, nepakankamai įvertina jo savitumą bei atsakomybę dėl tiesioginių veiksmų.

Kaip minėta, pasekmizmas moralinę elgesio vertę nustato pagal jo pasekmes. Absoliutizmas lemiantį vaidmenį elgesio moraliniame įvertinime suteikia pačiam poelgiui, tai yra, ką žmogus pats daro ar veikia. Nevalia tik atsižvelgti į galutines kelių galimų veiksmų pasekmes, nes reikia įvertinti specifinį pasekmių sukėlimo pobūdį, konkrečius priežastingumo ryšius. Kai vienas padarinių sukėlimo būdas yra nuožmus ar draustinas elgesys, tai, pasak absoliutisto, vien pasekmių apskaičiavimas yra nesusipratimas.

Vienas aiškiausių absoliutizmo moralinių principų yra draudimas tiesiogiai žudyti nekaltus žmones. Pavyzdžiui, negalima vieno asmens nužudyti, jei taip galima išgelbėti keturių asmenų gyvybę. Kare negalima pulti civilių, mažai kuo prisidedančių prie karo eigos. Tad masiniai miestų bombardavimai, kaip Dresdeno, Hiroshimos,

---

[11] Šis rėmimasis turi būti suprastas plačiausia prasme. Nemažą įtaką turi ir I. Kanto dorovės teorijos.

Hamburgo ir Nagasakio, pažeidžia moralės nuostatus. Šie bombardavimai lieka nepateisinamais, net jei jais siekiama sutrumpinti karo eigą, net jei ir būtų kaip nors įrodyta, kad dėl civilinių gyventojų aukų žūtų daug mažiau kareivių.

Absoliutisto doroviniai principai yra susieti su žmogaus sąmoningu elgesiu, kuriuo jis bando kitiems ką nors daryti. Absoliutizmas uždraudžia mums daryti įvairius dalykus kitiems žmonėms. Tačiau, jis nereikalauja, kad savo elgesiu, be kitų tarpininkavimo ar su juo, sukurtume kokias nors pasekmes, ar jų išvengtume. Absoliutizmas draudžia nekaltus žmones žudyti, bet jis nereikalauja, kad žmogaus veiksmai nebūtų dalis priežastinės grandies, privedusios prie nekalto mirties [12]. Pastarasis reikalavimas yra nepriimtinas dėl to, kad atsiranda padėčių, kuriose neišvengiamai žus nekaltų žmonių.

Aiškindami savo draudimų apimtį, absoliutistai vartoja katalikų moralinės teologijos principą, vadinamąją dvigubų padarinių doktriną (*doctrine of double effect*) [13]. Pagal šią teoriją moraliniu požiūriu labai svarbus skirtumas tarp elgesio, kuris priveda prie nekalto mirties (šiai mirčiai būnant elgesio tikslu arba priemone kitam tikslui įgyvendinti), ir elgesio, kuris priveda prie žmogaus mirties kaip kitokio siekio pasekmė. Net jei kito mirtis yra neišvengiamas ir numatomas elgesio padarinys, jis nebūtinai pažeidžia absoliutisto draudimą. Tad dvigubų padarinių teorija nurodo, kad moraliniu požiūriu kartais leistina žmogui savo veikimu sukelti šalutinius padarinius, kurie yra uždrausti tiesiogiai arba kaip priemonė kitiems tikslams. Tad leistina karo metu bombarduoti karių telkinius ar karo pramonę, nors numatoma, kad dėl bombardavimo žus ir civilių gyventojų. Bombardavimu siekiama morališkai priimtino tikslo, būtent, priešo karo pramonės sunaikinimo, o civilių mirtis yra neišvengiamas ir numatytas padarinys. Tačiau atominės bombos vartojimas ar masiškas Vokietijos miestų naikinimas buvo smerktini veiksmai, nes jų tikslas buvo nužudyti kuo daugiau civilių ir tuo būdu užtikrinti greitesnę pergalę. Civilių mirtis buvo priemonė tikslui įgyvendinti.

Pasak absoliutisto, skirtumą tarp karo pramonės gamyklų naikinimo ir masinio miestų bombardavimo galima šitaip išryškinti. Karo pramonės sunaikinimas yra tikslas, kurį būtų galima pasiekti be civilių aukų. Tačiau masinis bombardavimas, siekiąs priešą demo-

---

[12] Elizabeth ANSCOMBE, *War and Murder*, knygoje Richard A. WASSERSTROM (red.), *War and Morality*, Los Angeles 1970, 50-52 psl.

[13] Ten pat 50-51 psl.

ralizuoti, nebus veiksmingas be šių aukų. Tad vienas elgesys yra kategoriškai draustinas, o kitas moraliniu požiūriu pateisinamas. Pabrėžtina ir tai, kad kartais ir karo pramonės gamyklų užpuolimas būtų neleistinas, jei iš to būtų mažai naudos, bet žūtų daug žmonių.

Dvigubų padarinių teorija bando išaiškinti, kodėl burmistrui neleidžiama partizanų žudyti. Jų mirtis yra tiesioginė priemonė tikslui pasiekti; jų nenužudžius, kaimiečiai nebūtų išgelbėti. Tačiau, jei šiek tiek skirtingomis aplinkybėmis burmistras, siekdamas išvaduoti kaimiečius, sunaikina vokiečius, įmesdamas granatą į bunkerį, jo poelgis nėra smerktinas, net jei jis ir žinojo, jog bunkeryje belaisviais yra laikomi tie partizanai, kurie neišvengiamai žus kartu su vokiečiais. Pagal dvigubų padarinių teoriją burmistras siekė išlaisvinti kaimiečius, jo priemonė buvo vokiečių nukovimas, o partizanų mirtis buvo nesiekiamas, bet numatytas padarinys.

Pagrindinė dvigubų padarinių teorijos problema yra susieta su veikėjo tikslų aptarimu. Aplamai elgesio aptarimas yra itin sudėtingas reikalas, nes tas pats poelgis gali būti skirtingai apibūdintas, o apibūdinimas nemaža dalimi nustato elgesio moralinę vertę. Antai, aš nuskinu kelis obuolius nunešti sergančiam vaikui. Mano manymu, aš tik gera darau, norėdamas sergantį vaiką pradžiuginti. Obels savininkas tą patį elgesį gali pavadinti vagyste.

Masinio bombardavimo organizatoriai galėtų tvirtinti, kad jų tikslas buvo sunaikinti gyvenamųjų namų dalį ir priversti bent dalį karo pramonės darbininkų savo jėgas skirti namų atstatymui. Kad namuose gyvenantys žmonės žus, būtų nesiekiamas, bet numatytas padarinys. Šitoks tvirtinimas yra per aiškiai sofistiškas, bet parodo, kaip gali iškilti problemų, mėginant pritaikyti dvigubų padarinių teoriją, kuriai labai svarbu, ar sukurta padėtis yra tiesioginė veikimo išdava, priemonė kokiam tikslui, ar tik numatytas, bet nesiekiamas padarinys.

Kiti absoliutistai atmeta dvigubų padarinių teoriją, tačiau neatsisako kai kurių absoliutistų draudimų. Jie kitomis sąvokomis aiškina mūsų moralinius nujautimus. Antai, kartais filosofai suskirsto moralines pareigas į dvi rūšis: neigiamas ir teigiamas[14]. Neigiamos pareigos įpareigoja, ko nors nedaryti, dažniausiai kitų neskriausti. Teigiamos pareigos reikalauja, ką nors daryti, kitam žmogui padėti. Konflikto atveju neigiamos pareigos laikytinos svarbesnėmis ir reikia jas pirmiausia įgyvendinti. Tad burmistras turi teigiamą pareigą kaimiečiams padėti bei neigiamą pareigą partizanų neskriausti.

---

[14] Philippa Foot, *The Problem of Abortion and the Doctrine of Double Effect*, knygoje Philippa Foot, *Virtues and Vices*, Berkeley 1978, 26-30 psl.

Kadangi neigiamoji pareiga yra vyraujanti, jis negali partizanų žudyti.

Pastaruoju metu anglosaksų filosofijoje daug dėmesio yra skiriama moralinių teisių teorijoms. Ne visos jos laikytinos absoliutizmo rūšimi, ypač jei jos nurodo, kad teisės gali būti pažeidžiamos, siekiant daugiau gerovės. Gana įtakingą moralinių teisių teoriją paskelbė Robertas Nozick[15]. Pasak Nozicko, moralės pagrindą sudaro trys absoliučios moralinės teisės, būtent, teisės į gyvenimą, laisvę ir nuosavybę. Kol asmuo nepažeidžia kitų žmonių panašių teisių, jo teisės turi būti visada gerbiamos. Asmuo gali nusižengti tik vienu būdu, būtent, pažeisdamas kitų teises. Nozicko nuomone, pasekmistinės teorijos nepakankamai įvertina žmogaus neliečiamybę bei jo savitumą. Žmogus yra nepaliečiamas, jis negali būti vartojamas kaip įrankis, ar paaukojamas kitų laimės siekimui, bent jam nedavus leidimo tai daryti. Tik asmens neliečiamybė užtikrina, kad žmogus gali vesti prasmingą gyvenimą. Norint šią neliečiamybę išsaugoti ir neleisti žmogui būti traktuojamu kaip žaliava žmonijos laimei, moralė turi kategoriškai uždrausti poelgius, varžančius jam prasmingai gyventi. Todėl ir turime moralines teises, kurios, metaforiškai kalbant, nustato žmogaus laisvo veikimo sferą[16]. Jos nubrėžia ribas, kurios yra šventos ir kurios niekada negali būti pažeidžiamos ar laikinai atidėtos, net ir siekiant kilniausių tikslų. Nozickas pabrėžia, kad žmogaus teisių pažeidimo niekada negalima pateisinti. Galima galvoti apie geresnių pasekmių sukėlimą, tik nustačius, kad pasekmes sukeliantis veiksmas nepažeis jokio asmens teisių. Pažymėtina, kad ir krikščioniškos krypties absoliutistai pabrėžia reikalą rūpintis žmonių gerove, bet kad pirmų pirmiausia reikia nepažeisti kategorinių draudimų[17].

Moralinių teisių teorijos irgi turi nemažai silpnumų, ypač nustatant, kokias teises žmogus turi ir kaip jos pateisinamos. Neaišku, ar absoliutistai sugebės trūkumus pašalinti, bet manau, kad betkokia priimtina moralinė teorija negalės būti pasekmistinė.

Konkretus moralinis atvejis

Dabar panagrinėsime vieną konkretų moralinį klausimą, būtent, ar Meras, Jurašai, Venclova ir kiti lietuviai intelektualai turi teisę

---

[15] Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia*, New Yorkas 1974.

[16] Ten pat, 33-34 psl.

[17] Elizabeth Anscombe, *War and Murder*, knygoje R. A. Wasserstrom (red.), *War an Morality*, Los Angeles 1970, 50 psl.

iš Lietuvos emigruoti. Gana aišku, kad šis klausimas kaip nors surištas su pareiga lietuvių tautai ir jos kultūrai. Asmenys, kurie pasisakė prieš jų išvykimą, davė suprasti, kad savo elgesiu jie kaip nors pakenkia lietuvybės reikalui. Jei Venclova būtų buvęs ne rašytojas, bet kepėjas, kuris norėtų Amerikoje praturtėti, pardavinėdamas riestainius, tai jo išvykimo klausimas turėtų būti skirtingai svarstomas. Kas nors kepėjui primintų, kad Amerikoje ne taip lengva sutaupyti pakankamai kapitalo nusipirkti kepyklą, kad jo planai ir svajonės gal neišsipildys. Bet tai pasakius, negalime laukti ar reikalauti, kad kepėjas mūsų klausytų, panašiai kaip nesame įpareigoti klausyti svetimų patarimų, kaip geriau gyventi. Kas liečia tik mane, tai priklauso nuo asmeniškų nutarimų, o kitų pasiūlymus bei patarimus galiu atmesti, net ir teisėtai supykdamas, kad geradėjai kiša nosis į svetimą reikalą. Bet jei klausimas liečia moralės reikalus, tai turiu kitus išklausyti, ypač jei jie nurodo, kad mano elgesys gali kitiems pakenkti. Ką čia sakytų pasekmistas? Jis negali teigti, kad nedera iš Lietuvos emigruoti, tuo pačiu netvirtindamas, jog emigravimas kaip nors pakenks kitų lietuvių interesams. Kaip tai gali įvykti?

Peršasi šis atsakymas: kadangi intelektualas iš Lietuvos išvykęs neturės sąlygų rašyti, tai kiti lietuviai neturės malonumo jo kūryba džiaugtis ir, tarybiškai kalbant, jo veikalai neįeis į lietuvių literatūros aukso fondą.

Bet Venclova ar kitas intelektualas galėtų atsakyti, kad jie kaip tik turi išvažiuoti ir dėl panašios priežasties. Mat jų darbai Lietuvoje dabar nebespausdinami, o išeivijoje atsiras leidėjų. Pasekmistas toliau argumentuoja: Esate per daug nekantrūs, palaukite, prisitaikykite prie valdžios ir jūsų veikalai vėl bus išspausdinti. Kadangi Lietuvoje yra daugiau skaitytojų, tai tenai parašyti veikalai suteikia malonumą didesniam skaičiui. Savo ruožtu intelektualas galėtų aiškinti, kad Lietuvoje jų darbai bus menkesnės vertės, nes jie bus cenzūros apkarpomi, arba jie patys paklus partijos reikalavimams. Antra vertus, ne visi Lietuvos skaitytojai įvertina sudėtingesnius darbus, nemažai kas veikiau skaito paprastus nuotykinius romanus, tad vargu, ar knygų spausdinimas Lietuvoje suteiks daugiau malonumo didesniam skaičiui. O tie, kuriems iš Lietuvos išvykstančių rašytojų darbai labai įdomūs ir svarbūs, suras būdą veikalą ir Lietuvoje gauti.

Prieiname prie pasekmisto svariausio argumento: Jeigu visi emigruos, tai neliks rašytojų Lietuvoje, o išvykstančiųjų pavyzdys kaip tik sudaro kitus panašiai elgtis skatinantį precedentą. Jei visi negali išvykti, tai niekas negali išvykti.

Venclovos ir kitų atsakymas galėtų būti šitoks. Tiesa, jei visi emigruotų, tai būtų Lietuvai blogai, ir mes sutinkame, kad gal neturėtume palikti krašto, jeigu mūsų išvykimas turėtų šias pasekmes. Bet mes galime įsipareigoti visiems išvykti uždraudžiančiam principui, ir tuo pačiu pateisinti ir savo išvykimą. Juk kai mes išvykome, nebuvo pavojaus, kad visi išvyktų. O ateityje iškilus visų išvažiavimo pavojui, būtų skirtingos aplinkybės ir mes gal skirtingai elgtumėmės.

Šitokiu teigimu jie sau neprieštarautų. Jie sau prieštarautų tik tuo atveju, jei jie tomis pačiomis aplinkybėmis, kuriomis jie išvyko, draustų kitiems iškeliauti. Bet ateityje numatytos aplinkybės, būtent, kad jau visi pradėtų emigruoti, kaip tik yra skirtingos. Šitą atsakymą pravartu įsisąmoninti, nes pasekmistai linkę įjungti į pasekmių apskaičiavimą ne vien elgesio tiesiogines pasekmes, bet kaip elgesys gali paveikti ir kitų elgesį. Antai, pasekmistai kartais argumentuoja, kad nors asmens elgesys yra teisingas savyje, jis paskatins kitus panašiai elgtis. Visiems tai darant, pasekmės tampa neigiamomis, ir todėl elgesys neteisingas. Pavyzdžiui, jei uždrausta per žolę vaikščioti, tai aš neturėčiau tai daryti (nors vien tik mano vaikščiojimas žolei nepakenks), nes jei visi sektų mano pavyzdžiu, žolė būtų ištrypta. Bet šis argumentas yra pagrįstas nesusipratimu. Jei padėtis ta pati, tai kas man leistina daryti, leistina ir kitiems. Bet jei aš vaikščioju per žolę, ar išvykstu iš Lietuvos, kai šitokio elgesio tiesioginės pasekmės nėra žalingos, tai padėtis yra skirtinga nuo tos, kurioje vaikščiojimas ir iškeliavimas jau yra pasidarę žalingais. Jeigu padėtis nebūtų skirtinga, tai būtinai ir kitų išvykimas nebūtų žalingas. Bet pasekmistas šiuo atveju, kaip tik teigia, kad dabartinis Jurašų ar Venclovos emigravimas nėra žalingas. Asmuo, kuris vėliau ketina emigruoti iš Lietuvos, kai toks išvykimas jau žalingas, atsiranda kitoje padėtyje, ir tad tas pats principas nebegalioja. Aš irgi nebūčiau vaikščiojęs per žolę, jei būčiau pastebėjęs, kad kiti jau tai daro, nes tuo atveju mano vaikščiojimas žolei pakenktų. Tad netikslu įskaičiuoti į mano elgesio pasekmes, tai kas įvyktų, jei kiti sektų mano pavyzdžiu tuo atveju, kai, ką aš darau, nėra kenksminga, o ką jie daro, yra kenksminga. Mano elgesys jau yra pakeitęs sąlygas.

Iš Lietuvos išvykę intelektualai galėtų teigti, kad kai kurių rašytojų emigravimas turi teigiamą poveikį. Jiems sėkmingai įsikūrus Amerikoje, kiti padoresni rašytojai gal bus paskatinti drąsiau rašyti, nes atsiras viltis, kad gal valdžia leis ir jiems išvykti. Kompartija, pastebėjusi didėjantį rašytojų norą palikti tarybinę tėvynę, Lietuvoje galėtų rašytojams sukurti pakenčiamesnes sąlygas, siekdama iš dalies sumažinti norinčių išvykti skaičių. Bet ir atmetus šį paskutinį argumentą, Jurašai, Meras ir Venclova galėtų drąsiai teigti,

kad jų išvykimas tokiomis sąlygomis, kuriomis jis įvyko, pakankamai skiriasi nuo po jų išvykimo susiklosčiusių aplinkybių, kad jų žygiai nesudaro precedento, kuris būtinai turės neigiamas sąlygas.

Tad mūsų argumentas yra šis: Pasekmistas gali teigti, kad nedera intelektualams iš Lietuvos emigruoti, tik jei toks žygis konkrečiai pakenks Lietuvos gyventojams ar jų kultūrai. Bet atrodo, kad taip nėra, ypač jei tie keli išvykėliai Vakaruose parašys tai, ko negalėjo Lietuvoje. Tad jei intelektualų elgesys nebuvo savyje kenksmingas, o vėliau emigruojančių veiksmai būtų žalingi, tai pasekmistas negali teigti, kad Jurašų-Venclovos elgesys paskatino kitus panašiai elgtis, nes padėtis jau skirtinga. Tad pasekmistas galėtų smerkti intelektualus, tik jei jų elgesys savyje buvo žalingas, ir tai labai abejotina.

Absoliutistui Jurašų ar Venclovos klausimas nesudarytų jokių sunkumų. Kadangi emigruodami iš Lietuvos, jie tiesiogiai nedaro to, kas morališkai smerktina; net ir jei jų elgesys turėtų neigiamų pasekmių, jie galėtų naudotis savo teise išvykti.

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

CONCERNING FUNDAMENTAL QUESTIONS OF MORALITY

by

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Summary

This essay attempts to (a) present a metaethically natural definition of morality, (b) sketch the salient features of consequentialism and absolutism, and (c) show how moral considerations effect one particular problem, namely whether Lithuanian intellectuals have the right to emigrate under the current circumstances. The core of the essay is devoted to a sustained criticism of consequentialism.

Any metaethically neutral definition of morality must be capable of differentiating moral principles from other kinds of action guiding prescriptions, such as those of law and etiquette, while being broad enough to encompass the breadth and variety of principles that are commonly said to be moral. It is suggested that a moral principle is an action guiding principle that an individual (1) considers to be universal, (2) overriding, and (3) calculates the effects on others of its implementation from a point of view that is not purely self-centered.

Consequentialism is a generic term for moral theories that hold the moral value of an action to be determined solely by its consequences. Its most popular form is utilitarianism, which states that an act is morally right if it causes more happiness for the greatest number of individuals than any other action available to the agent. Utilitarianism makes generalized benevolence the guiding feature of moral action, for all individuals are considered as having equal value. Yet consequentialism is ultimately unacceptable because the superficially attractive requirement of generalized benevolence implies a generalized responsibility to bring about an optimal state of affairs, even when this leads to an individual's alienation, loss of autonomy, and his actions' being determined even by the malevolent behavior of others. Absolutism is the generic term for moral theories that claim that certain actions in themselves are subject to moral evaluation, regardless of their consequences. Absolutist theories are usually based on the Judeo-Christian and Kantian traditions or on so-called moral rights. While some categorical prohibitions, such as that against the killing of innocents, are universally accepted by absolutists, there is great disagreement about what other prohibitions or rights have general applicability and how they are to be adequately justified.

It is been argued that Lithuanian intellectuals should not leave Lithuania because such acts ultimately cause harm to the national culture. Arguments of this kind are generally consequentialist and gain whatever force they have from appealing to what would be the case if everyone acted like that. It is shown that a strict generalization, based on a careful description of what constitutes « everyone doing the same », does not support a condemnation of the intellectual's actions.

POETINĖS MINTIES PRIGIMTIS

Šia apybraiža stengiamasi išaiškinti poetinio žodžio raiškumą, lemiantį poetinės kalbos savitumą ir estetinę vertę. Norima parodyti, jog poetinio žodžio raiškumas nėra dirgiklinio pobūdžio, priklausąs nuo skaitytojo užgaidų ar dvasinės būsenos.

Skaitytojo dėmesį visų pirma reikia atkreipti į šios apybraižos antraštės problematiškumą. Kartais laikoma, jog poetinis žodis — išreiškiantis vien tik jausmus, o sukeltos mintys esančios pašaliniai, nieko bendra neturintys su poetinio žodžio prigimtimi, įspūdžiai. O kitų laikoma, jog, anaiptol, poetinis žodis išreiškiantis mintį, turinčią sąvokinį pradą. Pastaruoju požiūriu, jausmai laikomi vien pašaliniais, nieko bendra neturinčiais su poetinio žodžio prigimtimi, įspūdžiais.

Parinkta antrašte nenorima įtaigauti, jog poetinės kalbos raiškumas turi vien tik sąvokinį pradą. Anaiptol, stengiamasi parodyti, jog sąvokinis momentas esmiškai susijęs su jausminiu. Taigi, parinkta antrašte norima pabrėžti, jog poetinė mintis turi savitą prigimtį, nesutapatinamą su apibendrintos sąvokos prigimtimi.

Kiekvienas mokslas žino, kurie duomenys yra jo tyrinėjimams aktualūs. Panašiai ir šiuose estetiniuose tyrinėjimuose reikia nuspręsti, kur ieškoti tų duomenų, kurie atskleis poetinės minties prigimtį. Kaip tik čia estetika susiduria su dideliais sunkumais.

Pozityvizmo įtakoje išsivysčiusi amerikiečių estetika, remdamasi reliatyvumo teze, poetinės minties prigimtį aiškina vien empirinės psichologijos metodais. Šiuo požiūriu, visa tai, kas nulemia estetinę vertę, esą vien tik minčių bei emocijų virtinė, sužadinta paprastų, estetiniam suvokimui neatitinkančių, dirgiklių.

Tačiau subjektyvistinis poetinės minties aiškinimas sunkiai priimtinas todėl, kas jis poetinę mintį sutapatina su iliuzoriniu vaizduotės tvėriniu.

Objektyvizmas, iš kitos pusės, laikosi nuomonės, jog visos estetinį pasigėrėjimą žadinančios bei estetinę vertę lemiančios ypatybės esančios pačiose eilėse. Panašiai poetinę tikrovę aiškino ir Vosylius Sezemanas, nuo 1923 iki 1963 metų profesoriavęs Kauno, paskui Vilniaus universitetuose. Šiuo požiūriu, eilėraščio žodžiuose bei

jų sąrangoje slypintis emocialumas, kurį atskleisti galintis betarpiškas estetinis suvokimas. Norint atskleisti poetinės minties prigimtį, reikią apibrėžti estetinę tikrovę, tariamai slypinčią pačiame eilėraštyje.

Objektyvistinis metodas priveda prie itin sunkaus klausimo — kaip suprasti tas *quasi*-dvasines ypatybes, tariamai glūdinčias žodžiuose? Tiksliai kalbant, emocijos ir mintys yra tik žmoguje, ne ženkluose ar kituose daiktuose. O čia teigiama, jog emocijos bei mintys esančios taip pat ir poetiniame kūrinyje. Be aiškesnių nurodymų peršasi mintis, jog tos *quasi*-emocinės ypatybės yra paprasti dirgikliai, sukelią žmoguje įvairias mintis bei emocijas. Deja, pastarasis aiškinimas kaip tik ir paneigia poetinio suvokimo tariamą objektyvumą.

Norint įvertinti objektyvistų požiūrį į «estetinį objektą», kurį jie randa eilėse, reikia atsižvelgti į filosofines šaknis, iš kurių šis požiūris išaugo.

Dekartas suvokimo objektą aiškino taip: Suvokimas esąs turiningas ta prasme, kad jis turintis imanentišką, ar betarpišką objektą. Kai daiktas tampa suvokimo objektu, anot Dekarto, jis įgyja egzistenciją pačiame suvokimo akte, t. y., «objektyvią» egzistenciją. Taigi, daiktas, kuris suvokiamas, turintis ne tik formalią egzistenciją (suvokimui nepriklausančioje tikrovėje), bet ir objektyvią egzistenciją (suvokimo akte). Tuo būdu gimė *esse-concipi* požiūris į suvokimo objektą.

Šis aiškinimas buvo pritaikomas ne tik daiktų suvokimui, bet ir abstrakcijų, ar idėjų suvokimui — ir jos įgyjančios objektyvią egzistenciją suvokimo akte. Tačiau, skirtingai nuo daiktų, jos formaliai neegzistuojančios.

Kanto daiktas savyje maždaug sutampa su Dekarto formalia tikrove, o patyrimo objektas — su objektyvia tikrove. Tik Kantas skirtingai nuo Dekarto suprato suvokimo turiningumą. Jo manymu, suvokimas įgyja turinį ne įgydamas betarpišką objektą, bet įgydamas loginę (plačiąja prasme) formą. Šiuo atžvilgiu Kantas sugrįžo prie scholastikų (pvz., Akviniečio) suvokimo sampratos, praradusios savo reikšmę Dekarto požiūryje. Kanto transcendentalinė psichologija yra laiko, erdvės, bei priežastingumo, kaip teisingo suvokimo formų, analizė.

Kanto požiūris skyrėsi nuo Dekarto dar ir tuo, kad jis pirmasis atskyrė abstrakcijų ar idėjų suvokimą nuo konkrečių objektų suvokimo. Pastarasis turi laiko-erdvės-priežastingumo formą, kurios neturi abstrakcijos suvokimas. Ši erdvės-laiko-priežastingumo forma nulemia objekto konkretumą laiko-erdvės-priežastingumo koordi-

natų sistemoje. Tuo būdu Kantas išaiškino konkrečių suvokimo objektų viešai prieinamą tikrovę, kurios neturi idėjos.

Neo-hegelistai yra šio dekartiško idealizmo tradicijoje, tačiau jie turi savitą objekto sampratą. Pirma, jie atsisako tradicinio suvokimo turiningumo aiškinimo. Suvokimo turiningumą jie aiškina nei Dekarto betarpiško objekto pagrindu, nei kantiškos loginės formos pagrindu, bet ontologijos kategorijomis. Pvz., vienų neo-hegelistų laikoma, jog «suvokimas turi objektą» reiškia «suvokimas būtų objektas, jei jis būtų išplėtotas», o kitų laikoma, jog tai reiškia «suvokimas yra sukonkretizuotas objekte», ir panašiai. Antra, nepriimdami kantiškai suprastos suvokimo formos, jie nepajėgia griežtai atskirti abstrakčius objektus nuo konkrečių. Tuo būdu, fizinis objektas jiems pasidaro idėjų sistema, o estetinis objektas — idėjų ir emocijų sistema.

Taigi, anksčiau minėtos eilių dvasinės ypatybės šiuo požiūriu nesutapatintinos su paprastais dirgikliais. Patys dirgikliai sutapatinami su platoniškomis idėjomis, o juk estetinis suvokimas turi turiningesnį krūvį negu paprasto dirgiklio suvokimas.

Kantiškas objekto apibrėžimas turi svarbias pasekmes estetikai. Kadangi estetinės ypatybės nėra gamtinės, mokslui prieinamos, ypatybės, jos nepriklauso, griežtai imant, kantiškam konkrečiam objektui viešoje laiko-erdvės-priežastingumo tikrovėje. O kadangi šis objektas yra vienintelis konkretus ar viešas objektas, išeina, jog, kantiškai imant, estetinis objektas, nors gal ir yra idėjų bei emocijų sistema, tačiau neturi viešai prieinamos tikrovės, kurią turi fizinis objektas.

Svarbu pabrėžti, jog, vis dėlto, Kantas atmetė reliatyvizmą poetinio suvokimo atžvilgiu. Todėl šiuose tyrinėjimuose pasirinksiu verčiau kantišką metodą, t. y., objektą suprasiu taip, kad jo fiziškumas nebūtų sutapatintas su nefizine tikrove. O tai suponuoja jog poetinės minties reikės ieškoti ne objekte (kantiškai suprastame), bet subjekte.

Ir fenomenologija, ir Kanto transcendentalinė psichologija tariasi išaiškinusios poetinio suvokimo objektyvumą. Tačiau fenomenologija suteikia estetiniam objektui realybę, kurią Kantas jam paneigė. Užtat kyla klausimas, kaip Kantas supranta poetinio suvokimo objektyvumą: kaip poetinis suvokimas gali būti objektyvus, jei poetinė tikrovė slypi ne objekte, bet pačiame subjekte?

Poetinis suvokimas yra buvęs dvejopai objektyvistų aiškinamas. Vieni objektyvistai laikosi nuomonės, jog poetinė tikrovė yra betarpiškai suvokiama. Poetinis suvokimas esantis spontaniškas ir emocinis, — šaltas nagrinėjimas jam tik trukdąs giliau į poetinę tikrovę įsiskverbti. Kiti objektyvistai nagrinėjimui skiria esminę rolę.

Pastaruoju požiūriu, pilnoji poetinė tikrovė nesanti mums betarpiškai prieinama, — gilesnių poetinių minčių suvokimas galintis įvykti tik nagrinėjimui tarpininkaujant.

Dažnai filosofijoje esti, jog du nusistatymai kai kuriuo klausimu remiasi į neaiškiai suvoktą tiesą, klaidingai atsietą nuo tariamai priešingos nuomonės. Atrodytų, jog taip yra ir šiuo atveju.

Perskaičius vienas ar kitas eiles, pakankamai išsilavinęs skaitytojas gal ir tuoj suvokia, kas eilėse išreikšta, tačiau yra ir tokių skaitytojų, kurie ne tuoj įstengia suprasti eilių poetinę mintį. Pastarieji turi nagrinėti paskirus žodžius ir frazes, iki kol jiems eilių mintis išryškėja. Pavyzdžiui, perskaitę sekančias eilutes iš Nykos-Niliūno eilėraščio *Motina*,

> Ir tada suliepsnoji nors vienai sekundei
> Paskutinėm ugnim jiems kelius šviesdama ...[1]

jie turi surasti analogiją tarp « paskutinėm ugnim » ir « paskutinėm jėgom », tarp « jiems kelius šviesdama » ir « vaikus mokydama, stengdamasi jiems gyvenimą palengvinti », tarp « suliepsnoji » ir « parodai meilę, sutelki jėgas », ir t. t. Taigi, kas vienam žmogui yra « betarpiškai » prieinama, antram yra prieinama tik nagrinėjimo dėka.

Tam tikra prasme ir pastarajam skaitytojui poetinis suvokimas gali pasidaryti betarpišku. Išnagrinėjus eiles, jis gali taip su jom susipažinti, jog jų prasmė jam beskaitant betarpiškai iškiltų. Tuo būdu, jo poetinis suvokimas jau nebereikalautų nagrinėjimo ir būtų spontaniškas, savaime besiskverbiąs į poetinę tikrovę. Ta prasme, kiekvienam poetinis suvokimas gali būti betarpiškas.

Nors pačiam suvokimui nagrinėjimas gali pasidaryti nebereikalingas, ginčo atveju, jis vėl pasidaro reikalingas. Neteisinga į klausimą atsakyti, jog paties interpretacija yra savaime aiški, o kito ne.

---

[1] Kadangi grįšime prie šio pavyzdžio, čia duodamas visas eilėraštis:

> Gęsdama paslaptingoj šviesoj El Dorado,
> Begalinių laukų apkabintam name,
> Tu klausai, kaip vaikai tavo šviesą praradę,
> Lyg apakę klajoja naktim neramia.
>
> Tada suliepsnoji nors vienai sekundei,
> Paskutinėm ugnim jiems kelius šviesdama
> Ir užgęsti tenai, lyg šešėlis be skundo,
> Kaip žvaigždė, begalinėn naktin krisdama.

Tačiau nagrinėjimas yra reikalingas kiekvienam poetiniam suvokimui dar ir antra prasme. Žmogiškas suvokimas, jei atskirsime jį nuo pasyvaus pojūčio, implikuoja dėmesio atkreipimą į vieną tikrovės dalį, tuo pačiu dėmesio nukreipimą nuo kitų tikrovės dalių. Todėl žmogiškasis kurios nors visumos suvokimas implikuoja atskirų suvokimų sujungimą. Taigi, nors « betarpiškas » poetinis suvokimas gali įvykti nagrinėjimui netarpininkaujant, tačiau vis dėlto jis yra proto sukurtas junginys. O kadangi tai « betarpiškai » sukurtas junginys, jo pagrindas pačiam subjektui nėra visai aiškus, ar bent nėra sąmoningas. Nagrinėjimas kaip tik ir išaiškina pačiam subjektui kodėl jis, būtent, vienaip, o ne kitaip supranta « betarpiškai » suvoktą eilėraščio mintį.

Taigi, neklysta tie, kurie teigia, jog poetinė tikrovė gali būti betarpiškai suvokiama. Tai gali įvykti, kai pakankamai išsilavinęs skaitytojas be sąmoningo nagrinėjimo supranta eilių mintį. Tačiau neklysta ir tie, kurie neigia poetinio suvokimo betarpiškumą. Juk kiekvienam suvokimui tarpininkauja nesąmoninga proto (vaizduotės) veikla. O tos veiklos pagrindui išaiškinti reikalingas nagrinėjimas.

Dažnai objektyvus suvokimas apibrėžiamas kaip tas, kuris betarpiškai atspindi tikrovę. Šiuo požiūriu, subjektyvusis suvokimo momentas esąs tasai, kuris tarpininkaujamas vaizduotės veiklos. Objektyvu, kas gauta iš objekto, o subjektyvu, kas kyla iš subjekto. Tačiau ši objektyvumo samprata remiasi į klaidingą suvokimo betarpiškumo sampratą. Ne tik subjektyviam, bet ir objektyviam suvokimo momentui tarpininkauja vaizduotės veikla. Teisingai supratus poetinio suvokimo betarpiškumą, reikia vadovautis nauja objektyvumo samprata.

Tai dar nereiškia, jog objektyvumas iš viso nepriklauso nuo tikrovės atspindėjimo — juk tas atspindėjimas neturi būti betarpiškas. Iš tiesų, suvokimo objektyvumas kartais aiškinamas kaip pačios vaizduotės sukurto vaizdo atitikimas tikrovei. Pavyzdžiui, nagrinėjant Nykos-Niliūno eiles, vaizduotė sujungia liepsnos ir meilės idėjas. Šiuo požiūriu, vaizduotės junginio objektyvumas priklausantis nuo to, kad jis atspindintis ryšį tarp liepsnos ir meilės, ryšį, tariamai slypintį pačioje eilių poetinėje tikrovėje.

Norint atskirti atsitiktinai tikrovę atitinkantį vaizduotės junginį nuo objektyvaus junginio, pastarasis dar apibūdinamas kaip būtinas junginys. Pavyzdžiui, ugnies ir meilės idėjų sujungimas, skaitant eiles iš Nykos-Niliūno eilėraščio *Motina*, turėtų būti laikomas būtinu. O ugnies ir linksmo laužo sujungimas tose aplinkybėse turėtų būti laikomas atsitiktiniu, nebūtinu.

Tačiau to dar nepakanka objektyviajai vaizduotės veiklai atskirti nuo subjektyviosios. Pastaroji taipogi yra, žiūrint iš empirinės psi-

chologijos perspektyvos, neatsitiktinė. Ji būtina ta prasme, kad ji yra subjekto tuolaikinės dvasinės būsenos pasekmė. Pavyzdžiui, jei Nykos-Niliūno eilės yra skaitomos stovykloje, ir jei klausytojų vaizduotės sukuria laužo vaizdą išgirdus žodį «suliepsnoja», to vaizdo sužadinimas yra tuolaikinių aplinkybių, būtent, kad stovyklautojai laukia laužo ir negali susikaupti, pasekmė. Tuo atžvilgiu, subjektyvi vaizduotės veikla taipogi neatsitiktinė.

Todėl ir daromas skirtumas tarp subjektyvios būtinybės ir objektyvios būtinybės. Pirmoji turinti savo pagrindą subjekto dvasinėj būsenoj, o pastaroji — pačiame objekte. Tai yra, objektyviai būtinas ryšys tarp minčių atitinkantis būtiną ryšį, slypintį pačiame objekte, o subjektyvi būtinybė tokio atitikmens neturinti. Apie būtinybę, kurią objektyvus poetinis suvokimas atspindintis iš poetinio kūrinio Mikel Dufrenne rašo šitaip:

> Egzistencinė būtinybė negali būti atpažinta išorėje, bet turi būti patirta manyje, kadangi aš pajėgiu atsiverti šiai būtinybei. Tai tokia yra būtinybė estetiniame objekte, kurią aš turiu tuo pačiu atpažinti savyje[2].

Objektyvus poetinis suvokimas esąs tasai, kurio būtinumą galįs atpažinti pats subjektas, ir kuris atitinkantis būtinumą pačiame poetiniame kūrinyje.

Čia estetika susiduria su sunkiu epistemologiniu klausimu, su klausimu, kurį pirmas iškėlė Hiumas. Anot Hiumo, mes neturime jokio pagrindo prileisti, jog būtinybė, kurią jaučiame savyje taip pat randasi objekte: jokia patirtis negalinti tą būtinybę mums atskleisti. Mūsų stebėjimui prieinama esanti tik būtinybė subjekte, bet ne būtinybė objekte. Iš šios pastabos Hiumas priėjo išvadą, jog būtinybė, kurią jaučiame savyje, neatspindinti tikrovės; o jei ji neatspindi tikrovės, vaizduotės sukurti junginiai negalintys būti laikomi objektyviais. Tuo būdu gimsta skepticizmas, ne tik mokslinio pažinimo, bet ir poetinio suvokimo atžvilgiu.

Skeptiko vertė filosofijai glūdi tame, kad jis verčia mus vėl susimąstyti ir stengtis nuodugniau išaiškinti klausimus, kurie mums anksčiau atrodė tokie aiškūs. Taigi, kaip išaiškinti vaizduotės veiklą poetiniame suvokime ir tuo pačiu išvengti išvados, jog poetinė mintis yra iliuzorinis vaizduotės kūrinys?

Kantas sutiko su Hiumu, kad būtinybę reikia aiškinti grynai psichologiškai, tačiau jis nesutiko, kad tai reiškia, jog ji yra subjek-

---

[2] M. DUFRENNE, *Phenomenology of the Aesthetic Experience*, išvertė Edward S. Casey, 396 psl.

tyvi. Anot Kanto, objektyvią būtinybę reikia aiškinti tik kaip loginę (plačiąja prasme) būtinybę. O loginė būtinybė neglūdi objektuose, bet subjektuose. Tačiau, kadangi loginė būtinybė implikuoja normatyvinę dimensiją, ji galioja visiems subjektams, todėl ir nėra subjektyvi. Kitais žodžiais tariant, skirtumą tarp objektyvumo ir subjektyvumo galima aiškinti kaip skirtumą tarp racionalios ar nuosaikios (logiškos plačiąja prasme) vaizduotės veiklos, ir vaizduotės veiklos, kuriai šios kategorijos nepritaikintinos.

Matėme, jog būtų nevaisinga poetinės minties ieškoti «poetinėje tikrovėje». O ieškojimas poetinės minties subjekte be abejo atskleistų subjektyvių, tačiau ne būtinai objektyvių, vaizduotės junginių prigimtį. Kantiškai imant, poetinės minties reikėtų ieškoti racionaliame subjekte, kurio vaizduotė pajėgia sukurti junginius, galiojančius visiems subjektams. Užtat dabar stengsimės išaiškinti, kurie racionalaus subjekto pajėgumai nulemia jo sprendimų, o ypač jo poetinio suvokimo objektyvumą. Tuo būdu priartėsime prie šios apybraižos tikslo — išaiškinti poetinės minties prigimtį.

Dažnai prileidžiama, jog racionalumas slypi pajėgume iš vienų sprendimų išvesti kitus. Tik ne visada sutinkama, kas sudaro visų išvadų loginį pagrindą. Empiristų požiūriu, jutiminiai sprendimai sudaro visų racionalių sprendimų loginį pagrindą (mokslas kaip induktyvinė sprendimų sistema). Racionalistų požiūriu, bendri dėsniai sudaro visų racionalių sprendimų loginį pagrindą (mokslas kaip deduktyvinė sprendimų sistema). Tačiau ir vieni, ir antri susiduria su sunkumais.

Nesileidžiant į gilesnius nagrinėjimus, galima atkreipti skaitytojo dėmesį į vieną šių požiūrių trūkumą. Ir vienas, ir antras racionalumo apibūdinimas duoda pernelyg statišką pažinimo vaizdą. Mokslo istorijos bėgyje žmogus nėra absoliučiai pasikliovęs nei bendrais dėsniais, nei percepcija. Jis yra pajėgęs pervertinti ir vieno, ir antro pobūdžio pagrindus.

Lietuvoje peršamo marksizmo požiūriu, racionalumas taipogi suprantamas kaip pajėgumas iš vienų sprendimų išvesti kitus. Tačiau marksistai mėgsta pabrėžti, kad bendri dėsniai nėra absoliutūs, kad jų kitimas regimas mokslo istorijos bėgyje. Tačiau mokslinių dėsnių nepastovumas marksistams nežadina skepticizmo. Anot marksistų, reikia pasikliauti tais dėsniais, kuriuos turime, jei norime būti racionaliais. Be dėsnių, nors ir kintančių dėsnių, nė nebūtų mokslo ar racionalių mokslinių išvadų. Šis požiūris neįstengia (geriau tariant — nesistengia) išaiškinti, kodėl racionalu pasikliauti klaustukiniais dėsniais.

Taigi, nei racionalistų absoliutizmas, nei pozityvistų skepticizmas bendrų dėsnių atžvilgiu, nei marksistų dogmatiškumas, nepajėgia

pilnai įšaiškinti žmogišką racionalumą. Nesigilinant į šį klausimą, reikia atkreipti skaitytojo dėmesį į tai, jog dėsnius pajėgiame įvertinti ir priimti be loginio pagrindo ir vis dėlto ne be priežasties, t. y., ne neracionaliai. Išeitų, jog racionalumas neslypi vien tik sprendimų išvedžiojime iš prielaidų. Taip grįžtame prie klausimo, kaip aiškinti racionalumą.

Kantas, panašiai kaip Platonas, daro skirtumą tarp apibrėžiančio sprendimo ir reflektyvinio sprendimo. Apibrėžiantis sprendimas yra kaip tik toks, kuris remiasi į bendrą dėsnį ar kokią kitą bendrą idėją. Tačiau reflektyvinis sprendimas nesiremia į jokį loginį pagrindą, o yra, verčiau, loginio pagrindo suvokimas ar sukūrimas. Pavyzdžiui, sprendimai sekančiame išvedžiojime :

Kaip tik sužaibavo.
Taigi, tuoj bus griaustinis.

yra apibrėžiantys, kadangi jie remiasi į bendrą dėsnį: Kai tik sužaibuoja, tuoj seka griaustinis. O sekančiame išvedžiojime sprendimai yra reflektyviniai:

Yra racionalu tikėti, jog kai tik sužaibuoja, tuoj seka perkūnija.
Yra racionalu tikėti, jog kaip tik sužaibavo.
Taigi, yra racionalu tikėti, jog tuoj bus griaustinis.

Pastarieji sprendimai nesiremia į jokį loginį pagrindą, o verčiau išreiškia suvokimą, jog yra racionalu remtis į tam tikrą (jau žinomą) dėsnį.

Mokslas stengiasi surasti ar sukurti tuos bendrus dėsnius ar bendras sąvokas, pavyzdžiui, šviesos teoriją, kurių pagrindu galėtume remtis, apibrėžiant specifinius gamtos reiškinius. Taigi, mokslas ne tik mąsto jau turimu pagrindu, bet reflektuoja, ieškodamas turimo pagrindo patikslinimo bei papildymo. Užtat tenka klausti, kaip suprasti refleksijos racionalumą[3].

---

[3] Neabejotina, jog Kanto pažinimo teorijoje jaučiamas statiškumas. Tačiau tai neišplaukia iš jo racionalumo sampratos, o verčiau iš tais laikais vyraujančios įgimtų idėjų dogmos. Atmetus šią dogmą (tik mūsų laikais ją yra pradėjusi pakeisti mokslo, kaip visuomeninės tikrovės momento, idėja), kantiškam požiūriui nepriešinga būtų mokslo kaip racionalios bet kintančios sistemos samprata. Taigi, nepriešingas (anaiptol, išplaukiąs iš kantiškos sprendimo sampratos) kantiškam racionalumo supratimui būtų požiūris, jog pažinimas yra racionalus todėl, kad jis gali pats save patikslinti, pataisyti, žingsnis po žingsnio artėdamas prie pilnesnio tikrovės pažinimo.

Jei teoretiniai išvedžiojimai yra tie, kurie remiasi į mokslinius dėsnius, tai raflektyviniai sprendimai nepriklauso, griežtai imant, teoretiniam mąstymui, o verčiau praktiniam mąstymui, kadangi jo išvados pasako ne kas yra, bet ką reikėtų priimti. Taigi, refleksijos racionalumą reikia suprasti kaip praktinio mąstymo racionalumą.

Priėmimas, kaip bet koks kitas racionalus darymas, turi remtis į savitą tikslą. Matėme, jog refleksija ieško bendrų minčių, kurios sujungtų turimas mintis Todėl galima sakyti, jog sprendimas, ką reikėtų priimti, remiasi į sekantį tikslą: sujungti daugelį minčių po viena bendra mintimi.

Gamtos pažinimo atveju, reflektyvinis mąstymas implikuoja tikslą sudaryti visų teisingų sprendimų sistemą, sistemą, kurioje nuoseklių dėsnių kuo mažesnis skaičius derintųsi su specifinių gamtos reiškinių didesniu įvairumu. Šiuo tikslu operuodamas, žmogus pajėgia racionaliai priimti ar atmesti bendrus dėsnius, t. y., atsižvelgdamas į tai, ko siekia mokslas, žmogus gali su pagrindu (nors be teoretinio pagrindo), priimti ar atmesti mokslinį dėsnį[4]. Todėl ir galime sakyti, jog žmogaus apibrėžiantys sprendimai, kurie kaip tik ir remiasi į kintančius bendrus dėsnius, vis dėlto yra racionalūs.

Tradicinis požiūris, jog racionalumas slypi pajėgume išvesti sprendimus iš kitų sprendimų, turi svarbias pasekmes estetikoje. Vieni filosofai, norėdami išaiškinti interpretacijos objektyvumą, stengiasi nurodyti tą pagrindą, kuriuo pasikliaudami, kritikai visuomet prieisiantys prie teisingos interpretacijos. Dažnai šio pagrindo funkcija atitenka poeto dvasinei būsenai. Esą, norint prieiti prie teisingos interpretacijos, reikia atsižvelgti į paties poeto pasaulėžiūrą bei jį supančias visuomenines nuotaikas. Ypatingai reikalingas šis principas pasidarąs, kai norima nuspręsti sunkiai prieinamų, arba įvairias interpretacijas sugestijonuojančių eilių mintį. Iš dėsnių, jog a) visuomenė paveikia poetą, ir b) poeto pasaulėžiūra atsispindi jo poezijoje, išplaukianti teisingoji to poeto eilių interpretacija.

Tačiau akivaizdu, jog šis principas per daug riboja racionalų poezijos interpretavimą. Pirma, traktuodamas poeziją kaip vieno laikotarpio nuotaikų pasekmę, jis neleidžia poezijoje atrasti tai, kas nulemia jos amžiną, ar belaikę vertę. Antra, šis principas nepripažįsta, jog vieną ar kitą žmonijos amžių mes pažįstame dalinai ir per literatūrą ir, naujai suprasdami jo literatūrinį palikimą, galime prieiti prie naujo to amžiaus supratimo.

---

[4] Panašiai racionalumą aiškina Wilfrid Sellars savo straipsnyje *Induction as Vindication*, žr. *Philosophy of Science*, 31 (1964).

Kiti filosofai, nesitikėdami atrasti tokį pagrindą, iš kurio galėtų išplaukti teisinga eilių interpretacija, nepriima jos objektyvumo. Pastarieji filosofai, kaip Isenberg ir Stevenson, poezijos nagrinėjimą aiškina, kaip stengimąsi išreikšti mintis, be jokio pagrindo iškylančias beskaitant eiles. Šiuo požiūriu, kiekviena interpretacija yra subjektyvi, reliatyvi.

Tačiau kyla klausimas, ar iš viso tokį nesuvaržytą eilių skaitymą galima vadinti interpretacija. Interpretacija, tai kurios nors minties supratimas. O supratimas suponuoja pajėgumą sujungti mintis, ir surasti tam junginiui pagrindą. Taigi, profesorius, tikrindamas studentų supratimą, netikrina kiek jie atsimena, bet kiek jie pajėgia sujungti paskaitose nesujungtas mintis. Taigi, interpretacija suponuoja ne laisvą skaitymą (asociacijų laisvą sužadinimą), bet skaitymą, suvaržytą pastangos sujungti kylančias mintis į vieną mintį.

Matėme, jog racionalumas kaip tik ir slypi žmogaus pajėgume surasti bendrą mintį, kuri sujungtų kuo daugiau ir kuo įvairesnes mintis. Dabar matome, kodėl tai sudaro racionalumo esmę, — racionalus mąstymas yra stengimasis suprasti nagrinėjamą klausimą. Pažinime racionalumas pasirodo mokslo pastangose sukurti kuo paprastesnę dėsnių sistemą, iš kurios išplauktų visi teisingi apibrėžiantys sprendimai apie specifinius gamtos reiškinius. Šiuo atveju, racionalumas išplaukia iš mokslo tikslo — suprasti gamtą.

Kadangi interpretacija tolygi supratimui, išeitų, jog racionalumas (kaip pajėgumas surasti vienybę įvairume) taip pat pasireiškia ir poezijos interpretavime.

Poezijos suvokime įvairumas — tai metaforų bei garsų sužadintos mintys. Skaitydamas eiles, skaitytojas gali, iš vienos pusės, leisti savo vaizduotei laisvai veikti. Pvz., jis gali pastebėti, jog eilutėje

Gęsdama paslaptingoj šviesoj El Dorado...

iš Nykos-Niliūno eilėraščio *Motina*, El Dorado šviesa gali būti motinos neišsipildžiusių svajonių atsiminimas, gali taip pat būti pomirtinio gyvenimo viltis, gali būti ir paties poeto praėjusių laikų ilgesys, kurio centre yra jo, kaip mažo vaiko, motina, gali būti ir visų žmonių ilgesys kažko nepasiekiamo, gali būti ir prarasta, ir niekada neįvertinta tėviškė, ir t. t.

Tačiau, norint, iš kitos pusės, racionaliai interpretuoti šias eiles, reikia atsižvelgti į racionalaus mąstymo tikslą, būtent, surasti tą mintį, kuri sujungtų kuo daugiau ir kuo įvairesnes mintis, ir pritaikyti jį poezijos nagrinėjimui. Taigi, nagrinėjimo tikslą galima trumpai apibūdinti taip: Reikia stengtis atrasti vieningą interpretaciją, kuri išsaugotų kiek galima daugiau metaforų turtingumo.

Taigi, racionaliai nagrinėdamas Nykos-Niliūno eilėraštį *Motina*, skaitytojas turi atsižvelgti, kaip vienos eilės interpretacija ar vienos metaforos interpretacija susiderina su visų kitų eilių ar metaforų interpretacija. Pavyzdžiui, jis gali pastebėti, jog paskutinė eilutė nesiderina su El Dorado šviesos aiškinimu, kaip pomirtinio gyvenimo viltis. Taigi, operuodamas tikslu sukurti vieningą interpretaciją, jis gali prieiti prie sprendimo, jog eilėraštis išreiškia meilę, nesiremiančią į jokią viltį. Išnagrinėjęs visas metaforas ir jas suderinęs, skaitytojas gali prieiti prie išvados, jog eilės išreiškia gryną motinos meilę, kaip pasiaukojimo meilę.

Eilėraščio interpretacija sukuria loginį pagrindą, kuris leidžia vienaip, bet ne kitaip, suprasti paskiras eilių metaforas. Tai racionalus pagrindas, kadangi jis racionalaus praktinio mąstymo sukurtas, t. y., sukurtas besiremiant į tikslą atrasti vieningą bei vaisingą interpretaciją.

Savaime aišku, skaitytojas gali klysti vienaip, o ne kitaip eilėraštį suprasdamas. Jis gali būti nepastebėjęs vieno žodžio turtingos reikšmės ir neįtraukęs jos į savo interpretaciją. Tačiau tai dar nereiškia, jog jo interpretacija neracionali. Racionalumas suponuoja ne absoliučią tiesą, bet pajėgumą suprasti klaidas ir jas atitaisyti pagal racionalias gaires.

Čia galima trumpai grįžti prie objektyvistų siūlomo interpretavimo principo. Matėme, jog ne jis, o pati eilių pagrindinė mintis (priimta nagrinėjimo, kaip praktinio mąstymo, pagrindu) sudaro loginį pagrindą teisingam paskirų metaforų supratimui. Tačiau negalima paneigti, jog šis principas turi savo reikšmę poezijos nagrinėjime: jis funkcionuoja kaip gairė, palengvinanti nagrinėjimo darbą. Kaip nagrinėjimo gairė, šis principas nieko neįrodo, tik padeda išpildyti nagrinėjimo tikslą.

Fenomenologija taipogi refleksijai duoda svarbią rolę poezijos interpretavime. Jos dėka skaitytojas galintis prieiti prie pagrindinės eilių minties ar pagrindinio jų emocinio tono. Tačiau refleksijos objektyvumą jie aiškina ne psichologiškai, bet «ontologiškai», kaip pajėgumą įsiskverbti į «poetinę tikrovę» ir atrasti, kas joje slypi. Kaip tik šis paslaptingas pajėgumas reliatyvistui yra klaustukinis. Kantišku požiūriu, tai gali būti tik metafora, išreiškianti žmogaus pajėgumą suprasti poetinę mintį. Šis pajėgumas nėra paslaptingas, bet gali būti psichologijos (transcendentalinės, ne empirinės psichologijos) aiškinamas.

Dar noriu atskirti požiūrį, kurį čia esu apibrėžusi, nuo požiūrio, kuris, paviršutiniškai žiūrint, gali atrodyti į jį panašus. Monroe Beardsley yra teigęs, jog visos interpretacijos remiasi į prielaidą, jog meno kūrinys yra vieningas ir raiškus. Kaip tik ši prielaida gali atrodyti

panaši į mūsų surastą nagrinėjimo tikslą. Tačiau Beardsley požiūris remiasi į skirtingą racionalumo sampratą. Jo požiūriu, racionali interpretacija turi išplaukti iš loginio pagrindo. Deja, kaip tik šis loginis pagrindas yra klaustukinis — kaip galima įrodyti, jog visi eilėraščiai, kurie bet kada bus parašyti, yra vieningi ir raiškūs? Mūsų požiūriu, nagrinėjimas nesiremia į hipotezę apie poeziją, bet verčiau į hipotezę apie skaitytoją, būtent, kad jis pajėgia sujungti minčių įvairybę. Tačiau tai yra tik racionalaus subjekto definicija.

Poezijos nagrinėjimas, kaip esu ligšiol jį čia apibrėžusi, yra įdomus užsiėmimas, tam tikrais atžvilgiais panašus į galvosukio sprendimą. Šis įdomumas turi savyje malonumą — ne jutiminį malonumą, bet intelektualinį malonumą, sužadintą protinių žaidimų.

Intelektualinis malonumas yra malonumas, kuriuo visi intelektualiai pajėgūs žmonės pajėgia džiaugtis. Gal dalinai ir dėlto yra filosofų, kaip Roger Fry, kurie objektyvų estetinį pasigėrėjimą kaip tik ir sutapatina su malonumu, kurį jaučiame suvokdami estetinio objekto vieningą sudėtingumą. Jie vadinami formalistais, kadangi jų požiūriu ne mintis, o forma nulemia kūrinio vertę.

Tačiau panašiai jaučiame malonumą suprasdami mokslinių teorijų vieningą sudėtingumą. Todėl kyla klausimas, ar nėra kitas jausmas, kuris estetiniam suvokimui būtų savitas. Kadangi poezijos interpretacija suponuoja minties suvokimą, kyla klausimas, ar ne ši mintis kaip tik ir bus tas pagrindas, kuriuo būtų galima atskirti estetinį pasigėrėjimą nuo paprasto intelektualinio malonumo.

Formalistų nuomone, pasigėrėjimas, sužadintas kūrinio minties yra: a) ne estetinis, o verčiau moralinis pasigėrėjimas, ir b) ne objektyvus, t. y., ne pasigėrėjimas, kurį jaus visi intelektualiai pajėgūs žmonės. Tačiau gal formalistai per siaurai supranta, kas yra grožiui aktualu. Ir gal jie per tradiciškai supranta objektyvumą ...

Formalizmui priešingas požiūris, tai ekspresionizmas. Ekspresionistų tarpe yra ir Dufrenne, kuris kaip tik kūrinio atskleistoje mintyje randa jo estetinę vertę. Ekspresionistų požiūriu mes pajėgiame kūrinio mintį suvokti į jį «įsijausdami». Šis «įsijautimas» kaip tik ir esąs tasai jausmas, kuris savitas estetiniam suvokimui. Tai objektyvus jausmas, kadangi jis atspindintis emocialumą, slypintį pačiame kūrinyje.

Nesigilinant į klausimą, kas sudaro žmogišką pajėgumą įsijausti į kūrinį, reikia atkreipti skaitytojo dėmesį į tai, jog įsijautimas nesuponuoja malonumo jausmo. Malonumas, ekspresyvistų nuomone, yra subjektyvus jausmas ta prasme, kad jis negali atspindėti poetinės tikrovės. Tačiau pasigėrėjimas kaip tik implikuoja malonumo jausmą. Išeitų, jog ekspresionistai estetiniam pasigėrėjimui nenori suteikti objektyvumo.

Taigi, ekspresionistai ir formalistai nesutinka, kaip suprasti estetinio jausmo objektyvumą. Tuo pačiu jie nesutinka, kas yra tas jausmas, kuris yra savitas objektyviam estetiniam suvokimui. Suprasdami objektyvumą kaip universalumą, formalistai sutapatina estetinį jausmą su intelektualiniu malonumu, kurį visi intelektualiai pajėgūs žmonės gali jausti. O ekspresionistai, suprasdami objektyvumą kaip tikrovės atspindėjimą, sutapatina estetinį jausmą su «įsijautimu».

Be abejo ir intelektualinis malonumas ir įsijautimas gali turėti rolę poetiniame suvokime. Tačiau akivaizdu, jog estetinis suvokimas taip pat susijęs su estetiniu pasigėrėjimu, t. y., su malonumo jausmu, kuris pagrįstas minties suvokimu. Kaip suprasti šio jausmo objektyvumą?

Matėme, jog poezijos interpretacija yra objektyvi ta prasme, kad kiekvienas racionalus subjektas, kuris pajėgia suprasti mintį, o ne tik ją atsiminti, turėtų tą interpretaciją priimti. Panašiai kaip žaidimo taisyklės privalo vienokį, o ne kitokį elgesį, taip ir racionalumas privalo priimti vieną, o ne antrą interpretaciją. Tačiau dabar kalbame apie malonumo jausmą — ar jis gali būti panašia prasme objektyvus, t. y., privalomas?

Reikia prisiminti, jog čia nekalbama apie paprastą jutiminį malonumą. Vienam subjektui vienas dalykas gali būti malonus, o kitam — kitas. Neteisinga reikalauti, kad visiems patiktų, kas man patinka. Tačiau malonumas, kuris yra grožio sužadintas, kaip tik turi teisę reikalauti, kad su juo sutiktų visi. T. y., grožio objektyvumas slypi kaip tik tame, kad galima reikalauti, kad visi gražiu objektu gėrėtųsi.

Panašiai kaip poetinio suvokimo kontekste pasigėrėjimo jausmas gali teisėtai būti reikalaujamas iš visų, taip ir moralinio sprendimo kontekste pagarbos jausmas gali būti teisėtai iš visų reikalaujamas. Aplamai mums, kaip moraliniams subjektams, privaloma džiaugtis doru elgesiu (ar bent jausti pagarbą), ir piktintis nedoru elgesiu.

Todėl gali kilti mintis, jog tas jausmas, kuris privalomas estetinio suvokimo kontekste, yra pasitenkinimas gėriu. Šis pasiūlymas panašus į seniau paplitusią nuomonę, jog menas turintis lavinti žmonių sąžines, sužadindamas juose pasitenkinimą suteiktu moraliniu pamokymu.

Tačiau akivaizdu, jog šis požiūris per siaurai supranta grožį. Pirma, sunku šį kriterijų pritaikyti poezijai, kuri neaprašo jokio elgesio ir jokių nutikimų, į kuriuos būtų galima reaguoti su moraliniu pasitenkinimu. Antra, šių dienų literatūra bei menas linkę nupiešti tokį pasaulį, kurio negalėtume aprobuoti. Vis dėlto, mūsų

amžiaus menas bei literatūra nenustoja grožio. Kaip pavyzdį galime paimti kad ir Mero knygą *Striptyzas*, kurios ne viena dalis sužadina ne moralinį aprobavimą, o verčiau pasišlykštėjimą. Visdėlto, pakankamai įsigilinus ir supratus kūrinyje iškeltas mintis, jaučiamas ne moralinis pasitenkinimas ar pasišlykštėjimas, o verčiau estetinis pasigėrėjimas. Kaip tik šio pastarojo jausmo objektyvumą čia stengiamasi suprasti.

Šis požiūris dar ir trečiu būdu klaidingai apibrėžia estetinį pasigėrėjimą. Jis prileidžia, jog estetinis pasigėrėjimas yra sužadintas suvoktos minties, t. y., tik suvokus mintį. Tačiau dažnai atsitinka atvirkščiai: pirma jaučiame pasigėrėjimą dar nepilnai suvokta mintim ir, to pasigėrėjimo skatinami, gilinamės į eilių mintį.

Pavyzdžiui, perskaičius sekančias eiles iš Nykos-Niliūno eilėraščio *Requiem H*

... Pingvinas krito
Snapu žemyn ir dingo tamsoje:
Nes jis žinojo daug daugiau už mus.

žinome, jog poeto mirtis yra lyginama su pingvino pasinėrimu, tačiau dar nepilnai suvokiame to panašumo. Verčiau jaučiame, jog konkretus pingvino vaizdas duos mums daug medžiagos mąstymui apie poeto mirtį. Įvaizdis džiugina mus ne savo pilnumu, o savo pažadu. Kitais žodžiais tariant, estetinis pasigėrėjimas sužadinamas ne pačios eilėse išreikštos minties, o verčiau pačiu pasikėlimu į minties pasaulį iš konkrečių vaizdų pasaulio.

Šis pasikėlimas į žmogiškos tiesos pasaulį iš jutiminio pasaulio leidžia žmogui suprasti savo paties dvasinį kilnumą. Juo gilyn eilių nagrinėjimas mus įveda į idėjų pasaulį, t. y., juo aukštyn pakylame virš jutiminio pasaulio, juo stipresnį malonumą jaučiame, ir juo eilės yra mums gražesnės.

Nors šis pasigėrėjimas nėra, griežtai imant, dorovinis sentimentas, tačiau jį gali pajusti tik būtybė, kuriai dorovė yra brangi. Žmogus, kuris pasitenkina vien jutiminiais malonumais, teisėtai laikomas morališkai nejautrus. Todėl estetinį pasitenkinimą grožiu galima teisėtai reikalauti iš visų: a) visi daugiau ar mažiau pajėgia konkrečiuose vaizduose rasti moralines idėjas ir b) šis pakilimas į žmogiškos tiesos pasaulį turi būti kiekvienam moraliniam subjektui malonus.

Vienas sunkiausių klausimų, ryšium su estetinio pasigėrėjimo klausimu, gali būti šitaip išreikštas: estetinis pasigėrėjimas kyla spontaniškai, t. y., pats žmogus nutaria, kas jam gražu. Tačiau jo sprendimas yra objektyvus. Taigi, kaip grynai subjektyvus, iš

subjekto kylantis sprendimas, gali būti objektyvus ir reikalauti kitų sutikimo? Atsakymas į šį klausimą, kurį čia schematiškai apibrėžiau, slypi tame, jog, Kanto žodžiais tariant, grožis yra moralinių idėjų simbolis. Kaip moralinių idėjų simbolis, iškeliantis žmogų iš jutiminio pasaulio į dvasinį pasaulį, grožis gali teisėtai reikalauti kiekvieno moralinio subjekto pasigėrėjimo. Šis pasigėrėjimas ir yra objektyvusis estetinis jausmas.

Tik išaiškinę estetinio pasigėrėjimo objektyvumą galime pilnai suprasti poetinės minties prigimtį. Poetinė mintis yra ne bet kokia, o mintis, kuri išreiškia žmogišką tiesą. Taigi, poezijos nagrinėjimas turi būti pagrįstas pastanga surasti žmogišką tiesą, kurią galime giliau suprasti eilių dėka. Tik taip išaiškinus poetinės minties prigimtį paaiškėja, kodėl poetinio žodžio vertė nėra subjektyvi, bet galioja visai žmonijai.

DR. MIRGA GIRNIUVIENĖ

BIBLIOGRAFIJA

BEARDSLEY, Monroe, *Aesthetics*, New York 1958.
DUFRENNE, Mikel, *Phenomenology of the Aesthetic Experience*, išvertė Edward S. Casey, Evanston, Northwestern University Press 1973.
FRY, Roger, *Transformations*, Londonas 1926.
ISENBERG, Arnold, *Critical Communication*, žr. *The Philosophical Review*, 58 (1949, liepos mėn.).
KANT, Immanuel, *Critique of Judgement*, išvertė J. H. Bernard, New Yorkas 1968.
SELLARS, Wilfrid, *Induction as Vindication*, žr. *Philosophy of Science*, 31 (1964).
SEZEMANAS, Vosylius, *Estetika*, Vilnius 1970.
STEVENSON, Charles L., *Interpretation and Evaluation in Aesthetics*, žr. *Philosophical Analysis*, red. M. Black, Ithaca 1950.

ISTORIJOS MOKSLŲ SEKCIJA

Mons. Dr. Paulius Jatulis

PASTANGOS ĮSTEIGTI LIETUVOS BAŽNYTINĘ PROVINCIJĄ NUO MINDAUGO IKI NEPRIKLAUSOMYBĖS LAIKŲ

Kun. Dr. Steponas Matulis, M.I.C.

ARKIV. JURGIO MATULAIČIO VAIDMUO STEIGIANT LIETUVOS BAŽNYTINĘ PROVINCIJĄ

Kun. dr. Steponas Matulis, M.I.C., savo paskaitą *Arkiv. Jurgio Matulaičio vaidmuo steigiant Lietuvos bažnytinę provinciją* atspausdino *Šaltinyje.*

PASTANGOS ĮSTEIGTI LIETUVOS BAŽNYTINĘ PROVINCIJĄ NUO MINDAUGO LAIKŲ

Lietuviai pasižymėjo tuo, kad buvo paskutinė pagonių tauta Europoje. Ką šis dalykas reiškia, skaudžiai ant savo kailio patyrė mūsų protėviai. Kai krikščioniškomis tapusios kitos tautos palengva žengė pirmyn kultūros bei apšvietos keliu, lietuvių gentys buvo užsitvėrusios savo neįžengiamose giriose ir ramiai tebegarbino gamtos reiškinius medžius ir žalčius, juos savaip įdvasindami. Lietuviai laukė tol, kol jų pašonėje įsikūrė bent du vokiečių kariniai ordinai, kurie pajungė jų gimininges kaimynines gentis šiaurėje ir pietuose. Kalavijuočiai su kryžiuočiais skelbėsi einą krikštyti pagonių. Šiems tačiau nebuvo lemta pažinti krikščionybę kaip meilės religiją, tik iškreiptą jos veidą. Dviejų šimtų metų istorija — XIII ir XIV amžiai — parodė, kad teutonams buvo svarbu ne Kristaus mokslą nešti Lietuvon, o tik užimti kraštą. Kaip sakoma, kryžių jie nešė ant kardo smaigalio ir krikštijo krauju. Šiems ir vėliau kitiems Lietuvos krikštatėviams rūpėjo ne vien globoti krikštasūnį, bet paimti visam laikui ir jo lopšį. Jie nesistengė žmones paruošti krikštui dvasiškai ir jiems parūpinti savų misionierių. Jau buvo praėję tie vidurinių amžių laikai, kada pasišventę vienuoliai ėjo į pagonių sritis ir auklėjo vietinius misionierius, kad jie su pasišventimu mokytų žmones krikščioniškai tikėti ir gyventi. Nenuostabu, kad dar ilgą laiką ir oficialiai įvedus krikščionybę, Lietuvoje trūko savų kunigų, o parapijų beneficijas užimdavo kalbos nemoką svetimtaučiai. Tačiau, anot žinomo «Žemaičių skundo», skaityto Konstancos visuotiniame susirinkime, lietuviai nuo seno įpratę laisvėje gyventi, vis kovojo dėl savarankiškumo ir bažnytiniuose dalykuose. Aišku, jiems sunku buvo kovoti, nes visą laiką jie buvo traktuojami kaip naujakrikštai, nepatikimi, kurie, atsiskyrę nuo savo krikštatėvių galėjo nuklysti kreivais keliais. Šia proga noriu priminti jau daugeliui žinomų faktų, kad paaiškėtų lietuvių pastangos siekti nepriklausomumo, geriau sakant, savarankiškumo ir religijos srityje, nors tai, žinoma, labai priklausė nuo žinomų politinių aplinkybių.

1. Mindaugo laikų vyskupija

Pirmasis, toli pramatąs, Lietuvos valdovas, norėjęs užmegzti pastovius ryšius su Vakarų krikščionių šalimis, buvo Mindaugas. Matyt, jam buvo įgrįsę dažni kalavijuočių ir kryžiuočių puldinėjimai į Žemaičių kraštą, taigi siekė ramybės ir norėjo išvesti iš tamsybių į šviesą Lietuvos kraštą. Jam pasitaikė gera proga suartėti su Livonijos (buvusių kalavijuočių) vadovybe. Pas Rygos vyskupą jau buvo pasikrikštijęs jo brolėnas ir varžovas Tautvilas. Su savo šeima ir nemažu būriu savo bajorų apsikrikštijęs, Mindaugas išsiuntė savo pasiuntinius pas popiežių Inocentą IV. Pasiuntiniams vadovavo lietuvis Parnus. Popiežius tuo metu būdamas Milane gražiai priėmė lietuvių delegaciją, parodydamas didelį prielankumą. Mindaugo reikalu jis liepė išsiųsti net šešis laiškus (1251 m. tarp liepos 15 ir 26 d.)[1].

Laiške Mindaugui popiežius rašo buvęs didelio džiaugsmo apimtas, sužinojęs, kad jis su didele daugybe pagonių per krikšto malonę atgimė Dievo garbei, «visiškai pavesdamas savo asmenį, karalystę ir visas savo gėrybes Apaštalų Sosto jurisdikcijai ir globai». Toliau popiežius rašo: «Kadangi per iškilmingus ir ypatingus pasiuntinius mūsų nuolankiai prašei, kad tave priimtume kaip šventos Romos Bažnyčios ypatingą sūnų ir tėvišku prielankumu globotume, mes tavo teisingus troškimus su pilniausiu nuoširdumu pripažįstame ir su meilės jausmais priimame Lietuvos karalystę ir visas žemes, kurias su Dievo pagalba jau išvadavai ar ateityje galėsi išvaduoti iš netikinčiųjų rankų, į palaimintojo Petro teises ir nuosavybę, priimame visa tai, kartu su tavo žmona, vaikais ir šeimyna į Apaštalų Sosto globą ir nuolatinę apsaugą, griežtai pareikšdami, kad niekas nedrįstų tau trukdyti ar tave varginti»[2].

Kulmo vyskupui Henrikui popiežius tuomet parašė net tris laiškus. Viename jį įspėja, kad švelniai elgtųsi naujakrikšto Lietuvos karaliaus ir jo valdinių atžvilgiu, ypač renkant įprastą dešimtinę, kuri lietuviams buvo nežinoma. Antruoju laišku vyskupą įpareigoja Mindaugą vainikuoti karaliumi. Trečiuoju laišku jį įgalioja paskirti ir konsekruoti naujai Lietuvos vyskupijai tinkamą vyskupą, įsteigti ir aprūpinti jo katedros bažnyčią. Čia popiežius pažymi:

---

[1] Kadangi nė vienas paties Mindaugo laiškas neužsiliko Vatikano archyve, apie viską sužinome tik iš popiežiaus Inocento IV siunčiamų laiškų nuorašų: Vat. arch., Reg. Vat. 22 f. 113rv. kuriuos išsp. A. Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae* (VMPL), I, Romae 1860, 49-51.

[2] Vat. arch., Reg. Vat. 22 f. 113, ep. 1; VMPL I, 49: *Monumenta Poloniae Vaticana*, III, Cracoviae 1914, 36.

« Kai jau bus pagal mūsų įgaliojimą paskirtas minėtas vyskupas, kuris pagal mūsų norą tik popiežiui turi priklausyti, tu priimsi iš jo mūsų ir Romos Bažnyčios vardu įprastą ištikimybės priesaiką, kurios formulę siunčiame tau kartu su mūsų bula »[3]. Penktas popiežiaus laiškas buvo nusiųstas Ezelio ir Kuršo vyskupams, įspėjant juos, kad remtų naujakrikštus ir niekam neleistų kokiu nors būdu varginti Apaštalų Sosto globojamų Lietuvos tikinčiųjų. Panašiai (VII. 26) buvo išsiųstas laiškas Rygos, Dorpato ir Ezelio vyskupams, kad pagelbėtų, kiek galima, Mindaugo valdiniams priimant krikštą, ir kad niekas nesibrautų į Lietuvos žemes.

Nauju Lietuvos vyskupu Mindaugas pasirinko Livonijos ordino kunigą Kristijoną, kuris gal ir jį patį buvo parengęs krikštui. Tačiau, nepaisant popiežiaus įgaliojimų, Kulmo vyskupas ilgai delsė konsekruoti naują vyskupą. Taigi 1253.VI.24 pop. Inocentas IV Lietuvos vyskupą konsekruoti pavedė Rygos arkivyskupui Albertui, jau minėtomis Kulmo vyskupui duotomis sąlygomis[4]. Popiežius tačiau nustebo, gavęs Mindaugo pranešimą, kad Rygos ganytojas, konsekravęs vysk. Kristijoną, iš jo priėmė priesaiką savo vardu, tuo būdu Lietuvos vyskupiją priskirdamas kaip sufraganiją Rygos arkivyskupijai. Vadinasi, buvo peržengti popiežiaus duoti įgaliojimai. Aišku, tiek Rygos arkivyskupui, tiek Livonijos ordinui rūpėjo užsitikrinti savo valdžiai Lietuvos plotus. Kaip tik tuo metu (1251) buvo panaikinta Žiemgalos vyskupija, kuriai anksčiau buvę numatyta priskirti dar nenukariautos Lietuvos sritys. Ta vyskupija buvo prijungta Rygos vyskupijai, kuri nuo to laiko pakelta į arkivyskupiją. Mindaugui buvo žinomi vokiečių kėslai taigi jis greitai pasiskundė popiežiui. Inocentas IV tuč tuojau įsakė Neuenburgo vyskupui Saksonijoje kad Šv. Sosto vardu naujai priimtų iš vyskupo Kristijono priesaiką, panaikindamas aną Rygos arkivyskupo priimtą. Naumburgo vyskupui popiežius 1254. IX.3 d. rašė, kad Rygos arkivyskupas priėmė iš vysk. Kristijono priesaiką savo bažnyčios vardu, kam visai nebuvo įgaliotas, « ypač kad Lietuvos žemė priklauso pal. Petro teisėms ir nuosavybei ir to karaliaus garbei, kurį nuo jo atsivertimo pradžios priėmėme kaip ypatingą Bažnyčios sūnų ir karališkos didybės titulu liepėme atžymėti; jokio kito ten nenorime vyskupo, kuris kam nors kitam, o ne Romos popiežiui, būtų priklausomas. Kadangi tas karalius nuoširdžiu laišku mūsų prašė, kad šį dalyką sutvarkytume pagal Apaštalų Sosto apdairumą, mes patenkindami jo prašymą, tavo Broliškumui apaštaliniu raštu įsakome,

[3] Vat. arch., Reg. Vat. 22 f. 113, ep. 4; VMPL I, 50.
[4] Vat. arch., Reg. Vat. 22 f. 283, ep. 788; VMPL I, 53.

kad [...] minėtam arkivyskupui padarytos priesaikos tas vyskupas nesilaikytų, bet kad priimtumei iš jo įprastą ištikimybės priesaiką mūsų ir Romos Bažnyčios vardu, pagal formulę, kurią esame prisiuntę minėtam arkivyskupui »[5]. Popiežius apie tai parašė ir vysk. Kristijonui 1254.IX.20[6].

Mindaugo žygius ir religijos plitimą Lietuvoje laimino ir Inocento IV įpėdinis pop. Aleksandras IV. Vatikano archyve yra du Mindaugui rašyti jo laiškai (1255.III.6): viename leidžia vainikuoti karaliumi Mindaugo sūnų, o antru laišku sveikina karalių, kuris, laimėjęs naujas žemes, duoda vilčių krikščionių tikėjimui[7].

Iš viso to matome, jog karalius Mindaugas norėjo savarankiškai veikti. Jo rūpesčiu įsteigta Lietuvos vyskupija turėjo būti nepriklausoma nuo teutonų-vokiečių. Iš vėlesnių kryžiuočių pranešimų sužinome, kad pirmajam vyskupui katedrą Mindaugas pastatė Vilniuje.

Krikštatėviams reikėjo atsilyginti. Naujam vyskupui išlaikyti Mindaugas užrašė Žemaičiuose pusę žemių Raseinių, Betygalos Ariogalos ir Laukuvos srityse. Kita pusė tų žemių buvo užrašyta Livonijos ordinui, kad padėtų vyskupui laikytis[8]. Toliau sužinome, kad vyskupas iš « visų tų žemių, kurias gavo nuosavybėn iš Lietuvos karaliaus Mindaugo » dešimtinę tuojau atidavė ordinui, kuris padėjo jį apginti nuo pagonių puolimų.

To negana. Livonijos ordinas netrukus pradėjo rimtai spausti Mindaugą. Pagal 1255 m. dokumentą, Mindaugas užrašė Livonijos ordinui Sėlių žemę. Ordinas skubėjo tą dokumentą Romoje patvirtinti. Po 2 metų Mindaugas esą užrašęs Karšuvą ir Nadruvą, dar po 2 metų (1259) užrašęs Sūduvos sritis, visą Žemaitiją ir Skalvą. Pagaliau ir visa Lietuva buvusi užrašyta ordinui, jei jis būtų miręs bevaikis. Tačiau yra žinoma, kad tuo metu Mindaugas turėjo 3 sūnus: Vaišvilką, Ruklį ir Rupeikį, o duktė buvo nutekėjusi už kng. Danieliaus sūnaus Švarno. — Greičiausiai tie dokumentai nėra autentiški, nes be parašų. Tai buvo tik Livonijos ordino dokumentų projektai. Kaip ten bebūtų buvę, tokių besočių reikalavimų negalėjo išpildyti nei Mindaugas, nei Lietuvos kunigaikščiai. Tai turėjo vesti į konfliktą. Jau 1260 m. įvyko Durbės mūšis, o 1263 m. buvo nužudytas Mindaugas. Kovos tęsėsi ir toliau. Lieka neišrištas klausimas, ar

---

[5] Pop. Inocento IV laiškas Naumburgo vyskupui: Vat. arch., Reg. Vat. 23 f. 170, ep. 178; VMPL I, 58.

[6] Vat. arch., Reg. Vat. 23 f. 175v; VMPL I, 59.

[7] Vat. arch., Reg. Vat. 24 f. 29v, ep. 220 ir 221; VMPL I, 60-61.

[8] *Liv-, Esth- und Curlandisches Urkundenbuch*, I, išl. Fr. v. Bunge, Ryga 1857, 345.

Mindaugas liko krikščioniu, ar atsimetė. Vyskupas Kristijonas 1259 m. turėjo trauktis iš Lietuvos.

Teisingai pastebi vokiečių istorikas Kurt Forstreuter [9], jog « vokiečių ordinas savo draugystę su Mindaugu be saiko išnaudojo, kai jis be kitko perėmė lietuvių giminės žemes Žemaičius, kurie sudarė tiltą tarp Prūsų ir Livonijos ». O kam tas tiltas? — Kad geriau būtų galima kariauti su Lietuva ir ją visą užimti.

Gaila, kad nepriklausoma mindauginė Lietuvos vyskupija tetvėrė tik keleris metus [10].

2. Vilniaus ir Medininkų vyskupijos

Staiga prašvitusi Mindaugo laikais krikščionybės aušra turėjo vėl išblėsti. Štai paradoksas! Oficialūs pagonių krikštytojai kryžiuočiai (paėmę savo žinion kalavijuočius), gavę imperatorių ir popiežių privilegijas, tapo didžiausia kliūtimi lietuviams apsikrikštyti. Ištisus pusantro šimto metų lietuviai turėjo kęsti žiaurius kryžiuočių puolimus, be jokios vilties priimti krikštą. Nieko nepadėjo Gedimino laiškai ir derybos. Lietuvių kunigaikščiai statė sąlygą, kad kryžiuočiai atsižadėtų smurto ir liautųsi brautis į jų žemes. Jie siūlė kryžiuočiams keltis į Aziją ir ten atversti pagonis totorius [11]. « Vokiečių ordinas atliko nelaimingą paslaugą krikščionybės idėjai » (Ivinskis). Kryžiuočiai žūt būt siekė užimti Lietuvos žemes, pirmoje eilėje Žemaitiją, visai nesirūpindami žmonių krikščioninimu. Jie tiesiog trukdė Aukštaičiams, kai šie Vilniuje apsikrikštijo 1387 m. Jie patys prisipažino bažnytiniame susirinkime Konstancoje, kad deginę Aukštaičiuose krikščionių bažnyčias, nes jos esą buvusios panašios į tvartus. Ilgų karų laikotarpy tik pora atvejų težinoma, kai kryžiuočiai krikštijo mažus būrelius lietuvių, patekusių į nelaisvę. Šiaip belaisviai dažniausiai buvo žudomi.

Tokiam kryžiuočių apaštalavimo būdui esant, lietuviai iš viso nenorėjo iš jų imti krikšto. Atsirado nauja galimybė savarankiškumui palaikyti.

Jogailai tapus lenkų karaliumi, lietuviai priėmė krikštą vengdami officialiųjų krikštytojų, ir tuo būdu įėjo į krikščionių tautų tarpą.

---

[9] *Deutschland und Litauen in Mittelalter*, Köln-Graz 1962, 7.

[10] Plačiau apie Mindaugo krikštą ir Lietuvos vyskupijos įsteigimą žr. Z. Ivinskis: *Darbininkas* 1951.VI.5-26 (6 atkarpos); *Lietuvos istorija*, Roma 1978, 169-180.

[11] Žr. Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija*, 261.

Lenkai giriasi, kad Lietuvą atvertė karalienė Jadvyga ir jie. Tačiau yra žinoma, kad taip svarbiam Lietuvos krikštijimui 1387 m. į Vilnių neatvyko nei Jadvyga, nei bažnytinės provincijos primas Gniezno arkivyskupas. Jo žinybai buvo priskirtas Vilnius, o vėliau — ir Medininkai. Atvežti lenkai kunigai lietuvius krikštijo būriais. Apie krikštą, matyt, pats Jogaila davė paaiškinimų. Yra žinoma, kad jis išvertęs į lietuvių kalbą *Tėve mūsų* ir *Sveika Marija*. Galima čia pastebėti, kad, kaip pirma kryžiuočiai nesirūpino gražiu apaštalavimu, taip ir dabar antrieji Lietuvos krikštatėviai neruošė kunigų iš vietinių žmonių, o jų pačių dvasiškiai braudavosi į Lietuvą tiktai turtingas beneficijas medžiodami. Dvasiškių stoka todėl buvo jaučiama per XV ir XVI amžius.

Vėliau, jau po Žalgirio mūšio, 1417 m. dramatiškomis aplinkybėmis įvykdytas Žemaičių krikštas. Vytautas ir Jogaila nusiuntė į Konstancos susirinkimą 60 jau apkrikštytų žemaičių ir davė viešai pagarsėjusį « Žemaičių skundą ». Susirinkimo Tėvai patenkino lietuvių prašymą delegatais siųsti į Žemaitiją Vilniaus ir Lvovo vyskupus, kad jie ten įsteigtų vyskupiją. Paprastai naujas vyskupijas steigia popiežius, gi Medininkų vyskupija Žemaičiuose įsteigta visuotinio Bažnyčios susirinkimo [12].

Kryžiuočiai ir vėl bandė reikšti pretenzijų į Žemaičius, ištraukę senus apdulkėjusius Mindaugo laikų pergamentus. Tačiau nieko nebepešė. Vytautas, jau nebeišleisdamas iš savo rankų Žemaičių žemės, ryžtingai ir pastoviai globojo naujakrikštus. Jis ir jo įpėdiniai steigė parapijas, bet, deja, vietinių kunigų per mažai teparūpino. Kad ordinas daugiau Žemaičių nevargintų, Konstancoje išrinktas naujas popiežius Martynas V parašė įspėjimo laišką Rygos arkivyskupui ir jo žinioje esantiems vyskupams, taip pat ir džiugų sveikinimo laišką patiems žemaičiams.

3. Dramatiškos varžybos dėl Žemaičių vyskupo sosto 1574-1575m.

Prijungus Vilniaus ir Žemaičių vyskupijas Gniezno arkivyskupo jurisdikcijai, kiekviena lietuvių pastanga atsitraukti iš tos globos Romai buvo aiškinama krikščionybės griovimu. Ir Vytauto noras vainikuotis karaliumi lenkų buvo pristatytas Romoje kaip pavojus krikščionybei rytų Europoje.

Vyskupų skyrimai tiek Vilniui, tiek Medininkams dažnai Romos kurijoje buvo užrašomi esą « Lenkijoje ». Taip buvo nuo pat pradžių,

---

[12] Apie Žemaičių vyskupijos įsteigimą žr. Z. Ivinskis: *Suvažiavimo Darbai*, VII, Roma 1972, 55-132.

bet ir vėliau, kai nuo XVI a. vidurio Lenkijoje rezidavo popiežiaus nuncijai. Jie, dažnai Lietuvon kojų neįkėlę, Romai apie Lietuvą teikė informacijas iš lenkiškų šaltinių, kurie dažnai buvo keistai nuspalvinami. Savarankiškumą saugodami, lietuviai pagaliau susirėmė su pačiu Gniezno arkivyskupu.

1574 m. antroje pusėje mirė Medininkų vyskupas Jurgis Petkūnas (Petkevičius). Jo įpėdiniu Gniezno arkiv. Jokūbas Uchanskis pasiūlė savo sesers sūnų Jokūbą Voroneckį. Jo pasiūlymą rėmė popiežiaus nuncijus Vincenzo Laureo. Jis pakartotinai rašė popiežiaus Valstybės sekretoriui kardinolui Galli, rekomenduodamas šio iškilaus Lenkijos hierarcho siūlomą kandidatą. Lietuviai tačiau stojo skersai kelio toms galingoms lenkų užmačioms. Dar neseniai buvo padaryta Liublino unija, kuri Lietuvai užtikrino laisves. Taigi neturėjo būti priimtas Lietuvoje vyskupas, kuris nėra Lietuvos pilietis. Lietuviai statė savo kandidatą Vilniaus katedros kapitulos prelatą Merkelį Giedraitį. Iškeldami tą savybę, kad Giedraitis moka žemaičių kalbą ir galės geriau bendrauti su vietos žmonėmis, popiežiui siuntė laiškus Vilniaus vysk. Protasevičius, Medininkų kapitula ir Lietuvos didikai, prašydami, kad Giedraitis būtų paskirtas Medininkų vyskupu[13]. Vilniuje įsikūrę jėzuitai tuo reikalu rašė savo generolui Ev. Merkurianui[14]. Lietuviai ypač siekė dvasinės naudos: Žemaičiams reikėjo atsidavusio religinio vado, kuris nuoširdžiai pasišvęstų savo tautiečių labui.

Lenkams tuo tarpu rūpėjo paimti savo tiesioginėn įtakon dar vieną vyskupiją, nes jos valdytojas buvo ir senatorius. Ir kiti žemiški reikalai jiems buvo svarbūs. Lenkijoje vyravo nepotizmas, būtent, siekimas savo artimus gimines iškelti į aukštas valstybines ir bažnytines vietas. Arkiv. Uchanskio seserėnas Voroneckis klebonavo Lovicuose, prie Gniezno, be to, dar valdė turtingą beneficiją Vilniaus vyskupijoje, Geranainius, ir turėjo beneficiją Kaune. Taip, nesant pakankamai lietuvių kunigų, daugelis lenkų buvo įsibrovę į Lietuvos parapijas. Gniezno arkivyskupas užsispyrusiai siūlė savo giminaitį, o nuncijus, būdamas glaudžiuose santykiuose su juo, rėmė tą Voroneckį.

---

[13] Vysk. Protasevičiaus laiškas popiežiui Grigaliui XIII yra Vat. arch., Polonia 8 f. 289-290; išsp. A. THEINER, *Ann. eccl.*, II, Romae 1856, 105-106; jo laiškas popiežiaus Valstybės sekretoriui Vat. arch., Pol. 8 f. 298rv. Medininkų kapitulos laiškas popiežiui Vat. arch., Pol. 8 f. 281rv. THEINER, *Ann. eccl.*, II, 106.

[14] Vilniaus jėzuitų kolegijos rektoriaus T. St. Varševickio laiškas jėzuitų generolui Ev. Merkurianui yra Romos jėzuitų archyve (ARSI), Germ. 136 f. 356rv; Lietuvos didikų laiškas karaliui Henrikui IV (nuorašas) yra ARSI, Epp. Ext. 27 f. 239.

Vyskupą skiriant, paprastai reikėjo gauti karaliaus *nominaciją* — pristatymą popiežiui, tuo tarpu kapitulai išrenkant kandidatą (*elekcija*); paskui, gavęs informacinio proceso aktus, popiežius *patvirtindavo*, t. y. paskirdavo vyskupu. Lenkai prašė karaliaus Henriko Valois, kad duotų nominaciją Voroneckiui. Šis, neseniai dar išrinktas Lenkijos karalium, 1574 m. birželio mėn. grįžo Prancūzijon ir tapo jos karalium. Žadėjo grįžti. Titulavosi jau Prancūzijos ir Lenkijos karaliumi. Nuncijus Laureo rašė popiežiaus Valstybės sekretoriui šitaip: «... Šiomis dienomis negalėjau praleisti progos ir parašiau karaliui [į Paryžių], rekomenduodamas Lovicio kleboną jo [= Uchanskio] seserėną, gerą kataliką ir tinkamą Žemaičių vyskupijai»[15].

Lietuviai, tai sužinoję, ėmė kovoti dėl savo nepriklausomumo. 1574.XI.1 Vilniuje buvo sušauktas luomų suvažiavimas, kuris nutarė: jei Henrikas negrįš, balsuoti už imperatoriaus sūnų Habsburgą Ernestą, nes jis apsaugosiąs Lietuvos teises. (Lenkai tuo tarpu ruošėsi balsuoti už Steponą Batorą). Lapkričio 5 d. tas lietuvių seimas parašė karaliui Henrikui raštą, kuriuo siūlė į Žemaičių vyskupus prel. Merkelį Giedraitį, buvusį Žygimanto Augusto kanceliarijos sekretorių. Dar vis tikėdamies, kad Henrikas grįš, 1575 m. pradžioje lietuviai siuntė atskirą pasiuntinį pas jį, — ir tas pasiuntinys buvo Merkelis Giedraitis. Atrodo, kad Giedraitis, būdamas pas karalių, gavo ir savo nominaciją. Jei jis tuojau būtų nuvykęs Romon, gal būtų gavęs ir popiežiaus konfirmaciją, bet dėl karaliaus rinkimų skubiai turėjo grįžti namo.

Senas Vilniaus vyskupas Protasevičius dar kartą rašė popiežiui Grigaliui XIII (1575.VII.22), kad karalius Giedraitį jau yra nominavęs, o ir kapitula jį išrinkusi Žemaičių vykupu[16], rašė, kad jis vertas pilno pasitikėjimo ir mokąs lietuviškai — «Aš pats — rašo Vilniaus vyskupas — sielovados darbe Lietuvoje neturiu jokio kito bičiulio, išskyrus Žemaičių vyskupą, su kuriuo galiu pasitarti ar mintimis pasidalinti [...] Aš, sulaukęs gilios senatvės, kuri jau baigia užgesti, nieko kito netrokštu, tik didesnės Dievo garbės ir naudos Bažnyčiai»[17]. Panašiai vysk. Protasevičius rašė ir nuncijui. Jam primena Lietuvos valstybės teises. Savo laišką baigia: «Jei kas kitas į šią vietą įsigautų, arba kieno nors būtų rekomenduotas, arba klastingai įsiveržtų, ypač neturėdamas karaliaus teisėtai prašyto ir gauto paskyrimo, nei kapitulos išrinkimo bei parėmimo,

---

[15] Vat. arch., Polonia 10 f. 75v; išsp. T. WIERZBOWSKI, *Vincent Laureo*, Varsovie 1887, 129.

[16] Vat. arch., Pol. 10 f. 289-290; THEINER, *Ann. eccl.*, II, 105.

[17] Vat. arch., Pol. 8 f. 289rv; THEINER, op. cit. II, 106.

negalėtų šios vietos užimti kitaip, kaip tik su dideliu visų įžeidimu ir nuo Apaštalų Sosto nusigręžimu »[18]. Jis žinojo, kad nuncijus uoliai rėmė Gniezno arkiv. seserėno kandidatūrą.

Tuo tarpu šio reikalai vis buvo stūmiami pirmyn. Nuncijus kardinolui Galli 1575.VI.16 d. rašė, jog karalius buvo sutikęs nominuoti Gniezno arkivyskupo seserėną. Jis esąs « didelis katalikas ir nusimanąs literatūroje, ir gerų papročių. Nežiūrint viso to, — rašo nuncijus — vienas iš lietuvių pasiuntinių, Vilniaus vyskupijos kustošas, su daugelio lietuvių ponų malonės laiškais ir įrodinėdamas, net *apgaudamas* (m. pabr.) karalių, kad šitos vyskupijos priemonėmis karalius galėtų laimėti lietuvių bajoriją, iš karaliaus irgi gavo nominacijos aktą »[19]. Prašo konfirmacijos dokumentų išsiuntimą dar atidėti. Ir 1575 m. rugp. 16 d. nuncijus vėl rašė kardinolui Galli, kad Giedraitis gavo karaliaus nominaciją, jam nieko nepranešdamas. O jau padarytas ir Romai nusiųstas Voroneckio naudai liudininkų apklausinėjimas. Tik laukiama konfirmacijos[20]. Pagaliau sausai painformuoja kardinolą, kad šiomis dienomis Giedraitis jam parašęs ir atsiuntęs Vilniaus vyskupo ir Žemaičių kapitulos raštus.

Kard. Galli, gavęs raštus apie Giedraitį, įsakė nuncijui padaryti ir šio informacinį procesą ir gauti tikėjimo išpažinimą. Bet vis dar buvo delsiama. Tiktai kai 1575 m. gruodžio mėn. naujai paskirtas Vilniaus vyskupas pagelbininkas kng. Jurgis Radvilas, atsivežęs iš Lietuvos dar daugiau laiškų, pats stipriai parėmė Giedraičio kandidatūrą, 1576.I.16 d. Merkelis Giedraitis buvo paskirtas Žemaičių vyskupu[21]. Lietuviai laimėjo.

4. Kova dėl Vilniaus vyskupo sosto 1592-1600 m.

Vilniuje nuo 1581 m. labai gražiai veikė vyskupas kardinolas Jurgis Radvilas. Kaip ypatingai atsižymėjusį ir protingą asmenį jį kvietė į Romą padėti tvarkyti visos Bažnyčios reikalų popiežius Sikstas V. Popiežius 1590 m. rugp. 4 d. tuo reikalu rašė ne tik jam, bet ir karaliui Zigmantui Vazai, ir Lietuvos didžiajam kancleriui

---

[18] Vat. arch., Pol. 8 f. 295rv.

[19] Vat. arch., Pol. 10 f. 158.

[20] Vat. arch., Pol. 10 f. 175rv.

[21] Lenkai savo istoriniuose veikaluose apie vysk. M. Giedraitį beveik nieko nerašė. Tik *Encykl. Powszechna*, IX, 1869, jų istorikas Jul. Bartoszewicz Merkelį Giedraitį pamini kaip lietuvybės puoselėtoją, kuris rėmė liaudies kalbą, jį priskirdamas prie « užsikirtėlių lietuvių, kuriems vaidenosi Vytauto laikų nepriklausomybė »; Z. Ivinskis, *Merkelis Giedraitis arba Lietuva dviejų amžių sąvartoje*, žr. *Aidai*, 1951, 3 nr., 111.

Leonui Sapiegai, ir kitiems. Deja, Sikstas V to paties rugpiūčio mėn. gale mirė. Kard. Radvilas vyko Romon naujo popiežiaus rinkimams. Jam esant kelionėje, jis karaliaus Zigmanto Vazos buvo nominuotas ir popiežiaus Grigaliaus XIV perkeltas 1591 m. iš Vilniaus į Krokuvą. Kai Radvilas nuvyko į Krokuvą, lenkai nenorėjo jo, kaip lietuvio, pripažinti Krokuvos vyskupu. Varšuvos seimuose su dideliu įkarščiu buvo kalbama prieš jį ir siekiama jį atgrasyti nuo Krokuvos vyskupo sosto. Kard. Radvilas lenkams ryžtingai atsakinėjo, kad jie pultų ne jį, bet karalių ir popiežių, kadangi tik iš paklusnumo jis čia atvažiavęs. Matydami, kad jokiu būdu nebegali kard. Radvilo iškelti iš Krokuvos, lenkai tuomet nutarė: — jeigu lietuvį priimame į Krokuvą, tai į jo vietą, Vilnių, turi būti skiriamas lenkas Lucko vysk. Bernardas Maciejovskis.

Lietuviai tačiau lenko, kaip ne Lietuvos piliečio, nesutiko priimti. Kova truko ištisus 8 metus [22]. Priešinosi Vilniaus katedros kapitula ir Lietuvos aukštieji pareigūnai su kancleriu Leonu Sapiega. Šis jokiu būdu nenorėjo Lietuvos kanclerio antspaudo pridėti prie lenko Maciejovskio nominacijos rašto. Lenkų užmačioms priešinosi, be didikų, ir visa Lietuvos bajorija. Kiek būta rašyta laiškų, kiek diskusijų įvairiausiomis progomis! Tas svarbus klausimas buvo svarstomas Lietuvos bajorų suvažiavimuose, dviejuose bendruose seimuose, ir dažnai rašinėjama Romai. Ginčą sekė popiežiaus nuncijus vysk. Germanico Malaspina, kuris dažniausiai vis palaikė lenkų pusę. Iš Romos į Vilnių buvo atsiųstas vizitatorius kroatas vienuolis Aleksandras Komulovičius (Comuleus). Jis susipažino su tikra bažnytine Lietuvos padėtimi ir nurodė būdus, kaip būtina yra ruošti Lietuvai lietuvius kunigus ir paremti lietuvių kilnius siekimus. Ir nors vysk. Maciejovskis gavo karaliaus nominaciją ir popiežiaus Klemenso VIII jau buvo paskirtas Vilniaus vyskupu, lietuviai griežtai užsispyrė, kapitula nenusileido, ir Maciejovskis nebuvo įleistas į Vilnių. Pvz., Lietuvos ponai 1597 m. birželio 10 d. taip rašė pačiam vyskupui Maciejovskiui: «Mes Jums broliškai primename savo teises ir laisves, garantuotas Unijos [...] kad Jums su smurtu siekiančiam gauti tą *primariam senatoriam dignitatem* mūsų tautoje, atsakome [...] kad prie to mes neprileisime ir nepasiduosime priespaudai, kuri užgniaužtų mūsų laisves» [23].

---

[22] Apie varžybas dėl Vilniaus vyskupo sosto žr. J. Lappo, *Bandymas pavesti Vilniaus vyskupo katedrą XVI amžiaus pabaigoje*, žr. *Praeitis*, I (1930) 94-138; tuo klausimu pavyko rasti daugiau dokumentų Vatikano archyve.

[23] «... dociskaiąc się W. M. z tem, że tego W. M. nie dopusciemy, aby się W. M. z oppressiy wolnosci y swobod naszych ucieszyc mial». A. Šapoka, *Trys dokumentai iš XVI a. pabaigos bylos dėl Vilniaus vyskupo paskyrimo*, žr. *Lietuvos Praeitis*, I (1940) 700.

Dalykas išsisprendė, kard. Radvilui iš Krokuvos 1600-siems Šventiesiems metams nuvažiavus į Romą ir čia 1600.I.21 d. mirus. Į Krokuvą buvo nukeltas anas Lucko vysk. Maciejovskis, o Vilnius gavo vietinį lietuviškai kalbantį vyskupą Benediktą Vainių (Voina). Lietuviai laimėjo.

5. « ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKA » (XVI-XVIII A.)

Lenkijos karalystei ir Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei Liubline susijungus, abi valstybės turėjo savo plotuose likti nepriklausomos. Lietuviai sudarė savo Statutą. Lenkijos karalius Lietuvą valdė kaip didysis Lietuvos kunigakštis, atskirai išrenkamas. Bažnytinius respublikos reikalus tvarkė Gniezno arkivyskupas, Lenkijos primas. Jis šaukdavo bendrus provincinius sinodus, kurių nuostatai saistė ir Lietuvos dvasiškius. Šiaip Lietuvos vyskupų priklausomybė nuo Gniezno nebuvo glaudi. Susirašinėjimai su Roma paprastai vykdavo per apašt. nuncijus. Šie dažniausiai pravesdavo ir informacinius procesus, arba apklausinėjimus, karaliui nominavus ir vietinei kapitulai išrinkus kandidatą į vyskupus. Kai buvo skiriamas vyskupas Vilniui, pakviesti liudininkai, jei jie buvo lietuviai, pabrėždavo, kad Vilnius yra Lietuvos sostinė ir kad jos vyskupas yra « pirmasis Lietuvos senatorius »: *princeps senator Lithuaniae*, arba « primas »[24]. Kai kartą žemaitis Vilniaus vyskupas Jurgis Bialozoras (1661-1665) viename rašte pasirašė « Lietuvos primas », tuojau gavo barti nuo Gniezno arkiv. W. Leszczyńskio[25]. Taigi lietuviai įvairiais būdais stengėsi atsiriboti nuo lenkų, bet reikia pastebėti, kad nei Lietuvos vyskupai, nei didikai nesikreipė į popiežių, prašydami įsteigti bažnytinę provinciją Lietuvoje.

Nesustosime čia prie *Kėdainių sutarties*. Rusams teriojant ir deginant Vilnių, iš kitos pusės Žemaitiją užplūdo švedai. Didelė dalis Lietuvos bajorų, vadovaujami kng. Jonušo Radvilo, 1655.X.20 d. pasirašė Kėdainių sutartį su Švedijos karaliaus Karolio X Gustavo

---

[24] Pvz., Vysk. Benedikto Vainiaus informacinis procesas Vat. arch., Proc. cons. 11 f. 455-470v. — Quirinus CNOGLERUS savo knygelę *Symbola tria: Catholicum, Calvinianum, Lutheranum* (Vilnius 1602) dedikuoja vysk. B. Vainiui, vadindamas jį *Lietuvos primu*. Jis rašo: « Ad Ill. mum et Rev.mum D. D. Benedictum Woynam, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopum Vilnensem, Primatem Lithuaniae etc. etc., etc., Dominum suum clementissimum ».

[25] Žr. apie tai J. KURCZEWSKI, *Biskupstwo Wileńskie*, Vilnius 1912, 46; ST. BUŻEŃSKI, *Żywoty arcyb. gnieźnieńskich*, IV, Vilnius 1860, 135.

atstovais. Ta sutartimi Lietuva atsisakė unijos su Lenkija ir sudarė tokią uniją su Švedija. Tarp 1134 bajorų, sutartį pasirašė Žemaičių vyskupas Petras Parčevskis, o Vilniaus vyskupo bei kapitulos vardu kan. Jurgis Bialozoras[26]. Vilniaus vysk. Jurgis Tiškevičius buvo pasitraukęs į Prūsus. Pasirašius tą sutartį, ir Lietuvos bažnytinis priklausomumas turėjo pakitėti. Naujoji unija tačiau neilgai truko. Švedai nesiėmė padėti lietuviams kovoti prieš maskviečius ir nedraugiškai pradėjo šeimininkauti Žemaičiuose. Tuo sukėlė prieš save lietuvius. Šie, išviję rusus iš Vilniaus, nutraukė sutartį su švedais. Dėl tos sutarties pasirašymo lenkai nedovanojo Jonušui Radvilui ir vysk. Parčevskiui: jis buvo skundžiamas Romai, būk atsimetęs nuo katalikų tkėjimo ir susidėjęs su protestantais švedais. Buvo užvesta byla, bet viskas baigėsi vyskupui palankiai. Bialozorui pavyko greičiau išsiteisinti: jis netrukus (1658) buvo paskirtas Smolensko, o 1661 m. — Vilniaus vyskupu (+ 1665).

Įvyko paradoksas ir su aukščiau minėtais kryžiuočiais. Tie oficialūs Lietuvos «krikštytojai», aukščiausių autoritetų įgalioti, du šimtus metų Kristaus kryžiaus vardu atkakliai terioję Lietuvos kraštą, vos pasirodžius Liuteriui, nuo Romos kryžiaus atsimetė ir į protestantizmą nuvedė jų užimtus Prūsų ir Livonijos kraštus. Dabar lietuviai jiems ėjo atsilyginti geru už pikta. Kaip katalikų misijonieriai, lietuviai ėjo apaštalauti į protestantų ir stačiatikių šalis. Nuo vysk. Merkelio Giedraičio ir kard. Jurgio Radvilo laikų Žemaičių ir Vilniaus vyskupijose vyko atgimimas. Jėzuitai, pranciškonai ir kiti vienuoliai ėjo į talką. Naujai įsteigtos seminarijos paruošė dvasiškių ir saviems reikalams ir apaštalavimui kitur. Didelis skaičius mokančių lietuvių kalbą galėjo išeiti kunigais. Pasirodė visa eilė lietuviškų knygų. XVII ir XVIII amžiai buvo tarsi lietuvių atgimimo laikas. Iki XVIII a. galo Lietuvoje buvo įsteigta apie 300 parapijinių mokyklų ir apie 40 gimnazijų.

Kardinolas Jurgis Radvilas 1582 m. vasario mėn. įkūrė pirmąją visoje «respublikoje» *diecezinę kunigų seminariją* (kai po 3 metų Gniezno arkiv. dar tik «galvojo» tokią seminariją steigti). Vilniuje buvo ruošiami kunigai tiek savai, tiek Žemaičių vyskupijai (kur netrukus atidaryta ir sava seminarija). Buvo priimami tik moką lietuvių kalbą. 1649 m. Vilniaus kapitulos aktuose užrašyta: kai vienas lenkas norėjo įstoti į Vilniaus seminariją, jam buvo pasa-

---

[26] Jis vėliau buvo Vilniaus vysk. Apie Kėdainių sutartį žr. A. Šapoka: LE XI, 318-322; W. Konopczyński i K. Lepszy, *Akta ugody Kiejdańskiej 1655 roku* žr. *Ateneum Wileńskie*, 1923, I, 173-224.

kyta, kad tik moką lietuvių kalbą priimami, kitaip tai būtų apsilenkta su fundatoriaus, t. y. kard. Radvilo mintimi[27].

1583 m. Vilniuje atidarius vad. *popiežiškąją seminariją* (kuri turėjo tarnauti protestantams ir stačiatikiams atversti), pradžioje lietuvių auklėtinių kaip ir nebuvo. Kai kurie jų ruošėsi apaštalauti anksčiau įsteigtoje Braunsbergo pop. seminarijoje. Tuo tarpu XVII ir XVIII amžiais Vilniaus pop. seminarijoje dauguma studentų (net iki 80%) jau buvo lietuviai ar žemaičiai (pvz., iš metiniame sąraše įrašytų 30 studentų kokie 24 buvo lietuviai)[28].

Panašiai vėliau veikė *Kraslavos* pop. seminarija Latvijoje, įsteigta XVIII amž. viduryje, susitarus Livonijos ir Smolensko vyskupams. Smolensko vyskupija (įkurta 1636 m.) priklausė D. L. Kunigaikštystei. Grafas Plateris Kraslavoj pastatė seminarijai namus ir pakvietė vienuolius vincentiečius, kurie Lietuvoje buvo vad. «misijonieriais». (XIX a. jie vedė ir Varnių kun. seminariją). Toje seminarijoje buvo auklėjami penki Livonijos ir penki Smolensko vyskupijai skirti auklėtiniai. Pažiūrėkime į studentų sąrašus: jie randasi Romoje, Tikėjimo Platinimo Kongregacijos archyve (panašiai kaip Vilniaus pop. seminarijos daugiau negu šimtas sąrašų). Beveik kasmet iš tų 10 studentų 8 ar 9 buvo žemaičiai ar Vilniaus vyskupijos lietuviai, visi moką lietuvių kalbą. Roma, kuri mokėjo pinigus už Smolensko vyskupijos auklėtinius, norėjo nutraukti mokėjimą, nes studentai buvo imami ne iš savos vyskupijos. Seminarijos regensas atsakė: jei žemaičiams nebus leidžiama čia studijuoti, iš viso reikės seminariją uždaryti. O vyskupas teisinosi, kad savų kandidatų neturi, nes didelė vyskupijos dalis užimta rusų, tuo tarpu Žemaitijoje jų esą perdaug, o žemaičiai greitai išmokstą svetimą kalbą ir sėkmingai galį apaštalauti; susitarta, jog 5 metus atidirbę, jei norės, galės grįžti į savo kraštą[29].

Tuo būdu ir vėliau lietuviai, mokėdami savo kalbą, dirbo savo tėvų žemėje, o kiti apaštalavo tarp protestantų ir stačiatikių. Ir XIX a. nemažas skaičius lietuvių kunigų dirbo Latgalijoje ir Kurše, o kiti net Sibire. Daugelis jų ryžtingai stojo Lietuvoje prieš pravoslavinimą ir davė heroiškų pavyzdžių (pvz., Vilniaus dekanas St. Petravičius 1870 m.).

---

[27] Žr. P. JATULIS, *Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe*, žr. *Suvažiavimo Darbai*, VII, 255.

[28] Apie pop. seminariją Vilniuje žr. P. JATULIS: LE XXIII, 288-291.

[29] Apie Kraslavos kun. seminariją duoda žinių P. JATULIS: *S. Congr. de Prop. Fide Memoria Rerum 1622-1972*, II, Roma 1973, 791-800.

6. Mogiliavo Jurisdikcija (XIX a.)

Po pirmojo Lietuvos-Lenkijos padalinimo (1772) Vilniaus vyskupijai priklausiusios gudiškosios sritys buvo atskirtos nuo Lietuvos ir 1783 m. Mogiliave buvo įsteigta arkivyskupija. Trims metams praėjus po paskutinio padalinimo (1795), 1798 m. tai arkivyskupijai priskirtos Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos, šiai pastarajai pavedant valdyti dar Kuršo ir Latgalės sritis. Ir vėl paradoksas: lietuviai, nuo seno troškę savarankiškumo ir atsiskyrimo nuo Gniezno, dabar jau savo teritorijoje gavo bažnytinės provincijos centrą. Gediminas, Algirdas ir Vytautas vis buvo siekę plėstis į Rytų erdvę. Mogiliavas priklausė D. Lietuvos Kunigaikštystei. Bet dabar visas mūsų kraštas atsidūrė rusų priespaudoje. Rusų apetitai buvo nepasotinami. Kotryna II aiškiai reiškė savo pageidavimą, kad Lietuvos šalis turi virsti rusiška ir pravoslaviška.

Mogiliavo arkivyskupas-metropolitas, Stanislovas Bogušas Siestrencevičius, ilgus metus valdęs (+ 1826), save skaitė iš Lietuvos kilusiu ir Lietuvai simpatizavo. Jis buvo gimęs Volkovisko apskrityje, o jo motina buvo nuo Ukmergės. Nuo mažens kalvinų tikybos, mokėsi Kėdainiuose ir Berlyne, vėliau buvo karininkas Prūsų Fridricho II kariuomenėje, paskui Lietuvos raitelių gvardijoje. Auklėjęs Radvilų vaikus ir susipažinęs su Vilniaus vyskupu Masalskiu, Siestrencevičius perėjo į Katalikų Bažnyčią ir netrukus įstojo į dvasinį luomą. 1759-1763 studijavo Varšuvoje teologiją ir bažnytinę teisę. 1763 m. jį kunigu įšventino Kijevo vysk. Zaluskis[30]. Po 3 metų priimtas į Vilniaus kapitulą. 1773 m. paskirtas Vilniaus vyskupijos sufraganu gudiškajai diecezijos daliai. Bet jis pats ėmė save vadinti Baltarusijos vyskupu. Nuo 1783 m. Mogiliavo arkiv. Buvo perdaug ištikimas caro valdžiai ir turėjo daug nesusipratimų su Roma, kadangi dažnai nesilaikė bažnytinių teisių nuostatų. Rusijos vyriausybė primygtinai prašė popiežių, kad Siestrencevičių pakeltų kardinolu. Norėdama išvengti didesnių blogybių, Romos kurija jam leido dėvėti raudonus kardinoliškus rūbus, nors ir be kardinolo titulo. 1817 m. Siestrencevičius buvo pateikęs projektą Vilniaus vyskupą padaryti Lietuvos primu ir arkivyskupu, o Mogiliave teturėjo likti savos vyskupijos centras[31].

---

[30] Ne Žemaičių vysk. Steponas Giedraitis, kaip Vc. Biržiška tvirtina LE VII, 219.

[31] Kai kas tvirtina, kad jau Vienos Kongreso metu tas pasiūlymas buvęs pateiktas ten buvusiam kardinolui Consalvi.

Tuo laiku Siestrencevičius pats valdė ir Vilniaus vyskupiją, vyskupui Strojnovskiui mirus. Jis įtaigojo carui neskirti Vilniaus vyskupu Nikodemo Puzino, kurį kapitula buvo išrinkusi. Vilniaus vyskupiją Siestrencevičius valdė iki savo mirties. Jo vyskupavimas buvo žalingas tiek Rusijos, tiek Lietuvos katalikams. Gerai tik, kad jis nuo Bažnyčios neatsimetė [32].

7. XX A. PRADŽIOS LIETUVIŲ MEMORANDUMAI

Lietuviams nešant sunkią caro priespaudą XIX a., katalikybė buvo stiprus ramstis prieš rusinimą. O vysk. M. Valančius buvo tiesiog dvasios milžinas. Lietuviai jau turėjo savų kunigų. Jie puikiai išlaikė egzaminą per ištrėmimus, kraują ir ašaras. Savarankiškumo bažnytinėje srityje buvo įmanoma siekti po spaudos atgavimo (1904) ir tikybų tolerancijos akto (1905). Dr. Jonas Basanavičius 1906 m. paruošė Šv. Tėvui Pijui X skirtą memorandumą. Kun. Šnapštys-Margalis tą raštą išvertė į lotynų kalbą. Mykolas Vaitkus, tuomet būdamas Kauno kunigų seminarijoje, sakosi padėjęs Margaliui versti. Memorandumas atspausdintas abiem kalbom. Jame pasisakoma dėl lietuvių kalbos Vilniaus vyskupijos bažnyčiose, prašoma Lietuvos Bažnyčią padaryti nepriklausomą nuo lenkų, apjungiant Vilniaus, Žemaičių ir Seinų vyskupijas su arkivyskupo sostu Vilniuje, vyskupijoms skirti lietuvius vyskupus, o vyskupą Roppą iš Vilniaus iškelti į Lenkiją. Basanavičiaus paruoštas memorandumas yra šiurkštus, nediplomatiškai suredaguotas. Į jį iš Romos negauta jokio atsakymo. Vėliau Lietuvos Taryba 1917 m. pasiuntė Šv. Tėvui Benediktui XV memorandumą, kuriame nušviečiama tuolaikinė Lietuvos padėtis ir prašoma įkurti Vilniuje arkivyskupiją su lietuviu arkivyskupu (*Mémoire concernant la situation de l'Eglise Catholique en Lithuanie* ..., Lausanne 1917). Bet karas dar nebuvo baigtas, ir kokių naujų patvarkymų Apaštalų Sostas pergreit nedaro. Vėliau buvo kreipiamasi į nuncijų Vokietijoje, arkiv. Pacelli. 1919 m. buvo pasiųsta į Romą delegacija, kuri prašė, kad Vatikanas pripažintų Lietuvą nepriklausomą *de jure* ir įkurtų bažnytinę Lietuvos provinciją. Bet tam dar nebuvo pribrendęs laikas. Tiktai po I pasaulinio karo, kai šiek tiek nusistovėjo valstybių sienos, 1926 metais buvo įsteigta, atskira nuo Lenkijos, Lietuvos bažnytinė provincija [33].

---

[32] Žr. P. JATULIS: LE XXVII, 415-417.

[33] Apie Lietuvos bažnytinės provincijos 1926 įsteigimą ir prieš tai apie lietuvių memorandumus popiežiui žr. ST. MATULIS, *Lietuva ir Apaštalų Sostas 1795-1940*, žr. *Suvažiavimo Darbai*, IV, Roma 1961, 151-174.

Nuo to laiko lietuviai jau galėjo pilnai savarankiškai tvarkytis. Katalikų sąmonigumas ir išsilavinimas stipriai pakilo.

Žvelgdami atgal, matome, kad lietuviai per amžius daug kentėjo ir vargo. Seniau jie neturėjo savo rašto, paskui jiems buvo draudžiama ir spauda. Jie svetimųjų buvo engiami, kankinami, tremiami iš savo gimtosios šalies. Bet Apvaizda juos globojo: padėjo išugdyti tautinę sąmonę ir sukurti šimtus tūkstančių įvairiausių meno ir rašto paminklų. Tai lieka neišdildoma. Ir dabar, nežiūrint skaudžių persekiojimų, Lietuva vis gyva. Ji ir bus gyva.

PAULIUS JATULIS

ABOUT THE EFFORTS TO ESTABLISH AN ECCLESIASTICAL PROVINCE IN LITHUANIA

By

MONS. DR. PAULIUS JATULIS

Summary

Being the last pagan nation in Europe, Lithuania was militarily attacked by Teutonic Knights from both sides : Riga, in Livonia (presently Latvia), and Prussia (after the ancient Prussians, relative to Lithuanians, have been subjugated by the Teutonic Order). Mindaugas, the king of Lithuania, wanted to have peace, and received the Christian baptism with many nobles (1251). By order of Pope Innocent IV Mindaugas was crowned king, and the diocese of Lithuania was erected. As Mindaugas wanted, the first Christian bishop, who was a priest of the Teutonic Order, made the oath of fidelity in the the name of the Holy Father. The diocese then came under the protection of the Holy See, and thus did not belong to the archbishop of Riga. For the maintenance of the bishop, King Mindaugas inscribed as a donation some districts in Samogitia (lower Lithuania), and other districts to the « baptizers » Theutonic Knights. But it was not enough for the Knights, for they vexed the king and wanted to receive more and more Lithuanian land. The rulers of Lithuania could not agree to such an enormous request. War was inevitable. In the battle of Šiauliai (Samogitia) in the year 1260, the Teutonic Knights were defeated, and in 1263 King Mindaugas was killed. Thus the diocese of Lithuania lasted only few years, and the nation remained pagan. Later in the XIV century, the Lithuanian grand dukes negotiated with Rome in order to receive baptism, but with the condition, that the Teutonic Knights should desist to make war against Lithuania. Nothing could be done, as the Knights intended to occupy that country by force.

When the grand duke of Lithuania, Jogaila (Jagiełło) became king of Poland, Lithuania proper was baptized (1387), and the diocese of Vilnius (capital city of Lithuania) was erected. Later in 1417 the diocese of Medininkai in Samogitia was erected also. Both dioceses could not obtain their independence, but were incorporated to the ecclesiastical province of Poland (center in Gniezno). Lithuanians could do nothing to show their own identity. They resisted to the archbishop of Gniezno, who wanted to introduce (1574-1575) his nephew, a Polish bishop, in Samogitia. Lithuanians succeeded in receiwing a bishop of their own nationality, Merkelis Giedraitis. After the bishop of Vilnius, Cardinal George Radvilas (Radziwiłł), was transferred to Cracow (1591), the Poles wanted to make a Pole (B. Maciejow-

ski) bishop of Vilnius. But the Lithuanian clergy and nobles for eight years fought strongly, and did not let Bishop Maciejowski enter Vilnius. After the death of Cardinal Radvilas, Vilnius received a Lithuanian bishop.

The Lithuanians were eager to attend the ecclesiastical seminaries in Vilnius, a diocesan and a Pontifical (which was destined to educate priests for conversion of Protestant and Orthodox people). Especially in the XVII-XVIII centuries, most of their seminarians were Lithuanians. Similarly the ecclesiastical seminary in Kraslava (Latvia), erected by the bishops of Livonia and Smolensk, had mostly students from Lithuania, who became apostles in Russia.

In the years 1783 an ecclesiastical province in Mohilev (Bielorussia) was erected, to which were included also the dioceses of Vilnius and Samogitia. Mohilev belonged to the grand duchy of Lithuania, but from the end of the XVIII century, and during the XIX century, it was occupied by Russia.

When in the beginning of the XX century Lithuanians had more freedom, they wrote memorandums to the Holy See, asking to make an ecclesiastical province, in Lithuania. But only in the years 1926, when Lithuania really became an independeat state, was the ecclesiastical province erected.

LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS SEKCIJA

PROF. DR. ANTANAS KLIMAS

LIETUVIŲ KALBOS VEIKSMAŽODŽIŲ DARYBA IR INDOEUROPIEČIŲ PROKALBĖ

LIETUVIŲ KALBOS VEIKSMAŽODŽIŲ DARYBA IR INDOEUROPIEČIŲ PROKALBĖ

Nors kiek įsigilinus į lietuvių kalbos veiksmažodžių darybos sistemą — sinchroniniu požiūriu —, tuojau galima pastebėti gana keistoką dalyką: jeigu lietuvių kalbos vardažodžių, ypač daiktavardžių, daryba yra labai įvairi, « marga », pasižyminti ypač gausiomis ir įvairiomis darybos subsistemomis: daugiau 600 priesagų, ko, tarp kitko, niekados neturėjo ir neturi jokia kita indoeuropiečių kalba, nemažas skaičius priešdėlių, įvairios sudurtinių bei sudėtinių žodžių galimybės, tai lietuvių kalbos veiksmažodžio daryba yra labai jau paprasta, labai nesudėtinga, labai « bespalvė », ir labai jau « uniforminė ».

Trumpai, lietuvių kalbos visą veiksmažodžio išvestinę darybą galima susumuoti taip:

a) tėra tik 12 priešdėlių;
b) tėra tik 7 priesagos;
c) visiškai nėra — nė vieno — sudėtinio arba sudurtinio veiksmažodžio!

Pailiustruosime konkrečiais pavyzdžiais:

a) 12 priešdėlių:

ap—	(api—)	:	apeiti, apibėgti
at—	(ati—)	:	ateiti, atbėgti, atidaryti, atiduoti
į—		:	įeiti, įbėgti
iš—		:	išeiti, išbėgti
nu—		:	nueiti, nubėgti
pa—		:	paeiti, pabėgti
par—		:	pareiti, parbėgti
per—		:	pereiti, perbėgti
pra—		:	praeiti, prabėgti
pri—		:	prieiti, pribėgti
su—		:	sueiti, subėgti
už—		:	užeiti, užbėgti

b) 7 priesagos[1]:

Pagrindinis žodis	—(i)uoti	—(i)auti	—(i)oti	—ėti	—yti	—inti	—enti
juokas	.....	juokautti	.....	....	....	juokinti	.....
daina	dainuoti	.....	.....	....	....	.....	.....
miegas	.....	.....	miegoti	....	migdyti	miginti	.....
šneka	.....	.....	.....	šnėketi	....	šnekinti	.....
sklaida	.....	.....	.....	....	sklaidyti	.....	.....
klaida	.....	.....	klaidžioti	....	....	klaidinti	.....
kurti: kūrė	.....	.....	.....	....	....	.....	kūrenti

Tad štai ir turime sunkų klausimą: kodėl taip yra, kodėl tokia didelė «praraja» tarp lietuvių kalbos labai įvairios ir sudėtingos daiktavardžių darybos sistemos ir labai paprastutės veiksmažodžių darybos sistemos[2]. Ir toliau, sekant mūsų tema, kokias implikacijas galima iš to padaryti, sprendžiant indoeuropiečių prokalbės veiksmažodžių dárybos klausimus, net apskritai indoeuropiečių prokalbės veiksmažodžio sistemos išsivystymui?

Pirmiausia labai trumpai žvilgterėsime į patiės klausimo istoriją.

Jau nuo pat pradžios indoeuropiečių kalbotyroje yra nuolat ginčijamasi apie vadinamųjų «kalbos dalių» chronologiją, kitaip sakant, kurios iš jų išsivystė anksčiau ir kurios vėliau. Tai ypač liečia vardažodžio ir veiksmažodžio santykius chronologinėje «lentelėje». Susumuojant labai labai trumpai, yra trys pagrindinės nuomonės[3]:

1. Indoeuropiečių prokalbės daiktavardis ir veiksmažodis, kaip mes juos dabar suprantame, išsivystė iš vadinamųjų grynųjų šaknų daugmaž tuo pačiu laiku. Pavyzdžiui:

Ide. prokalbės šaknys: **kel*— , **kol*— , **kl*— galėjo vystytis vienu ir tuo pačiu laiku maždaug tokiu būdu:

kel— .... —— *kel*—ti (plgk. lot. ex—*ce*llere, vok. *H*ügel, etc.)
kol— .... —— *kal*—nas (plgk. pr. *col*line, vok. *Hol*m, etc.)
kl — .... —— *kil*—ti (plgk. angl. *hill*, etc.[4]).

---

[1] Plačiau apie tai plg.: Antanas Klimas, *Word-Formation in Lithuanian*, žr. *Flexion und Wortbildung*, Wiesbaden 1975, 130-147 psl.

[2] Plgk. 1 išnašą. Visą medžiagą galima rasti: *Lietuvių kalbos gramatika*, I ir II t., Vilnius 1965 ir 1971.

[3] Žinoma, čia įvairios hipotezės bei teorijos bus tik susumuojamos į tris pagrindines grupes.

[4] Germanų kalbose — pagal garsųjį Grimo dėsnį — indoeuropiečių *k* virto *h*, ir t.t.

2. Kita hipotezė tvirtina, kad veiksmažodis bus buvęs ankstyvesnis. Ir tik vėliau iš veiksmažodžių sistemos išsivystę vardažodžiai [5]. Taigi, sakysime, gal ir taip: iš šaknies *kel*— pirmiau išsivystę veiksmažodiniai žodžiai: gal kas nors panašaus į lietuvių kalbos *kel*—iu, *kel*—ia, o jau vėliau ir visi kiti tos šaknies žodžiai: *kelias*, *kilti*, *kėlimas*, *keltas* ir t.t. [6].

3. Kiti indoeuropiečių kalbų tyrinėtojai stengėsi įrodyti, kad vadinamoji pagrindinė kalbos dalis indoeuropiečių senojoje prokalbėje yra buvęs *vardažodis*, *pavadinimas*, *daiktavardis* plačia jo prasme. Veiksmažodinė sistema, pagal jų hipotezę, išsivysčiusi vėliau [7].

Kodėl tokios skirtingos nuomonės susidarė, ir kuo jos buvo remiamos bei palaikomos?

Svarbiausia viso šio labai įdomaus ir iki šiol neišspręsto klausimo priežastis yra ta, kad jau nuo pat lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros pradžios per daug dėmesio buvo kreipiama į trijų senųjų vadinamų 'klasikinių' kalbų gramatines sistemas: sanskrito, graikų ir lotynų. Tokiu būdu rekonstruota indoeuropiečių prokalbės sistema ir iki pat šios dienos yra išvedama iš tų trijų «didžiųjų», o visos kitos indoeuropiečių kalbos, jų tarpe ir lietuvių kalba, vartojamos tarsi tik «spirgučiais pabarstyti», tarsi prieskoniui.

Tik visiškai neseniai pasigirdo kitokių balsų. Štai 1976 metų gegužės mėnesį vykusioje 5-je Baltų studijų puoselėjimo draugijos (Association for the Advancement of Baltic Studies) konferencijoje žymusis JAV kalbininkas prof. dr. William R. Schmalstieg, kalbėdamas apie lietuvių kalbos daiktavardžių daugiskaitos vardininko kai kurių galūnių susiformavimą, šitaip pasisakė.

I believe that in the past such proto-forms were not considered acceptable (1) because reconstructions of the oldest stages of Proto-Indo-European were usually made on the basis of Sanskrit and Greek (and to a somewhat lesser extent Latin) and (2) because it was customary to assume for Proto-Indo-European the largest attested morpheme and to derive the morphemes of the daughter languages by means of assuming reductions of this monster morpheme. I propose therefore two methodological deviations from the established norm. First, I propose that the evidence of Baltic and other Indo-European languages may be just

---

[5] Vardažodis apimtų maždaug šias dabartinės kalbos dalis: daiktavardis, būdvardis, skaitvardis.

[6] Ši šaknis, t. y. *kel-* galima rasti visose indoeuropiečių kalbose. Iš jos išsirutuliojo labai daug įvairiausių žodžių su daugeliu reikšmių.

[7] Plg. Ascoli, *Studj ariosemitici*. Articolo secondo, 1865, etc.

as important as Sanskrit and Greek for the reconstruction of Proto-Indo-European. Second, I propose that it is just as reasonable to assume that the forms of the attested Indo-European languages reached their present state of development by the accretion of minimorphemes [8].

Jau 1966 metais panašiai buvo rašęs ir žymiausias pokarinės Lietuvos kalbininkas a.a. prof. dr. Jonas Kazlauskas:

Pastaraisiais metais požiūris į senųjų indoeuropiečių kalbų etapų rekonstrukciją yra iš esmės pakitęs. Dabar jau visai aišku, kad atskiros indoeuropiečių kalbos nuo indoeuropiečių prokalbės yra gana smarkiai nutolusios ir kad senoji indų ir senoji graikų kalbos gali turėti irgi nemaža naujadarų, kaip jų turi ir kitos indoeuropiečių kalbos. Dabar taip pat aišku, kad ir kitos indoeuropiečių kalbos gali būti išlaikiusios tokių archaizmų, kokių nėra išlaikiusi nei senoji graikų, nei senoji indų kalba [9].

Taigi, taikant šį metodą [10] — bent teorinėje plotmėje — šių laikų lietuvių kalbos sistemos faktus, kaip galinčius atspindėti labai senus procesus, galima drąsiai vartoti, kalbant apie indoeuropiečių prokalbės sistemą.

Dabar ir grįšime vėl prie mūsų jau iškeltų aiškių ir didelių skirtumų lietuvių kalbos vardažodžio — konkrečiai daiktavardžio — ir veiksmažodžio darybos sistemose.

Indoeuropiečių kalbotyroje — ir apskritai istorinėje kalbotyroje — jau seniai yra žinomas faktas, kad, juo komplikuotesni procesai, juo labiau jie rodo ilgą, komplikuotą išsivystymą. Iš kitos pusės: juo paprastesni, uniformiškesni procesai — jie dažniausiai rodo ne tokį ilgą, ne tokį komplikuotą išsivystymą [11].

Turint galvoje mūsų pradžioje nurodytas lietuvių kalbos daiktavardžio ir veiksmažodžio darybos sistemas, aiškiai peršasi šios išvados:

1. Indoeuropiečių prokalbėje veiksmažodis — toks, kokį mes jį dabar suprantame, dar nebuvo pilnai išsivystęs. Taigi, veiksmažo-

---

[8] William R. SCHMALSTIEG, *Lithuanian Dialect Nominative Plurals in -aus and -ies*, paskaita skaityta 5-je Baltų studijų konferencijoje, New York, 1976 m. geg. 20-23.

[9] Jonas KAZLAUSKAS, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius 1968, 301 psl.

[10] Tai reiškia, kad baltų kalbos turi tiek pat reikšmės indoeuropiečių prokalbės rekonstrukcijoje kaip ir anos trys klasikinės kalbos, o gal kartais dar ir daugiau, nes anos trys kalbos yra mirusios, o lietuvių kalba yra gyva.

[11] Plg. šiuo klausimu: Jerzy KURYŁOWICZ, *On the Methods of Internal Reconstruction*, žr. *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists*, Haag 1964, 5-36 psl.

džio kaitybos ir darybos sistemos galėjo išsivystyti — ir greičiausiai išsivystė — jau atskirose indoeuropiečių kalbų šeimos grupėse, net atskirose kalbose.

2. Pati seniausioji indoeuropiečių prokalbės « kalbos dalis » buvo daikto-dalyko-veiksmo pavadinimas, t.y. vardažodis.

Kaip tai galima būtų « praktiškai įsivaizduoti » ?

Man atrodo, kad senieji indoeuropiečių prokalbe kalbą žmonės buvo tokioje kalbos išsirutuliojimo stadijoje, kad jie labai konkrečiai pirmoje eilėje vartojo pavadinimus. Kitaip sakant, viskas, arba beveik viskas indoeuropiečių prokalbėje buvo « pavadinama » šio (kalbamo) momento skalėje. Konkrečiai galima įsivaizduoti tokį išsirutuliojimo kelią:

a) «Veikėjo» pavadinimas	b) «Būsenos» pav.	c) «Veiksmo» pav.
mi ' aš '	+ es ' buti '	es mi ' aš esu '
si ' ne aš, kitas '	+ es »	es si ' tu esi '
ti ' ne aš ir ne tu '	+ es »	es ti ' jis, ji yra '
mẽs ' tu ir aš, jūs ir aš '	+ es »	es mes ' mes esame
tẽs ' tu ir kiti '	+ es »	es tes ' jūs esate '

ir taip toliau[12].

Arba tai galima taip pat pavaizduoti, palyginus senųjų indoeuropiečių kalbų daiktavardžių kamienus ir lietuvių kalbos veiksmažodžio įvairias senąsias galūnes[13]. Sakysime, kad ir taip:

Daiktavardžio kamienai		Tie patys kamienai ' veiksmo pavadinimui ':	
ide. prok.	liet. k.	ide. prok.	liet. k.
—o—	—a— : vilk-a-s	o	a : yr-a, ein-a, mieg-a
—ā—	—o— : rank-o-s	ā	o : dar-o, var-o
—i —	—i — : ak-i-s	i	i : myl-i, tyl-i
—u—	—u— : med-u-s	u	u : es-u, tyli-u
—s—	—s— : mėne-s-io	s	s : bu-s, ei-s

[12] Dabar kai kurie kalbininkai galvoja, kad baltų kalbos iš viso niekados nėra turėjusios specialios 3-jo daugiskaitos asmens formos. Tai būtų labai senas ir labai specialus baltų kalbų požymis, greičiausiai paveldėtas iš ankstyvojo prokalbės periodo.

[13] Plg. William R. SCHMALSTIEG, *Tokharian and Baltic*, žr. *Lituanus*, 1974 m. 3 nr. 5-11 psl.

Taigi, mes galime dabar maždaug įsivaizduoti, kaip galėjo išsivystyti senoji indoeuropiečių prokalbė:

1. *Seniausioji fazė*: nėra ‘kalbos dalių’ kaipo tokių: yra tik «pavadinimai». Nėra jokių galūnių bei afiksų:

* WELK ‘vilkimas’ * WOLK ‘kas atvilkta’ * WḶK ‘kas velka’

2. *Vidurinioji fazė*: prasideda infleksija:
*WELK-Ō [‘velku’] *WOLK—Ā [‘valka’] *WḶK—O—S [‘vilkas’]

3. *Vėlyvoji fazė*:
* WELKŌ, —OM, etc. * WALKĀ—?, etc. * WḶKOS, etc.

Anų trijų fazių refleksai, gal ir netiesioginiai, liet. kalboje:

velk-u	valk-a	vilk-ti
velk-ame, etc.	valk-ata	vilk-au, etc.
velk-ė	valk-šna	vilk-as
velk-a	valk-tis	vilk-ė
etc.	valk-us	vilk-stinė
	etc.	etc.

Tokiu būdu, pačioje pradžioje, indoeuropiečių prokalbė galėjo turėti tam tikrą skaičių pagrindinių pavadinimų, ir tai buvo pradžia ne tik dabar vadinamo vardažodžio kategorijos, bet tai davė pradžią ir visoms kitoms gramatinėms kategorijoms, tarp jų ir tai kategorijai, kurią dabar vadiname veiksmažodžiu[14].

Beveik visi indoeuropiečių prokalbės tyrinėtojai dabar sutinka, kad ši prokalbė neturėjo pilnai išsivysčiusios veiksmažodžio sistemos. Pavyzdžini, senoji hetitų kalba — lygiai kaip ir baltų prokalbė — teturėjo tik tris «laikus»: esamąjį, būtąjį ir būsimąjį. Taip pat tik dvi «nuosakas»: tiesioginę ir liepiamąją. Taigi, hetitų kalbos faktai, arba duomenys, siekią ca 1800-1500 pr. Kr., atrodo, taip pat patvirtina mūsų hipotezę.

Kodėl tokiose kalbose kaip sanskritas, graikų, lotynų kalbos vėliau išsivystė sudėtingos veiksmažodžio sistemos — su daugeliu «rūšių», «laikų», «nuosakų» ir t.t. — tai jau visiškai kitas klausimas[15].

---

[14] Plg. Jerzy KURYŁOWICZ, *The Inflectional Categories of Indo-European*, Heidelberg 1964.

[15] Ten pat.

Taigi, remiantis lietuvių kalbos veiksmažodžio darybos paprastumu, vienodumu, 'uniformiškumu', reikia dar kartą patvirtinti išvadą, kad ir indoeuropiečių prokalbėje, ir visose baltų kalbose, ir lietuvių kalboje — veiksmažodžio sistemos išsivystymas yra vėlyvesnis, antrinis, ne primordinis reiškinys.

Kad toks išsivystymas galimas — čia mes dabar kalbame apie morfologines, arba kaitybines sistemas atskirose indoeuropiečių kalbų grupėse — matyti iš antrinio, daug vėlyvesnio germanų, romanų kalbų veiksmažodžio sistemų išsivystymo[16]. Tokio vėlyvo vystymosi visiškai negalima pastebėti jokioje indoeuropiečių kalbų daiktavardžio sistemoje — nei kaityboje, nei daryboje.

Panašiai yra rašęs prof. Jonas Kazlauskas jau prieš keliolika metų:

> Taigi šiandien gana aišku, kad laiko kategorija, kaip morfologinis faktorius, yra atsiradusi vėliau. Vadinamosios indoeuropiečių prokalbės veiksmažodžio modelio nėra išlaikiusi nė viena indoeuropiečių kalba. Jis gali būti rekonstruojamas tik atsižvelgiant į visų atskirų indoeuropiečių kalbų veiksmažodžių modelius[17].

Teisybė, čia duotoje citatoje yra kalbama, apskritai, ne apie darybos principus, bet apie kaitybą, morfologiją siauresne prasme, bet tai tik patvirtina mūsų hipotezę. Dar galime prisiminti porą kitų citatų iš garsiosios prof. Kazlausko knygos:

> Senajai indoeuropiečių epochai buvo būdingos individualios veiksmažodžio paradigmos, sudarytos autonomiškumo principu. Vienijančiu paradigmų pradu buvo veiksmažodžio šaknis, o ne kamienas. Paradigmų pabirumas — būdingas šio periodo bruožas. Ne be reikalo Mejė (Meillet) rašė, kad šaknis «pati viena ir be priesagos, ėjo kamienu, t.y., buvo konkrečia realybe»[18].

Šia proga mes norėtume duoti ilgoką citatą iš prof. Kazlausko knygos, kurioje jis, tarp kitko, aiškiai pasisako prieš senųjų klasikinių kalbų vienpusę «hegemoniją», rekonstruojant indoeuropiečių prokalbę:

> Pirmojo tipo veiksmažodžio paradigmų apiforminimo principų archaiškumas visai nereiškia, kad laikų ir asmenavimo sistema, egzistuojanti s. ind. ar s. gr. kalboje, yra taip pat archaiška. Šiuo metu

---

[16] Plg. Antanas KLIMAS, *Lithuanian and the Germanic Languages*, žr. *Lituanus*, 1958 m. birželio mėn., 41-46 psl.; taip pat: Antanas KLIMAS, *Baltic, Germanic and Slavic*, žr. *Donum Balticum*, Stockholmas 1970, 263-269 psl.

[17] Jonas KAZLAUSKAS, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius 1968, 292 psl.

[18] Ten pat, 288 psl.

galima drąsiai pasakyti, kad vidinės rekonstrukcijos metodai, taikomi tyrinėjant atskiras indoeuropiečių kalbas, padėjo atsisakyti brugmaniškos indoeuropiečių veiksmažodžio schemos, kuri visai neseniai buvo primetama ir baltų kalboms. Jaunagramatikių koncepcija, pagal kurią kalbų archaiškumas buvo matuojamas s. indų ir s. graikų kalbų masteliu, šių kalbų modelis buvo laikomas prokalbės modeliu, ir kalbos, neturinčios tokios sudėtingos laikų sistemos, buvo laikomos jos netekusiomis, pasirodė ydinga. Jų galvojimo būdas dabar jau atrodo keistokai — juk indoeuropiečių prokalbės veiksmažodžio modelis buvo rekonstruojamas, remiantis s. indų ir s. graikų kalbų veiksmažodžiu, jo sistema buvo a priori laikoma archaiškiausia, iš kurios išriedėjuosios kitų kalbų sistemos, o pastarosiose buvo ieškoma pirmosios sistemos liekanų ar pėdsakų. Jeigu s. indų ir s. graikų kalbose egzistavęs aoristas, imperfektas, perfektas ir kiti laikai, tai buvo manoma, kad tose kalbose, kur jų dabar nėra, tie laikai turėję išnykti.

Seniai žinoma, kad s. indų ir s. graikų kalbose veikslo reikšmės labai susipynę su laiko reikšmėmis. Esamojo laiko, aoristo, perfekto kamienai ten daugiau turi veikslo, o ne laiko pobūdį: jie reiškia ne tiek laiką, kiek paties proceso pobūdį, veiksmo būdą. Esamojo laiko formacija reiškia veiksmą, kaip besitęsiantį eigos procesą; aoristo formacija — daugiau susijusi su įvykio veikslu, veiksmu, abstrahuotu nuo eigos; perfekto formacija — reiškė būseną. Veikslinės veiksmažodžio reikšmės greičiausiai yra pirminės, o laiko — antrinės [19].

Tai, ką mes čia mėginome iškelti, remdamiesi lietuvių kalbos veiksmažodžio darybos sistema, nėra nei nauja, nei heretiška. Jau 1934 metais garsus vokiečių kalbininkas Hermann Hirt rašė:

An und für sich ist das Verbum kein notwendiger Bestandteil der Sprache. Wundt, Völkerpsych. 1, 2, S. 133 hat betont, dass viele hochentwickelte Sprachen ein Verbum in unsrem Sinne nicht kennen. Auch ich nehme an, dass sich im Idg. das Verbum gleichfalls erst entwickelt hat. Dafür kann man schon das Lateinische und Griechische anführen; denn in hohem Masse wird mehr noch in diesem als in jenem vieles nominal, d.h. durch Partizipien und Infinitive, ausgedrückt, wofür wir das Verbum gebrauchen [20].

Ir dar aiškiau Hermann Hirt pasisako taip:

Nach meiner schon früher begründeten Ansicht sind die Verbalformen ursprünglich Nominalformen gewesen, und alle die angeführten Eigentümlichkeiten haben sich erst entwickelt [21].

---

[19] Ten pat, 289 psl.
[20] Hermann Hirt, *Indogermanische Grammatik* VI t., 177 psl.
[21] Ten pat, 178 psl.

Dar kartą susumuosime pagrindinius teigimus bei išvadas:

1. Lietuvių kalbos ir, apskritai, visų baltų kalbų duomenys turėtų būti naudojami, rekonstruojant indoeuropiečių prokalbę.

2. Labai paprasta lietuvių kalbos veiksmažodžio daryba rodo, kad veiksmažodis išsivystė vėliau negu vardažodis.

3. Ir lietuvių kalbos senosios veiksmažodžio formos rodo, kad jos yra kilusios iš vardažodžių.

4. Tolimesni tyrimai šioje srityje turėtų šią hipotezę patvirtinti.

PROF. DR. ANTANAS KLIMAS

VERB-FORMATION IN LITHUANIAN AND PROTO-INDO-EUROPEAN

by

PROF. DR. ANTANAS KLIMAS

Summary

The Lithuanian noun has a very complicated formation system: over 600 suffixes are available as well as various prefixes and frequent compounding. In comparison to this, the Lithuanian verb has a very simple formation system: there are only 12 prefixes and 7 suffixes, and verb compounding is entirely impossible, i.e., there is not a single compound verb in Lithuanian (compounded from two verbal roots).

If this fact, i.e., the simplicity of the Lithuanian verb-formation, were taken into consideration as it concerns the problem of whether the nominals or the verb were developed first in Proto-Indo-European, then the following conclusions could be drawn:

1. Lithuanian, as well as the other Baltic languages, clearly testify to the fact that the verbal system was developed later than the nominal system.

2. The oldest Lithuanian, and Baltic, verb inflection also shows that they were derived from nominal models.

3. Further investigation in this area should confirm conclusion No. 1 above.

ARCHITEKTŪROS IR MENOTYROS SEKCIJA

Dail. Antanas Tamošaitis

KRYŽMOS, JŲ FORMOS, ORNAMENTIKA IR SIMBOLIAI

Kun. Stasys Yla

ČIURLIONIO ASMENYBĖS IR JO PASAULĖŽIŪROS BRUOŽAI

Arch. Jonas Mulokas

LIETUVIŲ ĮNAŠAS Į AMERIKOS ARCHITEKTŪRĄ

Arch. Jono Muloko paskaitos *Lietuvių įnašas į Amerikos architektūrą* tekstо redakcija negavo.

LIETUVIŲ KRYŽMOS, JŲ FORMOS, ORNAMENTIKA IR SIMBOLIAI

Lietuvių liaudies meno tyrinėtojai

Apie lietuvių liaudies meną lig šiol dar nėra parašyta išsamios dokumentuotos istorijos, o taip pat niekas iš mokslininkų neparašė sodiečių dailės filosofijos, nagrinėjančios priežastis ir sąlygas, kuriomis kūrėsi, augo-klestėjo ir pagaliau sunyko sodiečių dailės kūryba. Žinome, kad kai kurių šakų liaudies meno dirbiniai buvo vartojami kasdieninio gyvenimo poreikiams, apeigoms, socialiniam bendravimui, kiti estetiniam pasigrožėjimui, treti priklausė dvasinei-religinei sričiai.

Sodiečiai statydami stogastulpius, koplytstulpius, koplytėles ir kryžius davė didelį įnašą į lietuvių kultūros lobyną, ne tik puošdami mūsų krašto gamtovaizdį, atskiras sodybas, kalnelius ir bažnytkaimių kapinaites, bet ir suteikdami mūsų krašto peizažui mistinę nuotaiką. Sodiečių darbo mažosios architektūros mediniai paminklai, anais laikais, atkreipė dėmesį ne vieno svetimšalio sodiečių kultūros tyrinėtojo dėmesį. W. Szukiewicz (1852-1919) Lydoje gimęs archeologas ir etnografas rašė: « Šios rūšies liaudies vaizduotės kūriniai nėra vienodai paplitę visoje gubernijoje. Pavyzdžiui, jų visai nėra gudų apgyventose apylinkėse. Tačiau, einant vis toliau į grynai lietuvišką sritį, juos sutinkame vis dažniau ir dažniau; net atrodo, kad puoštinių kryžių riba sutampa su lietuvių bei gudų etnografine riba [...] Kokios įtakos ir aplinkybės prisidėjo prie tokio, o ne kitokio puoštinių kryžių pasiskirstymo tose srityse, dar neturime atsakymo. Jam surasti reikėtų pažvelgti į daugelio amžių praeitį [...] Nesigundydamas tą klausimą išaiškinti, vis tiek norėčiau čia teikti, kad kryžius, susiformavęs šiose apylinkėse, yra neabejotinai lietuvių tautos kūrybingumo išraiška, yra paminklas, kuriame atsispindi šios tautos grožio įsivaizdavimo tradiciniai įpročiai, tai yra vienas jos šaunios praeities kultūros pėdsakų »[1].

---

[1] W. Szukiewicz *Krzyże zdobne w gubernji Wileńskiej*, Varšuva 1903, 700 psl.

Tas pats W. Szukiewicz buvo pirmasis mokslininkas, lietuvių kryžių-koplytėlių tyrinėtojas, sugrupavęs juos į tam tikras sistemas. Jisai buvo ir «pirmoji kregždė» pažymėjęs jų tautinį pažymį. Kiek vėliau kitas lenkuojantis etnografas-archeologas Michael Brensztejn, gimęs Telšiuose (1874-1938), dar išsamiau tyrinėjo ypač žemaičių kryžius ir brėžiniais sudarė jų būdingus tipus.

Tik šio šimtmečio pradžioje į kryžių ir koplytėlių studijas įsijungė dr. J. Basanavičius, prof. P. Galaunė, dr. J. Baltrušaitis, dr. M. Gimbutienė, dr. J. Grinius, prof. Ig. Končius, dr. Kl. Čerbulėnas, dr. J. Gimbutas, A. Mikėnaitė, tautosakininkas-etnografas A. Mažiulis ir kiti. (Jų veikalų bibliografija šio straipsnio pabaigoje). Šie mokslininkai bei tyrinėtojai savo veikaluose ne tik nagrinėjo kryžių-koplytėlių architektūrines bei dailės formas, bet taip pat ir jų socialinę bei religinę paskirtį, o ypač ar jie yra tąsa senosios lietuvių religijos ar atsiradę Lietuvoje su krikščionybės įvedimu.

Šio rašinio pagrindinis tikslas panagrinėti sodiečių kalvių gyvenimo aplinką, kalvystės sąlygas, kalant geležines kryžių viršūnes — kryžmas, kurios vainikavo koplytėles ir kryžius. O taip pat bus aptariama tų kryžmų formos ornamentika bei simboliai dailės atžvilgiu. Kryžmų piešiniai paryškins ir papildys mano mintis.

Sodiečiai liaudies meno kūrėjai

Senasis lietuvių liaudies meno medis buvo labai įvairus savo šakomis. Jo ugdyme dalyvavo daugiausia sodiečiai, kurie šimtmečiais vis turtino lietuvių kalbą, tautosaką, tautodailę ir tęsė vieningą lietuvišką kultūrą. Sodiečiai, kaipo žemdirbiai, savo būdo pastovumu, savo protėvių senųjų tradicijų palaikymu ir jų gerbimu, be kasdieninio sunkaus fizinio darbo, rūpinosi savo estetiniu bei dvasiniu penu. Jie kūrė kuo įvairiausius tautodailės dirbinius. Toje kūryboje dalyvavo: vaikai, samdyti piemenukai, darbštusis sodžiaus jaunimas, suaugusieji ir net gyvenimo saulėlydžio senimas. Kiekvienas iš jų pagal savo amžių, pamėgimus, sugebėjimus ir materialines-medžiagines sąlygas pagamindavo ką nors gražaus ne dėl pragyvenimo ar uždarbio, bet tik pasigrožėjimo arba religinio įsitikinimo, siekiančio dvasinės amžinybės.

Liaudies meno dirbinius kūrė ne tik žemdirbių šeimų nariai, bet ir nagingi sodžiaus ir miestelių amatininkai. Jie savo profesiniu patyrimu vis tobulindavo jų techninką atlikimą-išpildymą, atsiekdami kuo daugiau estetinio pasigrožėjimo. Ne visose lietuvių liaudies meno šakose buvo įmanoma eiliniam sodiečiui pasireikšti savo darbu ir savo kūryba, dėl stokos atitinkamų įrankių ir profesinio

patyrimo. Čia turiu mintyje: statybą, staliorystę, puodininkystę ir kalvystę. Tose profesijose kadaise darbavosi tie patys beraščiai sodiečiai, per eilę metų išmokę to amato pas kitus patyrusius kaimo amatininkus, bet ne pas svetimtaučius. Tuo būdu ir būdavo išvengta svetimų kraštų įtakos mūsų tautodailės dirbinių savitumui išsaugoti ir išlaikyti.

Daugelis lietuvių liaudies meno šakų jau buvo praeityje plačiau bei išsamiau tyrinėta, o kuo mažiausiai — tai kalvystės sritis — metalo dirbiniai. Pati įvairiausia sodiečių kalvių tautodailė, tai kryžių, koplytėlių geležinės viršūnės, žemaičių vadinamos kryžmomis. Jos ir buvo gražiausiu koplytėlių bei kryžių papuošalu.

STOGASTULPIAI, KOPLYTĖLĖS, KOPLYTSTULPIAI, KRYŽIAI

Nė vienoje kitoje Europos šalyje, pastaraisiais keliais amžiais, nebuvo tiek daug ir taip įvairių medinių mažosios architektūros kulto paminklų, kaip Lietuvoje. Anuose kraštuose tik kapinėse ar kitose vietose, ant kapų būdavo statomi paprasti mediniai kryžiai ir bemaž be jokių puošmenų. Yra ir išimčių, t. y. kraštų, kur esama šiek tiek panašumo ir į lietuvių kryžius, pavyzdžiui, Tatru kalnuose austrų-vengrų žemėse, kur statydavo medinius paminklus panašius į mūsiškius.

Lietuvoje, kuo įvairiausių pavidalų koplytėlių-kryžių buvo dešimtimis tūkstančių dar XIX amžiaus viduryje. Ir nuo to laikotarpio jų statymas sumažėjo, o su XX a. pradžia ir beveik visai išnyko, nes, laikams modernėjant, pasibaigė jų statymo paprotys. Sodiečiai mėgėjai ir staliai juos statydami ne tik įvairino jų architektūrines formas, bet taip pat turtino: drožinėta kiauraraščiais, išpiaustinėta ornamentika iki nepaprasto sudėtingumo-puošnumo.

Daugeliui kryžių-koplytėlių tyrinėtojams ir kyla klausimas: kodėl lietuviai sodiečiai buvo taip pamėgę juos statyti? Manoma, kad tame laikotarpyje atsirado toks jau paprotys. Ypač vyskupo Valančiaus laikais kovojant su girtuoklyste ir skatinant blaivybę. Religija, kaip mistine galia, visada sodiečiai labai tikėdavo. Net maldos žodžiais buvo prašoma Aukščiausiojo apsaugoti žmoniją nuo įvairių nelaimių : « Nuo karo, bado, ugnies ir maro, gelbėk mus Viešpatie ».

Daugelyje, ypač ankstyvųjų laikų stogastulpių architektūrinėse formose, jų ornamentikoje ir simboliuose, sunku įžiūrėti bet kokius krikščioniškos religijos ženklus. Vienur kitur juose pasitaiko skritulių, primenančių lyg saulės pavidalą, mėnulio delčios išvaizdą, arba net keletą mažų rantuotų žvaigždučių formas. Gal todėl visa eilė lietuvių

mokslininkų stogastulpius kildina iš senosios pagoniškos religijos: J. Basanavičius, P. Galaunė, J. Baltrušaitis, M. Gimbutienė.

Be to, galėjo būti, kad tie mažosios architektūros paminklai, buvo statomi ir grynai sodiečių socialiniams papročiams palaikyti: gimus ilgai laukiamam kūdikiui, nelaimingam atsitikimui, metiniam derliui paminėti, švenčiant sėkmingų vedybų sukaktis ir kt. Į tuos puošniuosius paminklus visada būdavo dedamos dievadirbio skaptuotos — drožinėtos stovylėlės. Stogastulpių, koplytėlių ir kryžių viršūnes vainikavo kalvių darbo kryžmos.

Kaimo kalvė ir kalvio įrankiai

Vis kas kelinto didesnio kaimo pakelėje arba prie kryžkelės sklypininkas sodietis buvo pasistatęs kalvę. Dar šio šimtmečio pradžioje ir man, berenkant į muziejus liaudies meną, tekdavo matyti senas, pusiau apleistas kalves, nes atsirado paprotys jas pasistatyti miestelio pakraščiuose. Sodžiuose vis mažiau pasitaikydavo kalviškų darbų, nes ūkininkai pradėjo žemės ūkio darbus dirbti fabrikinėmis mašinomis ir įrankiais. Pačios senoviškiausios kalvės būdavo surėstos iš netašytų skersinių rąstų. Tais laikais mažai kas sugebėdavo išpiauti lentas naminiu būdu. Vėlyvesnės kalvės būdavo lentinės — laikinos. Kalvės šoninėje sienoje būdavo mažas užsklendžiamas langelis arba jeigu ir didesnis, tai apkaltas tinklu, kad lekiant geležies atplaišoms neišmuštų stiklo. Kalvės priekyje buvo didelės plačiai atidaromos durys, kad, esant blogam orui ar šalčiams, būtų galima į kalvę įsivesti kaustomą arklį arba įtraukti vežimą, roges ar kurį nors taisomą žemės ūkio padargą-įrankį. Per plačiai atidarytas duris įeidavo daug šviesos ir šviežio oro. Kalvėje jokių grindų nebuvo, o tik plakto molio ir padegusių anglių-pelenų mišinys sudarė kietą pagrindą. Kalvės stogas lentinis, šiaudiniai buvę nesaugūs nuo lekiančių žiežirbų.

Kalvės gale buvo židinys, kuriame nuolat ruseno akmeninės anglys. Kaitinant geležį didžiulėmis dumplėmis buvo pučiamas oras, kad įsidegtų anglys ir parengta kalti geležis įkaistų net iki baltumo. Patys pagrindiniai kalvio įrankiai — tai didžiulis priekalas, keletas įvairaus dydžio kūjų, replių, grąžtų, skyliamušių, «pielyčių», o taip pat ir didžiulis tekėlas. Įrankiai buvo itin pritaikyti sodiečių gyvenimo sąlygoms.

Kalviai ir jų padėjėjai mokiniai «gizeliai»

Anais laikais, apie XIX amžiaus vidurį, lietuviai sodiečiai, o sykiu ir kalviai buvo mažai raštingi arba visai beraščiai. Bet jiems būdavo

daugiau progų pramokti skaityti ir rašyti, kai dar jaunuoliais būdami ateidavo kalvystės mokytis pas patyrusius kalvius. Kalviai būdavo ypatingai socialūs, nes bemaž kasdien pas juos lankydavosi sodiečiai su kalviškais reikalais. Labiau pasiturintieji ūkininkai jau spaudos draudimo laikais buvo gan apsišvietę kovoje su carizmu už lietuvybę. Kalvė buvo patogi susitikimų vieta. Kalvių tarpe būta nemažai patriotų. Knygų ir laikraščių platintojai iš įvairių sodiečių sužinoję kalvio nusistatymą kovoje už laisvą spaudą, būdavo jie įtraukiami į uždraustos spaudos slėpimą ir platinimą. Caro žandarams būdavę sunku susekti kas ateina į kalvę įrankių taisyti, o kas slaptos spaudos parsinešti. Slėpimo vietos kalvėje taip būdavo užmaskuojamos geležies laužo krūva, kad ir kratos metu būdavę sunku ją surasti [2]. Sodiečiai kalviai bendradarbiaudami ir su lietuviais intelektualais spaudos ir platinimo darbe, o taip pat ir iš knygų prasilavindavo, gerai nusimanydavo politikoje. Bendraudami su ūkininkais puikiai pažino žemės ūkio problemas. Kiekviena sodžiaus meno sritis vis buvo reikalinga kalvio pagalbos. Merginoms apkaustydavo kraitines skrynias, verpėjai apkaustė verpiamą ratelį, audėjai nukalė audžiamom staklėm metalines dalis, drožėjui padarė skaptuką, kaltą ar peilį, puodžiui — žiedžiamą ratą, o ūkio darbams įvairiausius padargus bei smulkius įrankius, kaip kastuvus, šakes, kauptukus ir kt. Kalvis, gerai pažindamas sodžiaus menininkus ir jų dirbinius, įsigydavo didelį patyrimą spręsti, kas yra meniška. Be to, būta tokių kalvių, kurie iš prigimties turėjo meninį nujautimą, ir jie būdavo labai sumanūs, praktiški ir geros vaizduotės. Įkaitintos geležies gabalas tarp kūjo ir priekalo pasidarydavo praktišku arba ir menišku daiktu. Įgudęs kalvis taip puikiai mokėjo savo amatą, kad nukaldavo ir pačius sudėtingiausius dirbinius.

Kalvis sunkiu fiziniu darbu pelnėsi pragyvenimą sau ir savo šeimai, bet jis neatsisakė kūrybos, kad patenkintų savo dvasinius polėkius, prigimtu liaudies menininko talentu. Sodžiaus menininko jau tokia prigimtis, kad jų dirbiniai visada turi savo paskirtį. Piemenaitė audžia siauras juosteles «pakiliukes» kojinėms pasirišti arba lauknešėliams perrišti. Suaugesnė mergina audžiasi juostas prie savo išeiginių drabužių. Taigi ir kalvis niekad negamino iš geležies nereikalingų menkniekių, bet surasdavo išeitį, kad dirbiniai būtų tautodailė ir būtų praktiškos — gyvenimiškos vertės dalyku. Be kitų įvairių kalviškų dirbinių yra kalvių kaltos kryžmos, skirtos kilniam tikslui — vainikuoti mažosios architektūros paminklus meniškam pasigrožėjimui ir religiniam — dvasiniam susikaupimui.

---

[2] Autoriui pasakojo 1926 m. Juozas Mažeika iš Vainuto.

Kryžmų formų įvairumas

Pagrindinė ir labiausiai paplitusi visose Lietuvos apylinkėse kryžmų forma tai apskrita — saulės pavidalo. Jų esama lygaus pilno rato, tuščiavidurių, rantytų, dantuotų, spinduliuojančių. Bet taip pat yra visokeriopų kitokių pavidalų: pailgų, kvadratinių, keturkampių, ištysusių į aukštį arba į šonus. Buvo kalvių mėgiamos ir širdies išvaizdos kryžmos. O taip pat gyvybės medžio, lotynų ir graikų kryžiaus. Jų būna sudėtingų — sujungtų iš apskritimo, keturkampio, trikampio ir dar pridėtinių dalių. Sutinkama ir visiškai pripuolamai sukomponuotų kryžmų. Iš esamų Lietuvos muziejuose kryžmų originalų rinkinių, jų foto nuotraukų ar piešinių, dar negalima sudaryti žemėlapio pagal jų formas, nes daugelis jų neturi atitinkamų metrikų, iš kur jos kilusios ir kokio kalvio nukaltos.

Įvairių liaudies meno tyrinėtojų nuomone apskritų pavidalų kryžmos esą pačios seniausios kilmės, siekiančios lietuvių stabmeldystės laikus, kai buvę garbinama saulė, mėnulis, žvaigždės. Senų dievadirbių pasakojimu[3], esą jų jaunystėje buvę ir medinių apskritų pavidalų kryžmų. Jos būdavę išdrožtos — išpiautos iš stogastulpio smaigalio. Tais laikais geležis buvo labai brangi, tai pakelėse ir sodybose statomi koplytstulpiai būdavę medinėmis kryžmomis. Senovės medinės kryžmos buvo mažai tepanašios į vėlesnių laikų puošniai ornamentuotas geležines. Tiesą sakant, gal tos medinės ir buvo tik prototipai tikrųjų kryžmų. Man, renkant liaudies meno dirbinius Žemaitijoje 1926 m., teko nufotografuoti keletą primityviausių medinių ir geležinių kryžmų. Aukštaitijoje kryžmų skritulio apačioje teko aptikti mėnulio siluetų.

Senelių kalvių pasakojimu skardinės kryžmos greit išnykusios, viena, kad jos nebuvo puošnios, o antra, kad po nekurio laiko nulinkdavo ir nulūždavo. Vėlesniais laikais kalviai pradėjo jas kaldinti iš storesnio metalo gabalų, nes tai buvę ir ekonomiška ir patogu dirbti. Kalvėje visada atsirasdavę kuo įvairiausių geležgalių. Taigi, iš jų ir buvo kaldinamos net pačios puošniausios kryžmos. Sodiečiai kalviai geležines kryžmas darydavo su dideliu kruopštumu. Pirmiausia nuspręsdavo kokia turėtų būti kryžmos forma ir jų dydis. Kryžma visada būdavo daroma kai jau užbaigtas medinis stogastulpis, koplytėlė ar kryžius. Kalvis ją apžiūrėdavo, išsimatuodavo ir bent mintyse nuspręsdavo, kokia galėtų tikti-derėti kryžma pagal koplytėlės stilių.

---

[3] Autoriui pasakojo 1928 m. dievadirbis Antanas Dieveika iš Utenos apylinkės.

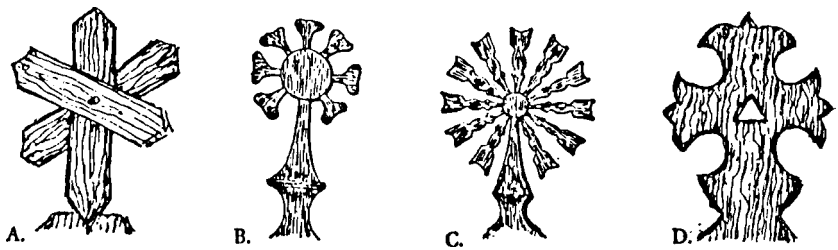

I Lentelė. MEDINĖS KOPLYTSTULPIŲ-KRYŽIŲ VIRŠŪNĖS

A. Medinė-paįstrižinė kryžma iš Šešuolių apylinkės, paimta iš A. JAROŠEVIČIAUS *Lietuvių kryžių* albumo, Vilnius 1912, 28 pieš.
B. Medinė saulės pavidalo kryžma iš Dubingių apylinkės, paimta iš A. JAROŠEVIČIAUS *Lietuvių kryžių* albumo, Vilnius 1912, 5 pieš.
C. Medinė saulės pavidalo kryžma iš Kiauklių apylinkės, paimta iš A. JAROŠEVIČIAUS *Lietuvių kryžių* albumo, Vilnius 1912, 9 pieš.
D. Medinė ornamento pavidalo koplytstulpio kryžma prie Vyskupiškio kaimo kelio, Klaipėdos apylinkės, paimta iš *Lietuvių liaudies menas*, I knygos, *Mažoji architektūra*, Vilnius 1970, 288 pav.

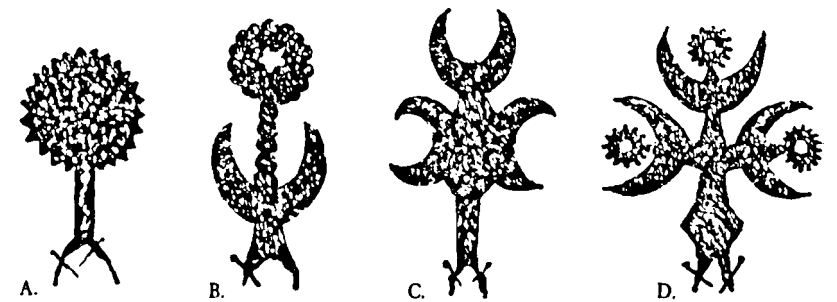

II Lentelė. GELEŽINĖS-SKARDINĖS KRYŽMOS SAULĖS IR MĖNULIO PAVIDALŲ

A. Geležinė-skardinė saulės pavidalo kryžma, paimta iš P. GALAUNĖS *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas 1930, 225 psl., XXIII lent.
B. Geležinė-skardinė saulės ir mėnulio pavidalo kryžma, paimta iš I. KONČIAUS foto nuotraukos iš Žemaitijos, 1931 m.
C. Geležinė-skardinė trijų mėnulių pavidalo kryžma — koplytstulpio viršūnė prie Ventos-Dubysos perkaso, statyta 1902 m. Šaukėnų apylinkės, Šiaulių aps., paimta iš *Lietuvių liaudies menas*, I knygos, *Mažoji architektūra*, Vilnius 1970, 342 pav.
D. Geležinė-skardinė saulučių, mėnulių pavidalo kryžma, paimta iš Platelių fotografo P. MOCKAUS rinkinio 1927 m.

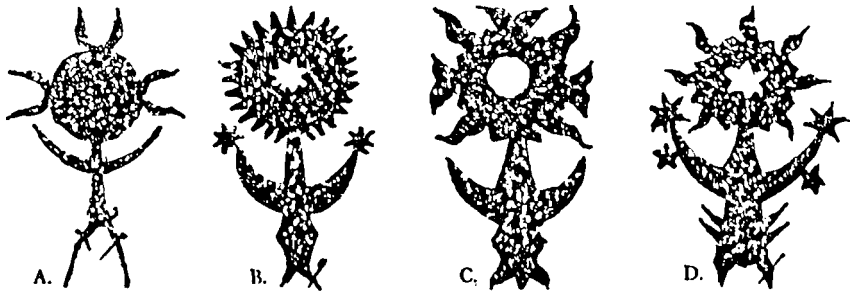

III Lentelė. GELEŽINĖS-SKARDINĖS KRYŽMOS SAULĖS, MĖNULIO IR ŽVAIGŽDŽIŲ PAVIDALŲ

A. Geležinė-skardinė saulės bei mėnulio pavidalo kryžma, paimta iš A. MACIJAUSKO redaguoto *Lietuvių statybos ir puošybos pavyzdžių albumo*, Kaunas 1925, 98 psl
B. Geležinė-skardinė saulės, mėnulio ir žvaigždžių pavidalo kryžma, paimta iš Platelių fotografo P. MOCKAUS rinkinio 1927 m.
C. Geležinė-skardinė saulės, mėnulio ornamento pavidalo kryžma, paimta iš Platelių fotografo P. MOCKAUS rinkinio 1927 m.
D. Geležinė-skardinė saulės, mėnulio ornamento pavidalo kryžma, paimta iš R. KLOVOS foto nuotraukos, Plungės apyl. 1928 m.

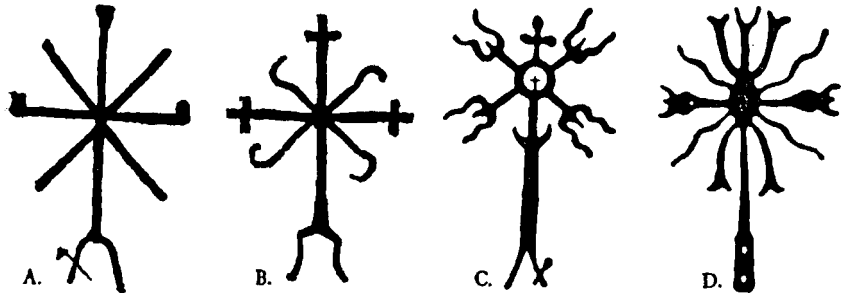

IV Lentelė. SUJUNGTŲ GELEŽIES GABALŲ KRYŽMOS

A. Viena iš primityviausio pavidalo geležinė kryžma, paimta iš P. GALAUNĖS *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas 1930, 225 psl., XXIV lent.
B. Kryžiaus su svastikos pavidalo spinduliais geležinė kryžma, paimta iš P. GALAUNĖS *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas 1930, 226, psl., XXIV lent.
C. Spinduliuojančių tulpelių pavidalo geležinė kryžma, paimta iš P. GALAUNĖS *Lietuvių liaudies menas*, 1930, 226, psl., XXIV lent.
D. Spinduliuojančių tulpelių pavidalo geležinė kryžma, paimta iš A. MACIJAUSKO redaguoto *Lietuvių statybos ir puošybos pavyzdžių albumo*, Kaunas 1925, 98 psl.

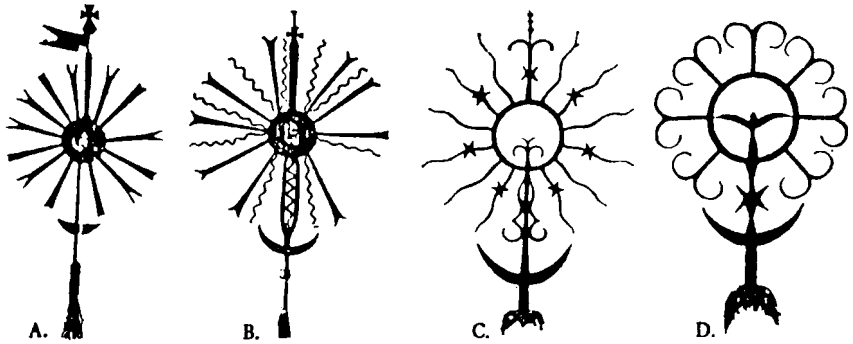

V Lentelė. SUJUNGTŲ GELEŽIES GABALŲ KRYŽMOS

A. Trykštančių spindulių saulės pavidalo geležinė kryžma, paimta iš A. MIKĖNAITĖS parengto *Lietuvių laudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės* katalogo, Vilnius 1970, 16 psl., 8 pav.

B. Saulės pavidalo geležinė spindulinė kryžma, paimta iš A. MIKĖNAITĖS parengto *Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės* katalogo, Vilnius 1970, 17 psl., 10 pav.

C. Saulės pavidalo lankstytų spindulių su žvaigždutėmis kryžma, paimta iš A. MIKĖNAITĖS parengto *Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės* katalogo, Vilnius 1970, 62 psl., 91 pav., dail. K. Šimonio piešinys.

D. Saulės pavidalo užlankstytų spindulių kryžma, paimta iš A. MIKĖNAITĖS parengto *Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės* katalogo, Vilnius 1970, 62 psl., 90 pav., dail. K. Šimonio piešinys.

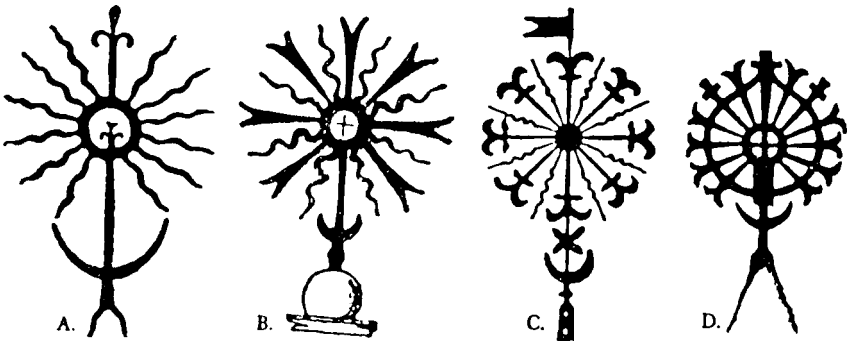

VI Lentelė. SAULĖS PAVIDALO ORNAMENTALINIŲ SPINDULIŲ GELEŽINĖS KRYŽMOS

A. Linijinių lankstytų spindulių apskrita kryžma, paimta iš P. GALAUNĖS *Lietuvių liaudies menas*, 1930, 225 psl., XXIII lent.

B. Būdingiausia spinduliuojanti saulės pavidalo kryžma Saločių apylinkėje, paimta iš A. JAROŠEVIČIAUS *Lietuvių kryžių* albumo, Vilnius 1912, 64 pieš.

C. Ornamentalinių spindulių saulės pavidalo kryžma Pasvalio apyl., paimta iš A. JAROŠEVIČIAUS *Lietuvių kryžių* albumo, Vilnius 1912, 43 pieš.

D. Ovalinio pavidalo spindulinė kryžma, paimta iš P. GALAUNĖS *Lietuvių liaudies menas*, 1930, 226 psl., XXIV lent.

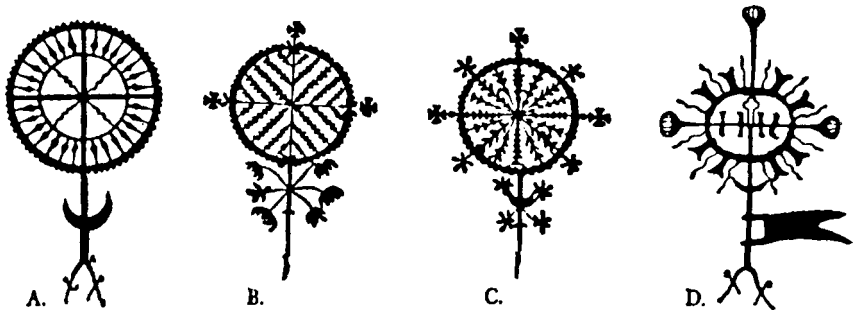

VII Lentelė. SKRITULINĖS-SPINDULINĖS APRĖMINTOS GELEŽINĖS KRYŽMOS

A. Rato pavidalo kryžma iš Šešuolių apyl., paimta iš A. JAROŠEVIČIAUS *Lietuvių kryžių* albumo, Vilnius 1912, 8 pieš.
B. Rato pavidalo įstrižainių rantuotų spindulių kryžma Vabalninko apyl., paimta iš A. JAROŠEVIČIAUS *Lietuvių kryžių* albumo, Vilnius 1912, 34 pieš.
C. Ratlankinė spinduliuota kryžma Zaprudiškio sodžiaus, Panevėžio aps., paimta iš A. JAROŠEVIČIAUS *Lietuvių kryžių* albumo, Vilnius 1912, 31 pieš.
D. Ovaliniu ratlankiu aprėminta spinduliuojanti kryžma, paimta iš P. GALAUNĖS *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas 1930, 228 psl., XXVI lent.

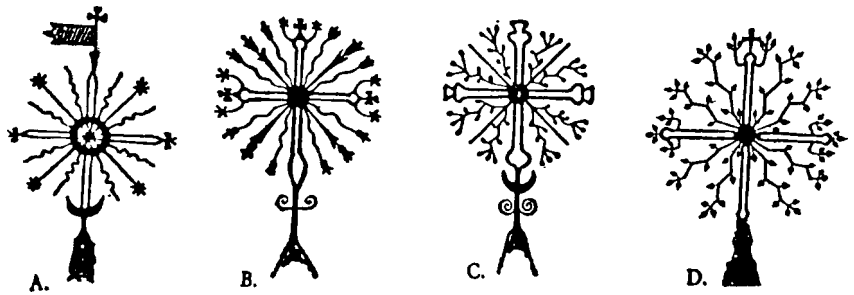

VIII Lentelė. SPINDULIUOJANČIOS KRYŽIŲ KRYŽMOS

A. Kryžius saulės spindulių centre Vaškų apylinkėje. Kryžma paimta iš A. JAROŠEVIČIAUS *Lietuvių kryžių* albumo, Vilnius 1912, 2 pieš.
B. Kryžiaus ženkle spinduliuojanti kryžma, paimta iš A. MACIJAUSKO redaguoto *Lietuvių statybos ir puošybos pavyzdžių albumo*, Kaunas 1925, 95 psl.
C. Kryžma su spinduliuojančiom rūtų šakelėm Utenos apylink., paimta iš A. JAROŠEVIČIAUS *Lietuvių kryžių* albumo, Vilnius 1912, 24 pieš.
D. Kryžma su spinduliuojančiomis šakelėmis, paimta iš A. MIKĖNAITĖS parengto *Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės* katalogo, Vilnius 1970, 90 psl., 146 pav.

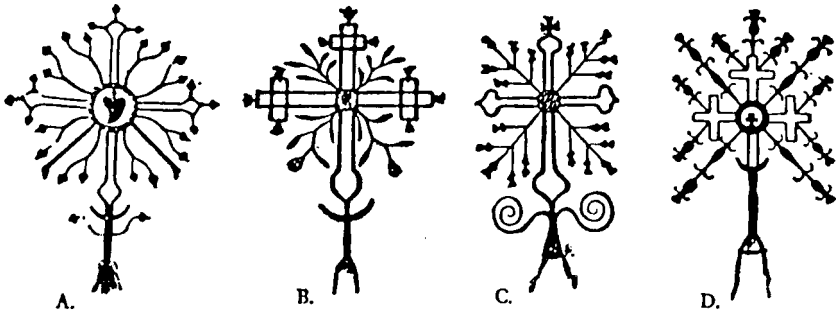

IX Lentelė. AUGALINIAIS SPINDULIAIS GELEŽINĖS KRYŽMOS

A. Iš kryžiaus centro trykšta šakelių pavidalo spinduliai. Kryžma paimta iš A. MIKĖNAITĖS parengto *Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės* katalogo, Vilnius 1970, 92 psl., 149 pav.

B. Iš kryžiaus centro trykšta stilizuotos rūtos pavidalo spinduliai. Kryžma paimta iš A. MIKĖNAITĖS parengto *Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės* katalogo, 1970, 93 ps., 152 pav.

C. Iš kryžiaus centro spinduliuoja tiesios šakelės, kurių galuose yra stilizuotų tulpelių pavidalai. Keturkampė kryžma iš P. GALAUNĖS *Lietuvių liaudies menas*, 1930, 227 psl., XXV lent.

D. Iš kryžiaus centro, viršaus ir šonų trykšta stilizuotų tulpelių spinduliai. Kampuotoji kryžma paimta iš M. BRENSZTEJNO, žemaitiškų kryžmų rinkinio. Žr. *Wieś Ilustrowana*, Wrzesień, Vilnius 1913, 24 psl.

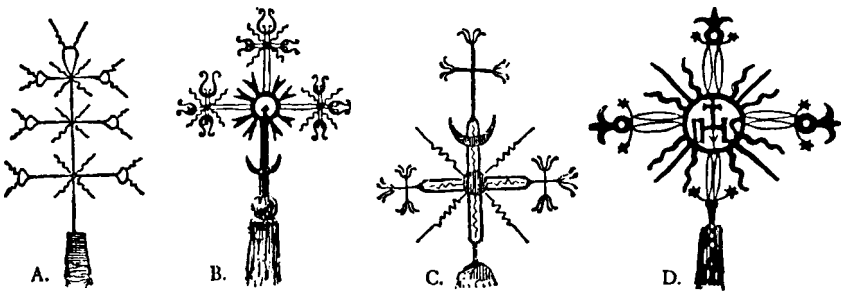

X Lentelė. ORNAMENTAIS PAPUOŠTI GELEŽINIŲ KRYŽMŲ GALAI

A. Trikampinė-linijinė kryžma su trimis perdalinimais ir spinduliais Šešuolių apylinkės, paimta iš A. JAROŠEVIČIAUS *Lietuvių kryžių* albumo, Vilnius 1912, 8 pieš.

B. Jurbarko apylinkės kryžmos galai papuošti tulpelėmis, paimta iš Z. GLOGER, *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, II t., Varšuva 1909, 177 psl.

C. Girsutų sodžius, Panevėžio apyl. Kryžmos galai papuošti perkryžiavimais ir tulpelėmis. Kryžma paimta iš A. JAROŠEVIČIAUS *Lietuvių kryžių* albumo, Vilnius 1912, 36 pieš.

D. Jurbarko apylinkės kryžma. Jos centre - apskritime spinduliuojanti saulė, Kristaus inicialai; kryžiaus galuose stilizuotos tulpės. Kryžma paimta iš Z. GLOGER, *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawney Polsce*, II t., Varšuva 1909, 177 psl.

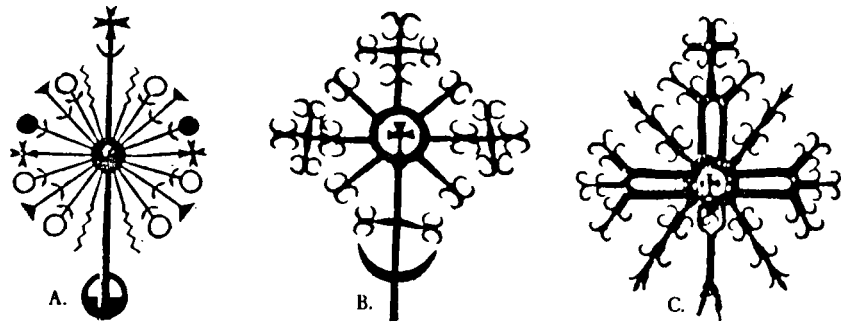

XI Lentelė. GAUSIAI ORNAMENTUOTOS GELEŽINĖS KRYŽMOS

A. Pravieniškių km., Kaišiadorių apyl. saulės pavidalo kryžma su ketveriopo pavidalo spinduliais, paimta iš *Lietuvių liaudies menas*, I kn. *Mažoji architektūra*, Vilnius 1970, 320 pav.

B. Paulaičių km., Šilutės apyl., įžambinio pavidalo spinduliuojanti kryžma, paimta iš *Lietuvių liaudies menas*, I kn., *Mažoji architektūra*, Vilnius 1970, 426 pav.

C. Įžambinio pavidalo spinduliuojanti kryžma, paimta iš A. MIKĖNAITĖS sudaryto *Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės* katalogo, Vilnius 1970, 92 psl., 150 pav.

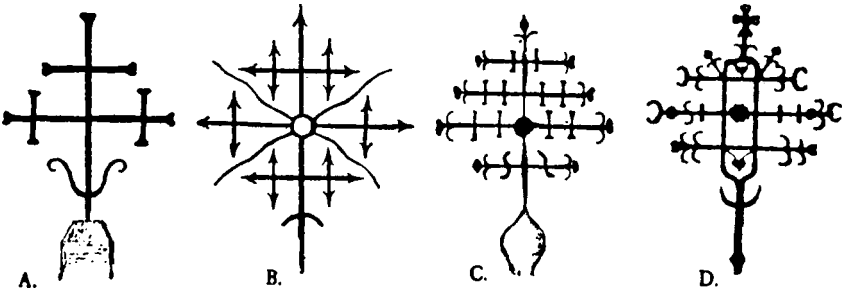

XII Lentelė. KRYŽMOS SU DAUGELIU SKERSINIŲ PERDALINIMŲ

A.B.C. Kryžmos su 2, 3 ir 4 perdalinimais, paimtos iš M. BRENSZTEJNO žemaitiškų kryžmų rinkinio, žr. *Wieś Ilustrowana*, Vilnius 1913, rugsėjo mėn. nr., 24 psl.

D. Kryžma su trimis ornamentuotais perdalinimais, paimta iš P. GALAUNĖS *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas 1930, 226 psl., XXIV lent.

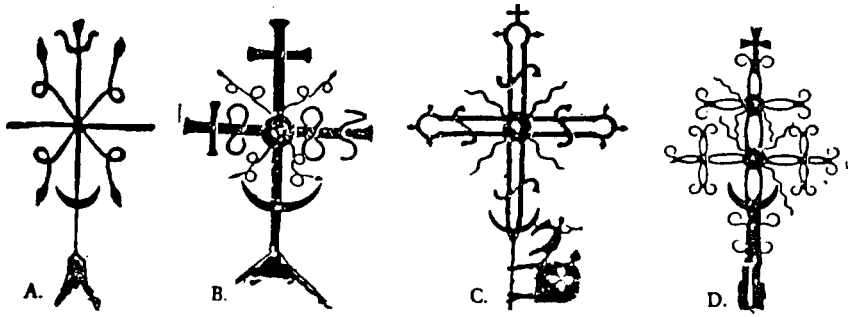

XIII Lentelė. GELEŽINĖS KRYŽMOS SU ORNAMENTUOTAIS PERDALINIMAIS

A. Kryžius su kilpa užlenktais keturiais spinduliais. Kryžma paimta iš P. GALAUNĖS *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas 1930, 226 psl., XXIV lent.

B. Kryžius (1883) su dviem kilpomis užlenktais keturiais spinduliais, paimta iš A. MIKĖNAITĖS sudaryto *Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės* katalogo, Vilnius 1970, 65 psl., 97 pav.

C. Aleksėnų km., Plungės apyl., ornamentuota kryžma su angeliuku, paimta iš A. MIKĖNAITĖS sudaryto *Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės* katalogo, Vilnius 1970, 104 psl., 171 pav.

D. Vilniaus kapinių ornamentuota dviejų perdalinimų kryžma, paimta iš A. MIKĖNAITĖS sudaryto *Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės* katalogo, Vilnius 1970, 105 psl., 172 pav.

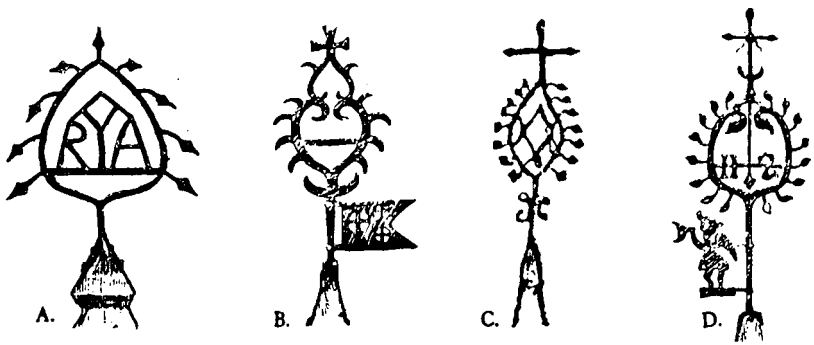

XIV Lentelė. GELEŽINĖS KRYŽMOS STILIZUOTOS ŠIRDIES PAVIDALO.

A. Kryžma širdies pavidalo su Marijos monograma, paimta iš A. MACIJAUSKO redaguoto *Lietuvių statybos ir puošybos pavyzdžių* albumo, Kaunas 1925, 54 psl.

B. Kryžma širdies pavidalo su vėjapūte, paimta iš A. MACIJAUSKO redaguoto *Lietuvių statybos ir puošybos pavyzdžių* albumo, Kaunas 1925, 90 psl.

C. Jogaudų km., Plungės apyl., kryžma pailgo (širdies) pavidalo su lapelių ornamento vainiku, paimta iš A. MIKĖNAITĖS sudaryto *Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės* katalogo, Vilnius 1970, 104 psl., 170 pav.

D. Kryžma širdies pavidalo. Jos viduryje Jėzaus inicialai, o aplinkui lapelių vainiko ornamentas. Prie kryžmos koto angeliukas - vėjapūtė, paimta iš A. MACIJAUSKO redaguoto *Lietuvių statybos ir puošybos pavyzdžių* albumo, Kaunas 1925, 90 psl.

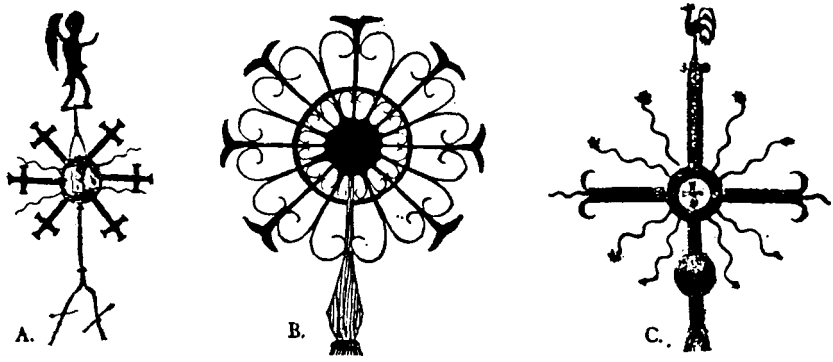

XV Lentelė. GELEŽINĖS KRYŽMOS SU ANGELIUKU, SAULE IR GAIDŽIU

A. Kryžma su šešiais spinduliuojančiais kryželiais. Jos viršuje angeliuko siluetas, paimta iš A. MIKĖNAITĖS sudaryto *Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės* katalogo, Vilnius 1970, 37 psl., 49 pav.
B. Kryžma spinduliuojančios saulės pavidalo, paimta iš A. MACIJAUSKO redaguoto *Lietuvių statybos ir puošybos pavyzdžių albumo*, Kaunas 1925, 86 psl.
C. Kryžma su gaidžio siluetu viršūnėje, paimta iš *Lietuvių liaudies menas*, I t., *Mažoji architektūra*, Vilnius 1970, 169 pav.

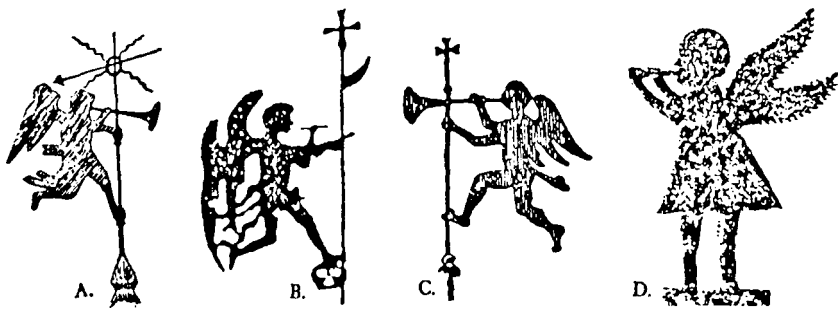

XVI Lentelė. GELEŽINĖS KRYŽMOS SU TRIMITUOJANČIŲ ANGELIUKŲ SILUETAIS

A. Kryžma su trimituojančiu angelu, paimta iš A. Macijausko redaguoto *Lietuvių statybos ir puošybos pavyzdžių albumo*, Kaunas 1925, 57 psl.
B. Petraičių km. Mažeikių apyl. kryžma su trimituojančio angeliuko siluetu, paimta iš *Lietuvių liaudies menas*, I kn., *Mažoji architektūra*, Vilnius 1970, 315 pav.
C. Kryžma su trimituojančio angeliuko siluetu, paimta iš A. MACIJAUSKO redaguoto *Lietuvių statybos ir puošybos pavyzdžių albumo*, Kaunas 1925, 86 psl.
D. Vindeikių km., Skuodo apyl., trimituojantis angeliukas, detalė iš kryžmos, paimta iš A. MIKĖNAITĖS sudaryto *Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės* katalogo, Vilnius 1970, 38 psl., 49 pav.

Grįžęs į kalvę, kreida skardos lape apytikriai apibrėždavo kryžmos formą ir keliais brūkšniais numatydavo ornamento linijas. Tada susirinkdavo įvairių geležgalių, išdėliodavo juos ant kreida nubrėžto piešinio. Vieni geležgaliai būdavo per stori, kiti susikreivoję. Kiekvieną jų įkaitinęs, ant priekalo išplodavo, ištiesindavo, apkapodavo nereikalingas dalis. Tada belikdavo pagal sumanytą piešinį iš gabalų nukalti apskritimą, spindulius ir daugelį kitų kryžmos dalių. Paskutinis darbas — tai sujungti juos į vieną kryžmą. Patyrusiems kalviams įkaitinta geležis buvo paklusni sulipti-sulydinti su kitu gabalu tik keliais kūjo smūgiais. Kiti kalviai juos jungdavo savo darbo kniedėmis. Sunituoti kniedėmis nereikėjo didelio patyrimo, todėl ir kalvio mokinys tą darbą atlikdavo.

KRYŽMŲ ORNAMENTIKA

Senajam lietuvių liaudies menui itin būdinga, kad kiekviena jo šaka turėjo savito stiliaus raštus, nepasikartojančius kitos srities dirbiniuose. Tie raštai susikurdavo pagal medžiagų savybes, techniško išpildymo galimybes, dirbėjo estetinį skonį ir tos apylinkės dailės tradicijas. Sakysime juostų raštai kadaise išaugo-išbujojo tik juostose ir nebūdavo jie perkeliami ir vartojami ne tik kituose audiniuose, bet ir aplamai bet kurioje kitoje sodžiaus dailės šakoje. Tuo pačiu principu, t. y. ornamento paskirties atžvilgiu, sodiečiai, liaudies meno kūrėjai, griežtai ir pastoviai laikėsi visose kitose liaudies meno šakose. Taigi, amžių bėgyje ir susikūrė skirtingų stilių, ornamentų grupės, o kiekvienoje grupėje jų būta nuo pačių paprasčiausių formų iki sudėtingiausių. Liaudies meno tyrinėtojų tikslas ir uždavinys nustatyti kiekvienos liaudies meno šakos ornamentikos būdingus stiliaus bruožus, paties ornamento pobūdį bei jo stilizavimo principus. Be to, kiekviena liaudies meno šaka turėjo ne tik savitus atskirus ornamentus, bet ir ypatingą tarpusavį grupavimą — kompoziciją.

Geležies dirbinių — kryžmų ornamentika ypatingai savita ir įvairi dėl techniškų geležies apdirbimo savybių. Įkaitintas geležies gabalas kalant plečiasi, tysta. Geležis gali būti lankstoma, raitoma, vingiuojama, praskeliama, išbadoma visokių pavidalų skylėmis. Taip pat gali būti nukapojama tiesiai, paįstrižai ar kitokiomis kryptimis. Metalo technikai būdingi išgaubimai, įgaubimai, įraižymai, iškalinėjimai ir kita. Čia išvardintų techniškų savybių ir jų panaudojimų galimumo dėka, kryžmų ornamentika ir yra labai savita ir įvairi. O be to, kryžmų ornamentų įvairumą ir jų grožį nulemdavo kalvių kūrybinės pastangos.

Sodiečiai liaudies meno kūryboje išlaikydavo ir amžių slenkstyje tęsdavo vieningą stilių. Jie turėjo ypatingą pajautimą meniško stiliaus tyrimui. Kai kalvis apžiūrėdavo staliaus naujai padarytą koplytėlę, tai savo natūraliai prigimta nuojauta sukurdavo tokią kryžmą, kuri dar paryškindavo koplytėlės architektūrą. Jeigu koplytėlė būdavo masyvi — tai kryžmos ir forma ir ornamentai taip pat masyvoki. Lengvo — grakštaus stiliaus koplytėlei būdavo nukalama elegantiškų linijų kryžma. Bet niekad nebūdavo geležinių kryžmų ornamentai nukopijuojami arba pamėgdžiojami iš medinių koplytėlių.

Kryžmų ornamentika būdavo labai paprastų formų, bet savaip stilizuotų. Masyvinių saulės pavidalo skritulių raštai susidarydavo jų kiaurymių įvairumu arba pakraščių spindulėlių iškarpyme, išlankstyme. Kryžmų ornamento pagrindas, tai jo silueto įvairumas, proporcingumas ir grakštumas. Tų ornamentų esama dviejų rūšių: vieni materialiniai siluetiniai, o kiti susidarę iš kiaurynių, t. y. ažūriniai. Ornamentų atžvilgiu, kryžmų kompozicijos būdavo trejopos. Vienos sukomponuotos tik iš materialinių siluetinių ornamentų, kitos — tik iš ažūrinių-kiaurinių ornamentų ir trečios — kai abiejų rūšių ornamentai supinti, sugrupuoti vienoje ir toje pat kryžmoje. Tik nepaprastai lakios vaizduotės kalviai vien savo prigimta intuicija, bet ne teoretiniais sprendimais, sukurdavo kryžmas kuo įvairiausiais ornamentais. Kiauraraščių ir solidžiųjų — materialinio pobūdžio — ornamentų formos labai skirdavosi vienos nuo kitų. Kiauraraščiai žymiai paprastesni vien dėl to, kad kiauryne būdavę bemaž neįmanoma atvaizduoti sudėtingo ornamento pavidalus, o tik labai paprastus, kaip: apskritimus, trikampius, keturkampius, nesudėtingas žvaigždutes, spindulius, medžių gėlių lapus arba net ir primityvių pavidalų angelų siluetus. Šio tipo kryžmų surasta labai nedaug. Tuo tarpu solidūs, materialinio pobūdžio ornamentai kryžmose būdavo labai įvairūs savo siluetais, nuo pačių ploniausių virbalinio vielinio pobūdžio iki stambių, grubių geometrinių formų arba visiškai realistinių. Šio pobūdžio ornamentai pasižymėdavo dar ir ypatinga stilizacija. Nagrinėjant sodiečių kalvių darbo kryžmas, jų ornamentų sugrupavime pastebima šie būdingi bruožai: jeigu vienas ornamentas, sakysime spindulys, yra tiesus, tai antras — lankstytas, arba šalia storos formos ornamento seka plonas. Ornamentų kompozicijos ritmiškumas yra vienas iš būdingiausių liaudies meno dirbinių bruožų. Saulės formos kryžmos yra pačios būdingiausios lietuvių liaudies menui. Pilnavidurės ir tuščiavidurės medinės bei skardinės kryžmos yra tikra retenybė Lietuvos muziejų rinkiniuose. Kadaise buvo padaryta keliolika jų foto nuotraukų, iš kurių galima susidaryti vaizdą, ypač apie kiauraraščius ornamentus. Kito

tipo, saulučių pavidalo geležinės kalvių darbo kryžmos sukomponuotos — sudėstytos iš atskirų, daugiausia spinduliuojančių ornamentų, yra būdingos visoms Lietuvos apylinkėms. Jų atskiri ornamentai, o itin saulės spinduliai, yra nepaprastai įvairūs savo formomis bei stilizacija.

Kalviai labiausiai mėgo kalti skritulines saulės pavidalo kryžmas su tiesiais ir vingiuojančiais spinduliais. Tų spindulių būdingi bruožai tai jų formų plonėjimas-smailėjimas, atitolstant nuo skritulio vidurio. Pasitaiko ir tokių kryžmų, kurių spindulių galuose atsiranda medžio lapelio ar žvaigždutės pavidalas, kai pats spindulio galas išplojamas - praplatinamas. Greta smailėjančių ir vingiuojančių spindulių nemažai kryžmų turi plokščius, platokus spindulius, kurių šonuose yra įskeltos atlaužos, o praplatintuose galuose praskelta arba nukaltas koks nors ornamentas. Tie platieji spinduliai irgi yra dvejopi, vieni siaurėja eidami nuo centro, o kiti — platėja. Ir tokių spindulių išlaukiniai galai nepaliekami buki, bet suskaldomi, išlankstomi arba juos suplojant nukalama tulpelė ar kuris kitas ornamentas. Pasitaiko ir tokių skritulinių kryžmų, kuriose tie spinduliai sugrupuojami lyg į šakelių puokštę.

Kitas kryžmose dažnas ornamentas, tai įvairių pavidalų stilizuotos lelijos ir tulpės. Jų pavidalai susidaro iš plačiųjų spindulių galų arba jų šonuose prikniedintų ornamentų. Esama ir tokių kryžmų, kur iš ploniausios geležies virbų arba vielos išlankstomi kuo įvairiausi ornamentai. Susidaro vaizdas, kad kalviai dėjo kūrybines pastangas, idant jų saulių pavidalo kryžmos ne tik vainikuotų masyvias medines koplytėles, bet savo subtiliu lengvumu įsilietų į erdvės atmosferą. Kai tie kryžmų saulės spinduliai atrodydavo kalviui trapūs ar linguojantys, tai surasta kita jų kompozicijos forma — apsukti storoku lanku spindulių galus.

Įvairių kitokių formų kryžmose esama labai skirtingų, savitai stilizuotų ornamentų: gėlių žiedų, medžio šakelių, lapų ir grynai geometrinių pavidalų, kaip trikampių, keturkampių, ovalinių ir kitokių.

KRYŽMŲ SIMBOLIAI

Lietuvių liaudies ornamentikoje labai sunkiai atpažįstami skirtumai tarp ornamento ir simbolio pavidalo. Gali būti ir taip, kas gilioje senovėje lietuviams būta labai reišmingu ženklu — simboliu, tai laiko tėkmėje užmiršta jo reikšmė ir pasiliko tik paprasta puošmena — ornamentas. Mokslininkai — antropologai mėgina išskaityti tuos ženklus, kurie yra savotiškų formų ir mažiau panašūs į ornamentus, o galimai yra simboliai. Tą klausimą išspręsti gali padėti

archeologija, kurios radiniuose yra išgraviruotų įvairių ženklų, amuletai, kurių mistine galia norėta apsisaugoti nuo piktų dvasių, nelaimių ir t. t. Ir senoji lietuvių tautosaka — dainos, legendos, sakmės — gali padėti atspėti neišaiškintus simbolius.

Lietuvių sodžiaus kalvių kryžmose labiausiai vartojama atskiro ornamento arba tų ornamentų kompozicinė forma apskritimo pavidalo. Archeologai bei antropologai galvoja, kad tai yra saulės vaizdas. Ir kitose senovės tautose skrituliu buvo vaizduojama saulė arba ir ugnis, o ypač kada ji buvo spinduliuota. Žemaičių tyrinėtojas prof. Ign. Končius rašo: «Ugnies simboliu reikėtų laikyti ir tuos laužytinius papuošalus — spindulius. Tai gali būti žaibo pavaizdavimas. Kryžmos vidurys čia dažnai yra skritulys — saulė: į visas puses žeria spinduliai, nešdami visokius spindulius — visaip žmonėms teikdami gėrybes [...] Vis tik čia yra visokių simbolių iš senosios tikybos ir krikščioniškosios, — tik viskas krūvoje sudaro kryžmą, savotiškai atrodančią ir daug ką pasakančią apie žemaičio gilius tikybinius papročius, visuomet skaisčius, nuoširdžius»[4]. Ar tos kryžmų saulės bebūtų senosios lietuvių ar krikščioniškos religijos, jos yra lietuvių sodiečių kūryba. Visvien ar jų formos pilnos su kiauraraščiais ornamentais, ar tuščiavidurės su visokiausių pavidalų spindulių siluetais — tai yra lietuvių sodiečių kalvių menas. Bemaž kiekvienoje kryžmoje surasime mėnulio rago pavidalą — tai aiškus mėnulio simbolis. Jo forma tautodailės atžvilgiu tiek įdomi, kiek ji savitai pavaizduota: vienur su rageliu galuose ir šonuose kabančiom žvaigždutėm, kitur įdomiai sustilizuota, danteliais iškarpyta — tai vis sodiečio kalvio pastangos ją sukurti — nukalti puošnią ir itin menišką.

Senovės lietuvių protėvių religijos tyrinėtojai pamatę sodžiaus kalvio kryžmą su saulės, mėnulio ir žvaigždžių siluetais neabejotinai pagalvos, kad tai yra tikras pavyzdys dangaus kūnų garbinimo pagonystės laikais. Esą ir lietuvių tautosakos — dainos žodžiai tąja prasme byloja:

Šviečia danguj saulutė,
Tai ten mano motinėlė.
Šviečia danguj sėtynėlis,
Tai ten mano brolužėlis.
Šviečia danguj žvaigždutėlės,
Tai ten mano sesutėlės[5].

---

[4] Ign. Končius, *Žemaičių kryžiai ir koplytėlės*, Chicaga 1965, 164 psl.
[5] J. Balys, *Saulinės dainos*, žr. *Gimtasai kraštas*, Šiauliai 1943, 104 psl.

Tuo tarpu kitas tyrinėtojas, žvelgdamas per krikščioniškos religijos prizmę, pasakys, kad tų dangaus kūnų pavidalai yra simboliai Marijos iš Apokalipsės (12,1), arba Nekalto Prasidėjimo [6].

Yra viena kita kalviška kryžma su stilizuotu žalčio pavidalu — tai lyg ir būtų senovės lietuvių žalčio garbinimo simbolis. Bet taip pat gerai žinome, kad Adomo ir Ievos nuodėmė vaizduojama su žalčiu. Būtų galima pririnkti ir daugiau pavyzdžių, kur lygiai tų pat simbolių formos yra randamos kalvių darbo kryžmose ir ankstyvuose krikščioniškuose paminkluose bei meno kūriniuose.

Krikščioniškų simbolių žodynuose išvardinta ir paveikslais atvaizduota šimtai įvairiausių dalykų, kaipo krikščioniškų simbolių: daiktų, įrankių, gėlių, medžių, vabzdžių, žalčių, paukščių, žvėrių, gyvulių ir kitų įvairių pavidalų, kuriuos menininkai sukūrė per daugelį šimtmečių ir krikščionybė juos yra pripažinusi oficialiais simboliais. Nemažai tų pat stilizuotų objektų yra lietuvių liaudies mene, o taip pat kalvių darbo kryžmose.

Esama ir specifiniai krikščioniškos religijos simbolių, kuriuos kalviai įamžino savo kūriniuose, tai lotyniško, graikiško ar Šv. Andriejaus kryžių formos, o taip pat angelų, erškėčių vainiko, velniukų ir daugelio kitų objektų. Taip pat buvo mėgiama kryžmose vaizduoti krikščioniški inicialai:

I N R I, I H S ir kiti.

Kryžmose sutinkana viena kita neatpažįstama forma ar simbolis. Jų prasmę ir reikšmę galėtų mums išaiškinti patys kryžmų kūrėjai sodžiaus kalviai, bet deja, jie tas paslaptis nusinešė į kapus, palikdami lietuvių tautai savo kūrybą — kryžmų lobyną.

ANTANAS TAMOŠAITIS

[6] G. Grace SILL, *A Handbook of Symbols in Christian Art*, New Yorkas 1975.

LITERATŪRA

BALYS J., *Saulinės dainos*, žr. *Gimtasai kraštas*, Šiauliai 1943 m., 31 nr., 104 psl.

BALTRUŠAITIS J., *Lithuanian Folk Art*, Münchenas 1948.

BASANAVIČIUS J., *Lietuvių kryžiai archeologijos šviesoje*, įvadas A. JAROŠEVIČIAUS *Lietuvių kryžių* albumui, Vilnius 1912.

BRENSZTEJN M., *The Peasant Art of Lithuania*, in *Paesant Art of Russia*, New Yorkas 1912.

BRENSZTEJN M., *Šeši lietuvių kryžmų piešiniai*, žr. *Wieś Ilustrowana*, Vilnius 1913.

GALAUNĖ P., *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas 1930, Chicaga ²1956.

GIMBUTAS M., *Ancient Symbolism in Lithuanian Folk Art*, Philadelphia 1958.

GLOGER Z., *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*. Lietuvių kryžiai pagal W. Szukiewicz, 166-181 psl., Varšuva 1907.

GRINIUS J., *Lietuvių kryžiai ir koplytėlės*, Roma 1970.

JAROŠEVIČIUS A., *Lietuvių kryžiai*, Vilnius 1912.

KONČIUS I., *Žemaičių kryžiai ir koplytėlės*, Chicaga 1965.

KVIKLYS B., *Lietuvos bažnyčios*, I tomas: *Telšių vyskupija*, Chicaga 1980; II t.: Vilkaviškio vyskupija, Chicaga 1982; III t.: Kauno arkivyskupija, Chicaga 1983 *Aušros* m.

Lietuvių Liaudies Menas. Mažoji architektūra, I knyga, sudarė ir parengė K. Čerbulėnas, F. Bielinskis, K. Šešelgis, Vilnius 1970.

MIKĖNAITĖ A., *Lietuvių liaudies geležinės kulto ir memorialinių paminklų viršūnės*. Katalogas, Vilnius 1970.

MACIJAUSKAS A., *Lietuvių statybos ir puošybos papyzdžių albumas*, Kaunas 1925.

MAŽIULUS A., *Crosses and Miniature Chapels*, žr. *Encyclopedia Lituanica*, I t., 593-599 psl., Bostonas 1970.

MOKLOWSKI K., *Sztuka ludowa w Polsce*, Lvovas 1903, lietuvių kryžiai 421-423 psl.

RŪKŠTELĖ A., *Lietuvių tautodailė*, Kaunas 1929.

SALVATORY G., *Rustic and popular art in Lithuania*, Milanas 1925.

SILL G. G., *A Handbook of Symbols in Christian Art*, New Yorkas 1975.

TAMOŠAITIS A., *Folk Art*, žr. *Encyclopedia Lituanica*, II t., Bostonas 1972, 200-207 psl.

LITHUANIAN WROUGHT IRON HEADS OF CROSSES

Their forms, ornamentation and symbolism

BY

Antanas Tamošaitis

Summary

It was customary in 18-19th century Lithuania to erect small wooden chapels, roofed poles and ornamental crosses. Small wooden statues of saints were placed inside these shrines.

These miniature architectural monuments graced cemeteries, roadsides and farmsteads. The chapels were made by the peasants themselves and the statues were sculptured by the « God makers », the « dievdirbiai » who by their continued belief in the virtues of religious contemplation continued the traditions passed on to them by their ancestors. Generations ago the entire Lithuanian countryside was dotted with these monuments which rendered a very unique, even mystical landscape, thereby distinguishing it from that of neighbouring countries.

With the spread of Romanticism towards the mid 19th century, scholars and artists turned their attention to this particular branch of folklore and folk art in Lithuania and other countries. From this period on the Lithuanian roofed poles, wooden chapels and crosses were recorded in systematic groupings and specific categories according to form, composition and ornamentation.

The crowning feature of the wooden chapel, the wrought iron head, was created by the local blacksmith and were noted for their variety of forms, motifs, symbolic values and gracefulness. The blacksmiths earned their living shoeing horses, and making and repairing agricultural tools. It was common practice for parents to send their young sons as apprentices to the blacksmith who taught them their own trade.

During the past century many thousands of blacksmiths had established themselves close to the major crossroads or on the outskirts of towns. That same period saw the flourishing of various branches of folk art: the construction and decoration of wooden houses, the making of furniture, wooden artifacts, weaving, etc. The blacksmiths worked with the peasants to bind in iron such home-crafted articles as sleds, wagons, hope chests, and lanterns. Like the wooden forms to which they were applied, the iron bindings showed a distinctive artistic character.

The blacksmiths' most artistic creations were the wrought iron crowns on wooden chapels, roofed poles and crosses. In this field of endeavour they immortalized the folkloric traditions of elaborate designs, providing a support for symbolic religious expression.

Most of the wrought iron heads are circular in shape, reminiscent of the spinning sun, with a horn-shaped moon underneath it. Researchers in this field can be divided into categories depending upon the explanation they give for the circular sun-form prevalent in folk art. Some conjecture that the sun is part of the ancient Lithuanian pagan tradition, that worshipped the sun, moon and nature deities, which is reflected in the folklore. As for the ornamentation, it is highly reminiscent of patterns dating back to the bronze age. From the view point of Christian iconography, the sun, moon and star shapes are an artistic portrayal of man's passage during the Middle Ages; the Renaissance and the Baroque period, from darkness to light, culminating with the advent of Christianity to Lithuania.

In 19th century Lithuania there were still several thousand blacksmiths and many thousands of wooden chapels, roofed poles and crosses decorated with artistic wrought iron tops. Towards the end of the 19th century the custom slowly disappeared. Today, few are to be seen standing at crossroads or in cemeteries. Some original wooden chapels, crosses and wrought iron crowns have been preserved. Many drawings and photos of the wrought iron crowns are conserved in the archives of various museums throughout Lithuania. Through their creative efforts these peasant blacksmiths enriched the treasures of Lithuanian folk art.

M. K. ČIURLIONIO ASMENYBĖS IR PASAULĖŽIŪROS BRUOŽAI

Kur dingsta žodžiai,
kai prasideda žmogus?
(M. K. Čiurlionis)

Čiurlionis vis dėlto žengia į pasaulinę sceną. Žengia pamažu, kelia dėmesį ir žavesį. Jau rikiuojamas į naujos dailės kelių ieškotojus, minimas tarp pradininkų. Kliūva tik viena, kokiai tos dailės krypčiai būtų savas. Tai formalus klausimas, ne taip jau svarbus kūrėjo ir jo kūrybos visumai.

«Norėčiau, kad mane suprastų»[1], rašo Čiurlionis, — *mane* mano kūryboje. O ši nesiribojo vien daile. Ir dailė nebuvo tik formų bei spalvų eksperimentas. O kur žmogus, pats kūrėjas?... Čiurlionio visuma dar nepravirusi pasaulio scenai — kažko trūksta, kažkas nepadaryta iš mūsų pusės.

Rūpestis kyla pačioje tėvynėje. Antai, rašo A. Gudelis, «M. K. Čiurlionio artimieji — gyvieji jo dienų liudininkai šiandien regi, kaip kinta autentiškasis Čiurlionio pavidalas dailininkų ir skulptorių kūriniuose, kokiam netikėtam poetų eilėraščių kontekste atsiduria jo vardas. Ir ne tik artimieji[2]. Dvilypis jausmas palydi kiekvieną, žinantį kaip tarsi laivas kiaukutais apauga visų genijų kūryba komentarais[3], kaip gimsta kūrėjo legenda, kartais vedanti toli į šalį nuo jo kūrybos ir paties asmens»[4].

---

[1] M. K. ČIURLIONIS, *Laiškai Sofijai*, spaudai parengė V. Landsbergis, Vilnius 1975, 69 psl.

[2] Iš Čiurlionio šeimos narių sesuo Jadvyga konkrečiau pasisakė ypač dėl dviejų dailininkų darbų. Apie N. Petrulio biustą, eksponuotą Vilniaus konservatorijos bibliotekoje, ji rašo: «Nė vienas bruožas neprimena Čiurlionio išorės, o ką jau kalbėti apie vidinį menininko atvaizdą». O dėl V. Vildžiūno medinės skulptūros (galvos), kuri buvo pasiųsta Leipzigo konservatorijai, pastebi: «Tai ašarojantis Čiurlionis-Smūtkelis... Nieko bendra nei su Čiurlionio išore, nei su jo vidumi» (J. ČIURLIONYTĖ, *Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį*, Vilnius 1970 ir [2]1973, 15 psl.).

[3] Iš poezijos apie Čiurlionį įsimintinos ypač dvi antologijos, viena išleista 17-kos poetų, Lietuvoje (*Saulėtos vizijos*, Vilnius 1975), antroji — taipogi 17-kos poetų išeivijoje (*Žvaigždžių sonatos*, 1981).

[4] *Kultūros barai*, Vilnius 1976, 6 nr., 12 psl.

Ir grįžta mintin A. Jakšto įspėjimas: « Prie Čiurlionio veikalų reikia eiti iš jo dvasios pažinimo, ne atvirkščiai ». Jis kartojo: « Prieš mus stovi Čiurlionio problema; ji ne tik neištirta, bet nė nepajudinta. Ją išrišti galėtų nebent išsamiai parašyta [...] Čiurlionio biografija »[5]. Biografijos vis nebuvo, nežiūrint užmojų, nes stigo medžiagos. Dabar jos nestinga, tik vėl — kad būtų laisvos rankos savam krašte ją apdoroti.

Dorojom tą medžiagą čionai, svetur, vyksminės sklaidos keliu, laiko ir įvykių tėkmėje, kaip įprasta biografijose. Jo asmeniui nušviesti regis svarbūs šie suvestiniai klausimai: 1. Kūrėjo asmenybė — toji išvidinė kūrybinė jėga ir jos išskirtina sąranga, 2. jo pasaulėžiūra bei pasaulėjauta, įkvėpusios bei apjungusios pergyvenimus, vizijas, idėjas ir 3. jo aplinka bei laikas, akstinę ir kreipę jo kūrybinius polėkius viena ar kita kryptimi.

Asmenybės bruožai

Kiekvienoje asmenybėje yra natūralių kontrastų, juo labiau tokio kūrėjo, kaip Čiurlionis. Tuo jis ir buvo turtingas, kad jame pulsavo įvairios galios, polinkiai, gabumai, akstinę vidinę dinamiką ir kartu siekę susiderinti. Jei kas toje įvairybėje ieško prieštaravimų ir juos pabrėžia, tai ne Čiurlionio, o jų pažiūros reikalas.

Bendrą Čiurlionio asmens apybraižą pateikia sesuo Jadvyga. « Mūsų brolis buvo vidutinio ūgio, stipraus sudėjimo. Plaukai tankūs, papurę, ne perdaug šviesūs, auksinio atspalvio [...] Jo akys buvo pilkai žalsvos, išraiškingos, žvilgsnis tiesus, gilus ir reikšmingas. Antakiai gana tankūs ir šiek tiek pasidavę į priekį. Kakta aukšta ir [...] per vidurį, tarp akių, perkirsta dviem vertikaliom raukšlėm [...] Judesiai energingi, eisena tvirta ir grakšti. Brolis turėjo gana plačias, visados šiltas, švelnias, bet nervingas rankas ». Balsas jo buvo « lygus, švelnus ir gana stiprus ». Kalba « paprasta, bet raiški ir vaizdinga, su turtingais intonaciniais niuansais. Kalbėjo negreitai. Buvo gyvas, atviras, nuoširdus ir mėgo dalintis įspūdžiais [...] Turėjo taip pat sąmojo; beveik kiekvienoje situacijoje mokėdavo surasti ką nors komiška, pasakodavo su humoru [...] Konstantinas niekad nesistengė pasidaryti dėmesio centru. Niekados jis netroško pirmauti arba savo nuomonę kam nors primesti [...] Tačiau diskutuodavo karštai ir [jo] mintys būdavo originalios ir kūrybingos »[6].

---

[5] *Draugija*, Kaunas 1914, 85 nr., 72 psl.

[6] J. Čiurlionytė, *Atsiminimai apie K. M. Čiurlionį*, Vilnius 1973, 14-15.

Čiurlionis darė išskirtinai rimtą įspūdį. « Patiko pats Čiurlionis kaip rimtas žmogus: bent taip man rodės iš tolo į jį žiūrint »[7]. « Labai rimtas ir tai, ką kalbėjo, darė įspūdžio »[8]. « Čiurlionis — vienas tų žmonių, kurie patraukia į save visų dėmesį [...] bet tuo pačiu laiku ir varžo savo ypatinga gilia konstrukcija [...] Didelės, giliai žvelgiančios akys, ramus, bet aiškus liūdesio šešėlis ir nepaprasta inteligencija skiria jį iš kitų tarpo »[9].

Klausimą gali kelti sesers charakteristikoje minimos vertikalios raukšlės jo kaktoje ir nervingos rankos, ir tas aiškus liūdesio šešėlis veide, menamas Pleirytės-Puidienės, arba « nepaprastos [...] tragiškos akys su įtemptu žvilgsniu », prisimenamas N. Dobužinskio[10]. Iš to, kas vėliau jį ištiko — tas susirgimas, ne vienam jau *post hoc* rodėsi, kad jis buvęs neurotikas. Neurotinės vaizduotės padariniu kai kas bandė laikyti ir jo kūrybą.

Čiurlionio asmenyje rungėsi įžvalgus protas ir gaivalingas jausmas bei nuojauta, sudarą jam vidinių įtampų. Tai liudija jo laiškas broliui Povilui, rašytas iš Leipzigo. « Jei esu nelaimingas, tai [...] tik dėl savo mieliausių minčių [...] Ilgiuos, sakysim, jūsų visų. Ilgiuosi kartais tiek, jog krūtinėje ima kažkas skaudėti [...] Protas daro pastabas: ' Labai ilgiesi — gerai, tai ženklas, kad turi širdį, kad prisirišai prie savųjų ' ir tą pačią akimirką priduria — ' bet tas tavo ilgesys nieko nevertas, nes iš jo duodi sau ataskaitą, nes juo didžiuojies '.

Kitą dieną man ilgu, o protas [...] pradeda savo: ' A, vėl ilgiesi, nes žinai, kad ilgėtis tai gera, kad tai geros širdies ženklas ', ir tuojau ateina kitos mintys: ' Kam persekioji save pastabomis, negalvok apie tai, ką jauti '.

Rašau laišką, protas jau čia: ' Kam tu tai rašai, kad to nejauti? ' — ' Kaip tai nejaučiu? ' — ginuosi aš, o protas: ' Kad jaustum, tai tylėtum, bet tu nori, kad kiti žinotų, jog tu jauti, nori pasigirti ' ir t.t.

Tokios ir kitokios mintys tiek persekiojo mane, kad gyvenimas man įgriso. Pagaliau įsitikinau, kad aš pats — vienas didžiulis, nuolat besireiškiąs melas. Toks įsitikinimas buvo didelė našta, mane apėmė pesimizmas, kuris viską nuodijo ir trukdė darbą. Kurį laiką

---

[7] A. Jakštas, žr. *Draugija*, 1914, 85 nr.

[8] Lenkų dailininkas H. Heyden, *Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį*, užrašė A. Liutkus, žr. *Dirva*, 1968. XII. 27, 125 nr.

[9] O. Pleirytė-Puidienė, *Netolima praeitis*, žr. *Naujoji Romuva*, Kaunas 1939, 29-30 nr.

[10] M. Dobužinskis, *Mano atsiminimai apie Čiurlionį*, žr. *M. K. Čiurlionis*, Kaunas 1938, 95 psl.

net visiškai neberašiau laiškų, nes visa tai ' melas '. Bet krizė praėjo ir vėl esu beveik laimingas.

Buvo taip: gavau iš Geniuko[11] žinią [...] be galo man džiaugsmingą, ir rašau mūsų Stasiukui[12]. Rašau jam apie viską, ir sulig žodžiais ' Gal drauge važiuosim į Druskininkus, bus pavasaris tada ' [...] jaučiu, kad man kas lyg gerklę suspaudė ir ašaros ėmė riedėti per veidą. ' Nejaugi aš ir dabar meluoju? ' — paklausiau tada save. — ' Ne! ' — tikrai paslaugus protas sukuždėjo: — ' susijaudinai dėl savo paties žodžių ', — bet į tą jo pastabą aš tik patraukiau pečius. Nuo to laiko pasidarė man lengviau. Tiesa, protas savo pastabas daro, aš mandagiai išklausau, bet į širdį neimu »[13].

Tai buvo atsakymas broliui, kuris klausė, kodėl jo [Kosto] mintys visuomet tokios neliksmos. « Taip, mano brangusis broleli. Nėra žmogaus, kuris, besigilindamas į save, prieitų linksmus rezultatus. Paimk nors ir dabartinį, ' dekadentizmą ', paimk Pszybyszewskį. Kiekvienas jo veikalas prisisunkęs liūdesio, skausmo, susierzinimo. Tai ir yra žmogus, kuris žvelgia tikrai į save, analizuoja savo ' nuogą sielą ' ir yra nelaimingas ir netgi girtuoklis [...] Ir kokius jie priėjo rezultatus? Ar gali jie išsamiai apibrėžti, kas yra ' aš '? Man atrodo, kad giliausias savęs pažinimas yra už mūsų proto ribų, taip kaip giliausias visatos, pradžių pradžios pažinimas etc. etc. Tam gaila ne tik laiko, bet ir jaunų dienų, ir sielos giedrumo. O kadangi ' žmogus, jei nemiega, tai mąsto ' [...] tai ' tegul jo mintys nežengia į tamsių prarajų gelmes, bet teskraido beribėse erdvėse ' »[14].

Čiurlionio savižvalga, labai subtili, nerodo introvertiškumo, kaip pas jo brolį Povilą. Jo asmenybei būdinga nesidengti melu, išlikti tiesiu pačiam sau ir ieškoti nemeluotų apraiškų kituose bei gyvenime. « Kažkoks saulėtas tikėjimas ir meilė, intuityvus gėrio ir grožio pajautimas, tikrųjų vertybių pajautimas [...] — rašo sesuo Jadvyga, — patraukdavo prie jo geros valios žmones [...] Ne išoriniais veiksmais, bet vidine jėga [...] taip pat originalia ir gilia mintim jis patraukdavo prie savęs draugus »[15].

Vienas jų Wlodimiras Morawskis (Eugenijaus brolis) pastebi, kad « jis [Čiurlionis] turėjo kažkokią vidinę šviesią jėgą, kurią intui-

---

[11] Iš Eugenijaus Morawskio.

[12] Jo brolis.

[13] *M. K. Čiurlionis apie muziką ir dailę — Laiškai, užrašai ir straipsniai*, Vilnius 1960, 82-83 psl.

[14] Ten pat, 83 psl.

[15] J. ČIURLIONYTĖ, *Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį*, Vilnius 1973, 51-52 psl.

tyviai pajausdavo kiti ir jai pasiduodavo »[16]. Ir buvusi jo muzikos mokinė Varšuvoje Halina Wolmanaitė mena: « Kai Čiurlionis būdavo mūsų tarpe, mes visi buvome geresni. Šalia jo negalėjo būti nei blogo žmogaus, nei pikto jausmo. Jis kažkokią šviesą skleidė mūsų tarpe. Kiekvienas stengėsi būti geresnis »[17].

Artimieji ir draugai, nekalbant apie svetimuosius, jį laikė labai kukliu žmogumi, ir toks jis buvo. Sesuo Jadvyga tai aiškina taip. Buvęs tai « kuklumas didelio žmogaus, kuris intuityviai suvokia, kokias neaprėpiamas galimybes siūlo jam jo geniali prigimtis ir kaip sunkiai pasiekiamas idealas[...] Jį kankino nepasitenkinimas savimi, savo darbais. Kiek daug kūrybinės energijos jis atiduodavo, ieškodamas naujos, tobulesnės išraiškos[...] Tokiam žmogui smulkūs ar stambūs garbėtroškos jausmai buvo svetimi, nes jis turėjo savyje didįjį teisėją — savo kriterijų »[18].

« Noriu būti kitoks, kad būtų kitaip, noriu kitokio gyvenimo, — rašė draugui Morawskiui. — Nuolat noriu daryti gera, ir nežinau, kas yra gera »[19]. Argi nežinojo? Sesuo rašo, nebuvo « atlaidus niekšybei[...] Griežtai smerkė kiekvieną jos pasireiškimą ir griežtai su ja kovojo »[20]. Kovojo net prieš savo profesorius Varšuvoje dėl dvikovos ir bandymo įvelti studentus. « Kokia teise, — kalbėjo mokyklos direktoriui, — Tamsta siūlai mums [studentams] nederančius dalykus! »[21]. Sesuo pastebi: « Jis žiūrėjo plačiai atviromis akimis į viską, kas gražu, bet matė ir tai, kas pikta ir žemina žmogų ». Jį žavėjo « gana paprasti, lyg niekuo neišsiskirią žmonės, bet turį savyje tikro gėrio kibirkštėlę »[22].

« Sakyk, ką nori, — rašė E. Morawskiui, — o aš esu tvirčiausiai įsitikinęs, kad kompozicijos mokytojas būtinai turi būti geras ir kilnus žmogus. Sakysim, aš dabar negaliu būti mokytoju[23], nes esu pavydus. Žinai, kad Tave myliu, bet vis dėlto, kai išgirstu ką nors labai gero iš Tavo kompozicijų, tai, be džiaugsmo, kaip tinka draugui, jaučiu dar kažkokį liūdesį. Tas liūdesys negeras,

---

[16] Ten pat, 15 psl.
[17] Ten pat, 16 psl.
[18] Ten pat, 52 psl.
[19] *M. K. Čiurlionis apie muziką ir dailę — Laiškai, užrašai ir straipsniai*, Vilnius 1960, 151-152 psl.
[20] J. ČIURLIONYTĖ, *Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį*, Vilnius 1973, 17 psl.
[21] *M. K. Čiurlionis apie muziką ir dailę — Laiškai, užrašai ir straipsniai*, Vilnius 1960, 183 psl.
[22] Ten pat, 17 psl.
[23] Jis atsisakinėjo mokytojo vietų.

aš jį išgydysiu »[24]. Ta proga atskaito pamokslą pačiam Morawskiui: « Su tėvu patariu Tau kalbėti nuoširdžiai, be melo, kurį iki šiol praktikavai, atleisk man »[25]. Jr savo broliui Povilui primena: « Įsidėmėk, kad man rūpi tik tai, kad Tavo laiške būtų nuoširdžios mintys. Kita kas — niekai »[26].

Kas nuoširdu, jam rodėsi išreiškia tikrą, nemeluotą žmogiškumą. « Aš visuomet troškau, — rašo Povilui, — kad tu būtum žmogus toks, kaip kad aš suprantu, t.y., žmogus, kuris viską jaučia, supranta ir siekia tiesos, gėrio ir grožio »[27]. Tokiu nuoširdumu jis dalinosi ir su kitais. Dalinosi, ką radęs brandaus, vertingo, gražaus; dalinosi ir grašiais, kurių jam pačiam visad stigo. « Nieko sau, viskas kitiems » — tokį įspūdį jis paliko Pr. Penkaičiui[28].

« Žmogus, gyvendamas su žmonėm, — vėl rašo Povilui, — visuomet daro gera, ir niekuomet jo gyvenimas nenueina niekais, net tuomet, kai jis žmonių akyse pats yra ' niekas '. Nes turbūt sutiksi su tuo, kad kartais geras, palankus žodis daugiau padaro gero, negu vežimas aukso; šiltas, nuoširdus žvilgsnis — daugiau negu trys mechanikos tomai[...] Žmogui vienui vienam būna tvanku, ankšta ir tamsu. Žmogaus siela neturi sparnų primygti nuosavam ' aš '. Sunku jai tada. Bet kuo plačiau sparnus išskės, kuo didesnį ratą apsuks, tuo bus lengviau, tuo laimingesnis bus žmogus »[29].

Ir savo žmonai pastebi: « Kaip tai nuostabu būti reikalingam žmonėms ir jausti šviesą savo delnuose »[30]. Tai lyg atgarsis to, ką buvo rašęs kitados (1900) savo dienoraštyje: « Reikia turėti šviesą su savim, iš savęs, kad šviestum tamsybėse visiems ant kelio stovintiems »[31].

Iš kur tad debesėliai, nerimas ir susikrimtimas, kurie apniaukdavo jo nuotaikas ir polėkius? Ar ne iš giliai žmogiško ir kūrybiško perfekcionizmo? Per daug reikalavo iš savęs, dėl to vis būdavo nepatenkintas. Nepatenkintas savo išsilavinimu, studijų pažanga[32].

---

[24] *M. K. Čiurlionis apie muziką ir dailę — Laiškai, užrašai ir straipsniai*, Vilnius 1960, 25 psl.

[25] Ten pat..

[26] Ten pat, 83 psl.

[27] Ten pat, 82 psl.

[28] Pr. PENKAITIS, *Raštai*, III t., Kaunas 1923, 59 psl.

[29] *M. K. Čiurlionis apie muziką ir dailę — Laiškai, užrašai ir straipsniai*, Vilnius 1960, 82-83 psl.

[30] M. K. ČIURLIONIS, *Laiškai Sofijai*, spaudai parengė V. Landsbergis, Vilnius 1975, 73 psl.

[31] Cituota *Pergalė*, Vilnius 1975, 9 nr., 10 psl.

[32] *M. K. Čiurlionis apie muziką ir meną — Laiškai, užrašai ir straipsniai*, Vilnius 1960, 76 psl.

Nepatenkintas savo muzikiniais kūriniais — mato daug klaidų, sakysime, kad ir poemoje *Miške* [33]. « Sustiprėjo įsitikinimas, — rašo E. Morawskiui iš Leipzigo, — kad reikia iš savęs reikalauti. Kuo daugiau — tuo geriau. Rašyti [muziką], tik kad rašytum, tai geriau visai nerašyti. Nieko nebijoti, nes joks kritikas nepasakys man to, ką aš pats sau galiu pasakyti [34]. Ir prideda: « Nemanyk, Geniuk, kad aš gal per daug apie save galvoju. Priešingai, tarpais man rodosi, kad blogesnio muziko šioje žemėje nėra ... » [35].

Perfekcionizmas vertė daug ir sunkiai dirbti. « Sunkus tas mano darbas, — rašo pusbroliui Radmanui. — Tiesa, nepritrina jis man nuospaudų, bet dėl to ne kartą įvaro sielvarto[...] Taip visuomet — kartais sekasi viskas labai gerai, tai vėl niekas nesiseka. Čia nėra jokios išeities ir nėra ko kaltinti » [36].

Panaši bėda su tapyba. 1908 m. birželio mėnesį Druskininkuose piešė *Žalčio* ir *Vasaros sonatas*, ir *Fugą*. Savo sužadėtinei rašė į Plungę: « Dirbu daugiau kaip po 10 valandų. Bet argi tai darbas? [...] Man regis, jog tai negana [bus] gražu Tau, ir net ateidavo noras sunaikinti » [37]. Po kiek laiko vėl rašo: « O tapyba — žinai, dėl tos tapybos į neviltį įpuoliau. Visą dieną šiandien tapiau ir vakare sunaikinau, o tai retai man pasitaiko. Nieko neišeina, o tai kas jau yra, kabo ant sienos kaip sąžinės priekaištas ir šnabžda man visomis savo spalvomis apie negabumą, apie storžieviškumą ir kitus liūdnus dalykus ... » [38].

Nemėgo būti banalus — ieškojo naujo, originalaus, brandaus ir prasmingo. Ir autoriai jį domino savo naujumu, drąsa, gilumu. Tačiau toks naujovininkas, kaip Przybiszewskis, jam buvo atgrasus dėl perdėto knaisiojimosi savyje ir trivialumo. Ir naujoviniai dailės darbai, kuriuos matė išvykoje į Vakarų galerijas, anaiptol nedarė įspūdžio. Atrodė tik veržiasi kažkur, nori « sudaužyti ligšiolinius [dailės] rūmus », bet nepajėgia [39]. Petrapilyje, priešingai, pasigedo drąsos ieškoti nauja ir savita. « Tapyba — nors ir dideli tie *Sojuzo* ponai — vis dėlto arba žiūri atgal arba meldžiasi Berdsliui [40]. Kiti

---

[33] Ten pat, 77 psl.
[34] Ten pat, 109 psl.
[35] Ten pat, 111 psl.
[36] Ten pat, 154 psl.
[37] M. K. ČIURLIONIS, *Laiškai Sofijai*, spaudai parengė V. Landsbergis, Vilnius 1975, 32-33 pasl.
[38] Ten pat, 33-34 psl.
[39] Ten pat, 196 psl.
[40] Anglų grafikui modernistui A. Beardsley.

nusižiūri į Vrubelį, arba į senąsias mokyklas ir ten semiasi įkvėpimo. Tartum neturėtų drąsos ir tikėjimo savimi» [41].

Jo tikėjimas buvo atremtas į kažką daugiau. Savyje buvo trapus, toli gražu ne visada tikras savo pasiekimais. Tačiau veržėsi pirmyn, bandė ir dirbo be atvangos. Kūrybinis jo *professio fidei* spėjama, išreikštas paveiksle *Viltis*, vėliau pavadintas *Tiesa*. Tai vyras ryškiu veidu įsmeigęs žvilgsnį į degančią žvakę laikomą dešinėje rankoje. Veidas ramus, sukauptas, susimąstęs. Šviesa trykšta tamsoje, o iš visų pusių skrenda lyg plaštakės angelėliai. Šį paveikslą bendroji nuomonė priėmė kaip kūrėjo autoportretą, reiškiantį vidinę liepsną, kuri lyg žvakė degina skraiduolius (gal polėkius).

«Tu atsimeni tą jo paveikslą: žmogus laikantis žvakę? Koks nuostabus jo žvilgsnis. Mes tą paveikslą vadinome *Genijus*, bet tai tikriausiai Kastuko autoportretas» [42]. Šį «filosofinio susimąstymo kupiną veidą[...] — pasak A. Savicko, — galima palaikyti ir sąlyginiu dailininko autoportretu, ir čiurlioniškuoju *Rex*» [43].

Kitas paveikslas — *Dūdorius* (dabar vadinamas *Panas*) regis išreiškia jo paties dvilypią būseną: kaimo bernelio su švilpyne lūpose (muziko) ir jį praaugusio karūnuoto regėtojo. «Įsižiūrėkim į *Dūdoriaus* klausiančias akis, — rašo Vladimiras de Castro. — Iš jų žvelgia senovės amžių šventas šiurpulys[...] Kur tapyboje rasi stipriau išreikštą[...] amžiną žmogaus klausimą apie pasaulio paslaptis — pilną abejonės ir tikėjimo, paklusnumo ir pareikalavimo. Dar labiau stebina karūnuoto senio išraiška veide. Nepaprasto tobulumo įkvėpti [jo] bruožai[...] lyg paskendusio beribiam regėjime[...] Tai yra anas bedugnis, beribis žvilgsnis, kuris atskleidžia didžiajam Lietuvos žemės dailininkui jo nepaprastas vizijas. Šis žvilgsnis matė tiek daug ir taip giliai, ir jo regėta vizija spindėjo taip stipriai, kad dailininko fizinės jėgos, pilnesnės už dvasines, neišlaikė įtampos[...]» [44].

---

[41] M. K. ČIURLIONIS, *Laiškai Sofijai*, spaudai parengė V. Landsbergis, Vilnius 1975, 63 psl.

[42] Iš W. Morawskio pasakojimų, žr. J. ČIURLIONYTĖ, *Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį*, Vilnius ²1973, 158 psl.

[43] *Kultūros barai*, Vilnius 1974, 3 nr., 43 psl.

[44] Vladimiras de Castro, portugalų kilmės, gimęs 1907 m. Raudonės pilyje prie Nemuno, studijavęs teisę Nancy universitete Prancūzijoje ir ją baigęs Kaune, 1931-1940 dirbo Lietuvos užsienio ministerijoje, nuo 1946 profesoriauja Mainzo universitete Vokietijoje — skaito vokiečiams paskaitas rusų istorijos, literatūros ir meno klausimais. Apie Čiurlionį skaitė paskaitą lietuvių studijų savaitėje 1966 m. Vokietijoje. Iš jo rankraščio (mašinraščio 18 puslapių) meno istorikas P. Reklaitis paskelbė santrauką *Čiurlionis — Europos kultūros sidabrinio laikotarpio reiškėjas.* (*Draugas*, kult. pr., 1966. IX. 10).

Įtampos ir depresijos dažnas reiškinys didžiųjų kūrėjų gyvenime; tai įtampos dėl kūrybinio intensyvumo. Čiurlioniui buvo dar kitų priežasčių. Jį persekiojo skurdas Varšuvoje, Leipzige, Vilniuje, ypač Petrapilyje. Rūpesčio kėlė vargstanti šeima, ypač jaunesnių ir gabių brolių neaiški ateitis. Neaiškus darėsi jo paties šeimos likimas, kai vedė Sofiją Kymantaitę. O kur rūpestis Lietuvos kultūra?

Ne vienas iš artimųjų jautė, kad jis vaikšto ant labai pavojingos ribos persitempti. Ir štai Petrapilyje, visiškai svetimoje aplinkoje — be ryšių ir pažinčių, išsiplakęs «kaip nedievo žmogus», vis ieškodamas įsikabinti, rašo sužadėtinei: «Kažkokia keista sunkumo dvasia nusileido ant manęs, tokia didelė su juodais sparnais. Ir buvo labai sunku. Aš nesiskundžiu, nors gailėjausi, kad nebesu vaikas ir negaliu taip dorai ir širdingai išsiverkti» [45]. Neišverktas ir nebeišverkiamas slogutis tolydžio įveikė jo nervines jėgas...

Nervinio tipo žmonės buvo, pasak René Le Senne, ir kiti žymūs kūrėjai — Chopinas, Gauguinas, Mozartas, Baudelaire'as, Byronas, Verlaine'as, Stendhalis ir kiti [46]. Ir juos lydėjo įtampos bei depresijos, tačiau jų gyvenimo tragiškai nenutraukė. Bet kas buvo būdinga ne vienam iš jų — ieškoti sau ypatingo dėmesio, tvarkos stoka idėjose bei pažiūrose, saiko ir takto nepaisymas, nepastovumas, — rodos visai netinka Čiurlioniui. Jis buvo jautrus ir trapus, kaip anie, tačiau išlygintas, išskirtinai kuklus, darbštus, patvarus ir didžiai taktiškas. «Nei agresyvumo, nei lengvai užsidegančio ir greit atšalančio temperamento brolis neturėjo» [47].

Pasaulėžiūra ir pasaulėjauta

Sprendžiant iš kūrybos, ne vienam atrodė, kad jo pasaulėžiūra ir pasaulėjauta turėjusi būti labai išskirtina. Spėliota ir tebespėliojama, kokios pažiūrų kryptys bei sistemos galėjusios jį įtakoti tokiam neįprastam pasaulio vaizdui, jo sąrangai bei vizijai.

Nespėlioja tik marksistai, ypač rusiškieji. Jiem prieštaringa jau tai, kad Čiurlionis sėmęs įkvėpimą «iš mistinių prasimanymų», bandęs prasiveržti į «aną pasaulį» ir ten ieškojęs išeities. Tuo tarpu A. Rannitas nemato priešginybės tarp šiapus ir anapus nei lietuvių mąstysenoje bendrai, nei pas Čiurlionį. Čiurlionis ieškojęs žemiško

---

[45] M. K. Čiurlionis, *Laiškai Sofijai*, spaudai parengė V. Landsbergis, Vilnius 1975, 61-62 psl.

[46] R. Le Senne, *Traité de charactérologie*, Paryžius 1945, 136 psl.

[47] J. Čiurlionytė, *Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį*, Vilnius ²1973, 151 psl.

ir dieviško ne atskirai. Jam rūpėjusi daiktų ir reiškinių absoliuti, visa vienijanti pirminė esmė. Niekas anksčiau iš Europos šiaurės kraštų tyrinėtojų taip giliai neįžvelgęs į visatą, į kosminę visumą, kaip Čiurlionis [48].

Jo pasaulėžiūrą iš tikro nesunku atsekti iš jo laiškų, užrašų, straipsnių, juoba iš jo kūrybos. Įmant pačią kūrybą, ypač «programinius» jo paveikslus, kaip *Rex*, *Žalčio sonatą* ir kitus, pasak menotyrininko J. Umbraso, matyti ir jo filosofija. «Tai filosofija postuluojanti pirmapradę, visa apimančią ir visa persmelkiančią jėgą, kurią jis vadino *Rexu*, arba *Dievu*». Tai monoteistinė pasaulėžiūra, kuri «tam tikru laipsniu artima biblijos monoteizmui. Neatsitiktinai biblija buvo mėgstama ir dažnai dailininko skaitoma knyga. Šį faktą patvirtina M. K. Čiurlionio artimieji, taip pat kiti jį pažinusieji asmenys» [49].

Čiurlionio dėmesys, brėstant ir dalyvaujant draugų sambūviuose, neabejotinai užgriebė ir kitų pasaulėžiūrų apraiškas. Tačiau nėra ženklų nei ryškesnių duomenų, kad būtų išsibloškęs iš pagrindinės, aukščiau minėtos pasaulėžiūrinės vagos. Tik svetimieji, nepažinę Čiurlionio, galėjo spėlioti, kad jis buvęs panteistas ar induistas-teosofas, kosminės religijos išpažinėjas, bandęs visa tai išreikšti savo kūryboje.

Kūrybos kelyje jis buvo vedamas įsitikinimų, suaugusių su jo gyvenimo visuma (gyvenžiūra) ir jos prasmenimis. Pats pabrėžė nenoris kurti tik tam, kad žaistų formomis, eksperimentuotų. Jis siekė išsakyti save ir apreikšti, kaip žiūri, jaučia, suvokia gyvenimo ir būties paslaptis. Du motyvai ryškūs jo kūryboje, vienas antram kontrastuojantys — tai gyvybė ir mirtis, darna ir chaosas, šviesa ir tamsa, kilimas ir kritimas. Šios dvi paralelės sukuria kontrastinę dinamiką, ne naują iš esmės, žinomą ir pas kitus kūrėjus bei mintytojus — su lūžiais ir pakopomis, džiugesiu ir liūdesiu, proveržom ir rezignacija. Šiuose dvejopuose motyvuose, įvairiais metmenimis ir ataudais, apreiškiama ir jo pasaulėžiūra bei pasaulėjauta.

Minties ir jausenos pasaulis, kaip ir pas kitus kūrėjus, tolydžio brendo, gilėjo, darėsi raiškesnis. «Einu vis toliau, norėdamas rasti kažką šviesiausia savo kelionės gale» [50]. Ir surado — «sukūrė ištisą įvaizdžių žodyną[...] ir šiuos įvaizdžius — simbolius naudojo taip, kaip yra naudojami paskiri žodžiai (ar garsai); jis juos dėstė

---

[48] *Dirva*, 1961. III. 31 d.

[49] J. Umbrasas, M. K. *Čiurlionio idėjinių ir meninių pažiūrų bruožai*, žr. *Menotyra*, 1967 Vilnius, 1 nr.

[50] Cituota *Pergalė*, Vilnius 1975, 9 nr., 10 psl.

pagal savo tvarką, sukurdamas lyg vaizdinius sakinius (ar melodojas). Įvaizdžių — simbolių ypatingas sudėstymas į struktūras, nustatė jų tarpusavio santykius, o cikluose, kaip *Zodiako ženklai*, *Saulės* ar *Žalčio sonatos*, ar *Laidotuvių* ciklas, galutinai išryškėjo kūrėjo pasaulėjauta ir tik jam vienam būdingas visatos regėjimas. Taip gimė ir kartu nusistatė asmeniškų vertybių skalė, o jose jau atsispindi kūrėjo pasaulėžiūra[..] Čiurlionio paveikslų plastinė kalba prabyla į mus universaliomis temomis »[51].

Šitaip galvojo A. Kašubienė. Čiurlioniui rūpėjęs turinys — tematika, užtai « ieškojo naujų išraiškos priemonių, kad galėtų išsakyti tą taip giliai įsisiūbavusią kūrybinę pilnatį »[52].

Pilnaties dėlei reikėtų žvilgterėti į jo literatūrinę kūrybą, kuri perkeltine prasme kalba apie jo ieškojimus. Yra trys kūrinėliai, susiję su trim būdingom jo pakopom, būtent: iš muzikinės kūrybos į tapybinę, iš peizažinės į sonatinę ir pagaliau nauja pakopa, sukūrus *Didįjį Rexą*.

Pirmąją pakopa lydi *Pasaka*, sukurta Leipzige 1902 m. Tada jis buvo rašęs draugui Morawskiui: « Muzikos man nepakanka »[53]. Kitas prasitarimas: « Gavęs diplomą [Leipzige], mesiu muziką »[54]. Štai toji *Pasaka*:

— Pavargęs, — rašo Čiurlionis, — belakstydamas didelio miesto gatvėmis, atsisėdau ant suolelio, pasiuntiniams paskirto. Buvo baisus karštis ... o žmonės, karščio nukankinti, ėjo iš lėto, kaip apsnūdę. Kažkoks senas žmogus ... atsistojo prieš mane ir atydžiai ėmė į mane žiūrėti ... Ant jo krūtinės kabojo virvelė, apvarstyta visokio dydžio kryželiais ... « Elgeta », — nusprendžiau minty, ir jau norėjau išimti iš kišenės varinį, bet senelis, keistai prisimerkęs ir paslaptingai šnibždėdamas, paklausė:

— Bičiuli, pasakyk man, kaip žalia spalva atrodo?

— Žalia spalva? — Hm ... Žalia spalva tai yra spalva ... — atsakiau jam ir apsidairiau aplink. Bet niekur nebuvo nė vieno medelio, nė vieno žolės lustelio.

— Senas žmogus nusijuokė ir paėmė man už sagos:

— Eik su manimi, bičiuli, jei nori. Aš skubu į tą kraštą ... Pakeliui apsakysiu tau šį tą labai įdomų.

---

[51] A. KAŠUBIENĖ, *Čiurlionio įvaizdžių žodynas*, jos paskaita New Yorke 1977 m. (mašinraščio 4-5 psl.).

[52] Ten pat.

[53] *M. K. Čiurlionis apie muziką ir dailę — Laiškai, užrašai ir straipsniai*, Vilnius 1960, 48 psl.

[54] Ten pat, 153 psl.

O kai atsikėliau eiti su juo, jis pradėjo pasakoti:

— Kadaise, labai jau seniai, kai dar buvau jaunas, kaip tu mano sūnau, buvo labai karšta. Pavargęs, belankstydamas didelio miesto gatvėmis, atsisėdau ant suolelio, pasiuntiniams paskirto. Buvo baisus karštis... o žmonės, karščio nukankinti, ėjo iš lėto, kaip apsnūdę. Ilgai aš į juos žiūrėjau ir baisiai pasiilgau pievos, medžių, žalumos, žinai, tokios gegužės žalumos. Staiga atsikėliau ir ėjau per visą gyvenimą, taip veltui jos ieškodamas tame mieste. Ėjau vis pirmyn, klausdamas sutiktų žmonių, bet jie, ažuot atsakę, davė man kryželius. Pasilipau ant aukštų bokštų, bet, deja, ant visų horizontų vis buvo miestas, miestas, niekur žalumos. Tačiau aš jaučiau, kad ji yra tame krašte, tik aš, tur būt, jau nebeprieisiu, — senas esu.

Žvilgterėjau į senelį — jis šypsojos kaip vaikas ir verkė...

— Na, man gana. Toliau nebegaliu, čia jau ir pasiliksiu. O tu eik, eik be poilsio. Iš anksto tau pasakiau: karštis bus nuolatinis; tuo keliu einant, nakties nėra, tik amžina diena. Pakeliui kalbėk žmonėms apie pievas, apie medžius, tik jų nesiklausk, arba pasiimk virvelę kryžiukams verti...

Vos nuėjau dešimtį žingsnių, senelis pradėjo šaukti:

— Palauk, sūnau, — užmiršau: žvalgykis nuo aukštų bokštų, tai kelią pajusi. O jeigu bus dar labai toli ir senatvė tave apims, tenai taip pat bus suolelis, pasiuntiniams paskirtas, o ant jo jaunų žmonių niekuomet netrūks [55].

Šioje *Pasakoje* jis kalba apie spalvų pasaulį ir gyvąją gamtos žalumą, kurios pasigedo miestinėje aplinkoje. Tai daugiau negu paprastas noras prasiveržti iš suspaustų mūrų, iš tvankios jų kaitros, iš dirbtinio — techniško pasaulio. Jį magino gyvoji gamta su neišsakomomis savo paslaptimis ir ilgesys tas paslaptis atskleisti. Tai t a s k r a š t a s, dėl kurio verta atsisakyti viso kito ir, nenumaldomai ieškant, pašvęsti visą gyvenimą. O kad kelią rastum, teks žvalgytis nuo aukštų bokštų, o radus, kalbėti bei rodyti žmonėms, ko jie nemato. Spalvų pasaulis šioje *Pasakoje* iškyla nauju prasminiu impulsu kūrėjo paskirtyje. Vidinio balso (senelio įvaizdžiu) skatinamas, jis ketina eiti tuo keliu nepavargdamas, nepaisydamas sunkumų, prisiimdamas ir šio pasirinkimo kainą — kryželius, varstomus ant kaklo.

Antrasis kūrinys — tai lyrinės poemėlės laiškų forma [56], rašytos 1905-1906 metais išvykose į Kaukazą ir Karpatus. Kaukaze, būda-

[55] *M. K. Čiurlionio testamentas*, žr. *Naujoji Romuva*, Kaunas 1931, 21 nr., 490 psl.

[56] Jos buvo paskelbtos knygoje *M. K. Čiurlionis apie muziką ir dailę — Laiškai, užrašai ir straipsniai*, Vilnius 1960, 269-274 psl. Naujas V. Landsbergio vertimas iš pieštuku rašyto rankraščio lenkų kalba atspausdintas *Pergalėje*, Vilnius 1975, 9 nr., 26-30 psl.

mas su Wolmanų šeima, jis žvalgė kalnų viršūnes. Dėl to pinasi čia Devdorakėlis ir Kazbekėlis — kaukaziniai kalnų vardai. Su jais veda jis pokalbį, o iš tikrųjų kalba su savim pačiu. « Čiurlionis čia kalba betarpiškai, iš visos širdies, — pastebi V. Landsbergis, — labai vaizdingai, negailėdamas spalvų, nevengdamas stiprių kontrastų » [57]. Iš dvylikos poemėlių ciklo (pirmoji neišlikusi), čia panaudojame tris būdingesnes, kur vėl kalbama apie t ą k r a š t ą ir begalinį norą prasiveržti į jį.

Nors buvo labai pavargęs, persitempęs nuo kūrybinio darbo, iškankintas vidurių ligos (žarnų kataras), bet jautė turįs sveikus sparnus ir galįs išsiveržti į laisvę, ir pragysti himną Saulei. Jautė ir didelį savo šešėlį ir lyg pabaisos grėsmę ... Tačiau vienas tirpo viršūnių švytėjime, antra dingo spinduliuose virš Tyliojo okeano.

Štai tie trys vaizdeliai:

1. — Pažadėjau parašyti Tau laišką. Laišką Devdorakėliui ... Žiūrėk, tarp snieginių kalnų karūnų, aukštų kalnų, bemaž siekiančių dangų, s t o v i ž m o g u s. Po jo kojom debesys pridengę visą žemę ; ten apačioj vyksta žemiški dalykai — sąmyšis, triukšmas, vapėjimas, bet debesis pridengė viską. Tyla. Aplink baltos, nuostabios karūnos, nuostabiai dižiulės, nuostabiai gražios, iš opalų ir perlų, iš topazo ir melachito, iš krištolo ir deimantų. Nuostabiai stebuklingos, didžiulės karūnos, o tarp jų s t o v i ž m o g u s ir žiūri plačiai atvėręs akis, žiūri ir laukia. Pažadėjo jis, kad auštant, karūnų gaisro akimirką, spalvų (šviesos) chaoso ir spindulių šokio akimirką, uždainuos Saulei himną. Himną Saulei ! Po jo kojom debesys pridengė visą žemę. Tyla. Aplink nuostabiai baltos karūnos ... Ach Tu, Mažytėli ! Pažadėjau laišką Tau parašyti. Laišką Devdorakėlui (III laiškas).

2. — Žinai ką, Kazbekėli, kai mudu sėdėjome tada ant kalnelio, aš patyliukais nuėjau į pakalnę ir stebėjau mus. Tu buvai visas saulėje, o saulė Tavyje, ir mane Tu buvai labai nušvietęs, ir didelis šešėlis krito nuo manęs beveik per visą kalvą. Ir liūdna man pasidarė, taigi pasileidau pakalnėmis toli, toli, o kai grįžau atgal Tu švytėjai dar labiau, bet mano šešėlio jau nebebuvo. Mudu buvome labai užsiėmę, reikėjo žemuogę perpjauti į dvi lygias puses ...

Ir prisiminiau aš tada, kad buvo laikai, kai pasaulis panėšėjo į pasaką. Saulė švietė šimteriopai šviesiau, milžiniški blizgančių sidabrinių riešutų miškai kilo mieguistų smagragdinių ežerų pakrantėse, o tarp dangų rėžiančių auksinių asiūklių skrido baisus pterodaktilis, skrido triukšmingai, nuostabus, liepsnodamas grėsme, ir dingo spindulingoje dvylikos vaivorykščių migloje, kuri amžinai stūkso virš Tyliojo okeano.

---

[57] *Pergalė*, Vilnius 1975, 9 nr., 21 psl.

Tu prisimeni tuos laikus ? Prisimeni, tiesa ? O, be abejo. Neprieštarauk. Tai matyti iš Tavo akių, tu mažasis mano Kazbekėli ! (VI laiškas).

3. — Šiandien negaliu rašyti Tau laiško. Man labai sunku sieloje. Esu panašus į paukštį, rasto prislėgtą, tačiau gyvenu, ir mano sparnai sveiki, bet esu pritrenktas ir labai pavargęs.

Mažiuli, nemanyk blogai apie mane. Aš sukaupsiu jėgas ir išsiveršiu į laisvę. Sparnai mano sveiki. Nuskrisiu aš į labai tolimas šalis, į amžino grožio, saulės, pasakos, fantazijos kraštą, į užburtą, į gražiausią žemėje kraštą, ir ilgai žiūrėsiu, kad vėliau Tu galėtum tai išskaityti iš mano akių, Tu mažasis mano Devdorakėli.

Šiandien negaliu rašyti Tau laiško (VIII laiškas) [58].

Tai šuolis į naują paslapčių pasaulį su kalnų viršūnėm ir karūnom, kurias skiria nuo lygumų debesys, o lygumoje sekioja šešėliai, plaka triukšmas, sąmyšis, vapėjimas. Tik viršūnėse žmogus visas saulėje ir saulė jame. Tik čia gali žvalgytis plačiai atviromis akimis ir pragysti himną Saulei. Reikia tik sukaupti jėgas, tik išskleisti sparnus, kol jie sveiki ...

Grįžęs iš Kaukazo, jis sėda škicuoti *Zodiako ženklų* ir nebeatlyžta, kol juos išbaigia. Po iškilos į Karpatų kalnus jau kuria *Saulės* ir *Pavasario Sonatas* [59]. Tai buvo pakopa iš peizažinės tapybos į kosminę, « muzikinę », pasakinę. Kartu svėrėsi į vienatvę; buvusios draugystės nebesirišo su jo pasauliu. « Šiuo metu tik vienas jaučiuosi gerai, prie nieko negaliu prisiderinti. Atrodo, kad manyje kažkas užsidarė draugų atžvilgiu » [60]. Ir po metų kartoja : « Vienatvė yra mano didelis mokytojas ir bičiulis » [61]. Tada apsisprendžia keltis į Vilnių ir visus savo darbus skirti Lietuvai. Iš to laiko ir prasitarimas : « Suvis negaila man Varšuvos, nei jos santykių, nei žmonių » [62].

Tretysis literatūrinis kūrinėlis, pasak brolio Stasio, sukurtas Druskininkuose, kai, nupiešęs *Didįjį Rexą*, pasijutęs kryžkelėje. Visi

---

[58] Ten pat, 26-30 psl.

[59] Brolis Stasys teigia, kad grįžęs iš kelionės Karpatuose ir Vakarų Europoje, Kostas « sukuria savo *Saulės* ir *Pavasario sonatas*. Jas užbaigęs [...] pradeda savo didįjį paveikslą *Rex* » (*Naujoji Romuva*, Kaunas 1935, 42 nr., 752 psl.).

[60] *M. K. Čiurlionis apie muziką ir dailę — Laiškai, užrašai ir straipsniai*, Vilnius 1960, 193 psl.

[61] M. K. ČIURLIONIS, *Laiškai Sofijai*, spaudai parengė V. Landsbergis, Vilnius 1975, 50 psl.

[62] *M. K. Čiurlionis apie muziką ir dailę — Laiškai, užrašai ir straipsniai*, Vilnius 1960, 204 psl.

prieš tai nupiešti paveikslai atrodę nieko verti. « Tuo laiku jis parašė savo maldą Viešpačiui »[63] (NR 1935, N. 42, p. 752). Čia vėl kartojasi keleivystės tematika, tik nebe individualios, o visuotinės. Jaučiasi išėjęs procesijos priekin ir pats nepažįstąs kelio, nors regįs išdėstytus prieš save stebuklus.

O Viešpatie ! Nušviesk, maldauju, kelią mano, nes jo nepažįstu.

Išėjau priekin mūsų procesijos, o žinau, kad ir kiti paskui mane eis, bet kad tik ne šuntakiais.

Klaidžiojome po tamsius miškus, perėjome slėnius ir suartus laukus, o procesija buvo ilga kaip amžinybė.

Kai išvedėme procesiją ant tylios upės kranto, tik tuomet jos galas pasirodė iš tamsaus šilo.

— Upė ! — šaukėme. Tie, kurie arčiau buvo, kartojo : Upė ! Upė !

O tie, kurie lauke buvo, šaukė : laukas, laukas, laukas !

Gale einantieji kalbėjo : Miške esame, ir stebėtina, kad prieky einantieji šaukia — laukas, laukas, — upė, upė.

— Mes mišką matome, — kalbėjo ir nežinojo, jog jie yra gale procesijos.

Bet nūnai, Viešpatie, kelias — kaskart sunkesnis.

Prieš mane aukščiausi kalnai, plikos uolos, bedugnės. Tai gražu. Tai be galo gražu. Bet kelio nežinau, ir baugu man. Ne dėl savęs, ne. Aš einu, ir jie jau paskui mane eina. Viešpatie, jie irgi paskui mane eina, visa procesija — ilga ilga. Galva prie galvos per visą slėnį ir ilguoju upės krantu, ir per tylų, suartą didį lauką, o galas tos procesijos slepiasi miške, ir galo jos nėra.

Kur tiesa, Viešpatie ? Jau einu, einu.

Išdėstai prieš mane savo stebuklus ant rausvų kalnų viršūnių, ant pilkai žalsvų uolų fantastinių, kaip užburtų karalaičių rūmai.

Arčiau einantieji aiškiai regi, bet tie, kurie prie upės arba lauke tebėra, kuomet jie išvys tuos tavo stebuklus ? O tie, kurie nė iš miško dar neišėjo ? Man jų gaila, Viešpatie ! Jie negreit išvys tuos tavo stebuklus, kuriuos taip dosniai aplink eikvoji.

Ar ilgas dar bus mūsų kelias, Viešpatie ? Tu liepi to neklausti ?

Bet kur mes einame, Viešpatie ? Kame to kelio galas ? [64]

Šioje maldoje — « psalmėje » atsispindi, pasak V. Landsbergio, « visas Čiurlionis su jo pasaulėžiūros problemomis, refleksijų gel-

---

[63] *Naujoji Romuva*, Kaunas 1935, 42 nr., 752 psl.

[64] Šis Čiurlionio kūrinys, Ig. Šlapelio verstas, pirmą kartą buvo paskelbtas *Sekmoje dienoje* (1921 m., 11 nr., 1 psl.), antrą kartą — *Židinyje* (1936 m., 5-6 nr., 505-506 psl.). Šlapelio monografijos rankraštyje šis vertimas, kaip ir *Židinyje*, pavadintas *Malda*. Paskutinėje laidoje, kurią parengė V. Landsbergis (su vertimo patikslinimais ir paaiškinimais) vardas pakeistas į *Psalmę* (*Pergalė*, Vilnius 1975, 9 nr., 12-13 psl.).

mėmis, komplikuotu asmenybės dvilypumu: jis jaučia daugiau, negu pajėgia suvokti, išvystyti, išreikšti[...], o vis dėlto žino einąs priekyje, regi stebuklus, kurie kitiems tebėra dar paslaptis[...] Ir vėl, kaip kitais kartais, asmeninė situacija perauga į visuotinę... Visi skirtingai suvokiantiejii vaizdus — vieninga procesija, o procesija ilga kaip amžinybė. Tyčia ar netyčia autorius čia išsakė absoliutinės ir santykinės tiesos dialektiką »[65].

Suvedant tuos tris literaturinius kūrinius, tektų padaryti šias išvadas. Čiurlinio pasaulėjautos pagrinde yra g a m t a, toji ieškoma « žaluma », kuriai tiek dėmesio skyrė pradiniame savo tapybos tarpsnyje. Tuos pradinius kūrinius petrapilinėje parodoje (1907 metų pavasarį) pamatė rusų kritikas N. Breško-Breškovskis ir pavadino jį « tyriausiu panteistu[...] visa savo išmone tarnaujančiu gamtai »[66]. Bet ar gamta jam buvo centras, t.y., gamta kaip tokia? Virš gamtos jis regi ž m o g ų, stovintį, besižvalgantį. Stovi jis iškilęs, o ne gamtos iškeltas, pasiruošęs pragysti himną Saulei ir pats degąs kaip saulė. Degąs nerimu, ieškąs kelio į kraštą, kur nėra nakties, tik amžina diena[67].

Tikrasis centras kažkur kosme, bet ne pats kosmas. Visatoje įžvelgiamas *Rexas* — jo siluetas ir sostas, bet ne jo veidas. Apie jį visa skrieja, į jį visa gravituoja, jam lenkiasi būtys, į jį išsitiesia ilga, ilga procesija, prasidedanti nuo miškų (*Procesija*), kylanti į kalnus (*Pilies pasaka*), pasinešusi į erdves (*Pavasario sonata*, finalas). *Rexas* regimas jo tapybinėse apybraižose kartais tik simboliais, kaip *Saulės* sonatos andantėje — trikampėliais, arba *Žvaigždžių* sonatoje (Chaose) didelis « apvaizdinis » trikampis.

Tokios atrodo trys pagrindinės pakopos jo pasaulėvaizdyje: g a m t i n ė — realinė, ž m o g i š k o j i — dramatinė ir r e x i n ė — transcendentinė. Gamtinė pakopa paženklinta vertikalia kryptimi — stiebimusi aukštyn. Žmogiškoji — kopimu, žygiavimu į viršūnes, į erdves. Tame stiebimesyje ir kopime yra kažkas karališka: karūnom puošiasi kylantys medžiai, juoba žmogaus galva. Karūnom,

---

[65] *Pergalė*, 1975 m., 9 nr., 12 psl.

[66] *Birževyje vedomosti*, 1907 m., balandžio 30 d.

[67] Čiurlionis pabrėždamas ž m o g ų ir jį iškeldamas, pasak Vladimiro de Castro, ima jį ne kaip socialinę būtį. « Jo kūrybos centre yra žmogaus dvasia. Kilni žmogaus dvasia, pajėgi giliai regėti ir daug matyti » (Cituota iš P. Reklaitis, *Čiurlionis — Europos kultūros sidabrinio laikotarpio reiškėjas*, žr. *Draugas*, kult. pr., 1966. IX. 10, 2 psl.; žr. 44 išnašą). Ir A Savickas pabrėžia, kad tapyboje Čiurlioniui nerūpėjęs šmogus kaip individas. « Tikroje, brandžioje savo kūryboje Čiurlionis atsisakė žmogaus [...] detalaus vaizdavimo » (*Kultūros barai*, Vilnius 1972, 1 nr., 16-17 psl.).

šventovėm arba saulėm vainikuojasi kalnų viršūnės ir aureolėm piramidės — žodžiu, visa, kas tik kyla aukštyn. Karūnos siekia ir žaltys, šliauždamas horizontaliai, vinguriuodamas akvedukais arba skrosdamas peršviestas kalnų viršūnes. Jis kėsinasi prieš vainikuotą žmogų (*Žalčio sonatoje*), arba prieš « apvaizdinį » šviesųjį trikampį (*Žvaigždžių sonatoje*). Šį kartą ir jis « šauna » vertikaliai aukštyn, bet susiliečia su tamsiu debesimi, paženklintu raudonos penkiakampės žvaigždės, ir pakrypsta į horizontalumą[68]. Bet nei žaltys, nei demonas, išskėtęs juodus sparnus miesto centre (*Demonas*), nevainikuojami karūnomis.

Čiurlionio *Rexas* nesusilieja su gamta, neištirpsta visatoje, nėra tapatiškas žmogiškai būčiai, nors ir panašus į ją. Dėl to negali būt kalbos apie Čiurlionio panteizmą[69]. Panteistinėje pasaulėjautoje gamta « medituoja » save, skęsta dieviškume ir niekur nekyla, nesistiebia. Panašiai ir žmogus panteistas yra nurimęs, nes « įsiliejęs » dievybėn, ją pergyvenąs savyje, kartais gamtoje; jam nėra kur eiti, į ką stiebtis, kur veržtis. Panteistinė pasaulėjauta praranda vertikalinę dinamiką, ir tai neatitinka Čiurlionio. Pas jį viskas kyla, veržiasi, žmogus visad žygyje aukštyn.

Čiurlionio pasaulėjauta, ir pasaulėžiūra, galėtume sakyti, teistinė ir teocentrinė, yra neabejotinai religiška. « Jei Čiurlionis nebūtų religingas, pasak V. Ivanovo, visa jo kūryba būtų skambantis varis ir žvangantys cimbolai. Nebūtų nė pačios kūrybos, pačios aiškiaregystės, viską iš pat pradžių užtvindytų ir užtemdytų valdingai pažadintas chaosas[...] Pagrindinis visų Čiurlionio religinio jausmo apraiškų motyvas yra kilimo motyvas »[70].

Kilimu paženklinti ir paskutiniosios vasaros darbai, ypač *Auka* ir *Aukuras*. Pirmasis mena biblinį epizodą, kur kontrastuoja šviesi ir tamsi žemės vaikų (dviejų brolių) auka, iškylanti virš kalnų ir

---

[68] *Žvaigždžių sonata* arba *Chaosu*, kaip liudija brolis Stasys, Čiurlionis norėjęs pavaizduoti bręstančią raudonąją revoliuciją — tai tas tamsus debesis, paženklintas raudona žvaigžde, su žalčio šuoliu prieš šviesųjį Trikampį. Raudonoji penkiakampė žvaigždė šio paveikslo reprodukcijose sovietų pakeista į mėlyną žvaigždę (*M. K. Čiurlionis.* 32 *reprodukcijos*, Vilnius 1961, Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 29 reprodukcija) ir Mark ETKIND, *Kniga o hudožinke Čiurlionise*, Leningradas 1970, aplankas).

[69] Bene pirmasis iš lietuvių priskyrė Čiurlioniui panteizmą dail. Vytautas Kairiūkštis, teigdamas « atrodo, kad jo panteistiška pažiūra į gamtą (t. y. tapatinimas Dievo-Absoliuto su gamta, būtimi), jo nuolatinis gilinimasis į pačią gamtos esmę [...] pareina taip pat nuo didesniųjų XIX amž. meno ideologų ir teoretikų, kaip John Ruskino, Konrado Fidlerio ir kitų (*M. K. Čiurlionies Tapybos kūryba*, Kaunas 1938, 61 psl.).

[70] *Čiurlionis ir menų sintezės problema*, žr. *Metmenys*, 1967, 13 nr., 42-43 psl.

žvaigždžių, priartėjanti didingo sosto papėdės ir išsiskirianti: šviesioji prasiveržia pro šviesos lanką į aukštį, tamsioji lūžta ir grįžta žemėn. Antrasis paveikslas, pasak brolio Stasio, vaizduoja paties Čiurlionio kūrybinę auką Viešpačiui. Aukuras iškyla virš miško ir atviros jūros — jo muzikinių poemų (*Jūra* ir *Miške*), o jo šonuose per keturias pakopas paveikslai — tapybiniai jo darbai; aukuro dūmai švytruodami nutysta tolyn virš jūros.

Aplinka ir laikas

Skvarbios buvo jo akys aplinkai, imli dvasia laiko pulsavimui. Tik klausimas, kuriam aplinkos klodui jis labiau priklausė — liaudiniam ar miestiniam? Augo ligi 18-kos metų provincijoje, tarp liaudies žmonių. Toliau mokėsi ir vertėsi miestuose, kur brendo kultūriniai jo akiračiai. Išoriškai nebesiskyrė iš kultivuotų miestiečių, o vidiniais nusisteikimais, pasak M. Vorobjovo, išliko kuklus provincijos vaikas, atsirėmęs į savo asmeninius gabumus, nenusileidęs (Varšuvoje) į miestinės aplinkos lygį. Atvyko čia beveik nemokslintas ir nepasidarė permokslintas [71].

« Nekalbu apie miestą [Varšuvą], tuščias tartum kirpėjas ar kelneris », — rašė sužadėtinei [72]. Iš Leipzigo prisimena draugui miestiečiui E. Morawskiui: « Gaila, kad tu nežinai, Geniuk, kas yra grįžti į gimtąjį kaimą [...] O tas Leipzigas, Varšuva, sakytum, tik ilgas ir sunkus sapnas [73] ». Ir iš Petrapilio skundėsi savo Sofijai: « Zosele mano Vienintele, kaip čia baisiai tuščia tame mieste » [74].

Po pirmųjų parodų Vilniuje ir Kaune džiaugėsi « nesuklydęs, kad jo menas randa tiesų kelią į liaudies širdį, nes iš ten jis kilęs » [75]. « Liaudies dailė, — rašė pats *Lietuvos žiniose* (1908), — turi būti mūsų dailės pamatas, iš jos turi pakilti savitas lietuvių stilius[...], nes tas gražumas, kurį turi savy, yra grynas, savitas, išimtinai lietuviškas » [76].

---

[71] M. Vorobjovas, *Lietuvos gamta M. K. Čiurlionio tabyboje*, žr. *Naujoji Romuva*, Kaunas 1938, 22-24 nr. ir *Lietuvių Dienos*, 1966, 1 nr.

[72] M. K. Čiurlionis, *Laiškai Sofijai*, spaudai parengė V. Landsbergis, Vilnius 1975, 19 psl.

[73] *M. K. Čiurlionis apie muziką ir dailę — Laiškai, užrašai ir straipsniai*, Vilnius 1960, 109 psl.

[74] M. K. Čiurlionis, *Laiškai Sofijai*, spaudai parengė V. Landsbergis, Vilnius 1975, 74 psl.

[75] S. Čiurlionienės atsiminimai; *M. K. Čiurlionis apie muziką ir dailę — Laiškai, užrašai ir straipsniai*, Vilnius 1960, 325 psl.

[76] Ten pat, 280 psl.

« Čiurlionis įdėmiai gilinosi į liaudies meną, pasiimdamas artimus dekoratyvius ir ekspresyvius jos elementus », — pastebi V. Landsbergis. Tai liudija « kai kurie paskutiniųjų metų darbai, ypač piešiniai, vinjetės, inicialai », o jo Karalaitė (iš triptikinės *Pasakos*, III dalies) atrodo « tiesiog nužengusi iš pakelės koplytėlės »[77].

Ryšį tarp liaudies meno ir jo kūrybos gana anksti pastebėjo kiti mūsiškiai. « Kai pažiūri į Čiurlionio paveikslus ir liaudies skyrių parodoj[78], — rašė Ignas Šeinius, — bendrai, tai tiesiog pajunti jų panašumą: ūpe [nuotaikoje], dvasios gilumoje, net tone ir varsose. Matai liaudies ir Čiurlionio tvarinių didelę giminystę, nors ant jo paveikslų niekur nėra nupiešta nei staltiesė, nei marška »[79]. Bendrų liaudies meno ir Čiurlionio kūrybos bruožų pastebėjo ir meno kritikė, kilusi iš Veliuonos, J. Lubicz-Zaleska, rašydama apie VIII dailės parodą Vilniuje[80]. Dėmesio verta ir tokia žinutė, užrašyta 1920 metais: Dail A. Galdikas, rinkdamas liaudies meno pavyzdžius Žemaičiuose, radęs labai seną paveikslą, « panašų į Čiurlionio miestą »; Čiurlionis jį matęs, tad gal bus ir naudojęs[81].

Harvardo meno istorikas George M. A. Hanfmannas, aplankęs 1938 metais Čiurlionio galeriją ir pamatęs jo darbus, mūsų kūrėją pavadino kaimiečiu[82]. Kaimietis mėgsta legendą ir pasaką. Jis savotiškas poetas ir mistikas, nes gamtos vaikas. Gamta — sava, lietuviška, dzūkiška buvusi Čiurlioniui bene pirminė įkvėpimo versmė ir jo savitumo bei originalumo šaltinis. Šį dalyką buvo išsamiai iškėlęs Čiurlionio monografas M. Vorobjovas specialioje savo apybraižoje:

Dzūkijos dangų ir žemę, garsus ir kvapus, šviesą ir šešėlius, smelkiantį liūdesį ir saulėtą džiaugsmą, — visa, ko būdavo pilnos jos erdvės, — Čiurlionis iš mažų dienų pergyveno su ypatingai įtemptu jautrumu [...] Todėl jis niekados nenustojo jautęs ryšio su ta gamta, kuri be paliovos šaukėsi jį saviep [...] Tik čia, prie tikrųjų savo gyvasties šaltinių, jis atnaujindavo savo kūrybines jėgas, tik čia jis patirdavo tikrąjį džiaugsmą ir giliausias religines ekstazes. To jam negalėjo duoti subtyliausia ir sudėtingiausia miestinė kultūra — nei Varšuva, nei Leipzigas, nei Petrapilis.

Vėliau prie Dzūkijos prisidėjo Žemaitija — Plungė ir palangiškė jūra, davusi jam laisvos ir dieviškos stichijos išgyvenimų, taip pat Vilnius

---

[77] V. LANDSBERGIS, *Pavasario sonata*, Vilnius 1965, 62 psl.
[78] Tai buvo VII dailės paroda Vilniuje.
[79] *Vaivorykštė*, 1913, IV knyga, 757 psl.
[80] *Vairas*, Kaunas 1914, 6 nr.
[81] *Menas*, 1920, 1 nr., 8-9 psl.
[82] *Art Bulletin*, 1939, birželis, 206 psl.

su savo gamta ir senovine architektūra, kuria jis nuoširdžiai žavėjosi. Nereikia užmiršti, kad savo geriausius paveikslus Čiurlionis yra sukūręs Lietuvoje, įkvėptas jos gamtos [...]

Iš pat jaunystės Čiurlionis daug piešęs ir tapęs iš gamtos, apie ką liudija išlikę jo eskizų albumėliai, o taip pat jo laiškai [...] Atgimstančiam sąmoningu lietuviu Čiurlioniui vis ėjo aiškyn, kad gamtos meilę ir gyvą jos grožio pajautimą jis tėra paveldėjęs iš savo tautos ir už vis iš primityviųjų civilizacijos nesugadintų sluoksnių, iš kurių pats buvo kilęs [...] Pasak Čiurlionio, liaudis į gamtos grožį reaguojanti kūrybiškai, jausmo kupinom dainom ir savo neišsemiamai turtinga dekoratyvine daile.

Bet Čiurlionį su lietuvių tautos siela saisto ne tiek estetinis, kiek religinis santykis su gamta. Kaip lietuvių liaudis iš senų senovės yra pratusi dievinti visus gamtos reiškinius — nuo dangaus šviesuolių iki lauko žolių, taip ir Čiurlionio pagavoje kiekvienas gamtos vaizdas išsiplečia iki kosmiškų ribų. Jis žengė mažosios Dzūkijos kalvomis bei paežerėmis lyg per didžiulę šventyklą, kupiną Dievo dvelkimo [83].

Pradžioje Čiurlionis neradęs sprendimo savo gamtinius įspūdžius perkurti į meno paveikslus. Tikrovė jam maišėsi su fantazija:

« Tuo metu animistiškas santykis su gamtos vaizdais dažnai suvilioja Čiurlionį suteikti jiems antgamtinių būtybių pavidalą. Pavyzdžiui, debesys savo pavidalu išvirsta drakonu ar milžinu ir pan. Tas palinkimas į zoomorfizaciją palieka Čiurlioniui ir daugiau subrendus. Tačiau brėstant jo raiškos priemonėms ir besikristalizuojant jo individualiam stiliui (ypač pradedant sonatomis), egzaltuotas požiūris į gamtą užleidžia vietą tikrai kūrybinei ekstazei. Pro žemiškąjį landšaftą dailininkui nušvinta kiti būties planai, kitos aukštesnės realybės. Gamta sudvasėja, išorinė jos tikrovė galutinai tampa ' sielos landšaftu ' [...] Ir tai nebe naivus tikrovės atmyšis literatūriniu išmislu, nebe ' miškas, panašus į fauną ', bet giliausi įžvilgsniai į transcendentinę daiktų būtį, aukščiausioji kūrybinio realizmo pakopa.

Čiurlionis realistas remiasi tikrai matyta ir išstudijuota realia gamta, t. y., visados Lietuvos gamta. Ir savo vizijose jis perdirbinėja gimtojo landšafto įspūdžius, tikrai lyriškai juos pagilindamas ir naujai kombinuodamas. Todėl ir svetimšališkoji jo egzotika — visos tos oazės, vulkanai, viadukai — iš tikrųjų tėra lyg koks Lietuvos sapnas apie save. Galima sakyti, dailininkas pro Lietuvos peizažą buvo įžvelgęs ir Egiptą, ir Tropikus, ir Himalajus. Peizažo drąsiausios šaknys stiepėsi iš tėvynės žemės [...]

Lietuviškos gamtos motyvų Čiurlionio paveiksluose — nesuskaitoma įvairybė. Tuose po visą jo tapybos *Oeuvre* išbarstytuose motyvuose, jo peizažų danguje, debesyse ir šviesoje, kilnioje bei santūrioje chromatinėje

[83] *Lietuvos gamta M. K. Čiurlionio tapyboje*, žr. *Naujoji Romuva*, Kaunas 1938, 22-24 nr.

varsų gamoje, pažįsti Lietuvos gamtą, — bet neįsprausta visatos mastu, peršviestą kitų pasaulių ir nudvelktą amžinybės kvėpavimu »[84].

M. Vorobjovas daro išvadą, jog « tikrai tautiniam menininkui nėra būtina siaurai tautiška tematika. Ar jis vaizduoja fantastiškas oazes, ar savo gimtuosius miškus bei dirvas jis lygia dalimi palieka ištikimas savo giliai tautinei dvasiai »[85].

Tai pastebėjo anksčiau Sergiejus Makovskis, *Apollono* redaktorius. « Čiurlionio kūryba, be abejo, tautiška, nepaisant manierų subjektyvumo ir temų atitrauktumo. Jis ne tik amžiaus sūnus, bet savo tautos dainius. Ir gal būt dėl to taip juntama legenda jo paveiksluose, ir lyrizmas susigyvena čia su kažkokiu epiškumo atspalviu. Apreikšdamas save, savo irracionalų pasaulio suvokimą[...] Čiurlionis netyčiom kalba ir apie savo tėvynę, apie lietuviško primityvizmo poeziją »[86]. Ir M. Dobužinskis neabejoja, kad « Čiurlionio menas kupinas lietuvių tautinių motyvų, bet jo mistika, visa tai, kas slepiasi už jo muzikinių ' programų', jo sugebėjimas pažvelgti į pasaulio beribes, amžių gelmes — darė iš jo menininką labai platų ir gilų ; jis nužengė toliau už siaurą tautinę ribą[87].

Aplinkos ir laiko įtakas išskiria Vladimiras de Castro. « Čiurlionio kūrybos giliausios šaknys, pasak jo, glūdi Lietuvos gamtoje ir lietuvio sielos švelnume, religiniame Lietuvos kultūros išgyvenime. Ramybė, susikaupimas ir jaukumo atmosfera yra Čiurlionio kūrybos lietuviškoji nuotaika. Bet sykiu Čiurlionio kūryba suaugusi su Europos kultūros laiktarpiu XX amžiaus pradžioje, kuriam būdingas simbolizmas, filosofinis eklektizmas ir neomisticizmas, kuris vadinamas ' sidabriniu laikotarpiu '. Poezijoje šito tarpsnio būdingiausias atstovas rusų literatūros rėmuose buvo lietuvis Jurgis Baltrušaitis. Anuomet dar nebuvo baugaus žvilgsnio į ateitį ir pesimistinių prognozių, bet viešpatavo tikėjimas ir įsitikinimas, kad galima per mąstymą atidengti pasaulio paslaptis. Tam laikotarpiui būdinga pasaulio pradų diskusija, pasaulio paslapčių regėjimas ir minties vaizdavimas simboliais[...] Čiurlionis buvo vienas iš būdingiausių ir didžiausių šitos epochos kūrėjų, kurį drąsiai galima statyti šalia didžiausių meno genijų, kaip Tizianas ar Rembrantas, reprezentavusių renesanso ir barokinio natūralizmo epochas »[88].

---

[84] Ten pat.

[85] Ten pat.

[86] S. Makovskij, *M. K. Čiurlionis*, žr. *Apollon*, Petersburg 1911, 5 nr. P. Gaučio vertimas žr. *Židinys*, 1926, 10 nr.

[87] M. Dobužinskis, *Mano atsiminimai apie Čiurlionį*, žr. *M. K. Čiurlionis*, straipsnių ir atsiminimų rinkinys, red. P. Galaunė, Kaunas 1938, 94 psl.

[88] Žr. 44 išnašą.

Šalia kitų įtakų Vladimiras de Castro iškelia ir «lietuvio sielos» veiksnį. «Visa eilė Čiurlionio paveikslų vaizduoja žmonių sielų kelią iš Lietuvos gamtovaizdžio idilijos vis ir vis aukštyn į visatos jūras, į tą amžinos šviesos centrą, kur tarytum viršūnėje soste karaliaudamas visatos Valdovas skleidžia palaimą ir gėrį. Jo didingi ciklai parodo tą gamtos ir žmonijos etapų dėsningumą, kuriame regimi amžini žmonijos troškimai ir protui nesuprantamų paslapčių vizijos. Begalinį kūrėjo idealizmą liudija taip pat Čiurlionio muzikinio pasaulio inspiruotieji ciklai, jo klasiškieji kūriniai: *Jūros*, *Saulės*, *Žalčio*, *Piramidžių* ir pati gražiausioji *Pavasario sonata*. Šie vaizdai ne tik kupini ritmingo ir vaizdaus grožio, bet tęsia ir Čiurlionio idealistinės filosofijos reiškimą palaimingos likiminės atomazgos ženkle. Čiurlionio darbų technikos provizoriškumas — jo darbų dažai blanksta, detalės iš dalies pateiktos tik abreviatūroje ar škiciškai, kaip tik išryškina jo moralinio palikimo pastovumą. Čiurlionis yra nepraeinąs, kaip ir jo nupieštieji Žemaičių kryžiai, kurie, ir šiuo metu naikinami [...] niekuomet neišnyks, kaip moralinės idėjos simboliai» [89].

Laiko veikmėje prisimintinas, šalia europinių apraiškų, ir tautiniskultūrinis pačių lietuvių atgimimas. «Žinojau, — rašo M. Dobužinskis, — apie lietuvių tautinį sąjūdį[...] ir Čiurlionio atsiradime norėjau matyti kažkokią pranašystę» [90]. Žinojo tur būt ir Čiurlionis Adomo Mickevičiaus pranašystę, paskelbtą prieš 100 metų, kad «lietuvių tauta — tai viena iš tų tautų, tebesančių laukimo stovyje», laukimo atgimti — suklestėti [91]. Jis mojosi iškelti turtingą liaudinę kultūrą į aukštesnę perkurtą pakopą. Tą jo mostą rodo kultūros rūmų ir konservatorijos projektai, konkursai lietuvių muzikai, užmojis kurti lietuvių operą. Ir jo tapyboje randi tokius motyvus, kaip lietuviška sodyba, nušviesta saulės *Karalių pasakoje* — ąžuolų fone, kurių šakose dunkso miniatiūrinės pilys ir rūmai; ir *Vyčio preliude* — šuolis nuo primityvių kalnelių į miesto arkas bei rūmus; ir *Miesto cikle* kažkokių būsimų miestų vizija su labai savitu charakteriu. Pastangą kelti, kas paskendo ar skęsta svetimoje jūroje, kalti sava (ar ne sava) ranka galėtum pastebėti ir *Jūros sanatos* andantėje.

Įsižiūrėjęs į Čiurlionio paveikslus ir peržvelgęs visas galimas laiko įtakas, V. Čudovskis sakosi neradęs nė vienos pakankamai būdingos ar svarios. «Čiurlionis kūrė itin savarakiškai, ne tik nepažindamas bet kokios meno įtakos, bet ir nepritapdamas prie jokios

---

[89] Ten pat.

[90] *M. K. Čiurlionis*, straipsnių ir atsiminimų rinkinys, red. P. Galaunė, Kaunas 1938, 93 psl.

[91] *Mythologie lituanienne* veikale *Les Slaves*.

krypties[...] Tik viena įdėjinė įtaka, matyti, giliai bus pasireiškusi jo kūryboje[...] — tai to kultūrinio jūdėjimo įtaka, kuris paskutiniais metais stengėsi atgaivinti lietuvių tautos dvasios savitumą. Jis pats prie jo visai pritapo gana vėlai[...] Paskutiniais metais jis atidžiai tyrinėjo lietuvių liaudies meną[...] Daugelį (liaudies siuvinių bei audinių) raštų jis panaudojo savo grafikos darbams. Dar anksčiau jis ėmė tyrinėti liaudies dainas[...] Jo nepaprastas savaimingumas viso dabarties meno atžvilgiu verčia manyti, jog jis iš tikrųjų [yra] neišeikvotų savo tautos pajėgų vaisius ...

Kai aš galvoju apie jį, kaip lietuvį, — tęsia V. Čudovskis, — viena mintis giliai jaudina mane. Juk ši tauta visiškai nepergyveno viduramžių, gal būt ji dar didesniame laipsnyje, negu mes rusai, prinešė ligi XX amžiaus į mistinį gyvenimą tas milžiniškas arijų jėgas, kurias taip puikiai paskleidė viduriniais amžiais mūsų broliai Vakaruose[...] Ir tada Čiurlionis daros kažkaip nesuprantamas ir keistai didis »[92]. Didis kaip « pranašas naujos jaunosios dailės, kuriai davė savo atskirą žymę », tariant F. Ruszczyco žodžiais, ir nemažiau didis kaip « žmogus krištolinio grynumo »[93].

Praaugo jis save, net savo mirtį. Tebekalba ir dar ilgai kalbės be žodžių — vaizdais ir muzika. Žodinė banga, kaip *Jūros sonatos* finale, įsisiubavusi, dar kyla ir rašo jo inicialus MKČ pasaulio dėmesyje. Bandėm tą bangą « pagauti » šiuose puslapiuose.

Kur tie žodžiai baigiasi, kur baigsis, kai prasideda žmogus — vieniem fenomenas, kitiem mįslė, tretiem sfinksas, dar kitiem pranašas? Žmogus su pakiliu ir giliu žvilgsniu praverti paslaptis, išsakyti, kas neišsakoma žodžiais, tik vaizdais lyg apokalipsėje.

Ar pajutome, kur veda, kuo kreipia mus kūrėjo dvasia iš savo ypatingų gelmių — į kokias būties viršūnes bei erdves, į kokio *Rexo* karaliją? Gal reikės dar kartą praversti puslapius, stabtelti ir susimąstyti. Jo visuma, kurios ieškojome, smeigiasi į jo asmenį, į išskirtiną jo tikėjimą, išaugusį savoje šeimoje ir aplinkoje, praturtintą svečiose šalyse.

Užverčiant paskutinį puslapį, kažkaip stringa mintin viena paralelė. Štai ir mūsų amžius bei mūsų žemė davė pasauliui dvasingą neturtėlį, gamtos poetą, Saulės himno autorių ir didžiojo Rexo liudytoją, savu keliu artimą Asyžiaus *Poverello*, nūnai švenčiantį savo gimties aštuntąjį šimtmetį.

KUN. STASYS YLA

---

[92] ČUDAKOVSKIJ, V. *N. K. Čiurlionis*, žr. *Apollon*, Petersburg 1914, 3 nr., P. Gaučio vertimas, žr. *Židinys*, 1930, 1 nr., 19-20 psl.

[93] *Viltis*, Vilnius 1911, 1 nr.

MEDICINOS MOKSLŲ SEKCIJA

PROF. DR. ANATOLIJUS C. MATULIS

ŽMOGAUS KALBA:
NAUJOS PAŽIŪROS MODERNIOJE PSICHIATRIJOJE

A NEW-FOREIGN LANGUAGE IN THE TREATMENT
OF SCHIZOPHRENIA:
AN APPLICATION OF METAGLOSSOTHERAPY

PROF. DR. KAZYS ALMINAS

VETERINARINĖ MEDICINA
IR JOS REIKŠMĖ LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIUI

DR. VACLOVAS ŠAULYS

MEDICINA OKUPUOTOJE LIETUVOJE

Dr. Vaclovo Šaulio paskaitos *Medicina okupuotoje Lietuvoje* teksto redakcoja negavo.

A NEW-FOREIGN LANGUAGE IN THE TREATMENT OF SCHIZOPHRENIA: AN APPLICATION OF METAGLOSSOTHERAPY

A survey of the past and more recent writings pertaining to the language of schizophrenics, reveals that the researchers and clinical reporters have been preoccupied with a very limited number of topics. From the XIX Century works by Emil Kraepelin and Eugene Bleuler to the research by Kasanin or Harold J. Vetter, the emphasis seems to be directed mainly upon the thought processes and the semantic and linguistic-descriptive analysis of the schizophrenic language and speech. Other monographic contributions to some extent include discussions of disturbances in communication, reflected in such formulations as the Cipher and Avoidance Hypothesis, the aspects of speech redundancy, associational properties and the predictable preferences in the concrete-abstract orientation. There have been even esoteric literary studies comparing poetics with the linguistic structures of the schizophrenics. When one examines the more modern articles dealing with the schizophrenic syndrome, such as those found in the *Annual Review* edited by Robert Cancro and the *International Pilot Study of Schizophrenics* published by the World Health Organization, one discovers comparatively few pages dedicated to language in schizophrenia. Moreover, these parts are usually incorporated into the sections on attention, cognition and perception. Thus, the research to date has contributed to the understanding and analysis of schizophrenic language, but no attention has been given to the use of language as a therapeutic tool in the treatment of schizophrenia.

Remembering the advantages a polyglot has in psychoanalytic situations [1] and in incidents of cerebral accidents with aphasic con-

---

[1] For further information refer to E. EDUARDO KRAPF, *The Choice of Language in Polyglot Psychoanalysis*, The Psychoanalytic Quarterly, XXIV (1955), pp. 343-357; Edith Buxbaum, *The Role of a Second Language in the Formation of Ego and Superego*, *The Psychoanalytic Quarterly*, XVIII (1949), pp. 297-299; JOSEPH JAFFE, *Formal Language Patterns as Defensive Operations*, in *Psychological and Psychiatric Aspects of Speech and Hearing*, ed. Dominick A. Barbara (Springfield: Charles C. Thomas Publ., 1960), pp. 138-151.

sequences, one cannot help but speculate on what happens to this multilingual competency in schizophrenia. The author had previously noticed that a polylingual schizophrenic patient was able to translate correctly and excellently (semantically and grammatically) into two foreign languages (Russian and German) when his own native tongue (English) was corrupted by a lack of syntactic structure and associative intrusions. This same patient when asked during an interview with sodium amytal (intravenous) what language he would like us to use, answered, " The language least emotional to me "[2]. Consequently, a natural question arises : Why not give to the schizophrenic patient a new — " least emotional " — foreign language as an analeptic aid to his ego[3], thus assisting him in the process of returning to reality ? [4]

Metaglossal Hypothesis : An Explanation

One may regard the following as a kind of repetitive exposition of general premises, but this is needed in order to review and establish a more distinct link between the schizophrenic psychopathology and the author's hypothesis.

For our purpose, schizophrenia is viewed here as a regression to the early stages of development without any judgment regarding the psychogenic or somatogenic aetiology of this regression. Thus schizophrenia is a return to the period of infantile life, when the ego is not yet fully established or is just beginning its formation. In consequence, the schizophrenic patient has lost his object-relation ships and has broken his ties with reality. It must be also mentioned, that we are assuming the origin of the sense of reality and of the ego to be two aspects of one developmental stage. This is inherent in the definition of the ego as that part of the mind that deals with reality. As Otto Fenichel so well stated, « The concept of reality also creates the concept of ego » [5].

---

[2] Cf. J. R. Pierce, *The Relevance of Communication Theory to Disorders of Communication*, in *Disorders of Communication* (Baltimore : Williams and Wilkins Co., 1964), p. 5, a report of a study by Elvin and Oldfield.

[3] For the psychoanalytic terminology refer to J. Laplanche and J. B. Pontalis, *The Language of Psycho-Analysis* (New York: W. W. Norton 1973).

[4] Regarding the term « reality » see Jurgen Ruesch and Gregory Bateson, *Communication : The Social Matrix of Psychiatry* (New York : W. W. Norton, 1951), pp. 238-242.

[5] Otto Fenichel, *The Psychoanalytic Theory of Neurosis* (New York : W. W. Norton, 1972), p. 35. The writer is greatly indebted to Dr. Fenichel's characterization of schizophrenia (Chapter XVIII).

The loss of object-relationships, however, is not usually a total one and clinicians frequently observe attempts to regain the lost world. These restitution attempts are reflected in the patient's acute transference reactions, both positive and negative; his bizarre behavior, which is an allegorical attempt to communicate; his hallucinations and delusions, which are efforts to recreate the lost reality or parts of it. Furthermore, the schizophrenic's regression to the primary narcissism is never really a complete one. There is still present in him some noticeable residue of reality and object-relationships may be used as a starting point. All of these elements combined certainly not seem to represent a hopeless schizophrenic condition.

Moreover, there is presently significant evidence that there must exist an intimate relationship between the above mentioned ego concept in its regression and the language in its acquisition. First, we know that the ego (nonarchaic) and the language as a communication tool come into being at the approximate same time, that is, near the beginning of the second year of life, when the child is in the process of achieving the awareness of self, not anymore as a physical and psychic essense but as a social entity [6]. Secondly, we know that the functions of the ego, such as reality testing and adaption, which also happen to begin at this period, depend eminently on the faculty of language. It is the language with its labelling of inner states that enhances the separateness between the inner and outer worlds, thus providing a better mastery of both ; it is the language that enables the distinction between the reality oriented world and its magical, paleological predecessor. Clearly, language is a vital organ of the ego. The ego's development depends on the functions of the language, and any defect of the ego, regardless of its origin, will be reflected spontaneously in disturbances of language [7].

Returning now to the ego's departure from reality and its endeavor to create a new, more suitable and less threatening reality, a stimulating question arises : Why not aid the ego in this effort by providing it with a new and neutral linguistic-creative tool ? In other words, why not try to teach the schizophrenic patient a second language, a foreign language previously unknown to the patient. In view of

---

[6] RENE A. SPITZ, *No and Yves. On Genesis of Human Communication* (New York : International Universities Press, 1957), p. 136. For further reference see GERTRUDE and RUBIN BLANCK, *Ego Psychology, Theory and Practice* (New York : Columbia Univ. Press, 1974), pertinent sections.

[7] See KATRINA DE HIESCH, *Early Language Development*, in *American Handbook of Psychiatry*, 2nd ed. Silvano Arieti rev. ed. (New York : Basic Books, 1975), I, p. 363.

the difficulties of teaching a second language to any adult, let alone a disturbed one, what justification can be given for this attempt ? First, in learning a new language the patient would once again initiate an activity of labelling, adopting to a « new » reality which obviously is the « old » one, only with different, foreign names. Consequently, this new-foreign « Realité » would not possess any of the past conflicts, hostility, threats and the unbearable emotional injuries. The new word-representations would not entertain any of the old anxieties and thus would be more acceptable and friendlier to the schizophrenic patient. Second, this newly acquired foreign language would constantly penetrate the native linguistic sphere. It would become sort of a cathartic sponge drawing out of the native disturbed language its psychological burdens and inhibitions. Thus, it would provide the schizophrenic patient with a temporary linguistic shelter from any emotional turmoil until their ego is strong enough to face the « native » world. Moreover, even after his return to reality the foreign language could serve the patient as a kind of linguistic statocyst in the event of any future disturbance. In addition, one should remember that a schizophrenic patient employs his language not solely for communication purposes, but also as a much needed defense mechanism. Thus, at the same time that he attempts to communicate with words-phrases-sentences, he also seeks to protect himself against the anxieties of an interpersonal relationship. Since the newly acquired (or in the process of acquisition) foreign language reflects a neutral value and since the external world is being labelled with less threatening, new perceptual terms, the schizophrenic patient would not have this great need for defense and protection, consequently, releasing more energy for the ego.

Besides the communicative amelioration, the new-foreign language would contribute notably to the stabilization and clarification of the schizophrenic patient's self-concept. It would provide more distinct contours the vaguely present « old self » — the « I » — or at least its remaining part ; it would give a more prismatic, other-cultural glance into the external world, the return reflection of which could not help but enrich the fragile ego.

General Guidelines For Teaching The New-Foreign Language

In order that the new-foreign language might function most effectively as a bridge to reality, the following guidelines for the application of metaglossotherapy should be established [8] :

[8] Note Fenichel, pp. 448-452, also refer to M. S. Sechenhaye, *Symbolic Realization* (New York : Intern. Univ. Press, 1952), p. 77 ff.

First, every effort should be made to keep the patient continuously interested in the new-foreign language by the fresh music of words, for the more he is preoccupied with the reality of the foreign language, the less he will be tempted into the world of hallucinations and delusions. His attention and concentration will have to be stimulated constantly.

Second, every effort should be made to sustain positive transference at all times. This means that the therapist must be at all times the representative of reality. He must know who and what he is ; he should be secure in his inner and outer world. The patient will have to trust him since by teaching the new, different sounding names of the avenues of life, he will be the patient's guide back to the lost reality. Since these names will not carry any more the emotional burdens and sufferings of previous journeys, they will be safe for a time, at least until the ego is strong enough to be able to read the original signs with much less pain and distress. In this connection, we should mention the recommended professional qualifications for the therapist. She/he must have an adequate knowledge of a foreign language (with a neutral value) ; she/he should be an experienced teacher, in teaching foreign languages and should have psychological training (psychiatric and/or psychoanalytic) with some psycholinguistic background.

Third, special attention should be directed toward helping the patient relabel all objects (persons) and things in his environment, thus returning them to the mastery and « possession » of the ego. To achieve this « repossession » special emphasis should be placed on showing contrasts for the sake of clarity and on keeping the new-foreign language epithets. The new labels should penetrate and be anchored well in the world of reality.

Fourth, an effort should be made to stimulate an interest and awareness of self by relabelling the clothing and parts of the body. We know that in the development of reality the conception of the body assumes a significant part. Since the body image is of basic importance in the formation of the ego, as is also it's outer shell — the clothing, the new-foreign language designations for the body provide a significant neutral and acceptable image of somatic self.

Fifth, to achieve the exactness and distinctness of the new-foreign reality, the teaching for the most part should take the form of precise questions and answers. Encouraging the patients to communicate with this new neutral tool and in this precise — and limited way, should help block mutism and keep the patient out of social isolation. All these efforts will find assistance in the patient's strong impulse

to make himself understood, to imitate, and to obtain an accurate correlation between a thing-object and its name.

Sixth, another aspect of significance is the flexibility in regard to the length of a session and the topic of lesson. One should observe carefully the patient's attention and should either change the topic or terminate the lesson as soon as there is evidence of boredom. It is like teaching children. Everything should be made interesting, playful and amusing. Never insist on a reply nor exceed the limits of what is possible. Most of these guidelines are nothing but common sense, but they must be kept in mind nevertheless. A good intuition of the therapist should be an invaluable aid.

Seventh, the selected language should possess a neutral value. It should be, to the greatest extent possible, unknown to the patients. It should carry the least amount of emotionality. For example, for someone who has had a traumatic experience with the Lithuanian language or culture, that language would not carry a neutral value for that individual. In accordance with these guidelines discussed above, a special testbooklet was designed by the experimenter which consisted of 14 lessons (to be repeated-reviewed at least once). These lessons were based upon the author's hypothesis and followed the path of a normal language acquisition, beginning at the level of infantile life. The teaching method was thus to take an aural-oral form[10] with few visual aids.

Finally, a daily record on the progress (linguistic and behavioral) of every patient, individually and as a group, should be kept. It any psychotropic medication is already in use, the charts should be periodically reviewed for possible negative side effects — interferences with the metaglossotherapy. There should be some kind of evaluation by the ward staff at regular periods and a plan for a follow-up study.

A Collective Profile Of Participants In The Metaglossotherapy

In order to test the practicality and effectiveness of the metaglossotherapy a linguistic program was conducted at the Lafayette

---

[10] For further interest see Otto Isakower, *On the Exceptional Position of the Auditory Sphere*, International Journal of Psychoanalysis, XX (1939), pp. 340-348; *Spoken Words in Dreams*, in *Psychoanalytic Quarterly* (1959), pp. 1-6 and Peter Hobart Knapp, *The ear, Listening and Hearing*, in *Psychological and Psychiatric Aspects of Speech and Hearing*, pp. 92-109.

(Psychiatric) Clinic in Detroit, Michigan. It began on March 11, 1975 and ended on February 5, 1976[11]. Further, it may be subdivided into 48 weeks or 105 class-sessions. From March 11, to June 19 and from August 4 to September 18, 1975 it met twice a week, mostly on Tuesdays and Thursdays at 10:00 a.m. and from September 24 to February 5, the sessions were scheduled as follows: Monday, 12:45 p.m., Wednesday, 2:00 p.m. and Thursday, 10:00 a.m. Each session on the average lasted 35 minutes. It was found that the schedule of 3 times weekly, especially morning sessions (10:00), appeared to be most beneficial.

The immediate setting was an Inpatient Ward of male chronic schizophrenics. An open area within the ward was selected, thus making the participation voluntary. Consequently, any patient who wished to join or leave the class could do so at any time.

The patients were not specially selected or screened but came as an entire ward. The diagnostic profile consisted of 18 patients diagnosed as schizophrenic, chronic undifferentiated type (295.90) and 5 patients diagnosed as schizophrenic, paranoid type (295.3). Physical and laboratory examinations for the patients, with 3 exceptions (2 cases with a positive tuberculin test and 1 case of diabetes mellitus), fell within normal limits. The average age of the group was 36.9 years (the oldest being 47 years of age and the youngest 29). The average length of confinement at mental institutions was 12.8 years, ranging from a maximum of 25 years to a minimum of 3 years that the patient has spent in mental hospitals. At various irregular intervals 8 out of the 23 patients were taking psychotropic medication such as trifluoperazine (30-50 mg.h.s.), chlorpromazine (100-500 mg.q.d), haloperidol (6-20 mg.q.d.) and thiothixene (20 mg.q.d.). In general, the drugs did not seem to interfere intolerably with the pertinent patients' intellectual functioning necessary for the program. However, in a few instances, particularly with two patients, the drowsiness did impair noticeably their mental alertness, indicating that a careful monitoring of the drug distribution and dosage is recommended. (The pertinent dosages were, haloperidol 2 mg.q.i.d.; other chlorpromazine 500 mg.q.d).

The sociocultural background of the patients ranged from low to a middle class status. In the spectrum of education, there was much more diversity. At one extreme there were 2 patients with

---

[11] In ther period of May 13, 1975 to June 19, 1975 the review sessions were conducted by Ms. Lynn A. Jacob, an Occupational Therapist at the Lafayette Clinic. The author is grateful for her kind assistance.

college degrees; at the other, was a patient with only a background in special education; the majority had not even completed their high school education. Appropriately, we should also note that out of 23 patients participating, only 6 patients had had any foreign language experience. Also during the time of the metaglossotherapy most of the patients continued to take part, irregularly and to different degrees, in ward activities which included the Group Therapy, the Occupational Therapy, Sensory-Integrative activities (special physical exercises) and the token economy program. In addition, 4 patients spent four weeks in assertiveness training. However, in the therapist's opinion these activities did not in any discernable way, positively or negatively, influence the results of this new linguistic therapy.

The selection of the new-foreign language was made by the ward staff. Obviously, the choice had to be limited to the linguistic competency of the therapist, who was adequately fluent in Lithuanian, German, Russian and French. Remembering that the new linguistic tool had to possess a neutral value, the staff selected German. Although English and German are both Germanic languages, the German language is sufficiently distant enough from the English language to fulfill the minimal requirement for neutrality. Regarding the medical and nonmedical staff on the ward, it was suggested at the beginning that the staff should attend the classes together with the patients, thus creating a more milieu therapy oriented situation[12]. However, due to the well-known frustrations in learning a new language[13], the pressure of time, and the fact that the patients began to learn much easier, faster and more proficiently, the attendance of the staff gradually and unfortunately waned.

The Findings: A Behavior-Clinical Description

After longer consideration, the therapist decided against any Galtonian statistics of progress or results and decided to follow a more descriptive method of measuring. Consequently, during the time of metaglossotherapy, careful clinical records were kept on the pertinent linguistica progress and on the general behavior patterns

---

[12] Refer to Gene M. Abroms, *Defining Milieu Therapy*, Archives of General Psychiatry, XXI (1969), pp. 553-560.

[13] For an interesting discussion see Erwin Stengel, *On Learning a New Language*, International Journal of Psychoanalysis, XX (1939), pp. 471-479.

of both the individual patients and the group as a whole. One question was constantly being contemplated : does the therapy of the author make any sense or not ? The answer will rest in the following behavioral-clinical descriptions.

One of the most significant evidences of the effectiveness of the treatment is derived from contrasting the initial session with the concluding one. On March 11, 1975, when the therapist entered the ward, the air was filled with shrieks and cries, hallucinatory shouts, profanity and autistic neologisms. The patients were extremely restless, unable to sit or pay attention. There was much unruly rocking of chairs. The patients were unkempt, and there were numerous signs of incontinence. When the session convened for the last time on February 5, 1976, the patients resembled students in a regular classroom situation. The patients sat appropriately and calmly. Their attention was not free floating and the bizarre behavior was absent. Only three patients succumbed temporarily and briefly to their hallucinations. A previously mute patient repeated gently in German. There appeared even the well-known touch of sentimentality, an emotion usually found in any final meeting.

In the therapist's opinion, several decisions, made early in treatment, helped to effect this transformation. The most important of these was the decision to maintain linguistic dignity in all dealings with the patients [14]. The proper address form was to be a formal and dignified one (e.g., Mr. X). Further, it was decided that any patient displaying hostility, hallucinations or profanity was not to be removed instantly from the class. Instead, the therapist was to have the opportunity to attempt to control this behavior by short-circuiting it, by involving the patient in the new-foreign language [15]. Finally, the therapist was determined that any criticism, negative actions or reactions should be totally avoided. Instead, every effort must be made to encourage, to compliment, to support every patient in this new linguistica effort directed toward rebuilding the lost reality and the ego. Since the patient has a strong tendency to imitate and to identify, any negative portraiture would not be acceptable.

The wisdom of these decisions soon became apparent. In almost every instance, disruptive behavior could be channeled or nullified

---

[14] This was well noted by ROBERT N. BUTLER, *Psychotherapy in Old Age*, in *American Handbook of Psychiatry*, V, (1975), pp. 813-814.

[15] See SANDOR RADO, *Psychotherapy: A Problem of Controlled Intercommunication*, in *Psychopathology of Communication*, ed. Paul H. Hoch and Joseph Zubin (New York : Gruned and Stratton, 1958), p. 217.

through the intrusion of the new-foreign language. For example, an openly hostile patient was asked in a firm but calm manner to join the session and shout out in German or to remain silent and not disturb the class. Another patient, one who once used an English profanity in labelling an article in German, was not reprimanded in any manner, but was asked kindly to repeat the German label until he complied. From that point on, the patient never again used profanity during the course of the entire therapy. Hallucinating patients, likewise, did not seem to mind the penetrating questions in German, and when asked, they would usually cooperate well in whatever linguistic exercise was in progress (naming or counting). Unfortunately, the therapist's attention to any particular individual was necessarily limited, since the program was designed mostly for a group. Consequently, especially in the beginning, the patient would often revert to his hallucination. Gradually, however, the hallucinations and profanity seemed to be tranquilized with infiltration of the new-foreign language. In the few cases where a patient remained disruptive, the attendant would ask the patient to leave until he became calm.

Surveying the daily records which were kept of each patient's behavior both during and out of sessions, certain events stand out as turning points in the progress of individuals and of the group. The remainder of this section describes some of the most significant of these achievement peaks.

Looking at the individual patient's or the group's achievement peaks, the support for the metaglossotherapy becomes substantia. In 2 weeks the patients were able to ask for immediate articles such as cigarettes, a newspaper, etc. in an acceptable German. They began to name correctly the furnishings of the ward by answering to « Was ist das ? » and the persons to « Wer ist das ? » The associative instrusions and the neologisms were already coming under the patients' control. After 7 weeks, 4 patients named and pointed at objects in a picture, indicating the presence of the ability for intersemiotic communication. At this time also the first intragroup exchange took place : 3 patients, with a foreign language background [16], asked their colleagues such basic questions as « Sprechen Sie deutsch ? » and « Wie geht's ? » and received rewarding responses.

---

[16] It is a treatment of choice for all patients with a foreign language background. For thoughts that the language can be used to treat other mental disorders besides schizophrenia, see A. MATULIS *Human Language : New Perspectives in Modern Psychiatry*, in *Medicina*, 3 (51) (1975), pp. 135-140.

Furthermore, the usage of German found its way to the outside of the ward in the form of a sudden greeting or a replying phrase. After 2 months (8 weeks) the patients moved from the labelling of the ward and outside environment to the awareness of their own body. They named in German the body parts as they touched and moved hem. They counted to 10 and enjoyed its musical cadence. By the 9th week, 4 patients taught the class, showing and labelling food items and the pertinent utensils. After four and a half months, the patients were able to respond in German to questions regarding the location of the Clinic and the elements of time (the calendar and the clock). They could acknowledge their own and the therapist's identity by answering the question « Wie heissen Sie ? » (What is your name ?).

After six months of metaglossotherapy (29 weeks, 50 sessions), a general review was made by the staff to assess any significant behavioral changes in the patients (2 were already discharged). In general, it was agreed that the introduction of the new-foreign language seemed to have had a tranquilizing effect on the entire ward ; all the patients were more calm. In addition, they were better oriented to time, location and personal identity. The world did not seem to be as threatening to them anymore ; the anxiety cathexes were constantly being depleted with the assistance of German. The hallucinations and delusions had significantly decreased.

It was noticeable that the pronunciation and handling of the German language by the patients was, in general, much better than that of the participating staff members. This result had not been predicted, but it was not surprising, if schizophrenia is a regression to the infantile situation, one aspect of which is a notable facility for learning a language.

After 29 weeks (53 sessions) more outstanding and individual changes were noticed and recorded. Mr. TC., a mostly mute patient since 1959, began to respond to German softly but still audibly to the therapist, and he continued to gain strength in his articulation. Another patient, mute since 1961, (Mr. R.L.) stopped his rocking in the chair and joined the group, but his good prognosis was interrupted by an untimely transfer to a state hospital. By the 32nd week, an extremely hostile patient (Mr. W.S.) took a seat among his fellow patients without any sign of his customary hostility. Two additional patients (Mr. V.H. and Mr. R.K.) displayed outstanding progress in comprehension and participation. On October 27, 1975 (34 weeks, 65 sessions), a patient (Mr. O.H.) who at the beginning of the experiment was totally disoriented as to time, place and person,

met the therapist, who had come early to the ward, and asked very intelligently about the correct time of the class.

Another achievement peak was reached at the 8th month limit (37 weekd, 74 sessions). The general progress was remarkable. Now the patients themselves, without prompting, prepared the meeting area (arranging chairs, etc.), then sat orderly, silently and with dignity. All seemed to enjoy the German sessions as if they had found another colorful window through which to look at the word. The ward staff, noticing the outstanding progress of the patients, picked up even their own slacking enthusiasm. The first week in December (39 and 40 weeks, 82 sessions), the session was taught by Mr. G.W., a chronic patient with some knowledge of German, who at the beginning of the experiment had displayed extremely bizarre behavior, tremors, incontinence, a total lack of personal grooming and typical « schizophrenic » speech pattern. He was now cleanly dressed. His behavior was appropriate and his speech patterns normal. He described in German two pictures and labelled numerous food items. The group's reaction was also favorable. The patients were cooperative and responsive, laughing heartily when Mr. G.W. made a mistake in his presentation. Another patient, Mr. V.H., who the following week assisted the therapist in teaching, even suggested in good nature to Mr. G.W. that he should speak louder.

On December 18, 1975 (41 weeks, 87 sessions) the intragroup communication was clearly established and by January 26, 1976 (47 weekds, 101 sessions) the most reluctant patients in the ward had, in some form or another, participated in the German language activities. Thus, after 10 months there was a new feeling of community spirit in the group. Even if a patient did not actively-verbally participate in the therapy session, he sat among other patients and listened. There was by now even a greater measure of reality. The hallucinations did come, but they were readily given up with the patient's involvement in the present and the real happenings in the session. Reaching the final meeting (48 weeks, 105 sessions) the improvement of the patients' total behavior was clearly evident, especially in their personal apearance. Three patients (Messrs. R.A., H.S., A.M.) finally surrendered their hostility and joined the group. The most recalcitrant and cantankerous patient (Mr. G.L.) complied willingly to the proper classroom etiquette. At this time, the future of the ward was uncertain, some patients were in the process of being transferred, but the patients still came to sessions, sat down peacefully and participated. There was, as previously mentioned, the characteristic affect of the last meeting. The class knew and felt that this was the final session. As to the achievement in learning the

German language, there was a diversity of accomplishment. Ten patients had learned the German lessons well and were able to speak German spontaneously. Six others achieved only a moderate linguistic success. The remainder did not progress much beyond parroting the prompting phrases of the instructor. However, regardless of the degree of achievement, a new linguistica bridge back to reality had been opened and every patient, in his own fashion and to the limit of his ability, had used it. Most of them crossed it, others came part way and others began their journey.

At the end of these findings, two most telling aspects of evidence should be added. First, as a result of the linguistic experimentation, a patient (Mr. G.W.), who had been in mental institutions for 20 years, had sufficiently recovered to be discharged [17]. Four other patients benefited directly from the experiment and became outpatients at the Clinic. In the latter cases, however, the pharmacotherapy assumed a supportive role, but this is not the case for Mr. G.W., where numerous psychotropic drugs and somatic therapies were attempted without any success. Secondly, one should not ignore at least a few significant remarks made by the patients themselves regarding the German program and by implication the metaglossotherapy itself. Toward the end of the sessions, Mr. V.H. stated to the therapist that German helped him, it made his stay at the Clinic a more interesting one ; thus he was referring to the new-foreign language as an important intellectual stimulation which was by itself rewarding without any encouragment by the token economy. Another patient (Mr. R.K.) also mentioned the help the German language gave him and extended his thoughts by saying : « It is nice to express oneself in a foreign language — it is easier ». The already mentioned Mr. G.W. supplied an even more penetrating insight when asked what he thought of the German « class ». He responded by first agreeing with the above patients that it helped him a lot and added that it was good for thinking ; it unclouded his mind and helped him think clearer, but he did not know why or how ; it brought back good memories and it was interesting and entertaining. These words are particularly significant when one considers that they were spoken by a patient who a year previously was unable to put together a single phrase. Let us also not forget the mute patient (Mr. T.C.) who spoke after 16 years of sporadic mutism or Mr. O.H., whose hyperactivity, logorrhea, incoherence and

[17] It should be mentioned that in the case of this patient, the writer has also pursued with him a multi-lingual psychotherapy from December 25, 1974 to March 3, 1976.

hostility has kept him closed to the world, saying to the therapist after the language sessions had ended (February 27, 1976) : « Hi, man, are we going to have a class today ? » One patient (Mr. R.K.), without any prompting, even asked to continue the German language program, while arranging the chairs for the session that has ended a while ago. In addition, three patients (Messrs. G.W., W.H., R.K.) suggested for the future new-foreign language program to include seasonal songs, reading poetry and possibly some writing. And these were chronic schizophrenic patients !

Pertaining to the follow-up studies, there will be contact retained with the patients involved in this initial metaglossotherapy. There are also plans for regular visits with patients at the 12 month interval for at least two years. During these personal interviews the attention will be directed to the mental status and the general orientation of the patient. There will be a questionnaire pertaining to the new-foreign language, his present ability to communicate and emotional factors in the verbal behavior during the interview. A request will be made of the patient to tell the interviewer in his own words whatever he remembers of the linguistic program. This will be analysed appropriately and included in a report.

The Conclusion

The results of this metaglossotherapy show that the author's hypothesis has become more like a theory. The prediction of the study was verified by facts or close implications. Teaching of the new-foreign language to the schizophrenic inpatients as an analeptic ego aid is now ready to take its place as a unique treatment procedure, especially where a group or milieu therapy or any other psychotherapy is already in practice. But now, the patients are better prepared to profit even more from these therapies.

We reaffirmed the concept that the ego's development depends prominently on the functions of the language (competency and performance) and that ego defects of any kind and source will be reflected in various disturbances of language. We also reconfirmed the author's hypothesis that the schizophrenic ego's regression is related to the process of language acquisition. In the ego's attempts to return to reality, we provided assistance by teaching the schizophrenic patients a new-foreign language as a reconstructive implement. By relabelling the things and objects in the environment, the ego of the schizophrenic patients « repossessed » them and consequently grew stronger. This was clearly manifested in the patient's

behavior and socialization[18]. We always knew that the native language carries a powerful emotional charge, but now we also know that with the assistance of another neutral, novel language we can deplete it to an appropriate degree and bring it under the ego's control. This is of special significance in schizophrenia, where the ego has suffered separation from reality and object-relationships because of an excessive amount of disturbing affect. It was the new-foreign language with its neutrality that helped the ego to adapt to reality, at least temporarily, through different and less emotional signs. The new words, free of suffering, distress and painful memories, served as a linguistic bridge back to the real moments of life. The ability to communicate free of anxiety further supported the ground for the crossing. When the ego was given this new powerful tool, it was ready to face the world — not any more as a meek, regressing entity but as one which had found a comforting and strong alliance with another language and culture.

ANATOLIJUS MATULIS, M. D.

[18] This has been documented by written reports of the nursing staff and the occupational therapist, also by personal observations of a head nurse who observed the patients at the beginning and the end of the experiment. For additional and pertinent reading the eader might wish to refer to A. R. LURIA, *The Role of Speech in the Regulation of Normal and Abnormal Behavior* (New York : Liveright, 1960) as reported by William C. LEWIS, *Elements of Influence in Psychotherapies*, in *American Handbook of Psychiatry*, 2nd ed. V, (1975), 52 ff., also the reader might be interested in Luria's work with the foreign language (associations) in the Nature of Human Conflicts (New York : Liveright, 1932), pp. 280-289. Appropriately, it has been suggested to the author that this linguistic program can also be regarded as a type of Pavlovian deconditioning.

VETERINARINĖ MEDICINA IR JOS REIKŠMĖ LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIUI

Mums visiems šios specialybės žmonėms aišku, kad gyvulių epizeotinės ligos ir įvairūs jų susirgimai gali krašto ūkiui atnešti milžiniškus, sunkiai apskaičiuojamus ekonominius nuostolius. Tas faktas ypač pabrėžtinas mūsų kraštui, kurio ūkio ekonomija rėmėsi ir dabar dar remiasi labiausiai gyvulininkystės ūkiu. Tai buvo dėl susidariusių geografinių ir klimatinių krašto sąlygų, o gal dalinai ir dėl paties lietuvių būdo savybių ir jo charakterio, didelio prisirišimo prie gyvulių ir jų pamėgimo savo bėro žirgelio, kuris yra apdainuotas tiekos daugelio lietuvių liaudies dainų.

Lietuvis nuo neatmenamų laikų glaudžiai buvo susigyvenęs su savo žirgu, ne vien mums žinomuose istoriniuose karo žygiuose kunigaikščio Algirdo prie Maskvos vartų ir jo brolvaikio Vytauto girdymas savo žirgų Juodojoje jūroje, bet ir kasdienybėje. Nė vienas iš jų ten pėsčias nenuėjo, o kitų susisiekimo priemonių tada nebuvo — nei traukinio nei lėktuvų. Visa tai galėjo pasiekti tik dėka patvaraus, kad ir ne labai stambaus arklio, dabar žemaituku vadinamo.

Lietuvis buvo tiek pamėgęs savo žirgą, kad ne tik į karo žygį juomi jojo, bet norėjo jį kartu turėti ir po mirties, todėl drauge su juo ir laidojosi. Tai rodo gausios daugelio vietų mūsų tautos priešistorinės iškasenos — iš devinto, dvylikto ir ankstyvesnių šimtmečių.

Dėka to paties patvaraus arklio — žemaituko mūsų proseneliai ne tik apgynė pagrindinį tautos branduolį nuo gausių priešų, supusių mus iš visų pusių, net ir su visos Vakarų Europos talka, — Kalavijuočių ir Kryžiuočių ordinais. Jie tą smūgį atlaikė, ypač vakariečiai lietuviai — žemaičiai, neleisdami susijungti tiems dviem ugnimi ir kardu viską naikinantiems ordinams.

Į Rytus lietuvis pasistūmėjo net per toli už savo tautos etnografinių ribų, tuo pat laiku nepakankamai padėdamas savo kraujo giminaičiams jotvingiams ir prūsams, leisdamas jiems išnykti, pirmiesiems — slavų, o antriesiems — germanų priespaudoje.

Jei mūsų tuolaikiniai tautos vadai ir karo žygių didvyriai būtų turėję tokią pat tvirtą ir patvarią tautinę sąmonę, kaip buvo patvarūs jų numylėti žirgai, šiandien turėtumėm kitokį politinį Europos

žemėlapį su kitokiomis valstybių sienomis ir mums čia nereiktų rinktis ir gvildenti šią temą, atitolus nuo tautos kamieno tūkstančius mylių.

Kokia sena yra mūsų veterinarijos gydytojų profesija iš viso ir kokia svarbi mūsų krašte? Istoriškai ir archeologiškai imant, ligų pradžia siejasi su gyvulių atsiradimu. Serga ne tik žmonės, bet ir gyvuliai bei augalai. Gyvulių kaulų iškasenos rodo, kad devono periodo pirmieji šliužai bei žuvys sirgo bakterijų bei kitų parazitų sukeltomis ligomis. Mezozoinio periodo milžiniški ropliai dinozaurai ir kiti sirgo artritu, egzostoze, dantų irimu — ėduoniu. Vėlesnėje Plioceno epochoje randama kaulų su spondilito, osteomielito ir kitokiomis kaulų ligų žymėmis.

Senovėje visi gamtos reiškiniai buvo siejami su dievų, gerų ir piktų dvasių veikla. Susirgusio gydymas buvo daugiau žynio reikalas susijęs su religinėmis apeigomis, ligą užkalbant ir teikiant paslaptingus vaistų mišinius. Mes iš savo tautos senų žmonių padavimų žinome apie tokius ligų užkalbėtojus-raganius.

Vėliau vien raganavimu nesitenkinta. Per generacijų eilę rinkosi gyvenimo patirtis apie ligas ne vien žmonių, bet ir gyvulių, ir apie jų gydymą.

Istorinė apžvalga

Istoriniai šaltiniai iš dvarų inventorizacijos sąskaitų rodo, kad kalviai ne vien tik kaustė arklius, bet kai kurie iš jų vertėsi ir jų gydymu. XVIII amž. lietuvių kariuomenėje pasirodo raitelių kadruose veterinaro etatas. Kol nebuvo mokyklų, gyvulių gydymo išmokdavo vienas iš kito, dažniausiai vaikai iš tėvų, ir taip toji profesija tapdavo net paveldima.

Veterinarijos mokslas, istorinėmis datomis imant, yra ne taip jau senas, gi pati pirmoji, kaip aukštoji veterinarijos mokykla, buvo įsteigta tik 1761 metais Prancūzijoje — Lyone ir 1766 m. Alfortville netoli Paryžiaus; Italijoje, Bolonijoje — 1769 m.; Danijoje — 1773 m., Vienoje — 1780 m., Budapešte — 1787 m., Berlyne — 1790; Anglijoje, Edinburge — 1823 m., Glasgowe — 1863 m.; Airijoje, Dubline — 1900 m.

J. A. V. pirmieji žingsniai į veterinariją buvo pradėti Pennsilvanijoje 1852 m. ir 1859 m. Philadelphijoje buvo įsteigta pirmoji veterinarijos mokykla. Bostone panaši mokykla egzistavo 1855 m. Abi tos mokyklos buvo žemo lygio ir trumpo amžiaus. Tik vėliau, 1875 m., New-Yorke buvo įsteigta veterinarijos — chirurgijos kole-

gija, kuri išliko iki mūsų laikų. Dabar šiame krašte turime 18 veterinarijos mokyklų.

Lietuvoje Vilniaus Jėzuitų Akademija buvo įsteigta XVI amž. viduryje, bet net XVIII amž. viduryje dar nebuvo medicinos nei veterinarijos skyrių.

T. Tizenhauzas gavo karaliaus Stanislovo Augusto pritarimą pasiųsti T. Daunoravičių į užsienį surasti tinkamą asmenį medicinos veterinarijos mokyklai organizuoti. T. Daunoravičius susitarė su prancūzu J. E. Gilibertu, kuris įsteigė veterinarinę mokyklą 1777 m. Horodnice — Gardino priemiestyje. Ši mokykla turėjo tikslą mokyti gydyti žmones ir arklius, veisti geresnes gyvulių veisles, išauginti reikalingų augalų gydymui. Mokykloje mokslas buvo dėstomas lotynų kalba. Joje dirbo be Giliberto dar K. Virijonas, J. Miuncas ir du felčeriai, penki sodininkai. Virijonas buvo medicinos gydytojas, J. Miuncas — chemikas gamtininkas. Pradžioje Gardino mokykloje mokėsi 12 vyrų ir 5 moterys. Vėliau dirbo 4 dėstytojai su 25 mokiniais. Ši mokykla ruošė ne gydytojus, o felčerius. Gardino mokykla neilgai veikė dėl blogo mokinių maitinimo, šaltų patalpų ir nesugebėjimo sekti mokslo lotynų kalba.

1781 m. mokykla buvo perkelta į Vilnių ir prijungta prie medicinos fakulteto, kur buvo dėstoma veterinarijos mokslo dalykai.

J. E. Gilibertas laikytinas Lietuvoje veterinarijos mokslo pradininku, nes, be eilės įvairių veterinarinės medicinos instrukcijų, jis yra parašęs ir šios šakos mokslo veikalą.

St. Jundzilas, dėstydamas Lietuvos Vyriausioje mokykloje zoologiją, teikdavo žinių ir kaip gydyti gyvulius.

1803 m. įsteigta Vilniaus universitete atskira veterinarijos katedra, kuriai 1806-1824 m. vadovavo L. Bojanus. Jis parašė veterinarijos veikalą ir įsteigė veterinarijos reikalams anatomikumą ir išplėtė veterinarijos katedrą. Nuo 1815 m. pradėta dėstyti veterinarijos chirurgijos kursas, o 1823 m. įsteigta Vilniuje atskira Veterinarijos mokykla. Šioje mokykloje dėstė L. Bojanus ir jo mokiniai — A. F. Adomavičius, J. Muiželis, F. Jurevičius. Pradžioje mokykla buvo dvimetė, paskui perėjo į trimetę. Mokykla turėjo gerų arklių kaustymo specialistų, kaip Jurgis Vitavičius, kurie išgarsino vilnietišką kaustymo būdą. L. Bojanus išleido svarbų veikalą *Anleitung zur Kenntniss und Bedeutung der wichtigsten Seuchen unter den Rind und Pferd.* 1836 m. J. Muiželis paliko litografuotą zoochirurgijos kursą.

1832 m. rusai uždarė ne tik universitetą, bet 1842 m. ir Medicinos-chirurgijos akademiją, prie kurios dar veikė veterinarijos skyrius. Lietuviams tuo metu teko veterinariją studijuoti Varšu-

voje, Dorpate-Tartu — Estijoje ir Rusijoje. Medicininės chirurgijos akademijoje mokslą baigė 182 asmenys.

Iš anksčiau minėtos mokyklų steigimo eigos aprašymo matome, kad Lietuva nebuvo atsilikusi nuo Vakarų moksle, tolygiai ir veterinarijos reikaluose, o pirmavo Vidurio Rytų Europoje.

Sužlugus valstybei ir rusams uždarius visas aukštąsias mokslo įstaigas, veterinarijos mokslas Lietuvoje nebedarė pažangos. Svetur paruoštų veterinarijos gydytojų nebepakako nei kovai su epizootinėmis ligomis, o apie tiesioginį gyvulių gydymą veik nebuvo nei kalbos. Be to, dėl rusifikacijos politikos retam lietuviui pasisekdavo įsikurti Lietuvoje. Negausus lietuvių skaičius buvo veterinariją baigusių nepriklausomybės pradžioje. 1918 m. pradžioje valstybės atsikūrimo metu buvo tik 22 veterinarijos gydytojai. Todėl, anot gen. J. Bulotos, per vieną veterinarijos gydytojų suvažiavimą, buvo apgailestauta, kad veterinarijos gydytojų esą mažiau negu bažnytinėje hierarchijoje dekanų, o jų reiktų, girdi, ne mažiau negu parapijinių klebonų. O dar geriau, girdi, būtų, jei pasiektume ir vikarų skaičiaus. Tokius statistinius pageidavimus buvo pareiškęs senas mūsų profesijos veteranas — Lietuvos universiteto medicinos fakulteto veterinarijos skyriaus dėstytojas. Šitas posakis nusako veterinarijos gydytojo svarbą kraštui.

Lietuvos universitete, įsteigtame 1922 m., prie medicinos fakulteto kūrėsi ir veterinarijos skyrius, kuris, berods, savo darbą pradėjo 1923 m. ir buvo uždarytas 1928 m. dėl stokos lėšų, patalpų, mokslo priemonių ir nepakankamo mokslo personalo. Per tą trumpą laiką buvo suspėta išduoti diplomus tik 16-kai baigusių veterinarijos gydytojų, o 15-ka studentų, įpusėjusių savo studijas, buvo pasiųsti Rygos universitetan veterinarijos fakultetan. Mat tik ši įstaiga sutiko užskaityti mūsų veterinarijos skyriuje išeitus dalykus. Be to, Krašto apsaugos ministerija turėjo kiek savo stipendininkų užsienyje, studijuojančių veterinarijos mediciną.

Užsidarius Veterinarijos skyriui, ir Žemės ūkio ministerija gavo fondų užsieninėms studijoms, bet tik po keletą kasmet, o to neužteko trūkstamų kadrų užpildymui. Todėl krašte jaučiant didelę stoką veterinarijos srities specialistų, agr. A. Vienožinskis, Žemės ūkio departamento direktorius, pritariant Žemės ūkio ministrui, agr. Jonui Aleksai, 1928 m. įsteigė Gruzdžių Aukštesniąją gyvulininkystės mokyklą su trejų metų kursu paruošimui veterinarijos technikų (felčerių). Ši mokykla per savo 10 metų gyvavimą paruošė 211 veterinarijos technikų, kurių daugumas pasireiškė kaip darbštūs, uolūs savo srities darbuotojai, ir jie buvo didelė paspirtis kilstan-

čiam gyvulininkystės ūkiui. Jų jau buvo tiek, kad ir kai kurie ūkininkai galėjo pasinaudoti jų tiesiogine pagalba prie sunkios gimdymo eigos ir kai kurių ligų gydymo. Neblogi pagalbininkai jie buvo ir veterinarijos gydytojams, sanitarinėje tarnyboje ir maisto gyvulinės kilmės priežiūroje. Taip tas mūsų daugumos veterinarijos gydytojų nepageidautas «rastinukas» nemažai prisidėjo prie nepriklausomos Lietuvos gyvulininkystės ūkio kilimo[1].

Nuo pat Veterinarijos skyriaus uždarymo vyresniųjų kolegų buvo puoselėjama mintis įkurti pajėgią ir pažangią aukštąją veterinarijos instituciją su atitinkamai pasiruošusiu mokomuoju personalu. Todėl buvo siunčiama į įvairias Europos veterinarines mokyklas, parenkant kiek galima gabesnius ūkininkų sūnus, pasiryžusius ruoštis tai sunkiai veterinarinei profesijai. Žinoma, vienas kitas pateko užsienin ne dėl savo gabumų, bet dėl giminystės ar kaimynystės su aukštaisiais ministerijos tarnautojais.

Prof. Konradas Aleksa ragino mane jau 1928 m. vykti užsienin veterinarijos studijoms, bet, nebaigęs agronomijos, kitų studijų nenorėjau pradėti. Veterinarijos departamento direktorius dr. Petras Mironas 1930 m. mane prikalbėjo vykti studijuoti veterinariją, kadangi būsią reikalingi ryžtingi dėstytojai atsteigtai mokyklai.

1930 m. buvo pradėta statyti Valstybinė veterinarijos laboratorija (direktoriaujant Dr. Bielkevičiui), kuri buvo baigta 1933 m. Tuo metu jau buvo pramatyta statyti erdvias patalpas, kad ne tik pačiai laboratorijai būtų kur plėstis, kaipo tyrimų ir serumo gamybos įstaigai, o reikalui esant, tiktų laboratorijos ir mokymo reikalams.

Taip aktyviai veikiant vyresniosios kartos kolegoms šia linkme, o vėliau, vadovaujant veržliam paskutiniajam nuo 1933 m. nepriklausomos Lietuvos Veterinarijos departamento direktoriui dr. Stasiui Jankauskui ir Žemės ūkio ministrui Stasiui Putvinskiui pritariant, buvo įsteigta 1936 m. Veterinarijos akademija Vilijampolėje, Kaune. Paskiau 1938 m. buvo įjungtas į ją ir pats Valstybinis veterinarijos-bakteriologijos institutas su visu personalu.

Pirmasis dėstytojas buvo kolega Dr. Kazys Miknevičius, 1936 m. rudenį pradėjęs darbą su 22 studentais. Kitus gamtos mokslus mūsų studentai tuomet studijavo universitete — medicinos ir kituose fakultetuose. 1938 m. jau įsikūrė pilnai Akademija su specialiais dalykais ir trečių metų klinikiniu kursu. 1943-1944 metais studi-

---

[1] K. Alminas ir P. Čepėnas, *Veterinarijos mokslo istorija*, žr. *Lietuvių enciklopedija*, XXXIII t., Bostonas 1965, 476-478 psl.

juojančių jau buvo apie 115. Tolygiai iki 1944 m. pavasario spėjo baigti 47 veterinarijos gydytojai naujojoje institucijoje. Tada Veterinarijos akademija turėjo jau mokomo personalo 27 asmenis. Iš jų buvo 13 dėstytojų, iš kurių 5 buvo extra ord. profesoriai, o likusieji docentai ir lektoriai.

Deja, 1944 m. rudens semestro mums jau neteko sulaukti. Didžiuma mokslo personalo ir didelė dalis veterinarijos gydytojų bei studentų, pradedančių ir baigiančių studijas, pasitraukė nuo antrosios bolševikinės okupacijos į karo sūkurių griaunamą kraštą — Vokietiją, kuri taipgi nebuvo mums simpatinga dėl užmačių kolonizuoti Lietuvą.

Todėl šitas jaunosios Akademijos naujas 47 veterinarijos gydytojų indėlis dar nesuspėjo daug kuo prisidėti prie tautos ūkio kėlimo. Svarbiausia — per trumpas laikas ir, be to, jau ir pirmoji laida išėjo karo metu, kada kraugeriškas okupantas teriojo krašto ūkį, terorizuodamas ūkininkus ir atimdamas jų žemę, o vėliau — 1941 m. pavasarį, deportuodamas aktingiausį elementą į Sibiro taigas mirčiai.

Rudasis okupantas buvo ne daug geresnis, gaudydamas jaunimą priverstiniems darbams ir plėšdamas Lietuvos ūkį rekvizicijomis karo reikalams. Šitokiose sąlygose ūkis negalėjo daryti pažangos. Svarbiausia teko žiūrėti, kad kaip nors mažiau kraštas būtų apiplėštas ir kad kuo mažiau būtų iš krašto išvežta gėrybių.

Tais pačiais motyvais vadovaudamasis, stengiausi ir aš okupacijos metu bent dalį to grobstomo turto užlaikyti krašte. Buvau pradėjęs nusavintus prie Akademijos ūkius (300 ha) gerinti: juos kultūrinti, krūmuotus pelkynus drenuoti ir užsėti pašarinėmis žolėmis, norint gauti taip reikalingo seruminiams arkliams pašaro. Taipgi buvo telkiama iš Sargėnų plytinės statybinė medžiaga ir miško medžiaga būsimoms gyvulininkystės ūkio statyboms, kad mažiau liktų jos išvežti į Pinsko pelkynus. Dėka šios gyvulininkystės tyrimo stoties užuomazgos šiandien toje pačioje vietoje yra atlikta ir atliekama daug kraštui naudingų tyrimų su gyvuliais, o pats ūkis, dr. Petro Radvilos tvirtinimu, yra praplėstas net iki 5000 ha. Jei nebūtų buvę pradžios, vargu būtų panašūs tyrimai prie Veterinarijos akademijos beįsikūrę. Nuosavybės klausimu aš nebuvau taip naivus, kaip kolega dr. St Jankauskas mano[2]; be to, man, kaip ūkininko sūnui, nuosavybė tiek pat šventa kaip ir mums visiems. Nepriklausomybės atveju būtų buvę galima ūkius atpirkti ar pakeisti kitais. Svarbiausia buvo padaryti pradžią taip būtinam reikalui

[2] Stasys JANKAUSKAS, *Veterinarinė medicina nepriklausomoje Lietuvoje*, Chicaga 1973, 269 psl.

gyvulininkystės tyrimams, norint pakelti gyvulininkystės ūkį ir krašto gerbūvį. Augalininkystės tyrimo ir selekcijos stočių turėjome keletą, o gyvulininkystės nė vienos per visą 22-jų nepriklausomybės metų periodą. Žemės ūkio akademijoje buvo daromi pripuolami atsitiktiniai tyrimai. Savo iniciatyva juos darė prof. K. Aleksa. Jis buvo pradėjęs jau 1928 m. Calmette bandymus rūgščių pagalba tuberkulozę gydyti. 1929 m. atlikau gyvulių tyrimus juostelės pagalba gyvą svorį nustatyti.

Vėlesniais laikais — 1938 m. Žemės ūkio akademijos dėstytojai siauru mastu atskirais klausimais vedė tyrimus: prof. Balys Vitkus, prof. Jonas Paltarokas, prof. Pranas Jucaitis. Šie tyrimai, kaip minėjau, buvo vedami siauru mastu pačių profesorių iniciatyva, atliekamu nuo mokymo laiku, tiriant pripuolamus klausimus. Šie tyrimai negalėjo išspręsti plačios apimties būtinai reikalingų gyvulininkystės tyrimų reikalų. O buvo būtina tirti, savo kraštui pritaikinti pagerintų produktyvių veislių išvedimą, jų tolimesnio produktyvumo kėlimą, ekonomiškesnį tinkamų pašarų sunaudojimą, tirti apsauginę profilaktiką nuo įvairių gyvulių susirgimo. Reikėjo tirti ligų etiologiją. atskirų veislių produktyvumą, atrinkti jų kilmės linijas ir ištirti kai kurias jų biologines savybes, kaip pieningumo, mėsingumo, kelti jų koeficientą ir sudaryti atitinkamas veisles. Ne vien galvijų, panašiai buvo būtina tirti kiaulių, avių, paukščių, ne vien jų dėslumo, bet ir mėsingumo produkcijos gerinimas. Taipgi buvo būtina tirti darbo gyvulius — arklius, juos pritaikant geresniam žemės išdirbimui — buvo būtina juos stambinti.

Aukšta techninė mechanizacija smulkiame Lietuvos žemės ūkyje dalinai būtų galėjusi būti taikoma, organizuojant kooperatiniu būdu mechanizaciją.

Buvo tirtina gyvulių vaisingumo problema.. Lygiai buvo tirtinas tinkamesnių pašarų paruošimas ir racionalus jų naudojimas gyvulius šeriant, jų duoklių sudarymas ir t. t. Kaip matome, gyvulininkystės stoties tyrimai būtų buvę plačios apimties pagal krašto poreikius.

Apleisdami kraštą, daugumas tikėjomės greit sugrįžti atgal ir dirbti savo mylimai tautai ir kraštui naudingą darbą. Deja, ne nuo mūsų priklausančių aplinkybių, mūsų viltys sudužo ir todėl išsiblaškėme veik po visą platų pasaulį. Savo išvykimu nuskurdinome ne tik pačią mokslo įstaigą, bet ir krašto ūkį, nes tiek kiek mūsų išvyko, tiek kraštas nustojo patyrusių, brangiai paruoštų darbininkų, jam taip labai būtinų.

O Veterinarijos akademija turėjo vėl iš naujo su mažais likučiais paruoštų darbininkų pradėti darbą. Dėl vokiečių apiplėšimo

serologijos instituto ir jo specialistų išvykimo pokaryje šis institutas nustojo egzistavęs. Tiesa, po karo Lietuva kaip nepriklausoma valstybė nustojo egzistavusi, bet kaip darbšti, gaji lietuvių tauta, nors ir žiauriai okupanto engiama ir terorizuojama, dar tebeegzistuoja. Mūsų pagarba tenai jiems likusiems ir visą tai iškentėjusiems ir naudingą darbą savo kraštui dirbantiems. Tolygiai, mūsų sukurta, visų mūsų mylima *Alma Mater* — Veterinarijos akademija — dar tebeveikia ir teberuošia specialistus krašto ūkiui ir net platesniu mastu negu mūsų laikais. Pati įstaiga išsiplėtė į du fakultetus — Veterinarijos ir Zootechnikos, su plačiai vedamais tyrimais gyvulininkystės ūkyje prie Veterinarijos akademijos. Nuo 1949 m. Zootechnikos fakultete įsteigtas neakivaizdinis skyrius. Toks skyrius veikė ir Veterinarijos fakultete nuo 1961-1968 m. Sunku suprasti, kaip galima paruošti neakivaizdiniu būdu gerus šios rūšies specialistus.

Mums buvo lemta darbą pradėti, o jie mūsų visų gerbiami, likusieji kolegos, kovodami su visokiais pokariniais trūkumais ir vėlyvesniais trukdymais, darbą tęsia toliau.

Kaip minėjau, nepriklausomybės laikais mūsų Veterinarijos akademija tebuvo kūdikis vystykluose ir pačius pirmuosius žingsnius turėjo žengti karo audrų sūkuryje. Todėl vykdyti statybas, plėsti savo veiklą, plačiau pasireikšti nesuspėjo. Svarbu visgi yra, kad ji buvo sukurta. Nors ir sunkiai versdamasi per okupaciją dėl uždarymo, vistik išliko ir toliau egzistuoja. Jei mes negalime tiksliai įvertinti Veterinarijos akademijos vaidmens nepriklausomos Lietuvos ūkiui, tai veterinarijos gydytojų vaidmuo jos ūkiui buvo neišpasakytas, nes jų ir valstybinės Veterinarijos laboratorijos, vėliau tapusios institutu, dėka buvo sustabdyta daug epizootinių ligų, galėjusių nešti didelius nuostolius krašto ūkiui. O kai kurios ligos galėjo persiduoti ir žmonėms, kaip tai tuberkulozė, pasiutimo liga, antraxas, brucelozė, tuteremia, psitalose. Vienos iš tų ligų buvo išnaikintos, kitos pristabdytos, sulėtintas jų plėtimasis. Dar būtina paminėti bendra sanitarinė priežiūra ir inspekcija gyvulinės kilmės žmonių maisto. Tuoj po pasaulinio karo buvo sustabdytos įnosės (įplautis, Malleus). Paskutinis atsitikimas konstatuotas 1929 m. 1920 m. pasirodė galvijų maras Vilniaus krašte, kur jį užnešė raudonoji armija. Buvo konstatuota ši liga 8 ūkiuose, krito 98 gyvuliai. Jau 1921 m. ši pavojinga liga buvo sustabdyta. Apkrečiamas galvijų plaučių uždegimas paskutinį kartą pasirodė Vokietijos pasienyje 1929 m. Išskerdus visus apkrėsto ūkio gyvulius, liga daugiau nesikartojo. Arklių niežai buvo paplitę po I pasaulinio karo. 1931 m. jie jau buvo retai užtinkami, o 1936 m. jau nebepasitaikė; tik per II pasaulinį karą vėl pasirodė, rusų armijai užnešus. Kiaulių

maras buvo užneštas 1929-1933 m. su importuotais iš Anglijos veisliniais gyvuliais. Konstatuota 2128 susirgimai. Likvidavus sergančias kiaules ir imunizavus sveikas, liga buvo panaikinta. Kiaulių raudonligė dar ir 1937 m. konstatuota 7305 ūkiuose. Su šia liga buvo kovojama profilaktika ir skiepų pagalba. Kova su tuberkuloze ir brucelioze buvo vedama aktyviai ir sėkmingai. Įsteigus galvijų tuberkulozės ir bruceliozės fondą, suaktyvėjo ta kova su tomis ligomis dar labiau. To fondo lėšos padėjo sėkmingai kovoti ir su sunkia nagų liga. Dėka veterinarijos gydytojų aktyvaus pasireiškimo dauguma tų ligų buvo visai panaikinta krašte, o kitos buvo stipriai pristabdytos. Tos ligos būtų atnešusios neišpasakytą nuostolį mūsų kraštui. Jos būtų sumažinusios gyvulių prieauglį ir privedusios prie gyvulinės kilmės maisto produktų į užsienį išvežimo uždarymo. Gi mūsų krašto ūkio biudžetas daugiausia rėmėsi ant tų prekių eksporto.

Ne dėl ligų, o vien dėl politinių motyvų 1933-1934 m. Vokietija neįsileido maisto produktų iš Lietuvos. Žinome, kas atsitiko su žąsimis ir kiaulėmis. Kiekvienam valdininkui nuo kiekvieno 50 litų algos teko pirkti po 1 žąsį iš ūkininkų, ir taip jiems pagelbėti dėl jų pertekliaus. O gyvulių supirkimo punktuose susidarydavo didžiausia eilė ūkininkų vežimų su bekonais.

Pažiūrėkime, kiek tų veterinarijos gydytojų buvo nepriklausomoje Lietuvoje. Anot *Mažosios lietuviškos tarybinės enciklopedijos* — 1918 m. veterinarijos gydytojų buvo tik 22, o 1937 m. — 131, įskaitant ir karo tarnyboje einančius pareigas. Pridėjus Veterinarijos akademijos paruoštuosius 1944 m. 47 veterinarijos gydytojus, susidarytų viso apie 178, neskaitant mirusių. Jei dar pridėsime 1928-1938 m. Gruzdžių gyvulininkystės mokyklos išleistus 211 technikų, kurie taipgi buvo nemaža parama veterinarijos gydytojams, ypač vėlesniais laikais, kovojant su sunkia nagų liga, pamatysime, koks mažas skaičius mūsų darbščių kolegų sugebėjo tiek daug padaryti savo numylėto krašto ūkiui ir jo turto apsaugojimui.

Prieš I pasaulinį karą mūsų žemės ūkis rėmėsi grūdų ir linų ūkiu, dėl gyvenimo kaimais ir trilaukės ūkio sistemos. Po I pasaulinio karo, išsiskirsčius kaimams į vienkiemius ir stambesnių žemdirbių žemes išdalinus į 8-20 ha ūkius bežemiams ir mažažemiams, pereita prie produktyvesnio ir pelningesnio ūkininkavimo būdo: sėjomainos ir gyvulininkystės ūkio ir jų produktų gamybos, būtent sviesto, sūrio, kiaulienos mėsos ir paukštienos produktų. Prieš tai daugiausia buvo laikomi gyvuliai laukų trąšos gamybai, o jų produktų dažniausiai pakakdavo tik savo šeimai ir ūkio reikalams, o tik mažas tų produktų perteklius tenkindavo vietinių miestiečių poreikius.

Gyvulinės kilmės maisto produktai eksportui gaminti daugiausia pradėta nepriklausomybės laikais. Agronomijos vienos nebeužteko auginimui gyvulių ir gaminimui jų produktų. Vis labiau reikėjo veterinarijos pagalbos tai gausesnei gyvulių masei ir pagerintai rasei apsaugos ne vien tik nuo užkrečiamų ligų, bet ir prie eilinio gyvulių susirgimo. Tolygiai buvo reikalinga aukšta sanitarinė priežiūra tų gyvulinės kilmės maisto produktų gamybai, kad jie tiktų eksportui. Čia lietuvis veterinarijos gydytojas turi daug nuopelnų žemės ūkio gyvulinės kilmės maisto produktų aukštos kokybės gamyboje.

Veterinarijos akademija su savo Tyrimo ir serumo gamybos institutais ir gydymo klinikomis, kiek spėjo, daug prisidėjo prie tolimesnio krašto gyvulininkystės ūkio progreso.

Veterinarijos akademijos organizacija ir veikla nepriklausomoje Lietuvoje

Veterinarijos departamento direktoriaus dr. P. Mirono pastangomis pasisekė Žemės ūkio ministerį agronomą Joną Aleksą įtikinti, kad valstybinei Veterinarijos laboratorijai reikalingi nauji rūmai, nes esantieji Šančiuose kareivinių pastatai buvo netinkami savo paskirčiai. Vieta buvo pasirinkta Vilijampolėje, kur buvo gautas 4,5 ha sklypas tai statybai. Žemės ūkio ministerijos statybos skyriaus vedėjas inž. J. Jasiukaitis suprojektavo Valstybinės veterinarijos-bakteriologijos laboratorijos rūmus pagal Veterinarijos departamento pageidavimą ir nurodymą. Rūmus statant, buvo galvojama ne tik apie šiai įstaigai modernius pastatus su moderniomis erdviomis laboratorijomis, bet buvo turima galvoje būsimoji Veterinarijos akademija, todėl ir buvo suprojektuota bendroji auditorija su 275 sėdimomis vietomis.

Pastatas, pradėtas statyti 1930 m., buvo baigtas 1933 m. ir kainavo 1.600.000 litų. Valstybinio veterinarijos-bakteriologijos instituto direktorius dr. J. Bielkevičius visą laiką kovojo, kad tie rūmai turėtų moderniškiausius vidaus įrengimus, neatsižvelgiant į jų kainą. Buvo iš anksto galvojama ir apie būsimos aukštosios Veterinarijos mokyklos mokomąjį personalą, todėl nuo pat 1928 m., kai universitete medicinos fakulteto veterinarijos skyrius buvo uždarytas, buvo išgauta iš Žemės ūkio ministerijos lėšų stipendijoms užsienyje studijuoti veterinariją. Jų kandidatais buvo stengiamasi parinkti gabiausieji abiturientai, ūkininkų sūnūs. Be to, visa eilė veterinarijos gydytojų specializavosi įvairiose veterinarijos mokslo šakose, dirbdami savo pasirinktoje srityje. Konkrečiai šį klausimą kelti, t. y. steigti aukš-

tąją veterinarijos mokyklą pavyko tik pasikeitus Žemės ūkio ministrams ir kai 1935 m. juo tapo agronomas Stasys Putvinskis. Tuolaikiniam Veterinarijos departamento direktoriui dr. Stasiui Jankauskui vadovaujant, žemės ūkio ministras ne tik sutiko steigti Veterinarijos akademiją, bet įtikino ir tuometinį ministrą pirmininką ir finansų ministrą J. Tūbelį bei kitus ministrus tokios įstaigos reikalingumu. Jis dėjo visas pastangas ir energiją su tikru žemaitišku užsispyrimu privesti reikalą iki galutinio laimėjimo.

Taip 1936 m. sausio 27 d. Žemės ūkio ministras St. Putvinskis įteikė ministrų tarybai labai platų memorandumą aukštosios veterinarijos mokyklos steigimo reikalu. Po antro svarstymo ministrų taryba patvirtino Veterinarijos akademijos įsteigimą 1936 m. rugsėjo 1 d. ir pavedė Žemės ūkio ministrui St. Putvinskiui paskirti laikiną Veterinarijos akademijos tarybą. Ši taryba buvo sudaryta iš Veterinarijos departamento direktoriaus dr. Stasio Jankausko kaipo pirmininko ir to departamento inspektoriaus dr. V. Katelės sekretoriaus. Kiti tarybos nariai buvo, kurie vėliau sudarė vyresniojo mokslo personalo branduolį, būtent: prof. Konradas Aleksa, dr. K. Kanauka, dr. K. Miknevičius, dr. J. Užupis ir dr. J. Žemaitis. Be to, į tą tarybą buvo pakviestas pilnateisiu nariu V. D. Universiteto medicinos fakulteto dekanas prof. V. Lašas, kuris daug padėjo savo patirtimi aukštosios mokyklos organizavimo srityje. Ši taryba apsvarstė Veterinarijos akademijos programą, studijų planą ir statuto projektą. Pagal inž. J. Jasiukevičiaus paruoštus planus 1937 m. pirmiausia buvo pastatytas anatomikumas, o 1938 m. buvo pradėtos statyti ir klinikos. Šie naujieji pastatai, nors buvo nelabai dideli, bet buvo moderniški ir pritaikinti mūsų krašto sąlygoms ir poreikiams.

Veterinarijos akademijos dėstytojai puikiai atliko savo pagrindinį uždavinį, sekė naujausius atsiekimus veterinarijos medicinoje ir tas žinias perdavė savo studentams. Tai visa daryti buvo nelengva, nes reikėjo organizuoti veik viską iš nieko ir iš naujo. Reikėjo paruošti pirmųjų paskaitų lietuviška terminologija tekstus ir pratybos darbus. Daugelis dėstytojų pašventė nemaža laiko ir energijos grynai moksliniam tyrimo arba jo organizavimo darbui, nežiūrint nepalankių karo meto sąlygų dviejų okupacijų laikotarpyje. Pasirodžius, kad jie savo kvalifikacijomis prilygsta kitų Lietuvos aukštųjų mokyklų profesoriams, 1942 m. pagrindinio branduolio dėstytojai buvo pakelti į ekstra ordinarinius profesorius: dr. Kazys Alminas, dr. Kostas Kanauka, dr. Juozas Motiejūnas, dr. Juozas Užupis ir dr. Juozas Žemaitis.

Studentams irgi nebuvo lengva be savo kalba studijų knygų; teko naudoti paskaitų užrašus, o bendrinius dalykus išklausyti vykti

nemažus atstumus į Vytauto Didžiojo universitetą ir net Fizikos institutą.

Anatomijos institutas. — Šis institutas buvo pirmas pradėjęs mokymo darbą 1936 m. rudenį. Jo dėstytoju buvo parinktas dr. Kazys Miknevičius, gimęs 1908 m., mokslus baigęs Tulūzoje (Toulouse) ir ten gilinęs savo žinias gyvulių anatomijos srityje. 1937 m. jis persikėlė į naujai pastatytus moderniškus Anatomijos instituto rūmus su tuščiomis sienomis ir auditorija 48 sėdimų vietų. Dr. K. Miknevičius pasirodė ne tik vaizdaus metodo dėstytoju, bet ir sugebąs vaizdžiai piešti lentoje įvairiomis spalvomis kaulus, raumenis, nervus ir kraujo indus, kas palengvino klausytojams įsidėmėti anatomijos pagrindus, nes jis reikalavo tą patį daryti savo studentų užrašuose. Tolygiai jis trumpu laiku įruošė anatomijos muziejų — daugiausia iš ostologijos srities, kruopščiai paruošdamas eksponatus. Jo padėjėju to muziejaus ruošime buvo taipgi sumanus šioje srityje darbuotojas prorektorius Vl. Sorostinas.

Anatomijos paskaitų buvo 6 savaitinės valandos pirmame ir antrame semestre, po 2 valandas turėjo ir ketvirtas semestras. 1941 m. dr. K. Miknevičiui repatriavus, anatomijos dėstymą perėmė dr. A. Pabijanskas, baigęs mokslus Vienoje su veterinarijos medicinos daktaro laipsniu 1934 m. Jis anatomiją tebedėsto ir dabar Lietuvoje. Dr. A. Pabijanskas nesinaudojo dr. K. Miknevičiaus dėstymo metodu. Jo supratimu, joks piešinys negali pakeisti natūralaus preparato.

Bakteriologijos institutas. — Šis institutas, kaipo perimtas iš Valstybinio veterinarinės bakteriologijos instituto, turėjo gerai įruoštas, moderniškas laboratorijas ir visas mokslo priemones. Taipgi jis buvo plačios apimties ir turėjo savo žinioje bakteriologijos diagnostikos, tuberkulozės ir bruceliozės, chemijos ir pieno kontrolės laboratorijas. 1940 m. pertvarkius ir padidinus Veterinarijos akademijos etatus, pastarosios dvi laboratorijos buvo atskirtos. Šio instituto direktorius visą laiką buvo dr. Kostas Kanauka, 1942 m. pakeltas ekstra ordinariniu profesoriumi; diagnostikos laboratorijos vedėja buvo dr. P. Sniečkienė. Tuberkulozės ir bruceliozės laboratorijos vedėju buvo dr. Jonas Nainys. Asistentais buvo: dr. Jokūbas Kregždė nuo 1936 m., dr. A. Gudelienė nuo 1938 m. ir dr. Antanas Pabijanskas, 1941 m. paskirtas Anatomijos instituto direktoriumi ir anatomijos docentu. Chemijos ir pieno kontrolės laboratorija 1940 m. buvo padaryta savarankišku institutu ir pavadinta Pieno ir maisto produktų institutu, o jo direktoriumi buvo paskirtas dr. Jonas Nainys. Mėsos priežiūros dėstymas liko prie patologijos

instituto, ir dėstė docentas dr. Juozas Užupis. Dr. Kostas Kanauka buvo gimęs 1898 m. mirė 1976 m. lapkričio 7 d., veterinarijos mokslus baigė Münchene 1928 m. 1937 m. išvyko pasitobulinimui savo dėstomiems dalykams į Hanoverio Veterinarijos aukštąją mokyklą. Be to, jis lankė ir kitų kraštų bakteriologijos institutus: Budapešte, Milane, Berne, Züriche, Utrechte. Dr. K. Kanauka dėstė: bendrąją mikrobiologiją 4 valandas penktame semestre, specialią mikrobiologiją 3 valandas šeštame semestre ir 4 val. pratybos, zoohigieną 3 val. devintame semestre. Pakinktų ir kinkymo mokslą 1 val. devintame semestre. Veterinarijos policiją ir Veterinarijos įstatymus — 2 savaitinės paskaitos semestre. Dr. St. Jankauskui 1941 m. grįžus į Kauną, šis pastarasis dalykas buvo pavestas jam dėstyti. Bičių ligas dėstė dr. P. Sniečkienė.

Pieno ir maisto gaminių institutas. — Šio instituto direktorium nuo 1940 m. buvo paskirtas savanoris dr. Jonas Nainys, gimęs 1901 m., baigęs mokslus 1934 m. Vienoje su veterinarijos daktaro laipsniu. 1940 m. Raudonajai armijai okupavus Lietuvą ir įvedus tarybinę santvarką, dr. J. Nainys buvo paskirtas Veterinarijos akademijos rektoriumi. Tada buvo pakeltas į docentus ir buvo jam pavesta dėstyti pieno higienos kursą. Dr. J. Nainys pravedė Veterinarijos akademijos etatų padidinimą, sudarydamas naujus institutus ir įvesdamas Veterinarijos akademijoje dėstymą tų mokslo dalykų, kurie Veterinarijos akademijos studentų prieš tai buvo klausomi Vytauto Didžiojo universitete. 1941 m. birželio mėn. dr. J. Nainiui išvykus į Maskvą kartu su docentu Jonu Kriščiūnu, Žemės ūkio akademijos rektorium, ir nespėjus sugrįžti į Lietuvą prieš prasidedant Rusijos-Vokietijos karui, pieno higienos kursą dėstė septintame ir aštuntame semestre po 4 valandas šio instituto asistentė nuo 1938 m. diplomuota chemikė H. Milaknienė. Institutas turėjo gerai įrengtas patalpas ir buvo gausiai aprūpintas moderniškomis tyrimo ir studentų apmokymo priemonėmis. Institutui siųsdavo ištirti maisto produktus, vandens ir gėrimų pavyzdžius iš visos Lietuvos.

Patologijos institutas. — Patologijos institutas suorganizuotas išskiriant buvusio Valstybinio veterinarijos-bakteriologijos instituto skyrius: patologiniai anatominius, patologiniai histologinius ir parazitologinius, kartu su šių skyrių tyrimams naudotais įrengimais, aparatūra, pagalbiniu personalu ir tinkamai pritaikintomis, gerai įrengtomis su modernia aparatūra patalpomis.

Nuo 1938 m. to instituto direktoriumi buvo docentas dr. J. Užupis, gimęs 1896 m. (mirė 1960 m. Kaune). Veterinarinius mokslus

studijavo Münchene ir juos baigė 1928 m. Jo asistentais buvo dr. Antanas Milaknis, dr. J. Hiksa, nuo 1941 m. dr. K. Karnauskas, dr. J. Gustaitis 1942 m. ir dr. J. Gudjurgis nuo 1943 m.

Karo metu smarkiai plėtėsi pasiutimo liga, net buvo keletas žmonių aukų. Įtartinų šunų ir net vilkų galvos buvo siunčiamos patologijos institutui ištirti. Tą darbą iki 1941 m. atlikdavo dr. A. Milaknis, kitų asistentų padedamas. Šios ligos karo metu buvo randama apie 360 teigiamų atsitikimų kas metai.

Dr. J. Užupis dėstė, pradedant 1940-1941 m., bendrąją patologiją — 5 savaitines valandas penktam semestrui (prieš tai Veterinarijos akademijos studentai šį dalyką klausė V. D. universitete), patologinę anatomiją (6 savaitinės valandos šeštame semestre), histologinę patologiją (5 savaitinės valandos septintame semestre), *Post mortem* patologiją (po 4 savaitines valandas septintame ir aštuntame semestre), mėsos priežiūrą (po 4 savaitines valandas aštuntame ir devintame semestre). Mėsos priežiūros pratimus atlikdavo Kauno *Maisto* skerdykloje. Patologines medžiagas institutui siųsdavo iš visos Lietuvos.

Parazitologijos ir taikomosios zoologijos institutas. — Šis Institutas dalinai naudojosi Patologijos instituto laboratorijomis ir tiriant atsiųstas patologines medžiagas bendradarbiavo su jo personalu. Instituto direktorius buvo Dr. Antanas Milaknis, gimęs 1906 m., studijavęs veterinariją Vienoje ir ją ten baigęs 1938 m., įsigydamas veterinarijos daktaro laipsnį. Nuo 1941 m. pakeltas docentu ir paskirtas Veterinarijos akademijos šio instituto direktorium. Jis dėstė sekančius dalykus: parazitologiją (po 2 savaitines valandas penktame ir šeštame semestre), taikomąją zoologiją (4 savaitinės valandos pirmame semestre ir 2 savaitinės valandos antrame semestre), pratybos darbai po 2 savaitines valandas. Iki 1940-1941 m. šie dalykai buvo klausomi V. D. universitete medicinos fakultete pagal jų programą — žuvininkystę (*Ichtiologiją*) (2 savaitinės valandos devintame semestre). Karo metu paplito apkrečiama arklių liga babeziozė (*Haemoglobinuria*), kuri anksčiau nebuvo žinoma Lietuvoje. Ją sukelia maži vienaceliai kraujo parazitai, o juos platina ir išnešioja tam tikra erkių rūšis. Kitas atvejis buvo gausus antplūdis muselių vadinamų *simulum*. Jos ypatingai žalingos galvijams, nuo kurių tuo metu daug jų krito[3].

---

[3] Medžiaga imta iš St. JANKAUSKAS, *Veterinarinė medicina nepriklausomoje Lietuvoje*, Chicaga 1973.

Serologijos institutas. — Šis institutas jokio mokomo darbo nedirbo, o gamino serumus ir skiepus, vartojamus kovai su gyvulių ir žmonių ligomis. Jos direktorius buvo Dr. Petras Radvila, gimęs 1903 m., veterinarijos mokslus studijavęs ir baigęs 1932 m. Berno universitete įsigijo veterinarijos medicinos daktaro laipsnį. 1934 m. specializavosi Vienoje ir Budapešte skiepų ir serumų gamyboje. Jo padėjėjai buvo dr. A. Petrauskas ir dr. Makauskas (Serologijos instituto veikla jau buvo aprašyta atskirai).

Zootechnikos institutas. — Šis institutas pradžioje buvo plačios apimties. Jam buvo priskirta bendroji ir speciali zootechnika, zoohigiena, šėrimo ir pašarų mokslas ir žemės ūkio mokslų enciklopedija.

Tokios didžios apimties mokslo šakų Zootechnikos institutas turėjo du dėstytojus: e. o. prof. Konradą Aleksą ir docentą, veterinarijos medicinos ir agronomijos daktarą Kazį Alminą. Šis institutas paveldėjo Valstybinio veterinarijos-bakteriologijos instituto direktoriaus gyvenamąjį butą 4 kambarių be jokio inventoriaus ir be jokių mokslo priemonių. Todėl šiam institutui, pilna žodžio prasme, teko kurtis iš naujo ir pradėti iš nieko.

Prof. Konradas Aleksa gimė 1881 m. ir 1903 m. baigė Varšuvos Veterinarijos institutą. 1924-1938 m. buvo Žemės ūkio akademijos dėstytoju ir katedros vedėju o nuo 1928 iki 1936 m. buvo jos prorektorium.

Šiame kurse buvo kreipiamas ypatingas dėmesys į paveldėjimo mokslą ir su juo surištomis problemomis. 1940 m. devintame semestre turėjo dėstyti zoohigieną, bet pertvarkius etatus jam nebeteko jos dėstyti.

Prof. K. Aleksa yra vienas iš veterinarijos gydytojų daugiausia rašęs iš veterinarijos srities. Jį būtų galima laikyti veterinarijos literatūros pionieriumi, nes jis parašė apie 40 darbų. Rašė straipsnius į mokslinę ir viešąją spaudą. Parašė visą eilę vadovėlių, kaip tai: *Trumpa naminių gyvulių fiziologija*, 1924 m.; *Naminių gyvulių anatomija*, 1928 m.; *Gyvulių anatomijos ir fiziologijos pagrindai*, 1930 m.; *Paveldėjimas gyvulininkystėje*, 1928; *Zoohigienos pagrindai* ir kitus. Iš originalių darbų parašė — *Įnašas į galvijų tuberkulozės gydymą rūgščių pagalba.*

Po karo e. o. profesorius K. Aleksa grįžo iš Vilniaus į Veterinarijos akademiją ir nuo 1944 m. vėl dėstė joje ir buvo Zootechnikos instituto direktorium. 1945 m. Akademija suteikė jam garbės daktaro laipsnį. 1956 m. jis mirė Kaune.

Dr. Kazys Alminas gimė 1907 m. Žemės ūkio akademiją Dotnuvoje baigė 1929 m. ir 1930 m. buvo prof. K. Aleksos asistentu, Žemės ūkio akademijos Zoohigienos katedroje. Veterinarijos studijas pra-

dėjo Berlyne 1930 m., jas baigė 1934 m. Berno universitete ir tais pačiais metais įsigijo veterinarijos medicinos daktaro laipsnį, parašydamas disertaciją pas prof. Ul. Duerst, *Švicų galvijų veislės aklimatizacija Lietuvoje.* Nuo 1934 iki 1937 m. buvo Gruzdžių gyvulininkystės mokyklos mokytoju. Įsikūrus Veterinarijos akademijai, laikinoji jos taryba dr. Kazį Alminą parinko zootechnikos ir agronomijos mokslų dėstytoju ir vieneriems metams pasiuntė į užsienį ruoštis profesūrai.

Ta proga įstojau į Berlyno universiteto agronomijos fakultetą ir įsigijau agronomijos doktoratą. Tam tikslui turėjau išklausyti reikalingus papildomus dalykus ir išlaikyti iš jų egzaminus ir paruošti disertaciją apie žemaitukų arklių veislę (*Züchtungsbiologische Untersuchungen am litauischen-samogitischen «Žemaitukai»-Pferd in Vergleich zu anderen Rassen*).

Baigęs mokslą Berlyne, išvykau studijinėn kelionėn. Lankiau veterinarines mokslo institucijas ir gyvulininkystės tyrimo įstaigas. Pirmiausia atsilankiau Danijoje — Kopenhagoje, iš ten Švedijoje — Stockholme, Uppsaloje ir šiaurinėje krašto dalyje, o iš ten vykau į Norvegijos Tronheim ir iš čia fiordais į Bergen ir galiausiai į Oslo, kur aplankiau naujai sukurtą jų veterinarijos akademiją, kuri dalinai buvo mūsų akademijai pavyzdžiu. Iš čia vykau į Angliją, lankiau ne tik Londono, bet ir Oksfordo ir Cambridge universitetus. Iš Anglijos vykau į Belgiją — Antverpeną, Briuselį, Olandijoje Rotterdamą, Amsterdamą, Utrechtą ir iš čia į Šveicariją dalyvauti XIII tarptautiniame veterinarijos kongrese Züriche-Interlaken, kuriame teko įsijungti į mokslines diskusijas. Šios kelionės įspūdžius sutrauktai aprašiau *Lietuvos Veterinarijos gydytojų draugijos biuletenyje*[4].

Lankydamas tas mokslo įstaigas fiksavau ką galėjau ir kas buvo būtina naujai kuriamam Zootechnikos institutui. Teko fotografuoti tų visų kraštų geriausius veislinius ir darbo gyvulius ir mokslo priemones. Dirbdamas pas prof. Stang ir gavęs jo asmenišką sutikimą nukopijavau visą jo diapozityvų rinkinį, padariau iš jų arti 3000 skaidrių.

Žinodamas, kad viską reiks pradėti iš nieko ir kurti iš naujo, nupirkau savo lėšomis institutui brangią aparatūrą: aukštos kokybės Zeis mikroskopą, precizines analitines svarstykles, diapozityvų demonstravimo aparatūrą ir daugelį kitų mokslo priemonių, kaip gyvulių veislių modelius, kolekciją dantų gyvulio amžiui pažinti ir

---

[4] K. ALMINAS, *Kauno Veterinarijos akademijos palyginimas su Vakarų veterinarinėmis mokyklomis*, žr. *Lietuvos Veterinarijos gydytojų draugijos biuletenis*, 1957 m. 6 nr.

t.t. Grįžęs Lietuvon, nesant nei baldų nei lėšų, savo pinigais pirkau spintas, stalus ir kitą institutui inventorių. Vėliau už visa tai buvo atsilyginta iš Veterinarijos akademijai skirtų kreditų. Panašiai teko kaupti ir vietinę mokslo medžiagą. Parūpinau iš agronomo J. Klevečkos Dotnuvos selekcijos stoties pašarinių augalų pavyzdžius ir herbariumą. Gavęs sėklų užvedžiau prie Anatomijos instituto pašarinių ir nuodingų augalų darželį. Grįžus iš kelionės tuoj teko dėstyti: pašarų ir šėrimo mokslą (3 valandas penktame semestre ir 3 val. šeštame semestre su praktikos darbais); specialią zootechniką (4 savaitines valandas septintame ir 5 savaitines valandas aštuntame semestre su ekskursijomis į gyvulių supirkimo punktus, žirgynus ir gyvulių ūkius); žemės ūkio enciklopediją (3 savaitines valandas devintame semestre). Čia buvo daugiausia liečiama gyvulininkystės ūkio ekonomika ir kiti pagrindiniai žemės ūkio mokslo klausimai.

Pradžioje turėjau tik vieną laborantą — Antaną Norkų, baigusį Gruzdžių gyvulininkystės mokyklą. Vėliau gavau dr. Joną Natkevičių, baigusį veterinariją Vienoje 1947 m. ir diplomuotą agronomą Jurgį Baublį, baigusį Žemės ūkio akademiją Dotnuvoje.

1940 m. rektoriui dr. J. Nainiui pertvarkius Veterinarijos Akademijos etatus, Zootechnikos institutas galėjo turėti tik vieną dėstytoją. Veterinarijos akademijos tarybai buvo pavesta išspręsti, kuris iš dviejų dėstytojų prof. K. Aleksa ar docentas dr. K. Alminas turėtų likti Veterinarijos akademijoje. Taryba pasisakė už dr. K. Alminą, o profesorius K. Aleksa turėjo išeiti. Jis pasakęs atsisveikinimo kalbą posėdį apleido. Po to jis buvo paskirtas Veterinarijos ligoninės Vilniaus miesto vedėju.

Likus man vienam, teko dar viena priedinė pareiga — administruoti gautą 300 ha ūkį, kuris susidėjo iš kelių privačių ūkininkų nusavintų ūkių, tai buvo užuomazga projektuojamai gyvulininkystės tyrimo stočiai, kuri buvo būtinai reikalinga mūsų krašto ūkio gerbūvio kėlimui. Tie ūkiai, nors buvo netoliese nuo Veterinarijos akademijos 3-10 kilometrų atstume, bet jie visi buvo ne stambūs — po 60-80 ir 160 ha dydžio. Jie sunkiai buvo šiam tikslui pritaikomi, nes visi neturėjo jokio tam tikslui įrengimo ar inventoriaus. Einant karui, spaudžiant okupacijai ir esant visokių medžiagų trūkumui, sunkiai buvo įmanoma iš karto platesnio masto įrengimus įruošti ir tyrimus pradėti.

Buvo daroma, kas esamomis sąlygomis buvo galima. Pasireiškus pašarų trūkumui serologijos instituto seruminiams arkliams ir nesant galimybei jų pirkti laisvoje rinkoje, pirmiausia susirūpinau jiems pagaminti to pašaro. Stambesnysis ūkis turėjo daug pelkėtų bruzgynų — krūmokšniais apaugusių plotų. Pirmon eilėn

nutariau raudinti krūmus ir sausinti pelkes, pradžioje atvirais grioviais, o vėliau uždaru drenažu. Naująjį plėšimą užsėdinau kultūrinėmis pašarinėmis žolėmis. Darbo jėga daugiausia buvo naudojama lageriuose išbadėję, nusilpę belaisviai. Jie pirma buvo gerai atmaitinami ir tik tada statomi į darbą. Taip elgiantis buvo atsiekta keleriopo tikslo: pirma buvo gerinama Lietuvos dirva, keliant jos produktyvumą, antra buvo pasigaminama taip reikalingi pašarai seruminiams arkliams, kurie buvo labai reikalingi serumo gamybai ir trečia — iš humaniško taško buvo 90 tų belaisvių išgelbėta iš bado mirties, nes Kauno tvirtovėse kasdien jų mirdavo ne dešimtimis, o šimtais. Teko pačiam asmeniškai matyti laidojant išbadėjusių lavonų skeletus apgraužtus savo gyvųjų draugų.

Stambesnių statybų nebuvo net užsimota vykdyti dėl karo eigos ir įvairių medžiagų ypač geležies trūkumo. Be to, tokie pastatai galėjo būti sugriauti karo eigoje, pagaliau netikrumas, neišsprendus pačių ūkių pastovaus nuosavybės klausimo. Visgi buvo kaupiama vietoje gaminama statybinė medžiaga: plytos, stogo čerpės, drenažo vamzdžiai ir miško medžiaga ateities statyboms. Taip darant, tokios medžiagos buvo apsaugojamos nuo išvežimo į frontą ir Pinsko balas.

Buvo telkiama tolimesniems mokslo tyrimo darbams ir kita medžiaga, kaip ant arklių kapinynų griaučiai iš senovės amžių, iš prof. Puzino archeologinių iškasenų. Buvo renkama medžiaga iš gyvulininkystės kontrolės knygų, norint išsiaiškinti amžiaus įtaką į karvių pieningumą ir kiaulių veislingumą.

Nuo seniau buvau surinkęs nemaža medžiagos apie liaudies medicinos prietarus, susijusius su gyvulių gydymu, jų priežiūra, ganymu ir jų naudojimu. Tik gaila, kad buvo per maža laiko visą tą medžiagą apdoroti ir paskelbti spaudoje. Liko virš 3000 psl. rankraštyje paskaitų ir kitų darbų užrašų gyvenamo buto pusrūsyje. Šiaip teko dar dalyvauti atliekamu laiku specialioje ir bendrinėje lietuvių spaudoje. 1942 m. buvau pakeltas e. o. profesoriumi su kitais drauge anksčiau minėtais dėstytojais.

Taikomosios botanikos, pašarų ir šėrimo institutas. — Šis institutas buvo įsteigtas 1940 m. Iš V. D. universiteto Matematikos ir gamtos fakulteto buvo perimta botanikos ir iš Veterinarijos akademijos Zootechnikos instituto pašarų ir šėrimo mokslų dėstymas. Jo direktoriumi buvo paskirtas dr. Jokūbas Kregždė, gimęs 1908 m., studijavęs nuo 1929 iki 1932 m. Berlyne ir Vienoje, baigęs veterinariją 1935 m., o 1936 m. ten pat įsigijęs veterinarijos daktaro laipsnį. Grįžęs dirbo Valstybiniame veterinarijos-bakteriologijos

institute vyresniojo asistento pareigose, kol 1940 m. buvo pakeltas docentu ir paskirtas instituto direktoriumi. Tas institutas įnamiavo Zootechnikos instituto patalpose, kurios buvo ir be to labai ankštos. Paskaitoms ir pratybos darbams buvo naudojama bendra auditorija ir mokomoji laboratorija. Šiam institutui pagrindą sudarė mano prieš dvejus metus parūpintos mokslo priemonės ir paruoštas pašarų ir šėrimo mokslo kursas. Kiek daugiau vargo jam sudarė taikomosios botanikos kursas, bet ir čia daug padėjo savo patarimais jo senas pažįstamas, Vilniaus universiteto botanikos profesorius J. Dagys. Taikomoji botanika (po 2 savaitines valandas pirmame ir antrame semestre ir 2 valandos pratybos darbų antrame semestre). Pašarų ir šėrimo mokslas — tęsinys dr. K. Almino pradėto kurso Zootechnikos institute 1938 m. (3 savaitinės valandos penktame ir 3 šeštame semestre).

Veterinarijos Akademijos klinikos. — Veterinarijos gydytojų praktiškam paruošimui klinikos turi svarbiausios reikšmės, nes jose išmokstama gydyti gyvulius. Veterinarijos akademijos klinikos buvo trys: — chirurgijos, vidaus ligų ir bujotrikos — akušerijos. Jos turėjo moderniškus, naujausiems mokslo reikalavimams pritaikytus pastatus. Taip klinikinių mokslo dalykų dėstymas iš karto vyko patogiose sąlygose. Klinikos turėjo 70 sėdimų vietų auditoriją, erdvią operacinę salę, patalpas gyvuliams tirti. Visos trys klinikos buvo sugrupuotos į vieną bloką, taip kad tarp jų pasidarė erdvus kiemas apie 4.500 kv. pėdų ploto. Tas kiemas buvo apdengtas stikliniu stogu, todėl susidarė puiki salė, kuria ištisus metus, nepaisant oro sąlygų, buvo galima naudotis mokymo tikslams, demonstruojant ir tiriant sergančius gyvulius. Joje buvo padarytas kietas akmenimis grįstas ir minkštas smėlio takas arklių šlubavimui tirti. Klinikų patalpose buvo vietos nuolatos laikyti 80 sergančių stambių gyvulių ir apie 30 mažesnių. Ten pat antrame aukšte buvo Farmakologijos institutas, kuris aprūpino klinikas vaistais, ir studentai galėjo praktikuotis vaistų paruošime. Tame pačiame pastate buvo įrengta ir bendra biblioteka visai akademijai. Klinikose studentai įgydavo sistemingą apmokymą, patys dalyvaudami gyvulių gydymo darbe mokomojo personalo priežiūroje. Jie turėjo sekti ligos eigą ir gydymo rezultatus. Jei gydomas gyvulys krisdavo, buvo daromas skrodimas Patologijos institute, dalyvaujant studentams, kurie tą pacientą gydė. Veterinarijos akademijos klinikos buvo vienos iš geriausių ne tik Pabaltijo valstybėse, bet ir daugelio kitų kraštų. Jos buvo vienas pasididžiavimo objektas net mūsų auklėtiniams ir šiame kontinente.

Chirurgijos klinika. — Chirurgijos klinikos direktoriumi ir chirurgijos dėstytoju buvo dr. Juozas Žemaitis, gimęs 1894 m., miręs 1956 m. Kaune. Tartu universitete baigęs veterinariją 1923 m., 1924 m. buvo paskirtas į Lietuvos universiteto medicinos fakulteto veterinarijos skyriaus jaun. asistentu ir pasiųstas į Vienos aukštąją veterinarijos mokyklą specializuotis chirurgijoje pas žymų profesorių Schmidą. Baigęs specializacijos darbą Vienoje ir įsigijęs veterinarijos mokslo daktaro laipsnį, buvo pakeltas vyr. asistentu ir perėmė chirurgijos kurso dėstymą. Nuo 1928 iki 1937 m. buvo Gruzdžių gyvulininkystės mokyklos direktorium ir dėstytoju. 1938 m. pradėjo dėstyti chirurgiją Veterinarijos akademijoje. To darbo ėmėsi turėdamas labai gerą teoretinį ir praktinį patyrimą. 1942 m. buvo pakeltas e. o. profesorium. Raudonajai armijai grįžus Lietuvon, jis liko vietoje ir toliau ėjo tas pačias pareigas. Buvo plėšikų nužudytas kartu su žmona. Jo asistentu nuo 1938 m. buvo dr. Juozas Pranaitis ir nuo 1942 m. dr. Tomas Šniukšta. Dėstė bendrąją chirurgiją (4 savaitinės valandos penktame semestre), operatyvinę chirurgiją (3 savaitinės valandos penktame ir šeštame semestre). Specialioji chirurgija buvo dėstoma po tris valandas per keturis semestrus, pradedant šeštuoju semestru. Chirurginės klinikos pratybos darbams buvo skirta po 4 savaitines valandas per keturis semestrus, pradedant šeštuoju semestru. Akių ligos — dvi teorijos ir viena praktikos valanda devintame semestre.

Vidaus ligų klinika. — Vidaus ligų dėstytoju ir klinikos direktoriumi pradžioje buvo dr. Petras Švambarys, gimęs 1899 m. Kaip krašto apsaugos stipendininkas 1928 m. Vienoje baigė veterinarijos mokslus. Mirė Austrijoje 1970 m. Laikinai Veterinarijos akademijos tarybai parinkus jį vidaus ligų dėstytoju, jis išėjo iš kariuomenės į atsargą ir 1937 m. pradžioje išvyko į Vieną, o vėliau Budapeštą. Specializavosi Vienoje pas prof. Wirthą, parašė disertaciją ir įsigijo veterinarijos medicinos daktaro laipsnį. 1941 m. repatrijavo Vokietijon, o karui pasibaigus išvyko į Austriją, kur vertėsi praktika. Klinikinė diagnostika (3 savaitinės valandos penktame semestre).

Specialioji patologija ir terapija. Šiam kursui buvo skiriama po 4 savaitines paskaitų valandas per keturis semestrus, pradedant šeštuoju. Vidaus ligų klinikoje pratybos darbams buvo skiriama po 4 valandas keturiuose semestruose, pradedant šeštuoju semestru.

Dr. P. Švambariui 1941 m. repatrijavus Vokietijon, vidaus ligų klinikos vedėju buvo paskirtas Dr. Bronius Janonis, prieš tai dirbęs mėsos priežiūros srityje. Dr. B. Janonis gimė 1905 m., veterinarijos mokslą baigė Vienos aukštojoje veterinarijos mokykloje, įsigydamas veterinarijos medicinos daktaro laipsnį, kuris tarybinės valdžios

nepripažįstamas. Iki šiol jis tebedėsto Kauno Veterinarijos akademijos vidaus ligų mokslus ir yra klinikų vedėju.

Bujatrikos ir akušerijos klinika. — Bujatrika apima atrajojančių gyvulių ir kiaulių ligas. Daugelyje užsienio veterinarijos mokyklų šių ligų dėstymas nėra atskirtas nuo arklių ir kitų gyvulių ligų. Lietuvoje galvijai ir kiaulės turėjo didelės reikšmės gyvulininkystės ūkiui, todėl ir buvo sukurta atskira bujatrikos klinika. Prie jos buvo prijungta akušerija su ginekologija.

Bujatrikos-akušerijos klinikos direktorium buvo savanoris Dr. Juozas Motiejūnas, gimęs 1898, miręs Chicagoje 1969 m. Veterinarijos mokslą baigė 1923 m. Tartu universitete veterinarijos fakultete. 1928 m. specializavosi akušerijoje ir ginekologijos srityje Berno universiteto veterinarijos fakultete, kur įsigijo veterinarijos medicinos daktaro laipsnį. 1928-1934 m. buvo Gruzdžių Aukštosios gyvulininkystės mokyklos mokytoju. Parinkus jį dėstyti bujatriką ir akušeriją, 1929 m. išvyko specializuotis į Hanoverį pas žymų profesorių Goetz, po to aplankė visą eilę Europos žymių aukštosios veterinarijos mokyklų, stengdamasis susipažinti su jų mokymo metodais. 1940 m. jis buvo Veterinarijos akademijos prorektoriumi, o 1941-1944 m. Veterinarijos Akademijos rektoriumi. Vokiečiams V. D. universitetą ir Veterinarijos akademiją uždarius, rektorius dr. J. Motiejūnas ryžosi savo atsakomybe neoficialiai tęsti mokymo darbus. Tuo būdu mokslas nesusitrukdė ir tai yra didelis jo nuopelnas.

Jo asistentas buvo dr. Petras Tunkūnas, labai pajėgus savo srities specialistas, kuris pareigas pradėjo eiti 1939 m.

Raguočių ir kiaulių ligos. Paskaitų buvo po 3 savaitines valandas septintame, aštuntame ir devintame semestre. Praktikos darbams teko po 4 valandas keturius semestrus, pradedant septintu semestru. Akušerija-ginekologija turėjo po 2 savaitines paskaitų valandas septintame ir aštuntame semestre ir 2 savaitines praktikos valandas aštuntame semestre.

Akušerinė ir ginekologinė klinika. Šiai klinikai skiriamo laiko didžioji dalis buvo praleidžiama Kauno *Maisto* fabriko tvartuose. Čia buvo praktikuojama nėštumą diagnozuoti. Buvo atliekamas dirbtinis apvaisinimas, daroma embriotomija ir kitos akušerinės operacijos. Iš raguočių ir kiaulių ligų dėstomo kurso buvo išskirtos tešmens ligos, o iš akušerijos ir ginekologijos naujagimių ligų kursas. Abu tuos kursus lektoriaus teisėmis dėstė vyresnysis asistentas dr. Petras Tunkūnas. Kiekvienam tų kursų buvo skirta po 1 savaitinę valandą vieną semestrą.

Dr. Petras Tunkūnas gimė 1910 m. Veterinarijos mokslą baigė Stockholme, Švedijoje, 1939 m. Tais pačiais metais buvo paskirtas

asistentu ir lektoriumi. 1944 m. pasitraukęs į Vokietiją, įstojo į Tübingeno universiteto medicinos fakultetą ir 1950 m. baigė medicinos daktaro laipsniu. Be to, tais pačiais metais Giesseno universitete Veterinarijos fakultete įsigijo veterinarijos medicinos daktaro laipsnį. 1954 m. JAV gavo teisę verstis medicinos praktika. 1960 m. išlaikė psichiatrikos specialybės egzaminus, o nuo 1963 m. dėsto psichiatriją Chicagos medicinos mokykloje.

Veterinarinės bakteriologijos institutas. — Iki 1936 m. jo vietoje buvo vadinama Valstybinė veterinarijos-bakteriologijos laboratorija. Joje buvo atliekami mokslinio tyrimo darbai, skiepų gamyba ir veterinarinė profilaktika. Ši įstaiga veikė 1924-1938 m. Kaune. Ji buvo įsteigta sujungus Marvos galvijų priešmarinę stotį ir karo veterinarijos-bakteriologijos kabinetą. Jis turėjo šiuos skyrius: įnosių (1924-1929), serologijos, įsteigtą 1924 m., diagnostikos ir užkrečiamų ligų, įsteigtą 1924 m., tuberkulozės, įsteigtą tiktai 1930 m., chemijos ir pieno kontrolės, įsteigtą 1937 m. Sanitarinė pieno ir jo produktų kontrolė pradėta 1930 m., tuberkulozės skyriaus pieno kontrolė (pradėta) paskyryje. Anatomijos institutas įsteigtas 1936 m. Iš pradžių laboratorija buvo įsikūrusi mokslo darbui nepritaikytose patalpose, 1933 m. persikėlė į specialiai veterinariniams tyrimams statytus rūmus, kuriuose 1936 m. įsikūrė ir Veterinarijos akademija.

Įnosių skyriaus pastangomis 1929 m. Lietuvoje buvo likviduotos arklių įnosės. Šiame institute serologijos skyrius gamino serumus ir skiepus nuo kiaulių raudonligės, paratifo, viduriavimo, arklių pažandžių ir kitų ligų. 1935 m. pagamintų raudonligės skiepų jau pakako Lietuvai (iki tol jų buvo ir importuojama). 1937 m. tų skiepų už 21.600 litų buvo eksportuota į Latviją. Nuo 1935 m. kasmet būdavo pagaminama apie 400 litrų skiepų.

Diagnostikos ir užkrečiamųjų ligų skyriuje 1924 m. atlikta 234 bakteriologiniai, histologiniai, cheminiai ir kiti diagnostiniai tyrimai. 1930 m. jų padaryta 1044, 1937 m. — 2945 tyrimai.

Tuberkulozės skyrius tyrė galvijų tuberkulozę, o nuo 1936 m. dar karvių mastitus ir bruceliozę. Iki tol pastarosios ligos buvo tiriamos kituose skyriuose. Tiriant, ar neserga tuberkuloze, 122 bandose buvo patikrinta 3679 galvijai. 1937 m. — 5710 galvijų bandų 71.205 galvijai.

Bruceliozė tirta 1936 m. 242 ūkiuose 3064 galvijuose ir 45 kiaulėse.

Serologijos skyrius gamino diagnostinį preparatą — tuberculiną. 1937 m. jo pagaminta 29 litrai.

Instituto direktorius buvo J. Bielkevičius nuo 1924 iki 1936 m., o 1936-1938 m. — dr. Kostas Kanauka (miręs 1976 XI 7d. USA). 1938 m. institutas prijungtas prie Veterinarijos akademijos.

Veterinarinės bakteriologijos institutas, persikėlęs iš Šančių, 1933 m. pasiskirstė darbą atskiromis šakomis į įvairius skyrius. Visi skyriai išplėtė savo darbą išskyrus arklių įnosių skyrių, kuris dėl sėkmingos kovos su įnosiais 1929 m. likvidavosi, nes ši liga tais metais Lietuvoje buvo galutinai išnaikinta. Šį skyrių buvo suorganizavęs dr. J. Bielkevičius dar 1922 m., būdamas krašto apsaugos ministerijos bakteriologijos kabineto vedėju.

Diagnostikos ir apkrečiamųjų ligų skyrius buvo įkurtas nuo pat laboratorijos įsteigimo. Pradžioje jį vedė prof. J. Gogelis, o po jo laboratorijos direktorius dr. J. Bielkevičius. Plečiantis veterinarijos laboratorijos darbui, skyriaus vedėjo pareigas perėmė dr. P. Sniečkienė, ir 1935 m. liepos 1 d. skyrius buvo padalintas į dvi dalis: apkrečiamųjų ligų skyrių, kurio vedėja liko dr. P. Sniečkienė, ir diagnostikos skyrių — jo vedėju buvo paskirtas dr. J. Savickis.

Tuberkulozės ir pieno kontrolės skyrių dr. K. Kanauka pradėjo organizuoti 1928 m. ir plėtė jo veikimą. Šis skyrius diagnozavo ne tik galvijų ir paukščių tuberkuliozę, bet ir bruceliozę, ir vedė kovą su tomis abiem ligomis. Be to, nuo pat pradžios vystė pieno ir jo gaminių tyrimą bei bakterinio mėsos užnuodijimo diagnostiką. Vėliau dar prisidėjo žuvų ir bičių ligos. 1936 m. dr. K. Kanaukai pasidarius Valstybinės veterinarijos-bakteriologijos instituto direktoriumi, skyriaus vedėju buvo paskirtas dr. A. Pabijanskas, prieš tai buvęs to skyriaus vyr. asistentu.

Chemijos ir pieno kontrolės skyriaus vedėjas nuo 1936 m. buvo veter. dr. J. Nainys. Jis perėmė šį skyrių 1929 m. iš dr. K. Kanaukos. Dr. J. Nainys papildomai suorganizavo ir kitų maisto produktų cheminį ir bakteriologinį tyrimą.

Valstybinė veterinarinės bakteriologijos laboratorija nuo pat jos įsteigimo buvo susirūpinusi serumo ir skiepų gamyba kovai su apkrečiamomis galvijų ligomis, pirmoje eilėje kiaulių raudonlige dėl jos gausaus paplitimo ir aukštos kainos užsieninio serumo. Serologijos skyriui vadovavo pats laboratorijos direktorius dr. J. Bielkevičius. 1935 m. to serumo buvo pagaminta 4000 litrų, pagal importo kainą už 250.000 litų. Tais pačiais metais serologijos skyriaus vedėju buvo paskirtas dr. P. Radvila ir 1937 m., kaip jau minėjau, raudonligės serumo buvo eksportuota į Latviją už 21.600 litų. Karo metu šio raudonligės serumo pareikalavimas ypač padidėjo, ir taip 1943 m. jo buvo pagaminta 14.000 litrų.

Dr. P. Radvila ne tik išplėtė serumo ir skiepų gamybą veterinarijos reikalams, bet papildomai įvedė ir išvystė vakcinų, serumų ir antitoksinų gamybą žmonėms gydyti ir skiepyti apsaugojimui nuo tifo, paratifo, difterito ir stabo (tetanus) ligos. Šie gaminiai karo

metu sunkiai buvo gaunami, todėl šis institutas daug pasitarnavo ir žmonių medicinai, parūpindamas aukštos kokybės skiepus ir sutaupydamas kraštui importą.

Dr. P. Radvilos padėjėjas nuo 1937 m. buvo dr. A. Petrauskas ir mediciniam skyriui padėjėjas dr. Makauskas [5].

Farmakologijos Institutas. — Šis institutas išsivystė iš Veterinarijos akademijos vaistinės, kuri pradėjo veikti 1938 m. drauge su klinikomis. Vaistinės tikslas buvo aprūpinti Veterinarijos akademijos klinikas ir institutus vaistais, reagentais ir chemikalais, o ambulatoriškai gydomiems gyvuliams paruošti pirašytus vaistus. Vaistinės aprūpinimas vaistais ir karo metu nenutrūko, o prieš karą sudarytos vaistų atsargos buvo ne tik išsaugotos, bet ir padidintos. Tai įvyko todėl, kad vaistinės vedėjas dr. Alfonsas Kalvaitis sugebėjo išnaudoti tą aplinkybę, kad okupantai įvertino Veterinarijos akademijos reikšmę Lietuvos gyvulių ūkiui, kurį palaikyti ir jie buvo suinteresuoti fronto maitinimui. Dr. A. Kalvaitis rašė, kad esant dideliam kai kurių vaistų trūkumui vaistinėse žmonėms pirašytų vaistų, ne mažą kiekį teko pagaminti veterinarijos akademijos vaistinėje. Šitas sudarė daug darbo ir buvo surišta su rizika.

Planuojant Veterinarijos akademijos klinikų pastatą, vaistinei buvo numatytos atitinkamai pritaikytos erdvios patalpos ir jos buvo gerai įrengtos. Tose patalpose studentai atliko farmakologijos praktikos darbus ir mokėsi paruošti vaistus. Pagal išleistą « veterinarijos gydytojų namų vaistinės įstatymą », užsiimantieji gyvulių gydymu turėjo teisę ir buvo net skatinami įsigyti privatinę vaistinę, kad tuo papigintų gyvulių gydymą. Todėl jiems reikėjo mokėti tuos vaistus pasigaminti.

Iki 1940-1941 m. mokslo pradžios Veterinarijos akademijos studentai farmakologiją ėjo V. D. universiteto medicinos fakultete, pagal jų programą, kuri nebuvo pilnai pritaikyta veterinarijos reikalams. Todėl Veterinarijos akademijoje dar jiems buvo dėstomas papildomas kursas vadinamas klinikine farmakologija. Buvo dėstoma po 2 savaitines valandas septintame ir aštuntame semestre ir, be to, aštuntame semestre 2 savaitinės valandos vaistų gamybos praktikos.

Pradedant 1940-1941 m. viso farmakologijos kurso dėstymas buvo atliekamas Veterinarijos akademijoje. Jos vaistinei buvo suteiktas Farmakologijos instituto titulas ir jos direktorium ir docentu buvo paskirtas dr. A. Kalvaitis.

---

[5] Medžiaga imta iš St. JANKAUSKAS, *Veterinarinė medicina nepriklausomoje Lietuvoje*, Chicaga 1973.

Dr. Alfonsas Kalvaitis gimė 1907 m. Veterinariją baigė Vienoje 1934 m., įsigydamas veterinarijos medicinos daktaro laipsnį. 1938 m. jis buvo keletai mėnesių pasiųstas į Šveicariją, Berno universiteto Veterinarijos fakultetą, pagilinti žinias farmakologijos ir vidaus ligų srityje. Nuo 1938 m. rugsėjo mėn. buvo paskirtas vidaus ligų klinikos vyresniuoju asistentu, bet faktinai buvo veterinarijos vaistinės vedėju ir lektoriaus teisėmis dėstė klinikinės farmakologijos kursą, be to vedė vaistų paruošimo pratybos darbus. Nuo 1940 m. spalio mėn. buvo paskirtas Veterinarijos akademijos Farmakologijos instituto direktorium ir docentu. Jis Veterinarijos akademijoje dėstė po 4 savaitines paskaitų valandas penktame ir šeštame semestre ir turėjo savaitines praktikos darbų valandas šeštame semestre.

Bendrajai terapijai penktame semestre buvo skirtos dvi savaitinės valandos bendram aptarimui įvairiausių gydymo būdų ir priemonių. Priešcheminės gyvulių apsaugos dalykui devintame semestre buvo skirta 1 savaitinė valanda, aptarti kare vartojamas nuodingas medžiagas ir kaip apsaugoti gyvulius nuo tų nuodų ir kaip suteikti pagalba apsinuodijusiems.

Mokomoji kalvė. — 1938 m. baigus statyti ir įrengti klinikas buvo pradėta statyti ir mokomoji kalvė. Ji turėjo tris žaizdrus, didelę tyrimų patalpą, 45 sėdimų vietų auditoriją ir muziejų. Tų pačių patalpų antrame aukšte buvo įrengti du maži butai tarnautojams ir rūsyje — studentams valgykla. Mokomoji kalvė buvo baigta statyti 1940 m. Jos tikslas buvo ne tik palengvinti dėstytį studentams kanopų ligas, bet juos supažindinti su arklių kaustymu. Toje kalvėje taip pat buvo ruošiami nuolatiniai kursai kalviams, nes Lietuvoje buvo didelis trūkumas gerų arklių kaustytojų. Blogi kaustytojai gadino kanopas, o be gerų kanopų arklys lieka bevertis.

Mokomosios kalvės direktoriumi ir kanopų bei kaustymo praktikos docentu nuo 1938 m. antraeilėms pareigoms buvo paskirtas pulko leitenantas dr. Ksaveras Mašanauskas. Jis veterinarijos mokslą baigė 1923 m. Tartu universitete veterinarijos fakultete. Jis paruošė plačiai naudojamą arklių kaustymo vadovėlį. 1941 m. birželio mėn. drauge su daugeliu kitų Lietuvos karininkų buvo išvežtas į Sibirą. Grįžo su nusilpusia sveikata ir prieš keletą metų mirė.

Nuo 1940 m. Mokomosios kalvės direktoriumi ir docentu buvo paskirtas dr. Juozas Pranaitis. Jis veterinarijos mokslą baigė 1936 m. Vienos veterinarijos mokykloje. 1937 m. buvo Gruzdžių gyvulininkystės mokyklos mokytoju ir nuo 1938-1939 m. buvo Mokomosios kalvės asistentu. Gautomis žiniomis jis buvo išvežtas į Sibirą, bet po kurio laiko grįžo į Lietuvą ir vėl dirba Veterinarijos akademijoje.

Mokomojoje kalvėje dviejų paskutinių semestrų studentams buvo skiriama po 2 savaitines valandas. Čia buvo dėstoma kanopų anatomija ir fiziologija, ir kaip turi būti kaustomi arkliai, norint apsaugoti kanopas nuo gedimo ir ligų.

Teismo veterinarija. — Šį dalyką 1941-1942 mokslo metais dėstė docentas dr. A. Kalvaitis, o po to dr. J. Pranaitis. 2 savaitinės valandos buvo skirtos aiškinti įstatymus, tvarkančius gyvulių prekybą ir pirkėjo bei pardavėjo atsakomybės ir teisės klausimą. Taipgi buvo aptariamos ligos, turinčios reikšmės gyvulių prekyboje.

Suglaustai tokie buvo Veterinarijos akademijoje išeinami mokslo dalykai ir toksai joje buvo jos dėstytojų personalas nepriklausomybės ir karo metu. Iš pateiktos programos ir iš bendro įstaigos aprašymo matome, kad tai buvo plataus masto mokymo ir mokslinio tyrimo institucija. Jau savo pirmaisiais veikimo metais sugebėjo paruošti rimtų savo srities specialistų, kurie net įvairiuose kraštuose ne tik sugeba dirbti savo specialybėje, bet gali konkuruoti su vietiniais veterinarijos gydytojais. Mums buvusiems Veterinarijos akademijos dėstytojams labai malonu visa tai matyti ir konstatuoti.

DR. KAZYS ALMINAS

POLITINIŲ IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ SEKCIJA

Dr. Saulius Sužiedėlis

LIETUVOS TAUTINIO ATGIMIMO IR VALSTYBINGUMO PRADAI
UŽNEMUNĖS VALSTIEČIŲ ISTORIJOS ŠVIESOJE

Dr. Saulius Girnius

NEPRIKLAUSOMA LIETUVA AMERIKIEČIŲ
IR ANGLŲ AKIMIS

Prof. Dr. Romas Misiūnas

SOVIETINĖ ISTORIOGRAFIJA, LIEČIANTI II PASAULINĮ
KARĄ IR PABALTIJO VALSTYBES, 1944-1974 m.

Dr. Sauliaus Sužiedėlio studijos *Lietuvos tautinio atgimino ir valstybingumo pradai užnemunės valstiečių istorijos šviesoje* teksto redakcija negavo.

NEPRIKLAUSOMA LIETUVA AMERIKIEČIŲ IR ANGLŲ AKIMIS

Kai 1974 metais *Encyclopaedia Britannica* išleido naują (15-tą) laidą, lietuvių visuomenė aktyviai protestavo, pastebėjusi, kad straipsnis apie Lietuvą (*Lithuania*) buvo dingęs ir jo vietą užėmė Lietuvos SSR (*Lithuanian SSR*). Tas ir daug kitų straipsnių buvo parašyti grynai sovietiniu požiūriu. Būtų įdomu sužinoti, kokia buvo lietuvių reakcija 1926 metais, išėjus enciklopedijos 13-tai laidai, kur Lietuva buvo minima tiktai straipsnyje « *Lietuviai ir latviai* » (*Lithuanians and Letts*) parašyto žymaus ruso anarchisto Petro Kropotkino. Nieko nebuvo užsiminta apie Lietuvos nepriklausomybę, nes straipsnis buvo pirmą kartą išspausdintas 1875 metais (9-toje) ir sekančiose laidose, tik vėliau pakeičiant žodžio žemaitis (*zhmud*) rašymo būdą. Lietuva, kaip nepriklausoma valstybė, buvo pirmą kartą paminėta tik 1929 metais (14-toje laidoje).

Tačiau Britanikos aprašymas yra gan palankus palyginus su anglų keliautojų įspūdžiais iš Lietuvos XIX amžiaus pradžioje. Vienas anglas, Robert Johnson, 1815 m. išleistoje knygoje šitaip apibūdino lietuvius:

> Lietuviai yra šiurkštūs, nerangūs, kvaili žmonės, jų idėjas, būdą, drabužius ir elgesį galima pavaizduoti kaip ypač nuobuodu, sunku ir negyva ... Atrodo, kad moterys atlieka visą sunkų darbą ... kol vyrai tingiai slankioja po smukles, išgerdami milžiniškus kiekius degtinės. Kiekis šio kenksmingo gėrimo, kurį jie išgeria, yra beveik netikėtinas ... Net moterys neša su savim asmenišką butelį ir, susitikusios gatvėje ar kelyje, jos sveikinasi pasibučiuodamos į skruostus ir tada pasikeisdamos kelia butelius prie lūpų ir atsisveikina su kitu pasibučiavimu [1].

Per pirmąjį pasaulinį karą buvo išleista visa eilė knygų apie Europos tautas. Šiose knygose beveik be išimties lietuviai buvo neigiamai ar klaidingai apibūdinti. Žymusis anglų istorikas Arnold

---

[1] Robert Johnson, *Travel through Part of the Russian Empire*, Londonas 1815, 68-69 psl.

Toynbee knygoje *Nationality and the War* (1915) vadino lietuvius « labiausiai atsilikusia rase Europoje » ir teigė, kad ne tiktai lietuvių kalba, bet ir ja kalbančiųjų išsivystymas yra labiau sukalkėjęs už kitas indo-europiečių kalbas. Jis net nuvertina lietuvių kultūrą rašydamas: « Jie savo civilizaciją buvo paėmę iš kitų žmonių jau pavartotą, vietoje sukurdami savo pačių tautinę tradiciją »[2].

Amerikiečiai panašiai skelbė įvairias klaidingas žinias apie Lietuvą. Savo knygoje, *The Frontiers of Language and Nationality in Europe* Leon Dominion tvirtino, kad lietuviai yra liuteronai[3], kitas rašytojas, Nevin D. Winter, knygoje, *The Russian Empire of Today and Yesterday*, teigė, kad lietuviai, be abejo, yra slavai, padalinti tarp liuteronų ir stačiatikių tikėjimo[4].

Tačiau, maždaug tuo pačiu metu Amerikos lietuviai pradėjo leisti knygas apie Lietuvą anglų kalba, pvz. Jonas Šliūpas, *Lithuania in Retrospect and Prospect*, Antanas Jusaitis, *The History of the Lithuanian Nation*, bei T. Norius ir J. Žilius, *Lithuania's Case for Independence*, ir išvystė plačią propagandą, reikalaudami Lietuvai nepriklausomybės[5].

Tačiau šios knygos neliečia mano temos, tai yra, kaip anglai ir amerikiečiai aptaria ir įvertina Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį. Viena spręstina problema yra, ar reikia amerikiečių rašytojais laikyti lietuvius, kurie gimė Lietuvoje, bet studijas baigė Amerikoje. Šiai paskaitai sprendžiamasis kriterijus bus ne knygos autorius, bet leidėjas. Aš aptarsiu lietuvių parašytas knygas, kurios buvo išleistos Amerikos universitetų leidyklų. Tad įtrauksiu tokią knygą kaip Leono Sabaliūno *Lithuania in Crisis*, bet ne A. Geručio *Lithuania 700 Years* (Manyland Press) ar A. Budreckio *The Lithuanian National Revolt of 1941* (Lietuvių enciklopedija)[6].

---

[2] Arnold J. TOYNBEE, *Nationality and the War*, Londonas 1915, 285 psl. Originalus tekstas buvo: « the most backward race in Europe » ir « they have drawn civilization from other people, instead of creating a national tradition of their own ».

[3] Leon DOMINION, *The Frontiers of Language and Nationality in Europe*, New Yorkas 1917, 105 psl.

[4] Nevin D. WINTER, *The Russian Empire of Today and Yesterday*, Bostonas 1913, 204 psl.

[5] John SZLUPAS, *Lithuania in Retrospect and Prospect*, New Yorkas 1915; Antanas JUSAITIS, *The History of the Lithuanian Nation and Its Present National Aspirations*, Philadelphia 1918; Tomas NORIUS & Jonas ZILIUS, *Lithuania's Case for Independence*, Washingtonas, D. C. 1918.

[6] Leonas SABALIŪNAS, *Lithuania in Crisis: Nationalism to Communism 1939-1940*, Bloomington, IN., 1972; Albertas GERUTIS, red., *Lithuania 700 Years*, New Yorkas 1969; ir Algirdas Martin BUDRECKIS, *The Lithuanian National Revolt of 1941*, Bostonas 1968.

Istorikas, kuris yra plačiausiai rašęs apie Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį anglų kalba yra Alfred Erich Senn. Jo tėvas, Alfred Senn, yra šveicaras, gyvenęs Lietuvoje nuo 1921 iki 1930 metų, didelę dalį to laiko dėstydamas kalbotyrą Vytauto Didžiojo universitete. 1923 m. jis vedė lietuvaitę Marytę Vedlugaitę. Atvykęs į Ameriką, Alfred Senn neprarado savo intereso lietuviškiems reikalams ir išleido daug knygų bei straipsnių lituanistikos klausimais. Jo sūnus Alfred Erich Senn gimė 1932 m. ir baigė istorijos studijas Pennsilvanijos ir Columbijos universitetuose. Šiuo laiku profesoriauja Wisconsino universitete, Madisone. Senn yra parašęs dvi knygas: *The Emergence of Modern Lithuania* ir *The Great Powers, Lithuania and the Vilna Question* bei išspausdinęs daug straipsnių apie Lietuvą svarbesniuose amerikiečių ir vokiečių istorijos žurnaluose[7].

Įvairiais atžvilgiais Senn yra labai pajėgus aprašyti nepriklausomybės kovas. Jis skiriasi nuo daugelio kitų anglų ir amerikiečių tuo, kad moka lietuviškai, be to, vokiškai, prancūziškai, rusiškai ir lenkiškai. Neturėdamas jokių įsitikinimų lietuvių politinių partijų atžvilgiu, jis turėtų bešališkiau žiūrėti į įvairius lietuvių vidaus ginčus. Be to, Senn gerai susipažinęs su amerikiečių ir vokiečių valstybiniais archyvais gali vertinti lietuviškus klausimus bendresnėmis perspektyvomis, įstatydamas įvykius Lietuvoje į platesnę tarptautinę areną.

Pirmoje knygoje Senn aptaria nepriklausomybės kovas nuo rugsėjo 1917 m. iki gegužės 1920 m. Nors įvykiai pačioje Lietuvoje yra gan plačiai aptariami, Senn'o pagrindinis interesas yra diplomatinis: vertinti Lietuvą ir jos reikalus tarptautiniu požiūriu. Jo disertacija, pavadinta *The Foreign Relations of the Provisional Government of Lithuania 1918-1920*[8], tikrai išsamiai paliečia Lietuvos diplomatų pastangas Paryžiaus konferencijoje ir kitur užtikrinti Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą.

Senn buvo pirmasis istorikas panaudojęs gausią Šaulio archyvo medžiagą Pennsilvanijos universiteto bibliotekoje, Juozo Gabrio archyvą ir nemažai medžiagos iš JAV Valstybinio Archyvo, bei Hooverio bibliotekos laiškų ir spaudos rinkinio. Ši niekada nepaskelbta medžiaga kartu su kitų valstybių oficialiai išleistais dokumentų rinkiniais ir beveik visais antraeiliais aprašymais ir atsiminimais sudaro labai svarbią knygos dalį. Aštuoniolikos puslapių bibliogra-

---

[7] Alfred Erich SENN, *The Emergence of Modern Lithuania*, New Yorkas 1959 ir *The Great Powers, Lithuania and the Vilna Question: 1920-1928*, Leiden 1968.

[8] Disertacija buvo priimta Columbia universitete 1957 metais.

fija knygos gale yra tur būt pati plačiausia apie nepriklausomos Lietuvos pirmuosius metus. Senn savo žinias apie Lietuvą paima labiausiai iš to laiko lietuviškų ir Europos laikraščių, Steigiamojo Seimo darbų, bei gausių anglų ir amerikiečių diplomatų pranešimų. Senn itin daug simpatijos rodo Sleževičiui, visą laiką ji iškeldamas, tuo pačiu gal per daug nuvertindamas įvairius kitus veikėjus. Dovydaičio kabinetą, kuriame buvo tik du krikščionys demokratai, jis vadina «klerikalų dominuotu», ir teigia, kad «kabinetui smarkiai trūko pajėgių žmonių»[9]. Bet į jo sudėtį pažiūrėję randame, kad aštuoni iš jos vienuolikos narių buvo Sleževičiaus pirmame ar antrame kabinete.

Viena iš knygos stiprumų yra, kad autorius labai išsamiai aptaria ne tiktai lietuvių diplomatų veiklą, bet ir Europos didžiųjų valstybių pažiūras į Lietuvą bei bendrai išaiškina kitų kraštų elgesį. Jis visur bando būti objektyvus, nors jaučiama nemažai simpatijos Lietuvai. Knygos centrinė tezė arba bendras nepriklausomybės kovų įvertinimas paneigia kai kurių lietuvių teigimus, kad Lietuva viena atkovojo nepriklausomybę be kitų šalių pagalbos.

Galutine išvada lemiamas veiksnys kuriant lietuvišką tautinę valstybę buvo titaniška galybių kova rytų Europoje 1918-1920 m. Siekdami savo tikslo šioje kovoje lietuviai iš pradžių gavo paramos iš vokiečių ir vėliau iš britų. Jie nebūtų pajėgę išsilaikyti be pašalinės pagalbos, tačiau valstybės įsteigimą galima priskirti «užsienio intervencijai», tik su išlyga, kad jeigu Lietuva būtų sužlugusi 1919 m., tas išnykimas irgi didžiąja dalimi būtų «užsienio intervencijos» pasekmė. Nors Lietuvos vyriausybė laimėjo žmonių paramą labiausiai dėl energingo žemės reformų programos rėmimo, ji tur būt niekada nebūtų turėjusi galimybės šalį valdyti, jei tarptautinė padėtis nebūtų buvusi tokia palanki šitam bandymui[10].

Lietuvių istorikai gana kritiškai sutiko Senno knygą, norėdami pamokyti naujoką, kad jis nevisiškai teisingai įvertino lietuvių isto-

---

[9] SENN, *Emergence*, 99 psl. «The cabinet suffered severely from a shortage of capable men».

[10] Ten pat., 231-232 psl.: «In the final analysis, the decisive factor in the establishment of the Lithuanian national state was the existence of a titanic power struggle in Eastern Europe in 1918-20. In seeking their place in that struggle, the Lithuanians gained first the aid of the Germans and then that of the British. They could not have stood without external aid, but the establishment of the state can be attributed to «foreign intervention» only if the reservation is made that had Lithuania collapsed in 1919, that collapse would have been largely due to «foreign intervention». Although the Lithuanian government had won the support of the people, mainly through advocating a vigorous program of land reform, it probably would never have had the chance to try to rule had the international situation not been so favorable for such an effort».

riją. *Aidų* recenzija buvo labai smulkmeniška, kur recenzentas tikrino šaltinius ir davė įvairius smulkius patikslinimus, kurių dauguma buvo teisingi, bet mažai skyrėsi nuo Senno pagrindinių teigimų[11]. *Lituanus* recenzija iškėle įvairių priekaištų Senno įvykių interpretacijai. Anot recenzento, Sennas perdeda vokiečių paramą Lietuvai, per daug dėmesio skiria Kapsuko vyriausybei, nuvertina vasario 16 d. paskelbimą, nepristato visų lietuvių teisių į Vilniaus kraštą ir t. t.[12] Tačiau, mano manymu, daugumas šių priekaištų nėra teisingi. Sunku nepripažinti vokiečių kariuomenės svarbą, sustabdant bolševikus pirmuose 1919 m. mėnesiuose. Lietuva buvo be kariuomenės, nes Voldemaras naiviai galvojo, kad Lietuvai paskelbus savo neutralumą, visi kaimynai jos nepuls. Lietuvos karinį nepajėgumą 1918 m. tur būt akivaizdžiausiai parodo M. Yčo pasakojimas apie pastangas išsaugoti Lietuvos iždą Vilniuje, gavus 10.000.000 markių paskolą iš vokiečių. Yčas porą sykių prašė Apsaugos viceministrą generolą Kondratavičių surasti kareivių sargybai, bet Kondratavičius atsakė, kad nėra jokių eilinių. Po didelių pastangų pasisekė surinkti ir apginkluoti dvylika kareivių. Tačiau, jiems bežygiuojant į iždą, vokiečiai juos suareštavo ir atėmė ginklus. Po keletos valandų jie buvo paleisti ir šautuvai buvo grąžinti tik su sąlyga, kad juose nebūtų jokių šovinių[13]. Lietuviai su dideliu entuziazmu atsiliepė į Sleževičiaus kvietimą stoti į Lietuvos kariuomenę. Suprasdama, kad ilgai užtruks savanorius apginkluoti ir išlavinti, o pasitraukiantys vokiečiai nebuvo tinkami kareiviai, Lietuvos vyriausybė pasamdė karių iš Saksonijos. Tad nors vokiečiai ir padarė daug žalos nusiaubdami kraštą, vis dėlto laikinai apsaugojo Lietuvą nuo bolševikų. Mažiausiai pagrįstas recenzento priekaištas yra, kad Senn nepaminėjo lenkų politiko Dmowskio pasisakymo, kad su Lenkija sujungta Lietuva turėtų susidaryti iš Vilniaus, Kauno ir Suvalkų sričių. Anot recenzento, tai reiškia, kad R. Dmowkis pripažino Lietuvos teises į tas sritis. Tačiau, tai yra nesusipratimas; lenkai buvo pasiruošę atiduoti Vilnių Lietuvai, bet tiktai, jei visa Lietuva taptų Lenkijos dalimi. Reikia tik atsiminti, kad Sovietų Sąjunga grąžino Vilnių Lietuvai 1940 m., žinodama, kad ji greitai visą Lietuvą užims.

---

[11] Kostas JURGĖLA, recenzija *Emergence of Modern Lithuania*, žr. *Aidai*, 1959 m. 8 nr., 356-361 psl.

[12] Simas SUŽIEDĖLIS, recenzija *The Emergence of Modern Lithuania*, žr. *Lituanus*, 5 t., 3 nr., rugsėjo m., 1959, 93-96 psl.

[13] SENN, *Emergence*, 52 psl. Senno paimta citata iš M. YČAS, *Lietuvos vyriausybės sudarymo etapai*, žr. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*, Londonas 1955, 110-111 psl.

Senno antroji knyga chronologiškai prasideda ten, kur pirmoji baigė, aptardama Lietuvos reikalus nuo 1920 iki 1928 m., ypatingą dėmesį skirdama Vilniaus problemai. Šis klausimas yra svarstomas dviem atžvilgiais: 1. kaip tarptautinės diplomatijos reikalas ir 2. kaip svarbus veiksnys Lietuvos vidinėje politikoje.

Kaip ir pirmojoje knygoje Sennas labiausiai vartoja pirminius šaltinius, plačiai cituodamas amerikiečių ir vokiečių diplomatinius archyvus, oficialiuosius dokumentus ir to laikotarpio laikraščius. Šioje knygoje, ypač aprašydamas laikotarpį po 1926 metų, Sennas gan kritiškai žvelgia į Lietuvos diplomatines pastangas ir ypač neigiamai pasisako dėl Voldemaro. Savo pažiūromis Sennas atrodo kaip pragmatinės politikos šalininkas. Su ironija jis žiūri į lietuvių užsispyrimą neturėti formalių ryšių su Lenkija ir į jų įsitikinimą, kad jie anksčiau ar vėliau turės laimėti, nes jų buvo tiesa. Tai darydami jie nepaisė kitų kraštų patarimų ir tad liko izoliuoti be stiprių draugų. Sennas kritikuoja Lietuvos valdžią, sakydamas, kad Vilniaus klausimas neigiamai paveikė jų visą politiką.

Nors lietuviai publicistai plačiai rašė apie savo šalies pritarimą Tautų Sąjungos principams, Lietuvos užsienio politika nuo pat pradžių buvo revizionistinė, pagrįsta anti-lenkiškais jausmais [14].

Paskutiniame skyriuje Sennas labai trumpai pamini priežastis, kodėl lietuviai taip buvo užsispyrę dėl Vilniaus. Vesdami savo griežtą politiką, jie apsisaugojo nuo lenkų kultūrinės įtakos, sumažino problemas susietas su žemės reforma. Tačiau, svarbiausia priežastis buvo lietuviška tautiškumo ideologija, kuri grindė savo teisę į nepriklausomą valstybę Lietuvos Didžiąja Kunigaikštija su sostine Vilniumi. Pagal šią ideologiją Vilniaus praradimas buvo sutapatintas su nepriklausomybės praradimu ir tad lietuviai taip aršiai kovojo dėl Vilniaus.

Sennas visur lieka objektyvus, bet aplamai rodo daugiau simpatijos lietuviams negu lenkams. Jis pabrėžia, kad POW planuotas perversmas Kaune ir Želigovskio žygis į Vilnių įvyko ne be Pilsudskio pritarimo ir kad lenkai tyčia prailgino derybas su Lietuva Suvalkuose 1920 m., kad jie galėtų užimti Varėną ir pasirengti Vilniaus puolimui. Geras objektyvumo pavyzdys yra apibūdinimas spalio 7 d. Suvalkų sutarimo, kurį daug lietuvių net ir *Lietuvių Enciklopedija* vadina sutartimi. Sennas šį įsitikinimą paneigia, paminėdamas, kad originalus tekstas parašytas prancūzų kalba sutarimą pava-

[14] SENN, *The Great Powers*, 235-236 psl.

dina «*arrangement*» ir kad jame nebuvo jokių straipsnių reikalaujančių vyriausybių patvirtinimo. Tuo pačiu jis paneigia lenkų teigimus, kad tai buvo tik «karinė linija» (*military demarcation*), nes tada liktų neaišku, kodėl civilinės valdžios atstovai ją pasirašė[15]. Sennas nesutinka su dažnu lietuvių teigimu, kad be Vakarų vyriausybės įsikišimo lietuviai būtų atkovoję Vilnių. Jis savo nuomonę grindžia tuo, kad Želigovskis turėjo tiesioginį susisiekimą su Lenkija ir galėjo gauti daugiau karinės pagalbos. Be to, jo kariuomenė spalio 10 d. turėjusi tarp 15 ir 20.000 kareivių, gruodžio 1 d. jau turėjo 50.000, kitaip sakant, buvo didesnė negu visa Lietuvos kariuomenė.

Deja, po šios knygos Senno interesai nukrypo nuo mamos pusės (tai yra Lietuvos) į tėvo Šveicariją. Po 1966 m. jis daugiau neberašė apie Lietuvą, bet 1971 m. išėjo jo knyga *The Russian Revolution and Switzerland* ir 1974 m. *Diplomats and Revolution* (apie 1918 m. Sovietų misiją į Šveicariją). Tačiau paskutiniu laiku, jis yra išspausdinęs savo susirašymus su įvairiais lietuvių veikėjais, kaip M. Biržiška, S. Kairiu, V. Sidzikausku, *Lituanus* žurnale. Būtų gerai, jei tai reikštų, kad jis vėl domisi Lietuva.

Daugiausia apie Lietuvą aplamai anglų kalba rašė E. J. Harrison, gimęs 1873 m. Anglijoje. Iš profesijos žurnalistas, Harrison per rusų-japonų karą buvo *Daily Mail* korespondentas ir vėliau parašė daugelį knygų ne tiktai apie politinius įvykius Japonijoje, bet ir tokias knygas kaip *The Art of Jujitsu*, *The Manual of Judo*. Per pirmąjį pasaulinį karą jis buvo Londono *Times* korespondentas Petrapilyje. 1919 m. buvo paskirtas sekretoriumi Britų Misijose Baltijos valstybėms ir 1919-1920 m. buvo britų vice-konsulas Vilniuje ir Kaune. Nuo 1921 iki 1940 m. jis buvo Lietuvos telegrafo agentūros (ELTOS) korespondentas prie Lietuvos pasiuntinybės Londone. Parašęs keturias knygas apie Lietuvą: *Lithuania Past and Present*; *Lithuania, a Review*; *Lithuania 1928*; ir *Lithuania's Fight for Freedom*[16], Harrison yra svarbus tuo, kad jis pirmasis svetimtautis anglų kalba rašęs knygas apie Lietuvą ir ilgą laiką buvo beveik vienintelis anglų kalba šaltinis apie jos reikalus. *Foreign Affairs* žurnalo bibliografijoje 1919-1932 m. laikotarpiu yra paminėtos 23 knygos apie Lietuvą, vienintelės dvi anglų kalba buvo Harrisono[17].

Harrison buvo tikras lietuvofilas, kuris palaikė lietuvių pusę visuose ginčuose, ypač su lenkais. *Lithuania Past and Present* apibū-

---

[15] Ten pat, 44-45 psl.

[16] E. J. HARRISON, *Lithuania Past and Present*, Londonas 1922; *Lithuania, a Review*, Londonas 1932; *Lithuania* 1928, Londonas *1928*; *Lithuania's Fight for Freedom*, New Yorkas [3]1948.

[17] *Foreign Affairs Bibliography 1919-1932*, New York 1933.

dina Lietuvos senovės istoriją ir nepriklausomybės kovas. Ši knyga buvo ypač svarbi, nes pats autorius buvo dalyvis kaip britų atstovas. Jis plačiai aprašo lenkų klastas ir su dideliu entuziazmu gina lietuvių reikalus. *Lithuania 1928* yra jo redaguota knyga, nors iš tikrųjų jis pats parašė jos virš 90 procentų. Tarp kitų autorių buvo P. Klimas, K. Gineitis, A. Rimka, K. V. Račkauskas. Knyga duoda gan pilną Lietuvos gyvenimo vaizdą, jos gamtos, geografijos, senovės istorijos, teismų, policijos, kariuomenės, mokyklų, spaudos, svarbesnių žmonių politikoje ir menuose biografijų ir t. t. Knygos tikslas tur būt buvo pritraukti Lietuvai daugiau prekybos. 63 puslapius užima vertimas Lietuvos prekybos įstatų, taip pat išspausdinti sąrašai visų Lietuvos atstovų kituose kraštuose ir kitų kraštų atstovų Lietuvoje su jų pilnais adresais ir net sąrašas Lietuvos didesnių parduotuvių bei gamyklų.

Šioje knygoje Harrison trumpiau paliečia politinius įvykius Lietuvoje. Jis vis pasmerkia Tautų Sąjungos nutarimą palikti Vilnių Lenkijai vadindamas tai: « tarptautinės teisės pažeidimu neturinčiu lygaus moderniuose laikuose »[18]. Klaipėdos prijungimą prie Lietuvos jis visai pateisina; patys klaipėdiškiai sukilo kilus grėsmei, kad rajonas pateks į vokiečių vertelgų ir lenkų rankas. 1926 m. perversmas yra beveik nepaminėtas ir Voldemaro pirmoji ministrų taryba yra pavadinta tautininkų ir krikščionių demokratų koalicija, kuri vėliau iširo dėl konstitucijos pakeitimų. Tautininkų pusė yra griežtai palaikoma; pakeitimai buvo reikalingi « užtikrinti didesnį vientisumą krašto reikalų tvarkyme ir valdyme, siekiant išvengti politinių ir ekonominių neramumų, kuriuos kėlė kas trejus metus vykstantys prezidento rinkimai »[19]. « Valdžia turėtų būti pagrįsta ne partijų atsitiktiniais polinkiais, bet žmonių balsų ir pasitikėjimo pagrindais »[20].

Pirmutinė knyga tik apie Lietuvą, parašyta amerikiečio, buvo Owen J. Norem *Timeless Lithuania*[21]. Norem gimė 1899 m. JAV ir iš profesijos buvo liuteronų dvasininkas. 1937 m. prezidentas F. Roosevelt jį paskyrė pasiuntiniu į Lietuvą ir jis ėjo tas pareigas iki 1940 m. liepos 31 d., kai sovietų paprašytas pagaliau paliko Lietuvą. Plačiai aprašęs senovės Lietuvos istoriją, Norem trumpai aptaria nepriklau-

---

[18] HARRISON, *Lithuania 1928*, 44 psl. « an infringement of international law without parallel in modern times ».

[19] Ten pat, 54 psl. « to ensuring greater continuity in the conduct and management of State affairs and avoiding the political unrest and economic disturbance caused by triennial elections of the Seimas and State President ».

[20] Ten pat, 60 psl: « Government should be established not upon the fortuitous moods of the parties, but upon the basis of the vote and confidence of the people ».

[21] Owen J. C. NOREM, *Timeless Lithuania*, New Yorkas 1943.

somybės laikotarpį, sovietų ir vokiečių okupacijas. Jo Lietuvos vertinimas yra labai palankus. Atseit, nepriklausomybės metais Lietuva padarė daug pažangos ūkio ir kultūros srityse, ir būtų turėjusi gražią ateitį, jei karas nebūtų prasidėjęs. Vilniaus ginče jis palaiko Lietuvos pusę, o Klaipėdos klausimu, kurį jis daug išsamiau nagrinėja, jis lieka neutralus, iš dalies tur būt labiau atjausdamas savo bendros religijos klaipėdiečius liuteronus. Jis pateisina 1926 m. perversmą, teigdamas, kad buvo didelė komunistų perversmo grėsmė. Aplamai paėmus, jis rado komunistų beveik visur; socialdemokratų partija «priglaudė daug komunistų savo glėbyje», žydų mokyklos buvo «komunizmo šiltadaržiai»[22]. Jis teigiamai vertina tautininkų valdžią. 1936 m. seimo nariai (visi tautininkai) «dirbo visai pritardami savo vyraiusybei ir sąlygas galima visiškai prilyginti demokratų valdomam kongresui Amerikoje ketvirtajame šio amžiaus dešimtmetyje»[23].

Tačiau, knygos svarba glūdi labiausiai pirmosios sovietinės okupacijos apibūdinime, nes jis, kaip bešališkas liudininkas, tvirtai teigė, kad «rinkimai» buvo primesti lietuviams ir kad, kiek galėjo, lietuviai priešinosi spaudimui balsuoti. Jis pamini, kad vienoje vietoje balsavo net 122 procentai balsuotojų ir kad grupė amerikiečių, kurie lankėsi Lietuvoje tuo metu, grįžo namo su antspaudu «balsavo» savo pasuose.

Vienintelis kitas rašytojas, išleidęs dvi knygas apie nepriklausomą Lietuvą, buvo Albertas Tarulis. Tarulis gimė 1906 m. netoli Utenos ir 1929 m. baigė ekonomikos mokslus Vytauto Didžiojo universitete. Emigravęs į Ameriką, jis dirbo Kongreso bibliotekoje Washingtone iki mirties 1964 m. 1959 m. Notre Dame universitetas išleido jo *The Soviet Policy toward the Baltic States 1918-1940* ir 1965 m. Katalikų universitetas išleido jo *American-Baltic Relations 1918-1922: The Struggle over Recognition*[24]. Tad, kaip matome, Tarulio interesai Amerikoje nukrypo nuo ekonomijos į diplomatinę istoriją. Nors knygos liečia visų Pabaltijo valstybių santykius, reikia pastebėti, kad gan natūraliai knygų pagrindinis dėmesys skiriamas Lietuvos reikalams. Jo antra knyga įnešė daug naujos medžiagos apie

---

[22] Ten pat, 116 ir 114 psl.: «harbored many Communists in its bosom» ir «hotbeds of Communism».

[23] Ten pat, 117 ps.: «were working in entire sympathy with their executives and the conditions can be likened unto a completely Democratic Congress such as America had in the thirties».

[24] Albert N. Tarulis, *The Soviet Policy toward the Baltic States 1918-1940*, South Bend, In., 1959; ir *American-Baltic Relations 1918-1920: The Struggle over Recognition*, Washingtonas D.C., 1965.

Amerikos lietuvių ar bendrai baltų pastangas padėti savo kraštams ne tik pinigais bet ir ginklais. Tarulis gana nuodugniai aptaria Amerikos lietuvių legiono istoriją ir jo nepasisekimo priežastis. Įdomu yra pastebėti, kad jis nemini Senno teigimo, kad Voldemarui tenka daugiausia kaltės dėl jo nepasisekimo. Knygos svarbiausi klausimai yra 1. Amerikos pabaltiečių pastangos įtikinti JAV vyriausybę pripažinti jų tėvynių nepriklausomybę ir 2. Amerikos valdžios pripažinimo politika. Naudodamas Amerikos valstybinius archyvus, Tarulis teigia, kad pagrindinė priežastis, kodėl Pabaltijo kraštai nebuvo greitai pripažinti, buvo JAV valdžios nusistatymas neskaldyti Rusijos (čia turima galvoje vadinama baltųjų, o ne sovietų Rusija) bei tos Rusijos ambasadoriaus Boris Bakhmetovo nepaprastai didelė įtaka.

> Daug sprendimų buvo pirma su juo aptarti [...] Daug raštų buvo pilni jo pasiūlytų nuomonių. Daug mėginimų nebuvo priimti, nes jis su jais nesutiko. Jeigu buvo « slaptas tvarkytojas » (*Grey Eminence*) Valdžios departamente, tai rusų ambasadorius pilnai turėjo jo bruožus [25].

JAV pripažino Pabaltijo kraštus tiktai po jo pasitraukimo iš pareigų ir kai buvo visiškai aišku, kad sovietinė valdžia Rusijoje nebus nuversta.

Amerikos universitetuose buvo parašyta nemaža disertacijų apie nepriklausomybės laikotarpį Lietuvoje, bet iki šiol tiktai viena iš jų yra išspausdinta atskira knyga, būtent Leono Sabaliūno. Sabaliūnas gimė 1934 m. Lietuvoje ir studijavo politinius mokslus Illinois ir Columbia universitetuose, įsigydamas daktaro laipsnį 1963 m. už disertaciją *Lithuania 1939-1940: A Nation in Crisis*. Šiuo laiku jis dėsto politinius mokslus Eastern Michigan universitete. 1972 m. Indianos universitetas išleido jo veikalą *Lithuania in Crisis: Nationalism to Communism 1939-1940*. Nors pavadinimas mini tik 1939-1940 metus, trečdalis knygos liečia ankstyvesnį nepriklausomybės laikotarpį. Knygos pagrindinė tezė yra, kad per paskutiniuosius dvejus metus Lietuva pergyveno socialines, politines ir ekonomines krizes, kurių išdava buvo, kad Lietuva nepasipriešino sovietams 1940 m. didele dalimi dėl politinės krizės tautininkų partijoje.

Ši knyga sulaukė labai aštrios kritikos iš lietuvių. Net pats pavadinimas lietuvių ausis rėžė ir būtų buvę geriau palikti disertacijos

---

[25] TARULIS, *American-Baltic*, « Many a decision was first checked with him. Many a communication carried ideas he had suggested. Many a measure failed of adoption because he had disapproved. If there were a 'Grey Eminence' at the State Department, the Russian Ambassador admirably met the characteristics ».

originalų pavadinimą, nes ar tautiškumas (nationalism) tikrai vedė į komunizmą. Reikalui tikrai nepadėjo Charles Lundin įvadas, kur išdėstyta:

Tik drąsuolis galėtų kategoriškai tvirtinti, kad siaurai partinis savavališkas, pompastiškas ketvirtojo dešimtmečio Lietuvos režimas buvo geresnis už dabartinę komunistinę padėtį, kuri, kaip kad visur kitur Sovietų Sąjungoje, yra mišinys beatodairiško minties varžymo ir policinės valstybės metodų su įvairių gyvenimo sričių pažymėtinais laimėjimais [26].

Nors Sabaliūnas kruopščiai surinko daug medžiagos (jo bibliografija yra 27 puslapių), kas gana nuostabu, atsižvelgiant į išeivijos išblaškytus laikraščių ir knygų rinkinius, jis tuo pačiu nepajėgė tos medžiagos suvaldyti. Atrodo, kad jis iš anksto nustatė ką jis nori įrodyti ir atrinko atitinkamą medžiagą, nutylėdamas prieštaraujančius reiškinius. Pavyzdžiui, tikrai nesuprantamas jo bandymas padaryti A. Maceiną ir St. Šalkauskį tautininkų ideologais [27], nors gal būt galima tai išaiškinti tuo, kad ir tautiškumas ir nacionališkumas anglų kalboje yra išversti «nationalism».

Jis per daug dėmesio kreipė į komunistų partiją, jai skirdamas penkiolika puslapių, o visoms kitoms opozicinėms partijoms tik keturius su puse. Sabaliūnas teigė, kad tiktai komunistai pilnai suprato įvairių krizių pasekmes. Jo šališkumas duomenų rinkime daugiausia atsispindi ekonominėje srityje. Pavyzdžiui, jis teigė, kad žemės reforma nebuvo pakankama, kad daug žmonių (22%) gavę žemės sklypus, nepajėgė iš jų pragyventi ir buvo priversti žemę parduoti [28]. Jis tačiau nepamini pagrindinių priežasčių, dėl kurių sklypai buvo parduoti, būtent, kad savininkai dažnai buvo savanoriai, ūkininkų sūnūs, kurie pasiliko ūkininkauti tėvų ūkiuose ir pardavę gautą žemę. Sabaliūnas nutyli įvairius įstatymus, liečiančius kaimo darbininkų apdraudimą ir teises, sudarydamas įspūdį, kad jų gyvenimas buvo tikrai baisus. Ekonominės krizės buvimui Lietuvoje 1939 m. įrodyti jis pamini kylančias kainas. Tačiau jas galima labai lengvai išaiškinti atsižvelgiant į Klaipėdos praradimą, bei antrojo pasaulinio karo pradžią, kuri apsunkino susisiekimą su Anglija. Tų kainų kilimą

---

[26] SABALIŪNAS, xviii psl.: «One would be bold indeed to assert categorically that the narrow, arbitrary, bombastic regime in Lithuania in the 1930's was superior to the present Communist state, which, as elsewhere in the Soviet Union, has combined ruthless regimentation of thought and the methods of the police state with remarkable achievements in various aspects of life».

[27] Ten pat, 29 ir 42 psl..

[28] Ten pat, 71 psl.

kažkodėl Sabaliūnas nori sutapatinti su vidine ekonomine krize, gal iš dalies paveiktas sovietų istorikų tezių, kad ekonominiai sunkumai sukėlė revoliucinį judėjimą, kurio kulminacija buvo sovietų valdžios įvedimas Lietuvoje. Nors įvairiais atžvilgiais Sabaliūnas duoda daug žinių apie Lietuvos vidinį gyvenimą 1939-1940 m., jo pagrindinė tezė lieka neįrodyta.

Dažniausiai cituojamas anglų šaltinis apie nepriklausomą Lietuvą ir kitus Pabaltijo kraštus yra 1938 metais Royal Institute of International Affairs informacijos skyriaus išleistas *The Baltic States: A Survey of the Political and Economic Structure and the Foreign Relations of Estonia, Latvia and Lithuania*[29]. Lietuvos ekonominis gyvenimas yra geriau pristatytas negu politinis ir galima teigti, kad ši knyga ir 1942 m. išleista A. Simučio magistro tezė, *The Economic Reconstruction in Lithuania after 1918*[30] yra geriausi anglų kalba šaltiniai apie nepriklausomos Lietuvos ūkinį gyvenimą. Politinio gyvenimo apibūdinimas yra silpnesnis; Voldemaras yra daugiau iškeltas negu Smetona net iki tokio taško, kad 1926-1929 m. laikotarpis yra pavadintas Voldemaro diktatūros laikotarpiu. Tautininkai yra laikomi konservatyviais žemvaldžiais ir pramonininkais (*landowners and industrialists*), bet tikrai abejotina, kad tautininkų tarpe buvo daug pramonininkų, kai beveik visa Lietuvos pramonė buvo žydų rankose. Lietuvos tarptautiniai santykiai ryšium su Klaipėda ir Vilniumi yra tiktai trumpai aptarti ir daugiau dėmesio kreipiama Lietuvos vidaus politikai. *The Baltic States* knygos svarbą galima spręsti iš to, kad neseniai ji sulaukė antros laidos ir kad jos klaidingai aptarta II seimo partinė sudėtis yra kitų autorių pakartojama, net ir Sabaliūno, kuris buvo skaitęs daug lietuvių kalba knygų su teisingu aptarimu.

Yra labai įdomu, kad nors ši knyga yra dažnai istorikų cituojama, istorikai jų tarpe ir Sennas nėra pastebėję, kad tas pats institutas dažnai išleisdavo leidinius *Survey of International Affairs*, kur Lietuvos santykiai su lenkais ir vokiečiais yra gan plačiai apibūdinti. Šio instituto direktorius ir šių leidinių vyriausias redaktorius buvo anksčiau minėtas Arnold Toynbee. Įvairių tomų palyginimas parodo, kad autorius pakeitė savo pažiūras į Lietuvą. Tome, kuris liečia 1920-1923 metų įvykius, Lietuvos ginčai su Lenkija yra labai sausai beša-

---

[29] Royal Institute of International Affairs, *The Baltic States, A Survey of the Political and Economic Structure and the Foreign Relations of Estonia, Latvia, and Lithuania*, Londonas 1938.

[30] Anicetas Simutis, *The Economic Reconstruction in Lithuania after 1918*, New Yorkas 1942.

liškai pristatyti. Autorius neremia vienos ar kitos pusės, bet teisingai pastebi, — ką lietuviai per dažnai užmiršta, — kad lenkų žygių, kaip Želigovskio, pasmerkimas ne būtinai reiškia, kad lietuviai yra teisingi [31]. Tome apie 1927 m. jau galima pastebėti tam tikrą nepasitenkinimą Lietuvos užsienio politika. Autorius teigia, kad lietuviai savo užsispyrimu neužmegsti normalių santykių su Lenkija kenkia pasaulio taikai ir savo reikalams. Nors jis vis tiek nepripažįsta Želigovskio žygio teisingumo, teigė, kad 1923 m. ambasadorių konferencijos sprendimas nustatęs Lietuvos-Lenkijos ribas «nebuvo neteisėtas» [32]. Tačiau lietuvių tikroji nelankstumo dėl Vilniaus priežastis nebuvo susieta su nustatytos ribos neteisingumu ar dėl istorinių jausmų, bet dėl to, kaip ambasadorių konferencija nustatė šią ribą. 1935 m. įvykių tome aptariami 1928-1935 m. lietuvių-lenkų santykiai, o Lietuvos politika ir ypač Voldemaras yra aštriai puolami. Voldemaras esas tikras pasipūtėlis, kurio ilgos, bet dažnai ne į temą kalbos erzino visus Tautų Sąjungos narius. Lenkai yra gan teigiamai apibūdinti, ir visa kaltė dėl lietuvių-lenkų ginčų neišsprendimo yra verčiama lietuviams [33]. Toynbee ko gero nebuvo pakeitęs savo ankstyvesnių įsitikinimų apie lietuvių kultūros menkumą ir aiškino Voldemaro užsispyrusį elgesį tuo, kad Voldemaras bijojo, jog normalūs santykiai su Lenkija palengvintų lenkiškos kultūros plitimą Lietuvoje, kuri nustelbtų lietuvišką kultūrą. Voldemaro pašalinimas sušvelnino santykius, nors lietuvių nusistatymas visiškai nepasikeitė. Lietuva nebuvo tokia įkyri vėliau, nes jos santykiai su Vokietija pablogėjo ir todėl lietuviai negalėjo laukti Vokietijos užtarimo prieš Lenkiją. Tome apie prieškarinius laikus 1938 m. lenkų ultimatumas nėra nė kiek pasmerktas, ir normalių santykių sudarymas yra laikomas visiškai teigiamu reiškiniu. Toynbee taip pat pamini labai įdomų faktą, kad per visą šių ginčų laikotarpį trys ketvirtadaliai anglių įvežtų į Lietuvą buvo iš Lenkijos [34].

Iki šiol minėtos knygos buvo parašytos lietuvių ar gerai su Lietuvos reikalais susipažinusių žmonių. Jos mums teikia daug vertingos naujos informacijos apie Lietuvą. Kitai kategorijai priklauso knygos,

---

[31] Arnold J. Toynbee, red., *Survey of International Affairs 1920-1923*, Londonas 1925, 248-261 psl.

[32] Arnold J. Toynbee, red., *Survey of International Affairs 1927*, Londonas 1929, 219-226, 235-247 psl.

[33] Arnold J. Toynbee, red., *Survey of International Affairs 1935*, I tomas, Londonas 1936, 246-277 psl.

[34] Arnold J. Toynbee, red., *Survey of International Affairs 1938*, III tomas, Londonas 1957, 342-390 psl.

kuriose Lietuva yra aprašoma tik kaip viena iš Pabaltijo ar Rytų Europos valstybių. Šios knygos nepateikia naujų žinių, bet yra svarbios tuo, kad jos atspindi tų laikų galvojimą apie Lietuvą. Šiose knygose labai dažnai aprašoma Lietuvos senovės istorija ir Lietuvos tarptautiniai santykiai ypač Vilniaus ir Klaipėdos klausimais. Ginčai dėl Vilniaus buvo dažnai aprašomi žurnaluose. 1932 m. Casimir V. Baltramaitis, *Bulletin of Bibliography*, pateikia sąrašą 99 straipsnių anglų kalba ta tema [35].

Reikia pastebėti ganą didelį nuomonių skirtumą tarp žmonių, kurie vartojo lietuviškus šaltinius ir tų, kurie jų nenaudojo. Lenkai buvo išvystę sėkmingą propagandą anglų kalba, kuri palaikė jų pusę. 1921 m. išleistoje knygoje, *New Masters of the Baltic* [36], amerikietis Arthur Ruhl visur pristato lenkų pusę. Jis plačiai cituoja jo susitikimą su lenku diplomatu Dmowskiu ir jo žodžius: «jeigu būtų jam leista išsiųsti 500 žmonių iš Lietuvos, visas Lietuvos tautinis judėjimas tuojaus pat pranyktų ... 500 tikrai užtektų» [37]. Kaip ir lietuviai, lenkai patys rašė ar išvertė knygas į anglų kalbą. Buvęs Lenkijos užsienio reikalų ministras A. Skrzyński savo knygoje *Poland and the Peace* teigė, kad lietuviai neturi jokių teisėtų reikalavimų į Vilniaus kraštą, nes jis taip ilgai yra buvęs lenkų kultūros centras [38].

Tačiau, rašytojai, kurie vienaip ar kitaip naudojo lietuviškus šaltinius rodė Lietuvai didesnio palankumo. Tur būt Lietuvai pats palankiausias ankstyvesnių ginčų apibūdinimas yra amerikietės Frances Kellor knygoje *Security against War* [39], kur lenkų ir Tautų Sąjungos elgesys po Želigovskio žygio yra visiškai pasmerktas. Tautų Sąjunga turėjo tuojau pat vykdyti savo įstatus ir nutraukti visus santykius su Lenkija ir tuo būdu priversti lenkus atšaukti Želigovskį. Tai nepadarydama, Tautų Sąjunga parodė savo silpnumą ir nepasiryžimą ginti mažųjų valstybių reikalus. Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos yra visiškai teisėtas, nes Tautų Sąjunga per ilgai delsė atiduoti Klaipėdą Lietuvai ir lietuviai patys turėjo ją priversti ištesėti savo pažadus.

---

[35] Casimir V. BALTRAMAITIS, *The Vilnius Controversy*, žr. *Bulletin of Bibliography*, XIV tomas, lapk.-gruod., 1932, 195-196 psl.

[36] Arthur Ruhl, *New Masters of the Baltic*, New York 1921.

[37] Ten pat, 237 psl.: «Let me ship 500 people out of Lithuania and the national movement would disappear. ... 500 would be quite enough».

[38] Aleksander SKRZYNSKI, *Poland and the Peace*, Londonas 1923, 133-134 psl.

[39] Frances KELLOR ir Antonia HATVANY, *Security against War*, New Yorkas 1924.

1923 m. išleistoje John Buchan redaguotoje knygoje, *The Baltic and Caucasian States* yra straipsnis apie Lietuvą parašytas T. F. Tallents[40]. Tallents visiškai remia lietuvių pusę Vilniaus ginče: « Vilnius yra tuo pačiu Lietuvos istorinė sostinė ir jos mokslo lopšys. Šio rajono įvairūs gyventojai be klausimo pasirinktų lietuvių tolerantišką valdžią, o ne lenkų erzinančią betvarkę, jei jiems būtų galima laisvai išreikšti savo norus »[41].

Šalia Harrisono veikalų, plačiausias Lietuvos apibūdinimas, kurį parašė svetimtautis per trečiąjį dešimtmetį, yra amerikiečio Malbone Graham, *New Governments in Eastern Europe*[42]. Lietuvos reikalų aprašymas su dokumentais, kaip 1922 m. konstitucija, 1924 Klapėdos statutas užima gan daug puslapių. Graham skiriasi nuo kitų autorių tuo atžvilgiu, kad jis tik labai trumpai apibūdina Vilniaus ir Klaipėdos klausimus, o daugiausia dėmesio kreipia į šalies vidaus reikalus. Naudodamas žinias iš Lietuvos vyriausybės, jis gan plačiai aiškina priežastis dėl kurių krikščionys demokratai pralaimėjo 1926 m. rinkimus, daugiausia reikšmės skirdamas Vatikano ir Lenkijos konkordatui, kuris pripažino Vilnių Lenkijai. 1926 m. perversmas buvo reikalingas, nes komunistai planavo perversmą gruodžio 25 dieną. Smetonos perversmas yra gan palankiai pristatytas, nors reikia prisiminti, kad Graham rašė 1927 m., kai dar atrodė, kad Smetona ir Voldemaras nepažeis konstitucijos.

1930 m. anglų E. Newman išleistoje knygoje *Britain and the Baltic* 40 puslapių skirta Lietuvos apibūdinimui[43]. Jis teigiamai įvertina Lietuvos kareivius, stebėdamas, kaip Lietuva pajėgė atsispirti prieš tiek daug priešų: « tai buvo tikrai nuostabus atsiekimas, ir jame atsispindi aukščiausias šios kovojančios rasės karinis gabumas »[44]. 1928 m. rugpiūčio mėnesį autorius pats lankė Lietuvą ir susitiko su Voldemaru. Nors jis rašo : « Aš labai užjaučiu šiuos žmones, kurie turi mažai draugų pasaulyje »[45], tačiau išaiškina, kad Lietuva pra-

---

[40] John BUCHAN, red., *The Baltic and Caucasian States*, Bostonas 1923.

[41] Ten pat, 153 psl.: « Vilna is at once the historical capital of Lithuania and the cradle of her learning. The mixed population that inhabits that district would unquestionably prefer the tolerant rule of the Lithuanians to the harassing maladministration of the Poles, were they given an opportunity freely to express their choice ».

[42] Malbone W. GRAHAM Jr., *New Governments of Eastern Europe*, New Yorkas 1927, 350-408 psl.

[43] E. W. Polson NEWMAN, *Britain and the Baltic*, Londonas 1930.

[44] Ten pat, 112 psl.: « It was a most remarkable achievement and reflects the highest credit of the military qualities of the fighting race ».

[45] Ten pat, 125 psl.: « I have a keen sense of sympathy for these people who have few friends in the world ».

rado savo draugus, nes nenorėjo klausyti draugiškų patarimų, kaip elgtis su Lenkija. Jis gan neigiamai įvertina lietuvių politiką ir daugiau palaiko lenkų pusę. Porą kartų jis pakartoja, kad lietuviai yra labai linkę pasiduoti kitų tautų kultūrų įtakai. Vilnius jam yra lenkiškas: «Net pačiam nesidomaujančiam stebėtojui yra aišku, kad Vilnius yra Lenkijos miestas»[46]. Jis visiškai atmeta lietuvių teigimą, kad Vilnius buvo Lietuvos didžiosios kunigaikštijos sostinė ir tad turėtų dabar Lietuvai priklausyti, teigdamas, kad bet koks palyginimas tos kunigaikštijos su dabartine Lietuva yra panašus į dabartinio Irako palyginimą su babilonų imperija. Jis teigė, kad «žvelgiant iš bešališko taško, nutarimas Vilnių atiduoti Lenkijai buvo geriausias dalykas, kurį buvo galima padaryti tomis sąlygomis»[47]. Anot jo, lietuviams nėra taip svarbu atgauti Vilnių, bet apsiginti nuo lenkų kultūros. Taip pat, jis labai neigiamai pasisako apie Voldemarą, laikydamas jį Lietuvos diktatoriumi, kuris savo išdidumu ir užsispyrimu kenkė Lietuvos reikalams.

Lietuva yra neigiamai įvertinta knygose apie Lenkiją. Anglas Robert Machray knygoje, *Poland 1914-1931*, rašė, kad 1919 metais ir 1920 metų pirmoje pusėje Lietuva buvo neutrali kare tarp Lenkijos ir bolševikų[48]. Bet po Sovietų Sąjungos - Lietuvos sutarties 1920 m. liepos mėn. 12 d. «lietuviai kareiviai užėmė Suvalkų sritį, nors ji buvo Lenkijai priskirta aukštosios tarybos [...] Ir ji buvo lenkų atsiimta rugsėjo mėnesio pradžioje be kraujo praliejimo»[49].

Knyga, kuri skyrėsi savo pažiūromis nuo visų kitų, buvo Amerikoje išleista Gregory Meiksins, *The Baltic Riddle*[50]. Veikalas buvo išleistas 1943 m., dar karui tebevykstant, ir tvirtino, kad Pabaltijo kraštų nepriklausomybė buvo nenatūrali ir, kad tų kraštų piliečiai su džiaugsmu priėmė jų inkorporavimą į Sovietų Sąjungą. Jeigu Pabaltijo gyventojai būtų galėję patys apsispręsti, «laimėjimas be abejo būtų buvęs «raudonųjų», nes jie buvo remiami daugumos liaudies»[51]. Bet vokiečiai sustabdė liaudį ir «iškėlė į aukštas vietas paperkamus politikierius, kurie buvo išgelbėti iš tamsumo»[52].

---

[46] Ten pat, 137 psl.: «Vilna is obvious even to the most casual observer that it was a Polish city».

[47] Ten pat, 143 psl.: «from an impartial stand the decision to give Vilna to Poland was the best that could be done in the circumstances».

[48] Robert MACHRAY, *Poland 1914-1931*, Londonas 1932.

[49] Ten pat, 167 psl.: «Lithuanian troops took possession of the Suvalkai district though it had been recognized as Polish by the Supreme Council».

[50] Gregory MEIKSINS, *The Baltic Riddle*, New Yorkas 1943.

[51] Ten pat, 37 psl.: «victory would have undoubtedly been won by the «Reds» backed as they were by the popular majority».

[52] Ten pat, 39 psl.: «raised to high office corrupt politicians rescued from obscurity».

Kita sritis, kur lietuviai yra susilaukę nemažai dėmesio, yra apie jų elgesį su žydais, ypač per vokiečių okupaciją. 1943 m. Israel Cohen JAV išleistoje knygoje *Vilna*[53] aplamai teigiamai įvertina Lietuvos pastangas padėti žydams Vilniuje po jo atgavimo. Lietuvos valdžia «išleido atsišaukimą žydų kalba Vilniaus žydams, užtikrindama jiems lygias teises. Ji patvirtino žydo paskyrimą Vilniaus viceburmistru. Ji leido vėl spausdinti *Vilna Tageblatt* ir du kitus žydų laikraščius»[54]. Jis pateikia tik vieną neigiamą Lietuvai komentarą iš vieno žydo pabėgėlio: «paskelbus vadinamąjį autonominį statusą Pabaltijo valstybėms balandžio mėnesio gale, specialūs lietuviai policininkai pradėjo persekioti žydus ir lenkus»[55].

1946 m. išleistoje knygoje apie žydų naikinimą, *The Black Book*,[56] yra platus aprašymas žydų sunaikinimo Kaune, bet visur tik vokiečiai yra minimi, o lietuviai yra teigiamai įvertinti: «Bet koks ryšys su lietuviais iškėlė vokiečių didžiausią įniršimą. Nepaisydami antižydiškų kamavimų, ir žiaurių nuobaudų, lietuviai kiek galėjo bandė žydams padėti pabėgti iš geto. Jie duodavo žydams valgyti ir padėdavo jiems visokiausiais būdais. Nors ir buvo visokiausių trukdymų, žydams ir lietuviams pasisekdavo susitikti mieste, ir lietuviai žydus priimdavo šiltai ir su džiaugsmu»[57].

Vėliau išleisti aprašymai daugiau smerkia lietuvius. Knygoje, *Russian Jewry 1917-1967*, yra net trys straipsniai apie Lietuvos žydus[58]. Straipsnyje apie žydus nepriklausomoje Lietuvoje teigiama, kad lietuvių vyriausybės elgesys su žydais iš pradžių buvo girtinas, bet vėliau, ypač po 1926 m., perversmo žydų gyvenimas pasidarė sunkesnis. Vyriausybė pakeitė visą eilę įstatymų ir apribojo žydų kalbos vartojimą. Straipsnyje apie žydus Pabaltijo kraštuose

---

[53] Israel COHEN, *Vilna*, Philadelphia 1943.

[54] Ten pat.: «issued a manifesto in Yiddish to the Jews of Vilna, guaranteeing them equality of rights. It approved the appointment of a Jew as vice-major. It allowed the *Vilna Tageblatt* and two other Jewish newspapers to resume publication».

[55] Ten pat, 478 psl.: «after the declaration of the so-called autonomous status of the Baltic States at the end of April special Lithuanian police began persecuting the Jews and Poles».

[56] *The Black Book*, New Yorkas 1946.

[57] Ten pat, 326-327 psl.: «Any contact with the Lithuanians provoked the most ferocious wrath on the part of the Germans. Disregarding anti-Semitic badgering and cruel penalties, the Lithuanians did their best to help Jews escape from the ghetto. They supplied them with food and assisted them in every possible way. Despite all barriers, Jews and Lithuanians managed to meet in the city, and the latter welcomed them warmly and gladly».

[58] Gregor ARONSON, Jacob FRUMKIN, Alexis GOLDENWEISER, Joseph LEWITAN, red. *Russian Jewry 1917-1967*, New Yorkas 1967.

lietuviai yra labai neigiamai nupiešti ar net kategoriškai pasmerkti už žydų žudymą. Autorius gale pamini, kad buvo lietuvių, kurie gelbėjo žydus ir pamini keletą pavyzdžių. Aplamai tačiau teigia, kad tai buvo labai retos išimtys. Trečiame straipsnyje apie Kauno getą lietuviai yra nupiešti kaip nacių pagalbininkai.

Šalia šios knygos, kurios negalima laikyti komunistine, nes daug vietos joje skirta pasmerkti sovietų valdžios elgesį su žydais, yra išleista kitų knygų, kaip Charles Allen, *Nazi War Criminals among Us*, kurios yra provokacinio pobūdžio. Allen, kuris lankė Sovietų Sąjungą, pateikia fotografiją laikinosios vyriausybės įsakymo įsteigti žydų geto. Tačiau šis dokumentas yra falsifikuotas, nes dviejose kitose knygose, *Masinės žudynės Lietuvoje* ir *Documents Accuse*, yra duotas tas pats dokumentas, bet skirtingose išvaizdose [59].

Aplamai paėmus, randame, kad tie rašytojai ar istorikai, kurie naudojo lietuviškus šaltinius, buvo teigiamiau nusiteikę Lietuvai. Amerikiečiai buvo palankesni Lietuvai negu anglai, kurie iš pradžių rodė simpatijos, bet vėliau daugiau ir daugiau peikė lietuvių nusistatymą niekada nepripažinti Vilnių Lenkijai. Anglų rašytojų galvojimas ko gero atspindi anglų vyriausybės nusistatymą Lietuvai ir tai ko gero yra lauktina, nes dauguma rašytojų savo žinias paėmė iš laikraščių, kurie pateikė plačiai pasklidusias nuomones apie Lietuvą. Anglams buvo svarbiau, kad Europoje būtų taika ir tad savaime daugiau rėmė lenkus, kurių buvo daug daugiau ir galėjo geriau atsispirti sovietams ir vokiečiams.

Taip pat yra buvęs daug didesnis susidomėjimas nepriklausoma Lietuva tarp amerikiečių mokslininkų negu tarp anglų. Po antrojo pasaulinio karo pradžios buvo suteikti daktaro laipsniai už disertacijas apie nepriklausomos Lietuvos laikotarpį. Šalia jau minėtų Senno ir Sabaliūno buvo šitos kitos: Stanley W. Page, *The Formation of the Baltic States* (*Lithuania, Latvia, and Estonia*) *1917-1920*, Harvard univ., 1940 m.; Constantine Jurgėla, *Lithuania and the United States: The Establishment of State Relations*, Fordham univ., 1954; Gregory Meiksins, *The Doctrine of Co-existence in Soviet Diplomacy*, New School for Social Research, 1954; Adolf Butkys, *The Development of Export in an Infant Agrarian Economy, Lithuania between 1918 and 1940*, Pennsylvania univ., 1965; Julius Maldutis, *Lithuanian Land Reforms 1919-1939*, Columbia univ., 1967; Julius Slavėnas, *The Klaipeda-Memel Controversy*, Chicago univ., 1970; Vladas Kri-

[59] Charles ALLEN, *Nazi War Criminals among Us*, New Yorkas 1970; *Masinės žudynės Lietuvoje 1941-1944*, Vilnius 1973; *Documents Accuse*, Vilnius.

vickas, *The Coup d'etat of 1926 in Lithuania*, Columbia univ., 1970 ir David Crowe, *The Foreign Relations of Estonia, Latvia, and Lithuania 1938-1939*, Georgia univ., 1974. Tačiau šios disertacijos nėra sulaukusios bet kokio atgarsio lietuvių visuomenėje ir vargiai tai atsitiks, kol jos nebus išspausdintos knygomis. Slavėnas ir Jurgėla yra vieninteli iš jų, kurie yra plačiai pasireiškę lietuvių užsienio gyvenime įvairiais straipsniais bei knygomis. Taip pat yra buvę visa eilė disertacijų, parašytų lietuvių apie pokario Lietuvą. Tokie autoriai, kaip Vytautas Vardys, Benediktas Mačiuika ir Tomas Remeikis, yra pilnai įsijungę į amerikiečių ir lietuvių kultūrinį gyvenimą. Reikia tikėtis, kad vis atsiras daugiau jaunų mokslininkų, kurie rašys disertacijas apie Lietuvą, nes tikrai yra likę daug niekada nevartotos medžiagos ir šaltinių.

Dr. Saulius Girnius

INDEPENDENT LITHUANIA IN THE EYES OF AMERICANS AND BRITISH

by

SAULIUS GIRNIUS

Summary

Authors writing in English have published a considerable amount of material on independent Lithuania (1918-1940). Alfred Erich Senn has given the most complete scholarly description of Lithuania in its first decade of independence in his works, *The Emergence of Modern Lithuania* and *The Great Powers, Lithuania and the Vilna Question*. Using both, Lithuanian language materials and documents of the major European powers, Senn described both the internal Lithuanian political situation and its foreign policy.

The Englishman E. J. Harrison, who was employed by the Lithuanian news service ELTA, has written the most books (four) on Lithuania in English. The last days of Lithuania are discussed in *Timeless Lithuania* by Owen J. Norem, who witnessed the events as United States minister to Lithuania. The British viewpoint of current events in Lithuania was presented in a number of issues of *Survey of International Affairs* and its book, *The Baltic States*.

Albertas Tarulis wrote two books treating Lithuanian foreign relations, *The Soviet Policy toward the Baltic States 1918-1940* and *American-Baltic Relations 1918-1922*. Leonas Sabaliūnas' dissertation was published under the title, *Lithuania in Crisis: Nationalism to Communism 1939-1949*. The book dealt with a broader time period than the title would suggest and offered an interpretation that was sharply criticized by other Lithuanians who pointed put that Sabaliūnas made a large number of unsupported assertions.

The recent history of Lithuania was also touched upon in a number of works on eastern Europe. The authors of these books had little knowledge of Lithuania and their treatment of the country was rather superficial. Independent Lithuania was discussed much more fully and accurately in books published in the United States than in Great Britain. This was due in part to the larger Lithuanian emigré population in the latter country but more significantly to the differences in the official views of the respective governments. While Americans have treated Lithuania as an entity with a full right to exist, the British have tended to reflect their government's policy in the interwar years of considering Lithuania to be a factor disrupting European peace.

SOVIETŲ ISTORIOGRAFIJA, LIEČIANTI ANTRĄJĮ PASAULINĮ KARĄ IR PABALTIJO VALSTYBES, 1944-1974 m.

Sovietinės istoriografijos keitimasis eina kartu su sovietų politika, ir tai visiems žinoma. Iš visų meno bei mokslo šakų ji labiausiai yra supolitinta. Istorija sovietinėje santvarkoje atlieka instrumento funkciją, kadangi ji neieško tiesos kaipo tokios — ji tik tarnauja įrankiu, įteisinti sovietines institucijas, o taip pat paremti oficialiąją mitologiją bei hagiografiją. Sovietinė istoriografija, liečianti II pasaulinį karą, yra pateikusi tiesiog marias medžiagos apie mokslo ir politikos santykiavimą[1]. Tačiau nedaug dėmesio buvo paskirta karo laikų vietinių istorijų potemėms.

Ši studija nori apžvelgti prieinamą sovietinę istoriografiją, liečiančią Pabaltijį karo metu. Čia bus minima tiek visasąjunginių institucijų, tiek vietinė, Pabaltijo respublikose išleista istoriografija. Turint galvoje lingvistinius sunkumus, svarstomos bus tik rusų ir lietuvių kalba išleistos istorijos studijos. Latvių studijos, kurios buvo išleistos rusų kalba, palyginant, gerai apžvalgia tai, kas liečia Rygos istoriografiją. Estijos atžvilgiu daug sunkiau surasti istoriografijos karo klausimu rusų kalboje, todėl šios temos nagrinėjimas nebus pilnai patenkinamas.

Stalino valdymo metai

Galima sovietinę istoriografiją, liečiančią II pasaulinį karą, padalinti į du laikotarpius: prieš ir po XX Sovietų Sąjungos Komunistų partijos suvažiavimo. Karo tema sovietiniam režimui buvo perdaug nemaloni, kad būtų buvę galima laisvai apie ją kalbėti. Stalino laikais surinktos visos jo kalbos[2], pasakytos karo metu, o taip pat straipsniai, sudėti į antrąją *Bol'šaja Sovetskaja Enciklopedija*[3] laidą, sudarė sovietinės istoriografijos pagrindą. Iš 1947 metų

---

[1] M. P. Gallagher, *The Soviet History of World War II*, New Yorkas, 1963.

[2] Joseph Stalin, *The Great Patriotic War of the Soviet Union*, New Yorkas 1945.

[3] *Velikaja Otečestvennaja vojna Sovetskogo Sojuza*, žr. S. I. Vanilov, ed., *Bol'šaja sovetskaja enčiklopedija*, VII, Maskva 1951, 157-208.

reportažo, duoto TSRS Mokslų akademijos Istorijos instituto, šiuolaikinės istorijos skyriaus, matyti, kad karo istorijos pirmasis tomas jau buvo paruoštas spaudai, tačiau jo likimas nežinomas [4]. Keletas dokumentų rinkinių bei antraeilių darbų išvydo dienos šviesą. Tarp jų yra išskirtinas dvitomis, pagrobtos vokiečių dokumentacijos rinkinys [5], išleistas kaip atsakymas į amerikiečių šaltąjį karą, po to, kai JAV Valstybės departamentas paskelbė (1948 metais) studiją apie nacių-sovietų santykius, 1939-1941 m. Leisdami vokiečių užgrobtus dokumentus, sovietai tikėjosi parodyti Vakarų šalis Hitlerio kripto-sąjungininkėmis, kurių prieškarinė politika siekė įvelti Sovietų Sąjungą į karą su Vokietija.

Karo metų bei okupacijos biauri tikrovė, kuri daug nelaimių atnešė vietiniams gyventojams, kada ne kada buvo ryškiau iškeliama literatų rašiniuose negu istorikų studijose [6]. Bet ir čia reakcija prasidėjo prieš tokius nusikaltimus, kokie pasitaikė Aleksandro Fadejevo knygoje *Molodaja gvardija*, kurioje aprašoma netvarkinga partijos vadovaujama evakuacija [7].

1960 metais vienas mokslininkas bandė pateisinti sovietų studijų menkumą karo klausimu. Jo nuomone, toji menka karinė literatūra, išėjusi pirmajame pokario metų dešimtmetyje, yra svarbi, bet pilna klaidų ir tendencinga, ypač ten, kur išpučiamas Stalino vaidmuo Centro Komitete. Tas pats mokslininkas pro pirštus praleidžia kokybės stoką, kurios trūko intensyviam darbui, rūšiuojant bei kataloguojant archyvinę medžiagą, kurios kiekybė viršijo nagrinėjimo užmojus [8].

Visasąjunginė karinė istoriografija iki 1955 metų buvo menka, bet sąjunginėse respublikose nepalyginamai menkesnė. Tarybų Lietuvos istoriografijos bibliografija, išleista 1969 metais [9], į kurią įeina knygos, moksliniai bei populiarūs straipsniai ir brošiūros įvairiomis Sovietų Sąjungos kalbomis, apima vos 5456 titulus, liečiančius ištisą Lietuvos istoriją. Iš maždaug 450 pavadinimų, liečiančių

---

[4] GALLAGHER, *The Soviet History of World War II*, 81.

[5] *Dokumenty i materialy kanuna vtoroj mirovoj vojny*, 2 t., Maskva 1948.

[6] Ypatingas dėmesys yra skiriamas Vasilijaus GROSSMAN'o trumpų apsakymų rinkiniui *Gody vojny*, Maskva 1946, 148, 155, kuriame kalbama apie nelojalumą ir vokiečių kolaborantus iš vietinių gyventojų; taip pat Konstantino SIMONOVO, *Dni i noči*, Maskva 1944, 42, kuris vaizduoja Raudonosios armijos nepasisekimus pirmomis karo dienomis.

[7] GALLAGHER, *The Soviet History of World War II*, 58-59.

[8] A. V. KARASEV, *Kratkij obzor literatury po istorii Velikoj Otečestvennoj vojny*, žr. *Vosprosy istorii*, 1961 m. 6 nr., 116-119.

[9] *Lietuvos TSR istorijos bibliografija, 1940-1965*, Vilnius 1969.

karo metus, vien tik 103 buvo išleisti tarp 1944 ir 1955 metų. Iš šių minėtų 50 pasirodė 1944 metais, o 24 buvo išleisti 1945 metais. Per visą sekantį dešimtmetį išėjo vos 29 veikalai — nė vienas nepasirodė 1950 metais[10]. Visų šių 103 leidinių daugumą sudaro laikraščių straipsniai. Ir didžiausia dalis to, kas buvo paskalbta tarp 1946 ir 1955 metų, liečia nepavojingas temas, kaip antai, vokiečių fašistų karo metu padarytus nusikaltimus.

1964 metais pasirodė straipsnis, apžvelgiąs latvių bibliografiją apie karo metus, bet jame tepaminėta vos keletas tos rūšies studijų, kurios buvo parašytos įvairiais Stalino valdymo metais[11]. Kitas istorikas, įtrauktas į tą patį rinkinį, smerkdamas « buržuazinių » išeivių istoriografinę veiklą, tuo pačiu metu apgailestauja Stalino asmens kulto neigiamą įtaką tarybinei latvių istoriografijai. Tas autorius laiko, kad 1950 metais šioje srityje Aleksandras Drīzulis davė gerą pagrindą[12]. 1970 metų Tarybų Latvijos istoriografijos apžvalga[13] be Drīzulio nemini nė vieno darbo, liečiančio karo metus, išleisto prieš 1955 metus.

Tarp kelių stalininių tarybinių lietuvių karinės istoriografijos veikalų verta paminėti Juozo Žiugždos knygutę[14]. Negalima pamiršti ir ypatingų aplinkybių, kuriomis ta knygutė pasirodė. Tarybinė Žinių agentūra, atsiliepdama į JAV išleistą knygą *Nazi-Soviet Relations*, 1948 metais išleido brošiūrą, pavadintą *Falsificators of History*[15].

Iki to laiko Pabaltijo valstybių inkorporavimas į Sovietų Sąjungą būdavo visai paprastai aiškinimas tokiu būdu, kad, atseit, pati vidaus revoliucinė padėtis, Europoje siaučiančio karo paaštrinta, privedusi prie « fašistinių-buržuazinių režimų » nuvertimo.

---

[10] Tiek leidinių pasirodė atskirais metais: 1946—6, 1947—1, 1948—4, 1949—1, 1950—0, 1951—2, 1952—2, 1953—2, 1954—4 ir 1955—7.

[11] V. I. Savčenko, *Ob izučenii istorii Latvijskoj SSR perioda Velikoj Otečestvennoj vojny*, žr. A. A. Drizul [Drīzulis], išl., *V dni vojny, 1941-1945 gg.*, Ryga 1964, 5-26.

[12] E. A. Žagar (Žagars), *Nekotorye voprosy klassovoj bor'by v Latvijskoj SSR nakanune Velikoj Otečestvennoj vojny*, žr. Drizul, *V dni vojny, 1941-1945 gg.*, 27-28 psl.

[13] A. K. Biron ir V. V. Dorošenko, *Sovetskaja istoriografija Latvii*, Ryga 1970.

[14] Juozas Žiugžda, *Tarybų Sąjungos pagalba lietuvių tautai, apginant savo laisvę ir nepriklausomybę 1939 ir 1940 metais*, Vilnius 1949. Patrauklu atrodo laikyti kad, atitinkantis latviškas darbas yra: A. Drīzulis, *Cīņa par fašistikas diktatūras gāšanu un Padomju Latvijas nodibināšanu 1940 gadā*, Ryga 1951. Tokio darbo nėra jokioje Jungtinių Amerikos Valstybių referensinėje bibliotekoje. Žiugždos kopija, panaudota šioje studijoje, yra privačios anglų kolekcijos dalis.

[15] *Falsificators of History*, Washington, D. C., Tarybinių Socialistinių Respublikų Sąjungos pasiuntinybės Informacinis biuletenis, vasaris, 1948, taip pat išleistas kaip *Falsifiers of History*, su Frederick'o Schuman'o įvadu, Išleido Taikos Promocijos komitetas, New Yorkas 1948.

Tik Sovietų Sąjungos ultimatumai trims Pabaltijo valstybėms, kaltinant jas nepatenkinamai pildžiusias Savitarpinės pagalbos sutartį, po kurių (ultimatumų) sekė neriboto sovietinių dalinių skaičiaus įvedimas į tas tris šalis 1940 metų birželio viduryje, esą sukliudę užsienio imperialistams teikti paramą vietinei buržuazijai kovoje prieš liaudies revoliucijas. O šiaip sovietų vaidmuo revoliucijų atžvilgiu buvęs iš esmės pasyvus.

Tarybinės Žinių agentūros brošiūra, smerkdama tariamus Vakarų planus, kurie siekė arba nukreipti vokiečius į Rytus, arba patiems užpulti Sovietų Sąjungą, aiškino sovietų buvimą Pabaltijo valstybėse kaipo būtiną pačios savigynai nuo nacistinės Vokietijos. Šioje brošiūroje toks sovietų elgesys palyginamas su Didžiosios Britanijos politika Egipto atžvilgiu, kai ten laikė savo kariuomenę, ar ba su Jungtinėmis Amerikos Valstybėmis, kurios sutelkė savo ginkluotąsias pajėgas Kasablankoje, nepaisant Egipto bei Prancūzijos Vichy vyriausybės protestų bei karinio pasipriešinimo. Šioje knygutėje taipogi tvirtinama, kad Kremlius pravedęs naują gynybos liniją į Vakarus nuo 1939 metų Sovietų Sąjungos sienos ir taip bent dvejais metais karą sutrumpinęs [16]. Ne be reikalo knygutėje apie « spontaniškas » pabaltiečių revoliucijas visai nutylėta.

Taigi, Žiugžda bandė suderinti Tarybinės Žinių agentūros išdėstytą Tarybų Sąjungos *raison d'état* liniją su ligšiolinių pabaltiečių revoliucijų aiškinimu. Šitą jisai atliko iškeldamas du dalykus. Pirma, visos buržuazinės politinės partijos siekusios dildyti Lietuvos suverenumą, pamažu paversdamos šalį nacistinės Vokietijos priedėliu. Antra, klasių kova Lietuvoje, gyva per ištisą tarpkarinį nepriklausomybės laikotarpį, 1939-1940 metais buvo pasiekusi itin aštrų laipsnį, sukurdama revoliucijai palankią dirvą. Smetonos režimas, liaudies spaudimo verčiamas, turėjo priimti Maskvos siūlomos Savitarpio pagalbos sutartį. Lietuvos darbininkija, esą, buvusi Tarybų Sąjungos įkvėpta. Visa lietuvių tauta, vadinasi, privalanti dėkoti Tarybų Sąjungai, jos komunistų partijai ir Stalinui už 1940 metų birželio revoliuciją [17].

Žiugždos pastangos pateisinti Tarybinės Žinių agentūros informaciją yra nepagrįstos : pagal ją, vokiečiai su Smetonos pagalba ketinę užimti Lietuvą 1940 metais birželio 15-16 dienomis, ir šis

---

[16] Ten pat., 49-51.

[17] ŽIUGŽDA, *Tarybų Sąjungos pagalba lietuvių tautai, apginant savo laisvę ir nepriklausomybę 1939 ir 1940 metais*, 5, 54 ir 55 cit.

sąmokslas vos ne vos laiku buvęs sugriautas, įvedant į kraštą daugiau Raudonosios armijos dalinių. Kaip vėliau matysime, tokio kaltinimo nėra tolesnėje sovietinėje istoriografijoje. Pagal Žiugždą, pro-vokiškas pučas buvęs pridengtas Lietuvoje vokiečių *Kulturverband* sporto festivaliu, prasidedančiu 1940 m. birželio 5 d., Reicho agentai, užsimaskavę sportininkais, buvo įsifiltravę į Lietuvą; taigi ne sportas, kuriame jie žadėjo dalyvauti, o «pučo darymas» buvo jų vienintelis tikslas. Oficialioje spaudoje buvo pabrėžta apie Smetonos birželio 23 d. planuojamą kelionę į Vilnių, kurios proga įvairios fašistinės organizacijos buvo sutelkusios savo veiklius narius, — tai buvęs tikras šaukimas vienon vieton susirinkti visoms antiliaudiškoms jėgoms. Scenarijus tariamai reikalavo išprovokuoti susikirtimus su Raudonosios armijos daliniais krašte, po kurių turėjo sekti apeliavimas į Vokietiją, kad ji, prasidėjus tokiems neramumams, padėtų atstatyti tvarką. Vienintelis Žiugždos pateiktas įrodymas, kad toksai sąmokslas buvęs numatytas, yra citata, paimta iš 1941 metų birželio 22 dienos Hitlerio kalbos, skaitytos propagandos ministro Joseph Goebbelso, kurioje užsiminta, kad Lietuvos vyriausybė, kokiu tai nenurodytu laiku, buvo prašiusi Vokietijos karinės paramos.

Sovietų Sąjungos ultimatumas ir padidinti Raudonosios armijos kontingentai Lietuvoje, aiškina Žiugžda, demoralizavę buržuaziją, niekais pavertę vokiečių kėslus, įkvėpdami liaudį tęsti revoliucinį judėjimą. Nemaža nuopelnų skiriama Sovietų Sąjungai bei Raudonajai armijai, kuri veikė sutartinai su antinacių frontu, kuris išreiškė Lietuvos liaudies interesus. Tarybinės Žinių agentūros knygutėje taip išdėstyti įsikišimo argumentai matomai buvo suderinti su tariamu liaudies troškimu sukelti socialinę revoliuciją:

> Nuoširdi, draugiška Tarybų Sąjungos parama leido Lietuvos Komunistų partijos vadovaujamai Lietuvos darbininkijai sunaikinti fašizmą, nuversti kapitalistų valdžią, žemvaldžius ir buožes, atiduoti valdžią darbininkams bei valstiečiams ir galų gale išgelbėti Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę.

Vienok, nežiūrint Žiugždos pastangų suderinti abi sovietų 1940 metų birželio įvykių versijas, lieka neaišku, kas suvaidino sprendžiamąjį vaidmenį: Sovietų Sąjunga ar Lietuvos liaudis? Dar vienas faktas, žinomas iš 1949 metų sovietų aiškinimų Pabaltijo klausimu, turint galvoje Pabaltijo įvykius 1940 metais, išėjo aikštėn. Vladimiras Dedijer, jugoslavų istorikas, pamini Stalino laišką, gautą 1948 metų gegužės mėnesio 4 dieną Belgrade, kuriame pareikš-

ta, jog vien tik Raudonosios armijos efektyvus buvimas įgalina revoliuciją:

Kad, tuo tarpu, Prancūzijos ir Italijos komunistų partijos mažiau turi pasisekimo negu Jugoslavijos komunistų partija, negali būti priskiriama kuriems nors Jugoslavijos komunistų partijos nuopelnams, bet didžiąja dalimi pareina nuo to, kad Tarybinė armija atėjo Jugoslavijos liaudžiai į pagalbą: išvarė vokiečių okupantus, išlaisvino Belgradą, sukurdama reikalingas sąlygas komunistų partijai paimti valdžią. Deja, Tarybinė armija nepadėjo, nė negalėjo panašiu būdu padėti Prancūzijos bei Italijos komunistų partijoms[18].

Niekad nebuvęs viešai spausdintas Tarybų Sąjungoje šitas pareiškimas, tad negali būti įtrauktas į oficialiųjų pareiškimų kodeksą, kuriuo naudojasi sovietiniai istorikai. Vis dėlto negalima nesiskaityti su galimybe, kad Žiugžda žinojo apie tokias nuomones Maskvoje. Šito Stalino pareiškimo šviesoje didesnė 1940 metų Pabaltijo «revoliucijų» pasisekimo atsakomybės dalis turėtų, implikacijos keliu, atitekti nevietinėms pastangoms revoliucinėje situacijoje, bet verčiau broliškajai paramai iš Rytų.

Kaip tik šitoks reikalo vertinimas išryškėja 1955 metų Mykolo Požarsko studijoje. Toje studijoje «vyresniojo brolio» garbinimas pasiekia aukštesnį laipsnį negu Žiugždos veikale. Požarskas aiškina tarybinę galią, kilusią, visų pirmiausia, iš «istorinės draugystės» tarp lietuvių ir «didžiosios rusų tautos»[19]. Nors savo argumentus panašiai grindžia kaip ir Žiugžda, bet Požarskas išleidžia tariamą 1940 metų birželio mėnesio 15 dienos ruošiamą vokiečių invaziją. Požarskas tenkinasi teigimu, kad Smetona esą ieškojęs būdų sabotuoti gynimosi paktą su Sovietų Sąjunga, tuo įgalindamas vokiečių okupaciją.

Atolydžio bendri polinkiai

Sovietų Sąjungos Dvidešimtasis Komunistų partijos suvažiavimas daugiau skyrė dėmesio istoriografijos klausimams negu bet kuris kitas prieš tai. Anastazas Mikojanas, tarp kitų, savo smulkioje bei kandžioje tarybinės istoriografijos kritikoje, pareiškė, jog «mokslinis darbas partijos bei tarybinės visuomenės istorijos atžvilgiu

[18] Vladimir Dedijer, *The Battle Stalin Lost*, New Yorkas 1971, 113 ir sek.
[19] M. Požarskas, *Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje 1940-1941 metais*, Vilnius 1955, 4.

yra, galbūt, labiausiai atsilikusi ideologinės veiklos sritis»[20]. Taigi, po 1956 metų buvo smarkus rašymo padidėjimas istorinėmis temomis[21]. Išskyrus laikiną karinės istorijos veikalų sumažėjimą Chruščiovo nesutarimo su Žukovu metu, sovietinė istoriografija apie II pasaulinį karą nuo anų metų vis augte augo. Be to, ir kokybės klausimas buvo paliestas. Nuo to laiko sovietinis režimas plačiau svarsto istorinius klausimus[22], leisdamas sudėtingesnius aiškinimus, tuo būdu atsiranda būtinumas nagrinėti temas, kurios iki tol buvo laikomos neliečiamos. Chruščiovo kritimas iš valdžios šito posūkio nepakeitė.

Pabaltijo istoriografinis domėjimasis karo laikais nėra patyręs tokio pakilimo, kaip kad visasąjunginė istoriografija. Iš dalies galėtų būti kaltas temos jautrumas, o iš dalies prieinamų žinių stoka. Gana sunku buvo gauti tokias žinias iš savo kolegų, sėdinčių Maskvoje. Pabaltiečiai, archyvų tyrinėtojai, neretai turėdavo sunkumų šiuo klausimu. Daugelis visasąjunginių veikalų apie II pasaulinį karą, kurie pasirodė po 1956 metų, Pabaltijo iš viso neliečia. Temos jautrumas aiškiai parodomas 1959 metais mokytojams skirtame vadovėlyje, kuriame nagrinėjamos britų-prancūzų-sovietų derybos 1939 metų vasarą ir Besarabijos prijungimas, bet Pabaltijo įvykiai visai nutylėti[23]. O tie veikalai, kurie bent kiek pamini Pabaltijo įvykius, mažai kuo skiriasi nuo ankstyvesniųjų apie 1940 metus oficialiųjų samprotavimų. Grigorij A. Deborinas, žinomas karo istorikas, vėliau neigiamai išgarsėjęs, vadovavęs atakai prieš Aleksandrą Nekričą, visiškai nekreipė dėmesio į sovietų derybas su Vakarais 1939 metų vasarą, betgi palietė Nacių-Sovietų paktą[24]. Jo 1940 metų vasaros įvykių aprašymas tėra 1940 metų oficialiosios tarybinės linijos trumpas atkartojimas.

---

[20] Cituota L. TILLETT, *The Great Friendship*, Chapel Hill, N. C., 1969, 199.

[21] N. HEER, *Politics and History in the Soviet Union*, Cambridge, Mass., 1971, 76.

[22] GALLAGHER, *The Soviet History of World War II*, 178.

[23] KOVALEVSKIJ, *Velikaja Otečestvennaja vojna Sovetskogo Sojuza, 1941-1945. Posobija dlja učtelja*, Maskva 1959. Tą patį klausimą negrinėjo rinktinių diplomatinių istorikų grupė 1967 metais: V. L. ISRAELJAN ir L. N. KUTAKOV, *Diplomatija agressorov*, Maskva 1967, 7. Anglų kalba leidinys: V. ISSRAELJAN ir L. KUTAKOV, *Diplomacy of aggression*, Maskva 1970.

[24] G. A. DEBORIN, *Vtoraja mirovaja vojna. Vojennopolitičeskij očerk*, Maskva 1958, 31, 51, 77-78. Deborin kartoja savo tvirtinimą, kad tarpusavio pagalbos paktas apsaugojo Baltijos valstybes nuo vokiečių aneksijos, kaip buvo rašoma paskutiniame angliškame leidinyje: G. DEBORIN, *Secrets of the Second World War*, Maskva 1971, 44. Aleksandr Moisevich NEKRIČ yra *1941-22 junija* autorius, Maskva 1965, kuris kritikavo Staliną dėl karo pasiruošimo trūkumų. Jo knyga buvo kritikuojama oficialių istorikų kariškių ir ji buvo išimta iš apyvartos. O Nekrič pagaliau buvo pašalintas iš komunistų partijos ir emigravo į JAV.

Sovietų karo interpretacijos šedevras yra šešiatomė enciklopedija, pradėta leisti penktojo dešimtmečio pabaigoje. Ją leido speciali, tam tikslui įsteigta komisija, kuri priklausė Centro Komiteto Marksizmo-leninizmo institutui[25]. Pirmasis tomas pasirodė 1960 metais, o šeštasis bei paskutinysis 1965 metais. Šis tomas yra pagrindinis sovietinės informacijos telkinys, tik veikalas perdaug pabrėžia karo veiksmų istoriją. Iš nekarinės medžiagos, tiktai pats pirmasis tomas sporadiškai paliečia Pabaltijį. Vien aštuoni puslapiai (530 puslapių tome), liečiantieji laikotarpį prieš 1941 metų birželio 22 dieną, svarsto Pabaltijo « revoliucijas » 1940 metais ir jųjų foną. Dar 13 puslapių skyrius, skiriamas britų-prancūzų-sovietų 1939 metų deryboms, ir dar trys puslapiai, skiriami Nacių-Sovietų paktui. Įprastas sovietinis argumentas apie klastingą anglų sąmokslą — nukreipti vokiečių agresiją į Rytus, yra išvystytas šiek tiek naudojantis Pabaltijo archyvine medžiaga, nors kartais neaiškiu būdu. Pavyzdžiui, Estijos Užsienio reikalų ministro Karl Selter 1939 metų gegužės 25 dienos pareiškimas Estijos parlamento komisijai, kad Didžioji Britanija nieko neturinti prieš Estijos-Vokietijos nepuolimo sutartį, panaudojamas parodyti, kad anglai buvo suinteresuoti karu tarp Sovietų Sąjungos ir Vokietijos.

Skyrius, liečiantis Pabaltijo įvykius nuo 1939 metų rugsėjo iki 1940 rugpiūčio mėnesio yra stebėtinai nelygus duomenų pristatymu. Šiame skyriuje iš naujo panaudotas moralinis-dramatinis aiškinimo būdas. Pirmiausia « įrodoma », kad « reakcinės » Pabaltijo valdžios nei norėjo, nei galėjo priešintis nacistinei Vokietijai, tačiau vedusios antiliaudinę politiką savo piliečių tarpe. Toliau seka « įrodymas », kaip buvo paplitęs tose tautose revoliucinis sentimentas, ir aiškinama tokiu būdu, kad tas revoliucinis sentimentas, atsiradęs Pabaltijyje 1939 metais, dėl dviejų priežasčių: meilė Raudonajai armijai, kuri, neva, budėjo dėl Pabaltijo saugumo, ir blogėjanti tų šalių ekonominė padėtis, kurią pagimdė prasidėjęs karas Europoje. Šitas skyrius yra gana gausiai dokumentuotas. Buržuazinių valdžių antisovietinė veikla, pagal šitą šaltinį, pakilo iki tokio laipsnio, kad sovietų valdžia buvo priversta imtis priemonių užtikrinti Savitarpio pagalbos sutarčių pildymą. Tokio preteksto pagalba sovietai vienašališkai įvedė neribotą skaičių kariuomenės 1940 metų birželyje. Sovietinės armijos padidėjimas, esą, paskatinęs liaudį, padrąsinęs ją, ir ji nuvertusi « buržuazinius-fašistinius » režimus. Nuo šios vietos dokumentacija darosi vis šykštesnė.

---

[25] *Istorija Velikoj Otečestvennoj vojny Sovetskogo Sojuza*, 6 t., išl. Institut marksizma-leninizma pri CK KPSS. Otdel istorii Velikoj Otečestvennoj Vojny, Maskva 1960-1965; I, 171.

IV tome dvidešimt septyni puslapiai skirti Pabaltijo karinei istorijai. Trys puslapiai turi įprastą nacių nusikaltimų sąrašą bei *Endlösung* — žydų sunaikinimo planus. Pusantro puslapio skirta pasipriešinimui vokiečiams, kuris, tariamai, buvęs komunistų partijos inspiruotas. Akivaizdu, kad tikros linijos buržuazinių nacionalistinių kolaborantų atžvilgiu nėra, vadinasi, tas klausimas tebėra sprėstinas. Viena tiktai pastraipa skiriama šiai temai su nepavojingu socialekonominiu kolaboravimo aiškinimu: «Buržuazinių nacionalistų veiklą parėmė buožės, kurie nebuvo pilnai likviduoti prieš prasidedant II pasauliniam karui. Fašistinio režimo bazė Pabaltijyje buvo buožija»[26].

Kariniai atsiminimai

Išskirtinis sovietinės II pasaulinio karo istoriografijos žanras yra karo atsiminimai, kurie pradėjo pasirodyti penktojo dešimtmečio pabaigoje, pamažu gausėdami 1962-1963 metų laikotarpyje, o plūste užplūdo tie rašiniai 1963 metais, pasibaigus Chruščiovo-Žukovo politinei dvikovai[27]. Šis žanras parodo partijos bei josios Centro Komiteto vyraujantį vaidmenį, kur iš tos veiklos beveik išjungiami kariniai profesionalai. Šio laikotarpio atsiminimai dažnai bando istorijos klaidas pataisyti. Kada ne kada duoda drąsių, atvirų ir naujų įvertinimų, kurie tapo vertingais žinių šaltiniais istorikams, buvusiems supančiotiems iki to laiko vyravusios istoriografinės linijos[28]. Maršalo Žukovo skyriai apie pirmąsias karo dienas duoda daug naujos šviesos. Tokia garsenybė, kaip generolas Piotr Grigorenko, savo *samisdat* laiške, skirtam *Tarybų Sąjungos Komunistų Partijos Istorijos Klausimų* redaktoriam[29], panaudojo įvairius karo laikų pasisakymus, gindamas Nekričą.

Šie karo atsiminimai apšviečia kai kuriuos klausimus, liečiančius Sovietų Sąjungą karo metu, kaip antai, kas buvo atsakingas už 1941 bei 1942 metų katastrofą, o taip pat ir už 1945 metų pergalę. Jie visų pirma yra naudingi karo istorijai. Bet jie mažai liečia specifinius politinius klausimus bei diplomatinius punktus, kuriuose

---

[26] Ten pat, IV, 337.

[27] Heer, *Politics and History in the Soviet Union*, 248.

[28] V. Petrov, *June 22, 1941: Soviet Historians and the German Invasion*, Columbia, S. C., 1968, 12.

[29] P. G. Grigorenko, *Sokrytie istoričeskoj pravdy — prestuplenie pered narodom! Pis'mo v redakciju žurnala «Voprosy istorii KPSS»*, Londonas (Kanada) 1970.

Pabaltijo įvykiai yra įgiję tam tikrą savitumą sovietinėje istoriografijoje apie II pasaulinį karą.

Sovietinių Baltijos kraštų karinių personažų, tokių kaip Lembit Pern, Vladas Karvelis ir Vincas Vitkauskas, memuarai ir kiti darbai, įeina į bendrą karo atsiminimų sudėtį [30]. Tačiau sovietiniai Pabaltijo kariniai didvyriai buvo nereikšmingi kariniame sovietų komplekse, tai jų prisiminimai mus netoli nuveda už karinių operacijų istorijos ribų.

Knygos, iškeliančios asmeninį karžygiškumą, dažnai spausdinamos karui prisiminti. Kai kurios, išleistos Maskvoje, retkarčiais liečia ir Pabaltįjį. Šeštojo dešimtmečio pabaigoje Pabaltijo leidyklos pradėjo leisti tokias knygas rusų kalba [31].

Be karinių prisiminimų bei karžygiškų apysakų nemažai yra veikalų ir apie tarybinių partizanų veiklą. Partizanams teikiamas dėmesys yra aiškus bandymas pabrėžti pro-sovietinę vietinių gyventojų tapatybę, tuo paneigiant tariamą Vakarų skepticizmą partizaninio judėjimo atžvilgiu [32], o be to, galbūt, norint nuvertinti kitas studijas, pasirodžiusias 1960 metų laikotarpyje, apie «išdavikišką» veiklą [33]. Tos rūšies partizaniniai veikalai, daugiau panašūs į

---

[30] L. PERN, *V vichr'e voennych let*, Talinas 1969; V. KARVJALIS [KARVELIS], *Osvoboždenie sovetskoj Litvy*, žr. *Gitlerovskaja okkupacja v Litve. Sbornik statej*, Vilnius 1966, 281-359; V. VITKAUSKAS, *Paskutinieji buržuazijos valdymo metai Lietuvoje. Iš mano atsiminimų*, žr. *Švyturys* (1958), nr. 1: 11-12; nr. 6: 16-17. E. DIRVELĖ ir kiti, *Kovų keliais, lietuviškoji divizija didžiajame tėvynes kare, Tarybų Lietuvos išvadavimas*, Vilnius 1965.

[31] Apsakymas apie E. F. Nikonovą, jūreivį, didvyrišką Talino gynėją: N. G. NEMOROV ir kiti, *Vo slavu rodiny (1941-1945). Sbornik dokumental'nych materialov voennych muzeev*, Maskva 1961, 29-32; *Tallin v ogne. Sbornik statej veteranov vojny i vospominanija učastnikov geroičeskoj oborony Tallina i Moonzudskogo Archipelaga, 7 ijulja — 2 dekabrja 1941 goda*, Talinas 1971; *Na pravyj boj, na smertnyj boj. Sbornik vospominanii i dokumentov o vooružennoj bor'be fašistkich zachvatčikov*, Ryga 1968. Toliau seka tikras incidentas, kuris galėtų būti jungiamas su dabartine sovietinio «patriotizmo» kampanija. Fedoras Soprunovas iš Latvių Teritorialinio korpuso 227 pulko, 183 Šaulių divizijos, prisimena studentišką užklausimą politrukui — kodėl Ryga nebuvo ginama? Politrukas atsakė, kad vokiečių ataka buvo per stipri, o ir todėl, kad Maskva būtų apginta. «Bet mano namai yra Rygoje, o ne Maskvoje», — atsikirto studentas. Tada politrukas atsakė: «Aš sakau Maskva ne todėl, kad aš esu rusas, o todėl, kad esu komunistas». Karas buvo ideologinis, nukreiptas prieš fašizmą, bet komunizmo sostinė būdavo sutapatinta su Rusijos sostine ir Sovietų Sąjunga.

[32] A. A. KURSONOV ir E. S. LAGUTIN, *K voprosu ob effektivnosti partizanskogo dviženija na territorii Sovetskogo Sojuza*, žr. *Protiv falsifikacii istorii vtoroj mirovoj vojny*, išl. A. M. NEKRIČ ir kiti, Maskva 1964, 269.

[33] I. KASNICKIS ir V. MEŠČERIAKOVAS, *Kovos puslapiai*, Vilnius 1961; E. MARTINSON, *Poka dyšat' ja umeju*, Talinas 1968; A. RAŠKEVIC [RAŠKEVICS], *Zapiski*

bandymus išpūsti ne tiek svarbų įvykį. Iš įteiktų premijų karo metu kai kurioms komjaunimo grupėms, pagal populiarų sovietinį leidinį *Ognennije gody*, (*Ugnies metai*) nė viena premija nebuvo skirta pabaltiečiams. Ankščiau minėtame rinkinyje *Ognennije gody*, menkai teaprašyta partizaninė veikla Pabaltijyje. 1943 metų raporte apie estų komjaunimą, kuriam priklausė virš 800 partizanų, paduodama neproporcingai didelis skaičius aktyvistų, turinčių rusiškas pavardes [34].

Paskutiniai nepriklausomybės metai

Dvi Stalino-Hitlerio rugpiūčio bei rugsėjo mėnesių sutartys yra tapusios labai jautriomis temomis, kurios sovietinėje istoriografijoje dažniausiai yra neminimos, o jei būna paminėtos, tai retai leidžiamasi į smulkmenas, tenkinamasi tik įprastu sovietinės nuomonės pakartojimu, kad tos sutartys buvusios reikalingos prieš Vakarų bandymus išprovokuoti karą tarp Sovietų Sąjungos ir Vokietijos. 1939 metų rugsėjo 23 d. dienraščio *Pravda* pasisakymas yra pats išsamiausias išdėstymas sovietinei liaudžiai apie rugpiūčio mėnesio slaptą sutartį. Kremlius vis dar nepripažįsta, jog ana sutartis priklausė slaptam protokolui:

> Šitokiomis aplinkybėmis Tarybų Sąjunga negalėjo padėti Lenkijai, kurios valdžia pagalbos kategoriškai atsisakė. Vienintelė likusi galimybė buvo išgelbėti Vakarų Ukrainą, Vakarų Baltarusiją ir Pabaltiją nuo vokiečių jungo. Tokiu būdu Tarybų valdžia išsirūpino iš Vokietijos įsipareigojimą neperžengti sekančių upių: Pisa, Narev, Bug, Vysla ir San» [35].

Tai lietė tik Lenkiją. Slaptieji susitarimai dėl Pabaltijo niekados nėra buvę iškelti, bet kartas nuo karto būna užuominų, kad tūlas rašytojas apie juos žino. Pavyzdžiui, Sīpols, latvių istorikas, pabrėžia, kad Latvija įstengė išvengti vokiečių užpuolimo 1939 metais rugsėjo mėnesį dėl to, kad Tarybų Sąjungai rūpėjo Pabaltijo valstybių neliečiamumas: «Sudarydama su Tarybų Sąjunga nepuolimo sutartį 1939 metais rugpiūčio mėnesį, Vokietija įsipareigojo

---

partizana, Ryga 1963; A. P. Sem'onov [Semjonovs], *Neustrašimye*, Ryga 1963; P. Staras, *Partizaninis judėjimas Lietuvoje didžiojo tėvynės karo metu*, Vilnius 1966.

[34] *Ognennye gody. Dokumenty i materialy ob učasty komsomola v Velikoj Otečestvennoj vojne*, Maskva 1971, 426-428.

[35] *Istorija Velikoj Otečestvennoj vojny* (žr. aukščiau, išn. 25), I, 176; A. A. Drizul [Drīzulis] ir kiti (išl.), *Bor'ba latyšskogo naroda v gody Velikoj Otečestvennoj vojny, 1941-1945*, Ryga 1970, 13.

atsižvelgti į šį Tarybų Sąjungos nusistatymą»[36]. Tačiau viešosios sutarties pastraipos nemini Pabaltijo valstybių.

Latvių akademikas Aleksandrs Drīzulis, iš kitos pusės, matomai nežino apie sutarties slaptas pastraipas. Savo studijoje apie fašizmą Latvijoje Drīzulis, negalėdamas šios temos išvengti, sutartį gina, pakartodamas garsiąją Stalino kalbą, pasakytą per Maskvos radiją 1941 metais liepos 3 dieną[37]. Stalinas kalbėjo, jog ta sutartis buvo taikos sutartis, kurios jokia taiką mylinti šalis nebūtų galėjusi atmesti, nors ją pasiūlė Hitlerio-Ribbentropo vadovaujama valstybė. Nors Drīzulis savo bibliografijoje ir nurodo nemaža Vakarų šaltinių, tačiau *Nacių-Sovietų santykiai* į jų skaičių neįeina.

Rašytojai, kurie Vakaruose išleido samizdato leidinius ir stebėtinai daug žino apie šaltinius, apie slaptas sutartis, labai keista, davinių neduoda. Roy Medvédév, parašęs išsamią stalinizmo istoriją, yra tos nuomonės, kad nors viešąsias dalis galima ginti iš valstybės interesų taško, anaiptol, negalima pritaikyti tokio argunento slaptiems protokolams. Jisai, atrodo, žino tiktai apie 1939 metų rugsėjo 29 d. sienų bei draugystės sutarties slaptą sutartį ir ją laiko neprincipinga[38]. Generolas Grigorenko, savo laiške gindamas Nekričą, taip pat yra tos nuomonės, kad draugystės bei sienų sutartis nėra pateisinama, nors pats nesileidžia į smulkmenas ir nėra aišku, ar jisai iš viso yra matęs slaptų paragrafų tekstą[39]. Grigorenko gal būt klaidingai laiko dienraščio *Pravda* 1939 metų rugsėjo 23 d. paskelbtą demarkacijos liniją sutarties slaptaja dalimi.

Atsiliepdama į Vakarų priekaištus dėl Sovietų Sąjungos kėslų į Pabaltijo valstybes 1939-1940 metais, Sovietų valdžia dažniausiai nurodo tariamai rimtas anglų derybas su vokiečių atstovu Herbert von Dirksen karo išvakarėse. Sovietų valdžia, kerštaudama dėl *Nacių-Sovietų santykių*, išleido anų derybų aprašymą, kuris tačiau nepatiekia pakankamai tvirtų argumentų Vakarų kaltinimams atmesti[40].

Įprastinis sovietinės istoriografijos leitmotyvas Pabaltijo atžvilgiu 1939-1940 metais, yra tariamasis Pabaltijo valstybių pro-vokiškas

---

[36] V. Sipols [Sīpols], *Tajnaja diplomatija. Buržuaznaja Latvija v antisovetskich planach imperialističeskich deržav, 1919-1940 gg.*, Ryga 1968, 314.

[37] A. A. Drizul [Drīzulis], *Latvija pod igom fašizma, 1934-1940 gg.*, Ryga 1960.

[38] R. Medvedev, *Let History Judge*, New Yorkas 1971, 442.

[39] P. G. Grigorenko, *Sokrytie istoričeskoj pravdy — prestuplenie pered narodom! Pis'mo v redakciju žurnala «Voprosy istorii KPSS»*, Londonas (Kanada) 1970, 85 psl.

[40] G. N. Reutov, *Pravda i vymysel o vtoroj mirovoj vojne*, Maskva 1967, 76-77; 1970, 132-33.

nusiteikimas tarptautinėje situacijoje, todėl Vakarų valstybės ir norėjusios nukreipti Vokietijos agresiją prieš Sovietų Sąjungą [41]. Vienu atveju kalbama, kad «reakcingos» Pabaltijo vyriausybės pačios ieškojo konflikto su Sovietų Sąjunga [42]. Kalbama ir apie tai, kad buržuazinė Estijos vyriausybė tik laukusi progos, kaip nudurti Sovietų Sąjungą iš užpakalio [43], lyg tai būtų įmanoma padaryti fiziškai. Vokiečių generolas Walter Brauchitsch ir Franz Halder, esą raginę lietuvius užimti Vilnių 1939 metais rugsėjo mėnesį ir taip įvelti Lietuvą į susirėmimą su Maskva [44]. Reikia suprasti, kad tik britų-prancūzų karo paskelbimas Vokietijai sulaikė lietuvius nuo šio žygio [45]. Pagal kitą variantą, Vakarai norėję pasinaudoti Pabaltijo valstybėmis kaip placdarmu kryžiaus kare prieš Sovietų Sąjungą. Amerikos atstovo Sovietų Sąjungoje Lawrence Steinhardt kelionė į Rygą 1940 metais vasario mėnesį yra laikoma tokio slapto sąmokslo paruošiamuoju žygiu [46].

O pagal dažniausiai girdimą varijantą, Vakarai, esą, atsisakę suteikti bendras garantijas Pabaltijo valstybėms dėl to, kad jie norėję palikti Pabaltiją atviru agresijos koridoriumi kovoje prieš Sovietų Sąjungą [47].

Nekričo studija apie anglų užsienio politiką karo išvakarėse atspindi perėjimą nuo stalininio prie labiau sofistikuoto Pabaltijo valstybių žlugimo 1939 metais aiškinimo. Jo išleista studija 1955 metais, apimanti britų politiką nuo Miuncheno iki karo pradžios, tikriausiai buvo parašyta metais anksčiau [48]. Joje Nacių-Sovietų

---

[41] *Očerki istorii Velikoj Otečestvennoj vojny, 1941-1945*, Maskva 1955, 34.

[42] B. S. Tel'puchovskij, *Velikaja Otečestvennaja vojna Sovetskogo Sojuza, 1941-1945 (Kratkij očerk)*, Maskva 1959, 15.

[43] V. A. Maamjagi [Maamägi], *Protiv fal'sifikacii istorii Estonii buržuazno-nacionalističeskimi emigrantskimi istorikami*, žr. *Sovetskaja Pribaltika v. bratskoj sem'e narodov SSSR*, Ryga 1960, 4 ir 50.

[44] S. A. Atamukas, *Kompartija Litvy v bor'be za Sovetskuju vlast' (1935-1940 gg.)*, Maskva 1961, 223.

[45] V. V. Guščin, *Bor'ba rabočego klassa Litvy protiv antinarodnoj vnešnej politiki buržuaznogo pravitel'stva, 1939-1940 gg.*, žr. V. T. Fomin ir kiti (išl.), *Voprosy sovremennogo kommunističeskogo i rabočego dviženija*, Maskva 1961, 213.

[46] V. Sīpols, *Tajnaja diplomatija* (žr. aukščiau, išn. 36), 321 psl.

[47] L. N. Ivanov, *Očerki meždunarodnych otnošenii v period vtoroj mirovoj vojny (1939-1945)*, Maskva 1958, 29. Neatrodo, kad autorius gerai orientuotųsi geografijoje, kalbėdamas apie hitlerininkų 1939 metų rugsėjo mėn. okupavimą lenkų šiaurinių komunikacijos centrų Gardino ir Kauno (48 psl.); V. Sīpols, *Tajnaja diplomatija* [žr. aukščiau, išn. 36], 299 psl.; Ju. V. Borisov, *Sovetsko-francuzkie otnošenija i bezopasnost' Evropy*, Maskva 1960, 91.

[48] A. M. Nekrič, *Politika anglijskogo imperializma v Evrope (oktjabr' 1938 — sentjabr' 1939)*, Maskva 1955.

sutartis visai nutylėta, bet užtai išryškinta tezė, kad Vakarai dėję pastangas sukelti karą tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos. Pabaltijo žiemos įvykiai labai trumpai tepaminėti, bet ir tai ryšium su 1939 metų vasaros derybomis, kai tuo tarpu ištisas poskyris skirtas Anglijos komunistų partijos kovai prieš vyriausybės antipopuliarią užsienio politiką.

1962 metais Nekričas parašė straipsnį, apimantį laikotarpį nuo karo pradžios iki 1940 metų sausio mėnesio [49]. Nors straipsnio apimtis labai plati, — jame paliesta ir Skandinavija, — ilgokas skyrius skirtas Pabaltijo respublikoms. Autorius, matomai, naudojosi Estijos archyvų medžiaga, ir visų trijų šalių politinius pasikeitimus grindžia Estijos įvykiais. Taigi, jis gana atvirai aprašo Estijos vyriausybės svarstymus dėl Savitarpio pagalbos sutarties priėmimo, o taip pat apie visus anuo metu buvusius galimus pasirinkimus. Nėra ko stebėtis, kad Nekričas pateisina Sovietų Sąjungos politiką, bandydamas įrodyti, jog Pabaltijys ilgą laiką buvęs Maskvai pavojingas. Jis retoriškai klausia: «Ar galėjo Sovietų Sąjunga ramiai laukti, kol Vokietija įsitvirtinš šiame rajone?» Nuo čia jis ir pradeda savo svarstymus apie tariamą Vakarų vaidmenį, palaikant Pabaltijo valstybes kaip antisovietinės politikos centrą. Dėl tos priežasties jis cituoja buvusį Estijos valstybininką Jaan Tönnison, parodydamas, koks buvo Estijos antisovietinis nusistatymas per visą tarpkarinį laikotarpį.

Nekričo straipsnyje yra taip pat iškeltas vakarų ciniškumas Pabaltijo valstybių atžvilgiu. Chamberlainas ir jo pasekėjai Anglijoje norėję Pabaltijo respublikas panaudoti konfliktui sukelti tarp Maskvos ir Vokietijos, tačiau, aplinkybėms pasikeitus, tai nepavyko, kaip pats Chamberlainas prisipažino. Latvijos užsienio reikalų ministro Vilhelm Munters'o pasisakymas, Vakarams apleidus Lenkiją, cituojamas šiai tezei paremti.

Netgi Didžiosios Britanijos atsisakymas 1940 metų vasarą pripažinti naujas Pabaltijo sovietines respublikas, laikomas motyvuotu britų susidomėjimu Pabaltijo aukso rezervais, kuriais, tariamai, ketino atsirevanšuoti liaudies valdžioms tose respublikose, kurios suvalstybino britų nuosavybę. Šią pažiūrą 1957 metais išryškino G. A. Deborinas, kuris įžiūrėjo, kad britai ir amerikiečiai gina pabaltiečių interesus, nes jų laivus bei auksą pasisavino [50]. Pabrėžiant, kad

---

[49] A. M. Nekrič, *Politika anglijskogo pravitel'stva na severo-zapade Evropy (sentjabr' 1939 — janvar' 1940)*, žr. *Novaja i novejšaja istorija*, 1962 m. 5 nr., 24-25 ir 29.

[50] G. A. Deborin, *Vtoraja mirovaja vojna. Voenno-političeskij očerk*, Maskva 1958, 78.

nebuvę konkrečios pagalbos Lenkijai 1939 metais, ir Vakarai melavę dėl tariamo negalėjimo teikti tokią paramą [51], tikriausiai, buvę tikėtasi prislopinti pro-vakarietiško sentimento apraiškas. Sovietiniai mokslininkai visokiausiais būdais stengiasi pabrėžti, kad Pabaltijo valstybės turėjo pro-vokišką nusistatymą. Pavyzdžiui, Nekričas cituoja Anglijos konsulo Taline 1939 m. liepos mėn. notą, kurioje išreiškiamas susirūpinimas dėl vis didėjančios Estijos valdžios vokiškos orientacijos [52]. Kartais net tokia gana nereikšminga medžiaga, kaip laikraščio straipsnis, atspaudintas Lietuvos Krikščionių demokratų dienraštyje *XX Amžius*, kuriame išreiškiamas pasitenkinimas dėl gerų santykių su Vokietija, net po įvykdyto Klaipėdos krašto prijungimo prie Vokietijos, yra laikomas fašizmui palankumo įrodymu [53]. Reikia pagalvoti, kokias išvadas būtų galima padaryti, panašiu būdu skaitant nacių-sovietų sutarties laikotarpio *Pravdą*.

Ryšium su tuo, kad trijų Pabaltijo respublikų vyriausybės turėjo pro-vokišką orientaciją, nemažai dėmesio skiriama, taip vadinamam Lietuvos prezidento Antano Smetonos 1939 metų rugsėjo mėnesio pasiūlymui — paversti Lietuvą Vokietijos protektoratu. Spėjama, kad Augustinas Povilaitis, Lietuvos Saugumo viršininkas, du kartus lankęsis Vokietijoje tuo reikalu [54]. Jo pasikalbėjimai su vokiečiais Sopote, prie Danzigo, buvo atskleisti 1944 metais, prieš Jungtinių Amerikos Valstybių armijai užimant vokiečių užsienio reikalų ministerijos archyvus Harzo kalnuose [55]. Sovietų mokslininkai, atrodo, nežinojo, bent oficialiai, apie slaptus Nacių-Sovietų pakto aktus [56]. Kadangi tie Sopoto pasitarimai įvyko prieš 1939 metų rugsėjo 20 d., t.y., dar prieš sudarymą sutarties, kuria vokiečiai perleido Lietuvą sovietams, matyti, kad Vokietija jau mėgino įvykdyti savo sutartį su Sovietų Sąjunga, kaip kad buvo nutarta prieš mėnesį.

---

[51] V. A. Sekistov, *Bol'šaja lož' o vojne. Kritika novejšej buržuaznoj istoriografii vtoroj mirovoj vojny*, Maskva 1971, 149.

[52] A. M. Nekrič, *Politika anglijskogo imperializma v Europe (oktjabr', 1938 — sentjabr'*, 1939), Maskva 1955, 344.

[53] J. Būlavas, *Vokiškųjų fašistų okupacinis Lietuvos valdymas (1941-1944 m.)*, Vilnius 1969, 33.

[54] Sīpols, *Tajnaja diplomatija. Buržuaznaja Latvija v antisovetskich planach imperialističeskich deržav, 1919-1940 gg.*, Ryga 1968, 338.

[55] *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos III-ji sesija, 1944 m. rupjūčio mėn. 29-30 d. (stenografinė apyskaita)*, Vilnius 1947.

[56] V. V. Guščin *Bor'ba rabočego klassa Litvy protiv antinarodnoj vnešnej politiki buržuaznogo pravil'elstva 1939-1940 gg.*, žr. V. T. Fomin ir kiti (išl.), *Vosprosy sovremennogo komunističeskogo i rabočego dviženija*, Maskva 1961, 213; A. Bulota, *Nuo balto žirgo iki svastikos*, Vilnius 1962, 154.

Žinant anų laikų įvykių eigą, išaiškėja ir kiti gana slapti įvykiai, aprašyti Roberto Žiugždos straipsnyje *Pagalbos ranka baisiame laike*[57]. Jis mini vokiečių planus sudaryti vokiečių karinę sąjungą su Lietuva, kuri « priklausė Vokietijos įtakos sferai ».

Lietuvos Užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys, kurį vokiečiai pakvietė aplankyti Berlyną, buvo paprašytas savo kelionę atidėti keliom dienom vėliau, greičiausiai dėl to, kad ministras savo paskutinėse kalbose pabrėžė Lietuvos neutralitetą. Urbšys nevyko į Berlyną, toliau tęsia straipsnis, o Ribbentrop'as sekančio vizito metu Maskvoje « buvo priverstas atsisakyti, bent laikinai, nuo agresyvaus sumanymo Lietuvos atžvilgiu ». Išeinant iš to, Lietuvos nepriklausomybę užtikrino tik Sovietų Sąjungos Tarpusavio pagalbos paktas. Lietuvių mėginimas sau užsidėti vokiečių protektoratą priklauso taip pat vėlesniam periodui[58]. *Kulturverband'o* sąmokslas, diskutuotas J. Žiugždos, daugiau niekados nepasirodė. Vienas autorius, neidamas į detales, bando prileisti, kad misija, pasiųsta įtikinti prezidentą Smetoną grįžti iš Vokietijos 1940 metų birželio 16 dieną, esą, turėjusi uždavinį pasitarti gauti iš Vokietijos karinę paramą[59].

1940 METŲ VASARA

Dabartiniai sovietiniai pabaltiečių veikalai daugiau turi balansuotą požiūrį į brolišką pagalbą, gautą iš Sovietų Sąjungos 1940 metais. Pirma, ši tema jau buvo praradusi savo aktualumą 1949 metais. Antra, per dažnai atskiriami vidaus gyvenimo sunkumai, kurie laikomi prielaidomis revoliucinei situacijai bręsti, nuo tarptautinės padėties, kuri sugriovė fašistinius režimus ir kuri pastūmėjo prie papildomų sovietinių karinių dalinių įvedimo 1940 metų birželio viduryje. Sovietų kariuomenės įvedimas į Pabaltiją yra vaizduojamas kaip būtinumas, kadangi Baltijos valstybių vyriausybės, slaptai vedė antisovietinius pasitarimus, darydavo provokacijas prieš sovietų karines įgulas, didindavo antisovietinę indoktrinaciją, turėjo prosuomiškas pažiūras, taigi, trumpai kalbant, tuos visus anksčiau minėtus aktus, kuriuos Molotovas 1940 metais iškėlė[60]. Agresijos

---

[57] R. Žjugžda, [Žiugžda] *Ruka pomošči v grozny chaos*, žr. *Komunistas*, 1972 m. 10 nr. 15-23.

[58] A. Bulota, *Nuo balto žirgo iki svastikos* 159 psl.

[59] K. Tiškevičius, *Fašistinės santvarkos krizė Lietuvoje tarybų valdžios atkūrimo išvakarėse (1938-1940 m.)*, žr. J. Žiugžda ir kiti, *Už socialistinę Lietuvą*, Vilnius 1960, 289.

[60] *Istorija Latvijskoj SSR (sokrašennyj kurs)*, Ryga ²1971, 554 ir sek. psl.; Sipols, *Tajnaja diplomatija. Buržuaznaja Latvija v antisovetskich planach imperia-*

pavojus iš Vokietijos pusės vis didėjo. Kraštas buvęs derlinga dirva vokiečių špionažui, ir vokiečių 1939 metų repatriantai pradėjo rodyti nepaprastą interesą grįžti atgal. Nesvarbu, kad Vokietija neužpuolė Pabaltijo kraštų 1939 metų rudenį — ji tai galėjo padaryti 1940 metų vasarą. Sovietų nepasitikėjimas pabaltiečių fašistiniais lyderiais, pagal sovietų istorikus, privedė prie 1940 metų birželio ultimatumo ir papildomo Raudonosios armijos karinių dalinių įvedimo.

Stalininė formulė, kalbanti apie Pabaltijo revoliucinę padėtį, jau buvo svarstyta, tačiau ji vis dar pasirodydavo įvairiomis formomis ir postalininėse istoriografijose. Kol Pabaltijo vyriausybės išlaikė antisovietines pozicijas, tų kraštų gyventojai, didieji istorijos kūrėjai, tvirtai laikėsi amžino, istoriškai pagrįsto, prosovietinio nusistatymo. V. V. Guščinas savo 1960 metų straipsnyje *Lietuvos darbininkų klasės kova prieš nepopuliarią užsienio politiką, pravedamą buržuažinės vyriausybės, 1939-1940 metais*[61] duoda pirmos rūšies šmeižikiško tono pavyzdį, kokį gali panaudoti sovietiniai istoriografai. Nors Guščino darbas, paremtas archyviniais tyrinėjimais Maskvoje ir Lietuvoje, tačiau jis aiškiai parodo tą niekada nesibaigiančią kovą su emigrantais — «falsifikatoriais».

Dauguma dabartinių sovietinių autorių vaizduoja atskirai išorinius ir vidinius įvykius. Estas Peeter Larinas eina net toliau: jis kalbėdamas apie išorinę ir vidinę krašto padėtį, atskirai įveda skyrių apie nacių planus išnaikinti Estijos gyventojus[62]. Kiti nušviečia tuos įvykius vykusius tuo pat metu[63], nepabrėždami jų priežastinio santykio[64]. Paskutiniausias *Latvijos TSR Istorijos* leidinys iškelia ankstesnę tezę, naudotą esto istoriko Viktoro Maamägi[65], kuris pri-

---

listicheskikh deržav, 1919-1940 gg., Ryga 1968, 323-336; V. Petrov, *June 22 1941: Soviet historians and the German invasion*, Columbia, S. C., 1968, 145-146, 77; A. Bulota, *Nuo balto žirgo iki svastikos*, Vilnius 1962, 161.

[61] V. V. Guščin, *Bor'ba rabočego klassa Litvy protiv antinarodnoj vnešnej politiki buržuaznogo pravitel'stva 1939-1940 gg.*, žr. V. T. Fomin ir kiti (išl.), *Voprosy sovremennego kommunističeskogo i rabočego dviženija*, Maskva 1961, 213.

[62] P. A. Larin, *Estonskij narod v Velikoj Otečestvennoj vojne, 1941-1945 gg.*, Talinas 1964.

[63] V. V. Guščin, *Bor'ba rabočego klassa Litvy protiv antinarodnoj vnešnej politiki buržuaznogo pravitel'stva 1939-1940 gg.*, žr. V. T. Fomin ir kiti (išl.), *Voprosy sovremennogo kommunističeskogo i rabočego dviženija*, Maskva 1961, 183.

[64] *Očerki istorii Velikoj Otečestvennoj vojny*, 1941-1945, 37.

[65] V. A. Maamjagi [Maamägi], *O nekotorych osobennostjach perechoda pribaltijskich sovetskich respublik k stroitel'stvu socializma (1940-1941 gg.)*, žr. *Istorija SSSR*, 1962 m. 6 nr., 27-43; *Istorija Latvijskoj SSSR*, 590-591, 583-584; A. K. Biron ir V. V. Dorošenko, *Sovetskaja istoriografija Latvii*, Ryga 1970, 390.

stato socialistinę revoliuciją Pabaltijo valstybėse, kaip iškovotą proletarų pergalę be ginkluotos kovos. Raudonosios armijos buvimo reikšmė yra suprantama, nes ji neleido buržuazijai pavartoti savo karines jėgas revoliucijai malšinti ar prašyti pagalbos iš užsienio, kaip kad ji padarė 1919-1920 metais. Iš tikrųjų revoliucinė agitacija, kaip oficialiai teigia latvių istorikai šiame darbe, iššaukė policijos atakas prieš darbininkus, kurie išėjo pasveikinti Raudonąją armiją. Lietuvis istorikas Vytautas Kancevičius laiko, kad pagrindiniu elementu lietuvių revoliucijoje esanti jėgų persvara tarp klasių darbininkų naudai[66]. Tačiau Raudonosios armijos įžengimas yra pavaizduotas kaip « objektyvi » padėtis, kuri pakėlė antifašistinę masių nuotaiką, versdama veikti juos prieš senąjį režimą. Tikriausiai, sovietų propagandistų kariniame bare 1970 metais išvedžiojimai turėjo įtakos į vėlesnę Kancevičiaus studiją[67], kurioje jis bando pabrėžti pozityvią ir naudingą Raudonosios armijos rolę Pabaltijo valstybėse. Kancevičius netiesiogiai giria buržuazinės Lietuvos kariuomenę, kad ji nesitraukė į Vokietiją kartu su Smetona[68]. Bet revoliucijai pavykus, Raudonoji armija kartu su visais kitais sovietų veiksmais, dingsta iš Kancevičiaus apysakos. Sekanti reorganizacija yra pavaizduota kaip grynai vidaus reikalas.

Kitas vėliausių laikų kritikas, interpretuojąs 1940 metų įvykius Vakarų požiūriu, kalba gana neaiškiai apie Raudonosios armijos[69] specifinį vaidmenį Pabaltijyje. H. Šadžius mechaniškai teigia, kad dauguma vakarietiškų išvedžiojimų, jog «revoliucija» Pabaltijui buvusi primesta Sovietų Sąjungos, yra melas. Grubiu būdu jis stengiasi nuneigti buržuazinius teiginius, kad 1940 metų revoliucija Lietuvoje nebuvo bazuota ant klasių antagonistinio pagrindo ir kad 1939 metų savitarpinės pagalbos paktas buvo prievartos būdu primestas Pabaltijo valstybėms.

---

[66] V. KANCEVIČIUS, *Revoliucinės situacijos peraugimas į socialistinę revoliuciją Lietuvoje 1940 metais*, žr. *Spalio revoliucija ir visuomeniniai mokslai*, Vilnius 1967, 110-111. Tas pats autorius visur bandė suklasifikuoti lietuvių socialinės grupes į « viršutines » ir « apatines » 1940 metų įvykių raidoje: V. KANCEVIČIUS, *'Viršūnės' ir 'apačios' 1940 m. socialistinės revoliucijos Lietuvoje išvakarėse*, žr. *Už socializmo sukūrimą Lietuvoje*, Vilnius 1969, 199-207.

[67] V. KANCEVIČIUS, *1940 metų birželis Lietuvoje*, Vilnius 1973. Tais pačiais metais išėjo dvi karinės apybraižos karo metų tema, parašytos lietuvių: [Gen.] V. KARVELIS, *Lietuvos TSR išvadavimas iš hitlerinės okupacijos, 1944-1945*, Vilnius 1973, ir J. ARVASEVIČIUS, *1418 dienų mūšiuose*, Vilnius 1973. G. ABRAMAVIČIUS, *Nuo Kauno iki Vilniaus 1502 dienos*, Vilnius 1974. Tie leidiniai yra panašūs į memuarinio tipo apsakymus, parašytus buvusio politinio karininko.

[68] V. KANCEVIČIUS, *1940 metų birželis Lietuvoje*, 54 psl.

[69] H. ŠADŽIUS, *Buržuazinės istorijografijos kritika 1940 metų socialistinės revoliucijos Lietuvoje klausimu*, žr. *Ideologinė kova ir jaunimas*, Vilnius 1972, 60-61.

Sovietų ambasadorius Ivanas Maiskis ciniškai atpasakoja savo susitikimą su lordu Halifaxu 1940 metais rugpiūčio 15 dieną. Maiskis paprašė uždaryti Pabaltijo valstybių misijas Didžiojoje Britanijoje. Štai kokia keista jo interpretacija. Kada jis akis į akį susitiko su Halifaxu, kuris kaltino sovietus, kad jie yra padarę agresijos aktą Pabaltijyje, tada Maiskis pateikė jam analogišką istoriją apie Sibiro ūkininką Ivaną. Ivanui sergant, jo kaimynai pavogė visus jo turtus, bet kai jis pasveiko, jis jėga iš jų juos atsiėmė. « O dabar, lorde Halifaxai, sakykite, kas, Jūsų nuomone, buvo agresorius — ūkininkas Ivanas ar jo kaimynai? » [70].

1940 metų įvykiai įgyja kiek skirtingą reikšmę lietuvio istoriko Kosto Navicko darbe. Pagal jį, jei Lietuvos buržuazinė vyriausybė siekė Lietuvą padaryti « nelegalia » hitlerinės Vokietijos kolonija, tai toks aktas palietė tiek lietuvių tautos, tiek sovietų interesus. Tada « naujos saugumo priemonės — 1940 metų birželio ultimatumas, kurį įteikė Sovietų Sąjunga, — visumoje, net žiūrint iš tarptautinės buržuazinės teisės taško, yra pateisinamos » [71]. Jis neina į detales. Vėlesniame veikale jis duoda originalų, nors neįtikėtiną aiškinimą, kuris pasilieka už sovietinio pilkumo rėmų. Jis teigia, kad Lietuvos inkorporavimo į Sovietų Sąjungą būtinumas — tai tarptautinis reikalas. Kitomis aplinkybėmis Lietuva būtų galėjusi tapti liaudies respublika, surišta su Sovietų Sąjunga tik tarptautiniais ryšiais. Bet Vokietijos grėsmės artumas reikalavo artimesnių ryšių su Sovietų Sąjunga [72].

Pirmieji sovietų okupacijos metai

Be bendrų sovietų sistemos garbinimų ir kokią ji naudą atnešė Baltijos valstybėms, sovietiniai pabaltiečių istoriografai mažai kreipė dėmesio į pirmuosius sovietų valdymo metus.

Vienas iš nedaugelio sovietinių studijų apie nacionalistinę opoziciją prieš sovietinį režimą metų būvyje, po 1940 birželio, yra A.

---

[70] Ivan Maisky, *Memoirs of a Soviet Ambassador: The War, 1939-1943*, vertė A. Rothstein, New Yorkas 1967, 139-40.

[71] K. Navickas, *Leninės nacionalinės politikos reikšmė lietuvių tautai*, Vilnius 1960, 71 psl. Sovietų reikalavimų teisingumas Baltijos valstybių vyriausybėms 1940 metų birželio mėnesį yra panaudotas iš Savitarpio pagalbos pakto; J. Žiugžda, *Buržuazinės santvarkos Lietuvoje krizė ir fašistinės diktatūros nuvertimas (1939-1940 metai)*, žr. *Mokslas tarybų Lietuvoje*, Vilnius 1961, 5-29 psl.

[72] K. Navickas, *TSRS vaidmuo, ginant Lietuvą nuo imperialistinės agresijos 1920-1940 metais*, Vilnius 1966, 322-323.

Žagars straipsnis [73]. Jis daugiausia liečia, sakytum, relatyviai nepavojingas temas, kaip antai, latvių raudonųjų partizanų didvyriškumą, nacių ekonominę eksploatacija Latvijoje ir karinę istoriją. Žagars tezė — kad įsišaknijusios buržuazinės nuomonės bei pažiūros negalėjo būti pakeistos vienų metų bėgyje. Ta pačia teze aiškina ir karo laikų kolaboraciją su vokiečiais. Pradžioje jis duoda aštuonis faktorius, kurie 1940 metais palengvino Latvijos proletariato pergalę. Tarp jų yra komunistų partijos vaidmuo (visuomet pozityvus), vidiniai sunkumai, tiek ekonominiai, tiek politiniai, ir buržuazinio lagerio suskilimas, atsiradęs dėl tos priežasties, kad 1934 metais buvo užgniaužta įvairi (antivyriausybinė) veikla. Kaipo paskutinį iš tų aštuonių faktorių jis laiko Raudonosios armijos buvimą Latvijoje, kruopščiai aiškindamas, kad tai nebuvo lemiamasis faktorius ir, kad įvykiai panašiai būtų susiklostę ir be jos pozityvaus buvimo. Žagars duodami faktoriai nesiskiria nuo Maamägi.

Latvijos respublikos *Aizsargi* (savanorių milicija) yra vaizduojama kaip antisovietinio judėjimo Latvijoje širdis. Kai kurie sugebėjo paslėptĩ savo ginklus, kad juos būtų galima panaudoti prieš sovietinį režimą, kai jį užpuls vokiečiai. Žagars straipsnyje yra stebinantis momentas, kad net 1940 metų birželį Sovietams užėmus Latviją, buvo toleruojami antisovietiniai jausmai. Dėka ilgos indoktrinacijos 1939-1940 metų laikotarpyje, Latvijos kariuomenė, kurios daugumą sudarė darbininkų ir valstiečių sūnūs, buvo visgi priešiškai nusistačiusi sovietų tvarkos atžvilgiu [74]. Mažų krautuvių ir kitų ekonominių vienetų nacionalizavimas 1940 metų rudenį didino nepasitenkinusiųjų gretas. Inteligentiją daugiausia sudarė buržuazijos ir buožių, stambių žemvaldžių atstovai. 1940 metų rudenį buržuaziniai mokytojai organizavo antisovietines demonstracijas ir daug studentų, kurie neapkentė sovietų sistemos, vėliau prisijungė prie hitlerininkų. Bet kad sovietinis skaitytojas negautų netikusį latviškojo šovinizmo vaizdą, Žagars pastebi, kad tokia padėtis buvo ne vien tik latviškose mokyklose, kuriose buvo antisovietiškų neramumų punktai. « Rusų mokyklos turėjo ryšius su įvairiomis baltagvardietiškomis rusų organizacijomis, o žydų mokyklos buvo žydų buržuazijos

---

[73] E. A. ŽAGAR [ŽAGARS], *Nekotorye voprosy klassovoj bor'by v Latvijskoj SSR nakanune Velikoj Otečestvennoj vojny*, žr. DRIZUL, *V dni vojny, 1941-1945 gg.*, 27-28 ir 30-34 psl.

[74] Ten pat, 34-35 ir 40-41 psl.: *Istorija Latvijskoj SSR*, 614 psl., samprotaujama apie nepasitikėjimą Šiaurės-Vakarų karine vadovybe, vadovavusia buvusiems latviškos armijos junginiams, ir po to sekusi jų demobilizacija, paplitus gandams, kad lietuviškasis teritorialinis korpusas įvykdęs masinius pabėgimus.

objektas, turėjęs tikslą nukreipti jaunimą į sionizmo susitelkimo centrus, kur brendo žydiškojo išskirtinumo idėja »[75].

Žagars nuomone, Latvijos buržuazijos pogrindis neturėjęs kitos programos, išskyrus jos antisovietizmą ir norą sugrąžinti nacionalizuotą turtą. Kai kurios buržuazijos grupės tarnavo vokiečių žvalgybai. Žagars aprašymas kelia klausimą dėl oficialiai paskelbtų 1940 liepos ir 1941 metų sausio mėnesio rinkimų rezultatų tikrumo. Jeigu opozicija buvo taip plačiai paplitusi, tai ji kai kuriais atvejais, galėjo paveikti varginguosius valstiečius (ūkininkus) atsisakyti nuo dalinamų buožių (stambių žemvaldžių) žemių, arba galėjo vykdyti sabotažą kai kuriose kaimo rinkiminėse vietovėse, tad rinkiminiai rezultatai, galbūt, buvo išpūsti. Žagars net neįstengia duoti 1940 metų rinkimų rezultatų statistikos, apsiribodamas tvirtinimu, kad jie parodė netikėtą darbininkų ir valstiečių lūkestį. Kaip pateikia Žagars, už sovietų kandidatus sausio rinkimuose pasisakė 98%, tačiau lieka neįtikinami skaičiai, turint galvoje 60.000 Latvijos Aizsargų šalia kitų opozicinių grupių.

1941 metų birželio mėn. deportacijos iš Pabaltijo valstybių galėjo būti ignoruotos tol, kol kitos problemos, susijusios su karo padėtimi, buvo tik menkai minimos. Chruščiovo politikos linija istoriografijoje yra daugiau atvira ir sofistikuota, todėl atsirado reikalo atviriau kalbėti ir deportacijų klausimu. Jos (deportacijos) paparastai buvo pateisinamos dėl neišvengiamo pavojaus iš Vokietijos pusės. 1941 metų birželio 15 d. sovietų vyriausybė paskelbė savo garsiąją dėl karo pavojaus nebuvimo deklaraciją *Pravdoje*. Tasai TASS komunikatas buvo be pertraukos naudojamas Chruščiovo laikų karo istorikų, kaip labiausiai pragaištinga aplinkybė Stalinui, už jo trumparegiškumą ir nesugebėjimą pažiūrėti faktams į akis, paneigiant, kad Vokietija pateikusi teritorinius ir ekonominius reikalavimus Sovietų Sąjungai. Pranešimas kategoriškai pabrėžė, kad « Vokietija neabejotinai tebesilaiko sovietų-vokiečių nepuolimo pakto lygiai taip, kaip darė ir Sovietų Sąjunga. Todėl sklidę gandai sovietinėje valdančiųjų sferoje, kad Vokietija turinti tikslą nutraukti draugystės ir nepuolimo paktą ir pradėti karinį Sovietų Sąjungos užpuolimą, buvę visai nepagrįsti »[76]. Jei taip, nesant pavojaus iš Vokietijos pusės, kokiu pagrindu galima išaiškinti deportacijas ? Faktiškai, Chruščiovo gene-

---

[75] E. A. Zhagar [Žagars], *Nekotorye vosprosy klassovoj bor'by v Latvijskoj SSR nakanune Velikoj Otečestvennoj vojny*, žr. Drizul, *V dni vojny, 1941-1945 gg.*, 46-48 psl. citata, 37, 54-55 numeriai.

[76] Cituota A. Werth, *Russia at War, 1941-1945*, New Yorkas 1964, 125.

ralinė linija, liečianti Stalino vadovavimą prieš ir karo metu, kažkaip stengiasi nepaliesti 1941 metų birželio 15 d. deklaracijos.

Kita pažiūra į deportacijas yra kruopščiai detalizuota, tarpe kitų esto Maamägi [77]. Jis nurodo kaip priežastį – klasių kovos intensyvumą. Tai buvo daroma paskubomis. Deportacijų priežastys nebuvo išaiškintos liaudžiai ir nenustatytas laikas. Visa tai privedė prie klaidingai parinktų asmenų ištrėmimo. Buržuaziniai nacionalistai pasinaudojo tomis klaidomis, platindami gandus, kad «Pabaltijo gyventojai būsią sistemingai išvežti» [78]. Bet, aplamai, padėjus ant sovietinių vertybų istorijos svarstyklių, pagal Maamägi, deportacijos buvusios «progresyvus» reiškinys ir jos pasitarnavusios valstybės interesams prieš pat karą, nes atėmusios iš nacių svarbią dalį jų potencialios penktosios kolonos» [79].

Vokiečių okupacija

Nacių žiaurumai yra viena iš lengviausių ir saugiausių sričių sovietų istoriografiniams tyrinėjimams apie pasaulinio karo laikotarpį. Todėl nenuostabu, kad jie dominavo naujoje stalinistinėje literatūroje apie Pabaltijo kraštus. Nuo 1960 metų pradžios dar pagausėjo leidiniai apie nacių nusikaltimus, kurie yra surišti su praeito karo viešais nusikaltėlių procesais. Kai kurie iš kaltinamųjų buvo išeiviai, teisiami už akių, nes kraštai, į kuriuos jie išemigravo, atsisakė juos išduoti. Dauguma tokios propagandinės medžiagos turėjo mažai mokslinės vertės, nors vaizdinga to laiko tendencijų krypčiai [80].

---

[77] Ten pat., 55 psl.; V. A. Maamjagi [Maamägi], *O nekotorykh osobennostjach perechoda pribaltijskich sovetskich respublik k stroitel'stvu socializma (1940-1941 gg.*, žr. *Istorija SSSR*, 1962 m. 6 nr., 32 psl.

[78] *Bor'ba za sovetskuju Pribaltiku v Velikoj Otečestvennoj vojne, 1941-1945*, Ryga 1966, I t. 24 psl.

[79] Žagar [Žagars], *Nekotorye voprosy klassovoj bor'by v Latvijskoj SSR nakanune Velikoj Otečestvennoj vojny*, žr. Drizul, *V dni vojny, 1941-1945 gg.*, 55 psl.

[80] Žiūrėk, E. Martinson, *Slugi svastika*, Talinas 1962; K. Lemmik ir E. Martinson, *12.000*, Talinas 1962, dėl Linnas ir Viiks atvejų. Dalis tos literatūros buvo skirta užsieniečiams, tokiems kaip (Anoniminis), *Do You Know This Man?* Vilnius 1963, A. Impulevičiaus atvejis Philadelphijoje. Latvių pastanga, J. Silabriedis ir Arklans, *Political refugees Unmasked*, Ryga 1965, veikalas pabrėžia, jog buvo ryšys tarp padarytų nusikaltimų ir karo kolaborantų iš įvairių buržuazinių nacionalistų pusės. Iš rusų dokumentų rinkinių ta pačia tema yra minimi F. A. Bolton ir kiti (išl.), *Prestupnye celi — prestupnye sredstva. Dokumenty ob okkupatsionnoj politike fašistkoj Germanii na territorii SSSR 1941-1944 gg.*, Maskva [2]1968. Ši dokumentacija yra daugiau moksliška ir apima daug Pabaltijo valstybių dokumentų.

Pabaltiečių karo metų žiaurumų traktavimas yra surištas su Pabaltijo kraštų nacionalistų vaidmeniu 1940-1941 metų laikotarpyje. Aukščiausias šiems nacionalistams kaltinimas, tai bendradarbiavimas su naciais, kad taip inkriminuotų jiems tuos žiaurumus, kuriais buvo pasižymėjusi vokiečių okupacija. Propagandistai piešė nebūtus paveikslus, kuriuose vaizdavo « buržuazinius nacionalistus » ir « fašistus », siekiančius paversti jų kraštus Vokietijos kolonijomis dar prieš Savitarpinės pagalbos paktus, tęsiančius antisovietinį aktyvumą 1940 metų žiemos ir pavasario laikotarpyje, pasitraukusius į pogrindį pirmosios sovietų okupacijos metais, vėl iškilusius į paviršių, kai vokiečiai užpuolė sovietus, kad įgyvendintų savo brangiausias svajones. Lietuvos dokumentų serija, *Faktai kaltina*, susidedanti kol kas iš devynių tomų, išspausdintų 1960-1968 metų laikotarpyje [81], supina prieškarinius dešiniojo sparno veiksmus (oficialius ir neoficialius) su karo laikų kolaboracija bei žiaurumais, net su pokarine antisovietine rezistencija, kaip vieno ir to paties tyrinėjamo objekto nors skirtingus aspektus. Kai Žagars susikoncentravo į vidinius antisovietizmo aspektus Latvijoje, tai lietuviai tyrinėtojai nuo 1960 metų linko pabrėžti opozicijos Lietuvoje išorinius ryšius. Viena iš pirmųjų lietuviškų studijų buvo Aldonos Gaigalaitės straipsnis [82]. Ji prieina prie šios problemos per kraštutinio dešiniųjų sparno grupę — prieškarinės Lietuvos Geležinį Vilką, mėgindama surišti prieškarinius nacių tikslus vienos grupės su kita, nurodydama panašumą tarp visų nacionalistinių grupių, jas pavadindama — dešiniųjų grupių terminais. Jos žalingiausias kaltinimo aktas yra tai, kad Lietuvos Aktyvistų Fronto vadai (antisovietinis, opozicinis pogrindis, vadovaujamas buvusio Lietuvos ministro Berlyne Kazio Škirpos), esą, žinoję vokiečių vyriausybės nusistatymą prieš « nepriklausomos » Lietuvos kaip valstybės atkūrimą, sovietų-vokiečių konflikto metu, bet apgaudinėdami tą žinią slėpę nuo savo organizacijos narių. Šis neįtikimas pateisinimas, dar prieš sovietinės Lietuvos įkūrimą, lieka, kiek man žinoma, retas tarp sovietinių dviprasmiškų aiškinimų apie nacionalistų antisovietinę veiklą Pabaltijo respublikose. Gaigalaitės 1941 metų birželio 23 dienos Lietuvos sukilimo aprašymas, kuris sekė Vokietijos įsiveržimą į Sovietų Sąjungą, yra pažymėtinas savo detalėmis ir atvirumu bei reališkumu, kurių trūksta vėlesniuose tų laikų aprašymuose.

---

[81] Taip pat yra minimas dvitomis rinkinys, parašytas G. Erslovaitės ir kitų autorių, *Masinės žudynės Lietuvoje*, 2 tomai, Vilnius 1965 ir 1973.

[82] A. Gaigalaitė, *Buržuaziniai nacionalistai hitlerinės Vokietijos tarnyboje, 1939-1941 m.*, žr. *LTSR Mokslų Akademijos darbai*, Serija A 2 (9), 1960, 145-146.

Po Gaigalaitės straipsnio sekė J. Dobrovolskio studija [83]. Jo moksliškumo ir tyrinėjimo lygis atitinka Gaigalaitės studijos lygį, bet jo tonas yra polemiškas ir išskaičiavimas antisovietinio nepasitenkinimo — daugiau konservatyvus. Išdavystės tema — pro-vokiška veikla, nežiūrint nacių planų Lietuvos atžvilgiu žinojimo — studijoje kartojama, nenurodant žinomos tikrosios padėties. Toks klausimo dėstymas pasidarė standartinis sovietinėje Lietuvos literatūroje.

Noras pademonstruoti, kad nacionalistai sąmoningai kolaboravo su vokiečiais, nors nebuvo remiami liaudies, be abejo, taip pat yra viena iš priežasčių, kuri paskatino išleisti visą seriją redaguotų ir sutrumpintų dokumentų, liečiančių kolaboraciją [84]. Visų įdomiausia yra Lietuvos Laikinosios vyriausybės einančio ministro pirmininko pareigas, J. Ambrazevičiaus 1941 metų rugpiūčio mėnesio 5 dienos kalba, kai Laikinoji vyriausybė, negalėdama pasiekti *modus vivendi* su vokiečiais, nutraukė savo veiklą. Nors Ambrazevičius suminėjo bandymus pasiekti karinį ir diplomatinį bendradarbiavimą, dokumentas taip pat atidengia stiprų nacionalizmo ir nepriklausomybės bruožą Laikimosios vyriausybės siekimuose. Nėra duomenų, kad tai buvo grupė vokiškų iškamšų ir kad jos santykiai su okupantų jėgomis tebuvo šokančių marionečių. Šis ir kiti rinkinio dokumentai įrodo, kad bendradarbiavimo pirmame vokiečių okupacijos periode lygis, buvo iš tikrųjų žemesnis, negu nurodomas rinkinio redaktoriaus.

Buržuazinis nacionalizmas Lietuvoje yra trumpai diskutuojamas J. Būtėno trumpame nedokumentuotame rusiškame straipsnyje [85]. Kaip dažnai tipiškoje populiarioje sovietinio istorinio rašymo manieroje, išsireiškimai « buržuaziniai nacionalistai » ir « fašistai » yra naudojami sinonimiškai, kada patogu ir atskiromis prasmėmis kada nepatogu. Pavyzdžiui, labai sunku suprasti, kodėl « fašistinė » organizacija *Geležinis Vilkas* privalėjo veikti pogrindyje tais laikais, kai Lietuvą valdė « fašistinis » Smetonos režimas? Būtėno aiškinimas, kodėl lietuviai nacionalistai stojo į generolo Plechavičiaus armiją 1944 metais taip pat yra žalingas jo bendrai tezei. Juk kariuomenės eiliniai bėgo į miškus, bijodami, kad okupantai jų neišvežtų iš Lietuvos, — tai kiti motyvai ir idealai, o ne tie, kad

---

[83] J. DOBROVOLSKAS, *Lietuviškųjų baržuazinių nacionalistų antiliaudinis veikimas okupaciniame hitlerininkų valdžios aparate, 1941-1944 m.*, žr. *LTSR Mokslų Akademijos darbai*, Serija A 2 (13), 1962.

[84] B. BARANAUSKAS ir kiti, *Documents Accuse*, Vilnius 1970, 93-101, 55 psl.

[85] Ju. BUTĖNAS, *Buržuaznye nacionalisty — posobniki gitlerovskich okkupantov*, žr. *Gitlerovskaja okkupacija v Litve. Sbornik statej*, Vilnius 1966, 37, 43-44 psl.

lietuviai norėjo išgelbėti nacizmą nuo subyrėjimo. Tai faktai, kurių autorius nenori ar nesugeba paminėti. Būtėnas, kuris daro užuominas dėl stiprių nesutarimų tarp nacionalistų ir vokiečių, tačiau atsakomybę už visus okupacijos blogumus Lietuvoje jis suverčia ant buržuazinių nacionalistų.

Panaši tema eina per Jono Aničo veikalus apie Katalikų Bažnyčią Lietuvoje vokiečių okupacijos metais [86]. Jis laiko, kad katalikų hierarchija, o taip pat katalikų visuomenės aktyvistai buvę atvirai pro-vokiški. Jei jie kartais būdavo antivokiški, tai tik todėl, kad apgautų liaudį. Jų pranašumas 1941 metų Laikinoje vyriausybėje išplaukia iš antismetoniškų nusiteikimų — taip jie tapo labiau priimtini liaudies masėms. Aničas taip pat mėgina prijungti Lietuvos Katalikų Bažnyčią prie vokiškosios naikinimo politikos, nors prileidžia, kad būta išimčių dvasiškijos tarpe. Jo vienintelis įrodymas yra *Žydų statuso nuostatai*, paskelbti 1941 metų rugpiūčio 1 dieną, neva su Laikinosios vyriausybės parašu. Visų pirma šie nuostatai savyje nėra dokumentas, nusprendžiantis naikinimo politiką. Antra, jie buvo išleisti rugpiūčio mėnesį, kai, kaip pats Aničas pripažįsta, nacių *Zivilverwaltungas* jau kontroliavo visą administracijos aparatą. Trečia, kadangi Laikinoji vyriausybė nepaskelbė jokių antižydiškų įstatymų birželio ir liepos mėnesiais, tai kyla klausimas, ar parašai, tariamai pridėti prie dokumentų, yra autentiški. Likusieji Aničo tvirtinimai apkaltina Lietuvos katalikus už atvirą ar slaptą bendradarbiavimą su vokiečiais, daugiausia gal todėl, kad jie nesipriešino okupantams kariškai. Sovietų istorikai bet kokį pasipriešinimo veiksmą, nukreiptą prieš vokiškuosius okupantus Lietuvoje, priskiria pogrindžio komunistų partijos vadovybei, nežiūrint į tai, kad ta partija tuo metu buvo labai silpna ir nereikšminga.

Kiek švelnesnis įvertinimas yra patiektas Juozo Bulavo studijoje apie vokiečių okupacijos administraciją Lietuvoje. Negalima, teigia Bulovas, pasmerkti visus vietinius organus okupacijos metu, kadangi daugelis jų veikė vietinių gyventojų naudai tuolaikinėmis sąlygomis [87]. Kai latvių kai kurie mokslininkai sakė, kad

---

[86] J. ANIČAS, *Katalikiškasis klerikalizmas Lietuvoje 1940-1944 metais*, Vilnius 1972; J. ANIČAS, *Pasauliečių klerikalų reakcinė veikla Lietuvoje hitlerinės okupacijos metais (1941-1944)*, žr. *LTSR Mokslų Akademijos darbai*, Serija A 4 (41), 1972, 71-81. Iš šaltinių, kurios citavo Aničas, sekantieji šaltiniai nebuvo tinkami svarstymui šioje studijoje: P. BAGACKAS, *Lietuvos reakcinė katalikų dvasiškija hitlerinių okupantų tarnyboje* žr. *LKP istorijos klausimai*, 5 (5), 1966, 79-87 psl. A. BULOTA, *Katalikų bažnyčya hitlerinės okupacijos metais Lietuvoje*, žr. *Religija, ateizmas, dabartis*, Vilnius 1966, 76-93 psl.

[87] J. BULAVAS, *Vokiškųjų fašistų okupacinis Lietuvos valdymas (1941-1944)*, Vilnius 1969, 33, 47, 271 psl.

Latvijos nacionalistų « opozicija » prieš vokiečius iš tikrųjų sustiprino vokiečių okupaciją, Būlavas tvirtina, kad lietuvių nacionalistų vienintelė veikla prieš vokiečius buvo pogrindinių laikraščių leidimas. Jų išdavystė tautos atžvilgiu glūdi ne tiek kolaboravime su vokiečiais, kiek pabėgime į Vakarus 1944 metais, įbauginus daug ką bėgti kartu su jais. Išvadoje siūlosi kaltinimas, kad jie paliko Lietuvą griuvėsiuose ir dūmuose, vertindami savo asmeninius ar materialinius reikalus aukščiau už tautos interesus.

Kiek nauja kryptis, skirstant buržuazinių nacionalistų tipus okupacijos metu, pasirodo vėlesniame rusų kalba išleistame Aleksandro Drīzulio veikale. Tai didelis ir liuksusinis tomas apie karo laikų Latvijos liaudies kovas [88]. Didesnioji tomo dalis paskirta, kaip buvo galima tikėtis, anksčiau išvystytoms ir priimtoms temoms, kaip rezistencija ir karinis heroizmas. Mažesnioji tomo dalis yra apie buržuazinius nacionalistus. Joje priimama jau nurodyta 1966 metų trijų tomų *Pabaltijo kraštų karo istorijos* prielaida, kad kai kurie buržuaziniai nacionalistai nebuvo naciai. Skirtumas tarp jų nurodomas akademine išvada, kad, aplamai imant, palengva susilpnėjo opozicijos pasipriešinimas vokiečių okupacijai. Duodama aiškiai suprasti, kad buržuazinių nacionalistų opozicija vokiečių buvo toleruojama, kaip priemonė tą opoziciją sumažinti. Kai nepavyko pasiekti laukiamų rezultatų, Alfredo Valdmanio « opozicija » buvo uždadaryta, kaip ir latvių Tautinė taryba. Nerimtai buvo mėginama apeiti tą aiškią kontradikciją tarp tvirtinimo, kad vokiečiai nelietė latvių Tautinės tarybos, ir nemalonaus fakto, kad vienas iš jos narių — Konstantinas Čakste — mirė Stutthofo stovykloje. Galbūt, autorius tikėjosi išrišti šitą kontradikciją, apkaltinandamas kitą tarybos narį, Bruno Kalniņš, socialdemokratų aktyvistą, dabar esantį emigracijoje, buvus vokiečių agentu. Panašiai yra aprašyta ir generolo Jānis Kurelis armija, jog ji buvusi nenaudinga ir nepopuliari, nors, matomai, buvo pakankamai įkyri vokiečiams, kadangi jos keli nariai buvo išsiųsti į Stutthofo stovyklą.

Bendra karo metų Pabaltijo istorija

Tritomis *Kova už sovietinį Pabaltiją didžiojo tėvynės karo metu* sudaro pabaltietišką ekvivalentą visasąjuginei oficialiajai karo istori-

---

[88] A. A. Drizul [Drīzulis], ir kiti, *Bor'ba latyšskogo naroda v gody Velikoj Otečestvennoj vojny, 1941-1945 gg.*, Ryga 1970, 96-99, 900-901 psl.

jai. Tas tritomis buvo išleistas 1966 metais Rygos karirės apygardos karininkų klubo. Knyga parašyta didelio žmonių kolektyvo, kuriame rusai, tikriausiai karinės istorijos ekspertai, sudaro dominuojančią daugumą[89]. Ši didžiulė visasąjunginė istorija daugiausia dėmesio skiria karo veiksmų istorijai. Pirmasis tomas savo pirmuose skyriuose paliečia vokiečių-sovietų santykius prieš karo pradžią gana paviršutinišku būdu, daugiausia kartojant ankstyvesnes tezes. Ištisas paragrafas skiriamas diskutuoti nepuolimo paktą su Vokietija, kuris lietė tiesiogiai Pabaltijo kraštus. Jau priėjus 369 puslapių veikalo 23 puslapį visi 1940 metų įvykiai išnagrinėti. Įdomiausia šito veikalo dalis randama trečio tomo gale, kai 49 iš 319 to tomo puslapių, yra pašvęsti skyriams, pavadintiems: *Nepopuliari buržuazinių nacionalistų veikla Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje* ir *Prieš istorijos klastotojus*. Pakartojus buržuazinių nacionalistų, kaip slaptų vokiečių agentų, temą, minint tuos, kurie veikė prieš 1939 metų rugsėjį, ir po trumpo 1940 metų įvykių aprašymo, seka skyrius, aiškiai paremtas Žagars tyrinėjimais, liečiančiais buržuazinių nacionalistų sugebėjimus išlaikyti savo ribotas ekonomines pozicijas ir įtaką į gyventojus net po darbininkų laimėjimo. Atsižvelgiant į tai, 1940 m. rinkimų daviniai, atspausdinti pirmajame tome, čia jau nėra pakartoti.

Tačiau čia yra diskutuojama antisovietinių emigrantų veikla dar vokiečių-sovietų karui nekilus. Užsimenama taip pat apie veikiančią estų grupę Helsinkyje. Bet vienintelė sėkminga kontrrevoliucinė organizacija egzistavo Lietuvoje. Karui prasidėjus, šios grupės, matomai, atliko konkrečius diversijos aktus, tačiau vis dėlto Lietuvos laikinoji vyriausybė aprašoma tiktai kaip vokiečių karinės administracijos šaka. Nieko nėra pasakyta apie diversinius veiksmus Latvijoje. Tačiau netiesioginė užuomina apie didžią antisovietinę reakciją, matoma 1943 metų Latvijos komjaunuolio, didvyrio Imants Sudmali'o slaptame raporte Latvijos Komunistų partijai, kad pirmomis karo dienomis trys tūkstančiai buržuazinių nacionalistų veikė Liepojoje. Buvo mėginta okupacinės policijos sąstatą diskredituoti, nes ji daugiausia buvusi sudaryta iš buržua-

---

[89] *Bor'ba za sovetskuju Pribaltiku v Velikoj Otečestvennoj vojne, 1941-1945.* I: *Pervye gody*, Ryga 1966, 24, 18 psl.; III: *Zaveršajuščij etap*, Ryga 1969, 206, 208, 211, 218 psl. Estijos buržuazinių sukilėlių aprašymas atsitiktinai pasirodo ir kituose kontekstuose. Žinomas atviro teismo nuospredis, kur minimos Jüriste ir kitų ginkluotos diversantų grupės, suformuotos iš reakcingų karininkų ir karinių nacionalistų, priklaususių buvusiai Estijos buržuazinės armijos organizacijai Kaitseliit-Lemmik ir Martinson, 161 psl. Pirmasis Latvijos darbininkų pulkas sumušė estų buržuazinių nacionalistų grupes netoli Piltsama 1941 metų vasarą — *Istorija Latvijskoj SSR (sokraščionnyj kurs)*, Ryga ²1971, 614 psl.

zinės Latvijos kariuomenės personalo. Autorius juos charakterizuoja kaip buvusių kriminalistų priglaudėjus: 1941 m. lapkričio 22 dieną iš 227 Daugpilio prefektūros narių, 28 jau buvo buvę nuteisti praeityje. Nėra nurodyta už ką buvo nuteisti, nors galima manyti, kad tai buvo politiniai nusikaltimai. Skyrius apie Estiją yra trumpiausias ir bendriausias. Ten yra mažai apie politiką ir nacionalistų motyvus — vien tik duotas sąrašas okupacinės vyriausybės ir policijos asmenų, jų funkcijos ir jų tariami nusikaltimai.

Nors ši istorija tebebando sutapatinti nacionalistų interesus su nacių interesais okupacijos metu, tačiau vienoje vietoje atsiranda bandymas juos atskirti Latvijos ir Lietuvos atžvilgiu. Pagal šią versiją kai kurie kolaborantai, atsižvelgdami į visaliaudinę neapykantą vokiečiams, mėgino apsimesti ir vaidinti opoziciją, kad gautų liaudies ir inteligentų pasitikėjimą. Valdmanio grupė Latvijoje nurodoma pavyzdžiu. Jie, matomai, buvę pasiryžę vokiečiams paaukoti viską, kad už tai jiems būtų leidžiama eksploatuoti Latviją. Kiti buržujai, kurie 1919 metų laikotarpyje, norėdami kontroliuoti kraštą, naudojosi britų-amerikiečių pagalba, siūlė pasyvumą iki lemiamo momento. Jie nei priešinosi, nei padėjo sovietiniams partizanams. Jų nelegali spauda, piktai šmeiždama Sovietų Sąjungą, labai švelniai kritikavo vokiečius. Vienas šio tipo latvių vadas — Bruno Kalniņš — esą, prisipažinęs, kad jo opozicinė veikla iš tikro padėjusi vokiečių jėgoms žygyje prieš raudonuosius partizanus [90]. Nepaisant krašto gyventojų politinių polinkių, bandymas yra aiškus — parodyti buržuazinių nacionalistų pakrypimą į vokiečių pusę.

Skyrius apie istorijos klastotojus perkelia karo laikų įvykius į dabarties politikos forumą. Jo autorius tvirtina, kad kai kurie Vakarų Vokietijos elementai ir emigrantai veda propagandinį karą prieš Sovietų Sąjungos tautas, sąmoningai iškreipdami karo istoriją. Esamas mitas, sovietiniu požiūriu, kad pabaltiečiai sveikino Wehrmachto karines jėgas kaip išvaduotojas, yra labai nepakankamai atsvertas buvusio Wehrmachto propagandos viršininko neaiškios datos citata, kuri teigė, kad užimtų kraštų vietiniai gyventojai nebuvo linkę bendradarbiauti su vokiečiais. Panašiai ir emigrantų spaudos citatos rodo, kaip trūko latviams entuziazmo tarnauti SS daliniuose. Buržuaziniai «istorijos klastotojai» yra griežtai kritikuojami už ignoravimą Baltijos kraštų raudonųjų karinių dalinių egzistavimo. Nežiūrint į tai, kad Goebbelso propaganda tuos pabaltiečių karinius dalinius sakė buvusius sudarytus iš rusų, autorius aiškina, kad 8

---

[90] *Bor'ba za sovetskuju Pribaltiku v Velikoj Otečestvennoj vojne, 1941-1945*, III: *Zaveršajuščij etap*, Ryga 1969, 227-229 ir 244-247 psl.

estų šaulių korpusas, nenustatytu laikotarpiu, esą, turėjęs 88,5% estų karių. Nėra duomenų apie 130-tą latvių korpusą ir apie 16-ją lietuvių diviziją.

Vienu metu, mėgindamas demaskuoti buržuazinius klastotojus, autorius pertempia skaitytojo įtikėtumą. Emigrantų leidinys *Estijos valstybė ir gyventojai pasaulinio karo metu* [91], esą, į Estijos laisvės kovotojų sąrašą yra įtraukęs vokiečių generalinį komisarą Karl Litzmann, kuris buvęs nuteistas sovietinio teismo, karo nusikaltėlį Ain Mere ir net Heinrichą Himmlerį. Be to, sovietinis autorius pažymi, kad iš emigrantų leidinio istorikų 12 yra buvę geštapo aukštieji valdininkai, 20 buvę slapti geštapo agentai, 16 buvę SS-ninkai, 9 šnipai, kurie tarnavę 10 valstybių žvalgybose ir 5 buvę vokiečių žvalgybos agentai [92].

Teigiama, kad emigrantai-klastotojai neneigią fašistinio žvėriškumo, naikinant taikų Lietuvos kaimą Pirčiupį, bet kažkaip klastingai jie sugebą mesti kaltę už valstiečių žudymus sovietiniams partizanams. Tačiau jokios detalės neduodamos apie tokį patvirkusį buržuazinį galvojimą. Būtų galima logiškai manyti, laikantis tariamo emigrantų teigimo, kad nacių ir sovietų partizanai kartu organizavo žygį sunaikinti kaimą [93]. Sentimentaliai baigiamas skyrius estų emigranto, istoriko Evald Uustalu puolimu dėl jo tvirtinimo, kad vokiečių kapituliacija neatnešė džiaugsmo Estijai. Ar jis nemato, klausia sovietinis autorius, kokį likimą Estijai turėjęs galvoje Hitleris. Tik dėka Raudonosios armijos galybės visi Hitlerio planai žlugo [94].

Apskritai, šis vienintelis sovietų bandymas žvelgti į Pabaltijo kraštus karo metu turi daug trūkumų, kurių, aišku, gali atsirasti darant tos rūšies mėginimus. Trijų tomų veikalas rodo mažai originalaus moksliškumo. Kitaip sakant, grubi kompiliacija iš įvairių ir skirtingų šaltinių Pabaltijo respublikose yra labai ryški. Taip pat aišku, kad nedaugelis autorių mokėjo visas tris Pabaltijo kalbas, todėl jiems teko naudotis rusų vertimais bei santraukomis ar bent daliniais šaltiniais. Dėl jau minėto medžiagos trūkumo rusų

---

[91] *Eesti riik ja rahvas teises maailmasõjas*, Stockholmas 1954-1962, 10 tomų. Tos serijos buvo tęsiamos to paties formato, bet popierius prastesnės kokybės, Sovietinėje Estijoje pristatoma taip, kaip Sovietijoje; *Eesti riik ja rahvas teises maailmasõjoas*, Talinas 1964-1972, 11-15 tomai.

[92] *Bor'ba za sovetskuju Pribaltiku v Velikoj Otečestvennoj vojne, 1941-1945.* III: *Zaveršajuščij etap*, Ryga 1969, 250 psl.

[93] Ten pat.

[94] Ten pat, 252 psl. V. Maamjagi [Maamägi], *Protiv fal'sifikacii istorii Estonii buržuazno-nacionalističeskimi emigrantskimi istorikami*, žr. *Sovietskaja Pribaltika v bratskoi sem'e narodov SSSR*, Ryga 1960, 52 psl.

kalba apie karo laikų Estiją (išskyrus karo istoriją) [95] perdėtas dėmesys yra skiriamas Lietuvai ir Latvijai.

IŠVADOS

Sovietų istoriografija apie Pabaltijo kraštus pasaulinio karo metu, kaip ir visa sovietų istoriografija, pilna sovietinės politikos klaidžiojimų. Pirmiausia, Stalino laikotarpis, pasižymįs relatyvia tyla, pertraukiama tik būtinumo atsakyti į užpuolimus iš užsienio. Po to, vėlyvame penkiasdešimtmetyje ir ankstyvame šešiasdešimtmetyje, seka standartinės linijos nustatymas. Bandoma surasti specifinių punktų detales ir atremti kompromituojančius faktus, paskelbtus emigrantų.

Kaip bet koks istorijos raštų rinkinys, sovietų istoriografija, liečianti Pabaltijo sritis II pasaulinio karo metu, yra nelygi. Nekričo lygio veikalai yra tikrai vertingi. Kandangi svarbūs archyvai yra neprieinami svetimšaliams, kiekvienas sovietinis veikalas, pusiau akademinis ar net turįs populiarų charakterį, gali įgyti mokslinę vertę, kurios jie normaliose sąlygose nebūtų turėję. Dar liko daug kas išsiaiškinti ir svarstyti. Pabaltijo kraštų archyvai neabejotinai gali daug ką atskleisti, netgi į juos žvelgiant per sovietinio mokslo prizmę. Tokie atskleidimai dažnai pateikia vertingus įnašus, ypač dokumentinių rinkinių formoje.

Atrodo, kad kai kurių temų tik pati ledkalnio viršūnė tebuvo paliesta. Tačiau palyginus su tuo, kas buvo spaudoje prieinama prieš dešimt metų, jau daug yra padaryta. Brežnevo kultūrinė šalna, matoma kai kuriuose bendresniuose karą liečiančiuose klausimuose, kaip pavyzdžiui. Nekričo afera, kol kas mažai įžvelgiama siauresniuose klausimuose kaip kad Pabaltijis karo laiku. Sovietų rašliava šia tema ir anksčiau dažniausiai būdavo atsargi. Tokiomis aplinkybėmis naujų specifinių temų studijavimas ir tikrų atidengiančių detalių pristatymas sovietinėje istoriografijoje, kalbant apie Pabaltijo valstybes praeito karo metu, matomai, išliks nepasikeitęs.

ROMUALDAS J. MISIŪNAS

---

[95] P. Larino knyga (žr. aukščiau išn. 62), tai sutrauktas darbas rusų kalba, pasinaudojant dviem ankstyvesniais estiškais darbais. Ji yra visai trumpa, jei kalbėsime apie 1939-1940 metų įvykius (pirmieji 37 puslapiai iš 352). Didžiausioji darbo dalis yra skirta sovietiniam estų kariniam didvyriškumui. Tiesa, čia pasitaiko truputį realybės nuolaužų, kai vyksta diskusija apie sovietams nelojalius elementus. Iš serijos B paminėti Talino Politechnikos Instituto darbai, 1960, įdeda du esoterinius straipsnius: kaip ruošėsi karui sovietiniai mokytojai Estijoje 1940-1941 metais, o taip pat kokią rolę atliko Baltijos laivynas gindamas Estiją.

SUVAŽIAVIMO DARBŲ EIGA

DEŠIMTOJO L.K.M. AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMO EIGA

PIRMOJI DIENA

(1976 m. lapkričio 24 d., trečiadienis)

Registracija ir parodų atidarymas

X Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimas įvyko 1976 metų lapkričio 24-28 dienomis Detroito priemiestyje Southfield, lietuvių Dievo Apvaizdos parapijos Kultūros centro patalpose.

Programa prasidėjo septintą valandą vakare. Tai suvažiavimo dalyvių registracija ir dviejų parodų atidarymas — preliudija į suvažiavimą. Maloniai teko stebėtis dalyvių skaičiais: puskapis žmonių registracijos sąrašuose, apie 50 — pirmosios parodos atidaryme ir 80 — antrosios. Registracijos sąrašas pradėtas prof. dr. Kazio Almino pavarde.

Kad prie registracijos sąrašų nebereiktų grįžti, pastebėsime, jog per keturias registracijos dienas įsirašė 102 asmenys. Iš dalies dėl to, kad registracija buvo surišta su pinigine auka, o iš dalies ir dėl kuklumo, registracijos sąrašas toli gražu neatspindi dalyvių skaičiaus. Paskaitų klausė keleriopai daugiau žmonių, negu užsiregistravo. Suvažiavime dalyvavo 46 L. K. M. Akademijos nariai:

1. Prof. Dr. Kazimieras Alminas
2. Dr. Leonas Bajorūnas
3. Mons. Dr. Vytautas Balčiūnas
4. Ses. Margarita Bareikaitė
5. J. E. vysk. Dr. Vincentas Brizgys
6. Kun. Dr. Valdemaras Cukuras
7. Dr. Antanas Čerškus
8. Dr. Adolfas Damušis
9. Mons. Kazimieras Dobrovolskis
10. Kun. Dr. Pranas Gaida
11. Prof. Dr. Antanas Gaigalas
12. Tėv. Dr. Viktoras Gidžiūnas, O. F. M.
13. Inž. Antanas Girnius

14. Dr. Juozas Girnius
15. Dr. Kęstutis Girnius
16. Dr. Saulius Girnius
17. Kun. Stasys Yla
18. Dr. Juozas Jakštas
19. Mons. Dr. Paulius Jatulis
20. Prof. Dr. Pranas Jucaitis
21. Prof. Dr. Antanas Klimas
22. Kun. Gediminas Kijauskas, S. J.
23. Dr. Juozas Kriaučiūnas
24. Dr. Arch. Alfredas Kulpa-Kulpavičius
25. Kun. Kazimieras Kuzminskas
26. Kun. Prof. Dr. Antanas Liuima, S. J.
27. Dr. Antanas Matukas
28. Prof. Dr. Antanas Musteikis
29. Inž. Jurgis Mikaila
30. Ses. Ona Mikailaitė
31. Inž. Kazys Pabedinskas
32. Prof. Dr. Justinas Pikūnas
33. Kun. Kazimieras Pugevičius
34. Kun. Dr. Viktoras Rimšelis
35. Kun. Prof. Antanas Rubšys
36. Inž. Antanas Rudis
37. Istorikė Alicija Rugytė
38. Birutė Saldukienė, M. S.
39. Prof. Dr. Kęstutis Skrupskelis
40. Dr. Juozas Sungaila
41. Dr. Saulius Sužiedėlis
42. Dr. Vacys Šaulys
43. Teis. Marijonas Šnapštys
44. Inž. Alfonsas Šukys (Shukis)
45. Dr. Kęstutis Valiūnas
46. Prof. Dr. Vytautas Vardys

Pirmoji atidaryta paroda — Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos leidinių bei jos narių raštų. Publika buvo sukviesta į Dievo Apvaizdos šventovės prieškambarį, šalia parodos patalpos. Keletą žodžių tarė šios parodos organizatorė Rita Garas-Garliauskaitė. Ji džiaugėsi teigiama LKMA narių reakcija ir dėkojo už susiųstus gausius eksponatus. Ši paroda ją pačią ypač nudžiuginusi ir praturtinusi, nes anksčiau nežinojusi, kad LKMA nariai tiek daug yra sukūrę (Rita gimė išeivijoje, išsimokslino Amerikoje ir Prancūzijoje, turi magistro laipsnį). Štai jos žodis :

«Ši Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos leidinių ir narių raštų paroda iškalbingai byloja apie lietuvio kūrybinį genijų. Tik gaila, kad ne visi Akademijos nariai savo raštus atsiuntė. Tikiu, kad kai kurie nariai savo raštus atsiveš su savimi, atvykdami į šį suvažiavimą, ir mes šią parodą papildysime.

Besidžiaugiant šiuo kultūriniu lobiu, noriu pastebėti, kad lietuviškos knygos kelias į platųjį pasaulį nėra lengvas; tačiau nors ir pamažu, nors ir nedideli skaičiai lietuviškų veikalų patenka į šio krašto mokslo įstaigas ir bibliotekas.

Šioje parodoje matysite įvairių knygų, kurias paskirsčiau į sekančias sekcijas:

1. L. K. M. A. leidiniai
2. Muzika, menas, literatūra
3. Techniški darbai
4. Kalba
5. Mokslas
6. Psichologija
7. Istorija
8. Tautos likimo keliai
9. Filosofija
10. Religija

Šios knygos parašytos lietuvių, anglų, prancūzų, vokiečių, ispanų bei lotynų kalbomis.

Man šis darbelis [suruošti parodą] labai patiko, nes buvo proga susipažinti su daugeliu lietuvių rašytojų bei mokslininkų. Tikiu, kad ir Jūs turėsite progos per šį suvažiavimą bent keletą kartų parodą aplankyti, pasižiūrėti šituos darbus».

Jos pakviestas, LKMA pirmininkas kun. dr. Antanas Liuima, SJ, po šiltų žodžių parodos rengėjams ir atidarymo dalyviams, perkirpo tautinių spalvų kaspiną.

Ankštokoje, bet jaukioje ir gerai apšviestoje patalpoje radome per 300 eksponatų. Geresnei orientacijai jie buvo suskirstyti į minėtus skyrelius. Iš kiekvieno skyrelio pavadinimo aišku, kokie veikalai ten yra. Tik «tautos likimo keliai», be abejo, mažai ką pasako. Čia pateko veikalai, nepriskiriami jokiam minėtam žanrui, o vartoti žodį «įvairenybės» parodos rengėja atsisakė.

Matėme storų, puošnių knygų, menkų, plonyčių knygelių, mokslinių referatų atspaudų, techniškų brėžinių ir diagramų. Matėme net keletą poezijos bei grožinės prozos veikalų. Vėl ir vėl akį traukė aštuoni LKMA Akademijos *Suvažiavimo darbų* tomai: tokie jie

stambūs ir brandaus turinio, tokie kuklūs pilkų, plonų viršelių išore. Daugiausia, žinoma, lietuvių kalba, o toliau, pagal gausumą, dar šiomis: anglų, prancūzų, vokiečių, ispanų ir lotynų.

Autorių tarpe buvo šios pavardės (titulų neminėsime): Juozas Girnius, Jonas Grinius, Antanas Škėrys, Andrius Baltinis, Antanas Kučas, Juozas Vaišnora, Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, Antanas Maceina, Alfonsas Grauslys, Stasys Yla, St. Žilys, Antanas Liuima, Povilas Gaučys, Juozas Eretas, Vincentas Liulevičius, Adolfas Damušis, Jurgis Mikaila, Leonas Bajorūnas, Juozas Kėkštas, Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Vytautas Mačernis, Henrikas Nagys, Pranas Jucaitis. Tai ne visi. Antra vertus, kai kurių autorių radome po kelis, keliolika ir kelias dešimtis veikalų (pavyzdžiui, Stasio Ylos).

Ši paroda atidaryta dar prieš aštuntą. O prieš pusę devintos jau buvome sukviesti į daug didesnę patalpą, nuo kurios sienų švietė Anastazijos Tamošaitienės margaspalviai kilimai. Šios parodos atidaryme — Anastazijos ir Antano Tamošaičių darbų — dalyvavo 80 žmonių. Čia, parodos rengėjams tiek publikos nesitikint, keliolikai pritrūko kėdžių.

Parodą atidarė jos organizatorius, detroitiškis dailininkas Viktoras Veselka. Jis apibūdino Tamošaičių dailės charakterį ir papasakojo, kaip entuziastiškai jų dailės kūriniai sutinkami ne vien lietuvių, bet ir svetimtaučių. Antaną Tamošaitį pavadino liaudies meno autoritetu, su pagarba minimu net pavergtoje tėvynėje. V. Veselkos kalba:

«Man, gal didžiausiam jų kūrybos gerbėjui, yra garbė ir malonumas pasveikinti dailininkus Anastaziją ir Antaną Tamošaičius, atidarant šią parodą.

Surengdami šią parodą mes parodome pagarbą už jų nepaprastai didelį įnašą lietuvių tautiniam menui ir kultūrai, reprezentuojant jį tarptautinėje plotmėje.

Jau daugiau 40 metų praėjo nuo pirmos p. Anastazijos parodos Kaune; o kiek tų parodų vėliau Europos ir Amerikos kontinente vyko, tik pati dailininkė težino.

Dalyvavo tarptautinėse parodose 1937, 1938, 1939, 1949 metais Paryžiuje, Berlyne, du kartus New Yorke, laimėdama aukso medalius.

Įsijungusi į atgimusios Lietuvos dailininkų būrį ji tyrinėjo, puoselėjo ir vystė liaudies meno tradicijas, ne tik tautiniuose rūbuose ir audiniuose. Ausdama kilimus, dideliu įgimtu talentu ir skoniu stebino visus savo pasiektais laimėjimais.

Gyvendama puikiame Kanados gamtos prieglobstyje, brandino savo kūrybines jėgas, tobulino stilių, gobelenų, kilimų, guašų ir aliejinės tapybos technikose. To visko nors mažą dalį matote čia.

Didžiausias jos įnašas gryninant ir puoselėjant mūsų tautinius rūbus. Net nespecialistui lengva atskirti tautinių šokių šventėse jos sukurtus rūbus.

Jos mėgiama sritis, tai gobelenai, nes jų technika leidžia didesnį linijų, teksturinį ir spalvinį rafinuotumą.

Dailininkas Antanas, dar vaiku būdamas, domėjosi motinos ir sesers audinių raštais ir technika. Piešdavo audinių raštus, velykinius margučius.

Baigęs Meno mokyklą Kaune ir vėliau jau ten dėstydamas, jis neprarado savo susižavėjimo lietuvių liaudies kūryba, ir savo mokinius, būsimus dailininkus, ragino kreipti ypatingą dėmesį į šią nepakartojamą ir amžinos vertės kūrybą. Apie 1930 metus, dirbdamas Žemės ūkio rūmuose, jis buvo atsakingas už plataus masto liaudies meno tyrinėjimus ir aprašymus spaudoje. Jo pastangomis buvo atgaivintas susidomėjimas liaudies menu visame krašte. Jis rinko eksponatus, klasifikavo ir išleido serijas leidinių apie liaudies meną. Jis ir yra didžiausias šios srities autoritetas. Tai pripažįsta ir pavergtos Lietuvos menininkai, dažnai jį cituodami.

Ir tolimesnėje dailininko Antano kūryboje atspindi tautiniai motyvai, vaizdai, legendos, kryžiai, koplytėlės, samanotos bakūžės, gėlės, paukščiai. Visa tai panaudojęs jis įeina į tarptautinę visumą, nes ir kitos tautos vartoja tuos motyvus, tik Antanas juos išreiškia savitai.

Jo naudojamos spalvos ir kompozicijos sukelia ramybės išbalansuotą efektą, taip būdingą liaudies meno formose.

Reikia džiaugtis, kad abu dailininkai nepasidavė dabartinei madai, kuri ieško pigaus efekto, sensacijų, naujovių, pataikavimo blizgėjimais prisotintai miniai.

Dar neseniai teko dalyvauti Toronte surengtame Antano kūrybos ir amžiaus minėjime. Ten buvo pasidžiaugta jo nuveiktais darbais, kurių man nė laikas neleidžia išvardinti, bet, tikiu, jums, kaip mūsų kultūros elitui, viskas žinoma ir bent dalį matote čia parodoje.

Abiejų dailininkų įnašas į mūsų dailės ir kultūros gyvenimą — didelis. Jų kūriniai įgavo nepraeinamą vertę ir laimi prieš laiko tėkmės bandymus.

Baigdamas linkiu abiem dar daug kūrybingų metų».

Žodžiui pakviestas, A. Tamošaitis priminė, jog lietuvių liaudies menas savo šaknimis siekia žilą senovę, prieškrikščioniškus laikus.

Prisipažino, kad ir jis, ir Anastazija esą liaudies dailę pamilę, kiekvienas savaip ją puoselėją. Paminėjo tuoj išeisiantį jų veikalą apie tautinius lietuvių rūbus anglų kalba, kurio tekstas jau paruoštas ir atiduotas leidėjams Kanadoje.

A. Tamošaitienė buvo išstačiusi 20 kilimų, 3 guašus, tris aliejaus darbus ir keletą tautinių kostiumų. A. Tamošaitis parodė 22 tapybos kūrinius ir 20 litografijos darbų. A. Tamošaičio paveikslai buvo iš kabinėti ant didžiosios Kultūros centro salės sienų. Jų darbus matė visi suvažiavimo dalyviai visas sekančias keturias dienas tiek paskaitų, tiek masinių susibūrimų metu. Tai mokslinio suvažiavimo meninis fonas.

ANTROJI DIENA

(1976 m. lapkričio 25 d., ketvirtadienis — Padėkos diena)

1. Iškilmingos padėkos pamaldos

Rytą, 9 val. Dievo Apvaizdos lietuvių parapijos bažnyčioje buvo koncelebruotos padėkos Mišios. Dalyvius pasveikino ir pamokslą pasakė kun. dr. A. Liuima, pabrėždamas, kad dera Dievui padėkoti už gausius L.K.M. Akademijos darbus Lietuvoje ir už galimybę juos tęsti laisvajame pasaulyje.

2. Suvažiavimo pradedamasis pilnaties posėdis

Po devintos valandos Padėkos pamaldų, dešimtos valandos registracijos naujai atvykusių narių ir svečių, suvažiavimo atidarymo iškilmės prasidėjo pusėj vienuoliktos.

Prabilo suvažiavimui rengti komiteto pirmininkas, prof. dr. Justinas Pikūnas. Apgailėjo, kad tik trys pirmieji Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimai įvyko tėvynėje, kuri dabar išgyvena didesnę priespaudą, negu devynioliktojo šimtmečio carų laikais. Prisiminė *Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kroniką* ir *Aušrą* kaip viltingus reiškinius, kad lietuvių tauta tebėra atspari ir trokšta laisvės. Lietuvių tautos švietimosi raidoje ypač daug buvo pasiekta, Lietuvos nepriklausomybę atgavus. Kvietė visur «sėti pasėlio grūdą», kad išugdytume naujus filosofus, teologus, mokslininkus, menininkus, kurių vardai skambėtų laisvajame pasaulyje ir bylotų apie mūsų tautą. Šio suvažiavimo dalyvius prašė brandžiai išreikšti savo kūrybines galias ir prisidėti prie savosios tautos kultūros kūrimo; eiti Simano Daukanto ir Aleksandro Dambrausko-Jakšto keliais;

vadovautis vyskupo Motiejaus Valančiaus mintimi — didinti lietuvio meilę lietuviui. Pabrėžęs, jog šie metai yra 20-tieji nuo L.K.M. Akademijos atsikūrimo tremtyje, o šis suvažiavimas 10-tasis, dviejų jubiliejų fone paskelbė suvažiavimą atidarytą.

Prof. dr. J. Pikūnas į suvažiavimo prezidiumą pakvietė šiuos asmenis: pirmininkais — L.K.M. Akademijos garbės narį, plataus masto visuomenininką Antaną Rudį ir politinių mokslų profesorių dr. Vytautą Vardį; sekretore — seselę Oną Mikailaitę. Į garbės prezidiumą — L.K.M. Akademijos pirm. kun. prof. Antaną Liuimą, SJ, Dievo Apvaizdos parapijos kleboną kun. Viktorą Kriščiūnevičių, prof. dr. Adolfą Damušį, dail. Anastaziją Tamošaitienę ir prof. dr. Kazį Alminą. Dr. V. Vardys dar nebuvo atvykęs. Jis pirmininkaus uždaromajam posėdžiui. Atidarymo posėdžiui pirmininkavo A. Rudis.

Ilgesnio įžanginio žodžio gale metęs šūkį « per mokslą — į ateitį », A. Rudis pakvietė kalbėti dr. A. Liuimą. LKM Akademijos pirmininko kalba buvo be daugelio sparnuotų frazių, bet su daugeliu tikrų pavardžių ir skaičių. Jis prisiminė visus Akademijos mecenatus bei rėmėjus. Ne tik, kaip sakiau, pavardes, bet ir aukotas sumas. Dėkojo. Tarp kitko pasakė, kad kun. J. Prunskio dėka Akademija yra paskyrusi penkias žurnalistikos premijas: prof. Juozui Brazaičiui (1971), prof. dr. Juozui Eretui (1972), p. Vladui Būtėnui (1973), kun. dr. Pranui Gaidai (1974), ir Broniui Kvikliui (1975); tris mokslinio veikalo premijas už *Reliaciją* I tomą (1972), prof. dr. Griniui už veikalą *Veidai ir problemos lietuvių literatūroje* (1974) ir dr. Juozui Girniui (1975) už *Praną Dovydaitį*; religinio turinio veikalo dvi premijas: prof. dr. Antanui Maceinai už veikala *Krikščionis pasaulyje* (1973) ir kun. Alfonsui Grausliui už veikalą *Šviesa tamsoje* (1974). Iš viso 10 premijų už 9000 dolerių. Prisiminė mirusius Akademijos narius. Pranešė, jog dabar LKM Akademija turi 234 narius. Baigė malda: « Šventoji Dvasia, Tiesos, Meilės ir Kūrybos Dvasia, tevadovauja šiam suvažiavimui, telemia nutarimus ir šimteriopus tesuteikia darbams ir pastangoms vaisius. Gausi Dievo palaima telydi visus Akademijos darbus ir užsimojimus ».

A. Rudis perskaitė sveikinimus: Vakarų Europos lietuvių vyskupo Antano Deksnio; JAV Lietuvių Bendruomenės vicepirm. Balio Raugo, kuris sveikino ir pirm. Algimanto Gečio vardu; PLB pirm. Broniaus Nainio ir Lituanistikos instituto pirm. dr. Jurgio Gimbuto (vėliau gauti sveikinimai perskaityti baigiamajame pilnaties posėdyje).

Atidaromojo suvažiavimo pilnaties posėdžio pagrindinė paskaita išklausyta iš magnetofono juostos, nes autorius dėl nesveikatos

negalėjo atvykti. Tai prof. dr. Antano Maceinos *Asmuo ir istorija: žmogaus istoriškumo prasmė ir vertė* (žr. 3-17 psl.).

Tai paskaita apie iš savo krašto išvietinto, kitur persodinto žmogaus santykį su istorija, jo istoriškumo galimybes svetimame krašte. Nagrinėjo klausimą, ar išeivis, atitrūkęs nuo gimtojo krašto istorijos ir negalėdamas įsijungti į svetimo krašto istoriją, neliks «klajokliu laike».

3. Istorijos mokslų sekcija

Tą pačią Padėkos dieną, 2 val. po pietų, dar buvo istorijos mokslų sesija, kuriai vadovavo kun. dr. Viktoras Gidžiūnas, OFM. Šioje sesijoje — dvi paskaitos.

Pirmasis kalbėjo mons. dr. Paulius Jatulis iš Romos. Jo tema — *Pastangos įsteigti Lietuvos Bažnytinę provinciją nuo Mindaugo iki nepriklausomybės laikų* (žr. 169-186 psl.). Paskaitos tikslas — parodyti, kiek lietuviai stengėsi išlaikyti savarankiškumą religijos srityje amžių bėgyje. Jo paskaitos turinys maždaug šitoks.

Mindaugo laikų vyskupija, priklausanti tiesiogiai nuo Romos, deja, ilgai negalėjo išsilaikyti dėl kryžiuočių karinių veiksmų. Vėliau įkurtos vyskupijos Vilniuje (1387) ir Medininkuose (1417), atsiribojant nuo kryžiuočių, turėjo priklausyti Gniezno arkivyskupijai Lenkijoje. Dėl savo savarankiškumo lietuviai ne kartą turėjo kovoti su Gniezno arkivyskupo įtaka. Tai rodo dramatiškos varžybos dėl Žemaičių vyskupo sosto 1574-1575 m., kai lietuviai laimėjo ir gavo sau vyskupą — apaštalą Merkelį Giedraitį.

Lietuviai ryžtingai kovojo dėl Vilniaus vyskupo skyrimo, kai 1591 m. Vilniaus vyskupas kardinolas Jurgis Radvilas buvo nukeltas į Krokuvą. Lenkai tuomet norėjo įbrukti į Vilnių lenką Lucko vyskupą Bernardą Maciejowskį. Kova truko 8 metus (1592-1600). Lietuviai laimėjo, gavo iš savo tarpo Vilniaus vyskupą Benediktą Vainių.

Nors Vilniaus vyskupas «abiejų tautų respublikoje» (XVI-XVIII a.) buvo «pirmasis Lietuvos senatorius», jei jis kartais pasivadindavo «Lietuvos primu», susilaukdavo Gniezno arkivyskupo priekaišto.

Lietuvos nepriklausomumui nuo lenkų išlaikyti daug prisidėjo lietuviškai mokančių kunigų ruošimas trijose seminarijose: Vilniaus diecezinėje, Vilniaus popiežiškoje ir Kraslavos seminarijoje Latvijoje, kuri XVIII a. viduryje buvo įsteigta Livonijos ir Smolensko vyskupų. Iš jų išėjo daug lietuvių kunigų, kurie veikė savo krašte ir, be to, tarp protestantų bei stačiatikių Latvijoje, net Sibire.

Prie Mogiliavo arkivyskupijos 1798 m. prijungus Vilniaus ir Žemaičių vyskupijas, lietuviai jau savo D. L. Kunigaikštystės ribose turėjo bažnytinę provinciją. Bet Lietuva pateko į rusų priespaudą. Mogiliavo arkiv. Siestrencevičius (miręs 1826) bandė arkivyskupijos centrą perkelti į Vilnių, nes pats save laikė lietuvių kilmės. Deja, tai nepavyko.

Paskaitos pabaigoje prelegentas prisiminė lietuvių memorandumą, siųstą popiežiui 1906 m. (paruoštą Basanavičiaus) ir Lietuvos Tarybos žygius 1917-1919 m., prašant įsteigti bažnytinę provinciją su Vilniaus arkivyskupu. Provincija įsteigta tik nepriklausomybės laikais, 1926 metais.

Antroji paskaita — kun dr. Stepono Matulio, MIC, tema *Arkivyskupo Jurgio Matulaičio vaidmuo, steigiant Lietuvos Bažnytinę provinciją.* (Šią paskaitą autorius išspausdino *Šaltinyje*). Autorius, kaip ir A. Maceina, dėl silpnos sveikatos iš Anglijos į suvažiavimą neatskrido. Jo darbą perskaitė sekcijos vadovas dr. V. Gidžiūnas. Trumpa paskaitos santrauka yra ši.

Lietuvai atgavus laisvę, atsirado nenormalumų vyskupijų valdyme. Didelės dalys Vilniaus ir Seinų vyskupijų su savo katedromis paliko lenkų užgrobtoje Lietuvos teritorijoje. Didelė Žemaičių vyskupija neteko Kuršo, kai jis buvo prijungtas prie Rygos arkivyskupijos. Atgautojo Klaipėdos krašto katalikai priklausė Varmijos vyskupijai; Seinų vyskupija priklausė Varšuvos arkivyskupui, o Vilniaus ir Žemaičių — Mogiliavo arkivyskupui. Tai buvo nenormali padėtis. Dėl to pop. Pijus XI, Lietuvos valdžiai ir vyskupams prašant, nutarė įsteigti Lietuvos bažnytinę provinciją. Tam reikalui apaštališkuoju delegatu popiežius paskyrė buvusį Vilniaus vyskupą Jurgį Matulaitį. Jis, kartu su Lietuvos vyskupais ir valdžia sudarė Lietuvos bažnytinės provincijos projektą, kurį pop. Pijus XI savo konstitucija *Lituanorum gente* paskelbė tokiu sąstatu. Didžiulė Žemaičių vyskupija buvo padalinta į Kauno, Panevėžio ir Telšių vyskupijas. Prie Telšių vyskupijos buvo prijungta Klaipėdos krašto prelatūra, o Lietuvoje likusiose Seinų ir Vilniaus vyskupijų dalyse įkurtos naujos Vilkaviškio ir Kaišiadorių vyskupijos. Šią konstituciją popiežius paskelbė 1926 m. per Velykas, IV 4 d. Sekančią dieną paskirta ir naujos provincijos hierarchija: Kauno arkivyskupu metropolitu — J. Skvireckas, Panevėžio vyskupu — K. Paltarokas, Telšių vyskupu — J. Staugaitis, Kaišiadorių vyskupu — J. Kukta, Vilkaviškio vyskupu — A. Karosas, kuriam vyskupu pagelbininku koadjutorium buvo duotas vyskupas M. Reinys.

Kaip matome, istorijos sekcijos abi paskaitos lietė tą pačią temą, tik antroji prasidėjo ten, kur pirmoji sustojo. Taip buvo prisiminta Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimo 50-ties metų sukaktis.

4. Susipažinimo vakarienė

Padėkos dienos programa užbaigta susipažinimo vaišėmis (6 val. vakare), kuriose dalyvavo svečiai mokslininkai, suvažiavimui rengti komiteto nariai ir nemažas būrys Detroito lietuvių visuomenės. Svečius supažindino ir detroitiškius vaišių rengėjus pagerbė finansinių reikalų vedėjas inžinierius Jurgis Mikaila.

TREČIOJI DIENA

(1976 m. lapkričio 26 d., penktadienis)

Diena pradėta koncelebruotomis pamaldomis už mokslus einantį lietuvių jaunimą. Sekcijų programa nuo 10 iki 12.30 val. ir nuo 2 iki 5 val. p. p. Prieš ir po pietų — po dvi paraleles sekcijas. Priešpiet — teologijos ir lietuvių kalbos bei literatūros sekcijos. Publika rinkosi kas sau geriausią. Teologijos sekcijoje klausytojų buvo žymiai daugiau (60).

1. Teologijos sekcija

Šios sekcijos vadovas — kun. dr. Viktoras Rimšelis, MIC, sekretorė — ses. Ona Mikailaitė. Pirmąją paskaitą, pavadintą *Antrojo Vatikano Bažnyčia be valstybinės religijos* skaitė Kun. Rimšelis. (žr. 61-75 psl.).

Didžiąją paskaitos dalį dr. V. Rimšelis skyrė Bažnyčios istorijai iki antrojo Vatikano. Ir tai istorijai nuo krikščionybės pradžios. Prelegento beklausydami, grįžome į cezarių Romą, krikščionių persekiojimų laikus, paskui prie Romos valstybės agonijos, krikščionybės paskelbimo valstybine Romos religija, popiežių iškilimo, jų santykių su pasauliniais valdovais, popiežių supasaulėjimo, valdžios, garbės ir turtų troškulio, o prie paskutinių poros amžių popiežių enciklikų sąžinės laisvės ir kitomis temomis. Tik į paskaitos galą buvo prieita prie antrojo Vatikano nutarimų, ir prelegentas juos labai palankiai traktavo. Kai vos prieš 100 metų sąžinės laisvė buvusi paskelbta klaidinga, tai antras Vatikano susirinkimas nusprendęs priešingai. Bažnyčia atsisakė nuo sąžinės varžymo, tik neatsisakė nuo auklėjimo. Taip pat atsisakė nuo valstybinės religijos.

Pažymėtina, kad gyvose po paskaitos diskusijose, vėl ir vėl buvo grįžtama prie klausimo, kodėl Vatikanas II panaikino lotynų kalbą, nors prelegentas kiekvieną kartą aiškino, jog tai jo temos neliečia.

Po paskaitos buvo gyvos diskusijos. Iškelti šie klausimai: kokia turi būti valdžios forma Bažnyčioje ir kaip toli siekia tos valdžios teisės į tikinčiuosius ir netikinčiuosius? Koks turi būti santykis tarp bažnytinės ir politinės valdžios? Į tai paskaitininkas atsakė, jog bažnytinė valdžia yra dvasinė, apeliuojanti į sąžinę ir tuo visai skirtinga nuo politinės valdžios. Po Vatikano II susirinkimo Bažnyčia atsisako valstybinės religijos ir apskritai valdžios paramos, bet reikalauja laisvės vykdyti Kristaus jai patikėtą misiją. Paklausta, ar tuo Bažnyčia atsisako hierarchinio valdymosi būdo. Atsakyta, kad ne; ji atsisako visų sankcijų, išskyrus moralines, savo mokslo įgyvendinimui.

Antroji paskaita, kun. lic. Antano Rubšio *Istorinis Jėzus ir tikėjimo Kristus* (žr. 77-104 psl.). Prelegentas nagrinėjo klausimą, ar tikrai Jėzus buvo istorinis asmuo, ar tik nėra jis išsigalvotas, « dirbtinė konstrukcja »? Atsakymui į savo klausimą jis pateikė eilę šaltinių iš romėnų, žydų ir šiuolaikinių istorikų veikalų, įrodančių Kristaus Jėzaus istoriškumą. Kad klausytojams lengviau paskaitą būtų sekti, kun. A. Rubšys paruošė paskaitos santrauką ir ją visiems išdalino.

Norint taupyti laiką, diskusijos buvo nukeltos iki trečiosios paskaitos pabaigos.

Trečioji ir paskutinė teologijos sekcijos paskaita buvo skaityta kun. dr. Valdemaro Cukuro: *Situacinės etikos dezorientuojanti įtaka religiniam-moraliniam gyvenimui* (žr. 105-123 psl.). Paskaitos vedamoji mintis:

Situacinė etika — šių laikų fenomenas, prasiskverbiąs net į pačių tikinčiųjų moralinį-religinį gyvenimą nepaprastu greičiu. Tai nėra kokia tiksliai apibrėžta doktrina ar etinė sistema, bet greičiau naujas moralinis klimatas, beveik panašus į epidemiją, padariusią nepaprastos įtakos ypač jaunajai kartai ir darančią proveržių į tikinčiųjų katalikų tarpą.

Situacinės etikos sąjūdis pradėjo ypač reikštis po antrojo pasaulinio karo. Jis buvo pasmerktas pop. Pijaus XII dviejose kalbose 1952 m. Ypač išryškėjo nuo 1964 m. protestantų teologų tarpe. Ryškiausi jų atstovai: anglikonų vysk. A. T. Robinson ir čia, Amerikoje, prof. Joseph Fletcher. Jų pagrindiniai postulatai: a) Situacinė — kontekstualinė moralė pirmoje eilėje rūpinasi ne atsitiktiniais principais, bet konkrečiu žmogumi; b) Šios etikos efektingumas priklauso nuo to, kiek yra apeliuojama į žmogaus vidinę laisvę,

o ne jį verčia; ir c) Ši etika pripažįsta tik vieną vienintelį absoliutą — *Agapes* — meilės įstatymą.

Iš šito principo išvada: tikrai morališkai gera yra tik meilė, niekas kitas; vienintelė norma žmogaus moraliniam gyvenimui — meilė; tikslas pateisina priemones; moraliniai meilės diktuojami sprendimai vis naujai, kūrybiškai daromi situacijoje.

Kame šios moralinės linkmės dezorientuojanti galia? Atsakome: daugelyje teigimų yra dalis tiesos — yra tikra, kad dabarties žmogus nekenčia abstraktinių, neigiamųjų draudimų, taisyklių. Žmogaus laisvė, atsakomybė ir kūrybiškumas randa teigiamą atsakymą žmonių sielose. Pavojus — situacinė etika, atsirėmusi į nominalizmą, pragmatizmą, egzistencializmą, neturi objektyvios atramos. Iš čia visuotinis pasimetimas, netikrumas.

Antrosios paskaitos prelegentas buvo paklaustas, ar nėra atrasta kitų tekstų, šalia senųjų paskaitininko minėtų, patvirtinančių Jėzaus istoriškumą. Paskaitininkas atsakė, kad kol kas dar ne, bet archeologiniai ir kiti duomenys labai išryškino Jėzaus laikų istorinį foną ir tuo praturtino žinias apie jį.

Situacinės etikos klausimu nurodyta, kad Tomas Akvinietis pripažįsta aplinkybių svarbą moralinio akto vertės aptarimui, tad situacinė etika nėra visiškai naujas dalykas. Paskaitininkas su tuo sutiko, pastebėdamas, kad dabar vyksta diskusijos tarp «situacininkų» ir tomistų, bandant naujai nušviesti krikščioniškosios moralės pagrindus. Pati situacinė etika gimė krikščioniškai laisvės sąmonei stiprėjant šio šimtmečio antrojoje pusėje. Situacinė etika, tačiau, per mažai pabrėžia, jog krikščioniškosios moralės pagrindas yra Kristaus mokslas apie Dievo ir artimo meilę ir jo paties pavyzdys, kuris iškelia ir paklusnumo vertę.

2. Lietuvių kalbos ir literatūros sekcija

Lietuvių kalbos ir literatūros sekcijai vadovavo prof. dr. Antanas Klimas. Buvo pramatytos dvi paskaitos, bet Paulius Jurkus iš New Yorko, turėjęs skaityti paskaitą *Juozas Brazaitis — literatas*, neatvyko, tad vienintelių sekcijos paskaitininku liko pats dr. A. Klimas. Jis savo temą patikslino į *Lietuvių kalbos veiksmažodžių daryba ir indoeuropiečių prokalbė* (žr. 189-198 psl.)

Prelegentas irgi kiekvienam klausytojui, kaip kun. Rubšys, davė po savo paskaitos santrauką, tad buvo lengva kartu sekti. Paskaitos turinį sudarė veiksmažodžių abstraktai arba veiksmų pavadinimai, veiksmažodžių priešdėliai, sudurtiniai (sudėtiniai) daiktavardžiai,

sudurtiniai (sudėtiniai) veiksmažodžiai ir (indoeuropiečių) prokalbės išsivystymo hipotezė.

Nepaisant didžiąją dalį klausytojų nurungusios teologijos sekcijos, dr. A. Klimas turėjo apsčiai (apie 50) klausytojų, jų tarpe ir keletą jaunųjų studentų. Kalbėjo gyvai, su humoru.

3. Filosofijos sekcija

Posėdis pradėtas po pietų pertraukos 14 val. 15 min. sekcijos vadovo dr. Juozo Girniaus įvadiniu žodžiu. Kadangi šis LKMA suvažiavimas yra sukaktuvinis — dešimtasis, savo įvadiniame žodyje J. Girnius ėmėsi apžvelgti ligšiolinių suvažiavimų filosofijos sekcijas, kaip apskritai atsfindinčias mūsų filosofinės minties plėtojimąsi laiko tėkmėje. Šis įvadinis žodis duodamas atskirai, (žr. 127-130 psl.).

Baigęs savo įvadinį žodį, J. Girnius jautriu žodžiu prisiminė šių metų vasarą Baltijos jūroje nuskendusį filosofą Joną Repšį, Vilniaus universiteto docentą. Tardamas «amžiną atilsį», apibūdino velionį kaip autentišką filosofą (tokį retą pavergtojoje Lietuvoje), kuris nuoširdžiai ieškojo tiesos, pirmasis stengėsi domėtis Vakarų filosofine mintimi, nes, jo paties žodžiais, manė, kad «užsidarymas bei provincializmas yra žalingas bet kurios tautos kultūriniam gyvenimui ir jo pažangai».

Posėdžio sekretoriumi buvo pakviestas prof. dr. kun. Valdemaras Cukuras. Pirmininkauti liko pats sekcijos vadovas J. Girnius.

Pirmasis paskaitą skaitė prof. dr. Kęstutis I. Skrupskelis, pasirinkęs temą *Valstybė ir moralinės normos* (Redakcija šios paskaitos teksto negavo). Aktuali tema sukėlė nemaža diskusijų, kuriose prelegentui teikė klausimus prof. J. Pikūnas, teisininkas M. Šnapštys, kun. dr. V. Rimšelis, prel. V. Balčiūnas, inž. A. Rudis. Visi rūpinosi, kad valstybė aiškiais įstatymais gintų bendrąjį gėrį, moralinį gyvenimą, atsižvelgdama į daugumos įsitikinimus. Prelegentas ryškino savo mintį: valstybė negali iš anksto suponuoti, kad visi žmonės joje laikysis vieno įsitikinimo gėrio klausimu; valstybė negali vienos kurios ideologinės ar religinės grupės įsitikinimus primesti visiems kaip pareigą.

Antrąją paskaitą skaitė doktorantas Kęstutis K. Girnius — *Moralės pagrindų klausimas* (žr. 131-149 psl.). Jam porą klausimų pateikė kun. dr. V. Cukuras: kaip jaunasis prelegentas ketina pats spręsti dialektiką tarp išdėstytų pasekmizmo ir absoliutizmo teorijų, ir ar nėra negalima šalia šių krypčių išvystyti grynai krikščionišką

orientaciją, pavydžiui, *agapeinę* kryptį. Prelegentas atsakė, kad jis tikisi ateityje dar grįžti prie šių klausimų ir gal kada nors paskelbti savo teoriją.

Trečiajai paskaitai buvo pakviesta dr. Mirga Girniuvienė. Programos skelbimuose ji dar buvo tituluojama doktorante, bet prieš suvažiavimą jau spėjo apginti savo daktarinę disertaciją (apie Kantą). Tai paskelbus, auditorija sutiko prelegentę džiugiais plojimais. Jos paskaitos tema — *Poetinės minties prigimtis* (žr. 151-165 psl.). Vieną psichologinį klausimą jai pateikė prof. J. Pikūnas.

Sekcijoje dalyvavo 56 asmenys, tarp jų buvo palyginti nemaža jaunimo.

4. Gamtos mokslų ir matematikos sekcija

Gamtos mokslų ir matematikos sekcija popietinėje programoje buvo lygiagreti filosofijos sekcijai. Gamtos mokslų ir matematikos sekcijos vadovas — prof. dr. Adolfas Gaigalas. Jo paskaita — *Kvantų teorija po 50 metų.* (Autorius savo paskaitos redakcijai neatsiuntė).

Antroji šios sekcijos paskaita — prof. dr. Prano Jucaičio *Organinė evoliucija ir žmogaus fenomenas* (Šią paskaitą, labai papildęs ir iš naujo perredagavęs, autorius kaip knygą savo lėšomis išleido atskirai). Paskaita buvo trijų dalių: 1. Evoliucija ir transformizmas; 2. Gyvybės kilmė, jos sintezė, genetinė inžinerija bei jos ryšys su evoliucija ir 3. Žmogaus fenomenas.

Prelegentas apžvelgė evoliucijos įrodymus bei juos kritiškai įvertino faktų šviesoje, be digresijų į filosofinius ir teologinius klausimus. Ilgiau apsistojo ties embriologiniais, paleontologiniais ir genetiniais klausimais. Aptarė naujausius bandymus susintetinti «gyvybes», dr. Karnbergo ir prof. Sinsheimerio pasiekimus šioje srityje. Bandymai esą įdomūs, tačiau ir pavojingi. Trumpai apžvelgė Teilhardo de Chardino knygą *The Phenomenon of Man* grynai gamtamokslio atžvilgiu.

Dr. Jucaitis tiesiog grūmėsi su laiko stigliumi. Jis turėjęs per 100 puslapių, o tebuvo leista skaityti tik apie 30. Po paskaitos daug buvo klausimų iš auditorijos, o diskusijos nusitęsė iki pat vakarienės. Jose daugiausia reiškėsi B. Saldukienė, M. S., prof. J. Jakštas, dr. A. Damušis, kun. dr. T. Žiūraitis, O. P. Ypač gyvos diskusijos buvo su p. Saldukiene.

5. Simpoziumas jaunimui

Vakare įvyko simpoziumas jaunimui, tema *Išeivijos mokslo institucijų reikšmė jauno mokslininko kelyje į apsisprendimą Lietuvai* (Redakcija simpoziumo pranešimų teksto negavo). Simpoziumo dalyviai — trys jauni ir jau gerai žinomi mokslo žmonės: prof. dr. Augustinas Idzelis, dr.Ramūnas Girnius ir inžinierius Almis Kuolas. Vadovė-moderatorė — Lilė Gražulienė. Ilgas bet siauras simpoziumo pavadinimas trijų prelegentų nepažabojo, ir jie kalbėjo kiek plačiau. Dr. R. Girnius siūlė savo receptus, kad ateityje suvažiavimai būtų sėkmingesni. Apie jaunimą čia buvo teužsiminta tik keliais žodžiais.

Dr. Idzelis kritikavo dabartinį lituanistinį švietimą. Siūlė leisti mokslo veikalus kitomis kalbomis. Lietuvių akademikų trūksta visur. Pavyzdžiu nurodė baltų mokslinę instituciją, kuri turi tam tikrą prestižą — *Association for the Advancement of Baltic Studies*, ir išvardijo ten vietas užimančių lietuvių. Iš 24 straipsnių, kurie pasirodė 1974 m. baltų leidinyje, nė vienas nebuvo paruoštas lietuvio. Prašė susirūpinti humanitarų prieauglių, ir tai tuoj, dabar. Siūlė steigti jiems stipendijų fondus. Organizuoti lituanistinės informacijos rinkimą. Rinkti medžiagą apie sovietų okupaciją 1941 metais. Žydai renka medžiagą «nacių kriminalams» ir mus kaltina, o mes tylime. «Ar lietuvių išeivija gali turėti tokį liuksusą, kaip opera, bet neturėti geros Lietuvos istorijos knygos anglų kalba»?

A. Kuolas prisipažino, kad jaunoji karta neseka lietuvių spaudos. Jis pats, paskaitęs straipsnio antraštę apie LK Mokslo Akademiją arba Lituanistikos institutą, straipsnį praleisdavęs. Klausė, kam šios abi institucijos, kas yra jaunimas ir kaip jį į abi mokslo institucijas įtraukti? Tiek L.K. Mokslo Akademijai, tiek ir Lituanistikos institutui siūlė neplėsti savo veiklos tikslų ir likti tuo, kuo jos šiandien yra. Ne visi jauni mokslininkai turį talentą lituanistikai. Be to, lituanistikoje sunku iškilti ir pelnyti geresnę duoną. Lituanistinių mokslų studentams siūlė L.K. Mokslo Akademijos *Metraščius*. Baigdamas klausė, ar lietuvių mokslo institucijos turi įtakos į jaunuolio apsisprendimą Lietuvai, ir atskė, kad ne, o reikšmės gali turėti tik auklėjančios organizacijos, kaip ateitininkai ir skautai. Mokslo institucijos gali turėti reikšmės tik jau apsisprendusiam, jaunam mokslininkui.

Visi trys buvo tikslūs, konkretūs, punktualūs. Visų trijų puiki, be akcento, kalba. Klausėsi apie 70 žmonių, jų tarpe tik keletas jaunuolių. Baigus, į viršų kilo rankos. Retas tepritarė. Daugumas

diskutuotojų gynė visokias mūsų institucijas. Suskaitėme net 14 diskutuotojų arba paklausėjų.

KETVIRTOJI DIENA

(1976 m. lapkričio 27 d., šeštadienis)

Rytą, 9 val., buvo koncelebruotos šv. Mišios už mirusius Akademijos narius. Ypatingai prisimintas kun. dr. Kazimieras Matulaitis, MIC, miręs Anglijoje, š. m. lapkričio 17 d., Akademijos narys nuo 1956 m. Taip pat neseniai miręs didelis Akademijos mecenatas ir jos narys nuo 1968 m. — prel. dr. h. c. Mykolas Urbonas.

1. Politinių ir socialinių mokslų sekcija

Pamaldas už mirusius Akademijos narius sekė politinių ir socialinių mokslų sekcija. Sekcijai buvo duotas šis bendras vardas: *XX amžiaus Lietuvos istorija ir politika pagal Vakarų ir Rytų autorių raštus.* Sekcijai vadovavo prof. dr. Vytautas Vardys. Jis pasidžiaugė, kad visi trys šios sekcijos paskaitininkai yra jauni lietuviai mokslininkai, mokslus baigę svetur, tačiau gyvai besidomintys lietuviškais reikalais savo pasirinktoje srityje. Sekretoriavo ses. Ona Mikailaitė. Gausu dalyvių: įsiregistravo 91 asmuo.

Pirmąją paskaitą skaitė dr. Saulius Sužiedėlis — *Užnemunio lietuvių valstiečių ekonominė padėtis ir jų vaidmuo tautiniame atgimime XIX amžiuje* (Šios paskaitos teksto redakcija negavo).

Jo paskaitoje buvo paryškinta, kad lietuviškosios inteligentijos socialinė bazė, pasiturinčioji valstietija, jau buvo susiformavusi XIX a. pirmojoje pusėje. Svarstė keletą specifinių social-ekonominių faktorių, kurie padėjo pasiturinčiai lietuviškai valstietijai iškilti.

Diskusijose paskaitininkas buvo paklaustas, ar nebuvo ir kitų svarbių elementų, turėjusių reikšmės tautinio atgimimo sąjūdžio ugdymui, kaip, pavyzdžiui, Suvalkijos patekimas Prūsijos valdžion po I padalinimo, baudžiavos panaikinimas, tautos švietėjų bei veikėjų darbai — vyskupo Valančiaus ir kitų. Paskaitininkas atsakė, jog daugelis elementų susidėjo atgimimo sąjūdį išugdyti, tačiau jis pasirinko nagrinėti suvalkiečių ekonominę padėtį, kuri, jo nuomone, buvo stipri jau XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje, reiškia, gerokai anksčiau, negu buvo manoma.

Antrąją paskaitą skaitė doktorantas Saulius Girnius — *Nepriklausoma Lietuva amerikiečių ir britų akimis* (žr. 293-312 psl.).

Iš pradžių jis pastebėjo, kad pereito šimtmečio angliškų raštų literatūroje apie Lietuvą ar lietuvių tautą buvo stebėtinai mažai, o kas parašyta, tai tik kuo juodžiausiai. Tik nepriklausomybės laikais raštai anglų kalba pagausėjo ir jau buvo kitokio pobūdžio. Trumpiau ar ilgiau prelegento paliesti šie autoriai: Alfred Erich Senn, E. J. Harrison, Owen Norem, Albertas Tarulis, Leonas Sabaliūnas — rašiusieji Amerikoje. O britų — *Royal Institute of International Affairs*, Frances Kellor, Malbone Graham, John Buchanan, E. Newman. Paskaitos gale davė disertacijų apie nepriklausomą Lietuvą Amerikos universitetuose sąrašą, nežinomą plačiajai lietuvių visuomenei. Bendra išvada: amerikiečiai Lietuvą vertinę teigiamiau negu anglai.

Po paskaitos paklausta, kodėl į savo veikalų sąrašą paskaitininkas neįtraukė valdžios atstovų pareiškimų, lietuvių istorikų bei politinių mokslų specialistų veikalų, kad būtų objektyvesnis ir pilnesnis vaizdas. Atsakyta, jog apsiribota tik tam tikro laiktarpio literatūra, maždaug ligi 1930 m. Šiame laiko tarpsnyje pasirodo, jog amerikiečiai žurnalistai, istorikai buvo palankesni Lietuvos laisvės kovai negu britai; o britų požiūris, pradžioje šiek tiek buvęs palankesnis, pasikeitė po 1930 m., kada pradėjo simpatizuoti lenkams.

Trečiąją šios sekcijos paskaitą skaitė dr. Romas Misiūnas — *Lietuva antrajame pasauliniame kare 1939-1945 m.: sovietinis žvilgsnis*, kurią patikslino į *Sovietų istoriografija, liečianti II pasaulinį karą ir Pabaltijo valstybes, 1944-1947 m.* (žr. 313-342 psl.).

Paskaita lietė karo meto sovietinę istoriografiją, kurią jis ištisai vadina tarybine (ne mūsiškai, protesto vardan, sovietine). Tą istoriografiją būtų galima padalinti į dvi dalis, perskirtas 20-tojo partijos suvažiavimo. Iki 1956 metų apie karo laikotarpį buvę mažai rašoma. Lietuviškoje istoriografijoje esąs išskirtinas J. Žiugždos *Tarybų Sąjungos pagalba lietuvių tautai apginant savo laisvę ir nepriklausomybę 1939 ir 1940 metais*. Jis siekė sutaikinti ankstesnį teiginį, kad tarybinės valdžios pradžią Lietuvoje reikia laikyti liaudies išsivadavimo, o ne Tarybų Sąjungos tarptautinės veiklos rezultatu, su tada paskleista Sovinformbiuro paskelbta teze, kad ką darė Tarybų Sąjunga Pabaltijyje, iš esmės nesiskyrė nuo Anglijos veiklos Egipte ar JAV išsilaipinimo į Maroką.

Antroji paskaitos dalis apžvelgė istoriografiją po 1956 metų. Ji liečia tris klausimus: Tarybų Sąjungos santykiai su Pabaltijo valstybėmis 1939-1940 metais; pirmieji tarybiniai metai; ir vokie-

čių okupacijos laikotarpis. Aplamai buvo nupieštas tarybinės istoriografijos nevienodumas šiais klausimais.

Po paskaitos nebeliko laiko klausimams, bet paskaitininkas pats padarė kelias pastabas. Paminėjo, kad sovietų įvertinimas Lietuvos padėties antrajame pasauliniame kare mums, aišku, nepriimtinas, tačiau mums naudinga su juo susipažinti, nes jis yra skelbiamas dabartinėje Lietuvoje. Taip pat įdomu, kad tas įvertinimas yra pasikeitęs — pradžioje buvo metami priekaištai Vakarų valstybėms už įsikišimą, t. y., pagalbą, o vėliau keliamos Vakarų « melagystės ».

2. Architektūros ir meno sekcija

Architektūros ir meno sekcijai, kurioje dalyvavo 44 asmenys, vadovavo arch. dr. Alfredas Kulpa-Kulpavičius. Jis pats paskaitos neskaitė. Pirmasis paskaitininkas — dail. Antanas Tamošaitis. Tema — *Kryžmos, jų formos, ornamentika ir simboliai* (žr. 201-222 psl.).

Lietuvių stogastulpius bei koplytėlių kryžius puošė, vainikavo beraščio sodiečio kalvio darbo kryžma. Ji pasižymi estetiniu grožiu, įvairiomis formomis, turtinga ornamentika, giliaprasme, religine simbolika. Kai lietuvių liaudies menas, kaip sodiečių trobesių įrengimai, audiniai, keramika ir t. t., jau etnografų bei menotyrininkų bemaž išstudijuota, tai kryžmų kūrybos istorija, jų tyrinėjimai, iki šiol buvo likę nuošaliai, ir tik jų piešinėliai su trumpomis užuominomis apie kilmę kai kur paskelbti tarp kitų liaudies dailės objektų.

Lig šiol Lietuvoje surinkta daugiau kaip tūkstantis fotografijų ir piešinių koplytėlių bei kryžių, kurių viršūnėse matomos kryžmos. Atskirų kryžmų piešinių muziejuose ir leidiniuose esama keleto šimtų. Pačių gi kryžmų originalų neturima nė vieno šimto. Gal dar šimtai tų kryžmų slepiasi sodiečių gryčių pastogėse, kapinių koplyčiose, bažnyčių sandėliuose.

Kryžmų atsiradimo istorinę eigą reikia kildinti iš gilios senovės, gal iš prieškrikščioniškų laikų, kada paminklo stulpo viršūnėje buvo saulės, mėnulio, žvaigždžių formų simboliai, išpiaustyti iš medžio. Vėliau, XVIII ir XIX a., kryžmos buvo kalamos iš geležies, bet vis dar saulės formų, su trykštančiais, besiskleidžiančiais į visas puses raitytais spinduliais, augalų, gėlių, lapų bei žiedų stilizuotomis formomis. Pagaliau laiko tėkmėje ėmė ryškėti kryžiaus ženklas. Kalvių darbo kryžmoms gausėjant, ima reikštis ir kiti krikščioniški simboliai : širdies, augalo, gaidžio, Trejybės.

Savo paskaitoje A. Tamošaitis naudojo ir vaizdines priemones — diagraminį piešinį bei apie šimtą skaidrių. Pačias būdingiausias skaidres apžvelgė. Kryžmas bandė susumuoti į sistemas pagal jų formas, ornamentiką, simbolius. Paskaita buvo perdėm lituanistinė su religiniu atspalviu.

Antroji paskaita — kun prof. Stasio Ylos *Čiurlionio asmenybės ir pasaulėjautos bruožai* (žr. 223-245 psl.).

Čiurlionio kūrybos negalima atsieti nuo jo asmenybės. Anot draugų ir sesers Jadvygos atsiminimų, Čiurlionyje rungėsi dvi galios : aštrus, kritiškas protas ir gaivališkas jausmas bei nuojauta. Vidaus rungtyje jis priėjęs išvadą, kad savęs pažinimas yra už žmogaus proto ribų, kaip ir priežasčių priežasties pažinimas. Čiurlionio asmenybėje stiprūs estetinis ir etinis elementai. Buvęs perfekcionistas ne tik kūrybiniu, bet ir vertybių požiūriu. Čiurlionio neurotikos prielaida atmetama. Turėjęs įtampų ir depresijų, bet tai normalu didiesiems kūrėjams. Jo susirgimas — persitempimo išdava. Čiurlionio pasaulėjautą, kuri esanti vakariečių ir sovietų kontroversijoje, prelegentas analizavo, remdamasis literatūriniais Čiurlionio dienoraščiais. Joje rado tris pakopas : realinę (gamtą), dramatinę (žmogų) ir transcendentinę (*Rexą*). Čiurlionis nebuvęs panteistas, o greičiau teistas — teocentrikas. Iš stebėjimų, Čiurlionis atrodęs labai inteligentiškas, moderuotai socialus, artimųjų tarpe — šiltas, paprastas, mėgstąs humorą, neieškąs sau dėmesio, greičiau kuklus.

Trečiasis, paskutinis architektūros ir meno sekcijos paskaitininkas — arch. Jonas Mulokas. Jis kalbėjo savo bei savo sūnaus arch. Rimo Muloko, atvykti negalėjusio, vardu.

Jis pagrečiui vystė abi temas : *Lietuvių įnašas į Amerikos architektūrą* ir *Lietuviškos architektūros pėdsakai Europoje* (Paskaitos teksto redakcija negavo). Čia ištisai pateikiame jo duotą dvigubos paskaitos santrauką.

Pasiremiant prof. M. Moralewskio, dr. Bochdrewicziaus, Algės Jankevičienės, K. Čerbulėno ir arch. V. Zubovo ruošiamos daktaro disertacijos medžiaga, buvo išryškinta ir apibrėžta Vilniaus — Lietuvos architektūros mokyklos, istorinės Lietuvos pastatų savitumai ir vietinės apraiškos, vaizduojančios senosios Lietuvos architektūros klasikinių stilių savybes. Antai, šv. Onos bažnyčia Vilniuje. Buvo įrodyta, kad jos stiliaus savitumai yra išaugę iš ankstyvesnių Lietuvos gotikos pavyzdžių, kaip Perkūno namai Kaune, Zapyškio bažnyčia, Pranciškonų bažnyčia Vilniuje. Kitų seniau daryti palyginimai, kad stilistinės savybės atkeliavo iš Prancūzijos ir Šiaurės Vokietijos.

Pavyzdžiais įrodyta, kad anos buvo vienos iš akmens iškaltos, kitos visai skirtingos negu Šv. Onos bažnyčia.

Tas pats su, ypač vėlyvuoju, baroku. Ir pačių anksčiau minėtų lenkų autorių buvo pripažinta, kad senojoje Lietuvos-Lenkijos valstybėje aiškiai išryškėjo dvi architektūros mokyklos — Krokuvos ir Vilniaus. Vilniaus architektūros mokykla turėjo kur kas daugiau vietinių požymių negu Krokuvos, kuri buvo daug artimesnė Italijos mokykloms. To laiko Lietuvoje architektus ruošė Vilniaus Jėzuitų akademija, Domininkonų mokykla, Polocko Jėzuitų mokykla. Bet Vilnius, aiškiai visas apjungdamas, apėmė Vilnių, Kauną, Gardiną, Žemaitiją, Latgalę su Daugpiliu, Piltenę, Polocką, Vitebską, Minską, Nesvyžių. Tai daug kartų pabrėžė ir anglų kalba dabar išleisti leidiniai. Paminėtas vienas veikalas anglų kalba apie baroką, kur jo plitimo ribos žemėlapis apibrėžtas pradedant Roma ir baigiant Vilniumi. Visa čia paminėta tezė buvo pailiustruota 300 naujausių skaidrių iš Vilniaus, Kauno, Maskvos, Varšuvos, Krokuvos, Romos ir Paryžiaus.

Amerikos lietuvių architektūroje architektai Mulokai, pasekdami kitų tautų tautinės architektūros pavyzdžiu, taipgi panašių uždavinių darbais žinomiausių pasaulio architektų, kaip Fr. L. Wright, Sullivan, La Corbusier, kūrė lietuviams pastatus, sekdami daugiau lietuvių liaudies architektūra. Jų pastatai buvo keletą kartų amerikiečių premijuoti. Tuo tarpu lietuvių visuomenei daug kainuoją pastatai, kitų statomi, tik gal su 10 proc. lietuviškom žymėm-aspiracijom, gi 90 proc. ten internacionalinio-komercinio stiliaus, o kartais ir visiškai kitų tautų stiliumi. Per 30 metų nebuvo girdėta, kad bent vienas toks pastatas būtų amerikiečių išskirtinai pažymėtas.

Labai būtų tikęs Lietuvos kaimo stilius Dainavai, Kultūros Židiniui New Yorke, Lietuvių namams Clevelande. Apgailėtina, kad Chicagoje — Marquette Parko bažnyčios durys, sukurtos pagal šv. Kazimiero koplyčios Vilniaus katedroje duris, su Lietuvos herbais, statytojų ir aukotojų aukomis įstatytos (jos dabar kainuotų mažiausia 50.000 dolerių), kurijos paskirtų administratorių išimtos ir įdėtos paprastos, skardinės. Net 100 aukotojų piktų prašymų buvo nepaisyta.

Kad dabar Amerikos architektūros darbus apsprendžiančios institucijos daugiau vertina lietuvišką savitą architektūros charakterį, negu internacionalinius-komercinius darbus, rodo ir anksčiau minėti pavyzdžiai. Dar minėtinas prieš keletą dienų atsitikimas Los Angeles mieste. Dr. Brinkis savo statomam medicinos pastatui (Medical Building'ui) buvo jau išgavęs leidimą. Būtų buvę statoma šiuolaikiniame komerciniame stiliuje, bet tuo nepatenkintas dr. Brinkis kreipėsi į arch. Mulokus, kad įterptų ką nors lietuviško. Arch. Mulokas pasiūlė padaryti ką nors Kuršių Nerijos stiliumi, prisiminimui pirmojo Amerikoje gydytojo Kuršiaus, kurį lenkai savinasi, Kurszewskiu

vadindami. Kaip medinė konstrukcija nedegamų pastatų rajone, pirmųjų egzaminatorių projektas buvo atmestas, bet išaiškinus minėtas aspiracijas specialiai sušauktame apklausinėjime, komisijos projektas buvo labai šiltai įvertintas kaip *American Heritage* ir nutarta jį priimti be mažiausio pakeitimo, tik paprašyta įvesti priešgaisrines priemones.

3. Medicinos mokslų sekcija

Medicinos sekcijai vadovavo dr. Juozas Sungaila. Ir ši sekcija trijų paskaitų. Pirmasis paskaitininkas — prof. dr. Anatolijus C. Matulis. Tema — *Žmogaus kalba — naujos pažiūros modernioje psichiatrijoje* (žr. 249-263 psl. Tekstas duodamas anglų kalba). Dr. Matulis kalbėjo apie šizofrenikų gydymą kalbos terapija. Tai jo paties revoliucinis metodas. Jis tokio gydymo bandymus atliko vienoje amerikiečių ligoninėje, naudodamas ligoniams nepažįstamą vokiečių kalbą. Rezultatai buvę geri, daug vilties teikią ateičiai. Dr. Matuliui baigus kalbėti, diskusijos buvo vienos gyviausių visame suvažiavime. Jo metodu domėjosi prelatai, psichologai ir paprasti suvažiavimo svečiai.

Medicina okupuotoje Lietuvoje — antroji medicinos sekcijos paskaita, skaityta dr. Vaclovo Šaulio. (Autorius savo paskaitos teksto redakcijai neprisiuntė). Ilga, pilna skaičių — statistikų ir kitokios medžiagos, paskaita gan gerai nušvietė okupuotos tėvynės gyventojų medicininio aptarnavimo būklę. Sveikatos tarnyboje dirbama didelės armijos, net arti 70.000 žmonių (1973 metų duomenys). Juos kontroliuoja Sveikatos apsaugos ministerija, didžiulė biurokratinė organizacija. Gydytojų paruošimas prasideda 18-19 metų amžiumi. Į medicinos fakultetą stojant, reikalingi egzaminai rusų kalbos, literatūros, matematikos, fizikos, chemijos ir vienos svetimos kalbos. Anksčiau dar reikėdavo ir proletarinės kilmės įrodymo. Gydytojų paruošimas trunka šešerius metus, dantistų ir farmacininkų — trumpiau. 60-70 proc. medicininio personalo — moterys. Nepaisant propagandos, sveikatos apsauga bloga. Fabrikuose nesirūpinama profilaktine apsauga, tad dažni sužeidimai, epidemijos, kurios sunkiai sukontroliuojamos.

Trečia ir paskutinė paskaita — prof. dr. Kazio Almino *Veterinarinės medicinos reikšmė Lietuvos žemės ūkiui* (žr. 265-290 psl.).

Be veterinarinės medicinos pagalbos mūsų krašto ūkis būtų turėjęs milžiniškus nuostolius dėl epizootinių ligų paplitimo. O įsigalėjus joms, būtų buvęs neįmanomas gyvulinių produktų eksportas.

Ogi nepriklausomybės laikais didžiąją dalį eksporto ir sudarė gyvulininkystės ūkio produktai. Nepriklausomybės pradžioje, 1918 metais, buvo tik 22 veterinarijos gydytojai, o jos pabaigoje — 178. Ir šitas mažas veterinarijos gydytojų skaičius sugebėjo ne tik vesti kovą su gyvulių užkrečiamomis ligomis, bet ir prižiūrėti gyvulinės kilmės maisto sanitarinę apsaugą. Taipgi gaminosi apsauginius skiepus ne tik gyvuliams, bet ir žmonėms, nuo tifo, paratifo, difterito ir stabo ligų.

Veterinarijos akademija buvo įsteigta 1936 m. moderniuose valstybiniuose Veterinarijos-bakteriologijos instituto rūmuose. O 1938 m. jau buvo pastatyti modernūs Anatomijos instituto rūmai ir Veterinarinės klinikos. Jos buvo vienos iš moderniausių Vidurio ir Rytų Europoje. Tokiomis tebelaikomos ir šiandien, po 40 metų. Veterinarijos akademija paruošė aukštos kvalifikacijos veterinarijos gydytojus, kurie sugeba ir Amerikoje verstis savo profesija, veiklą išplėsdami iki to, kad samdo net kelis amerikiečius veterinarijos gydytojus nuosavose klinikose (pvz. Chicagoje ir jos apylinkėse įsikūrę akademijos auklėtiniai).

Karo metu prie Veterinarijos akademijos įsteigta gyvulininkystės tyrimų stotis, kurios veikla dabar jau išplėsta net 5.000 ha dydžio ūkyje. Pati Veterinarijos akademija po karo 1944 metais pradėjo darbą su nedideliu skaičiumi krašte likusių dėstytojų ir 44 studentais.

Darbas jiems buvo nelengvas dėl didesnės dalies personalo pasitraukimo į Vakarus. Tas mokymo ir tyrimo darbas yra tęsiamas ir dabar pasišventusių mūsų tautiečių, tautos ir krašto ūkio labui. Veterinarijos gydytojų ruošimas yra pagausintas, nes, nusavinus ūkininkų gyvulius, atsirado reikalas didesnio kiekio specialistų jų priežiūrai. Dėl to prireikė ruošti ne vien veterinarijos gydytojus, bet ir zootechnikus. Iki 1970 m. buvo išleista 1438 veterinarijos gydytojai ir 1265 zootechnikai.

4. Koncertas ir banketas

Koncertu-banketu buvo užbaigta šeštadienio programa. Vakare, 7 val. 30 min., į didžiąją Kultūros centro salę susirinko per 300 puošniai apsirengusių žmonių. Dabar suvažiavę mokslininkai išsikirstė tarp detroitiečių prie apvalių, baltai dengtų stalų. Meninę dalį tvarkė Vacius Lelis ir Janina Udrienė. Vidos Kazlauskaitės akompanuojama, koncertinę programą atliko chicagiškė dainininkė ir aktorė Elena Blandytė. Pradėjo M. K. Čiurlionio ir kitų lietuvių kompozitorių įdomiomis, retai girdimomis dainomis. Pirmosios dalies gale

ištisai išdeklamavo — išsakė Krėvės *Užkeiktą mergą*. Antroje dalyje vėl dainavo beveik visas lietuvių kurtas dainas ir tik porą svetimųjų. Elena Blandytė ir jos pasirinkta labai jaunutė akompaniatorė pateikė daugiau negu tikėtasi. Puikus repertuaras, nepaprastai impresyvus jo atlikimas!

Po koncerto, po geros vakarienės, akademikai dar ilgai, šiltai bendravo su Detroito, Windsoro ir iš kelių kitų aplinkinių didmiesčių suvažiavusiais tautiečiais.

PENKTOJI DIENA

(1976 m. lapkričio 28 d., sekmadienis)

1. Suvažiavimo užbaigimo pamaldos

Paskutinė suvažiavimo diena prasidėjo pusę vienuolikos koncelebruotomis Mišiomis Dievo Apvaizdos bažnyčioje. Pamaldų centre — vyskupas Vincentas Brizgys, o aplink jį gal tuzinas prelatų, monsinjorų diecezinių ir vienuolių kunigų. Bažnyčia perpildyta sėdinčiais ir stačiais. Tai pamaldos už religinę ir tautinę laisvę Lietuvoje. Vyskupo pamokslas moksliškas, kaip ir visos paskutinių trijų dienų paskaitos. Tik jis nebeskelbė jokių naujų tezių, o priminė, kad žmogus yra didis, veržiamasis į vis pilnesnį visatos pažinimą, bet kartu yra ir mažas šalia kosmoso begalybės, o ypač neišsemiamos Kūrėjo išminties ir visagalybės akivaizdoje. Reikšmingas ir įspūdingas buvo vysk. Brizgio paminėtas sutapimas, kad tą pačią dieną, lapkričio 28, visa Airija meldžiasi už Lietuvą ir Amerikos lietuvius kviečia prie jų prisidėti.

2. Užbaigiamasis pilnaties posėdis

Po pamaldų, gal po valandos pertraukos, prasidėjo baigiamasis pilnaties posėdis, užtrukęs geras dvi valandas. Taip ilgai todėl, kad posėdis buvo dviejų dalių: prieš suvažiavimo uždarymo iškilmes, dar buvo pagerbti du neseniai mirę mokslo vyrai: kalbininkas prof. dr. Antanas Salys ir literatas, literatūros kritikas prof. Juozas Brazaitis. Minėjimą suorganizavo ir jam vadovavo Jadvyga Damušienė. Minėjimą ji pradėjo šiais žodžiais:

«Didžiai gerbiamas Vyskupe, gerbiami Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimo dalyviai ir svečiai.

Šiandien, po trijų darbingų Mokslo Akademijos suvažiavimo dienų, ši valanda yra skiriama dviejų Akademijos narių mokslininkų pagerbimui. Tai kalbininko prof. dr. Antano Salio ir literato prof. Juozo Brazaičio valanda.

Savo žemiškosios kelionės metu dirbdami savo profesiniame darbe, jie savo laiko neribojo ir nesiekė jie sau materialinės gerovės: jiems rūpėjo skverbtis į savo profesijos gilumas ir turtinti mūsų tautos kultūrinį lobyną. Jų gyvenimas todėl ir nesibaigia tik šalto marmuro užverstu akmeniu ir iškalta gimimo ir mirimo data jame, nes yra gyvenimas, kurio mirtis neatima ir laikas nesunaikina. Kol tauta bus gyva, jų mirties datos nėra. Jie yra įveikę laiką.

Šiandien jų abiejų darbo įnašą į mūsų kultūrinį gyvenimą vieno kaip kalbininko, kito kaip moksliminko, aptars du šioje srityje kompetentingi Katalikų Mokslo Akademijos nariai: dr. Antanas Klimas, ir dr. Juozas Girnius. Truputį apie kalbėtojus.

Apie dr. Antaną Salį kalbės dr. Antanas Klimas, kurį noriu trumpai pristatyti. Dr. Antanas Klimas, prieniškis, baigęs ten gimnaziją, studijavo Vytauto Didžiojo universitete Kaune iki II pasaulinio karo pradžios, po to Pabaltijo universitete, Hamburge, Pennsylvanijos universitete, Philadelphijoje, ir tame pačiame universitete dėstė šešerius metus. Nuo 1957 m. iki dabar tebedėsto Rochesterio universitete.

Jo mokslo specialybė — lyginamoji indoeuropiečių kalbotyra. Jis yra koautorius kelių knygų, parašęs daugelį straipsnių ir recenzijų savo specialybės klausimais. Šiuo metu rašo du veikalus anglų kalba: *A Pre-history of Baltic* ir *Continuing Mother Lithuanian.*

Rochesterio universitete jis yra kalbotyros ir germanistikos profesorius ir germanistikos sekcijos vedėjas. Dr. Klimas yra taip pat Lituanistikos instituto Kalbos sekcijos vedėjas, vienas iš *Lituanus* žurnalo redaktorių ir Kento valstybiniame universitete lietuvių kalbos egzaminatorius.

Pristatau taip pat ir antrąjį kalbėtoją, kuris prof. Brazaitį aptars kaip mokslininką. Tai dr. Juozas Girnius, vienas mūsų tautos stipriausių filosofų, uteniškis, 1936 m. baigęs Vytauto Didžiojo universiteto Teologogijos-Filosofijos fakultetą, vėliau gilinęsis užsienio universitetuose: Louvaine, Freiburge, Sorbonnoje. Nuo 1941 iki 1944 metų dėstė Vytauto Didžiojo universitete Kaune. 1951 metais Montrealio universitete, Kanadoje, įsigijo filosofijos daktaro laipsnį. Jis taip pat *Lietuvių enciklopedijos* ir dabartinis *Aidų* žurnalo redaktorius.

Ribojantis laiku sunku yra ir suminėti visus jo išspausdintus straipsnius, pradedant nuo kultūrinių žurnalų, ėjusių Lietuvoje, iki šių dienų einančių, ir kitos periodinės spaudos šitame kontinente. Tarp gausybės jo veikalų mūsų tautos gyvybiniais klausimais vėliausiu savo veikalu *Pranas Dovydaitis* pastatė paminklą ateitininkų organizacijos kūrėjui, mokslininkui ir Sibiro kankiniui. Tai nepaprasto produktyvumo ir aktyvios minties asmenybė. Šiuo metu dr. Girnius jau yra užangažuotas ruošti prof. Brazaičio monografiją».

Po šios įvadinės kalbos, scenai atsiveriant, išgirdome ilgesingą ariją iš Verdi operos Nabucco. Ant lietuviškom drobėm dengtų stalų stovėjo abiejų vyrų portretai. Skambant muzikai, J. Damušienė deklamavo:

Skriskit, skriskit į mielą mums šalį,
Kur širdis mus vilios visados.

Ji gyvenimas mūsų ir darbas ji buvo.
Ji ir bus amžiais ainių tautos.

O tėvyne, graži tu kaip saulė!
Atminimuos tu mūs visados:

Tos auksinės sodybų pakrantės,
Susipynusios džiaugsme ir skausmuos.

Tuo metu du maži mokinukai (mergytė, apsirengusi tautiniais rūbeliais, ir berniukas) prie A. Salio portreto padėjo geltonų gvazdikų vazą ir degančią žvakę.

Dr. Antanas Klimas skaitė paskaitą apie Antano Salio mokslinius darbus lietuvių kalbotyroje (žr. 19-29 psl.).

Jam baigus, su muzika, gėlėmis ir žvake ceremonija pakartota ties J. Brazaičio paveikslu (tik dabar scenoje buvo suaugesni jaunuoliai). Sekė dr. Juozo Girniaus paskaita apie Juozą Brazaitį — literatūros mokslininką (žr. 31-57 psl.). Abu kalbėtojai buvo gerai pasiruošę, užtrukdami beveik po akademinę valandą.

Suvažiavimo uždarymo iškilmės praėjo sklandžiai ir ilgai neužtruko. Čia vadovavo prof. dr. Vytautas Vardys, vienas iš dviejų suvažiavimo pirmininkų. Į garbės prezidiumą jis pakvietė vysk. Vincentą Brizgį, LK Mokslo Akademijos pirm. kun. dr. Antaną Liuimą, SJ, Vliko pirm. dr. Kęstutį Valiūną, Nekalto Prasidėjimo seserų vienuolyno provinciolę ses. Margaritą Bareikaitę, Lietuvių

fondo atstovą dr. Kazį Ambrozaitį, *Krikščionis Gyvenime* red. prel. Vytautą Balčiūną, Amerikos Lietuvių katalikų tarnybos ir Religinės šalpos reikalų vedėją kun. Kazimierą Pugevičių, dail. Antaną Tamošaitį, šio suvažiavimo antrąjį pirm. Antaną Rudį, šio suvažiavimo organizacinio komiteto pirmininką prof. dr. Justiną Pikūną ir suvažiavimo sekretorę ses. Oną Mikailaitę.

Pirmasis sveikintojas gyvu žodžiu, dr. K. Valiūnas, suvažiavimą pavadino lietuvių kultūros žiedu. Džiaugėsi, jog suvažiavimas buvo pašvęstas ir okupuotos Lietuvos klausimų nagrinėjimui. Priminė, kad idėjos gimsta ne būtinai ten, kur yra aukštas materializmas. « Tačiau mums, lietuviams, idėjų naujų nereikia — mes jų turime. Nepriklausomybės neprašome — mes jos reikalaujame [...] Aš didžiuojuosi jumis, dėkoju jums ir uždedu jums visų lietuvių vardu pareigą priauginti daugiau tokių žmonių kaip jūs » (kabutėse autentiški žodžiai iš magnetofono juostos).

Trumpai kalbėdamas, kun. K. Pugevičius prašė neužmiršti tų, kurie patys negali kalbėti. Kopiant į mokslo aukštumas, viena ranka siekti aukštyn, o kitą paduoti pasiliekantiems. Prašė neužmiršti Amerikoje gimusių lietuvių, kurie domisi lietuviška veikla. Dr. Ambrozaičio sveikinimus lydėjo 2.000 dolerių čekis — L.F. dovana — L.K.M.A. X-jo suvažiavimo darbams leisti. Be to, jis visus kvietė į kitais metais Chicagoje įvyksiantį Mokslo ir kūrybos simpoziumą. Balfo 76-to skyriaus pirm. Rožė Ražauskienė sveikino Balfo centro pirmininkės Marijos Rudienės vardu.

Raštu sveikinusiųjų laiškų ištraukas perskaitė ses. O. Mikailaitė. Lietuvių Tarybos pirm. dr. Kazio Bobelio, Ateitininkų Federacijos vado dr. P. Kisieliaus, *Draugo* dienraščio red. kun. Pr. Garšvos, Anglijos lietuvių sielovados direktoriaus bei *Šaltinio* redaktoriaus kun. dr. St. Matulio.

Paskutiniame žodyje, kuriame buvo išreikštos keleriopos padėkos, ir po konstatavimo jaukios nuotaikos ir nuoširdumo, kun. dr. A. Liuima pranešė, jog sekantis L.K.M.A. suvažiavimas, vienuoliktasis, už trejų metų įvyks Chicagoje ir kad jo metu bus paminėta Vilniaus akademijos 400 metų sukaktis.

Suvažiavimo pirmininkas dr. V. Vardys padėkojo kun. Liuimai ir jo štabui už kruopštų darbą, ruošiant suvažiavimą. Tuo metu dr. K. Alminas pažadėjo įteikti dar 1.000 dolerių suvažiavimo darbams išleisti. Dr. V. Vardys jam nuoširdžiai padėkojo ir taip pat įvertino spaudos atstovų dėmėsį suvažiavimui: tuo « tyrinėjamoji ir gyvenimiškoji lietuvybė » susijungia į darnų vienetą.

Suvažiavimas užbaigtas Tautos himnu, artėjant trečiai popiečio valandai.

Detroitiečiai labai gausiai lankė paskaitas ir kitus renginius. Nesusipratimu laikytinas sekmadienį rengtas Kariuomenės šventės minėjimas, kai tuo pačiu laiku vyko Salio ir Brazaičio pagerbimas bei suvažiavimo pabaiga. Kariuomenės minėjimą buvo galima savaitei atidėti.

Techniškai, regis, buvo viskas puikiai suorganizuota. O tai todėl, kad klebonas kun. Viktoras Kriščiūnevičius ne tik kooperavo, bet ir pats į mokslininkų sutikimą įsijungė. Ir todėl, kad dr. J. Pikūnui pavyko į komitetą įtraukti tokius žmones, kaip Jonas Dunčia, Jurgis Mikaila, Vacius Lelis, Rita Garas-Garliauskaitė, Viktoras Veselka, Jadvyga Damušienė, Lilė Gražulienė, Dalia Čečiūraitė, Aida Smalinskaitė, Janina Udrienė ir dr. Kęstutis Keblys. Čia pavardėmis išminėjome tik komiteto narius. Dar keliolika asmenų dirbo išsijuosę, nė komitetui nepriklausydami.

Sesuo ONA MIKAILAITĖ ir ALFONSAS NAKAS

ASMENVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Asmenvardžiai atspausdinti didžiosiomis raidėmis, žurnalų, laikraščių, enciklikų pavadinimai kursyvu, pagaliau vietovardžiai ir kita paprastu šriftu.

Abilėnė, Palestinos prov. 99
ABRAMAVIČIUS G. 330
ABROMS Gene M. 256
Acta Apostolicae Sedis 105, 106
ADOMAS 219
ADOMAVIČIUS A. F. 267
Aidai 27, 31, 32, 39-42, 44, 49, 51, 52, 56, 88, 177, 297, 368
Airija 266
AKVILAS, bibl. vardas 82
ALEKSA Jonas 268, 274
ALEKSA Konradas 269, 271, 275, 279, 281
ALEKSANDRAS IV, pop. 172
ALEKSANDRAS VIII, pop. 69
Aleksėnų km. 213
Alfortville 266
ALGIRDAS 182, 265
ALLEN Charles 310
ALMINAS Kazys, prof. dr. VI, XI, XVI, 247, 265-290, 345, 351, 365, 370
AMBRAZEVIČIUS J. žr. BRAZAITIS J.
AMBROZAITIS Kazys, dr. 370
Amerika 14-16, 32, 51, 56, 101, 107, 140, 145, 199, 294, 295, 301, 302, 308, 335, 346, 348, 361, 363, 364, 365, 367, 370 ; žr. JAV
Amerikos architektūra XV
Amsterdamas 280
ANANIJAS 81
ANAS, bibl. vardas 99, 101
ANDRIEKUS L., dr. O.F.M. 51
Anglija (England) 123, 266, 273, 280, 299, 303, 326, 327, 353, 360, 361 ; žr. Britanija
Anglijos kompartija 326
ANIČAS Jonas 337
ANSCOMBE Elizabeth 140, 142, 144
ANTIPAS 89
Antverpen 280
Apokalipsė 219
Apollonas 243
AQIBA, rabinas 85
Archivum Philogicum 21
Ariogala 172
ARISTOTELIS 112
ARKLANS 334
ARONSON Gregor 309
Art Bulletin 241
ARTIS H., slapv. 47
ARVASEVIČIUS J. 330
Ascoli 191
Asyžius 245
ATAMUKAS S. A. 325
ATANAZAS 65
Ateitis 17
Athenaeum (Kaune) 33, 53, 54
Ateneum Wileńskie 180
AUGUSTAS, ciesorius 65, 99
AUGUSTINAS, šv. 4, 7, 8, 10
Aukštaičiai 173
Aukštaitija 206
Austrija 284
Aušra 33, 220, 350
« Aušros » gimnazija 33
AVOIDANCE 249
Azija 173

Baalamas 84, 86
Babilonija 85, 308
Babilonijos Talmudas 84
Bagackas P. 337
Bajorūnas Leonas 345, 348
Bakhmetovas Boris 302
Balčiūnas Vytautas, prel. dr., 345, 357, 370
Balys J. 54, 218, 219
Baltai 191
Baltarusija 182, 186
Baltija 342
Baltijos kraštai 340
Baltijos laivynas (rusų) 357
Baltijos valstybės 299, 301, 312, 331
Baltimore 250
Baltinis Andrius, kun. dr. 128, 348
Baltramaitis Casimir V. 306
Baltrušaitis Jurgis, 51, 202, 203, 219, 243
Baltų kalbos 29, 198
Bambraugh Renford 117
Baranauskas Antanas, vysk. 20, 46, 49
Baranauskas B. 336
Baras 37
Bareikaitė Margarita, Sesuo 345, 369
Barėnas K. 51
Baronas A. 51
Bartoszewicz Jul. 177
Basanavičius Jonas 183, 219, 202, 203, 353
Batoras Steponas 176
Baudelaire 231
Bažnyčia IX, XIV
Beardsley (Berdslis) A. 229
Belgija 280
Belgradas 318
Ben Pandira 85, 86
Ben Stada 85, 86
Benediktas XV, pop. 183
Bennet Johnatan 117
Bentham James 134
Berdiajev (Berdiajevas) N. 4, 10, 13
Berdsley Monroe 161, 162
Bergen (Björgvin), Norvegijos uostas 280
Berkeley 143
Berlynas (Berlin) 12, 226, 280, 282, 328, 348
Bern 277
Berno universitetas 285, 289
Besarabija 319
Beth Din, Teisingumo rūmai 86, 87
Betygala 172
Betliejus 79
Bialozoras Jurgis 179, 180
Bielinskis F. 220
Bielkevičius 269, 274, 286, 287
Bielorussia 186 ; žr. Baltarusija
Biliūnas Jonas 46, 48, 50
Binkis Kazys 51
Binkley Luther J. 116, 117
Biron A. K. 315, 329
Biržiška M. 34, 299
Biržiška Vc. 182
Bistras L. 127
Bitė 46, 50
Bitinija 81
Byron G. anglų poetas 231
Blanck Gertruda 251
Blanck Rubin 251
Blandytė Elena XVI, 361, 367
Bleuler Eugene 249
Bloomington 294
Bobelis Kazys, dr. 370
Bochdrewicz 363
Bogutaitė V. 51-53
Bojanus L. 267
Bolonija (Bologna) 266
Bolton F. A. 324
Bonfante 23
Bonifacas VIII, pop. 70
Bonn 33, 53
Bopp Franz, kalb. 20
Borisov V. 325
Bornkamm G. 93
Boruta Kazys 51
Boston 22, 25, 29, 31, 56, 83, 129, 220, 266, 269, 294, 307
Braaten Carl E. 102
Bradūnas Kazys 51, 348

Brauchitsch Walter, generolas 325
Braunsbergas 181
Brazaitis Juozas IX, XIV, XVI, 1, 31-57, 351, 356, 367-371 ; žr. Kietis J.
Brazdžionis Bernardas 39, 45, 46
Brazilija 16
Brazys Pranas, kun. dr. M.I.C. 128
Brenztejn Michael 202, 211, 212, 219
Breško-Brešković B. 238
Brežnev Leonid Iljič 342
Brinkis, dr. 364
Britanija (Britain, Great Britain) 312, 316, 320, 331, 326 ; žr. Anglija
Briuselis (Bruxelles), 280
Brizgys Vincentas, vysk. XVI, 345, 367, 369
Brugmann Fr. K., kalbininkas 20
Buchanan John 307, 361
Būčys P., vysk. 32
Budapeštas 266, 277, 279, 284
Budreckis Algirdas M. 294
Būga Kazimieras 19
Bugo upė 323
Būlavas Juozas 327, 338
Bulota A. 327-329
Bulota J. 268
Bunge Fr. von 172
Būtėnas J. 336, 337
Būtėnas Vladas 351
Butkys Adolfas 310
Butkų Juzė 37
Butler Robert N. 257
Buxbaum Edith 249
Buženski St. 179

Calmette A. L. Ch., bakteriologas 271
Cambridge (Anglijoje) 280
Cambridge, Mass., JAV 79, 82, 319
Cancro Robert 249
Casey Edward S. 156, 165
Castro Vladimiras de 230, 238, 243, 244
Celiešius Petras, kun. dr. 128
Cezarėja Pilypo 90, 96
Chamberlainas 326
Chapel Hill, N. C. 319
Chicaga 75, 78, 128, 218, 219, 220, 270, 285, 286, 288, 364, 366, 370
Chicagos universitetas 310
Chopin Fr. Fr. 231
Chruščiovas V. 319, 321, 333
Cipher 249
Ciplijauskaitė B., prof. dr. 42-48, 55-57
Cleveland 364
Clifton, N. J. 83
Cnoglerus Quirinus 179
Cohen Israel 309
Columbia, S. C., JAV. 321, 329
Columbijos universitetas JAV 251, 295, 302, 310
Consalvi, kardinolas 182
Cox Harvey, Amerikos (USA) protestantų teologas 112
Cranbury, N. J. 88
Cukuras Voldemaras, kun. dr. IX, XIV, 59, 122, 123, 124, 345, 355, 357

Čakstė Konstantinas 338
Čečiūraitė Dalia 371
Čepėnas P. 269
Čerbulėnas K. 202, 220, 363
Čerškus Antanas 32
Česnys B. 32
Čiurlionienė Sofija 223, 228-231, 236, 240
Čiurlionis M. K. X, XV, 199, 233, 245, 363, 366
Čiurlionis Povilas 226
Čiurlonis Stasys 236, 239
Čiurlionytė Jadvyga 223, 224, 226, 227, 230, 231

Dagys J. 283
Dainava 364
Dambrauskas-Jakštas A. 31, 32, 347, 348 ; žr. Jakštas-Dambrauskas A.

Damušienė Jadvyga XVI, 367, 369, 371
Damušis Adolfas, dr. 345, 348, 351, 358
Danielius, Biblinis vardas 4, 92, 172
Daniélou Jean, S. J. 108, 109
Danija 266, 280
Danzigas 327
Darbininkas 32, 49, 51, 173
Daugpilis 340, 364
Daukantas Simonas 46, 47, 91, 350
Daunoravičius T. 267
Deborin (Deborinas) Grigorij A. 319, 326
Dedijer Vladimir 317
Dekartas 152
Deksnys Antanas, vyskupas 351
Delbruck, vokiečių kalbininkas 20
Denziger 69-72
Detroit, Mi. VII, 255, 345, 354, 367
Devdorakėlis, kalnas Kaukaze 235, 236
Dienovidis 43, 46, 47
Dievas 36, 61, 62, 64, 66-72, 86, 88, 100, 101, 103, 110, 115, 116, 119-121, 170, 176, 237, 239, 240, 246, 345, 346, 350, 351, 356, 367
Dieveika Antanas 206
Dievo Apvaizdos Lietuvių parapijos Kultūros Centras Southfielde V, VII, XIII
Dilytė D. 83
Dionyzas 65
Dionyzas Exiguus 98, 99
Dirksen Herbert von 324
Dirva 225, 232
Dirvelė E. 322
Dmowski (Dmowskis) R. 297, 306
Dobrovolskis J. 336, 345
Dobužinskis M. 225, 243, 244
Dominick A. Barbara 249
Dominion Leon 294
Donelaitis Kristijonas 52, 53
Dorošenko V. V. 315, 329
Dorpatas (Tartu) 171, 268
Dotnuva 281
Dovydaitis Pranas, prof. 32, 57, 78, 127, 295, 351, 369
Draugas 27, 230, 238, 370
Draugija 47, 224, 225
Dresden 141
Drews Arthur 78
Drīzulis A. A. 315, 324, 332-334, 338
Druskininkai 226, 229
Dubingiai 207
Dublin 266
Duerst Ul., profesorius Berne, 280
Dufrenn Mikel 156, 162, 165
Dunčia Jonas 371
Dupré Louis 116, 121
Durbė 172
Düsseldorf 109
Dzeržinskis Feliksas 134
Dzūkija 241, 242

Edinburgas 266
Efesas 97, 104
Egiptas 15, 65, 85, 86, 242, 316, 361
El Dorado 154, 160, 161
Elizier, rabinas 85
Elta, Lietuvos Telegramų Agentūra 299, 312
Elvin 250
Encyclopedia Lithuanica 220
Eretas Juozas, prof. dr. 32, 127-129, 348, 351
Ernestas Habsburgietis 176
Erodas Antipas 99
Erslovaitė G. 335
Estija Estonia 268, 304, 310, 311, 313, 320, 325-329, 339-342
Europa XV, 14, 19, 20, 108, 109, 118, 129, 169, 185, 203, 230, 232, 232, 236, 265, 269, 285, 293, 294, 296, 312, 315, 348, 363
Etkind Mark 239
Ewing A. C. 117
Ezelis 171

Fadejevas Alek. 314
Feldmann L. H. 79

FENICHEL Otto 250, 252
FINDLER Konrad 239
FLAVIUS JOSEPHUS 79, 81, 98
FLETCHER Joseph, prof. 109-112, 114, 116, 123, 355
FLÜSSER David 80
FOMIN V. T. 325, 327, 329
FONTINELI Eugene 117
FOOT Philippa 143
Fordhamo Universitetas 129, 310
FORSTREUTER Kurt 173
FOWLER JOHN 138
FRANKENA K. William 134
Frankfurt 109
Freiburg im Br. 368
FRIDRIKAS II, Prusijos kaizeris 182
FRIED Charles 117
FRY Roger 162, 165
FRUMKIN Jacob 309
FUCHS J. 108

GABRYS Juozas 295
GAIDA Pranas, kun. dr. 128, 345, 351
GAIGALAITĖ ALDONA 335, 336
GAIGALAS Adolfas XIV, 358
GAILAS Antanas 345
GALDIKAS A. 241
GALAUNĖ P. 202, 203, 207, 209-213, 219, 243, 244
Galilėja 27, 62, 79, 85, 94, 98-100
GALLAGHER M. P. 313, 314
GALLI, kardinolas 175, 177
GARAS-GARLIAUSKAITĖ RITA XIII, 346, 371
Gardinas 267, 325, 364
GARIBALDI 71
GARŠVA Pranas, kun. 370
GAUČYS Povilas 348
GAUGUIN Paul 231
GAVORSE Joseph 81
GEČYS Algimantas 351
GEDIMINAS 173, 182
Gehinnon (Hinnom slėnis netoli nuo Jeruzalės) 86
Georgia universitates 310
Geranainiai, vietovė Vilniaus vyskupijoje 175
GERUTIS A. 294
GIDŽIŪNAS Viktoras, kun., dr., O.F.M. XIV, 345, 352, 353
GIEDRAITIS Merkelis, vysk. 175-177, 182, 352
GIEDRAITIS Steponas, vysk. 182
Giesseno universitetas 286
GILIBERTAS J. E. 267
GIMBUTAS Jurgis 202, 351
GIMBUTIENĖ MARIJA 202, 203, 220
Gimtasis Kraštas 218
GINEITIS K. 300
GINEITIS L. 53
GIRA LIUDAS 52
GIRNIUS Antanas 345
GIRNIUS Juozas, dr. VII, IX, X, XIV, XVI, 1, 31-57, 78, 125, 127-130, 346, 348, 351, 357, 368, 369
GIRNIUS Kęstutis, dr. VII, X, XIV, 125, 131-149, 346, 357
GIRNIUS Ramūnas, dr. VII, XV, 359
GIRNIUS Saulius, dr. VII, XI, XV, 291-312 346, 361
GIRNIUVIENĖ Mirga, dr. VII, X, XIV, 125, 151-165, 358
Girsutai 211
Glasgow 266
GLEASON R. 109
GLIVENKO V. 55
GLOGER Z. 211, 220
Gnieznas 174, 175, 177, 179, 180, 182, 185, 352
GOEBBELSAS Joseph 317, 340
GOETZ, prof. 285
GOGELIS J. 286
GOGUEL Maurice 78
GOLDENWEISER Alexis 309
GRAHAM MALBONE 307, 361
Graikija 15, 82
GRAUSLYS Alfonsas, kun. 348, 351
Graz 173
GRAŽULIENĖ Lile XV, 359, 371
GRIGAITYTĖ K. 51

Grigalius XIII, pop. 71, 175-177
Grigorenko Piotr, generolas, 321, 324
Grimm Jacob 20, 190
Grincevičius Č. 51
Grinius Jonas 38, 43, 46, 51, 55, 202, 220, 348, 351
Grinius Kęstutis 118, 119, 128-130, 146, 148
Grossmann Vasil 314
Grušas J. 51
Gruzdžiai 268, 273, 280, 281, 284, 285, 289
Guardini R. 4
Gudelienė A. 276
Gudelis A. 223
Gudjurgis J. 278
Gustaitis J. 278
Guščin V. V. 325, 327, 329

Haag 192
Halder Franz, generolas 325
Halifax 331
Hamburg 142, 368
Hanfmann George M. A. 241
Hannover 277, 285
Hare R. M. 132
Häring Bernhard 118
Harrison E. J. 299, 307, 361
Harvardo universitetas 310
Harzo kalnai 327
Hatvany Antonia 306
Heer N. 319, 321
Hegel 129
Heidegger Martin, 4, 7, 8, 129
Heidelberg 29, 194
Heyden H. 225
Helsinkis 339
Henrikas IV 170, 175
Herder 53, 118
Herford R. T. 83, 85, 86
Herodotas 91
Hesnard A. 108
Hiksa J. 278
Hildebrand D. von. 109
Himalajų kalnai 242
Himmler Heinrich 34
Hinnom, slėnys 87
Hirošima 140, 141
Hirt Hermann 196
Hisla, rabinas 85
Hitleris 314, 317, 323, 324, 341
Hiumas 156
Hoch Paul 257
Hohfeld J. 52
Hooverio biblioteka 295
Horatius 10
Horodnice, Gardino priemiestis 267
Hüttenfeld 129

Idzelis Aug. XV, 359
Ieva 219
Illinois universitetas 302
Impulevičius A. 334
Inčiūra K. 51
Indianos universitetas 302
Indo-europiečių kalbos 29, 192
Inocentas IV 170-172, 185
Interlaken 280
Irakas 308
Isaias 78, 79, 95
Isakower Otto 254
Isenberg 160, 165
Israelis 4, 69, 87, 92, 93
Israeljan V. L. 319
Išganaitytė J. 77
Italija XV, 66, 71, 266, 318, 364
Ithaca 165
Iturėja 99
Ivanov L. N. 325
Ivanovas V. 239
Ivinskis Zenonas 32, 173, 174, 177

Yčas M. 297
Yla Stasys, kun. X, XV, 199, 223-245, 345, 348, 363

Jabitas A. 224, 225
Jablonskis Jonas 19
Jackson J. 82,
Jacob Lynn A. 255
Jadvyga, karalienė 174, 223, 224
Jaffe Joseph 249

JAKŠTAS-DAMBRAUSKAS Adomas 35-41, 46, 52, 53; žr. DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS Ad.
JAKŠTAS Juozas, prof. 345, 358
JANKAUSKAS Stasys 269, 270, 275, 277, 278, 288
JANKEVIČIENĖ Algė 363
JANKUS J. 51
JANONIS Bronius 284
Japonija 299
JAROŠEVIČIUS A. 207, 209, 210, 211, 219, 220
JASIUKAITIS J. 274
JASIUKEVIČIUS J. 275
JASMANTAS A. 27, 49; žr. MACEINA Antanas, prof. dr.
JASPERS KARL 12
JATULIS Paulius, mons dr. X, 167, 180, 183, 185, 352
JAUNIUS Kazimieras, kun. 20
JAV (Jungtinės Amerikos Valstijos) 27, 78, 286, 295, 300, 302, 309, 310, 312, 314-316, 319, 327, 351, 361; žr. Amerika
Jena 78
Jeruzalė 77, 78, 79, 80, 86, 98, 99, 100
JĖZUS KRISTUS IX, XIV, 62, 67, 69-72, 77-82, 84-90, 92, 94-100, 102, 103, 193, 213, 355, 356; žr. KRISTUS
JOGAILA 173
Jogaudų km. 213
JOHNSON Robert 293
JOKŪBAS, šv. 69, 79-81, 94
JONAS, šv. (Krištytojas) 67, 69, 89, 91, 93, 94, 99, 100-103, 105
JONIKAS Petras, prof. 26
JONYNAS V. K. 53
JUCAITIS Pranas, prof. dr. VII, XIV, 271, 345, 348, 358
JUCEVIČIUS Feliksas, kun. dr. 129
Judėja 77, 79, 80, 82, 83, 88, 98, 100
Jugoslavijos kompartija 318
JUNDZILAS Stasys 267
Juodoji jūra 81
JURAS Pr., protonot. VI
JURAŠAI 144, 146, 147
Jurbarkas 211
JUREVIČIUS F. 267
JURGĖLA Kostas (Konstantinas), dr. 297, 310
JŪRISTE, buvusios Estijos Armijos veikėjas 294
JURKUS Paulius XIV, 356
JUSAITIS Antanas 294

Kafarnaumas 99
KÄHLER Martin 102
KAIRIŪKŠTIS Vytautas 239
Kairys S. 299
Kaišiadorių vyskupija 353
Kaitseliit, estų karinės organ. vardas 339
KAJAFAS, biblinis vardos 99, 101
Kalavijuočių Ordinas 265
KALNIŅŠ Bruno 338, 340
Kalvaitis Alfonsas 288-290
Kanada 129, 349, 350, 368
Kanauka K. 275-277, 286, 287
KANTAS I. 111, 141, 152, 153, 157, 158, 165, 358
KAPSUKAS V. 297
Karaliaučius 52
KARALIUS Juorapas, prel. VI
KARASEV V. A. 314
KARNAUSKAS K. 278
KARNBERG, dr. 358
Karolingų dinastija 66
KAROLIS DIDYSIS 66
KAROLIS X Gustavas 179
KAROSAS A. 353
Karpatai 234, 236
Karšuva 172, 322
KARVELIS (KARVJALIS) V. 322, 330, generolas
Kasablanka 316
KASANIN 249
KASNICKIS I. 322
Katalikų Mokslų Akademija 368; žr. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija
KATELĖ V. 275

KATILIUS Viktoras 46, 47
Kaukazas 234, 236
Kaunas 29, 33, 34, 37, 39, 77, 151, 175, 207, 208, 210, 212-214, 219, 220, 224, 225, 228, 230, 234, 236, 237, 239, 240, 242, 243, 269, 277-279, 281, 282, 284, 286, 297-299, 309, 310, 325, 330, 348, 353, 363, 364, 368
Kauno Kunigų Seminarija 183
Kauno « Maistas » 285
Kazbekėlis 235, 236
KAZIMIERAS, šv. 17, 364
KAZLAUSKAITĖ Vida XVI, 365
KAZLAUSKAS Jonas 192, 195
KEBLYS Kęstutis 371
KELIUOTIS J. 43, 52
KELLOR Frances 306, 361
Kento valst. univers. 368
KEZYS Algimantas, S. J. 57
Kėdainiai 182
Kėdainių sutartis 179, 180
KĖKŠTAS Juozas 50, 348
Khirbet Qumran 88
Kiaukliai 207
KIETIS V., slapyvardis 38, 51 žr. BRAZAITIS J.
KIJAUSKAS Gediminas, kun. S. J. 345
Kijevas 182
KIRŠA Faustas 51
KISIELIUS P. 370
KYMANTAITĖ-ČIURLIONIENĖ Sofija 231 ; žr. ČIURLIONIENĖ Sofija
Klaipėda 207, 300, 303, 304, 306, 307
Klaipėdos kraštas 353
KLAUDIJUS 81
KLAUSNER Joseph 83, 84, 86, 87
KLEMENSAS VIII, pop. 178
KLEOPATRA 77
KLEVEČKA J. 281
KLIMAS Antanas prof. dr. IX, X, XIV, XVI, 1, 19-29, 187, 190, 194-198, 300, 345, 356, 357, 368, 369
KLOVA R. 208
KNAPP Peter, Hobart 254
KOLNAI Aurel 117
Köln 173
KOLUPAILA S. 25
KOMULOVIČIUS Aleksandras 178
KONCEVIČIUS Vytautas 330
KONČIUS Ignas, prof. 202, 207, 218, 220
KONDRATAVIČIUS, generolas 297
KONOPCZYŃSKI W. 180
Konstanca 169, 173, 174
KONSTANTINAS Didysis 65
Konstantinopolis 65
Kopenhaga 280
Korintas 82
KORNELIJUS 97
KORSAKAS Kostas 42, 52
KOTRYNA II 182
KOVALEVSKIJ, sovietų rašytojas, publicistas 319
KRAEPELIN Emil 249
KRAPF Eduardo 249
Kraslava 186
Kraslavos Seminarija 181, 352
KREGŽDĖ Jokūbas 276, 282
Kremlius 316, 323
KRĖVĖ-MICKEVIČIUS Vincas 32, 39, 40, 49, 51, 55, 367
KRIAUČIŪNAS Juozas 345
KRIKŠČIŪNAS Jonas 277
KRIKŠČIŪNEVIČIUS Viktoras, kun. VII, 351, 371
KRISTUS IX, XIV, 8, 24, 61-63, 66-75, 77, 78-83, 88, 91, 99, 101, 102, 119, 122, 169, 171-173, 180, 355, 356 ; žr. JĖZUS KRISTUS
KRIVICKAS Vladas 310
Kryžuočiai 173
Kryžuočių Ordinas 185, 265
Krokuva (Cracow) 170, 178, 185, 325, 364
KROPOTKINAS Petras 294
Kučas Antanas, prof. dr. 348
KUDIRKA Vincas 50
KUKTA J., vysk. 353
Kulmas 171
KULPA-KULPAVIČIUS Alfredas, dr. archit. XV, 345, 362
Kultūra 44

Kultūros Barai 223, 238
Kümmel W. F. 93
Kumranas 88
Küng Hans 119, 122
Kuolas Almis XV, 359
Kuraitis Pranas, prel. dr. 128
Kurczewski J. 179
Kurelis Janis 338
Kurylowicz Jerzy 192, 194
Kursonov, A. A. 322
Kurszewskis (Kuršius) 364
Kuršas 171, 181, 182
Kuršių Neringa 364
Kuršius, gydytojas, 364
Kutakov L. N.
Kuzminskas Kazimieras 345
Kviklys Bronius 220, 351
Kvirinas 98
La Corbusier, architektas, 364
Lafayette 254
Lagutin E. S. 322
Laiškai Lietuviams 28
La Mennais Félicité de 71
Landsbergis V. 223, 228-231, 234-237, 240, 241
Laplanche J. 250
Lappo J. 178
Larinas P. 329, 342
Lastas Eligijus (slapivardis El-a-Stas) 55
Lastauskienė 50
Lašas V. 275
Latgalė 364
Latgalija 181, 182
Latvija (Latvia) 181, 185, 186, 285, 287, 304, 310, 311, 323, 324, 326, 332, 333, 335, 338-342, 352
Latvijos kompartija 339
Latvijos TSR (Latvijskaja SSR) žr. Latvija 324, 332
Laugalis Vytautas XI
Laukuva 172
Laureo Vincenzo 175
Lausanne 183
Lazanijus 99
Lazdynėliai 53
Lazdynų Pelėda 46, 48, 50, 52
Lebedienė E. 53
Le Bond J. M. 109
Leiden 295
Leipzigas (Leipzig) 20, 225, 229, 231, 233, 240, 241
Leipzigo Konservatorija 223
Lelis Vacius XVI, 366, 371
Lemmik K. 334, 339
Leningradas 239
Lenkija (Polonia) 174-177, 180, 182, 185, 297-300, 304-308, 310, 323, 326, 327, 352
Lenkijos karalystė 179
Léon-Dufour X., S. J. 93, 95
Leonas XIII, pop. 66
Lepszy K. 180
Le Senne René 231
Leskien 20
Leszczyński W.
Levitan Joseph 309
Lewis William, C. 263
Liepoja 339
Lietuva XI, XV, XVI, 5, 16, 19, 20, 22, 25, 26, 28, 31, 33, 34, 39, 40, 46, 47, 50, 51, 53. 55, 77, 129, 130, 138, 145-147, 157, 167, 170, 175, 178, 180-184, 192, 202, 206, 230, 231, 236, 242-244, 247, 267, 268, 270, 271, 273, 274, 277, 278, 280-282, 284-289, 293-311, 314-317, 322, 323, 325, 327-331, 335-342, 348-354, 357, 259, 361, 362, 364, 367, 369, 370; žr. Lithuania
Lietuvių Enciklopedija 22, 25, 26, 29, 298, 368
Lietuvių Fondas VI
Lietuvių Katalikų Kokslų Akademija V, 3, 25-27, 29, 129, 130, 345-347, 350, 351, 357, 359, 368-370
Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimas VII, X
Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Židinys Detroite VII
Lietuvių Rašytojai 40-42
Lietuvos Aidas 27, 38, 44
Lietuvos apylinkės 216
Lietuvos architektūra 363

Lietuvos leažnytinė provincija X, XIV
Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 179, 298, 308
Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika 337, 350
Lietuvos-Lenkijos valstybė 364
Lietuvos muziejai 216
Lietuvos Praeitis 179
Lietuvos TSR Mokslų Akademija 336
Lietuvos universitetas 284
Lietuvos žemės ūkis XI, XVI,
Lietuvos Žinios 240
LINDĖ-DOBILAS J. 46
LINNAS 334
Lithuania 185, 186, 221, 293, 294, 300, 303, 304, 307, 310-312; žr. Lietuva
Lituanistikos Institutas 27, 359
Lituanus 23, 193, 297, 299, 368
Liublino unija 175
Liuima Antanas, kun. S. J. V, VII, XIII, XVI, 345, 348, 350, 351, 369, 370
LIULEVIČIUS Vincas 348
LIUTERIS Martynas 180
LIUTKUS A. 225
LITZMANN Karl 341
LIVIJUS 91
Livonija 170-173, 180, 181, 185, 352
Lyda 201
Lyon 266
LYONS David 137
LOGOS (Žodis-Dievas) 36-38
LOHMANN Johannes 12
London (Kanados m.) 83, 85, 88, 109, 133, 280, 297, 299, 304, 305, 308, 321, 324
Los Angeles 142, 144, 364
Louvain 368
Lowicy 175, 176
LUBICZ-ZALESKA J. 241
Luckas 352
Lud (Lydda) 87
Lukas evang. šv. 91, 93, 94, 96-100
LUNDIN Charles 303
LURIA A. R. 263
Lvovas, Ukrainos miestas, 174, 220

MAAMÄGI Viktor (MAAMJAGI) 324, 325, 332, 334, 341
MACEINA Antanas prof. dr. IX, XIII, 1, 64, 127-129, 303, 351, 352, 348, 353; žr. JASMANTAS A.
MACHRAY Robert 308
MACIEJOWSKI Bernad 178, 185, 352
MACIJAUSKAS Antanas 208, 210, 213, 214, 220
MACIŪNAS V. 41, 43
MAČERNIS Vytautas 348
MAČIUIKA B. 311
MAČYS-KĖKŠTAS J.
Madison 295
MAIRONIS 31, 32, 40, 45, 47, 49, 50
MAISKY Ivan 331
MAJAUSKAS V. 14
MAKABIEJAI 84
MAKAUSKAS, dr. 279, 288
MALASPINA Germanico, nuncijus 178
MALDUTIS Julius 310
MAKOVSKIJ Sergiej 243
MALINAUSKAS I. 128
MANTAUTAS V. A. 128
MANTVYDAS Pranas 127, 128
MARCEL Gabriel 6, 9
MARFINSON 322
MARGALIS-ŠNAPŠTYS, kun. 183
MARIJA (Kristaus Motina) 85, 86, 213, 219
Maroko 361
Marquette Park 364
MARTINSON E. 334, 339
MARTYNAS V, Popiežius 174
Marva 286
MASALSKIS 182
Maskva 265, 277, 313, 314, 319, 320, 322-327, 329, 334, 364
Massachusetts, JAV valstija 79, 82
MAŠANAUSKAS Ksaveras, dr. 289
MATAS, Evangelistas 61, 62, 67-70, 91, 92, 99, 100
MATUKAS Antanas, dr. 345

MATULAITIS Jurgis, arkiv. XIV, 167, 353
MATULAITIS Kazimieras, M.I.C. 360
MATULIS Anatolijus C. XI, XVI, 247-263, 365
MATULIS Steponas, M.I.C. XIV 183, 353, 370
MAŽEIKA Juozas 205
Mažeikių apylinkė 83
MAŽIULIENĖ J. 83
MAŽIULIS A. 202, 220
MAŽOJI Azija 81
McCABE 116
Medininkai 174, 175, 185
MEDVEDEV Roy 324
MEIKSINS Gregory 308, 310
MEILLET Antoine 20, 23, 195
MEYERS 20, 21
Menas 241
MERAS Icchokas 144, 146, 164
MERE Ain 341
MERKELIS A. 44
MERKURIANAS Ever. 175
MESIJAS 80, 81, 100
MEŠČIAREKOVAS V. 322
Metmenys 239
MICHEL E. 108
Michigan 255
MICKEVIČIUS Adomas 244
MIKAILA Jurgis 345, 348, 354, 371
MIKAILAITE Ona, Sesuo XI, 345-371
MIKĖNAITĖ A. 202, 209-214, 220
MIKNEVIČIUS Kazys 269, 275, 276
MIKOJANAS Anastazas 318
MILAKNIENĖ H. 277
MILAKNIS Antanas 278
Milanas 65, 170, 220, 277
MILIK J. T. 88
MILL James Stuart
MINDAUGAS X, XIV, 170-173, 185, 352
Minskas 364
MIRIAM, biblinis vardas 86
MIRONAS P. 269, 274
MISIŪNAS Romualdas, J. XI, XV, 313-342
MIUNCAS J. 267
MYKOLAITIS-PUTINAS V. 34, 35, 37-39, 42, 43
MOCKUS P. 207
Mogiliavas (Mohilev) 182, 186
Mogiliavo vyskupija 353
MOKLOWSKI K. 220
MOLOTOVAS 328
MONDEN Louis 119, 121
Montrealio universitetas 368
MORALEWSKI M. 363
MORAWSKIS Eug. 226, 227, 229, 233, 240
MORAWSKIS Povilas 228
MORAWSKIS Stasys 226
MORAWSKIS Vladimiras 226, 228, 230
MORKUS, Evangelistas, šv. 61, 66, 68, 91, 93-96, 97-100
MOTIEJŪNAS Juozas 275, 285
MOZARTAS 231
Mozės Įstatymas 83-85, 87
MUIŽELIS J. 267
MULOKAS Jonas XV, 199
MULOKAS Rimas XV, 363, 364
München 12, 105, 119, 219
MÜNSTER Clemens 4, 8, 326
MUSTEIKIS Antanas 345
Mūsų Žinios 57

Nabucco, Verdi opera 369
Nadruva 172
Nagasaki 140, 142
NAGYS Hernikas 348
NAINYS Bronius 351
NAINYS Jonas 276, 277, 287
NAKAS Alfonsas XI, 345-371
Namur 6
Nancy universitetas 230
Naperville 88
NAPOLEONAS 70
Narev 323
Nashville 93
NATKEVIČIUS Jonas 281
Naujoji Romuva 33, 43, 55, 225, 234, 236, 237, 240, 242
NAUMANN 53
NAVARDAITIS P. 46

Navickas J. L. 129
Navickas Kostas 331
Nazaretas 79, 91, 99
Negyvoji jūra 88
Nekrič Aleks. 319, 321, 322, 324, 325-327
Nemorov N. G. 322
Nemunas 230
Neronas 82
Nėris Solomėja 40
Nesvyžius 364
Neuchâtel 109
Neuenburgas 171, 172
Neuenburgo vyskupija 171
New York 81, 83, 88, 93, 109, 114, 116, 119, 129, 144, 165, 192, 219, 220, 233, 250-252, 257, 263, 266, 294, 295, 299, 300, 304, 306-309, 313, 315, 318, 324, 331, 333, 348, 356, 364
Newmann E. 307, 361
Nikėja 65
Nikonov E. F. 322
Nisan 100
Nyka-Niliūnas, A. 39, 154-156, 160, 161, 164, 348
Norem Owen 300, 312, 361
Norius T. 294
Norkaitis J. 128
Norkus Antanas 281
Northwestern University 165
Norton W. W. 250
Norušytė Ona 251
Norvegija 280
Notre Dame University 301
Notsri 86 (t. y. Nazarietis)
Nozick Robert 144

Oksfordas 280
Olandija 280
Oldifield 250
Ona, šv. 363, 364
Ortega y Gasset José 9
Oslo 280
Osthoff 20
Otrebski Jan 24
Oxford 132, 137

Pabaltijys 306, 319-323, 328, 330, 334, 338, 339, 361
Pabaltijo kraštai 304, 308, 309, 325, 329, 334, 340, 341, 342
Pabaltijo respublikos 326, 335
Pabaltijo valstybės XI, 313, 315-317, 320, 324, 330, 333-335, 361
Pabaltijo universitetas 368
Pabedinskas Kazys 345
Pabijauskas Antanas 276, 287
Pacelli, arkiv. 183
Page Stanley 310
Pajordanė 99
Pakštas K., prof. dr. 32
Palestina 77, 91, 100
Palestinos Talmudas 84
Paltarokas Jonas 271
Paltarokas K., vysk. 353
Pandira 86
Panevėžys 210, 211, 353
Pankauskas J. 128
Panthera, vardas 86
Pantiri 85
Pappos Ben Jehudah 86
Parčevskis Petras 180
Paryžius (Paris) 78, 108, 70, 231, 266, 295, 348, 364
Parnus 170
Paslavas J. 55
Paukštelis J. 51
Paulaičių kaimas 212
Paulius, šv. 90, 97, 101
Penkaitis Pr. 260
Pennsilvania 266
Pennsilvanijos universitetas 29, 295, 310, 398
Pepinas 66
Pergalė 228, 232, 234, 235, 237, 238
Pern Lembit 210
Perugia VI
Petersburg 243
Petkevičaitė-Bitė 46, 50
Petkūnas (Petkevičius) Jurgis, vysk. 175
Petraičių kaimas 214
Petrapilis 229, 231, 240, 241, 299

PETRAS (Kefas) apašt. 62, 68, 94-97, 101, 105, 170
PETRAUSKAS A. 279, 288
PETRAVIČIUS St. 181
PETROV V. 321, 329
PETRULIS N. 223
Philadelphia 17, 93, 102, 109, 114, 220, 226, 294, 309, 334, 368
PIERCE J. A. 250
PIETARIS V. 45, 46, 52
PIJUS VII 70
PIJUS IX 71, 72
PIJUS XI 67, 353
PIJUS XII 105, 106, 108, 117, 355
PIKŪNAS Justinas, prof. dr. VII, XIII, 128, 345, 350, 351, 357, 358, 370, 371
PILYPAS IV 70
PILYPAS (Erodas) 99
PILOTAS 67 ; žr. PONTIJUS PILOTAS
PILSUDSKIS 298
Piltene 364
Piltsama 339
PINES Šlomo 80
PINHAS 87
PINSKAS 270, 282
Pirčiupis 341
Pisa 323
PISANI 23
Plateliai 207, 208
PLATERIS, grafas 181
PLATONAS 158
PLECHAVIČIUS, gen. 336
PLEIRYTĖ-PUIDIENĖ 225
PLETCHER J. 109
PLINIJUS JAUNESNYSIS 81-83
Plungė 208
Plungės apyl., 213
Polocko Jėzuitų Mokykla 364
PONTALIS J. B. 250
PONTIJUS PILOTAS 67, 77, 79, 82, 83, 87, 98
Porta Pia 71
POTT 20
POVILAITIS Augustinas 327
POVILAS, šv. 61, 62
POŽARSKIS Mykolas 318
Praeitis 178
Praha 20
PRANAITIS Juozas 284, 289, 290
Prancūzija 70, 176, 230, 266, 316, 318, 346, 363
Prienai 12
PRISCILIONAS 65
PRISKILĖ 82
PROTASEVIČIUS, vysk. 175, 176
PRUNSKIS Juozas, kun. dr. 351
Prūsija (Prussia) 173, 180, 182, 185, 360
PRZYBYSZEWSKI 226, 229
PŠIBILIAUSKIENĖ Sofija 46, 50
PUGEVIČIUS Kazimieras, kunigas 345, 370
PUIDA K. 51
PUTINAS 38, 43 ; žr. MYKOLAITIS-PUTINAS
PUTVINSKIS Stasys 269, 275
PUTVIS Vladas 129
PUZINAS Nikodemas 182

RAČKAUSKAS K. V. 300
RADMANAS 229
RADO Sandor 257
RADVILA Petras 270, 279, 287, 288
RADVILAS Jonušas 179
RADVILAS (RADZIWIŁŁ) Jurgis 177, 178, 180, 181, 185, 186, 352
RADZIKAUSKAS E. — GIRA L. 52
RAHNER Karl 108, 118, 119
RAMŪNAS-PAPLAUSKAS A. 129
RANNITAS A. 130
Raseiniai 172
RAŠKEVIC (RAŠKEVICS) 322
Raudonė 230
RAUGAS Balys 351
RAULINAITIS Adomas 127
RAŽAUSKIENĖ Rožė 370
REINYS M., vysk. 32, 127, 128, 353
REKLAITIS P., dr. 230, 238
REMBRANTAS 243
REMEIKIS Tomas 311
RENAN Ernest 88
REPŠYS Jonas 357
REUTOV N. G. 324

Ribbentropas 324, 327
Rimka A. 300
Rimšelis Viktoras, kun. dr. M.I.C. IX, XIV, 59, 75, 345, 354, 357
Ryga 170-172, 174, 185, 313, 315, 322-329, 334, 338-341
Rygos arkiv. 353
Rygos universitetas 268
Rytai XV, 182
Rytų Europa (Eastern Europe) 27, 296
Robinson John 109, 112, 114, 116, 123, 355
Rochesterio universitetas 368
Roma V, VII, 25, 26, 31, 65, 66, 71, 78-83, 98, 99, 118, 128, 170-177, 180- 183, 185, 220, 352, 354, 364
Roosevelt F. 300
Ropp vysk. 183
Roterdamas 280
Rothstein A. 331
Rubšys Antanas, kun. IX, XIV, 59, 88, 103, 345, 355, 356
Rudienė Marija 370
Rudis Antanas, inž. 345, 351, 357, 370
Ruginis K. 127
Rugytė Alicija 345
Rukl Arthur 306
Ruklys 172
Rukštelė A. 220
Rupeikis 172
Rusija 13, 182, 183, 186, 268, 277, 322
Ruskin John 239
Ruszczyc F. 145

Sabaliūnas Leonas 294, 302-304, 310, 312, 361
Saksonija 171, 297
Saldukienė Birutė, M.S. 345, 358
Salys Antanas prof. dr. IX, XVI, 1-29, 367-369, 371
Salvatory G. 220
Samarija 100
Samogitia 185, 186; žr. Žemaitija
San 323
Sapiega Leonas 178
Sargėnai 270
Saulė 236, 238
Savickas A. 238
Savickis J. 287
Sechenhaye M. S. 252
Schleicher 20, 23
Schmalstieg Williams 191-193
Schmidt Johannes, kalb. 20, 23
Schmidt, prof. chir. 284
Scholgen W. 108, 109
Schonfield Hug
Seinai 183
Seinų vyskupija 353
Sekistov V. A. 327
Selci Umbro VI
Sellars Wilfrid 159, 165
Selter Karl 320
Semjonovs (Semonov) 99
Senasis Testamentas 78
Senkus J. 55
Senn Alfred Erich, prof. dr. 19, 25-27, 295-297, 298, 299, 302, 304, 310, 312, 361
Sepphoris 85
Sezemanas Vosylius 151
Sherwin-White A. M. 81
Sibiras 270, 289, 369, 352
Sichnin 85
Sidonas 99
Sidzikauskas V. 299
Siestrencevičius Stanislovas Bogušas, arkiv. 182, 183, 353
Sikstas V. 177, 178
Silabriedis J. 334
Sill Grace G. 219
Simonov Konstantin 314
Simutis Anicetas 303, 304
Sinscheimer, prof. 358
Sīpols V. 323-325, 327, 328
Sirija 99
Skalva 172
Skandinavija 326
Skardžius Pranas, prof. dr. 19
Skrupskelienė A. 55
Skrupskelis Kęstutis, Ignas XIV, 43, 125, 129, 345, 357

SKRZYNSKI A. 306
Skuodo apylinkė 214
SKVIRECKAS J., arkiv. 353
SLAVĖNAS Julius XV, 310
SLEŽEVIČIUS M. 296, 297
SMALINSKAITĖ Aida 371
SMART J.J.C. 136
SMETONA A. 45, 46, 304, 307, 316-318, 327, 330
SMITH B. William 78
SMOLENSKAS 180, 181, 186, 352
SNIEČKIENĖ P. 276, 277, 287
Sopotas 327
SOPRUNOVAS Fiodoras 322
Sorbonna 368
SOROSTINAS Vladas 276
Sovietų Sąjunga (Soviet Union) 297, 308, 310, 314, 315-318, 320, 322-326, 328-330, 331-333, 340, 341, 361
Sovietų Sąjungos Komunistų Partija 313
South Bend 301
Southfield, Mi. V, VII, XIII, 345
SPENGLER Oswald 4
SPITZ René A. 251
Springfield 249
SRUOGA Balys 36, 37, 43, 52
STAIGER E. 44
STALINAS 313, 315-318, 323, 324, 333, 334, 342
STANG E., prof. 280
STANISLOVAS AUGUSTAS 267
STARAS P. 323
STAUGAITIS J., vysk. 353
STEINBUCHEL Leo 118
STEINHARDT Lawrence 325
STENDHALIS 231
STENGEL Erwin 256
STEVENSON 164, 165
STEWART Kenneth, Kazimieras 17
STILL G. G. 220
Stockholmas 195, 280, 285, 341
STOČKUS M. 128
STROJNOVSKIS, vysk. 183
Stuttgart 9
Stutthof 338
SUDMALIS Imants 339
Suduva 24, 172
SULLIVAN 364
SUNGAILA Juozas, dr. XV, 345, 365
Suvalkai 297, 298
Suvalkija 360
Suvalkų sritis 308
SUŽIEDĖLIS Saulius 345, 360
SUŽIEDĖLIS Simas 297
SVETONIJUS 81-83
SZLUPAS John 294; žr. ŠLIŪPAS Jonas
SZUKIEWICZ W. 201, 202, 220

ŠADŽIUS H. 380
ŠALKAUSKIS Stasys prof. dr. 32, 37-41, 127, 128, 303
Šaltinis 353, 370
Šančiai 274
ŠAPOKA A., dr. 179, 180
ŠATRIJOS RAGANA 46, 49
Šaukėnai 207
ŠAULYS Vaclovas XVI, 295, 345, 365
ŠEINIUS Ignas 241
ŠEMERYS Salys 37
ŠEŠELGIS K. 220
Šešuoliai 211
Šiauliai 218, 219
Šilutės apylinkė 212
ŠIMONIS K. 209
ŠKĖRYS Antanas, dr. 348
ŠLAITAS Vladas 51
ŠLAPELIS Ig. 237
ŠLIŪPAS Jonas 294
ŠNAPŠTYS-MARGALIS, kun. 183
ŠNAPŠTYS Marijonas, teisin. 346, 357
ŠNIUKŠTA Tomas 284
ŠUKIS (SHUKIS) Alfonsas 345
ŠVAMBARYS Petras 284
Švedija 270, 285
Šveicarija 280, 289, 299
Šv. Sostas (Holy See) 185, 186
Šv. Tėvas (Holy Father) 185
Švietimo Gairės 27
Švyturys 322

TACITAS 82, 83, 91
Talinas 322, 327, 334, 341
Talino Politechnikos Institutas 342
TALLENTS T.F. 307
Talmudas 85, 86
TAMOŠAITIENĖ Anastazija, dail. XIII, 348-350, 351
TAMOŠAITIS Antanas, dail. X, XIII, 199-322, 348-350, 362, 363, 370
Tartu universitetas 284, 285, 289
TARULIS Albertas 301, 302, 312, 361
TARULIS P. 51
Tatrų kalnai 203
Tautos Mokykla 46
Tautų Sąjunga 298, 300, 306
TAUTVILAS 170
TEILHARD DE CHARDIN Pierre, S.J.
Tel-Aviv 87
TELPUCHOVSKIJ B.S. 325
Telšiai 202, 353
Telšių vyskupija 220
THEINER A. 170, 175, 176
THOMAS Charles 249
THURIAM M. 108, 109
Tiberijos ežeros 99
TIBERIJUS, imp. 82, 83, 98, 99
Tiesos Kelias 33
TILLETT L. 319
TIMOTIEJUS 97
TIŠKEVIČIUS K. 328
TITAS 97
TITAS LAMIJA 77
TIZENHAUZAS T. 267
TIZIANAS 243
Tyras, m. 65, 99
TOYNBEE Arnold 294, 304, 305
Tolminkiemis 53
TOMAS AKVINIETIS, šv. 67, 112, 118, 152, 356
TONNISON Joan 326
Torah 85
Toronto 129, 349
Toulouse 276
Trachonitidė 99
TRAJANAS, imp. 81, 85
Trejybė 362
Trier 65
TROISFONTAINES Roger 6
Tronheim 280
TRUBECKOJ 20
TRUMANAS 140
TŪBELIS J. 275
Tübingen 4, 21, 29, 105
Tübingeno universitetas 286
TUKIDIDAS 91
TUNKŪNAS Petras 285

UCHANSKI Jakob 175, 176
UDRIENĖ Janina XVI, 366, 371
Ukmergė 24, 182
Ukraina (Vakarinė) 323
UMRASAS J. 132
Uppsala 280
URBONAS Mykolas, prel. 360
URBŠYS Juozas 328
Utena 206, 210, 301
Utrecht 277, 280
UUSTULU Evald 341
Užnemunė 360
UŽUPIS J. 275, 277, 278

Vabalninkas 210
VAIČIULAITIS Antanas 32, 43, 49, 51, 52, 55
VAIČIŪNAS P. 43
VAINIUS Benediktas 179, 351
Vainutas 205
Vairas 44, 241
VAIŠNORA Juozas, kun. M.I.C. 348
VAIŠVILKAS 172
VAITKUS Mykolas 51, 183
Vaivorykštė 241
VAIŽGANTAS-TUMAS 31, 33, 40, 43-45, 51-55
Vakarai XV, 144, 170, 299
VALANČIUS Motiejus, vysk. 46-49, 183, 203, 351, 360
VALDMANIS Alfonsas 338, 340
VALIŪNAS Kęstutis 345, 369, 370
VALOIS Henrikas 176
VANILOV S.L. 313
VARDYS Vytautas XV, 311, 345, 351, 360, 369, 370

Varėna 298
Varmijos vyskupystė 353
Voroneckis 176
Varpas 49, 50
VARŠAVSKIS A. 77
VARŠEVICKIS T.St. 175
Varšuva (Warszawa) 176, 182, 201, 211, 220, 227, 231, 236, 240, 241, 267, 279, 364
Vaškai 210
Vatikanas 61-64, 71, 105, 106, 108, 170-172, 175, 183, 307, 354, 355
Vatikanas II 72, 73, 119
Vatikano Archyvas 178
VEDLUGAITĖ Marytė 295
Veliuona 241
VENCLOVA Antanas 51, 144-147
Ventos-Dubysos perkasas 207
VERDI G. 369
VERLAINE 231
VESELKA Viktoras XIII, 348, 371
VETTER Horald 249
Vichy vyriausybe 316
Viena 20, 266, 276, 278, 281, 282, 284, 289
Vienos Kongresas 182
VIENOŽINSKIS A. 268
Vienuolis Antanas 51
VIEŠPATS (DIEVAS) 237, 240
Vietnam 140
VIIKS 334
VILDŽIŪNAS V. 223
Vilijampolė 269, 274
Vilkaviškio Vyskupystė 353
Vilkmergė 24 ; žr. Ukmergė
Vilniaus Archyvas 363
Vilniaus Jėzuitų Akademija 267, 364, 370
Vilniaus Konservatorija 223
Vilniaus Kraštas 297
Vilniaus universitetas 34, 151, 283, 357
Vilniaus vyskupystė 182, 353
Vilnius (Vilna) 25, 26, 29, 37, 53, 83, 165, 172-175, 177-179, 181, 182, 185, 186, 190, 192, 195, 207, 208, 210-212, 214, 219, 220, 223, 224, 226, 228, 230-241, 267, 281, 197-299, 301, 304-310, 312, 314, 315, 318, 322, 323, 327, 328, 330, 331, 336, 337, 352, 353, 363, 364
Vindeikių *km.* 214
VIRIJONAS K. 267
VISKANTA A. 55
VITAVIČIUS Jurgis 267
Vitebskas 364
VITKAUSKAS Vincas 321
VITKUS Balys 271
VYTAUTAS, kunigaikštis 174, 182, 265
Vytauto Didžiojo universitetas 19, 276, 295, 301, 368
VYČINAS V. 129
VYDŪNAS 43, 167
Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas 32
Vyskupiškis 207
Vysla 323
Vokietija 56, 78, 123, 128, 129, 183, 230, 239, 270, 273, 277, 284, 305, 314, 316, 320, 323, 325-327, 330, 333, 335, 339
Vokietija Hitlerinė 331
Vokietija šiaurine 363
Vokietija Vakarinė 340
VOLDEMARAS A. 298, 300, 304, 305, 307, 308
Volkoviskas 182
VOROBJOV M. 240, 241, 243
VORONECKIS Jokūbas 175, 177
VRUBELIS 230

WALKER A.D.M. 133, 134
WALLACE G. 109, 133, 134
WALMANAITĖ Halina 227
WALZEL O. 53
Washingtonas 294, 301, 315
WASSERSTROM Richard 142, 144
WERTH A. 140
WIERZBOWSKI T. 176
Wiesbaden 190
WIKENHAUSER 93
WILKINS 250

WILLIAMS Bernard 249, 250
Windsor 367
WINTER Newin D. 294
WIRTH, prof. 284
Wisconsino universitetas 295
Woolwich 109
WRIGHT F. 364
Würzburg 4

XX Amžius 33, 38, 40, 43, 51, 326

ZABORSKAITĖ V. 50
ZAKARIJAS 99
ZALUSKIS 182
Zapyškis 363
Zaprudiškis 210
ZEBEDIEJUS 69
ZIGMANTAS VASA 177, 178
ZINKEVIČIUS Zigmas 21, 22
ZUBIN Joseph 257
ZUBOVAS V. 363
Zürich 277, 280
ŽĀGARS 315, 332, 333, 335, 339
Žalgiris 170
ŽELIGOVSKIS 298, 299, 305, 306
Žemaičiai 24, 169, 172, 173
Žemaičių vyskupystė 353
ŽEMAITĖ Julija 27, 50
Žemaitija (Samogitia) 172, 173, 181, 185, 186, 206, 207, 241, 352, 364
Žemaitis Juozas 275, 283, 284
Židinys 27, 33, 43, 44, 46, 48, 51, 54, 55, 237, 243
Žiemgala 170
ŽILIUS J. 294
ŽILYS Stasys 348
ŽITKUS K. 127
ŽIUGŽDA Juozas 314, 316-318, 328, 331, 361
ŽIUGŽDA Robertas 328
ŽIŪRAITIS T., kun. O.P. 358
ŽYGIMANTAS Augustas 176
ŽUKOV 319, 321

Suvažiavimo Darbai, I	tomas, 542 psl., Roma ²1973	20 dol.
Suvažiavimo Darbai, II	tomas, 486 psl., Roma ²1973	18 dol.
Suvažiavimo Darbai, III	tomas, 526 psl., Roma ²1972	20 dol.
Suvažiavimo Darbai, IV	tomas, XV-321 psl., Roma 1961	12 dol.
Suvažiavimo Darbai, V	tomas, XVI-647 psl., Roma 1964	24 dol.
Suvažiavimo Darbai, VI	tomas, XVI-510 psl., Roma 1969	18 dol.
Suvažiavimo Darbai, VII	tomas, XV-427 psl., Roma 1972	16 dol.
Suvažiavimo Darbai, VIII	tomas, XVI-595 psl., Roma 1974	22 dol.
Suvažiavimo Darbai, IX	tomas, XVI-455 psl., Roma 1982	32 dol.
Suvažiavimo Darbai, X	tomas, XVI-390 psl., Roma 1984	30 dol.
Suvažiavimo Darbai, XI	tomas, baigiama spausdinti.	
Suvažiavimo Darbai, XII	tomas, spausdinama.	

Metraštis, I	tomas, XVI-374 psl., Roma 1965	14 dol.
Metraštis, II	tomas, VIII-370 psl., Roma 1966	14 dol.
Metraštis, III	tomas, VIII-410 psl., Roma 1967	16 dol.
Metraštis, IV	tomas, VIII-624 psl., Roma 1968	24 dol.
Metraštis, V	tomas, VIII-623 psl., Roma 1970	24 dol.
Metraštis, VI	tomas, VIII-520 psl., Roma 1984	38 dol.
Metraštis, VII	tomas, ruošiama spaudai.	

A. Dambrauskas-Jakštas, Užgesę Žiburiai, XVI-502 psl., Roma ²1975. 20 dol.

A. Kučas, Kun. Antanas Staniukynas, XVI-208 psl., Roma 1965. 10 dol.

J. Eretas, Kazys Pakštas, Tautinio Šauklio Odisėja, XVI-384 psl., Roma 1970. 20 dol.

A. Baltinis, Vysk. V. Borisevičiaus gyvenimas ir darbai, XII-178 psl., Roma 1975. 10 dol.

J. Eretas, Valančiaus šviesa už marių. Pranciškaus Juro ir jo bendrininkų gyvenimas bei veikla, XIV-354 psl., Roma 1980. 24 dol.

Pr. Gaida, Nemarus mirtingasis, Arkiv. T. Matulionis, XII-369 psl., Roma 1981. 15 dol.

V. Gidžiūnas, O.F.M., A. Pabrėžos gyvenimas ir darbai, spausdinama.

J. Gasiūnas, Vysk. K. Paltaroko gyvenimas, baigiama ruošti spaudai.

Ign. Skrupskelis, Lietuviai XVIII amžiaus Vokiečių literatūroje, XIX-172 psl., Roma 1967. 10 dol.

J. Grinius, Veidai ir problemos lietuvių literatūroje, I t., XII-406 psl., Roma 1973. 18 dol.

J. Grinius, Veidai ir problemos lietuvių literatūroje, II t., XII-500 psl., Roma 1977. 20 dol.

J. Grinius, Grožis ir menas. Estetikos pagrindai. Antras papildytas leidimas, 400 psl., Roma 1982. 20 dol.

Vl. Kulbokas, Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje, XII-569 psl., Roma 1982. 30 dol.

J. Vaišnora, Marijos Garbinimas Lietuvoje, 445 psl., Roma 1958. 10 dol.

P. Rabikauskas, The Foundation of the University of Vilnius (1579). Royal and Papal Grants, 75 psl., Roma 1979. 4 dol.

Fontes Historiae Lituaniae, vol. I: Relationes status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae, LV-542 psl., Roma 1971. 28 dol.

Fontes Historiae Lituaniae, vol. II: Relationes status Dioecesium in magno Ducatu Lituaniae, XXVI-776 psl. Roma 1978. 38 dol.

Fontes Historiae Lituanie, vol. III: Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis, Pars 1: 1416-1609, XXXV-709 p., Roma 1984. 40 dol.

Fontes Historiae Lituaniae, vol. IV: Codex Mednicensis seu Dioecesis Samogitiae, Pars II: 1609-1926, in praeparatione.

Panevėžio vyskupijos istorija. Ruošiama spaudai.

K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, I t., XXII-614 psl., Roma 1975. Išparduota.

K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, II t., XI-463 psl., Roma 1978. 22 dol.

K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, III t., XII-567 psl., Roma 1982. 30 dol.

K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, IV t. Ruošiama spaudai.

Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, I t.: Lietuvos istorija (Iki Vytauto Didžiojo mirties), X-411 psl., Roma 1978. 20 dol.

Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, II t., paruošta spaudai

Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, III t., ruošiama spaudai.

A. Salys, Raštai, I t., XXIV-570 psl., Roma 1979. 30 dol.

A. Salys, Raštai, II t., XVI-696 psl., Roma 1983. 36 dol.

A. Salys, Raštai, III t., spausdinama.

St. Šalkauskis, Rinktiniai Raštai, I t.: Filosofinės studijos, baigiama spausdinti.

St. Šalkauskis, Rinktiniai Raštai, II t.: Pedagoginės studijos, ruošiama spaudai.

A. Maceina, Filosofijos kilmė ir prasmė, XII-328 psl. Roma 1978. 16 dol.

J. Eretas, Išeivijos klausimais, 55 psl., Roma 1974. 3 dol.

Užsakymus siųsti šituo adresu:

L.K.M. Akademijos Reikalų Vedėjui
Piazza della Pilotta 4

00187 ROMA ITALIA